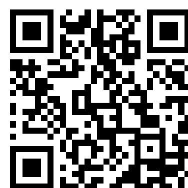
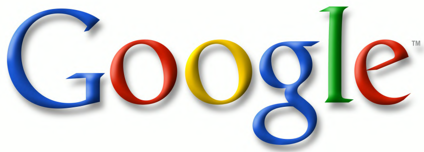
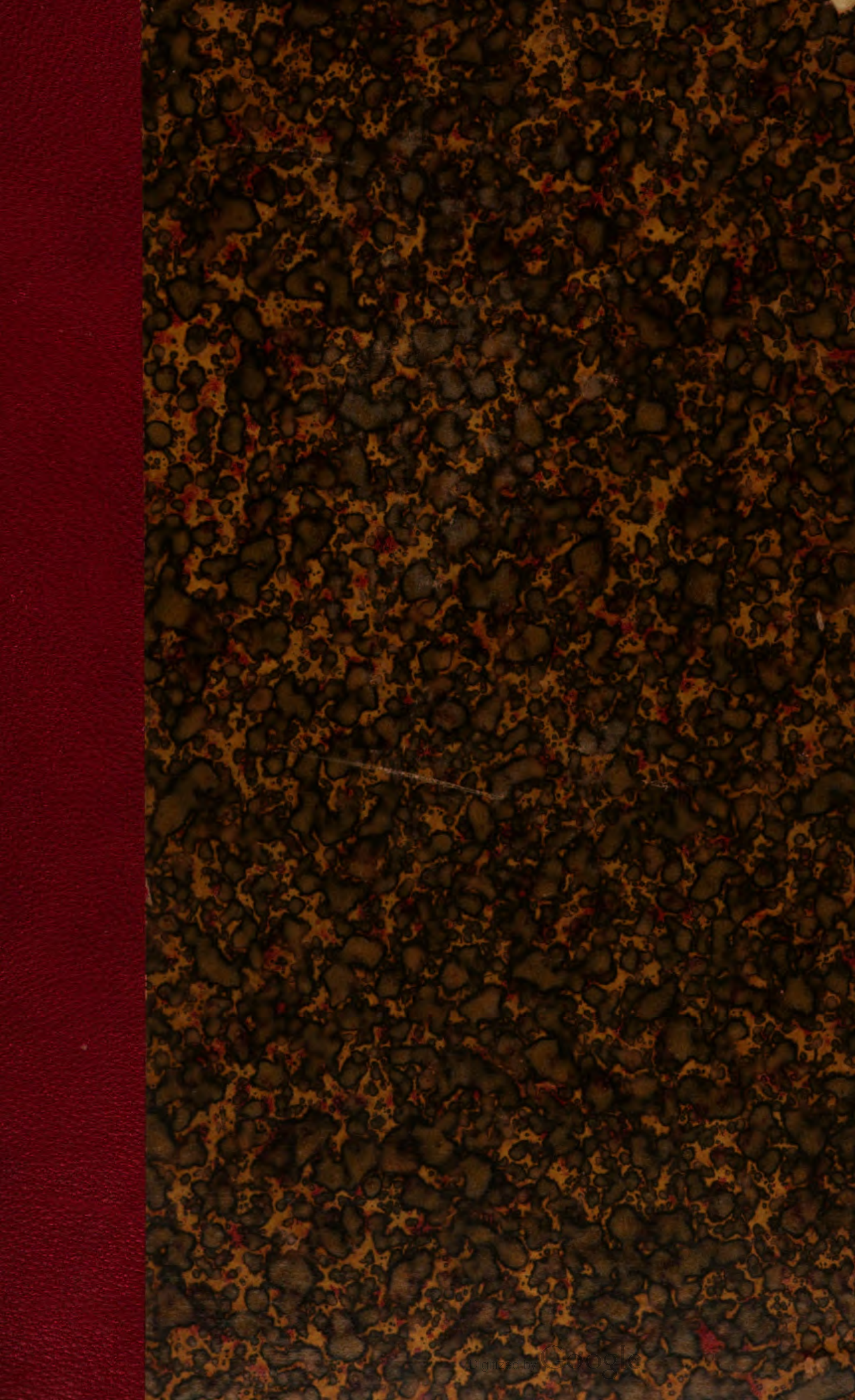
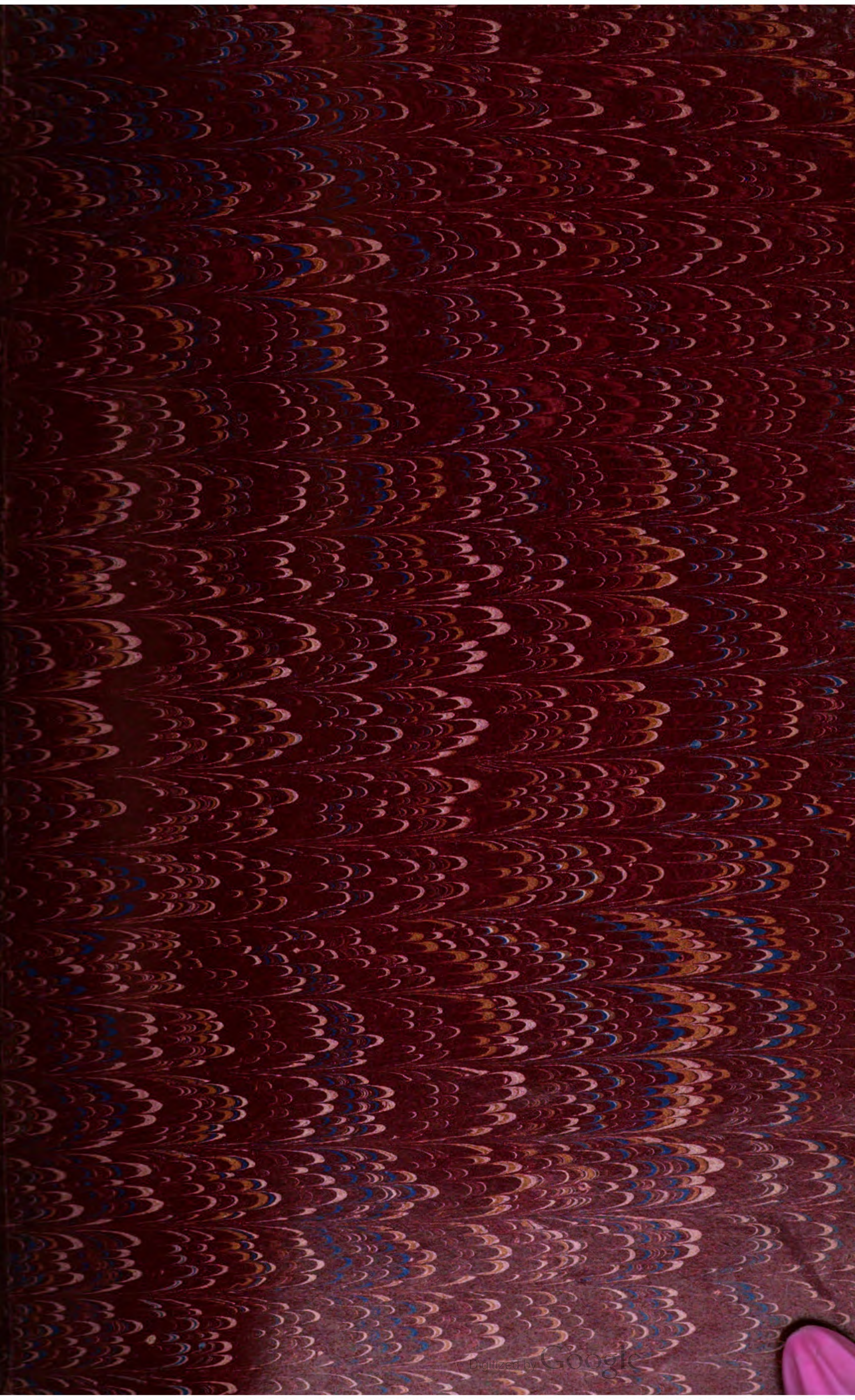

VE RI TAS
CHRISTO ET ECCLESIAE
SIGILLUM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1884.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN.
(C. J. LUNDSTRÖM.)

Anal.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1884.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN.
(C. J. LUNDSTRÖM.)

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1884.

TEOLOGI.

Smal.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1884.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN.
(C. J. LUNDSTRÖM.)

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1884.

TEOLOGI.

1885. Dec. 3,

Gift of

Upsala Univ. Library.

OM

APOLOGETIKENS BEGREPP

AF

CLAËS ELIS JOHANSSON.

UPSALA 1884,
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

Innehåll.

		Sid.
I.	**Grundläggande framställning**	1—35.
	A. Öfvervägande kunskapsteoretisk	1—24.
	Kunskap i allmänhet och särskildt den kristna	1—6.
	Vetenskap i allmänhet och särskildt den teologiska	6—11.
	Kristendomen	12—15.
	Kyrkan och den Heliga Skrift	15—18.
	Den kyrkliga utvecklingen och bekännelsen	18—24.
	B. Encyklopedisk med öfvervägande hänsyn till den tetiska teologien	24—35.
	Den historiska teologien	24—26.
	Den tetiska teologien i allmänhet	26—27.
	Den praktiska teologien	27—28.
	Närmare bestämmande af dogmatiken	28—31.
	» » » etiken	31—33.
	Allmänna anmärkningar om dogmatikens s. k. förpostvetenskap och apologetiken	33—35.
II.	**Historisk öfversigt**	35—93.
	A. Gamla tiden	36—40.
	B. Medeltiden	40—47.
	C. Från Ref. till slutet af 17:de årh. (deismen)	47—53.
	D. Under deismens tid	54—56.
	E. Den egentliga apologetiken (i 19:de århundradet)	56—93.
	1. Inledande anmärkningar	56—58.
	2. Till och med Schleiermacher	58—64.
	3. Efter Schleiermacher	64—93.
	a. Sådana uppfattningar af apologetiken, enligt hvilka hon får sin plats i början af teologien i sin helhet.	65—73.
	Reuterdahl 65, Sack 65—67, Lechler och Hänell 67—68, von der Goltz 68—69, Baumstark 69—71, Ebrard 71—73, Kahnis 73.	
	b. Sådana uppfattningar af apologetiken, enligt hvilka hon får sin plats i början af den tetiska teologien.	73—84.
	v. Drey 74—76; Staudenmaier, Hettinger m. fl. 76—78; Hagenbach, Pelt, Weitbrecht, Reiff, Zöckler, Christlieb, Lange 78—80; Dorner 80—82; Kaftan och Kähler 82—84. — Bihang: efter dogmatiken, Steudel 84.	

Sid.

c. Sådana uppfattningar af apologetiken, enligt hvilka hon får sin plats inom den praktiska teologien . 84—88.
Danz, Hirzel och Kienlen 84—85; Düsterdieck 85; Delitzsch 86—87; v. Hofmann 87—88.

d. Sådana uppfattningar af apologetiken, enligt hvilka hon förnekas såsom vetenskap . . . . 88—93.
Nösselt, Tholuck, Rosenkrantz, Palmer 88—89; Frank 89—92; Sieffert, Voigt, Räbiger och Rothe 92—93.

III. **Tetisk utveckling** . . . . 93—156.

Uppgift och metod . . . . 93—94.
Apologetiken en särskild teologisk vetenskap . . . . . . 94.
Historiskt-etymologiskt bestämd . . . . 94—101.
Åtskilnad från apologien . . . . 101—103.
Ej bevisa de öfriga teologiska vetenskapernas innehåll . . . 103—113.
Utan vetenskap om den kristna vissheten . . . . 113—114.
Visshet i allmänhet . . . . 115—119.
Den kristna vissheten . . . . 119—139.
Större sjelfständighet . . . . 119.
Homogenitet och erfarenhet . . . . 119—120.
Gränser . . . . 120—121.
Objektets realitet . . . . 121—122.
Den härledda hvilar på den omedelbara . . . . 122—123.
Trosvisshet . . . . 123—126.
Utveckling ur den omedelbara och upptagande af yttre vissbetsmoment . . . . 127—129.
Nödvändighet och allmängiltighet . . . . 129.
Generelt och individuelt subjekt . . . . 130.
Om kyrkan . . . . 130—131.
Om Skriften . . . . 131—133.
Det reela och formela värdet . . . . 133—134.
Tvifvel . . . . 134—136.
Pröfning och kontroll . . . . 137.
Visshetsvetenskap . . . . 137—139.
Apologetiken såsom vetenskapen om den kristna vissheten närmare bestämd i sitt förhållande till de öfriga teologiska vetenskaperna, särskildt dogmatiken och etiken . . . . 139—141.
Konfessionel och biblisk . . . . 141—147.
Försvarsvetenskap i högsta mening . . . . 147.
Kristendomsangreppen . . . . 147—151.
Huru och i hvad mån apologetiken i sin sjelfständighet bestämmes af kristendomsangreppen . . . . 151—154.
Princip, metod och definition . . . . 154—156.
Encyklopedisk ställning . . . . 156.

Om apologetikens begrepp

af

Claës Elis Johansson.

Grundläggande framställning.

Menniskan, som utgör hela den öfriga skapade verldens mål och centrum, *afbildar* på ett i förhållande till denna, om ock äfven ändligt, dock mera konkret sätt sin gudomliga urbild, *den absoluta personen*. Uti henne, varande af »Guds slägte», afspeglar sig den treenige Gudens hela lifsfullhet. Om också genom syndafallets katastrof denna afspegling såväl till sin etiska som fysiska sida blifvit fördunklad och en förvirring uppstått i hennes krafters verksamhet, har hon dock dermed icke gått förlustig de personligheten konstituerande momenten, *medvetandet* och den *fria viljan*, såsom väsendtligen tillkommande henne, baserade på den andekroppsliga naturen såsom sin substantiela lifsgrund. (Menniskan *är* person, men *har* ande och kropp.)

Såsom ett personligt, det är sålunda medvetet och fritt väsen, som blott eger dessa bestämningar inom de gränser ändligheten sätter, är menniskan stadd i verksamhet i och för deras aktualisation, hvarigenom hon alltså, dertill föranledd af teoretiska eller praktiska behof, i hvarje sin funktion har till ändamål att antingen genom en inåtgående verksamhet *inbilda* (inpregla) objekten i sig för att dermed fritt *vara för* eller hos *sig sjelf* uti sina bestämningar eller relationer till dem, eller att genom en utåtgående verksamhet *utbilda* (utpregla) sig sjelf, sitt eget väsen, i objekten för att sålunda medvetet *vara sig sjelf* på detta sätt eller i sin relation till dessa. Genom den förra verksamheten är syftemålet

en högre grad af *medvetenhet*, genom den senare en högre grad af *frihet* eller magt.

I betraktande af denna sjelfverksamhet i och för det personliga väsendets aktualisation kan man säga, att menniskan, om hon också genom skapelsen mottagit detta väsen som en gåfva, dock sjelf skapar och uppehåller detsamma till dess faktiskt psykologiska bestämdhet. Hon börjar med ofulländade anlag för sitt mål.

Genom *förnimmelser* och *viljeyttringar* är det som denna utvecklingsprocess försiggår. *Medvetandet*, som är något substantielt och ej blott accidens, *är menniskan såsom enhet och princip i och för förnimmelser*, som utgöra dess individuela bestämningar. Det är ett helt utaf de förnimmelser, uti hvilka det har sin bestämdhet. Såsom bestämdt af förnimmelser af den yttre verlden kallas det *verldsmedvetande*, såsom bestämdt utaf sjelfförnimmelser *sjelfmedvetande* och såsom bestämdt utaf gudsförnimmelser *gudsmedvetande*. Denna trefaldiga relation med sina förnimmelser uttömmer medvetandets innehåll.

Det som menniskan sålunda förnimmer eller förnimmelsens *objekt* utgöres således alltid af ett verkligt eller bestämningar hos ett sådant, och när hon på ett klart och tydligt sätt förnimmer eller medvetet uppfattar detta, vinner hon *kunskap*. Ett kunskapsegande medvetande kallas *subjekt*, som sålunda först är aktuelt såsom verldsmedvetande, sjelfmedvetande och gudsmedvetande. Menniskan är medveten om sig såsom befintlig i en gifven verld, som hon gör till objekt för sin kunskapsförmåga och alltså indrager i sin egen verld. Till verldsmedvetandet hörer sålunda också menniskans medvetande om sig såsom tillhörande verlden. Sjelfmedvetandet är medvetandets aktuela medvetenhet om sig såsom det identiska sjelfvet vid den på enskilda objekt rigtade verksamheten. Såsom sjelfmedvetande är menniskan enhet af subjekt och objekt eller ett jag och åtskiljer sig såsom sådant från du och han. Det är äfven medvetande om sjelfvets förhållande till Gud och verlden, hvarför det endast in abstracto låter sig särskilja från verlds- och gudsmedvetandet. Gudsmedvetandet är medvetandets bestämdhet af gudsförnimmelser. Framdeles få vi närmare anledning att tillse hvad detta innebär.

Uti denna trefaldiga relation genomlöper medvetandet känslans, föreställningens och förståndets utvecklingsformer, och det är först såsom aktuelt medvetande det är verkligt kunskapssubjekt, då *kun-*

skap just *är en medveten uppfattning af ett verkligt* eller subjektets omdöme derom, åtföljdt af medvetande om dess sanning. Först genom förståndets begripande har kunskapen passerat sina grader.

Med afseende på objektet för kunskapen ligger det efter det närmast sagda nära till hands att låta den sönderfalla uti kunskapen om Gud, menniskan och verlden, men då dessa tre kategorier uttömmas genom begreppen sinlighet och förnuftighet, då verlden tillhör den förra och Gud den senare bestämningen och menniskan faller inom båda dessa verldar, så är det vanligt att låta den indelas uti sinlig och förnuftig. Men då Gud, verlden och menniskan kunna vara såväl naturliga som kristna objekt, vilja vi för vårt syfte helst stanna för indelningen uti *naturlig* och *kristen* kunskap.

All kunskap, den må vara kristen eller naturlig, resulterar sålunda ur gudsmedvetandet, sjelfmedvetandet och verldsmedvetandet och hvilar ytterst på *erfarenheten* såsom sin grund, enär denna såsom den första kontakten emellan kunskapens subjekt och objekt utgör förnimmelsens betingande förutsättning. Erfarenheten kan vara såväl *naturlig* som *kristen*. Naturlig erfarenhet utgör en naturlig kontakt med naturliga objekt. Kristen erfarenhet utgör en kristen kontakt med kristna objekt.

Då all erfarenhet förutsätter, att objektet är närvarande för subjektet, hvilket i sin ordning förutsätter subjektets förmåga häraf, så inses nödvändigheten af *homogenitet* emellan subjektet och objektet i och för all erfarenhet. Lika förnimmes af lika. Medvetandets innehåll är derföre betingadt af subjektets innersta grundrigtning. Den naturliga menniskan måste såsom blott sådan förblifva inom sin sfer. Man måste stå uti beröring, innerlig personlig beröring, med kristendomen, hafva blifvit likformig dermed och hafva den upptagen i sig samt lefva deri, för att känna den. Den naturliga menniskan är alltid, psykologiskt-etiskt bestämd, psykisk-sarkisk, äfven om hon uti pnevma kan sägas ega ett religiöst-sedligt anlag, ty detta är såsom blott anlag endast teoretisk och praktisk potentia. I följd deraf kan hon ej förnimma det pnevmatiska som sådant, utan ställer det alltid under sina rent naturliga synpunkter, hvarigenom hon neddrager det till den psykiskt kosmiska sfer, der hennes eget jag har sin tyngdpunkt. Derför måste den naturliga menniskan beträda *nyfödelsens* och *omvändelsens* väg, innan hon kan vinna en rätt insigt uti kristendomens pnevmatiska realiteter. Hon måste hafva

fått det kristna frälsningslifvet hos sig förverkligadt, hvilket endast sker inom kristendomen sjelf såsom frälsningens religion, innan hon kan vinna kunskap om honom såsom sådan. Det är från detta subjektiva frälsningslif kunskapsprinciperna för kristendomskunskapen uti sin sanning stå att vinna. Dermed har jaget såsom subjekt fått sin tyngdpunkt uti pnevma och kan utgöra ett sant kunskapssubjekt för de kristna realiteterna.

Det är denna uti erfarenheten gifna och uti sakernas natur grundade kunskapsteoretiska sanning som *Paulus*, särskildt i 1 Kor. 1:a och 2:a kap., så bestämdt framhåller. Han säger här[1]) bland annat: »en naturlig menniska (*ψυχικὸς ἄνθρωπος,* det är den, som blott lefver den naturliga födelsens lif) fattar icke (eller upptager icke, *οὐ δέχεται*) det som tillhör Guds Ande, ty det är henne en dårskap (*μωρία,* emedan det motsäges af det naturliga tänkesättet), och hon kan icke begripa det, ty det måste andligen bedömas. Men den andlige (*ὁ πνευματικὸς*) bedömer alltingo», det är: den andlige, som genom delaktighet af Guds Ande, som utransakar allt, t. o. m. Guds väsensdjup (*τὰ βάθη τοῦ θεοῦ*), har förutsättningarna för dömande i andliga ting, han kan, och han allena, efter måttet af sin andeupplysning sammanfatta allt (*τὰ πάντα*), som erbjuder sig för hans andliga omdöme, under sitt sålunda bestämda medvetandes enhet.

Vi hafva alltså Paulus på vår sida, då vi påstå, att den verkliga *kunskapen om kristendomen är produkten af en kristen sedligt-religiös handling.* Detta är för öfrigt en *Nya Testamentet* genomgående grundtanke. *Kristus* sjelf förklarar[2]), att endast den, som är af Gud, kan förnimma Guds ord, samt[3]) att förnimmandet af den kristna lärans gudomlighet har sin betingelse uti lydnaden för Guds vilja. »Den som gör sanningen, han kommer till ljuset»[4]).

Denna den kristna kunskapens sedliga betingelse, som har sin grund uti subjektets och objektets individuela bestämdhet uti deras ömsesidiga förhållande, är för öfrigt något, som i följd af menniskolifvets enhet uti dess teoretiska och praktiska funktioner mutatis mutandis gäller *all* kunskap, och detta mer i samma mån det är fråga om konkreta objekt och icke blott rena abstraktioner.

1) Kap. 2.
2) Joh. 8: 47.
3) Joh. 7: 17.
4) Joh. 3: 21.

Men liksom de båda substantiela grundbestämningarna uti menniskans faktiska tillvaro, medvetandet och den till frihet sträfvande viljan, sålunda i någon mån samverka vid all kunskapsprocess, är det lätt att inse, att detta särskildt eger rum beträffande objekt af etiskt-religiöst innehåll, som alltid, uti sin större konkreta bestämdhet och genom sin genomgripande betydelse för hela lifvet och sitt verkliga personliga intresse, mera än alla andra framkalla medverkan af viljan, som derför här särskildt framträder uti sin centrala betydelse för personen. Bakom subjektets teoretiska uppfattning af objekten döljer sig alltid här den praktiska ställningen dertill. Det är nämligen först hjertats sak att upplåta sig för sanningen och viljans sak att underkasta sig henne, hvarigenom troslifvet med ty åtföljande lifsinsigt möjliggöres. Liksom en *metafysisk* förutsättning för kunskapens möjlighet föreligger uti den *öppenhet* för sanningen, som såsom anlag är en rest af den genom gudsafbildligheten satta homogeniteten dermed, så förutsättes med lika nödvändighet den *etiska* bestämdheten af *hängifvenhet* för objekten och stillavarande för dess inverkningar. Här gäller det: »Unser Denksystem ist oft nur die Geschichte unseres Herzens. Alle meine Ueberzeugung kommt aus der Gesinnung, nicht aus dem Verstande; und die Verbesserung des Herzens führt zur wahren Weisheit»[1]. De matematiska satserna och deras demonstration ligga utanför det konkret personliga intresset.

Men icke blott en så beskaffad concursus emellan medvetandet och viljan eger rum hos det kunskapssökande kristna subjektet, utan äfven en *gudomlig* sådan tillkommer, som såsom medverkande faktor vid kunskapsprocessen bestämmes af ifrågavarande subjekts *mottaglighet* härför. Det är så mycket lättare att inse, som den kristna kunskapen i första hand är *gudskunskap* eller aktuelt gudsmedvetande, äfven om sjelfmedvetande och verldsmedvetande deri ingå. Vid all religion är nämligen Guds magt det första, som framträder för medvetandet, om också menniskans medvetande om sin egen och verldens afhängighet är dermed nära förenadt.

Det objektivt gifna ter sig alltså för oss efter måttet af mottaglighet hos oss såsom de organ, som förmedla dess intryck, och icke uti sin fulla i och för sig varande objektivitet[2]. Vi äro icke

1) FICHTE d. ä.

2) Jfr FRANK, Syst. d. Gew., § 10.

helt passiva vid beröringen med kunskapsobjekten, hvaraf följer, att kunskapen till sitt väsen hvarken är en blott produkt af ren receptivitet hos medvetandet eller menniskoandens sjelfverksamma skaparekraft, utan han är produkten af de receptiva och spontana funktionernas samarbete eller produkten af en *subjektiv-spontan* och en *objektiv-receptiv* faktor, hvarigenom utrymme gifves för den fria viljans sjelfständiga medverkan.

Utom nu nämda faktorer för kunskapsprocessen får icke förbises det inflytande, som tidens bildningselement och ledande principer utöfva.

Genom *vetenskapen* först når den menskliga kunskapen sitt mål. Menniskoandens teoretiska behof hafva här sin formelt högsta jordiska uppfyllelse, då härigenom erfarenheten vinner sin högsta möjliga förklaring. Vetenskapen är produkt af tänkande på grundvalen af erfarenheten om ett gifvet objekt under form af begrepp, omdömen och slutledningar, förbundna till ett systematiskt helt och normerade af tankelagarne, som äro »formela och reela tillika»[1]. Den från känslor och föreställningar till begrepp öfvergående kunskapen finner här universalitet och sammanhang. Ty *vetenskap* är ett *universelt* och *sammanhängande vetande*, liksom vetande är en klar och tydlig kunskap.

Det gifves en mångfald af vetenskaper, en följd af att det gifves en mångfald af objekt, som behöfva en vetenskaplig förklaring. Det är icke blott *teoretiska*, utan äfven *praktiska lifsbehof* som de hafva att tacka för sin uppkomst. Genom sitt *innehåll* och sin *form* är hvarje vetenskap till sitt väsen bestämd. Formen är betingad af den *metod*, som objektet fordrar såsom subjektets vetenskapliga förfaringssätt. Metoden kan vara *empirisk*, *historisk* eller *spekulativ*, och allteftersom den ena eller andra af dessa företrädesvis användes (ty det gifves ingen vetenskap, som icke i någon mån gör bruk af alla) kallas *vetenskapen empirisk*, *historisk* eller *spekulativ*. Ex potiori fiat denominatio. Efter innehållet kan vetenskapen i likhet med kunskapen, hvaraf han utgör ett species, indelas uti *naturlig* och *kristen* sådan, alltefterson han hemtar sitt objekt från det naturliga eller kristna medvetandets innehåll.

Inom de naturliga vetenskaperna möta flere objekt, som äro till namnet lika de specifikt kristna och detta särskildt inom filo-

---

1) LOTZE, Grundzüge der Logik etc., sid. 4.

sofien, men det eger då den väsendtliga skilnaden rum emellan teologien och dessa andra vetenskaper, namneligen filosofien, som hafva till namnet samma objekt som hon, att hon framställer dessa objekt sådana de inom komplexen af dermed samhöriga kristna objekt bestämma det kristliga medvetandet, då deremot dessa vetenskaper och särskildt filosofien reproducera dem såsom bestämningar hos det naturliga medvetandet.

Den *sedliga betingelse*, som vi sågo gälla kunskapen i allmänhet, *gäller i ännu högre grad vetenskap i allmänhet* och *särskildt den etisk-religiösa.* Detta förhållande eger särskildt rum i fråga om denna etisk-religiösa vetenskap, emedan de realiteter, som häri ingå som objekt, än mer, än vi sågo vara fallet vid den blotta kunskapen, der det ännu icke var fråga om vetenskaplig bestämdhet, på grund af sitt personliga intresse framkalla det fria medverkandet å subjektets sida för åstadkommande af en sådan bestämdhet.

Teologien är en sådan *vetenskap*, som till sitt *objekt* har *kristendomen.* Dermed är hon väsendtligen *historia* och *lära* om den genom Kristus uppenbarade Gudens förhållande till menniskan och verlden samt vice versa. Denna förökade kristna insigt har uti trosförening med Kristus, som icke blott *är* sjelfva sanningen, utan också *vägen* dertill, sin personliga genomgångspunkt liksom all kristen kunskap. Ståndpunkten är alltså här *kristianocentrisk* liksom på det naturliga området antropocentrisk. Inom denna kristianocentriska sfer är måttbestämdheten för sanningsinnehållet gifven, då detta är ett vitnesbörd *ur* tron och *för* tron [1]).

Såsom vetenskap är teologien i likhet med hvarje annan sådan universel och sammanhängande kunskap om ett individuelt objekt, som behöfver förklaring, och hon använder metodologisk behandling i och för denna. Såsom universel kunskap omfattar hon sitt objekt till hela dess omfång och alla dess företeelser, och såsom sammanhängande utgör hon icke ett blott aggregat af enskilda kunskaper om skilda föremål eller ett rapsodiskt, det är oordnadt, vetande, ehuru om samma föremål, utan framträder till sin fullständiga mångfald uti dennas enhetliga kontinuitet. Hon rör sig framåt under *begreppets* former, som just utgöra den genom tänkandet skapade efterbildningen af objekten såsom erfarna och såsom sådana bilda logiskt fasta punkter. Den dithörande *erfaren-*

---

1) Jfr FRANK, Syst. d. Wahrh., § 3.

hetens hela material bildar dess grundval; men då all erfarenhet är ofullständig, måste de härigenom satta skrankorna afhjelpas genom *historia* och *spekulation*. Det spekulerande förståndet har att, på grundvalen af omedelbar eller genom historia gifven medelbar erfarenhet, med sina genom *analogier*, *kombinationer* och *hypoteser* vunna öfvergångsbeprepp slå bryggor öfver områden, der erfarenheten af medelbar eller omedelbar natur ännu icke vunnits, för att sålunda förmedlande föregå och underlätta ytterligare sådan genom att dels draga uppmärksamheten på enskilda punkter, som ännu icke blifvit upplefvade, dels också ersätta densamma för åstadkommande af den erforderliga universaliteten; men allt detta måste försiggå i öfverensstämmelse med det redan gifna.

Att subjektiviteten här spelar en stor rol kan naturligen icke förnekas, men det är dock att beakta, att såsom vetenskap öfver hufvud icke är ett fenomen af menniskoanden i och för sig, utan i sammanhang med ett folk, ja med hela det bildade menniskoslägtet, så är teologien, såsom man brukat uttrycka det, egentligen *kyrkans vetenskapliga sjelfmedvetande* (sjelfmedvetande taget i vidsträckt mening såsom inbegreppet af menniskans hela andliga bestämdhet), enär den enskilde teologen för att kunna fungera såsom vetenskapligt subjekt måste innerligt och personligt sammansluta sig med sin kyrka. Härigenom möjliggöres en sann organisk utveckling för teologien. Kyrkan, som såsom congregatio sanctorum är förutsättningen för det gemensamma kunskapsarbetet, är dess moderliga sköte. Hon har först kommit till *verklighet* genom kristendomens verldshistoriska ställning och uppgift såsom kyrka i verlden och det härur framvuxna teoretiska och praktiska behofvet att inför sig sjelf och de utanför henne stående aflägga räkenskap för sin *tro*, som hon härvid såsom viss förutsätter.

Teologien är nämligen lika litet *förutsättningslös*, som någon annan vetenskap är det. Såsom hvarje vetenskap alltid är vetenskap om en uti tron gifven verklighet, så är teologien vetenskapen om den för den kristna tron gifna kristendomen. Liksom t. ex. naturvetenskapen förutsätter naturens fakta, språkvetenskapen språkens reela former och lagar, rättsvetenskapen den menskliga rättsandens historiska gestalter, ja såsom tron äfven utgör matematikens och filosofiens, inclusive logikens, grundval, så måste äfven teologien förutsätta den kristna trons fakta. Utan tro är ej den vanligaste öfvertygelse att vinna, ännu mindre en sammanhängande upp-

fattning af tingen. Tron är liksom den kanal, hvarigenom vetenskaperna erhålla sina objekt. Vid de icke-kristna vetenskaperna är det blott en *annan* art af tro än den kristna som bildar utgångspunkten.

Tro i kristen mening är lika litet som hvarje annan art af tro *motsatsen* till *vetande*, utan innesluter tvärtom ett *moment* af vetande i sig, om ock detta ej är utveckladt såsom sådant. Genom denna tro upptaga gudsmedvetandet, sjelfmedvetandet och verldsmedvetandet nya bestämningar. I stället för att uti vetandet hafva sin motsats, har hon denna i *otro* liksom religiositeten uti irreligiositeten och religiöst vetande i irreligiöst sådant. I förhållande till vetandet kan tron, såsom menniskans konkreta bestämdhet, till sin teoretiska sida sägas utgöra en förberedelse för det utvecklade vetandet eller en form af vetande. De äro, teoretiskt sedt, jembördiga inom skilda utvecklingssferer med inbördes enhet. Tron och vetandet måste gå hand i hand vid början, utvecklingen och fulländningen af all vetenskap. *Vetenskapen* har sin *början* genom det såsom sjelfmedvetande aktuela medvetandets medvetna oafhängighet af objekten och *fortgår* genom uppfattning af dessa i enskildhet, hvarpå *fulländningen* följer såsom den universela och sammanhängande uppfattningen. Den kristna *tron* har sin *början* uti den troendes oafhängighet af verlden och fria hängifvenhet åt Gud och *fortgår* genom verldens och det egna jagets öfvervinnande i dess motsatsförhållande samt har sin *fulländning* genom en enhetlig och universel gudsbestämdhet, som utgör trons förnämsta innehåll. Under denna ömsesidiga utvecklingsprocess eger ingen motsats rum, der utvecklingen från rigtig utgångspunkt fortgår normalt. Båda sträfva till *universalitet* och *enhet* och hafva uti *samstämmigheten* sitt sanna lif. Oaktadt tron i första hand är en religiös-etisk bestämning med praktiska betingelser, är hon dock egnad att mer och mer införa uti kristendomen på ett vetenskapligt sätt, ty i densamma såsom just en habituel och konstant viljerigtning, i hvilken anden mer och mer koncentrerar sig med alla sina anlag och verksamhetsyttringar, ligga äfven vetenskapliga impulser, i det hon på grund af sin universalitetstendens sträfvar att, såsom öfver hufvud på lifsområdena, så också på tänkandets område, vara genomförd i enlighet med sina vetenskapliga anlag[1]).

---

1) Slutet af denna sats utgör ett fritt återgifvande från Einl. u. Grundleg. der Prakt. Theol. von HARNACK, sid. 2. Jfr till hela denna afdeln. a. a., sid. 1—29, der en god framställning lemnas öfver flere hithörande frågor.

Men liksom den kristna tron i allmänhet utöfvar inflytande på den *intellektuela utvecklingen* i sin helhet, så utöfvar äfven denna å sin sida, också till sin naturliga bestämdhet, inflytande på icke blott tro och vetenskap i allmänhet, utan äfven på kristen tro och trosvetenskap, då hon med sina verkningar sträcker sig ända till den inre sfer, der religionen har sitt säte.

Den tendens till teologisk vetenskap, som vi hafva funnit vara förenad med tron, framträder isynnerhet hos *kyrkan* såsom ett trossamfund. Men liksom hon utgör ett postulat för kyrkan i sin helhet, utgör hon särskildt en af lifsbetingelserna för *reformationens* kyrka, med hvilken i och med hennes personliga frihetsförklaring en ny period börjar för vetenskap i allmänhet och särskildt för teologien, som för denna kyrka utgör det enda medlet, hvaraf hon begagnar sig för fastställandet af den kristna sanningen.

Nu har man sagt, att teologien såsom vetenskap skulle upphäfva och *tillintetgöra tron* och dermed äfven *kyrkan* såsom väsendtligen en trosgemenskap; men lika litet som teologien frambringar sitt objekt, den kristna tron, lika litet tillintetgör hon detsamma genom att söka en vetenskaplig tillegnelse deraf och förmedling mellan det kristna trosmedvetandet och det naturliga. Härvid gäller detsamma om teologien som om hvarje annan vetenskap. Fysiken t. ex. förstör lika litet sitt objekt, som hon skapar det. Vid teologien eger enligt det föregående tvärtom det förhållandet rum, att tron såsom en sedligt religiös bestämning mera riktas genom kunskapsprocessen, som alltjemt på nytt aflägger räkenskap om dess realitet. Uti teologien skola derför enligt det sagda tron och vetandet genomtränga hvarandra.

Såsom vetenskap intager teologien en plats uti den allmänna vetenskapsorganismen, inom hvilken hon såsom *en organisk lem* har att gifva och taga. Hon använder företrädesvis *historisk* och *empirisk* metod, men vid sidan af dessa kommer, såsom vi sett, äfven den *spekulativa* till användning. Hennes *visshet* hvilar på den trosvisshet, hvarifrån hon såsom sin grund utgår. Och då vissheten om trons innehåll ytterst hvilar på sedligt religiös erfarenhet och den visshet, som hvilar på sådan erfarenhet, till sin natur såsom personligt individuel alltid eger den största fasthet, är den visshet, hvarvid teologien stöder sig, ur sagda synpunkt större än den, hvarvid hvarje annan vetenskap har sitt stöd.

Teologien är alltså en vetenskap, och i viss mening den högsta, trots alla de inkast, som rigtats mot henne i egenskap af sådan. Genom sin faktiska *existens* är hon sjelf säker om sin vetenskapliga ställning. Kristendomen har öfverallt, hvarest han uppträdt, framkallat en vetenskaplig verksamhet och länge utgjort den enda härden för sådan, och hvarhelst något mera märkbart framsteg i kristendomstillegnelse försiggått, har detta alltid haft med sig ett nytt vetenskapligt lif. Hon (teologien) har ett reelt *sjelfständigt objekt*, sin kristna tro eller kristendomen med tro omfattad, som genom den rol den spelat äfven i verldshistorien mer än något annat vindicerar åt sig rätt att utgöra föremål för en sjelfständig behandling, och om hon äfven måste bekänna, att hon visst icke lyckats fullt begripa detta objekt till hela dess rika innehåll, ja t. o. m. i all ödmjukhet måste vidgå, att det gifves mycket i det deri för henne medelbart och omedelbart gifna — kanske mer än man i allmänhet vill medgifva —, som hon ej vågar ens hoppas att kunna fullt vetenskapligt förmedla, men på hvilket hon icke dess mindre känner sig förpligtad att samvetsgrant taga vara på grund af den omedelbara visshet det för henne eger uti sin mysteriösa rikedom, trots allt detta, kan hon ej låta sig beröfva namnet vetenskap och detta så mycket mindre, som hon blott härutinnan delar alla vetenskapers lott. In abstracto kan hvarje vetenskap ifrågasättas. Ingen vetenskap är i den meningen absolut, att han lyckats eller ens genom sina resurser kan lyckas fullständigt begripa sitt objekt, utan alla hafva sina gränser äfven i detta stycke. Vi se blott endels. Ofta får vetenskapen åtnöja sig med att konstatera, *att* något är, utan att kunna säga *huru*. Af det nu sagda framväxer endast för teologien den pligten och uppgiften att arbeta på sin organiska utveckling och detta med användande af alla de medel, som härvid erbjuda sig, och alla de metoder, som tidens vetenskapliga resurser lemna till hennes förfogande och hennes eget objekt tillåter och bjuder. Det är sålunda härvid två saker, som, churu genom sin enkelhet lätt insedda, detta oaktadt aldrig kunna nog betonas: att teologien dels är en *vetenskap* och såsom sådan har att ställa sig till efterrättelse de allmänna vetenskapsgrundsatserna, dels att hon är en *specifik* vetenskap, som har att regleras till sin individuela bestämdhet af de lagar hennes eget objekt fordrar.

Objcktet hafva vi funnit vara *kristendomen.* Hvad är då kristendomen? Kristendomen kan, allmänt uttryckt, bestämmas såsom den *sanna, absoluta* och *universela religionen.* Teologien är alltså *religionsvetenskap,* men skiljer sig såsom en teologisk vetenskap från den allmänna religionsvetenskapen, såsom en filosofisk disciplin, genom att vara uppbyggd på kristianocentrisk grundval eller hafvande kristet subjekt, då deremot den senare vetenskapen hvilar på antropocentrisk grund med naturligt kunskapssubjekt. Då kristendomen är en religion, måste han hafva bestämningar gemensamma med alla icke-kristna religioner, men hvad dessa till sin sanning äro blir först klart genom kristendomen, som just är förverkligandet af religionens idé.

Med utgångspunkten från kristendomen alltså ter sig *religionen* såsom ett, vi skulle nästan vilja säga innerligt umgänge eller på *personlig åtskilnad grundadt gemenskapsförhållande emellan menniskan och Gud,* i hvilket menniskan genom *tron* höjer sig till Gud, som genom sjelfmeddelelse eller *uppenbarelse* nedlåter sig till henne. Grunddraget uti detta gemenskapsförhållande är *kärlek,* som såsom en konkret lifsbestämning är enhetlig och till enhet sträfvande. Egande sin yttersta *förutsättning* i menniskans genom skapelsen *af* Gud och *till* Gud satta substantiela förhållande till honom såsom anlag och i den dertill sig anslutande gudsuppenbarelsen, omfattar religionen såsom aktuel mensklig bestämning eller *religiositet* hela menniskans väsen och bestämmer hela hennes lif samt har sin centrala beteckning i ordet tro, religiöst fattad. *Tron* är nämligen såsom den *subjektiva* religionen en med *samvetsöfvertygelse* (på grund af inre erfarenhet) förenad *sjelföfverlåtelse åt Gud* och en dermed förenad *moralisk visshet* om *öfversinliga ting* och bildar såsom sådan den konkreta enheten af hela menniskans andliga bestämdhet, utan att inskränka sig till vare sig *förstånd, vilja* eller *känsla,* med *hjertat* såsom de andliga krafternas föreningspunkt till sitt *säte.* Om hon också i första hand är en menniskoandens *praktiska* angelägenhet, får nämligen detta oaktadt icke den *teoretiska* sidan förbises. (Om man vill låta den estetiska förmågan gälla såsom en af de pnevmatiska grundformerna vid sidan af den teoretiska och praktiska, omfattar hon sålunda äfven denna.) Liksom tron förutsätter en inre beröring med de objekt, hvarom hon är viss, utgör hon en derur framvuxen *kunskap* om dessa, till hvilka hon står i ett aktivt förhållande.

Såsom verklig är religionen alltid *positiv*, i det hon ej åtnöjer sig med blotta idéer, utan hvilar på historiska fakta. Menniskan är ej ett blott andeväsen. Uti sin psykologiska fakticitet såsom förhållandet mellan menniskan och Gud har religionen i detta förhållande icke blott sin *grund*, utan äfven sitt *mål*. Hennes ursprung ligger sålunda hvarken i yttre orsaker eller i inre eller psykologiska rörelser, utan i det uti personlighetens innersta väsen grundade förhållandet mellan menniskan och Gud. Häri borgen för hennes exsitentiela sanning. Gemenskapen med Gud utgör det väsendtliga momentet i mensklighetens idé och hela den tidliga existensen är blott medel härför. Religionen förlänar sanning åt lifvet, i samma mån hon motsvarar Guds och menniskans sedliga natur i förhållande till hvarandra. Proban på hennes sanning för subjektet lemnar erfarenheten. Liksom religionen i subjektivt hänseende utgöres af religiös tro, är hon i *objektiv* mening en *yttre religiös lifsgemenskap*, deri menniskor samfundsmessigt sluta sig tillsammans, och hvarvid hon tager sig uttryck uti lära, författning, kult och seder. Den objektiva och subjektiva religionen betinga hvarandra ömsesidigt.

Hvad vi nu sagt gälla om religionen till dess idé, det *är kristendomen* i lefvande *verklighet*. Såsom verklig står kristendomen att lära känna, dels sådan han såsom den uppenbarade religionen fått sitt autentiska uttryck i den *Heliga Skrift*, dels sådan han såsom en verksam och faktiskt gällande kraft *historiskt* framträdt i verlden såsom verldsreligion och der framkallat vittnesbörd om sig och detta i synnerhet i perioder af förnyad kraftutveckling, dels äfven genom egen personlig *erfarenhet* om honom såsom ännu framträdande och legitimerande sig. Hvilande på dessa kunskapskällor har teologien till sin uppgift att söka vetenskapligt tillegna sig kristendomen, som enligt alla dessa källor framträder såsom den genom *Jesu Kristi förmedling återstälda gemenskapen mellan menniskan och Gud i den Helige Ande*. Gemenskapen är en *frälsningsgemenskap*, och därför är *Kristus* medelpunkten. Teologien kan från denna synpunkt kallas vetenskapen om *kristustron*, men då Kristus såsom gudmenniska är uppenbarelsens spets, hvarigenom Gud sjelf varder uppenbar, kan teologien kallas vetenskapen om *Gud sjelf* uti sin *uppenbarelse* samt om *menniskan* och *verlden* i deras relation dertill.

Kristendomen är nämligen Guds trinitariska sjelfuppenbarelse genom och på grundvalen af Sonens menniskoblifvande samt allt hvad som deraf är en följd. Menskligheten söker uti sina religioner, om ock omedvetet, *Menniskosonen* och med honom den *sanna* religionen, uti hvilken de alla nå sin sanning. Såsom motsvarande religionens begrepp står nämligen kristendomen uti samklang med alla andens behof, på samma gång den står i samklang med sig sjelf. Så är ej förhållandet uti de naturliga religionerna, der olika element af motsägande innehåll blandas samman och ej harmoni vinnes. Här deremot vinna andens religiösa postulat sin *saliga hvila* uti *tro*, *hopp* och *kärlek*, hvarigenom den kristne inträder uti kristendomens lifs- och sanningsorganismer, som båda utgöra ett harmoniskt helt. Han är närmast en ny *lifsprincip*, en ny helig lifsmagt. Det deraf principierade nya *lifvet* hos den enskilde hvilar på ett med erfarenheten öfverensstämmande medvetande om ett väsendtligen förändradt förhållande till Gud, hvarigenom *ljus* uppgår öfver lifsförhållandena i allmänhet, och en verksam, hela personen beherskande *kärlek* breder ut sig åt alla håll. Kristendomen har reformerat verlden och med sin verksamhet sträckt sig ända ut i lifvets periferiska punkter. »Umgestaltend hat es (das Christenthum) auf alles gewirkt, auf das politische und das gesellige Leben, auf die Kunst und die Wissenschaft und es thut es gegenwärtig noch, wo es die Herzen der Menschen ergreift, trotz der Versicherung des kleinen Haufens der Kleingläubigen, die den Bankerott ihrer Wissenschaft zu ihrer Religion gemacht haben, dass es mit dem christlichen Glauben nun ein- für allemal, seitdem sie in Verzweiflung gerathen sind, vorbei sei»[1]). Kristendomen såsom den *absoluta* religionen nedbryter uti sin *universalitet* nationalitetens skrankor. Han är *verldsreligion*.

Då Kristus såsom dess stiftare ej inskränker sig till att vara blott upphofsman till den kristna tron, utan sjelf allt fort är dess *objekt* genom att i sin Ande *fortlefva* i kristendomen på ett lika reelt sätt, som han lefde på jorden, möjliggöres kristendomens *subjektiva* förverkligande, det är *tron*. Kristendomen är nämligen icke blott att fatta till sin *objektiva* ursprungssida såsom Guds verksamhet i hans trinitariska *uppenbarelse* i och för realiserandet af den sanna gemenskapen med sig, utan den har sålunda äfven, så-

1) Fr. Harms, Die Philosophie seit Kant, sid. 31.

som vi sågo det vara fallet med religionen i allmänhet, en subjektiv sida, menniskans anammande i tro af det härmed objektivt förhandenvarande. Tron, subjektivt fattad, *har* kristendomen såsom sanning. Man kan också tala om *tron såsom objektiv*, det är den kristna sanningen sjelf eller kristendomens historiska verkligheter, de gudomliga handlingarna, hvilka såsom den öfvernaturliga uppenbarelsens väsendtliga innehåll endast åtföljas af lära för att så genom ordets medel bringa oss kunskap om dessa. Härigenom blir kristendomen i första hand *frälsningsanstalt* och icke läroanstalt, äfven om den teoretiska och den praktiska sidan ingå i hvarandra. Tron till sin subjektiva sida, som utgör erfarenheten af den treenige Gudens öfvernaturliga uppenbarelse såsom en lefvande verklighet uti dess kraft och sanning, bildar teologiens *kunskapsprincip*. Genom denna tro vinnes en på delaktigheten uti den på dessa opera ad extra grundade frälsningen hvilande visshet om deras sanning. Vägen härtill går igenom *kyrkan*, som är frälsningens ort på jorden.

Hvarje kristen är hvad han är i lefvande sammanhang med kyrkan. Kristendomen är en närvarande verksam magt i kyrkan och ej blott ett faktum, som tillhör det förflutna. Det gifves intet kristligt lif, liksom det ej gifves något kristligt medvetande, som är blott *individuelt* utan att äfven vara *generelt* bestämdt. Liksom all religion och all religiös tro, såsom religionens subjektiva sida, är *samfundsbildande*, så är äfven kristendomen det. Kristendomen såsom religiöst samfund har sin verklighet uti kyrkan. Genom förmedling af kyrkan, som uti sitt vardande är tribunalet för den kristna sanningen och såsom sådan uti sin visshet att vara normerad utaf Skriften bjuder med *auktoritet*, vinnes visshet om denna sanning. Men *yttre* auktoritet är såsom blott detta nödvändig endast såsom genomgångsstadium för att komma till sjelfständig sanningsbesittning. Sanningen måste bevisa sig sjelf genom den deri inneboende anden. Men sanningens sjelfständiga vinnande uti kyrkan genom den deri lefvande Andens ledning förutsätter ett af frälsningsbehof framkalladt allvarligt *sökande* efter densamma såsom saliggörande. Kyrkan såsom *nådemedelsanstalt* är behjelplig vid såväl framkallandet af detta behof som dess tillfredsställande, och genom att på denna den sedliga utvecklingens väg låta sig uppfostras till sanningens omfattande, hvilket sker med *tro*, vinnes *personligt medlemskap* uti kyrkan, som i första hand är *trosgemenskap* såsom förverkligandet af kristendomens gemensamhets-

idé till en gudsmensklighet. Kyrkan är nämligen, sammanfattande uttryckt, *den sig sjelf inåt och utåt uppbyggande församlingen af alla troende*[1]). Hennes verkliga medlemmar sammanfalla med *Guds rikes* medlemmar här på jorden, ty Guds rike existerar i sin historiska gestalt i kyrkan. Hon är *Andens* boning på jorden, och det är genom honom och ej genom nådemedlen, som hon är kyrka. Genom Anden är *Kristus* närvarande och leder henne i all sanning. Såsom högsta *norm* för sin utveckling såväl intensivt som extensivt eger hon *Skriften* såsom denna Andes genom henne sjelf förmedlade produkt.

Liksom derför den gudomliga uppenbarelsen kauserar kyrkan, kan man alltså säga, att hon sjelf, ledd af den henne besjälande lifs- och sanningsanden, kauserar Skriften såsom denna uppenbarelses *autentiska historia* och fundamentala urkund. Skriften innehåller såsom denna urkund icke blott berättelse om en frälsningshistoria, som *har* egt rum, utan äfven om denna historia sådan hon under sitt fortskridande *eger* rum och uti framtiden *kommer* att gestalta sig. Skriften refererar nämligen uppenbarelsehistorien uti dennas *gradvisa* förverkligande af den gudomliga frälsningstanken, hvarför hon till sin betydelse räcker utöfver tiden för sitt affattande. Hon är alltså nödig för kyrkan vid uppfyllandet af hennes uppgift på jorden, då hon nu utgör urkunden för den uppenbarelsehistoria, hvars produkt kyrkan sjelf är, och derför har att utgöra såväl hennes norm som fortsatta lifsbetingelse enligt den allt genomgående lagen, att det har att *normeras* af lagarne hos och *uppehållas* af de krafter, som konstituerat dess tillvaro. Detta gäller närmast det *Nya Testamentet*, men äfven det *Gamla* uti dess i förhållande till kristendomen förhistoriska betydelse. Att äfven den teologiska vetenskapen såsom en af kyrkans lifsyttringar skall normeras af Skriften, faller enligt det sagda redan af sig sjelft. Skriften får dock härvid ej missbrukas till en etisk eller dogmatisk *lag*, utan måste användas i sin egenskap af *historia*, såsom frälsningsuppenbarelsens historiska urkund. Genom *inspirationen* eller uppenbarelsen till sin inre sida, som refererar sig till personen uti hans individuela lifsställning, är det som Skriften blir en autentisk historia och dermed norm för kyrkan.

---

1) Jfr MARTIN JOHANSSON, Om det lutherska kyrkobegreppet, sid. 11, 51.

Vid inspirationen bör den särkilda *kallelse*, som hvar och en af de enskilde författarne hade, mer betonas än vanligen sker. Inspirationen utgör nämligen en särskild *verkan* och ett särskildt *bistånd* af Anden för uppfyllandet af denna kallelse, för hvilken individen, utan att hans *individualitet* undertryckes, utrustas och ledes. Den har sålunda en *inre* förmedling genom den inre egna andliga verksamheten vid det historiska begripandet af de behof, som framkalla den enskilda skriften, på samma gång som den har en *yttre* förmedling genom de historiska förhållandena sjelfva, under hvilka den framväxer. Skriften är alltså att förstå ur sin bestämdhet af individen och det historiska ändamålet. Den Helige Ande tog det menskliga tänkandet uti sin tjenst för framställningen af frälsningssanningen, så att härvid rätt sak på rätt sätt kommer till uttryck. Men denna Andens särskilda verksamhet för den särskilda uppgiften, som med anledning af dessa uppgifters olikhet blir olika, förutsätter ej *passivitet* å den mensklige författarens sida, utan kräfver fastmer dennes individuela medverkan.

Skriften är följaktligen en *gudmensklig* produkt. Den gudomliga och den menskliga faktorn *genomtränga* hvarandra. Uppgiften för den enskilda skriften inskränker sig ej till att blott tillfredsställa de behof, som utgjorde den tidshistoriska anledningen och gåfvo skriften en individuel historisk gestalt, utan dess uppgift är att tjena kyrkan i alla tider. Detta var väl, i de flesta fall åtminstone, icke den uppgift, som den enskilde författaren förelade sig, utan han hade de af närvarande historiska anledningar framkallade behofven i sigte. Men genom inspirationen tager sig Skriftens *kanoniska* bestämdhet uti sin teleologiska betydelse för sitt universela mål uttryck. Menskligt betraktade äro alltså de enskilda skrifterna tillfällighetsskrifter, i det författaren ej hade hela skriftorganismen, utan blott den ifrågavarande skriften i sigte. Men Skriften är nu faktiskt ett *organiskt helt*, hvarför den gudomliga ledningen ensam kan tjena såsom förklaringsgrund. Der råder en högre Ande, som mer tog de enskilde författarne i sin tjenst, än de sjelfva viste, och derigenom förklaras *enheten*. Skriften är ett enhetligt helt ej blott till sitt innehåll, utan äfven till sin byggnad och detta trots den tidrymd, som ligger emellan den enhetliga skriftkomplexens första och sista beståndsdel. De enskilda skrifterna hafva alltså en både tidshistorisk och kanonisk betydelse.

Kyrkan behöfver hela Skriften, och det är såsom ett helt den har att normera henne. Liksom Skriften *innehåller* Guds saliggörande ord för den enskilde, som härom blir mer och mer viss under sin kristna utveckling, så *är* hon Guds normerande ord för kyrkan, som härom redan är viss för att äfven än ytterligare blifva det. Kyrkan är nämligen omedelbart viss om Skriftens sanning, hvarför hon också uti sin vetenskapligt teologiska verksamhet genom den enskilde har att *normeras* häraf, men detta på ett *fritt*, *inre* och *andligt* sätt.

Men vi hafva också förut angifvit teologien såsom en kyrkans vetenskap om kristendomen, det är en vetenskap om kristendomen i kyrkans anda. Teologien skall alltså äfven vara *kyrklig*, hvilket särskildt framgår af hvad vi yttrat om teologiens vetenskapssubjekt, äfvensom af det vi yttrat om den af Skriften normerade kyrkans väsen. Men då kristendomens modus existendi uti kyrkan är stadd i ett historiskt fortskridande, blir det oss först klart hvad denna teologiens kyrkliga bestämdhet innebär, sedan vi tagit en öfversigt öfver denna kyrkliga *utveckling* sjelf, som, då den eger rum uti verlden, äfven förlänar teologien *verldsställning*, om ock med förblifvande inom den kristianocentriska sferen. Denna kyrkans utveckling intresserar oss äfven från den synpunkten, att kyrkan gör sig sjelf såsom stadd häri till föremål för vetenskaplig behandling, samt äfven och särskildt emedan hon i en vigtig del af sin vetenskap har kristendomen till objekt för sin vetenskapliga verksamhet, sådan han blifvit verklig uti hennes egen status quo, hvilken åter till sin individuela bestämdhet är betingad af hennes vardande.

Kyrkan existerar nu en gång såsom en lefvande verklighet. Allt lefvande, som i denna sin egenskap rör sig inom ändlighetens skrankor och sålunda ej, i och med det lifvet är satt, nått målet härför, måste *organiskt fortskrida* mot detta mål, i det lifvet sjelft såsom rörelseprincip framkallar förändringar, hvarigenom det allt mer och mer blifver en reel enhet i mångfalden af sina bestämningar. Så också kyrkan. Hon har sitt lifsmål i fjerran, hvarför hon måste kämpa för att nå det. *Rörelseprincipen* för hennes fortskridande är hennes ur Guds ande framfödda *lifsande*, och *lagen* är, såsom vi sett, *Skriftens Ande*, och *målet* är att nå sig sjelf uti sin fulla *aktualitet* eller utvecklingen af alla uti lifvet inneslutna moment i deras enhetliga mångfald. Kyrkans lif innesluter i sig en oändlig fullhet. Det är hela kristendomen med alla dess reali-

teter som deruti ingår. När derför kyrkan nått sitt mål, då har äfven kristendomen nått sitt fulla subjektiva förverkligande. Kyrkan eger allt det, som *principierats af Fadren genom Sonen i Anden* i deras opera ad extra, för att allt mer utveckla det uti lefvande lifsbesittning.

Men då kyrkan fortgår i mer och mer fri tillegnan af detta, som sålunda redan i hennes födelsestund blef hennes omedelbara besittning, kommer en faktor till, som stämplar denna hennes lifsprocess såsom icke alltid och på alla punkter normal. *Synden* har en gång kommit med in i verlden och visar ett bestämmande inflytande på allt. Så ock här. Detta framgår redan af kyrkans existens i enskilda *konfessionskyrkor*. Hon är nämligen såsom hafvande *en* Ande, *en* Kristus till hufvud, hvars organiska kropp hon utgör, m. m. väsendtligen *en*. Men såsom varande af andekroppslig natur ingår hon uti verlden i en mångfald af förhållanden, hvarigenom enheten framträder i en mångfald af bekännelsekyrkor med olika bekännelser. Denna olikhet i bekännelse kan visserligen till en viss grad låta återföra sig på olika *psykologisk* bestämdhet och olika *nationela* förhållanden samt olika *charismatisk* begåfning m. m. Men den förnämsta grunden är dock att söka uti syndens *söndrande magt* och det derpå sig grundande olika *upptagandet* af och *troheten* mot den gudomliga sanningen. Då kyrkan nu emellertid endast på detta sätt eger verklighet under sin jordiska utveckling, gäller det vi hittills sagt och framdeles komma att säga om Herrans *ena församling* såsom konfessionskyrkornas hela komplex äfven om hvar och en *enskild* bland dessa.

Dessa kyrkan vidlådande brister betaga henne dock icke vissheten om slutlig seger. I hopp härom skrider hon framåt i *lif*, åt hvilket hon gifver dess teoretiska uttryck i *bekännelse*. Lifvet och den detta åtföljande bekännelsen vinna sin individuela förmedling, *objektivt* genom *ordet* och *subjektivt* genom *tron*. Genom tron såsom fri personlig tillegnan af den uti ordet betygade frälsningen samt allt hvad denna i sig innesluter vinner det objektiva innehållet i lifvet och medvetandet en subjektiv verklighet, som kungör sig uti *erfarenheten* såsom viss vid beröringen mellan det subjektiva och objektiva. Den ur dylik erfarenhet framvuxna tron utvecklas på grundvalen af tillväxande sådan, och jemsides med den fortskridande lifsutvecklingen omfattar hon kristendomen allt mer och objektiverar denna lifsutveckling uti *lära*. Utveck-

lingen i lif och utvecklingen i lära såsom lifvets medvetna uttryck betinga hvarandra ömsesidigt, hvilande på *frälsningserfarenhetens* och *frälsningsmedvetandets* utveckling, hvilka åter förmedlas genom ordets fortsatta reflex såsom ande och lif, derigenom att detta från att blott vara ett yttre sådant blir ett *inre*, hvartill vår egen ande säger sitt ja och amen. Detta psykologiska förlopp gäller både *individen* och *kyrkan* såsom ett samfund.

Men, skulle man kunna invända, har icke kyrkan såsom produkten af gudomlig uppenbarelse ett *gudomligt* innehåll, och det ligger ju i det gudomligas natur att icke vara underkastadt några utvecklingslagar. Der det gudomliga är, der är det *helt* och blifver icke detta först genom utveckling. Detta allt är sant. Kyrkan har lika väl som kristendomen och uppenbarelsen ett gudomligt innehåll, och det gäller om detta såsom sådant, att det ej kan och, då det är der uti sin fullhet, ej behöfver utvecklas. Det gudomliga är der såsom uttryck af Guds *kärlek*, som vill meddela af sin fullhet, men såsom uttryck af Guds kärlek *mot menniskorna*, som det vill tjena. Genom denna relation till menniskan ingår deruti äfven en *mensklig* sida, hvarigenom det *subjektiva förverkligandet* af det sålunda *objektivt gifna* först försigår genom kyrkans på frihetsutvecklingens väg ensamt möjliggjorda tillegnan. Härigenom blir det oss klart, hvilken betydelse *synden* och ofullkomligheten dervid kunna hafva och verkligen hafva. Då nu kyrkan har till sin uppgift att i subjektiv mening förmedla förverkligandet af hvad som konstituerar kristendomen till hans gudomliga sida, har hon en utveckling till sin menskliga sida, hvarunder hon, om också alltid under brist och ofullkomlighet, *successivt* tillegnar sig sitt gudomliga lifsinnehåll, eller hvarunder detta mer och mer vinner gestalt uti henne.

Till att börja med tager sig lifsutvecklingen sitt teoretiska uttryck såsom *muntlig* tradition, men omsider nödvändiggöres dennas *skriftliga* affattande. Så uppstå *bekännelse* och *bekännelseskrifter*. Såsom bekännelseskrift i vidsträckt mening kan man anse allt det, hvarigenom kyrkan skriftligen aflägger räkenskap om sig sjelf. Uti bekännelse, ordet taget i denna vidsträckta mening, kan mycket ingå, som är bristfälligt i flere afseenden, och detta mer i samma mån kyrkan mindre uti sin sålunda aflagda bekännelse eller sitt sjelfvitnesbörd reflekterat derpå. Men den uti kyrkan lefvande sanningsanden kallar henne ofta under hennes tidslif att mera bestämdt

uti enskilda moment i sitt lif eller uti det hela aflägga *räkenskap* för den tro, som i henne är. Den yttre anledningen härtill kan, såsom historien visar, vara utaf olika slag. Emellertid kommer kyrkan derigenom i det läget, att hon måste mera *begreppsmessigt* gifva uttryck åt sitt lifsinnehåll, hvarigenom den enskilda *läran* framväxer såsom mer eller mindre färdigt resultat. Så utvecklas den gemensamma tron till *lärobegrepp*, hvarigenom hon till sina väsendtliga moment tager ett bestämdt och inom sin sfer *allmängiltigt* uttryck. Den på detta sätt fixerade lärosats, som uti sin vetenskapliga förmedling hvilar på kyrkans *auktoritet*, har för henne en förbindande giltighet.

Med afseende på betydelsen inskränka sig ej de sålunda faststälda lärorna till att blott vara *teoretiska* satser, utan de hafva en djup *praktisk* betydelse, i det de såsom uttryck för det kyrkliga lifvet och alltså häraf bestämda åter i sin tur inverka bestämmande på detta. Såsom ingående bestämningar i det kyrkliga medvetandet hafva de en subjektiv karakter, hvarigenom utveckling möjliggöres, men såsom uttryck för moment uti den kyrkliga lifsorganism, hvars hufvud Kristus är, eller såsom uttryck för kristendomens objektiva lifsrealiteter äro de höjda öfver all förändring. De hafva alltså en *mensklig*, *föränderlig* och en *gudomlig*, *oföränderlig* och förblifvande sida eller en *ideel* och en *reel* sådan. Den menskliga sidan är *formen*, som det menskliga medvetandet gifver åt det, subjektivt sedt, i utveckling stadda gudomliga innehållet, så långt detta är verkligen utveckladt. Den gudomliga sidan eller deras *substans* är sjelfva frälsningssanningens *innehåll*, för så vidt detta sålunda blifvit en lifsbesittning. Denna deras absoluta sanningssida *garanteras* af den kyrkan i all sanning ledande *Anden*. *Vetenskapliga* hjelpmedel äro visserligen af vigt vid bekännelsens fixerande, men sträcka sig dock i de flesta fall endast till dess yttre sida, den formela klarheten och bestämdheten. Vidare bör påpekas, att tidens öfriga *kultur-* och *bildningselement* icke äro utan sitt inflytande.

Bekännelselärorna *uppväxa* följaktligen historiskt på det förflutnas grund, och en gång fixerade inverka de bestämmande på det tillkommande. De utvecklas ej blott i den meningen, att *formen*, som tillhör det rent menskliga, utvecklas i enlighet med mensklighetens formela utveckling, utan också uti den meningen, att deras *lifsinnehåll*, som visserligen, såsom vi sett, i och för sig såsom

gudomligt är oföränderligt, mer och mer uppgår uti lifsbesittning. Utvecklingen är dervid *organisk* liksom den till grund liggande lifsutvecklingen. Derför att samme Ande råder uti kyrkan som uti uppenbarelsen, skulle man kunna tro, att menskligt arbete här icke så mycket behöfves. Men härvid är att märka, att Andens verksamhet uti kyrkan är af en mera *medelbar* natur. Derigenom låter det förklara sig, att kyrkan uti sin bekännande lärobildning ofta först efter många och svåra yttre och inre *strider* vunnit ett bestämdt uttryck för det lifsmoment läran afser. Detta kan hafva många förklaringsgrunder. Kyrkan kan t. ex. blott ofullständigt hafva tillegnat sig detta lifsmoment, så att det ej på verklig lifserfarenhets väg blifvit medvetandets inre besittning på ett så aktuelt sätt, att det är henne möjligt att gifva uttryck deråt i en bestämd formulering, som fullt tillfredsställer hennes dåvarande behof. Så länge detta ej skett, utan kyrkan ännu är stadd uti *sökande* efter sitt bekännelseuttryck, händer det ofta, att på de stadier läran sålunda har att genomlöpa mycken *ensidighet*, ja t. o. m. positiv *villfarelse* deri kan ingå. Derför kommer läran aldrig till en relativ hvila uti kyrkan förr, än denna finner henne utgöra det begreppsmessiga uttrycket för den fundamentala lifserfarenhet uti ifrågavarande hänseende, hvartill hon i sin lifsutveckling kommit. Först när så skett, framträder läran såsom ett sant uttryck för den kristna realitet, som hon har till sitt innehåll. Men det är ännu endast *relativ sanning* eller historisk sådan. Ty om kyrkan också kan sägas hafva upplefvat denna verklighet uti dess centralitet, så gifves det dock moment deri, som stå i organiskt samband med andra realiteter, hvilka ej ännu blifvit hennes medvetna lifsbesittning, och derigenom framträda dessa moment i en viss oklarhet, som återverkar på det hela, tänkt i alla sina moment. Vidare gäller den formela genomarbetningen, att den blott kunde motsvara den tids resurser, under hvilken läran fixerades. Lärobegreppet blir alltså ej *fullt* färdigt, förrän kyrkan nått sin utvecklings mål.

Ur dessa anmärkningar får ingalunda den slutsats dragas, att kyrkan har att förhålla sig mer eller mindre *likgiltigt* mot sina bekännelselärοr. De må till sin menskliga sida dela allt menskligts lott att vara i rörelse mot sitt mål, men skall kyrkan nå sitt mål, så måste hon göra det i *identitet* med sig sjelf. Skall en viss lära eller ett kyrkosamfunds lära i sin helhet utvecklas, så

måste der vara *kontinuitet* i denna utveckling. Kyrkan kan uti sin lärobildande verksamhet endast på det sätt gå framåt, att hon i sitt blifvande härutinnan blir detta på *grundvalen* af hvad hon varit och är. Såsom den der har att tillegna sig det lif, som uti sin fullhet skänktes henne i hennes födelse, står hon under *historiska lifslagar*. Derigenom hafva lärorna i sin egenskap af lifsuttryck en ej blott försvinnande betydelse för det förflutna, utan en *blifvande* för det närvarande och tillkommande. Uti *bekännelseskrifter*, ordet taget i samma mening som *symbola*, är det som kyrkan nedlägger sina läror såsom uttryck för den utveckling hennes trosmedvetande vunnit, just då dessa affattades, och såsom den grundval, på hvilken hennes trosmedvetande har att utvecklas i det kommande. På detta sätt blifva dessa skrifter normerande.

Med ledning af det nu framstälda blir det oss möjligt att i *allmänhet* bestämma hvad teologiens fordran på *kyrklighet* innebär, då deremot denna fordran i sina enskildheter eller i förhållande till de särskilda teologiska vetenskaperna endast kan inses i förhållande till dessa, och då vi gå att i och för vår uppgift egna dem en hastig öfversigt, komma vi att här blott yttra oss helt allmänt. Vi hafva förut funnit, att teologien är kyrkans vetenskapliga medvetande eller vetenskapen om kristendomen i kyrkans anda. *Kyrkan* är sålunda teologiens egentliga subjekt. Då den *enskilde* teologen fungerar såsom faktiskt subjekt, är detta endast möjligt genom en personlig anslutning till kyrkan, hvarigenom han såsom individuelt subjekt upptager *generela* bestämningar. Från denna synpunkt alltså är teologien en kyrklig vetenskap, men hon är det äfven från synpunkten af *objektet* eller kristendomen, som endast är verklig uti kyrkan. Teologien är sålunda vetenskapen om *kyrkans lifsinnehåll*, sådant detta i *erfarenheten* är omedelbart gifvet eller medelbart är det genom *historien*. Då så förhåller sig, måste hon öfverensstämma med och hvila på den till grund liggande kyrkliga erfarenheten. Det är uti bekännelsen som, såsom vi sett, kyrkan fixerar sin lifserfarenhet. Skriften kan i viss mening sägas utgöra en kyrkans första bekännelse, om hon också är det i alldeles särskild mening, såsom vi äfven förut hafva sett. I hvad mån den teologiska vetenskapen bör bestämmas af Skriften, hafva vi i allmänhet påpekat. Men äfven den bekännelse, som konstituerar kyrkan såsom bekännande, står i ett visst

normerande förhållande till allt hvad teologi heter. Men att det icke kan ske i samma grad, som fallet är med Skriften, följer af hvad vi yttrat härom i det närmast föregående. Till sin mera tillfälliga och föränderliga sida kan hon aldrig göra anspråk härpå, men till sin *typiska* och *oföränderliga* sida eller såsom uttryck för den af Skriften normerade kyrkans verkligen gjorda lifserfarenhet har hon att ingå såsom en bestämmande faktor uti den teologiska vetenskapsprocessen.

Alltefter som den teologiska vetenskapen har ett öfvervägande *teoretiskt* eller *praktiskt intresse*, kan hon indelas uti *teoretisk* eller *praktisk teologi.* Den teoretiska teologien omfattar från sin synpunkt kristendomen såsom sitt objekt till hela dess omfång. Detta objekt har dels en *historisk* dels en *tetisk* sida. Kristendomen är en *närvarande* verklighet uti kyrkan, men denna närvarande verklighet är produkten af en tvåfaldig historisk process, *uppenbarelsens* och *kyrkans.* Men uppenbarelsehistorien har sitt uttryck uti *Skriften* och kyrkans utveckling uti *kyrkans historia.* Det motsvarande vetenskapliga uttrycket föreligger i *skriftvetenskapen* å ena sidan, *kyrkohistorien*, *dogmhistorien* och *symboliken* å den andra. Kristendomen såsom en närvarande verklighet uti kyrkan får sin behandling i den s. k. *systematiska* eller rättare *tetiska* teologien.

På grund af den betydelse vi funnit Skriften ega i och för kyrkan, framträder för henne behofvet af *skriftvetenskapen* såsom grundvalen för all teologi. Hon bär namnet exegetik och är alltigenom och till alla sina grenar *historisk.* Målet är här att förstå den kristna trons urkunder, som just framställa kristendomen dels uti hans historiska *förberedelser*, i det *Gamla Testamentet,* dels uti hans verkliga *grundläggning*, på grundvalen af dessa sina förberedelser, i det *Nya Testamentet.* Exegetiken är alltså kyrkans universela och sammanhängande kunskap om kristendomen, för så vidt han fått sitt urkundliga uttryck uti den för henne såsom autentisk historia omedelbart vissa Skriften.

Den exegetiska teologien[1]) har att såsom *allmän inledningsvetenskap* framställa kanons och kodices' historia; såsom *speciel*

---

1) I följande öfversigt ansluta vi oss till den indelning af den exegetiska teologien, som Prof. FRANZ DELITZSCH följde uti sina offentliga föreläsningar vid Leipzigs universitet åren 1877—1879.

inledningsvetenskap har hon att visa huru de heliga urkunderna till sina enskilda delar historiskt uppstått. Såsom *exeges* eller *skriftutläggning* har hon att historiskt-grammatiskt utlägga den sålunda historiskt faststälda kanon och detta uti dess egen anda genom att reproducera den Ande, som, om också medelbart, producerat densamma. Såsom *biblisk historia* åter har den exegetiska teologien att på ett inre och lefvande sätt reproducera det gamla och nya förbundets historia eller uppenbarelsens historia i gamla och nya förbundet, sådan hon tager sig uttryck uti Skriften. Uti den *bibliska teologien* är uppgiften att lemna en historisk framställning af de läror kanon innehåller och framställa detta läroinnehåll uti dess historiska utveckling eller lemna en lärohistoria.

Häraf inses lätt, hvilken stor betydelse dessa vetenskaper och särskildt den sistnämda komma att få för de öfriga teologiska vetenskaperna och särskildt för den systematiska teologien, som har att framlägga hela kyrkans lärosystem, enär disciplinerna inom detta endast i sanning gå framåt, då de åter och åter pröfva sin vunna besittning efter den Heliga Skrift och ur henne föryngras och riktas. För detta fortskridande lemnar särskildt den bibliska teologien goda bidrag, då hon i viss mening kan sägas framlägga de öfriga exegetiska vetenskapernas resultat.

Att den exegetiska vetenskapen såsom vetenskapen om Skriften skall vara skriftenlig eller *biblisk*, faller alldeles af sig sjelft, enär hon, med undantag af vissa här ej nämda hjelpvetenskaper, till hvilka äfven inledningsvetenskapen, hvilken, såsom namnet antyder, är af inledande natur, kan räknas, från vissa synpunkter, som inom de hithörande vetenskaperna äro de bestämmande, utgör en af det vetenskapliga subjektets andliga frändskap med Skriften betingad fri, inre och andlig reproduktion af Skriftens anda. Men då hon är vetenskapen om uppenbarelsens historiska urkund, hvilken sjelf i visst afseende kan fattas såsom den af uppenbarelsen kauserade kyrkans ursprungliga bekännelse, är det också nödigt, att skriftvetenskapen, med ett sant *historiskt sinne* för den fortsatta, häraf normerade *bekännelsen*, som, skriftligt affattad, vill vara det fixerade uttrycket för gudsuppenbarelsens subjektiva, historiskt aktuela förverkligande uti kyrkan — det är nödigt, säga vi, att skriftvetenskapen i betraktande häraf söker förstå denna urkund i ljuset af den fortskridande bekännelsens vitnesbörd om detta förverkligande.

Kristendomens väsendtliga bestämdhet såsom subjektivt förverkligande sig uti kyrkan och den i densamma inneboende vetenskapsdriften hafva också det med sig, att kyrkan såsom vetenskapssubjekt för vetenskapen om kristendomen gör sig sjelf under detta förverkligande, sådant det i henne historiskt fortskrider eller utvecklar sig, till objekt. Den historiska vetenskap, som härigenom kommer till stånd, omfattar sålunda ett område, som ligger emellan skriftvetenskapens och den tetiska teologiens. Den förnämsta af de hithörande disciplinerna är *kyrkohistorien.* Kyrkohistorien[1]) har till sin uppgift att *objektivt,* d. v. s. på ett kyrkans lifsutveckling sjelf motsvarande sätt, och *pragmatiskt,* d. v. s. på ett sådant sätt, att det rätta sammanhanget uti denna lifsutvecklingens moment framträder i det rätta förhållandet af orsak och verkan, framställa kyrkans lifsutveckling, sådan denna ända från hennes födelsestund under strider och segrar arbetat sig fram tiderna igenom. Men då denna kyrkans lifsutveckling med psykologisk nödvändighet äfven måste taga sig uttryck uti lära, blir det hennes uppgift att äfven *dogmhistoriskt* framlägga den lifsutvecklingen motsvarande läroutvecklingen samt ytterligare framlägga de temporära resultat denna utveckling beträffande läran uppnår uti de symboliska böckerna, genom hvilka kyrkans bekännelse konstitueras. Detta senare sker i *symboliken.*

Äfven dessa historiska vetenskaper måste ega *biblisk* karakter i följd deraf, att de här framstälda utvecklingsmomenten hos kyrkan såsom verkan i förhållande till uppenbarelsen såsom orsak äro till sin inre eviga sanningssida uti andlig öfverensstämmelse med den kyrkan normerande uppenbarelseurkunden, som sålunda bestämmande inverkar på den kyrkliga utvecklingen och i sina utsagor breder ljus deröfver, hvarför dessa vetenskaper icke få undandraga sig, utan tvärtom lefva i detta ljus.

Kyrkliga skola dessa vetenskaper vara i den meningen, att de enskilda lifsföreteelserna betraktas i den kyrklige andes ljus, hvars produkt de i sin fortskridande typiska gestalt äro.

Den *tetiska* teologien tager sin utgångspunkt i det närvarande, såsom detta gestaltar sig på grundvalen af den föregående historiska processen. Kyrkan stannar nämligen icke vid att blott

---

1) Jfr KAHNIS, Der Gang der Kirche, sid. 33.

uti de förut kortligen behandlade historiska vetenskaperna och deras i närmare eller fjermare förhållande till dem stående hjelpvetenskaper framställa sitt vetenskapliga medvetande om kristendomens och kyrkans vardande i de hänseenden, som vi sett, utan tillgodoser äfven menniskoandens behof af mera systematisk, enhetlig framställning genom att på grundvalen af nämda vetenskaper såsom nödvändiga förutsättningar tetiskt framlägga hela sitt lärosystem uti dess utveckling ur sina yttersta principer. Nu är det visserligen de historiskt förefintliga och konfessionelt fixerade lärorna som hon har till sitt innehåll. Men det är ej hennes uppgift att *blott historiskt* referera dessa eller i bästa fall systematiskt framställa dem sådana de här historiskt föreligga utan att taga hänsyn till den *utveckling*, som ligger emellan lärornas konfessionela fixering och det *nu*, som den systematiska teologien tillhör, utan det är fastmer hennes uppgift att framställa dem så, som de här typiskt och till sin oföränderliga sanningssida förblifva såsom fundament för fortsatt utveckling, som uti sitt organiska sammanhang härmed äfven ingår såsom integrerande beståndsdel uti innehållsbestämdheten. Hon tager sålunda sin utgångspunkt från kyrkans *nuvarande* trosmedvetande, sådant detta, fortfarande normeradt af Skriften, utgör den utvecklade reflexen af kyrkans bekännelseinnehåll, hvilande på detsamma såsom sin bas. För öfrigt är det att beakta, att, då, såsom vi sett, bekännelseskrifterna såväl till innehåll som form äro bestämda af sina tidshistoriska anledningar och behof samt af de resurser vid affattandet, öfver hvilka kyrkan då förfogade, den tetiska teologien deremot har att tillgodogöra sig *sin tids* resurser gent emot fordran på universalitet jemte hennes vetenskapliga och af objektet möjliggjorda fordringar för öfrigt. Den tetiska teologien utgör sålunda kyrkans *närvarande vetenskapliga bekännelse*, sådan denna framträder i och genom det individuela vetenskapssubjektet.

Innan vi närmare ingå på behandlingen af de särskilda vetenskaperna inom den systematiska teologien, som här särskildt intresserar oss, då, som vi komma att försöka visa, *apologetiken* här har att intaga sin plats och till sitt begrepp bestämmes af sin ställning och uppgift för systemet, vilja vi efter denna orienterande framställning öfver den tetiska teologien i allmänhet kasta en flygtig blick på den *praktiska* teologien, hvilken såsom *använd* vetenskap i och för praktiska behof gör bruk af de nämda teore-

tiska vetenskapernas resultat. Denna öfverblick är så mycket mer af nöden, som apologetiken af flere anses utgöra en praktisk teologisk vetenskap.

Vi hafva sett, att kyrkan är stadd uti en ständig utveckling, och hon har med anledning af denna till sin särskilda uppgift att arbeta på sin egen *sjelfuppbyggelse* genom att vetenskapligt redogöra, det är framställa de vetenskapliga *teorierna* eller *metoderna,* för de *verksamhetsarter*, i hvilka hennes lifsverksamhet tager sig uttryck, då det gäller att *extensivt* och *intensivt* utveckla sitt lifsinnehåll. Detta sker inom den praktiska teologien, som för detta sitt syfte förutsätter den teoretiska, och genom att göra bruk af denna äfven gör henne i särskild mening fruktbärande för kyrkans utbildning mot det i framtiden föresatta målet. Då nu den praktiska teologien har att utgöra vetenskapen och den kyrkliga utöfningen af kristendomen eller om de kyrkliga handlingarna och hvarje handling såsom en medveten och fri verksamhet väsendtligen karakteriseras af *syftemålet,* synes oss, att hon bäst indelas efter syftemålet uti det kyrkliga handlandet, som är *uppbyggelse,* i ett ord uttryckt.

Då denna uppbyggande verksamhet afser de *utom* kyrkan varande, har hon sin vetenskapliga behandling uti *missionsvetenskapen* eller keryktiken; då hon afser de *inom* henne befintlige, har hon att hemta sina teorier från *kateketiken,* som lemnar material och teorier för den elementära kristendomsundervisningen; *liturgiken,* som har till vetenskapsobjekt den kyrkliga kulten eller kyrkans gemensamma gudstjenstliga handlingar; *homiletiken*, som är vetenskapen om predikoverksamheten; *själavårdsläran*, som behandlar den enskilda själavården. Slutligen utgör äfven den praktiska teologien en kyrkans vetenskap om sin sjelfuppbyggelse såsom ett i sinneverlden organiseradt samfund: teorierna för *församlingsordning* och *kyrkorätt.* Denna indelning af den praktiska teologien är icke blott den, som allmännast följes, utan också den, som synes oss bäst motsvara dess begrepp, på samma gång indelningslemmarne uttömma dividendum.

Den *systematiska* teologien intager inom den teologiska vetenskapsorganismen en central ställning. Om hon också förutsätter och såsom sin grundval erkänner den historiska teologien, så upptager hon dock de historiska vetenskapernas innehåll, blott för så vidt detta reflekterar sig uti den närvarande tidens kristliga trosmed-

vetande, utan att dermed såsom de vilja reproducera dettas utveckling eller såsom den praktiska teologien vilja normera kyrkans blifvande. Man är nästan allmänt af den åsigten, att *dogmatiken* och *etiken* med tillhjelp af en enligt någras öfvertygelse nödvändig *förpostvetenskap*, som efter olika uppfattning fått olika namn, uttömma hela systemet. Då meningarna om dogmatiken och etiken sålunda äro mest stadgade, vilja vi till att börja med vända uppmärksamheten åt dessa, med förbigående af den mycket omordade inledande vetenskapen, som man äfven kallat *apologetik*, för att framdeles tillse, om systemet verkligen kräfver en tredje vetenskap, samt, i fall detta är förhållandet, hvilken betydelse och följaktligen hvilken ställning denna har att intaga.

Dogmatiken är, såsom namnet antyder, vetenskapen om dogmerna. Med *dogm*[1]) har man menat en sedlig-religiös grundsats, sådan denna eger giltighet inom ett konfessionelt kyrkosamfund. Men dogm, tagen i denna allmänna mening, kan äfven, såsom vi få se, sägas vara etikens föremål, hvarför det teologiska språkbruket inskränkt betydelsen af ordet dogm till att blott utgöra uttrycket för dem af kyrkans konfessionelt bestämda trosläror, som, hvilande på hennes auktoritet, hafva till sitt innehåll en sådan *objektiv* realitet, hvars syfte är upprättandet af Guds rike. Dogmatiken har *komplexen* af alla dessa läror till innehåll. *Kyrkan* är dogmatikens egentliga *subjekt*, men hon är detta endast medelbart eller genom vissa af sina derför qvalificerade medlemmar. Det är derför ett nödvändigt vilkor, att en *dogmatiker* på ett lefvande och personligt sätt tillhör det kyrkosamfund, hvars dogmatiska organ han är. Såsom detta samfunds dogmatiker har han att framställa sin vetenskaps objekt på ett *individuelt*, det är *fritt*, *inre* och *andligt* sätt. Men det skall vara den sanna *kristliga* individualiteten och dermed den sanna kristliga friheten som skall känneteckna den inre och andliga reproduktionen af kyrkoläran, hvarför vi måste tillägga, att den skall vara *normerad* af frälsningsuppenbarelsens autentiska historia. Detta allt vill, sammanfattande uttryckt, säga, att dogmatiken skall vara enheten af en *biblisk*, *kyrklig-konfessionel* och *individuel* reproduktion. Den sanna individuela

1) Jfr J. KÖSTLIN, art. dogmatik i HERZOG och PLITTS Real-Encyklopädie, andra upplagan.

bestämdheten har med sig en *generel* d. v. s. konfessionel och biblisk sådan.

Reproduktionen skall vidare ske såsom bestämd af trosärornas *systematiska reflex i det religiösa trosmedvetandet.* Hvarje *system*[1]) kan tänkas dels reelt, dels formelt: dels såsom ett system af *realiteter* och dels såsom ett system af *läror* såsom den begreppsmessiga efterbildningen af dessa. I förra fallet kallas enheten eller principen *realprincip*, principium essendi, i senare *formalprincip*, principium cognoscendi. Principen för de i dogmatiken behandlade realiteterna, som bilda en organisk enhet, är *Gud* uti sin *trinitariska kärleksuppenbarelse*; då deremot kunskapsprincipen eller principen för det realiteternas lifssystem motsvarande lärosystemet är det *religiösa medvetandet*, hvaruti dogmatikern upptagit dessa realiteter. Genom tron upptages det objektiva lifssystemet, hvarigenom reproduktionen af dettas andliga bild eller begreppsorganism möjliggöres. Principen för begreppsorganismen är *produkten* af principen för realorganismen. De *källor,* ur hvilka det dogmatiska innehållet sålunda framväxer, äro *Skriften, kyrkans historia* och det egna *religiösa medvetandet* uti deras *andliga enhet.* Men då det skall vara en reproduktion af hela det af Skriften normerade innehållet, sådant detta till sin objektiva sida utgör en på samma gång generel och individuel bestämning hos subjektet, kan dettas religiösa *medvetande*, *bestämdt* af dessa objektivt andliga lifsmagter, i sista hand sägas utgöra den egentliga kunskapsprincipen. *Metoden* är enheten af ett *empiriskt*, *historiskt* och *spekulativt* förfaringssätt, genom hvars användning det genom dessa källor medvetandet tillförda innehållet derur *reproduceras.* Då begreppsorganismen har att motsvara realorganismen, kommer dogmatikens *indelning* att bestämmas af frälsningsrealiteternas objektiva förverkligande eller gången af det frälsningshistoriska förloppet, som har sitt mål först i det fulländade gudsriket, der Gud är allt i alla.

Då de realiteter, som utgöra dogmatikens innehåll, äro konstitutiva för kristendomen, som är den sanna *gudsgemenskapen,* kan denna derför sägas vara dogmatikens objekt. Men lika allmänt

---

1) Jfr FRANK, System der Christl. Wahrheit, § 7; och BECK, Einleitung in das System der Christl. Lehre, § 7.

uttryckt gäller detta äfven om *etiken*[1]), hvarför dessa vetenskaper måste åtskiljas sinsemellan genom de olika *synpunkter*, hvarunder denna gudsgemenskap betraktas. Dogmatiken framställer då förverkligandet af densamma å *Guds* sida i tid och evighet. Etiken deremot beskrifver den på denna grund förverkligade gudsgemenskapen å *menniskans* sida i den kristnes jordiska lif. Dogmatiken vill framställa, hvad Gud såsom den heliga kärleken (kärlek in concreto fattad), den han har uppenbarat i det förflutna, uppenbarar för det närvarande och allt fort skall uppenbara i det tillkommande, på grundvalen af denna sin uppenbarelse är för det närvarande i sitt förhållande till menniskan uti sin kärleksfulla uppenbarelse, för så vidt den är upptagen i det troende medvetandet; etiken deremot beskrifver huru menniskan, genom att såsom fritt personligt väsen låta sig införa och upptaga uti det genom denna Guds kärleksgemenskap satta gemenskapsförhållandet mellan Gud och henne, sjelf såsom objekt för Guds kärlek, är subjekt för sådan kärlek till Gud tillbaka. Man kan med v. Hofmann uttrycka detta så, att dogmatikens innehåll ligger uti satsen: »jag vet och är derom viss, att Gud älskar mig», liksom etikens uti »och att jag älskar Gud».

I detta menniskans kärleksförhållande till Gud har *sedligheten* sin centrala bestämdhet. Här finner menniskan sig sjelf i sin sanning, ty en sann kristen är en sann menniska. Men då etiken har att beskrifva det sant kristliga lifvet in toto och sålunda ej får stanna vid det detta lif uti dess allsidiga bestämdhet konstituerande gudsförhållandet allenast, vilja vi säga etiken vara vetenskapen om den *kristna sedligheten* i allmänhet, fattad ej blott såsom idé, utan såsom *verklighet*. Hon rör sig på realitetens område. Det sedliga betecknar i motsats till det fysiska, som såsom sådant är nödvändigt, *formelt* sferen för ett fritt personligt förhållande i dess motsvarighet till lifvets ändamål, *reelt* detta förhållande, för så vidt det uti alla lifvets bestämningar refereras till Gud såsom vårt lifs högsta och yttersta mål. I den kristna etiken är

1) I följande framställning öfver etiken har författaren närmast anslutit sig till den uppfattning af denna vetenskap, som Prof. LUTHARDT gjorde gällande i sina föreläsningar vid Leipzigs universitet sommarsemestern 1878. Man jemföre derför LUTHARDTS nyligen publicerade framställning öfver etiken uti Handbuch der theologischen Wissenschaften, utg. af ZÖCKLER; samt derjemte Theologische Ethik, utg. efter v. HOFMANNS förel., sid. 13—24.

det fråga om den idéen motsvarande *viljan* med sitt »du skall». Detta imperativ skall vara immannet i vårt vara såsom fri vilja eller personlig *sjelfständighet.* Om än vår vilja ej är obetingadt fri, utan är begränsad inom det naturligt och sedligt gifna, förnimma vi oss dock i vår *ansvarighetskänsla* såsom fria inom dessa skrankor. Den psykologiska eller *formela* friheten, som är valfrihet, är den omedelbara formen af friheten och betingelsen för all sedlighet, liksom denna såsom verklig sådan är produkten af en *reel* frihet, som är sjelfbestämning eller bestämning genom kärlek, som är den högsta principen. Kärleken har man kallat *fri bundenhet* och *bunden frihet*[1]). Den fria viljan kan betraktas från en *inre* och en *yttre* sida eller såsom *sinnelag* och *handling.* Sedlighet är då det förhållande såsom sinnelag och handling hos den medvetna och fria viljan, som motsvarar den inneboende *lifslagen,* d. v. s. väsendet sjelft såsom lag, men detta väsen då såsom bestämdt af *Gud* såsom yttersta *ändamål*, hvarigenom Gud då såsom yttersta mål äfven uti sista hand blir *lag.* Sedligheten utgör förverkligandet af det högsta förhållandet, lifsförhållandet till Gud, så att hela det jordiska förhållandet är deraf bestämdt. Häraf inses det nära förhållandet emellan det *religiösa* och *sedliga.* Det religiösa förhåller sig till det sedliga liksom gudsbestämdhet till sjelfbestämdhet. Liksom sjelfbestämdheten endast kan utgöra en sann mensklig sådan i lefvande sammanhang med gudsbestämdheten, så kan äfven sedligheten det blott uti sitt organiska sammanhang med religiositet. Förhållandet är då först i alla afseenden sedligt, då det har sin rot i det genom skapelsen och återlösningen satta gudsförhållandet.

Liksom menniskan först finner sig sjelf uti sin sanning såsom kristen, så finner den *allmänna* sedligheten först sin sanning i den *kristna.* Det allmänna eller det naturliga sedlighetsmedvetandet och den naturliga sedelagen har den *filosofiska etiken* till föremål, hvarför hon rör sig på ett område, der förverkligandet af hennes sedliga kraf icke är möjligt, och der kraften att undanrödja de för detta förverkligande förefintliga hindren ej besittes.

Den *teologiska* etiken utgår från det nya, genom Kristus förmedlade förhållandet till Gud, der motsägelsen emellan idéen och verkligheten funnit sin lösning, och *beskrifver* det härmed gifna nya *sedliga medvetandet* och *lifvet.*

1) v. ZEZSCHWITZ, Zur Apologie des Christenthums, sid. 216.

Men då etiken är en *systematisk* teologisk vetenskap, så skola hennes satser framträda i sitt organiska sammanhang såsom utvecklade ur en *princip*. Lifvet, som alltid är organiskt, företer i sin objektiva förhandenvaro alltid ett system med, om vi så få uttrycka oss, kontinuerlig utstrålning från sin rotationspunkt. Det kristna *lifvet sjelft* är derför etikens *realprincip*, principium essendi. Såsom *kunskapsprincip* eller principium cognoscendi fungerar i sista hand etikerns eget *sedliga medvetande*, ty han framställer det organiskt kristna lifvet såväl till dess sedliga *väsen* som till de detta väsen motsvarande och af detsamma normerade *yttringarna* i enlighet med den reflex häraf, som hans eget medvetande innehåller. Men då etikern framställer sitt sedliga lifsinnehåll qua kristet, gör han detta såsom en lefvande lem uti det kyrkosamfunds organism, uti hvilket han genom inorganisation deri eger betingelserna för att detta en gång blifvit och fortfarande är hans besittning. Hans framställning blir derigenom en *individuel* reproduktion af det kristna lifvet i hans egen *kyrkas anda*. Etiken är alltså *konfessionel*. Men kyrkan eger det lif, hvaruti han såsom en organisk lem tager del, såsom normeradt af Skriften, hvarigenom etiken äfven blir *biblisk*.

Af det nu sagda framgår, att etikens satser lika väl som dogmatikens äro *trossatser*, ty etiken beskrifver det kristna sedliga lifvet eller förhållandet såsom ett faktiskt, och såsom ett sådant är det föremål för tro. Oaktadt nu etiken, efter hvad vi sett, närmast och egentligast sysselsätter sig med menniskolifvet uti dess etiska bestämdhet, det är de *menskliga* handlingarna till deras inre och yttre sida, följer deraf ej, att hon helt och hållet lemnar ur sigte de *gudomliga* handlingarna, men hon tager endast hänsyn till dessa, för så vidt det är nödigt för att dermed begrunda de menskliga. Lika litet kan dogmatiken helt och hållet bortse från de menskliga handlingarna, utan måste skänka dessa sin uppmärksamhet, i den mån de tjena att framställa Guds kärleksverksamhet. Men synpunkten är i ena och andra fallet en olika. Dogmatiken bibehåller allt jemt sin från det *gudomliga* hemtade synpunkt liksom etiken sin från det *menskliga*. Dogmatiken lefver och rör sig i realiteter, som konstituera den *objektiva* gudsgemenskapen, etiken i sådana, som konstituera den *subjektiva*.

Hvad nu dogmatikens ofvan nämda *förpostvetenskap* angår, hvilken man under skilda namn och med olika anläggning velat

låta utgöra ett slags *surrogat* för de bland senare dogmatici mera allmänt utdömda s. k. *prolegomena*, så anse vi denna inledningsvetenskap liksom dessa vara misslyckad. Det dogmatiska såväl som det etiska systemet har endast att *inledningsvis* föregås af en bestämning och begränsning af ämnet eller en framställning af den ifrågavarande vetenskapens *begrepp* och hvad dertill hörer jemte en *indelning* af det vetenskapliga innehållet eller en orienterande öfversigt af systemets organism. Här deremot åtnöjer man sig icke med detta, utan indrager (utöfver hvad nämda rättmätiga uppgift kräfver) rent dogmatiska realiteter, hvilka först i systemet kunna få sin vetenskapliga behandling, hvarjemte ofta allahanda från andra vetenskaper, särskildt från apologetiken, hemtade föremål tillika indragas. Hvad särskildt apologetikens förläggande hit, såsom inledningsvetenskap till dogmatiken, vidkommer, så vilja vi yttra oss derom i det följande.

Jemte de nu omnämda teologiska vetenskaperna och deras i närmare eller fjermare förhållande till dem stående nödvändiga hjelpvetenskaper uppträder äfven *apologetiken* och, utom det att hon i vissa af sina företeelser åtnöjt sig med att blott gälla för en *hjelpvetenskap*, gör anspråk på att vara en *sjelfständig teologisk disciplin*. Huruvida dessa hennes anspråk på sjelfständighet äro berättigade bero naturligen på, om hon kan vindicera åt sig ett inom *teologien såsom vetenskapen om kristendomen* fallande *sjelfständigt objekt*, hvilket behöfver förklaring, och som hon förmår gifva en vetenskaplig behandling, och sålunda uppfylla ett *behof*, som icke genom *någon* af de öfriga eller *alla* tillsammans blifver uppfyldt. Hvad som emellertid är visst, det är, att hon en gång befinner sig på valplatsen och strider för sin existens. Liksom hon har många förespråkare, gifvas äfven många, som vilja göra hennes anspråk på berättigad sjelfständig tillvaro misstänkt. Men det är icke blott frågan om *vara* eller *icke-vara* som striden gäller, utan äfven der man erkänner hennes berättigande, och kanske allra mest der, är striden rätt liflig rörande hvad hon egentligen har att utgöra eller hvilket *begrepp* som bör tilläggas henne samt hvilken *ställning* hon på grund af sitt begrepp har att intaga bland de öfriga teologiska vetenskaperna. Då de apologetiska intressena under de sista tiotalen af år dragit så stor uppmärksamhet till sig, är det lätt att inse hvarför just på detta område så många röster blifvit hörda. Men oaktadt den behandling, som i följd häraf kommit apologeti-

ken till del, qvarstå meningsskiljaktigheter och motsatta uppfattningar beträffande nämda frågor mera oförmedlade än någonstädes inom teologien.

Innan vi i anslutning till det föregående gå att söka gifva den föreliggande frågan de positiva svar hon enligt sin egen natur och i sitt teologiska sammanhang synes oss kräfva, vilja vi först taga i hastigt skärskådande de förnämsta historiska gestaltningar, som velat utgöra en lösning af densamma. Icke blott insigten uti den teologiska vetenskapsorganismen, utan äfven insigt uti apologetikens historia är en nödvändig betingelse för lösningen af den ifrågavarande uppgiften. Apologetikens historia vill lära oss huru man på skilda tider fattat hennes uppgift och huru de sig historiskt utvecklande uppfattningarna förmått historiskt rättfärdiga sig ända till närvarande tid eller på hvilken utvecklingsgrad den apologetiska vetenskapen för närvarande befinner sig, såsom organiskt framvuxen ur tidigare försök. Härvid blir det klart, på hvilka punkter och med hvilken styrka mot dessa anfallen företrädesvis rigtat sig, enär försvaret varit deraf bestämdt, hvilka vapen å ömse sidor blifvit använda, samt till hvilka temporära resultat man med användande af just dessa vapen kommit. Dymedelst vinner den närvarande apologetiken vigtiga lärdomar för att förstå sin tids angrepp, tvifvel, missförstånd och fördomar, samt hvilka grunder deremot äro att uppställa, och hvilka vapen som äro dugliga, genom att betrakta sin tids behof af vetenskapligt kristendomsförsvar i det förflutnas ljus, som just framställer dessa behof till en icke blott individueltidshistorisk, utan äfven typisk sida.

Historisk öfversigt[1]).

Kristendomen är ett *σημεῖον ἀντιλεγόμενον,* hvarför han redan vid sitt första framträdande blef föremål för *anfall* och detta såväl från *judendomens* som *hedendomens* sida. Dessa anfall framkallade ett *försvar,* som till att börja med endast afsåg de enskilda punkter,

1) Den förnämsta hithörande literaturen finnes angifven uti Christliebs art. öfver apologetiken uti HERZOG och PLITTS Real-Encyklopädie, hvarföre vi med hänvisning härtill och särskildt framhåfvande af de der nämda arbetena af TZSCHIRNER, VAN SENDEN (Geschichte der Apologetik, 1846, 2 del.), DELITZSCH och KAHNIS inskränka oss till att under fortgången af vår framställning endast ytterligare nämna ett och annat arbete, hvartill denna ger oss en särskild anledning.

der anfallet skedde. Någon systematisk *försvarsvetenskap* är det ännu icke fråga om. En sådan uppträder först i vårt århundrade. Apologetikens historia eller utvecklingen af ett uti en särskild försvarsvetenskap fördt kristendomsförsvar räknar alltså först härifrån sin början. Hittills kan det blott bli fråga om en apologiens historia, som vi till hennes hufvudpunkter vilja följa i korta drag, enär hon utgör en *förhistoria* till den egentliga apologetikens historia.

Gamla tiden.

Redan *Kristus* sjelf, som i sin gudmenskliga person är en uppenbarare af det absoluta lifvet och sanningen, framträder såsom kristendomens försvarare, i det han inför sina egna *landsmän* icke blott i handling, utan också i *ord* bekräftar den höga betydelse denna hans *person* i förening med hans *verk* egde i och för den sanna lifsgemenskapen med Gud, d. v. s. för kristendomen. »Ingen har så talat som denne mannen.» Den sanna *kunskapsteoretiska* grundvalen för all apologetik har han angifvit genom framhållande af, att insigten om kristendomens sanning betingas af görandet af Fadrens vilja och sålunda har etiska förutsättningar.

Evangelisterna, *apostlarne* och deras *medhjelpare* upptogo sin Mästares sak, också då det var fråga om att försvara hans person och verk och detta ej blott mot *judarne* utan också mot *hedningarne*. Detta försvar bygga de icke blott på *historiska* grunder, hvilka i synnerhet hemtas från de sista stora tilldragelserna i Jesu lif, utan de använda äfven *dialektiska* sådana af dogmatisk och etisk natur. Detta senare gäller särskildt *Paulus*, som genom sitt djerfva dialektiska skarpsinne och sin spekulativa kraft mer än någon annan äfven förmått gifva den följande tidens kristendomsförsvar dess pregel. Man gick icke blott *defensivt*, utan också *offensivt* till väga. Kristendomens historia och lära begrundas gent emot judiska och hedniska anfall, hvarvid motståndarnes förvillelser tillika blottas. Försvaret föres icke blott i *tal*, såsom Apostlagerningarna veta att förtälja oss, utan äfven i *skrift*, hvarom alla de *nytestamentliga skrifterna* bära vitne uti sin apologetiska tendens eller åtminstone rikedom på apologetiska moment.

Under den *efterapostoliska* tid, som har sitt slut genom *Konstantin* d. st., utvecklas en *storartad* apologetisk verksamhet. Det

är naturligt, att denna tid skall såsom förföljelsernas tid också i särskild mening utgöra en kristendomsförsvarets. Den gryende teologiska vetenskapen stod företrädesvis i kristendomsförsvarets tjenst, hvarför ett stort antal *lärde* försvarare uppträda. Då anfallen till största delen rigtades mot de *kristne*, afser äfven försvaret i synnerhet dem. Af de talrika apologierna från denna tid ha de flesta gått förlorade, men det gifves äfven flere i behåll. Dessa förråda alla en starkt utbildad *historisk-polemisk* karakter med *defensiv* och *offensiv* metod, utan att dock sakna en *etisk-dogmatisk* anstrykning, en följd af, att den ur sina frön sig utvecklande teologien ännu icke vunnit vetenskaplig begränsning. Hos *Origenes* framträder det dogmatiska och etiska elementet starkare, och apologien öfvergår med honom från att vara apologi för de *kristne* till en mera direkt apologi för *kristendomen* sjelf, hvarför han bildar öfvergången till följande period.

Försvaret har en olika grundkarakter uti *öster-* och *vesterlandet* äfvensom i det olika afseendet på *judar* och *hedningar*.

Uti *österlandet*, der JUSTINUS[1]) och ORIGENES förtjena nämnas såsom de förnämste målsmännen, hvilar apologien på den för detta österland karakteristiska *grundåskådningen*, att kristendomen företrädesvis är att fatta såsom den sanna *filosofien*, förmedlad genom Guds uppenbarelse i *Logos*, (hvarför det här öfvervägande *teoretiska* intresset uti tron förnämligast blott ser en kunskap). Origenes' hithörande berömda arbete, *Octo libri contra Celsum*, har att göra med en motståndare, om hvilken man sagt, att han uti sin från judisk och hednisk[2]) ståndpunkt affattade anfallsskrift förråder en sådan styrka och omständlighet, att efter honom intet väsendtligen nytt i den vägen blifvit frambragt. Mot denne skarpsinnige motståndare rigtar nu Origenes ett *grundligt* försvar, som liksom anfallet har sin tyngdpunkt i frågan om Kristi *uppståndelse*[3]), och der han för öfrigt är den förste, som mera bestämdt tager *undren*[4])

1) Såsom den mest typiske författaren, då det gäller denna tidens apologi. Jfr UEBERWEGS Grundriss der Geschichte der Philos., zweiter Theil, sid. 45; och HAUCK, Tertulian's Leben u. Schriften, sid. 55, samt gent emot denne senare STÄHLIN, Justin der Martyrer u. sein neuster Beurtheiler (härmed åsyftas ENGELHARDT uti hans digra arbete öfver Just. M.), sid. 2.

2) Jfr KEIMS försök att konstruera fram CELSUS' anfallsskrift uti arbetet, »Celsus' Wahres Wort», der sid. 199—203 en indelning af densamma i hennes judiska och hedniska beståndsdelar förekommer.

3) I a. a. af ORIGENES, andra boken.

4) I första boken.

i sin tjenst för att genom läran om dem söka ådagalägga kristendomens sanning.

Uti det mera *praktiskt* anlagda *vesterlandet* deremot, der kristendomens *etiska* lifskarakter mera häfdas, har kristendomsförsvaret en i förhållande till österlandet mindre omfattning. TERTULLIANUS är här den förnämste representanten, och han är särskildt derigenom märkvärdig, att han är den förste, som, med en vesterländings juridiskt realistiska anstrykning, söker häfda individens af hedendomen kränkta rätt genom en *psykologisk-etisk* bevisföring för kristendomen[1]).

Mot *judarne* koncentrerade sig striden kring frågan huruvida *Jesus* var *Kristus*. För besvarandet af denna fråga hade man å ömse sidor en fast historisk utgångspunkt i det gemensamt erkända *Gamla Testamentets* skrifter.

Hade anfallen från judarne i sin mera öfvergående karakter mindre faror med sig, blefvo de, som man fick röna från *hedningarnes* sida, en pröfning ända till blods. Hade de kristne hittills blifvit mindre uppmärksammade från statens sida, ljöd nu det *imperatoriska* hotet dem till mötes: »I hafven ej rätt att finnas till». Den hedniska *folkandan* och den hedniska *filosofien* i nyplatonsk drägt höjde sina protester. Uti kampen häremot når apologien en hög utveckling. Hon har till sin uppgift att söka vederlägga de framkastade beskyllningarna för *ateism* och *osedlighet* jemte den, att kristendomen hade med sig *faror* för *statens* bestånd. Apologierna uppvisa genom en *historisk-etisk-dogmatisk* framställning af kristendomen med ty åtföljande *begrundning* af dess innehåll det ogrundade i dessa beskyllningar, som hufvudsakligen ansågos hvila blott på fördom och okunnighet. Men man stannade ej vid denna negativa och positiva defensiv, utan grep äfven genom anställd jemförelse mellan kristendomen och hedendomen till *offensiven*, hvarvid kristendomens ojemförliga höghet klart framstod.

Var den förkonstantinska tiden en tid af grundläggning under kamp och strid, så följer *efter Konstantin* en af yttre lugn möjliggjord utveckling under förbund mellan kyrka och stat. Detta förhållandenas nya läge har med sig förändringar äfven i den apologetiska verksamheten, som nu ej längre behöfver tagas i anspråk för kristendomens borgerliga säkerhet. Kristendomen är nu också

1) Jfr HAUCK, a. a., sid. 52—88.

mer bekant, hvarför man ej längre har att bemöta angrepp, förorsakade af yttre okunnighet om densamma. Flere anledningar, som framkallat den föregående tidens apologier, voro sålunda nu röjda ur vägen, hvadan kyrkolärarne såväl på grund häraf som äfven af andra historiska omständigheter företrädesvis rigta sin verksamhet åt annat håll (heresiernas bekämpande). Men om också icke apologien så uteslutande som hittills tager krafterna i anspråk, fortgår dock en apologetisk verksamhet, gynnad af det yttre lugnet med ty åtföljande tillfällen till ett mera *innerligt* fördjupande i kristendomen. Såväl härigenom som också genom de vetenskapliga resurser, hvilka de båda *alexandrinska* skolorna (d. ä. och d. y.) och den *anthiochenska* med sina fria vetenskapliga sträfvanden prestera, sker en *intensiv* utveckling af apologien, hvarigenom den gamla tidens kristendomsförsvar bringas till sin högsta höjd. *Metoderna* äro under denna tid ungefär desamma, som under den föregående, men *polemiken* med heretici lemnar dock spår efter sig äfven uti apologierna. Man har *samma motståndare*, men *angreppen* hafva under tiden blifvit mer modifierade. Den individuela åtskilnaden mellan öster- och vesterlandet har genom den lifliga beröringen mellan de olika delarne af det gamla romarriket blifvit till stor del utplånad.

Såsom de förnämste målsmännen för denna tidens apologi äro Athanasius, Eusebius och Augustinus att särskildt ihågkomma. Liksom den förstnämde företrädesvis använder *spekulativ* metod, använder Eusebius mera uteslutande en *historisk*, då deremot Augustinus söker bringa *båda* till enhet.

Athanasius är den förste, som ur kristendomens *innersta medelpunkt*, *återlösningen*, försöker rättfärdiga honom och dermed gifva apologien en mer enhetlig och principiel hållning. Med utgångspunkt från menskligbetens teoretiska och praktiska hjelplöshet genom affallet från Logos visar han huru återvändande ur denna hjelplöshet blott är möjligt genom återvändande till denne Logos. För möjligheten af ett sådant återvändande måste Logos blifva menniska och återlösa mensklighetens.

Historikern Eusebius deremot framträder i den gamla vapenrustningen, hvarvid hans detaljerade historiska insigter komma honom väl till pass vid den jemförelse han anställer mellan kristendomen å ena och judendomen och hedendomen å den andra sidan. Hans historiska sinne förråder sig äfven derigenom, att han vid sin bevisning utgår ifrån det Gamla Testamentets profetior,

Den störste apologeten under denna tid är utan tvifvel gamla tidens störste teolog, Augustinus. Uti ett för de kristne kritiskt läge, framkalladt af hedningarnes *beskyllningar*, att det var affallet ifrån den fäderneärfda religionen som haft barbarernas (under Alarick) härjningar till följd, framträder han med sin *religiöst-politiskt* anlagda apologi[1]) och ådagalägger genom en historisk och spekulativ bevisföring det *ogrundade* i dessa beskyllningar från hedningarnes sida, dervid han äfven vänder sig mot desse sjelfva, hvarefter han i en *positiv* framställning af öfvervägande *dogmatisk* natur, men med apologetiskt intresse, framhåller skilnaden emellan *guds-* och *verldsriket*, *guds-* och *verldsstaten*, visande, att det verldsrike romarne sökte fått sin sanna verklighet uti kristendomen[2]). Här får den gamla tidens vesterländska apologi en värdig afslutning.

Medeltiden.

Hade de tre första århundradena haft till sin hufvuduppgift att grundläggande försvara den kristna tron och de tre följande att gent emot heretiska uppfattningar formulera den sålunda försvarade trons grundläror med försvaret blott såsom en biuppgift, inträder för medeltiden den teologiska hufvuduppgiften att efter ytterligare samlande, utbildning och komplettering af det traderade materialet med tillhjelp af alla den antika verldens hjelpmedel *systematiskt ordna* detsamma. Vid sidan af denna hufvuduppgift utvecklar hon endast en jemförelsevis ringa sjelfständig apologetisk verksamhet. *Orienten*, som i sin isolering stelnar uti en traditionel ortodoxi, för ett alltmer tynande vetenskapligt lif, hvarför vi hädanefter nästan uteslutande äro hänvisade till *vesterlandet*.

Sedan de *hedniska* religionerna blifvit undanträngda och man tagit den hedniska filosofien i sin tjenst, var häremot ända till humanismens tid intet försvar nödigt. Med undantag af de qvarlefvor häraf, som fortlefde inom kyrkan sjelf och derifrån utmanade till kristendomsförsvar, hade man af de gamla utifrån mötande fienderna sålunda endast *judarne* qvar, hvilka uti sin nya *talmudiska* drägt allt mer aflägsnade sig från kristendomen och reproducerade

1) De Civitate Dei.

2) Genom dessa grundtankar har han blifvit ansedd såsom banbrytare för historiens filosofi. Jfr A. Dorner, Augustinus, sid. 325.

sina angrepp med förnyad styrka. I följd af bristande insigt i Gamla Testamentets grundspråk hade apologiens målsmän häremot endast ringa framgång. Men kristendomen får under medeltiden äfven en ny yttre fiende i *muhamedanismen*, som uppträder med yttre våldsmagt och i stark vetenskaplig rustning. Äfven mot denne fiende med hans lärda *aristotelism* var apologien till en början underlägsen, men snart förmedlas genom denne fiende sjelf en lärd fostran, som kommer apologien till godo och förlänar henne större framgång. Men genom dessa nya hjelpmedel inträder också en *fara*, för hvilken apologien faller offer. Då man nämligen i synnerhet hemtar sina vapen från en uti den grekiska filosofien skolbildad dialektik, går det snart derhän, att man uti denna söker fundamentet för sjelfva den kristna sanningen, såsom det skedde inom *skolastiken*, hvilken under medeltiden spelar en så stor rol, att hon kan sägas gifva hela tiden sin pregel.

Skolastiken tager till sin uppgift att *skolmessigt* genomarbeta, *systematisera* och *rättfärdiga* den kyrkligt faststälda läran. I teorien står hon härvid i allmänhet på *auktoritetstrons* grund, anslutande sig till Augustini sats: fides præcedit intellectum. Det traderade materialet förutsättes sålunda till sin sanning. Sedan den *vardande* skolastiken (6:te—11:te årh.) efter fortsatt kompletterande utbildning af materialet i företrädesvis nära anslutning till *Plato* börjat det jettelika systematiseringsarbetet, bringar den uti 12:te och 13:de årh. *blomstrande* skolastiken detta till dess högsta höjd, hemtande företrädesvis från *Aristoteles* de formelt vetenskapliga hjelpmedlen. De förnämsta skolastiska systemen äro visserligen af mera *dogmatisk* och *etisk* natur, men upptaga äfven många rent *apologetiska* frågor till besvarande. (Man jemföre den katolska apologetiken, hvilken till en stor del ännu fortlefver i dessa apologetiska tankerigtningar.) Detta indragande af apologetiskt material är så mycket mera nödvändigt, som apologetiken ännu ej vuxit fram såsom sjelfständig vetenskap och det allt ifrån 12:te årh. icke längre stannade vid de blott utifrån mötande angreppen, utan äfven *inifrån kyrkan* sjelf, såsom vi hafva sett, hedniska tänkesätt mot kristendomen sökte göra sig gällande. Härigenom kommer det, i sammanhang med den dogmatiska och etiska framställningen, äfven till en *apologetisk begrundning* af det till dessa vetenskaper hörande innehållet inför den kristligt tänkande menniskoanden sjelf. På detta sätt kan kristendomsförsvaret sägas i visst

afseende uppblomstra under denna tid. Den apologetiska uppgiften har sålunda sin tyngdpunkt i den *positiva* begrundningen af trosinnehållet, utan att helt och hållet lemna det *negativa* försvaret å sido. Genom *kunskapsteoretiska* undersökningar bemödar man sig att finna en fast utgångspunkt, i hvilken systemen hafva sitt vetenskapliga stöd. Man sökte ett svar på frågorna om förhållandet emellan *uppenbarelse* och *förnuft*, *tro* och *vetande*, *teologi* och *filosofi*. Särskildt framträder frågan om trons *visshetsgrund* och *kunskapsprincip*. Att man vid dessa undersökningar endast sällan höjde sig öfver på blott *yttre* auktoritet baserade grunder var en följd af tidens traditionalism. I alla fall framkastas frågorna och få sin lösning efter tidens anda och resurser.

Slutet af skolastiken bildar dess *förfall* genom *nominalismen*, som åstadkommer en schism mellan teologi och filosofi — hvilka den förut herskande *realismen* vetat förena, och uti hvilken förening skolastiken haft sin styrka — med ty åtföljande *skepticism*. Jemsides med den sjunkande skolastiken framträda de *mystiska* systemen, hvilande på en mera *etiskt* bestämd kunskapsteori, af hvilken en sann apologetik kan hafva mycket att lära. Genom en annan fiende till skolastiken (man har att anse mystiken[1]) för *en* sådan), *humanismen*, uppträder en ny kristendomsfiende, men också ett nytt skede för apologien.

Hvad nu beträffar de enskilda apologetiska försöken, vilja vi blott stanna vid några grundtankar hos de mera framstående teologerna. Det är härvid de *kunskapsteoretiska* åskådningarna som mest intressera oss, då dessa särskildt utgöra exponenter för den apologetiska hållningen. Redan under gamla tiden var den kunkapsteoretiska frågan på tal inom teologien[2]), i synnerhet inom den alexandrinska, der frågan om förhållandet emellan tro och vetande spelar en stor rol, samt hos Augustinus[3]). Under medeltiden träder hon rent af i *förgrunden*, hvilket var en naturlig följd af den då herskande sträfvan att systematisera det teologiska läroinnehållet,

1) Det är nämligen här fråga om den rena mystiken.

2) Apologeten THEOPHILUS från Anthiochia framhåller den religiösa kunskapens etiska betingelse med en särskild betoning. UEBERWEG, a. a., sid. 45. TERTULLIANUS med sin materialistiska psykologi har en sensualistisk kunskapsteori. Jfr HAUSKILD, die rationale Psykologie u. Erkenntnisstheorie Tertullian's.

3) För AUGUSTINUS är tron såsom »den af nåden verkade grundläggande akten af den bifallande kunskapen» vägen till vetande.

emedan man ansåg, det dessa system i och för sin vetenskapliga fasthet borde uppbäras af ett kunskapsteoretiskt underlag. Att förhållandet emellan *tron* och *vetandet* härvid skall komma att spela hufvudrolen, ligger för öppen dag.

Redan SCOTUS ERIGINA inlåter sig på försöket till utredning. Han anser *tro* (auktoritetstro) och *vetande*, *auktoritet* och *förnuft*, väsendtligen *identiska*, såsom båda produkter af gudomlig uppenbarelse, hvarföre tron sålunda för honom blir förnuftsenlig[1]). ANSELM ansluter sig i *teorien* till Augustini sats, *fides præcedit intellectum*, hvaraf hans credo ut intelligam, men[2]) i *praktiken* är han sin grundsats så litet trogen, att han i sina skrifter försöker a priori med förnuftsnödvändighet *framdemonstrera* trosinnehållet. ABÄLARD[3]), som dock mera har sin styrka i den kritiska behandlingen af trosinnehållet än i den apologetiska begrundningen deraf, följer Anselms vetenskapliga praxis ända derhän, att han i *principen* antager raka *motsatsen* till hans teoretiska grundsats eller *intelligo ut credam* (med betydelse af tron såsom förnuftstro). ALEX. AF HALES anser, att i *teologien*, som mera är en *sapientia* än en scientia, tron föregår vetandet i motsats till ordningen inom *andra vetenskaper*, der det förhåller sig tvärtom. Den kristna *vissheten* finner han derföre hvila på andens omedelbara förening med den gudomliga sanningen[4]). Åfven för ALBERTUS MAGNUS[5]) är teologien en *praktisk* vetenskap, såsom scientia de his quæ ad salutem pertinent, till sin *visshet* hvilande på den af gudsuppenbarelsen (prima veritas) betingade *troserfarenheten*, hvarifrån hon ytterst har att utgå, men med tillhjelp af och i förening med *auktoritetstron*. Dock försmår han icke att genom

---

1) Vera auctoritas rectæ rationi non obsistit, neque recta ratio veræ auctoritati. Ambo siquidem ex uno fonte, divina videlicet sapientia, manare non dubium est. de div. nat., I, 66, cit. eft. CHRISTLIEBS arbete, Leben u. Lehre des Joh. Scot. Erig., sid. 114. Å andra sidan tillerkännes äfven förnuftet superioritet.

2) Jfr THOMASIUS, Dogmengeschichte, zweiter Band, sid. 47 f.

3) En god framställning öfver ABÄLARD från den oss här intresserande synpunkten lemnar REUTER i sin Geschichte der relig. Aufkl. im Mittelalter, 1, sid. 183—259.

4) BJÖRLING, d. Christel. Dogm., 2:a uppl., 1, sid. 451.

5) Jfr F. NITZSCHS art. häröfver i HERZOG o. PLITTS a. a.; samt SCHMIDS Untersuchungen über den letzten Gewissheitsgrund, sid. 83, 84.

demonstration ej blott söka stärka en redan förefintlig tro, utan också förhjelpa till sådan.

THOMAS AB AQVINO[1]) är utan gensägelse medeltidens störste skolastiker. En apologetisk tendens är ett grunddrag i hans teologiska verksamhet. Han söker *rättfärdiga* sin tids gängse teologiska åskådning också i dess största *afvikelser* från den genuina kyrkoläran, hvarvid han tillämpar en *utpreglad kunskapsteoretisk* öfvertygelse. Hans gudsbegrepp är uti sin *panteistiska* färgläggning hufvudsakligen *areopagitiskt* och *deterministiskt* liksom hans verldsbegrepp. I likhet med Anselm anser han mot Abälard, att *tron föregår vetandet*, men i motsats till Anselm omsätter han vid bevisföringen för trosinnehållet, liksom Alexander af Hales och Albertus Magnus, dennes *necessarium* i ett *possibile* och *conveniens*. Man kan enligt honom *ej a priori bevisa* nödvändigheten af detta, utan måste åtnöja sig med att vederlägga förebråelser för oförnuftighet genom uppvisande af *möjlighet* och *analogier* med det ändliga (rationes verisimiles). *Trons* objekt skiljer han nämligen bestämdt från allt som kan härledas ur det naturliga förnuftets principer. Det kan ej bli föremål för *vetande* i samma mening som detta. Tron är nämligen, objektivt, en komplex af bestämda *läror*, hvilken såsom en sacra doctrina till sin auktoritet hvilar på *uppenbarelse*, dervid Skriften intager första rummet, hvarefter kyrkans auktoritet först inträder i andra. Inom *filosofien*, som har att göra med principerna hos det naturliga förnuftet, kunna *bevis a priori* förekomma, men inom *teologien* äro blott *aposterioriska* bevis genom reflexion på det gifna möjliga, då hon har att göra med den uppenbarade sanningen, som är *supra rationem* och blott delvis tillgänglig för det naturliga förnuftet. Teologien kan ej reda sig utan uppenbarelse, enär hon måste utgå från Gud sjelf såsom uppenbarad eller prima veritas.

Thomas ab Aqvino är den förste, som uppställer en bestämd *teori* öfver *uppenbarelsen*, hvilken sedan spelar en så stor rol inom apologetiken. Han antager *två slags sanningar*, en sanning för det naturliga förnuftet, t. ex. Guds *enhet*, och en af detta förnuft oupphinnelig och blott genom uppenbarelse möjlig, såsom Guds *treenighet*. Redan för vinnandet af sanningar af det förra slaget är uppenbarel-

1) Jfr till det följande: die Gotteslehre des THOMAS VON AQUINO v. JOH. DELITZSCH.

sen *behöflig*, då mycket härvid är svårt att finna och skefheter lätt kunna insmyga sig. *Nödvändigheten* af uppenbarelsen anser han dock klarast framgå, om man betraktar menniskans *mål*, som är salighet, då denna just utgör en trons till vetande sig utvecklande åskådning af Gud uti uppenbarelsens ljus. Det råder dock *ingen motsägelse* mellan tro och vetande, då båda äro principierade af Gud. Gud är äfven upphofvet till förnuftet, hvilket med sina prima credibilia implicite innehåller tron och derföre är *præambula fidei*, hvarföre teologien är hänvisad till förnuftet, såsom den första uppenbarelsen, beträffande sina primära grunder. Till sin *subjektiva* sida är tron sjelf en art af vetande, alldenstund hon utgör ett tänkande af objektet i förening med den af förståndet bundna viljans åstadkommande af medvetandets assensus[1]). Formelt betraktad är tron ett lägre vetande utan fullständig visshet[2]). Den fulla *vissheten* eger först rum vid utvecklingen till ett fullständigt vetande. Den teologiska vetenskapen står såsom trosvetenskap midt emellan det *naturliga vetandet* och den kommande verldens *skådande*, delande det förras relativitet och det senares absoluthet, då tron sjelf dels är *medelbar* (menskligt förmedlad), dels *omedelbar* (såsom infusa). Tron är ej fullt öfvernaturlig och så ej heller den teologiska vetenskapen. Assensus förutsätter en naturlig apprehension. (Sedan ställer skolastiken tron på rent gudomlig grund). I fråga om *realismen* och *nominalismen*, hvilka såsom tvisteämnen genomgå hela medeltiden, gifver han rätt åt *båda* i förening med Abälards hithörande uppfattning.

Uti JOHANNES DUNS SCOTUS uppträder en stor *motståndare* till Thomas ab Aqvino, på samma gång som han är en *medtäflare* på det apologetiska området. Duns Scotus[3]) visar mer intresse för det *konkreta* och *personliga*, hvarigenom *viljan* tillerkännes en större betydelse. Enligt honom eger också menniskan en större förmåga att lära känna Gud och det gudomliga. Redan uti hans grundläggande *kunskapsteoretiska* åskådning spåra vi den betydelse, med hvilken han låter viljan framträda. Den klara *kunskapen* är nämligen enligt honom i sista hand en *etisk* akt. Hans kunskapsteori utmynnar i *teologien* såsom den vetenskap, som innehåller de

---

1) Jfr SCHMID, a. a., sid. 83—95.

2) JULIUS MÜLLER, Dogm. Abhandl., sid. 24.

3) Jfr A. DORNERS art. öfv. JOH. D. SC. i HERZOG o. PLITTS Real-Encykl.

yttersta grunderna. Hon är en *praktisk* vetenskap, som ej hvilar på förnuftsgrunder, men uti sin öfvernaturliga bestämdhet förmår hon dock att tillfredsställa den för det öfvernaturliga anlagde menniskoanden. Här vinnes den *största visshet*[1]). Vissheten är nämligen här så mycket större än på hvarje annat område, som Gud, såsom det för teologien sig nödvändigt meddelande objektet, är större än hvarje annat. Men då Gud väsendtligen är *vilja* och denna har sin tolk uti *kyrkan*, så blir det vid tron på henne som vissheten hvilar, enär ingen egen visshet gifves. Härigenom reducerar sig vissheten till blott *sannolikhet*, då hon blott är grundad på kyrkans *auktoritet* med Guds *godtycke* såsom högsta princip, enär Gud väsendtligen är vilja och denna i förhållande till verlden är godtycke. Sålunda har redan med Duns Scotus *skepsis* inträdt, och enheten mellan tro och vetande, teologi och filosofi är icke längre erkänd. En sats kan vara *sann för teologien*, men *falsk för filosofien* och tvärtom. Det förtjenar påpekas, att Duns Scotus med kraft framhäfver *uppenbarelsens nödvändighet*, och för *bibelns gudomlighet* framställas icke mindre än *åtta bevis*.

Genom Duns Scotus är vägen banad för skolastikens *förfall* Man stannar i sina nominalistiska funderingar å ena sidan vid en afgjord *skepsis*, och såsom motvigt häremot hyllas å andra sidan en tanklös *auktoritetstro*. Dock saknas ej personer, som framträda med försök att *reformera* den skolastiska vetenskapsmetoden för att härmed åstadkomma bevis af säkrare halt för den kristna sanningen.

Den *hedniske verldsande*, hvilken vi sett rigta sina angrepp mot kristendomen, måste böja sig inför *auktoriteten* hos kyrkan, som uti sin medeltidsgestalt med sin verldsåskådning tillegnat sig ett mera glänsande yttre herravälde än någonsin. Men att denne hedniske ande dock blott till en tid var *bunden*, ej *öfvervunnen*, visar slutet af medeltiden. Gynnad af de *klassiska studiernas* återuppblomstring och den skolastiska teologiens förfall, uppträder särskildt uti Italien den gamle fienden med förnyad styrka, iklädd en företrädesvis *nyplatonsk* vapenrustning. Härunder tager äfven kristendomsapologien en ny flygt, gynnad äfven hon af den på grundvalen af de klassiska studierna utvecklade kritiske anden äfvensom af tidens öfriga nya vetenskapliga hjelpmedel. Men som ett barn af sin tid förråder dock denna apologi många *svaga* punkter, i det

1) SCHMID, a. a., sid. 97—100.

hon mer eller mindre *skattar åt en rådande tidsanda.* Af de hithörande apologeterna äro SAVONAROLA och LUDVIG VIVES de förnämste.

Savonarola med sin öppna blick för kristendomens *praktiska* sida sträfvar att med tillhjelp af *platonismen* ådagalägga hans *förnuftsenlighet,* härvid utgående från den grundsatsen, att uppenbarelsen *kompletterar* förnuftet utan att stå i strid dermed. Ludvig Vives söker för att dermed stärka de redan troende uti deras tro och bana väg för sådan *historiskt* begrunda kristendomen och uppvisa dess förnuftsenlighet. Detta syfte fullföljer han genom utvecklandet af ett rikt material och med en klarhet i omdöme, som tydligen förråder skarpsinne. Utan att begagna sig af förnuftsbevis frånkänner han dock ej sådana all betydelse i trossaker.

Från Reformationen till slutet af 17:de årh. (Deismen).

Ett *protestantiskt* och ett *katolskt* element låta sig uppspåra hela kyrkans utveckling igenom. Men uti sin mera genomförda principiela motsats framträda de dock först med *reformationen.* Denna väldiga »verldshistoriska revolution» griper i sin *frihetssträfvan* gent emot medeltidens bundenhet med en pånyttfödande kraft omkring sig åt alla håll och gifver särskildt de kyrkliga företeelserna ett förändradt utseende. Vi stå ännu denna dag under utvecklingen af det som innebäres i det nu tagna jettesteget framåt.

Då kyrkan genom reformationen, som, i kraft af ett innerligt försänkande uti den kristna uppenbarelsens urkunder och ett dermed förenadt utveckladt sinne för och nytt ljus öfver det kristna sanningsinnehållet, möjliggör en djupare erfarenhet af detsamma, under denna sin nya utvecklingsform kallas att på nytt aflägga räkenskap för sitt lifsinnehåll, framträder för henne *behofvet* att vid denna sjelfbesinning i enlighet med de nya erfarenheterna åter särskildt besvara den apologetiska frågan om den kristna *visshetens grund* och *rätt*[1]). Svaret på denna fråga utfaller dels *negativt* och dels *positivt.* Det negativa svaret lyder: denna grund och denna rätt ligga ej uti kyrkans *auktoritet,* hvarför en brytning med den-

1) Äfven under medeltiden sågo vi försök göras att besvara denna fråga, men det var mera fordran på systemets fullständighet än verkliga lifsbehof som då framkallade dessa försök.

samma inträder i dess traditionelt katolska uppfattning, utan, så lyder det positiva svaret, i den *Heliga Skrift*, som, utom genom den gamla kyrkans vitnesbörd om hennes autenticitet och kanonicitet, företrädesvis och särskildt genom den personliga *erfarenheten* om hennes gudomliga innehåll framträder såsom viss. Vissheten har sålunda här ytterst en *subjektiv* grund. Protestantismen är redan från början *sedligt-religiöst* bestämd.

Namnet *protestantism*, såsom gemensam beteckning för de båda kyrkliga gestalter, hvilka, på grundvalen af, men också uti afgjord motsats till den katolska medeltidskyrkan med den närmare utvecklade bestämdhet, hvarunder hon vid reformationstiden framträder, organisera sig till evangeliskt lutherska och reformerta kyrkosamfund, framhåller visserligen endast den *negativa* sidan hos dessa, men denna negation hvilar redan på en funnen *position*. Såväl positionen som negationen har nämligen sin principiela *utgångspunkt* i *erfarenheten* om frälsningens fria tillegnan genom *tro* på den genom *Jesus Kristus* såsom *ensam medlare* uppenbarade gudomliga nåden, hvilken uti *Skriften* har sin *norm* och *källa*. Det principiela uttrycket härför föreligger i de s. k. *material-* och *formalprinciperna*, om hvilka de lutherske och reformerte voro ense i allmänhet, äfven om det närmare utförandet deraf företer divergenser, så att man kunnat säga, det lutheranerne mer betona den materiela och de reformerte mer betona den formela principen med fullkomligt uteslutande af all tradition, hvilken deremot lutheranerne antaga såsom kunskapsprincip, för så vidt en öfverensstämmelse med Skriften eger rum.

Sedan vi nu hafva mött vår *egen kyrka* såsom en organiserad konfessionskyrka, är det naturligt, att vi uti det följande närmast taga hänsyn till henne, såväl då det gäller de för apologetiken *principiela* frågorna, hvilka till det mesta ännu äro att finna besvarade blott i sammanhang med den systematiska teologien i allmänhet, som också då det gäller den vardande och sedan verkliga apologetikens mest framstående *enskilda* företeelser, utan att dock härvid helt och hållet lemna den *katolska* och den *reformerta* kyrkan ur sigte och detta så mycket mindre, som äfven dessa hafva flere rätt framstående apologeter.

Det har redan framgått, att *utgångspunkten* för reformationen var *materialprincipen*, hvarifrån man genom förkastande af katolicismens yttre auktoritetstro kom till formalprincipen. Härigenom

visar reformationen sitt *subjektiva* skaplynne. Subjektiviteten framträder här *befriad*, och *samvetsfrihetens* grundsats är proklamerad. Men äfven det *objektivas* rätt är häfdad genom antagandet af Skriften (i st. f. kyrkan) såsom unica norma et regula fidei. Genom de båda principerna tillsammans framträder det subjektiva och objektiva i harmonisk förening. De hänvisa på hvarandra. I grundsatsen om *rättfärdiggörelsen af tron* fattas *tron* ej längre såsom i den katolska kyrkan på ett blott teoretiskt sätt, utan äfven och särskildt såsom en *viljans* sak. Beträffande skriftprincipen är det den innerligt *erfarna* Skriften som är norm och källa. I stället för att såsom den katolska kyrkan uti sitt eget vitnesbörd söka det yttersta sanningskriteriet, tager man här sin tillflykt till *Andens* innerligt förnumna *vitnesbörd* för Skriftens sanning eller den i Andens kraft gjorda erfarenheten, att det verkligen förhåller sig så, som Skriften utsäger. *Luther* sjelf förfäktar detta på det bestämdaste[1]). För *skepticismen* har sålunda en skranka blifvit satt genom den på denna den inre erfarenhetens fasta grund vunna vissheten, som äfven, med det frigjorda samvetets hela allvar och trons innerlighet, i förening med en på klassisk bildning hvilande formel skärpa, segrande träder emot den humanismen åtföljande *kristendomsfiendtligheten*. Man kommer också till *klarare* insigt om förhållandet mellan *tro* och *vetande*, *uppenbarelse* och *förnuft*, äfven om dessa frågor icke strax få en vetenskaplig lösning. Enligt Luthers egen grundåskådning, hvilken, då han aldrig utbildat något teologiskt system, mera bör mätas efter hans genomgående allmänna uppfattning än efter enskilda yttranden, saknar det *naturliga förnuftet* all visshet i andliga ting, så att det först är det *pånyttfödda förnuftet*, som i kraft af den genom Skriften förmedlade gudomliga nådens inverkan eger en sådan, hvilken, såsom vi sett, äfven sträcker sig till Skriften sjelf och detta mer i samma mån hon »drifver Kristus».

Men reformatorerna hafva icke närmare utfört sina grundtankar härutinnan till deras vetenskapliga konseqvenser, utan dessa grundtankar hafva ännu mer *omedelbarhetens* gestalt, och ett sådant närmare utförande var äfven med hänsyn till tidsbehofven så mycket mindre af nöden, som tron på Skriftens auktoritet och pieteten mot densamma instinktmessigt ingick uti tidsmedvetandet. Detta

1) Jfr Zeitschrift für Prot. u. Kirche 1870, sechzigster Bnd, sid. 143.

har till följd, att reformationens starka framhäfvande af det subjektiva momentet icke enligt principen får ut sin fulla rätt i *praxis*, hvarför man i allmänhet ännu qvarstår på den *yttre auktoritetstrons* ståndpunkt. Man valde blott *nya* auktoriteter i stället för de gamla utan att gå tillbaka till den yttersta visshetsgrunden i det troende medvetandet. *Problemen* voro sålunda blott i *principen* rigtigt *faststälda* utan att ännu hafva fått sin vetenskapliga lösning[1]).

En sådan lösning vinnes icke heller på ett tillfredsställande sätt under den reformationstiden och dess strider aflösande konfessionela *ortodoxiens* tid, hvilken snarare aflägsnar sig derifrån genom en mera *bestämd* återgång till den yttre *auktoritetstron*. Det sjuttonde århundradets ortodoxi, hvars styrka och största förtjenst ligger uti det dogmatiska fixerandet och *systematiska* framställandet af den konfessionelt bestämda läran, har derför ej utan skäl, i sin härunder framträdande *intellektualism*, blifvit jemförd med medeltidens *skolastik*. Den af reformatorerna faststälda skilnaden mellan fides historica och fides divina försvinner mer och mer, och man går så långt, att man antager en *theologia irregenitorum*. En *kompromiss* mellan teologi och filosofi inträder, hvarom äfven läran om articuli puri och mixti bär vitne. Det *subjektiva* moment, som reformatorerna så starkt framskjutit, träder i bakgrunden, och den *objektiva* sidan hos den reformatoriske anden har öfvervigten. Kristendomen fattas såsom en *lag*, den der har sitt autentiska uttryck i Skriften, för hvilken man fordrar obetingad underkastelse. Det går ända derhän, att genom det öfverdrifna betonandet af formalprincipen *materialprincipen* förlorar sin karakter af princip, hvarigenom man kommer till den yttre auktoritetstron med dess yttre tvång. Detta allt har visserligen i tidsandan ett slags historiskt berättigande. Liksom i medeltiden och fortfarande i den katolska kyrkan den traditionelt fortplantade kyrkotron bildar den fasta utgångspunkten, så är det här den *historiska skrifttron* hvilken får tjena såsom sådan. Utan att man eger sinne för Skriftens historiska och organiska anläggning, fattas hon likstäld eller rent af identifierad med Guds *uppenbarelse* och, jemte en strängt fasthållen *verbalinspirationsteori*, såsom inbegreppet af den för saligheten nödvändiga *läran*, som till sin fides divina uteslutande hvilar på *testimonium*

---

1) Jfr Frank, Syst. d. Gew., I, § 2; Dorner, System der christl. Glaubenslehre, § 7, som äfven är att jemföra till det närmast följande.

spiritus sancti internum. Den kristna *sanningsvissheten* kommer sålunda här, äfven med fästadt afseende vid hennes yttre grunder, som af olika representanter fattas olika, att i sista hand hvila på Andens vitnesbörd såsom ultima ratio[1]), då man härifrån argumenterar icke blott för *innehållets gudomlighet*, utan också för *Skriftens ursprung* och *kanoniska* bestämdhet. Skriften blir en judex controversiarum, och så användes hon äfven på ett ohistoriskt sätt.

Från dessa *gammalprotestantismens* och den konfessionela *ortodoxiens* grundåskådningar föres striden mot *katolicismen*, som efter Tridentinum vinner fastare former och utvecklar en skolastisk blomstring på den under medeltiden inslagna vägen utan att dock kunna undgå att låta sig påverka af reformationen; vidare mot protestantismens *svärmiska* rigtningar och *teosofiska mystici* samt den framträdande *nyare filosofien*, från hvilken man likväl icke försmår att hemta hjelpmedel för kristendomsförsvaret; äfvenledes mot de *rationalistiskt* anlagde *socinianerna* och *armenianerna*, hvilka med antagande af reformationens formalprincip förneka testimonium spiritus sancti såsom sista visshetsinstans.

Under den tidrymd, hvars allmänt teologiska grundsatser vi nu i apologetiskt-historiskt intresse egnat en kort öfversigt, får man, upptagen som man är af den reformatoriska verksamheten och de dermed mera i sammanhang stående frågorna samt det konfessionelt faststälda läroinnehållets systematiserande, föga tid öfrig att anslå åt den rent apologetiska verksamheten, hvilken derför härunder träder i bakgrunden. Men detta oaktadt är dock denna tid af en för apologetiken *epokgörande* betydelse. Genom undersökningen om den teologiska vetenskapens *principer*, *källor*, *gränser* och *metoder;* genom *andens frigörelse* från yttre tvång genom reformationens frihetsförklaring, som äfven sträcker sina välgörande verkningar till de vetenskapliga funktionerna under form af större *behof* och *möjlighet* af fri forskning: gynnade af allt detta, framträda redan de få under denna period mötande apologetiska försöken med en ny lifskraft.

Philipp de Mornay försvarar »*la vérité de la religion chrétienne contre les Athées*, *Epicuriens*, *Payens*, *Juifs*» med användande af *förnuftsgrunder* i första rummet, men också med *historiska* grunder, företrädesvis hemtade från hans föregångare, särskildt Ludv. Vives.

1) Äfven inom den reformerta teologien möter läran om testimonium spiritus sancti internum såsom sista visshetsinstansen, bestämdt utvecklad redan af Calvin sjelf.

Större förtjenst om denna tidens kristendomsförsvar inlägger HUGO GROTIUS, hvars arbete, »*de veritate rel. christ.*», länge tjenade såsom förebild i sitt slag. Ehuru närmast afsedt för sjöfarande, har det dock en lärd hållning, och det gör bruk af såväl *negativ* som *positiv* metod, *yttre* och *inre* grunder. Om också författarens vidsträckta bas, enligt hvilken kristendomen reduceras till en blott förnuftsreligion, låt vara gudomligt sanktionerad, hindrar honom från ett djupare rättfärdigande af kristendomen till dess inre väsen, måste det dock erkännas som en *väsendtlig förtjenst*, att han här visar de första tendenserna att från dogmatiken skilja apologetiken såsom en sjelfständig vetenskap med den speciela uppgiften att framställa kristendomens gudomliga ursprung såsom den sanna religionen.

Efter Hugo Grotius hafva vi att såsom de förnämste apologeterna under denna tid ytterligare anföra PASCAL, HUET och ABBADIE. Då de deistiska striderna redan börjat, spårar man hos dem en viss hänsyn till dessa strider, hvarigenom de bilda öfvergången till den följande perioden, på samma gång som den närvarande i dem får en ärofull afslutning. Under det Abbadie företrädesvis använde »*förstånds-*» och »*samvetsbevis*»[1]), sökte Huet *matematiskt bevisa* kristendomens *historiska* sanning. Deremot anser Pascal[2]) allmängiltiga och nödvändiga *bevis* här *icke* vara *möjliga*, hvarföre han inskränker den apologetiska uppgiften till förebringande af en *andans* och *kraftens* bevisning eller till en kristendomens *sjelfbevisning* genom erfarenheten af dess sanning. Det är uti hans »*Pensées*» som fragmenten till hans apologetiska grundtankar föreligga. Man spårar hos honom ett visst inflytande från den genom Cartesius grundlagda nya *matematiskt filosofiska* rigtningen äfvensom från den under dennas förberedelsetid framträdande *skepticismen*, sådan han representeras af en Montaigne m. fl. Men jemväl från den *jansenistiska* fromhetsrigtningen i Portroyal har han hemtat flere impulser. Härifrån förskrifver sig hans stora frändskap med den *evangeliska* kyrkans principer samt en Augustini evangeliska åskådningssätt. Sjelf eger han sålunda från dessa tre rigtningar de kunskapsteoretiska förutsättningar,

---

1) THOLUCK, vermischte Schriften grösstentheils apolog. Inhalts, sid. 155.

2) Jfr bland hithörande speciela framställningar särskildt WEINGARTEN, Pascal als Apologet des Christenthums; och FRANKS sig härtill anslutande uppsats, v. der christl. Gewissheit, Zeitschrift f. Prot. u. Kirche 1863, II, sid. 265—289.

som han fordrar, då han säger, att man för att besitta dessa måste vara *skeptiker*, *matematiker* och *ödmjuk kristen*. Dessa tre egenskaper ansåg han stämma samman och ömsesidigt tempereras genom *tvifvel*, *försäkran* och *underkastelse*, hvart och ett på sitt ställe[1]).

Om han också icke sjelf förmått bringa dessa fordringar till harmonisk sammanslutning, har han dock lemnat så goda bidrag, låt vara ofta blott antydningsvis och fragmentariskt, till de apologetiska frågornas utredning, att man nödgas erkänna, att dessa måste räknas bland det förnämsta, som hänutinnan hittills blifvit frambragdt. Hans *kunskapsteoretiska* åskådning, hvilken bildar grundvalen för hans kristendomsförsvar, bär vitne om en djup uppfattning af menniskan i hennes såväl *ringhet* som *höghet*. Uti kristendomen ser han i första hand dess *etiska* lifskarakter. I följd af denna kristendomens bestämdhet och menniskans naturliga tillstånd är sann kunskap om hans väsen icke möjlig för den *naturliga* menniskan. Han framhåller med eftertryck en principiel åtskilnad mellan det naturliga och kristna lifvet. Lärorna om *synd* och *nåd* äro de tvenne hufvudtankarne uti hans arbete, som just rör sig kring de båda frågorna om *menniskans elände utan Gud* och *menniskans salighet i Gud*. Den naturliga menniskan har blott, såsom bestämd för det oändliga, *anlag* för kristendomen, och denna har å sin sida ett inre och evigt *afseende* på den menskliga naturen. Men det är endast på *etisk* väg som menniskan blir delaktig af honom. Hon kan ej genom intellektuela medel eller genom den naturliga sanningen såsom brygga komma öfver till en verklig kristen öfvertygelse, utan vägen härtill går igenom *hjertat* (viljan), och den kristna sanningen är måttet för den naturliga. Förhållandet emellan den naturliga och den kristna sanningen med hänsyn till betingelserna för deras vinnande har fått sitt uttryck i den berömda satsen: de menskliga tingen måste man *känna* för att älska dem, de gudomliga måste man *älska* för att känna dem. Den kristna *vissheten* vore sålunda *hjertats* och ej förnuftets sak i första hand, äfven om hon kan låta objektivt begrunda sig inför det kristna förnuftet. De yttersta principerna hvila på omedelbar *känsla*.

---

1) Jfr JETTER, Pascals Erktnsstheorie, i Jahrb. f. d. Theol., XVII, 1872, sid. 317.

Under deismens tid.

En farlig motståndare till kristendomen uppstår i *deismen*, som i andra hälften af 17:de och ända till slutet af 18:de århundradet väcker till lif en rik apologetisk literatur i *England, Frankrike* och *Tyskland*. I deismen framträder en från all positiv kristendom sig emanciperande *subjektivitets* herravälde. »Deismen är nämligen till sitt begrepp ett på tankens fria pröfning baseradt upphöjande af den *naturliga religionen* till norm och regel för all positiv religion». »Subjektivitetens godtycke var den ståndpunkt, från hvilken han utgick»[1]). Härigenom förnekas kristendomen såväl till sin *objektiva* sida eller såsom uppenbarelse som till sin *subjektiva* eller såsom kristligt religiös tro, i stället för hvilken man satte en på naturligt sedlig grundval hvilande *förnuftstro*.

Denna deismens negation framkallar talrika försök att apologetiskt ådagalägga uppenbarelsens *nödvändighet*, *sanning* och *möjlighet*, kring hvilka frågor man mest rör sig, men också att vindicera sanningsrätt åt de *grunddogmer* för öfrigt, mot hvilka anfall rigtas.

Särskildt och närmast i *England* göras till en början dylika försök, men här uträttade apologien vid sitt första framträdande så mycket mindre, som hennes målsmän sjelfva delvis beherskades af ett deistiskt åskådningssätt och principielt gjorde detta alltför stora *eftergifter* eller af *missförstånd* uppoffrade det väsendtliga i den kristna läran för det oväsendtliga. Andra apologeter åter, som icke ville inlåta sig på en sådan kompromiss och hade en klarare uppfattning af kristendomens väsen, sökte i allmänhet på *historisk* väg, företrädesvis genom utgångspunkt från *underverken*, *Kristi uppståndelse* eller *profetiorna* vederlägga sina motståndare.

Såsom de förnämste bland hithörande apologeter har man ansett LARDNER, ADDISON, PALEY, hvilka alla stödde sig på *historiska* grunder, jemte naturfilosofen BUTLER, som *spekulativt* söker framställa den uppenbarade och naturliga religionens öfverensstämmelse. Samma metoder, som man här använder i sitt kristendomsförsvar mot deismen eller företrädesvis historiska, följer man i England ända till denna dag.

---

1) LECHLER, Gesch. des Engl. Deismus, sid. 460.

Äfven till *Frankrike* sprider sig[1]) det deistiska tänkesättet och vinner der, med tiden förvandladt till ateism och krass materialism, framstående målsmän i en *Rousseau*, *Voltaire* och *encyklopedisterne* m. fl. Också här framträda flere apologeter, men uträtta föga. CHATEAUBRIAND är den mest glänsande genom sin framställning af bibelns och kristendomens *estetiska* värde och *kulturhistoriska* betydelse.

Samtidigt med deismens utslocknande i England i andra hälften af 18:de århundradet genom sin öfvergång till skepticism uppträder han med frisk kraft i *Tyskland*[2]), der en god jordmån förefinnes. »Sedan i Tyskland *wolfianismen*[3]) och *popularfilosofien* gått den deistiska rigtningen till mötes, och *Wolfenbüttlerfragmenten* öfverflyttat den engelska striden på tysk mark, framsprang slutligen i den *kantska* filosofien en särskild källa för en liknande teologisk rigtning, som den deistiska i England varit, och motsvarande förhandlingar och omstörtningar inom teologien upprepades»[4]).

Liksom det mot deismen i England gafs ett slags försvar för kristendomen, som stod under starkt inflytande af denna deism, uppträder äfven i Tyskland ett kristendomsförsvar, mycket influeradt af den der rådande deistiska rationalismen. Detta *rationalistiska* försvar tager till sin uppgift att ådagalägga *förnuftsenligheten* och den *sedliga* hållningen uti kristendomen mot dem, hvilka fräckt trampa det heliga under fötterna. Vi hafva här äfven ett *supranaturalistiskt* kristendomsförsvar. Supranaturalismen vill gent emot naturalism och rationalism begrunda sin *historiska skrifttro* genom *rationela* och *historiska* bevis[5]) för dess innehåll. Han söker[6]) rationelt bevisa uppenbarelsens logiska och reela *möjlighet*, hennes i Guds väsen och menniskans empiriska bestämdhet grundade *nödvändighet* samt hennes genom under och profetia bekräftade *verklighet*. Det historiska beviset[7]) vill genom de bibliska skriftställarnes ådagalagda

1) Jfr LECHLER, a. a., sid. 444—446.

2) Jfr LECHLER, a. a., sid. 447—452.

3) Kursiveringen gjord af oss. Vi vilja här en gång för alla hafva nämt, att vi, äfven då det gäller citaten, tillåta oss att kursivera i öfverensstämmelse med våra principer härutinnan för öfrigt.

4) LECHLER, a. st., sid. 452.

5) DORNER, a. a., § 7 b.

6) Mägtigt influerad af den wolfska filosofien.

7) Som är utmärkande för den storrska skolan.

trovärdighet eller *fides humana* framdemonstrera bibelns *fides divina.* Men för en verklig öfvertygelse om kristendomens sanning, som denna apologetik ville åstadkomma, har hon uträttat föga eller intet. Deremot har den *historiska* teologien skördat rika frukter från de om grundlig historisk forskning vitnande apologier, hvilka en LILIENTHAL, LESS, KLEUKER m. fl. frambragt.

Den egentliga apologetiken (i 19:de århundradet).

Hittills hafva vi i korta drag följt kristendomsförsvarets historia under den långa tidrymd, hvilken vi från den oss här intresserande synpunkten kallat apologetikens förhistoria. Nu återstår att egna en öfversigt åt den *egentliga apologetiken, som härur framvuxit* och från en i vetenskaplig mening svag början framträdt under det 19:de årh. ända till våra dagar.

Beträffande detta vetenskapliga kristendomsförsvar vilja vi påpeka, att det, i stort sedt, *väsendtligen* är *samma angrepp* som förut mot hvilka det föres, men det är dessa samma angrepp, stödda och uppburna af det 19:de århundradets allmänna verldsåskådningar, hvilka äfven i viss mening positivt inverkat på det mot dem förda försvaret. De moderna kristendomsangreppen äro en *historisk produkt,* som bär sin pregel af den historiska mark, ur hvilken den framvuxit, hvarför äfven *försvaret* såsom häraf bestämdt framvisar *kontinuitet.* Vårt århundrade har i arf mottagit produkten af de föregående. Men jemte detta generela slägtdrag framträda å ömse sidor *individuela* gestaltningar, hvilka den historiska utvecklingen med sina nya bildningselement tillfört såsom nya faktorer på grundvalen af det lika och gemensamma. Hvad de här mötande anfallen beträffar, hafva de sitt individuelt historiska fäste, utom i de *sedliga faktorer,* som bilda det allmänna underlaget för alla dylika, företrädesvis i den rådande *tidsandan,* sådan hon tager sig uttryck i de moderna *vetenskaperna,* namneligen de *filosofiska* med deras ofta antikristliga system, men också i de *historiska,* sådana de kritiskt bedrifvits af en *Strauss* och *Baur* m. fl., för att icke nämna *naturvetenskaperna,* i synnerhet uti de *geologiska* och *astronomiska* disciplinerna. Angreppen hafva i allmänhet antagit en mer *systematisk* karakter, och för så vidt de, såsom vanligast är fallet, hafva sin utgångspunkt i en särskild *verldsåskådning* med en bestämd ställning till *gudsbegreppet,* såsom det här-

för karakteristiska, kunna de reduceras till sådana, som äro grundade uti antingen ett *deistiskt-rationalistiskt*, *panteistiskt* eller *ateistiskt-materialistiskt* föreställningssätt.

Det är på grund af denna angreppens systematiska natur i förening med det intellektuela behofvet af systematisk insigt i allmänhet som *kristendomsförsvaret* antagit *systematisk* karakter. Det hittills förda försvaret har mera haft sin anledning i enskilda angrepp och deraf föranledda praktiska behof än i rent vetenskapligt intresse. Nu deremot stannar man icke längre vid enskilda anfall för att blott gent emot sådana rättfärdiga kristendomen, utan anspråken sträcka sig ända till ett fullständigt framläggande af hela det rika apologetiska materialet i dess systematiska enhet och organiska sammanhang, hvarigenom apologetiken såsom *vetenskap* söker sig en plats bland de öfriga teologiska vetenskaperna.

Men det är icke blott anfallen som till hela sin rikedom och omfattning gifva apologetiken hennes pregel, utan hon är äfven utom af öfriga nämda faktorer bestämd af de *teologiska grundrigtningar*, från hvilka hon under sin utveckling utgått. Det 19:de århundradets fundamentala grundkarakter torde i förhållande till den föregående tidens vara den att söka bringa till *enhet* kristendomens *subjektiva* och *objektiva* element, hvilka under reformationstiden i principen enades, men dock sedan föllo i sär, derigenom att först det objektiva och sedan det subjektiva fick en ensidig betoning. Ju mer man inträngt uti kristendomens sanna väsen, ju mer har apologetiken burit spår af denna såsom uppgift förlänade grundrigtning och för sin del arbetat på dess förverkligande med sanningens segrande kraft.

De historiskt förefintliga apologetiska arbetena förete med hänsyn till dessa dem bestämmande faktorer en brokig mångfald med afseende på det *innehåll* och den *form*, hvarunder de framträdt. De äro såväl i det ena som det andra afseendet bestämda af det *begrepp* man fäst vid apologetiken, och härutinnan har en mängd olika uppfattningar gjort sig gällande, och allt efter dessa uppfattningar har man sökt en olika *plats* för den så med olika begreppsbestämdhet faststälda vetenskapen. Det är först med *Schleiermacher* som dessa frågor blifvit mera bestämdt framdragna, hvarefter de, särskildt på sista tiden, utgjort teologiens mera brännande spörsmål. Sedan han åt *teologien* vindicerat rätt såsom en *sjelfständig* enhetlig vetenskapsorganism och kraftigare, än det hittills skett, häfdat

apologetikens rätt att såsom en *sjelfständig* vetenskap intaga sin plats deri, har hon (apologetiken) varit på valplatsen för att söka försvara denna af Schleiermacher proklamerade sjelfständighet.

Med afseende på *innehållet* har hon *icke alltid* bevarat den rent *teologiska* natur, som borde utmärka henne såsom en teologisk vetenskap. Beträffande det vetenskapliga förfaringssättet har man gjort bruk af *alla vetenskapsmetoder*, men särskildt den *historiska* och den *spekulativa*, hvilken man här under indragande af ett filosofiskt material älskat kalla den *filosofiska*. Det vanligaste har varit, att man genom dessa metoder velat *bevisa* kristendomens sanning, hvarvid jemte de nu nämda förfaringssätten äfven en på erfarenheten hvilande *psykologisk-etisk* bevisföring egt rum.

Vi hafva redan sett huru Hugo Grotius genom frånskiljande af det ända till hans tid inom apologien förekommande rent dogmatiska (och etiska) materialet verkat för apologetikens sjelfständighet. Ett mera afgörande steg i denna rigtning tager PLANCK uti sin 1794 utkomna »Einleitung in die theologische Wissenschaften», der han söker vindicera rätt åt en särskild teologisk vetenskap under namn af *apologetik* och med uppgift att *bevisa* den kristna religionens *gudomlighet*, det vill enligt honom säga att bevisa, att Jesu och apostlarnes lära har såväl ett gudomligt *ursprung* som ett gudomligt *anseende*[1]). *Behofvet* af en sådan vetenskap tror han sig hafva funnit i det hittills mot mera enskilda angrepp rigtade försvarets *otillräcklighet*, hvilken nu så mycket mer gör sig gällande, då den *kritiska* filosofien framträder med sina systematiska angrepp[2]), hvarför han pröfvar nödigt att söka åstadkomma »ett arbete, hvari alla ända ifrån början använda bevis för kristendomens och bibelns gudomlighet blefve genomgångna och efter sitt olika inre värde uppskattade, de, som af äldre och nyare motståndare gjorts obrukbara, stämplade med förkastelsedom, och hvari äfven de mer eller mindre dugliga af de återstående blefve sorterade efter det olika måttet af sin bevisningskraft samt särskildt de utletade, som allena och allmänt kunde utgifvas för afgörande»[3]). Hufvuduppgiften för apologetiken blir att lemna *positiva* bevis, enär han anser, att dessa redan uti sig innesluta en antitetisk vederläggning af alla angrepp[4]). Men då det är fråga om historiska verkligheter, kunna de på

1) A. a., I, sid. 272. 2) Sid. 342 ff.
3) Sid. 347 f. 4) Sid. 281.

yttre och inre grunder hvilande bevisen blott åstadkomma en »*moralisk-historisk*», ej en *matematisk* visshet[1]).

Efter denna början till en apologetikens sjelfständighetsförklaring framträda dansken P. E. MÜLLER, holsteinaren G. S. FRANKE, diakonen STEIN i Niemegk med hvar sitt svaga försök till en verklig apologetik. De påminna ännu ganska mycket om den mot deismen rigtade apologien uti sin sträfvan att från en *supranaturalistisk* grundåskådning samla bevis för *kristendomens gudomliga ursprung*, *uppenbarelsens nödvändighet och Skriftens trovärdighet.*

Redan i företalet till sin »*Christelig Apologetik*»[2]) tillkännagifver Müller det vara hans afsigt att förläna apologetiken en mer vetenskaplig form genom att låta delarne framträda med större bestämdhet samt genom att närmare förena dem till ett sammanhängande helt. Hans arbete vill öfver hufvud lemna en vetenskaplig utveckling af bevisen för kristendomens gudomliga ursprung, hvilket sker genom framställningen af uppenbarelsetrons allmänna *giltighet* från *filosofisk* och *historisk* synpunkt, samt för Skriftens tillförlitlighet, hvilket åter sker genom framställningen af *autenticiteten*, *integriteten* och *trovärdigheten*. Såsom resultat häraf framställes till sist den kristna *lärans gudomlighet.*

Frankes »*Entwurf einer Apologetik der christlichen Religion*»[3]) har, trots sin blott schematiska form, mindre metod att förete än Müllers arbete[4]). Enligt Franke har apologetiken, hvars sjelfständighet och nytta han i inledningen framhåller: att visa huru kristendomen är uttrycket för en gudomlig, allt omfattande *verldsplan*, som hans tros- och dygdelära fullkomligt motsvarade; att *pröfva* invändningarna mot de vanliga *bevisen* uti deras inre och yttre form äfvensom dessa sjelfva; att besvara åtskilliga exegetiska frågor rörande *kanon* och de bibliska böckernas *indelning* m. m. samt ådagalägga, att kristendomen *uteslutande* förtjenar namn af den uppenbarade religionen.

Stein lemnar uti sin »*Apologetik des Christenthums als Wissenschaft dargestellt*»[5]) ett rikt apologetiskt material, som dock

1) Sid. 295 f. 2) Utg. 1810.

3) Utk. 1817. Följande framställning är hufvudsakligen gjord efter STEIN, Apologetik, sid. 11; samt LECHLER, über den Begriff der Apologetik, Stud. u. Krit. 1839, drittes Heft, sid. 601.

4) DELITZSCH, System d. chr. Apologetik, sid. 24.

5) Utg. 1824.

saknar en det hela sammanhållande och organiserande princip. Han ansluter sig väsendtligen till HEUBNER[1]), hvars apologetiska grundåskådning finnes framlagd i Ersch och Grubers »Encyclopädie»[2]), der apologetiken definieras såsom den *vetenskapliga framställningen af grunderna för kristendomens gudomliga anseende.* I likhet med denne Heubner står Stein på den *storrska* skolans rationalistiskt supranaturalistiska förmedlingsståndpunkt[3]), derjemte mägtigt påverkad af såväl Kant som Fichte. Enligt Stein har apologetiken att *dogmatiskt* och *polemiskt* eller *positivt* och *negativt* framlägga *hela systemet af bevisen* för den kristna religionens sanning och gudomlighet[4]). I och för denna uppgift bör hon lemna en *kritik af all uppenbarelse* jemte en *kritik af de märkvärdigaste utom-bibliska uppenbarelserna,* i anslutning hvartill de *särskilda bevisen* för kristendomens sanning och gudomlighet sedan skola föras[5]). Denna hänsyn till de *icke-kristna* religionerna, hvilken äfven Heubner fordrat, blir sedan vanlig inom apologetiken. Äfven hans uppställande af en *historisk* och *filosofisk* metod är något, som ofta återkommer i den följande apologetiken.

Nu har man väl *börjat* uppfatta apologetiken såsom en sjelfständig teologisk vetenskap, och vi hafva redan mött tre apologetiska system, som varit grundade på en sådan uppfattning, men hittills har dock ingen *bestämdt* angifvit hvad apologetiken såsom sjelfständig vetenskap är i förhållande till teologien i allmänhet och hvar och en af de teologiska vetenskaperna särskildt. Visserligen brukar man säga, att TZSCHIRNER framträdt med en sådan begreppsbestämning af vår vetenskap, enligt hvilken hon skulle falla inom den teologiska vetenskapskomplexens *historiska* del, då han i sin »Geschichte der Apologetik»[6]) förklarar henne innehålla »*sammanfattningen* af allt det som säges i syfte: att bevisa den kristna religionens gudomliga ursprung och hennes lärors sanning, att besvara de gent emot henne och hennes bekännare gjorda invändningarna och beskyllningarna samt att bekämpa hennes motståndare». Härvid är dock att märka, det han med det nu sagda »icke uppstält någon *idealisk,* utan en *historisk definition,* d. v. s. mera tagit

1) Jfr STEINS egen framställning häröfver, a. a. sid. VI ff.

2) Art. Apologetik, del. 4, sid. 451—461.

3) STEIN erkänner sjelf, a. a. sid. XII, sin nära anslutning till den storrska skolan.

4) Sid. 1 f. 5) Sid. 11 f. 6) Sid. 4.

hänsyn till hvad apologetiken var än hvad hon bör vara»[1]). Plancks uppfattning af apologetiken deremot förlägger henne till början af den *exegetiska* teologien, utan att han dock mera bestämdt förmår rättfärdiga denna hennes ställning.

Under detta den apologetiska vetenskapens historiska läge är det som SCHLEIERMACHER uppträder och gifver den teologiska *vetenskapsläran* en mera vetenskaplig behandling, hvarigenom han äfven *reformerar apologetiken*. Han hade redan 1810 utgifvit första upplagan af sitt, till det yttre obetydliga, men dock epokgörande arbete, »*Kurze Darstellung des theologischen Studiums*». Länge förblir han oförstådd och ouppskattad, men så mycket större blir hans inflytande, sedan han en gång fått sin tid att taga del af hans reformationsarbete. Hittills hade man blott behandlat de enskilda teologiska vetenskaperna, sådana de historiskt förelågo. Schleiermacher deremot fattar för första gången teologien såsom en enda *enhetlig vetenskapsorganism*, med bestämdt angifvande af såväl dennas som de häri ingående särskilda vetenskapernas *begrepp*. »I det han förenar luthersk mystik med reformert reflexion och dialektik, uppnår han ett *genetiskt* och *organiskt* betraktelsesätt, som ger lif åt hans vetenskapliga verksamhet»[2]).

En af Schleiermachers största förtjenster är härvid den styrka, hvarmed han vindicerar åt teologien en *sjelfständig* rätt. Liksom *supranaturalismen* söker vinna en teologiens frigörelse från hennes beroende af den nyare filosofien och falska hopblandning dermed genom att fast binda henne vid *Skriften*, så åstadkommer Schleiermacher en sådan frigörelse och ådagalägger teologiens sjelfständighet genom att gifva henne en sjelfständig utgångspunkt i det *kristligt* bestämda *medvetandet* med dess religiösa *erfarenhet* samt genom framhållande af *religionens sjelfständiga sfer i menniskans inre*. (Filosofien deremot anser han hafva sin utgångspunkt uti det naturligt bestämda medvetandet.) Teologien är nämligen »eine positive Wissenschaft, deren Theile zu einem Ganzen nur verbunden sind durch ihre gemeinsame Beziehung auf eine bestimmte Glaubensweise, d. h. eine bestimmte Gestaltung des Gottesbewusstseins; die der christlichen also durch die Beziehung auf das Christenthum»[3]). Han ställer henne i ett nära förhållande till *kyrkan*

---

1) A. st., noten.

2) DORNER, Geschichte der prot. Theol., sid. 807.

3) Kurze Darst., zweite Ausgabe, 1830, § 1.

och hennes *styrelse*, hvarigenom hon utgör »*sammanfattningen af de vetenskapliga insigter och konstregler, utan hvilkas besittning och bruk en samstämmig ledning af den kristna kyrkan*, d. v. s. *en kristlig kyrkostyrelse, icke är möjlig*»[1]).

Teologiens ena enhetliga vetenskapskomplex är *trilogisk* eller utvecklar sig i tre koncentriska kretsar. »I denna trilogi, *filosofisk*, *historisk* och *praktisk* teologi, är hela det teologiska studiet inneslutet, och den naturligaste ordningen för framställningen häraf är obestridligen den att börja med den filosofiska teologien och sluta med den praktiska»[2]). Den *historiska* teologien, som utgör »icke blott grundläggningen för den praktiska, utan också tillämpningen af den filosofiska teologien»[3]), är »det teologiska studiets egentliga *kropp*, hvilken genom den filosofiska teologien sammanhänger med den egentliga vetenskapen och genom den praktiska med det verksamma kristliga lifvet»[4]). Hon är en »kunskap om urkristendomen» (den exegetiska teologien), »kunskap om kristendomens hela utveckling» (kyrkohistorien) och »kunskap om kristendomens tillstånd i det närvarande ögonblicket»[5]) (dogmatisk teologi och kyrklig statistik). Den *praktiska* teologien, som lemnar grundsatserna för kyrkotjenst och kyrkostyrelse, är teologiens *krona*.

Den *filosofiska* teologien öppnar raden af de teologiska vetenskaperna genom *apologetiken*, hvartill *polemiken* såsom en andra sjelfständig vetenskap ansluter sig. De hafva båda såväl en *allmänt* kristlig som en *konfessionelt* bestämd sida. Sin gemensamma grundläggande *utgångspunkt* ega de uti den inom *religionsfilosofien faststälda fromma gemenskapens* eller *trosgemenskapens allmänna begrepp*. »Allt som går ut på att från denna grund framställa såväl *kristendomens väsen*, hvarigenom han är en särskild trosart, som också den kristna gemenskapens *form* samt tillika det sätt, hvarpå bådadera åter *dela* och *åtskilja* sig, detta allt tillsammans bildar den del af den kristna teologien, hvilken vi kalla den filosofiska teologien»[6]). Benämningen filosofisk teologi söker han rättfärdiga med åberopande af dels »hennes innehålls beskaffenhet, i det hon till största delen har att göra med *begreppsbestämningar*», dels »uppgiftens sammanhang med *etiken*», »såsom vetenskapen om historiens principer»[7]). Kristendomens egendomliga väsen låter sig

1) § 5. 2) § 31. 3) § 27. 4) § 28.
5) § 85. 6) § 24. 7) § 35.

nämligen lika litet rent vetenskapligt *konstruera* som blott *empiriskt* uppfatta, hvarföre man har att *kritiskt ställa sig öfver* densamma eller utgå från trosgemenskapens allmänna begrepp, och då det dock är fråga om att framställa kristendomens faktiska förhållande till sin idé, måste man återgå till sjelfva *processen*, hvarur det närvarande tillståndet framgått[1]. »Såsom teologisk disciplin måste den filosofiska teologien till sin form bestämmas genom sitt förhållande till *kyrkostyrelsen*»[2]. Denna har nämligen bland annat äfven till uppgift att genom undervisning bringa till erkännande den inom den hithörande kyrkogemenskapen förefintliga öfvertygelsen »om sanningen af den sig deri fortplantande trosarten». »Men härtill bildas grundvalen af undersökningarna om *kristendomens* äfvensom *protestantismens egendomliga väsen*, hvilka undersökningar derföre utgöra den filosofiska teologiens *apologetiska del*, de förra den *allmänna*, *kristliga*, de senare den *särskilda om protestantismen*»[3]. Liksom sålunda apologetiken *tetiskt* uppvisar kristendomens och protestantismens väsen och dermed ådagalägger hvad som är rent uttryck af kristendomens idé, framställer *polemiken* det som *afviker* derifrån eller kristendomens och protestantismens sjukliga företeelser. »Liksom apologetiken helt och hållet rigtar sig *utåt*, så rigtar sig polemiken alltigenom *inåt*»[4].

Apologetikens hufvuduppgifter[5] äro, närmare uttryckt, att framställa: kristendomens förhållande såsom en historisk företeelse till det allmänna begreppet af from gemenskap, hvilket sker genom uppställandet och bruket af det *naturligas* och *positivas* vexelbegrepp; det särskilda sättet för hans uppkomst, genom begreppen *uppenbarelse, under* och *inspiration;* »die geschichtliche Stätigkeit in der Folge des Christenthums auf das Judenthum und Heidenthum», genom begreppen *profetia* och *förebild;* huru hos kyrkan, som allt jemt är stadd uti förändring, »väsendets enhet dock icke lider afbräck genom dessa förändringar», genom begreppen *kanon* och *sakrament;* det hennes väsen motsvarande möjliga fortbeståndet tillsammans med alla andra ur mensklighetens begrepp sig utvecklande organisationer af det gemensamma lifvet (särskildt stat och vetenskap), genom begreppen *hierarki* och *kyrkostyrelse.*

1) §§ 32, 33, 34.
2) § 38.
3) § 39.
4) § 41.
5) Jfr §§ 43—53.

»Befinner sig kyrkan i ett tillstånd af delning, så måste hvarje kyrkopartis *speciela* apologetik, följaktligen nu också den protestantiska apologetiken, beträda samma väg som den allmänna». Äfven den allmänna apologetiken kommer i detta fall att bära *konfessionel* pregel. Hvarje kyrkosamfund har att värja sig mot beskyllning för anarki och korruption, såsom det äfven är benäget »att försäkra, att det anknyter sig till det ursprungliga tillståndet» (»hos det hela, inom hvilket ännu ingen motsats gjort sig gällande»). Den speciela apologetikens *fullkomlighet* ligger deruti, att hon *divinatoriskt* äfven innesluter formerna för de inom kristendomen förefintliga motsatsernas försvinnande.

Schleiermachers hufvudsakliga förtjenst i apologetiskt hänseende är, såsom den nu lemnade öfversigten visar, att han åt apologetiken gifvit en *bestämd plats* inom teologien med ett *bestämdt* begränsadt *innehåll.* Apologetiken blir enligt hans uppfattning teologisk *principlära*, som utan att inlåta sig på något slags bevis för kristendomens sanning blott framställer de formela principerna för det sätt, hvarpå han är till. De ensidigheter, af hvilka hans apologetiska åskådning bär spår, och hvilka det blir den följande tidens uppgift att söka undvika med begagnande af hvad som utgör hans obestridliga förtjenst, hafva sin rot i hans dialektiska *formalism*, ensidiga *subjektivism* samt det ensidiga betonandet af teologiens i allmänhet och dermed äfven apologetikens *syftemålsförhållande* till det *kyrkliga embetet* såsom ett kyrkostyrelsens embete.

Efter Schleiermacher har frågan om apologetikens *sjelfständighet* samt, der denna blifvit erkänd, frågan om hennes *begrepp* eller hvad hon har att utgöra samt om den *ställning* hon enligt detta sitt begrepp bör intaga inom den teologiska vetenskapsorganismen, ända till våra dagar allt jemt sökt sin lösning inom teologien. Då det synes oss lämpligt att först behandla de uppfattningar af apologetiken, som i *positiv* mening gjort sig gällande med afseende på henne, vilja vi taga såsom *indelningsgrund* för den öfversigtliga framställningen häraf apologetikens *encyklopediska ställning*, såsom just betingad af de olika begrepp man fäst vid henne. Efter denna indelningsgrund synas oss de apologetiska uppfattningarna och de derpå sig grundande apologetiska systemen, i den mån den apologetiska grundåskådningen tagit sig uttryck i sådana, kunna indelas i *tre* olika *kategorier*. Sedan man nämligen uppgif-

vit försöket att, såsom Planck, uppställa ett sådant apologetiskt vetenskapsbegrepp, enligt hvilket vår vetenskap hade att intaga sin plats inom den historiskt teologiska vetenskapens exegetiska del, hafva försök blifvit gjorda att dels i likhet med Schleiermacher förlägga henne till *början af teologien* såsom en denna i sin helhet fundamenterande vetenskap, dels till den *systematiska teologien* och dels till den *praktiska*. Af dessa uppfattningar är den, som uti apologetiken ser fundamentet för den systematiska teologien, starkast representerad, om också, särskildt på sista tiden, många röster höjt sig för henne uti en praktisk teologisk bestämdhet.

Deras åsigt, som i likhet med Schleiermacher hänföra apologetiken till *teologiens första afdelning*, har uti vårt land haft en målsman i Reuterdahl. I nästmare anslutning till Schleiermacher indelar han teologien uti sin encyklopedi [1]) i en *filosofisk*, en *historisk* och en *praktisk* del, men låter å andra sidan i olikhet med honom i den filosofiska delen en *religionspsykologi* och *religionsfilosofi* föregå apologetiken och polemiken. Sedan nämligen teologien af religionspsykologien erhållit sitt *objekt*, som är *fromhet*, och uti denna religionspsykologi framstält detta psykiska begrepp i all sin renhet [2]) samt uti religionsfilosofien framstält en allmän öfversigt af fromhetsgestalterna [3]), har apologetiken att »*framleta och fastställa det individuela* i *den fromhetsgestalt, som är den undersökandes egen, och då framletandet lämpligast sker genom uppställandet af en sats, som uttrycker gestaltens väsen och egendomlighet* (här kristendomens), *så är apologetikens första åliggande att finna nämda sats och gifva densamma all den utveckling, som den för apologetiskt ändamål kan behöfva*» [4]). Derefter skola jemte denna sats alla de begrepp fastställas, som stå i oskiljaktigt sammanhang dermed, såsom *uppenbarelse*, *ingifvelse*, *kanon*, *under*, *profetia* m. fl. När så den *allmänna* kristliga apologetiken afsett kristendomen i sin helhet, har den *särskilda* apologetiken att iakttaga detsamma med hänsyn till den särskilda kyrka, från hvilken hon utgår [5]).

Den förste, hvilken på grundvalen af Schleiermachers apologetiska principer uppställer ett apologetiskt system, är K. H. Sack, som dock, trots detta sitt beroende, ej saknar individuel sjelfständighet. Det hithörande arbetet bär namnet »*Christliche Apologe-*

1) Inledning till Theologien, 1837.
2) A. a., sid. 40. 3) Sid. 68.
4) Sid. 80 f. 5) Sid. 82—89.

tik»[1]). Äfven för Sack faller apologetiken inom den s. k. filosofiska eller principiela teologien. Han definierar henne såsom »*den teologiska vetenskapen om grunden till den kristna religionen såsom ett gudomligt faktum*»[2]). Med denna begreppsbestämning tror han sig hafva vindicerat åt henne en *sjelfständig* rätt. Från *apologien* skiljer hon sig såsom *teori* från *praxis*. Uti *religionsfilosofien* och *historien*, i deras ömsesidiga förhållande och till deras rätta kombinationer principielt betingade af den kristna *tron*, har apologetiken sina *hufvudkällor*. »Hon skall och kan vetenskapligt framställa den öfvertygelse, som från religionsfilosofi och kristlig historisk ståndpunkt står att vinna, om sanningen af kristendomens gudomlig-historiska grund, medelpunkt och kärna och dermed fastställa principerna för bedömandet af allt enskildt af didaktisk och historisk natur i kristendomen»[3]). Kristendomen är nämligen en inre enhet af *idé* och *historia*. Det ideela och allmänna, hvaraf apologetiken gör bruk, är endast af *religionsfilosofisk*, ej dogmatisk art, och det är blott grundläggande för uppfattningen af den kristna dogmatikens läror. Dock är det företrädesvis kristendomens *reela*, historiska sida som apologetiken har till sitt objekt, om också hänsyn måste tagas till den ideela sidan. I den *dogmatiska* teologien deremot är föremålet den *ideela* sidan eller läran, men detta aldrig utan hänsyn till det reel-historiska fundamentet. Sammanfattande uttrycker han apologetikens och dogmatikens ömsesidiga förhållande sålunda: »apologetiken behandlar den kristna religionen såsom en i sitt slag ensam stående *verklighet*, dogmatiken behandlar henne såsom *lära*, och detta såsom den der utvecklar sig ur denna faktiska verklighet»[4]). Då apologetiken har kristendomens reel-historiska sida till sitt egentliga objekt, kan hon åtnöja sig med företrädesvis allmänna begrepp.

Apologetiken sönderfaller i en *allmän* och en *speciel* del. Den allmänna delen framställer huru kristendomen (den kristna religionen) till sin *idé* öfverensstämmer med menniskans för det religiösa anlagda väsen; den speciela huru kristendomen såsom *verklig* utgör förverkligandet af de religiösa idéerna samt dermed

1) Utg. 1829, 2 Aufl. 1841. Jfr till det följande nämda arbete, särskildt inledn., jemte förf:s recension öfver DELITZSCHS apologetik i Stud. u. Krit., Jahrg. 1871, zweites Heft.

2) Apol., sid. 1. 3) A. rec., sid. 326.

4) Apol., sid. 9 f.

tillfredsställer de religiösa behofven. Denna apologetikens speciela uppgift söker han lösa genom framställning af begreppen *positivitet, frälsning* och *fulländning*. Det är från religionens väsen som han leder sig till dessa grundbegrepp, hvilka uppbära hela behandlingen och indelningen af det apologetiska stoffet uti den speciela delen.

Beträffande förhållandet till de öfriga teologiska vetenskaperna antager han ett *vexelförhållande*, hvari de alla, med bibehållande af den egna specifika karakteren, hafva att gagna hvarandra. I förening med *polemiken* utgör apologetiken teologiens kritiskt filosofiska del och förhåller sig till denna såsom »grundläggning till grundrensning, försvar till bekämpande, klargörande af den kristna religionens grund och väsen till medvetande om grundvillfarelserna inom kyrkan»[1]).

Samma encyklopediska ställning får apologetiken sig anvisad af LECHLER och HÅNELL.

Lechler[2]) anser apologetiken böra lemna ett »*vetenskapligt bevis för den kristna religionen såsom den absoluta*»[3]). »*Profetians* bevis är det enda argument, som apologetiken med rätta kan göra gällande», men härvid har man »att utvidga profetians begrepp derhän, att man säger: hela den förkristna perioden, i synnerhet till sin religiösa sida, är en profetia, som syftar på Kristus». »Utvecklingen af denna profetia är hufvudinnehållet i apologetiken»[4]). *Källorna* för apologetiken, så fattad, anser han förefinnas uti *religionsfilosofien* och *religionshistorien*, genom hvilkas enhetliga användning det blir möjligt att *spekulativt* och *historiskt* uppvisa, att kristendomen bildar »den yttersta höjdpunkten af den religiösa utvecklingen»[5]). Apologetiken blir sålunda »såväl till sitt *innehåll* som till sin *metod* ingenting annat än *filosofisk religionshistoria*»[6]) och utgör »en *inledning* till teologien i sin helhet och kan i egenskap af sådan göra anspråk på en sjelfständig ställning inom kretsen af de teologiska vetenskaperna»[7]).

---

1) Apol., sid. 28. Jfr samme för:fs Christliche Polemik, § 1.

2) Ueber den Begriff der Apologetik, Ein historisch-kritischer Beitrag zur Bestimmung der Aufgabe, Methode und Stellung dieser Wissenschaft, Stud. u. Krit., 1839, drittes Heft.

3) A. art., 608.
4) Sid. 648 f.
5) Sid. 649.
6) Sid. 652.
7) Sid. 659.

Enligt Hänell[1]) är apologetiken »*vetenskapen om den omedelbart genom den Helige Ande verkade subjektiva tron på Kristus såsom kyrkans och teologiens gemensamma grund*»[2]). Hon har att såsom den enda »*kirchenbegründende* Disciplin»[3]) koordineras med teologiens tre öfriga hufvuddiscipliner, med de »kirchennormirenden», med de »kirchenleitenden» och de »kirchengeschichtlichen»[4]). Såsom kirchenbegründende tillhör hon den *filosofiska* teologien, hvarest hon står ensam, då *polemiken* uppfattas såsom en *praktisk teologisk* (kirchenleitende) vetenskap[5]). Genom en *filosofisk-historisk* bevisföring skall hon ådagalägga »rigtigheten af den i den omedelbara subjektiva tron gifna öfvertygelsen», att kristendomen är en religion, som hvilar på en särskild uppenbarelse, och såsom religion är absolut fullkommen[6]). Härvid kommer dock det filosofiska momentet att dominera[7]). Stoffet hemtas från *Skriften*, som också derföre uti det apologetiska systemet bör få påräkna ett försvar[8]).

I Schleiermachers fotspår träder äfven VON DER GOLTZ[9]). Jemte den historiska, systematiska och praktiska teologien låter han nämligen en *filosofisk* eller *apologetisk* teologi intaga en dermed koordinerad ställning[10]). »Denna fjerde gren af teologiskt arbete, hvilken omfattar långt mer än hvad vi bruka kalla apologetik, *förmedlar teologiens förbindelse med de öfriga vetenskaperna*, har att med dem inlåta sig i diskussion (hat sich mit ihnen auseinanderzusetzen) och inför dem föra kristendomens sak»[11]). »Hon har icke blott att göra med filosofi uti inskränkt bemärkelse, utan med alla vetenskaper, med hvilka teologien genom sitt objekt införes på samma forskningsområde». »Teologen måste låta det komma till principielt klargörande (sich verständigen) äfven med filologien, archäologien, historien och naturforskningen»[12]). Så fattad anser

1) Die Apologetik als die Wissenschaft von dem der Kirche und der Theologie gemeinsamen Grunde. Ein neuer Versuch zur Rechtfertigung derselben als einer besonderen theologischen Disciplin, Stud. u. Krit., 1843, drittes Heft.

2) A. art., sid. 619. 3) Sid. 594. 4) Sid. 588.

5) Sid. 604. 6) Jfr sid. 596, 619 ff.

7) Sid. 626. 8) Sid. 622.

9) Der Weg zum System in der dogmatischen Theologie, Jahrb. für deutsche Theologie, 1870, IV, 1871, IV.

10) Jfr här och till det följ. VOIGT, Fundamentaldogm., sid. 660—664.

11) V. D. GOLTZ, a. art., 1870, sid. 682. 12) Sid. 683.

han apologetiken stå i nära beröring med den *dogmatiska* eller systematiska teologien. Men då den dogmatiska teologien blott har att utsäga »hvad som utgör det vetenskapliga, sammanhängande uttrycket för den för tron vissa kristliga sanningen»[1]), så sysselsätter sig den filosofiska eller (i sin mognaste frukt) spekulativa teologien med det som den dogmatiska *förbigår*, i det hon undersöker »huru de satser, hvilka kristendomen gör gällande såsom allmängiltig sanning, inordna sig uti den allmänna vetenskapen samt i hvilken mening och under hvilken form de kunna och måste gälla såsom sanning äfven för det vetenskapliga medvetandet»[2]).

Sedan Kant väckt till lif frågan om religionens psykologiska väsen och de panteistiska och materialistiska åskådningarna framträdt med ett mera bestämdt förnekande af kristendomens psykologiska och etiska förutsättningar, kommer apologetiken att med anledning häraf vid sidan af den historiska bevisföringen mera bestämdt göra bruk af den sedan gammalt inom kristendomsförsvaret använda *psykologisk-etiska.* Vi hafva redan sett i hvad mån Sack gör bruk häraf. En annan apologet, som jemte den historiska fundamenteringen företrädesvis söker rättfärdiga kristendomen ur hans antropologiska grund är Baumstark. Denna Baumstarks sträfvan framgår redan af titeln på hans arbete: »*Christliche Apologetik auf antropologischer Grundlage*», af hvilket endast de två första banden utkommit[3]). För att komma till apologetikens begrepp beträder Baumstark[4]) först den *etymologiska* vägen, dervid han icke kan få apologetiken att beteckna något annat än »*vetenskap om apologien*». Detta kan visserligen betyda apologiens *metodlära*, men kan också i analogi med *dogmatiken* betyda den vetenskap, som har *apologien till sitt innehåll.* För denna senare uppfattning stannar han såsom den *historiskt* rigtiga. Apologetiken blir sålunda, etymologiskt-historiskt sedt, »*det vetenskapliga försvaret för kristendomen* eller *kristendomsförsvaret såsom vetenskap*». Hon har icke blott en *negativ*, utan äfven en *positiv* uppgift. Det gifves nämligen intet sant försvar utan begrundande, och då såväl försvaret som begrundningen utgöra ett rättfärdigande, samt då dertill kommer, att kristendomen måste rättfärdigas såsom det han sjelf vill

1) Sid. 685. 2) A. st. 3) 1872, 1879.

4) Jfr till följ. a. a., I, Einleitung, sid. 1—36. Äfven uti andra bandet upptagas de inledande frågorna, men mera från kritisk synpunkt, mycket utförligt året till behandling, sid. 1—154,

vara, d. v. s. såsom den absoluta religionen, blir definitionen med anslutning till Lechler: »*apologetiken är det vetenskapliga rättfärdigandet af den kristna religionen såsom den absoluta*». Genom sin vetenskapliga karakter skiljer hon sig från *apologien*, hvilken är »den *populära* framställningen af det, som apologetiken lemnar vetenskapligt utarbetadt». Apologetiken utgör en enhetlig sammanfattning af försvarets hela material, då deremot apologien mera rör sig på enskilda punkter. Hufvuduppgiften för apologetiken blir följaktligen att ådagalägga den kristna religionens absoluthet, hvilket, då historiska bevis härför ej räcka till, måste ske genom *uppvisande af, att hon tillfredsställer menniskans religiösa anlag och behof*. »Sålunda har hon att genom analys af det menskliga medvetandet framvisa de religiösa anlagen och det gudomliga sanningsmedvetandet, att utveckla sina utsagor och dermed ådagalägga sanningen af den kristna religionens fakta och läror». Härigenom kommer hon att hvila på *erfarenhetens* fasta grund, och kring detta psykologiska fundament har det öfriga materialet, som särskildt *religionshistorien* och kristendomens *historiska verkningar* prestera, att gruppera sig.

Genom att den psykologiska metoden lemnar en analys af det *naturliga* medvetandet med dess anlag och behof samt derjemte uppvisar huru kristendomen fullkomligt motsvarar detsamma, blifver den härpå baserade apologetiken enligt Baumstarks åsigt mägtig att *öfvertyga* äfven *icke-kristna* om kristendomens sanning. Han anser nämligen i motsats till Frank och Besser[1]), att den *naturliga* menniskan redan såsom sådan härför eger *tillräckliga* anknytningspunkter. Hon besitter dessa uti sina »*metafysiska behof*» i allmänhet, men särskildt i den henne inneboende *samvetslagen*, m. m. »Den kristna religionen står icke såsom något främmande gent emot det naturliga medvetandet. Såväl det menskliga *tänkandet* (med sin *kausalitetslag)* som *känslan* (med sin *otillfredsställelse)* har förmåga och behof af att upptaga ett gudomligt innehåll, och i samvetet bär menniskan redan af naturen ett gudomligt innehåll (Bewusstseinsinhalt) uti sig»[2]).

---

1) Besser lemnar i Stud. u. Krit., 1874, I, en kritik öfver Baumstarks apologetiska åskådning, hvarvid han i sin position häremot väsendtligen ansluter sig till Frank. Jfr framställningen öfver Frank här nedan och anförda afdelning hos Baumstark, andra bandet, särskildt sid. 1—53.

2) A. a., II, sid. 44.

Genom denna uppfattning af apologetiken tror sig Baumstark hafva häfdat hennes rätt såsom en *sjelfständig vetenskap*, hvilken med yttre och inre nödvändighet framväxer och har sin möjlighet baserad på samma grunder som de öfriga sjelfständiga teologiska vetenskaperna, bland hvilka hon såsom teologiens *principlära* eller fundamentala vetenskap, *encyklopediskt* sedt, har att intaga den plats hon fått sig anvisad af Schleiermacher. *Metodologiskt* betraktad förutsätter hon deremot exegetiken och kyrkohistorien och har sin plats *omedelbart före den systematiska teologien.*

Den vetenskapliga utvecklingsgången blir, såsom bestämd af den materialet beherskande psykologiska metoden, följande: sedan *första delen* företrädesvis gent emot materialismen och panteismen genom undersökningen af menniskans religiösa anlag lemnat en *antropologisk grundläggning*, har den *andra delen* att kritiskt behandla de *utom-kristna religionerna* med hänsyn till dessa anlag, hvarpå den *tredje delen* skall visa huru de religiösa *behofven* i kristendomen finna sin fulla *tillfredsställelse.*

Gent emot de uti ifrågavarande arbete framträdande anspråken anser sig en recensent[1]), utan att vilja frånkänna detsamma vissa förtjenster, kunna sammanfatta intrycket deraf genom att, träffande nog, utsäga, »att vi häruti lika litet som i något annat 'finna den väg vetenskapligt beskrifven, på hvilken kristendomen blifver menniskan (den naturliga) en inre sanning'».

Äfven en annan apologetisk författare vilja vi hänföra hit, oaktadt vissa uttalanden hos honom förekomma, hvilka göra, att man kunde känna sig frestad att hänföra honom till de apologeter, som betraktat apologetiken såsom en praktisk teologisk disciplin. Vi mena den reformerte teologen Ebrard. Han har icke i sitt apologetiska arbete, som rätt och slätt bär titeln »*Apologetik*»[2]), bestämdt uttalat sig om sin vetenskaps encyklopediska ställning, men alldenstund han i apologetiken ser en verklig vetenskap, då deremot den praktiska teologien för honom inskränker sig till att blott utgöra en konst[3]), kunna vi dock äfven enligt honom bestämma oss för att betrakta apologetiken såsom en teoretisk teolo-

---

1) Lit. Beil. z. Allgem. Ev.-Luth. Kirchenzeitung, 1879, n:o 6, sid. 42. Jfr Beweis des Glaubens 1879, sid. 265.

2) I betydelsen af Wissenschaftliche Rechtfertigung des Christenthums. 1:a uppl. 1874, 2:dra uppl. 1878—81, 2 del.

3) Jfr Schauman, Prakt. Theologin, sid. 9 och 43.

gisk disciplin och detta af en för hela teologien grundläggande natur. Härutinnan styrkas vi ännu mera af det sätt, på hvilket han utför sina apologetiska principer.

Genom sitt användande af en *psykologisk-etisk* bevisföring påminner han i mycket om Baumstark, men skiljer sig bestämdt ifrån honom genom den större betoning, som han ger åt det *historiska*. Hans arbete har för öfrigt mer än något annat apologetiskt sådant sökt att för sitt syfte göra bruk af ett från, snart sagdt, hela det menskliga vetandets område hemtadt material. Huruvida detta mångvetande länder arbetet till fromma lemna vi derhän.

Enligt den betydelse han tillägger ordet apologetik finner han vetenskapen med detta namn utgöra en sådan, som »*undersöker försvarets väsen, följaktligen den apologetiska verksamhetens väsen, och ur detta väsen härleder de rigtiga metoderna*»[1]). Sålunda förhåller sig enligt Ebrard, såsom äfven Sack menat, apologetiken till *apologien* liksom *teori* till *praxis*, hvarigenom de hafva sitt analogon i förhållandet emellan t. ex. homiletiken och predikan, liturgiken och kulten, under det att dock apologetiken alltid med nödvändighet *öfvergår i* apologi. Hvarje apologetik är apologi, men icke tvärtom. Då hon alltså ej inskränker sig till att blott vara metodlära, är *namnet* apologetik, som betyder detta, *ej* fullt *passande*, enär hon, reelt bestämd, är »vetenskapen om försvaret för kristendomens sanning», i den meningen fattadt, att hon genom principiel metod »ur sjelfva kristendomens väsen härleder hvilka slag af *angrepp* öfver hufvud äro *möjliga*, hvilka olika *sidor* af den kristna sanningen möjligtvis *kunna* angripas och hvilka *falska principer* som ligga till grund för dessa angrepp». Men kristendomen är enligt sina egna urkunder den eviga, absoluta sanningen och detta såsom tillika en historisk verklighet, hvarföre angreppen mot densamma kunna träffa honom såväl till hans *eviga sanningssubstans* som hans *historiska karakter*. Angreppen af förra slaget har apologetiken att möta genom att blott betjena sig af »de uti menniskan såsom sådan befintliga *sjelfmedvetandets*, *verldsmedvetandets* och det *naturliga vetandets* fakta».

Den *första delen* af Ebrards arbete får derföre till öfverskrift: »*Kristendomens eviga sanningshalt, bestämd efter det uti naturen och det menskliga medvetandet faktiskt gifna*». Den är i enlighet här-

1) A. a., sid. 1. Jfr för öfrigt sid. 1—12 till det följ.

med väsendtligen af *antropologisk-kunskapsteoretisk* och *naturfilosofisk* art, och författaren inlåter sig deri på hithörande filosofiska åskådningar samt gör bruk af hvad han anser vara »naturforskningens säkra resultat». Den *andra* och sista *delen* är af företrädesvis *historisk* natur och bär titeln: »*kristendomen såsom en historisk verklighet i sitt organiska sammanhang med den allmänna religionshistorien*». Närmare uttryckt blir här uppgiften att, jemte utredningen af frågan om de möjliga angreppen mot kristendomen till hans historiska karakter och jemte den principiela utvecklingen af det häremot rigtade försvarets metoder, tillse, med rådfrågande af menniskoslägtets historia eller den allmänna kultur- och religionshistorien, »huruvida inom det menskliga slägtets historia verkligen en städse *fortskridande* utveckling nedifrån uppåt eller en oupphörlig förveckling genom ett beständigt *sjunkande* uppifrån nedåt låter sig historiskt konstatera».

Båda afdelningarna börja med *positiva* undersökningar, till hvilka sedan bemödandet att *vederlägga* motståndarne ansluter sig, och vilja vi till sist uti få ord karakterisera Ebrards apologetiska ståndpunkt och sträfvan i det hela, synes den oss kunna bestämmas såsom en individuel reproduktion af det gamla försöket att ur företrädesvis *allmäntmenskliga* och *historiska grunder negativt och positivt bevisa kristendomens eviga sanning och historiska giltighet.*

Innan vi lemna de apologetiska uppfattningar, som hittills sysselsatt oss, vilja vi slutligen blott hafva nämt, att äfven KAHNIS hänför apologetiken till den grundläggande delen af teologien och detta i förening med *encyklopedien.* Hon har enligt honom till sin uppgift att ej blott »*utveckla*» kristendomens väsen, utan äfven att genom *filosofiska*, *historiska* och *moraliska bevis* ådagalägga hans sanning [1]).

Härmed öfvergå vi till de apologetiska uppfattningar, enligt hvilka apologetiken får en mera central plats inom den teologiska vetenskapsorganismen genom att, i stället för att intaga en *förpostställning* till teologien i sin helhet, intaga en sådan *till den s. k. systematiska* delen deraf, särskildt till dess *dogmatiska* sida [2]).

1) Jfr bland andra arbeten af KAHNIS, der hithörande frågor besvaras, die lutherische Dogmatik, I, sid. 219 ff, samt samme förf:s artik., der apol. Beweis i LUTHARDTS Zeitschr. f. kirchl. Wissenschaft u. kirchl. Leben, Jahrg., I, sid. 11—22.

2) Oaktadt några bland de apologeter, som vi komma att hänföra hit, följa en sådan indelning af teologien, att apologetiken äfven enligt dem kommer att få sin plats i spetsen för det hela och sålunda icke eger den centrala

Detta nära granskap med dogmatiken har med sig faran för apologetiken att i förhållande till denna förlora sin fulla *sjelfständighet*, en fara, för hvilken man, såsom vi få se, ej så sällan fallit offer.

Inom den *katolska teologien* har en på denna plats städ apologetik flere förespråkare. Redan år 1819 anvisar v. DREY henne denna encyklopediska ställning uti sin om Schleiermacher starkt påminnande *encyklopedi*[1]). Sedan nämligen den *historiska* teologien lemnat en efter hans uppfattning nödvändig teologisk *propedeutik* af *historisk-positiv* natur, anser han här[2]), att *apologetiken* i förening med *polemiken* har att lemna en *principiel grundläggning* för hvad han kallar *vetenskaplig teologi* eller den kristna religionslärans system. Den i enlighet med denna grundåskådning af honom uti encyklopedien framstälda »*Abriss der Apologetik*» står i ett efter hans senare åsigt allt för stort *beroende* af Schleiermachers apologetiska konstruktion, hvarför han uti sin berömda *apologetik*[3]) intager en mera *sjelfständig* ståndpunkt[4]).

Med bibehållande af nämda uppfattning rörande apologetikens plats inom teologien inskränker han nu hennes uppgift gent emot kristendomen till att blott framställa »*till sitt väsen hans ursprung och särskilda bestämmelse*, eller det kan blott vara *grundkarakteren* uti hela hans framträdande som det här gäller att bestämma och rättfärdiga»[5]), ej hela det väsendtliga och oföränderliga innehållet uti kristendomen, såsom Schleiermacher menat, i hvilket fall hennes sjelfständighet skulle förloras i förhållande till det dogmatiska lärosystemet. I öfverensstämmelse med denna uppfattning anser han sig kunna gifva henne namn af *kristendomens filosofi*. Men kristendomen är en *positiv* och *historisk* religion

---

ställning, hvarom vi här talat, hafva vi dock uppfört dem här och icke uti föregående afdelning, emedan de likväl stält henne uti ett nära sammanhang med dogmatiken särskildt, genom att låta henne omedelbart föregå denna, som sålunda i förening med etiken här föregår den historiska teologien.

1) Kurze Einleit. in das Studium der Theologie.

2) Jfr RÄBIGER, Theologik, sid. 86 f; samt till hela vår här gjorda framställn. öfver den kat. apologet. K. WERNERS Gesch. d. kath. Theol., 6:te bndt af Gesch. d. Wissenschaften in Deutschland, sid. 473 ff samt 563 ff.

3) Die Apologetik als wissenschaftliche Nachweisung der Göttlichkeit des Christenthums in seiner Erscheinung, 1838—47, tre band.

4) Jfr hans Vorrede till detta senare arbete samt dessutom till det följande särskildt hans Einl. dertill, sid. 1—28.

5) Vorrede, sid. IV.

med positiviteten ur gudomlig uppenbarelse såsom sin grundsanning, hvarföre apologetiken närmare kan bestämmas såsom den kristna *uppenbarelsens* (och *uppenbarelsehistoriens*) *filosofi*. Såsom uppenbarelsens filosofi skall apologetiken i första hand lemna en *teori* för denna uppenbarelse och sedan använda densamma på kristendomen samt taga hänsyn till och bedöma de *motsatser* till uppenbarelsen, som på religionshistoriens och vetenskapens område förefinnas.

Med utgångspunkt från *religionens begrepp* lemnar derföre *första delen* af v. Dreys apologetik en framställning öfver uppenbarelsens särskilda mål, Guds verksamhet deri och menniskans mottaglighet derför jemte uppenbarelsens kriterier, bevis, historiska öfverlemnande och fortbestånd. »Den så genomförda *uppenbarelseteorien* innehåller alla *anknytningspunkter*, genom hvilka *allt faktiskt beträffande kristendomens ursprung*, följaktligen hans sanna uppenbarelsekarakter och hans gudomliga positivitet kunna *kritiskt uppskattas* och *vetenskapligt begripas*, och denna uppskattning och detta begripande (Nachweisung), den egentliga *bevisföringen för kristendomens grundsanning*, utgöra apologetikens *andra hufvuddel*»[1]), som just »utvecklar uppenbarelsens och religionens historiska principer»[2]) och derföre bär titeln: »*religionen i sin historiska utveckling ända till sin fulländning genom uppenbarelsen i Kristus*». Stödd på och med förutsättning af denna kritiskt anlagda, religionshistoriskt använda del, följer en *tredje* och sista med den *omedelbara bevisföringen* för kristendomen, genom sitt »uppvisande af den i kristendomens utbredning och fortplantning *synbart förblifvande* gudomligheten hos densamma»[3]), uti *framställningen af* »*den kristna uppenbarelsen i den katolska kyrkan*».

Under denna bestämdhet vill v. Dreys apologetik såsom en för den systematiska teologien allmänt grundläggande vetenskap ersätta de för sitt syfte otillräckliga s. k. *prolegomena* till dogmatiken. Från *apologien* skiljer hon sig derigenom, att hon blott föres ur religionsfilosofiska och religionshistoriska principer, då deremot en kristen apologi kan hemtas *ur hvarje* kristligt *element*, således ur hvarje teologisk disciplin och till och med ur för teologien främmande element samt rigta sig *mot hvarje angrepp* på kristendomen. Såsom sinsemellan nära förbundna, menar v. Drey

1) A. a., sid. 12. 2) Sid. 13. 3) Sid. 13.

gent emot Sack, att apologetikens religionsfilosofiska och religionshistoriska element *ej* behöfva någon *förmedling genom* den kristna *tron*.

På den af v. Drey inslagna vägen för apologetikens systematiska konstruktion har det icke saknats efterföljare. Af desse förråda flere en nära anslutning till sin store föregångare. Vi vilja blott nämna några bland de förnämste såsom STAUDENMAIER, DIERINGER, EHRLICH, REINERDING, VOSEN och HETTINGER. Af dem äro den förstnämde och sistnämde de mest framstående.

Staudenmaier, som, om han än icke eger sin stora *spekulativa* förmåga parad med en v. Dreys historiska sinne, dock genom den skärpa och det djup, hvarmed denna hans förmåga framträder, intager en mycket framstående plats bland den romerska kyrkans teologer, aflägger ett lysande vitnesbörd om detta skarpsinne uti sin reelt anlagda *encyklopedi* [1]). Af detta arbete har endast första bandet, som behandlar den *systematiska* teologien, utkommit. (Den praktiska och historiska teologien anser han utgöra teologiens andra och tredje hufvuddel). Han lemnar här ett »*systematiskt utkast*» till hela den spekulativa teologien, hvarmed han menar *dogmatiken* och *etiken*, *fundamenterade af en* »*teori öfver religion och uppenbarelse*» [2]).

Uti sin religionsteori använder han öfvervägande, hvad han kallar, *subjektivt-analytiskt* eller regressivt förfaringssätt, i det han leder sig från verkan till orsaken, från följden till grunden o. s. v. eller, korteligen uttryckt, a principiato ad principium. Denna framställning anser han identisk med *religionsfilosofi*. Uti sin uppenbarelseteori deremot, som hufvudsakligen är »en *uppenbarelsens filosofi*», går han *objektivt-syntetiskt* eller progressivt till väga genom att fortskrida från grunden till följden, från orsaken till verkan o. s. v., korteligen a principio ad principiatum.

Den analytiska delen innehåller »en *teori* öfver *gudsmedvetandets* genom den *naturliga* uppenbarelsen förmedlade *utveckling*» och »en gudsmedvetandets och det religiösa lifvets *naturliga utvecklingshistoria* inom menskligheten». Den syntetiska delen deremot framställer såsom uppenbarelsens filosofi uppenbarelsens *begrepp*, *väsen* och *former*, hvarpå följer en framställning öfver dess

1) Encyklopädie der theologischen Wissenschaften als System der gesammten Theologie, zweite Auflage, 1840.

2) A. a., sid. 101—438.

historia och till sist en utveckling, som har till innehåll den *fortsatta* uppenbarelsen i hennes ursprungliga sanning och renhet samt hennes *utläggning*, d. v. s. handlar »om Skriften och traditionen, den bibliska kritiken och exegetiken». *Detta allt är för honom apologetik*[1]).

Äfven katoliken Dieringer fordrar för den systematiska teologien en *fundamenterande vetenskap*, för att det ej må stanna vid en blott auktoritetstro[2]). För att sålunda förhjelpa till en sjelfständig besittning af den kristna sanningen har han sjelf affattat ett apologetiskt arbete, som enligt sina anspråk vill utgöra ett de *gudomliga handlingarnas system*[3]). »Hufvudtanken i detta system», säger författaren sjelf[4]), »är den, att kristendomen genom sina gudomliga handlingar uti verlden legitimerat, fast grundat och utvecklat sig samt försäkrat sig om ett oöfvervinneligt fortbestånd såsom den absoluta religionen».

Den uppgift och betydelse, som vi sett nu nämde katolska teologer fästa vid apologetiken, ger flere följande teologer inom romerska kyrkan, hvilka mer eller mindre nära ansluta sig till dessa föregående apologeter (i synnerhet v. Drey), anledning att för vår vetenskap använda uttrycket *fundamentalteologi*. Så är förhållandet med bland andra Ehrlich[5]) och Reinerding[6]) samt Hettinger uti hans »*lärobok i fundamentalteologi eller apologetik*»[7]). Af desse är, såsom vi redan framhållit, den sistnämde, hvilken äfven gjort sig fördelaktigt känd genom sin »Apologie des Christenthums», den mest betydande.

Hettinger definierar apologetiken sålunda: »*katolsk apologetik* (fundamentalteologi, demonstratio christiana et catholica) *är den teologiska disciplin, som lemnar det vetenskapliga beviset för kristendomen såsom den af Gud uppenbarade, absoluta religionen, hvilken uti den katolska, allena sanna kyrkan framträder, förkunnas, bevaras och förmedlas åt hela slägtet*»[8]). Utan att vilja frånkänna

1) Jfr a. a., sid. 83.
2) Jfr Dorner, System d. chr. Glaubensl., sid. 73.
3) System der göttlichen Thaten des Christenthums, två band, 1841.
4) I, sid. 4.
5) Fundamentaltheologie, 2 Thle, 1859.
6) Theologiæ Fundamentalis Tractatus Duo, 1864.
7) Lehrbuch der Fundamental-Theologie oder Apologetik, 2 Thle, 1879.
8) A. a., I, sid. 20.

Hettinger all sjelfständighet och utan att kunna förneka, att han begagnat sig af de resurser, som den sista tiden särskildt inom hans kyrkas vetenskapliga teologi presterat, hafva vi dock den åsigten, att han, såsom nu anförda definition redan ger vid handen, så väsendtligen anslutit sig till den genom v. Drey inom den katolska teologien typisk vordna uppfattningen af apologetiken, att vi, trots hans arbetes stora betydelse i enskildheter, med ett blott hänvisande till den öfver v. Drey lemnade framställningen kunna förbigå hans utredning och utförande af de uti definitionen framlagda bestämningarna.

Den, för så vidt vi hafva oss bekant, *förste protestantiske* teologen, som söker vindicera åt apologetiken en plats omedelbart före dogmatiken, är HAGENBACH. Uti sin i Schleiermachers anda affattade *encyklopedi*[1]) bestämmer han henne nämligen såsom den *filosofisk-historiska vetenskap, som, införlifvad med teologiens »hufvudmagt», dogmatiken, har att i egenskap af dennas förpost* (i betydelse af blott inledning härtill eller sjelfständig vetenskap; hvilketdera lemnas oafgjordt) dels genom *inre bevis* (ur förnuft och samvete), dels genom *yttre* (ur historien) inför det religiösa medvetandet *rättfärdiga* den *kristna trons hela sanning*, hvilken sedan dogmatiken vid sin systematiska framställning förutsätter. I detta, reelt sedt, principiela och konstitutiva förhållande till dogmatiken kan hon endast *relativt* från henne åtskiljas[2]).

PELT upptager[3]) för apologetiken benämningen *principlära* och låter henne såsom *allmän* teologisk sådan intaga en koordinerad ställning till *symboliken* såsom *särskild* (konfessionel). I sin förening bilda de en *fundamentallära för den systematiska teologien*, som utom denna sin fundamentallära innefattar den tetiska teologien (dogmatiken och etiken) jemte »*kristendomsfilosofien*». Den allmänna teologiska principläran har till uppgift »att undersöka principerna för den ena kristna kyrkan och dermed kriterierna för hvad som öfver hufvud är kristligt»[4]), hvarigenom hon blir »vetenskapen om kristendomens *yttersta grunder* såsom lära och lif. En sådan principlära kan icke komma till stånd utan *kritik*,

1) Encyklopädie u. Methodol. der Theol. Wissenschaften, första uppl. 1833, tionde och sista, ombesörjd af KAUTZSCH, 1880.

2) Jfr a. a., sista uppl., 320 ff.

3) Theologische Encyklopädie als System etc., 1843.

4) A. a., sid. 375.

följaktligen icke utan' apologetiska och polemiska element, men dessa uttömma dock icke hennes väsen»[1]), hvarför han finner den valda benämningen mest adeqvat.

För Weitbrecht förlorar apologetiken sin sjelfständiga betydelse och inskränker sig till att blott utgöra en första del af dogmatiken eller *inledning* (Vorhof) dertill[2]). Efter en »*historisk inledning*», som i apologetiskt intresse sysselsätter sig med behandlingen af de olika religionerna, de kristna konfessionerna och sekterna samt de filosofiska systemen och teologiska skolorna, framställer uti Weitbrechts apologetik en »*apologetisk inledning i inskränkt bemärkelse*» de vanliga frågorna om religionen, uppenbarelsen och den Heliga Skrift.

Äfven Reiff lemnar till sin troslära[3]) en *inledning* (Vorhalle), som behandlar hvad man anser utgöra apologetikens »*väsendtliga grundtankar*»[4]), men framhåller tillika önskvärdheten af, att dogmatikens förberedande frågor på grund af sin stora vigt få en *sjelfständig* behandling uti apologetiken[5]).

De berömda teologerna Zöckler och Christlieb, hvilka båda utvecklat en storartad apologetisk verksamhet, utan att dock någondera har frambragt en strängt vetenskaplig apologetik, gifva genom sina framställningar öfver apologetikens begrepp också väsendtligen uttryck åt den allmänna typen för hithörande uppfattningar af henne.

Zöckler å sin sida förklarar nämligen[6]) apologetiken vara den teoretiskt teologiska vetenskap, »som förmedlar insigten om de ledande *grundsatserna* för kristendomsförsvaret, fördt med tillhjelp af *filosofi* och *historia*»[7]). Till *apologien* förhåller hon sig såsom *teori* till *praxis* eller »såsom det ordnande och regulerande systemet till sin praktiska användning i lifvet». Genom denna sin upp-

---

1) Sid. 402.

2) Christliche Apologetik. Der christlichen Glaubenslehre erster Theil oder Vorhof. Herausgegeben von dem Calwer Verlags-Verein, 1854.

3) Die christliche Glaubenslehre als Grundlage der christlichen Weltanschauung, zweite, vielfach verbesserte und vermehrte Auflage, 1876, två band.

4) A. a., erster Band, sid. 272.

5) Sid. 3.

6) Ueber Stand und Bedeutung der heutigen Apologetik, Beweis des Glaubens, dritter Band, 1867. Den här uttalade uppfattningen af apologetiken vidblifver förf. i senare lemnade uppsatser i samma tidskrift.

7) A. art., sid. 3.

gift hör apologetiken liksom polemiken nära tillsammans med *dogmatiken*, men han anser dem dock åtskiljas derigenom, att apologetiken i egenskap af dogmatikens *principlära* eller *propedeutik* (theologia fundamentalis) har att *föregå* henne, då deremot *polemiken* först *efter* dogmatiken kan få sin plats[1]).

Christlieb håller äfven före[2]), att apologetiken såsom en dogmatikens »*hjelpvetenskap med relativ sjelfständighet*» bör *föregå* denna, liksom *polemiken* bör följa *efter*. Förhållandet till *apologien* fattas också såsom hos Zöckler. Hvad deremot apologetikens *metodiska* förfaringssätt vidkommer, fordrar han *enheten* af ett *subjektivt*, af *etisk-psykologisk*, och ett *objektivt*, af *historisk* natur. Från *religionsfilosofien* och *religionshistorien* jemte andra icke-teologiska vetenskaper, från hvilka hon hemtar stoff och »mannigfache Anregung», får hon uti sin *kristlig-teologiska* karakter en bestämd åtskilnad faststäld.

Enligt J. P. Lange måste apologetiken åtnöja sig med att blott utgöra en del af, hvad han kallar, den *filosofiska dogmatiken*. Denna filosofiska dogmatik (till skilnad från den positiva och använda) har, »såsom *filosofien* öfver den kristligt positiva dogmatikens *ursprung* och historiska *uppkomst*», fyra stadier: religionsfilosofi, naturlig teologi, *apologetik* och prolegomena[3]).

Såsom en första grundläggande del af dogmatiken utan egen sjelfständig betydelse uppfattas och utföres apologetiken äfven af Dorner, som utan all fråga är en af de förnämste målsmännen för henne, i denna dogmatiskt fundamentala mening fattad. Uti hans, särskildt om stort spekulativt djup vitnande, berömda *dogmatik*[4]) innehåller nämligen första bandet en »*grundläggning eller apologetik*»[5]). Det sätt, hvarpå Dorner här söker lösa den apologetiska uppgiften, framställes och rättfärdigas sålunda. »*Tron* vill icke blott gent emot de beständigt återkommande *angreppen* hafva sin position befäst genom *försvar* eller *vederläggning* af de framträdande motståndarne, då det skulle kunna inträffa, att han härmed ännu icke viste sig vetenskapligt säker, alldenstund de öfvervunna motståndarne kunna efterföljas af nya. Han vill *känna sig sjelf* i sin *objektiva*

1) Sid. 4.
2) Art. »Apologetik» uti Herzog och Plitts Real-Encyklopädie.
3) Jfr Grundriss d. theol. Encyklopädie etc., 1877, sid. 166 ff.
4) System der christl. Glaubenslehre.
5) Utk. 1879.

sanning och till sin *grund*, och derför äro honom angreppen blott den föranledande *utgångspunkten*. Den hufvudsakliga uppgiften måste bestå uti ett sammanhängande *tetiskt* förfarande. Först när den inre sanningen och nödvändigheten af något blifvit lagd i dagen, äro de ståndpunkter, som stå i fiendtlig motsats dertill, definitivt öfvervunna och osäkerheten eller fruktan gent emot möjligen nya angrepp aflägsnade, hvarmed för öfrigt det väl låter förena sig, att *defensiven* och *offensiven* såsom moment *införlifvas* med det egentligen tetiska förfaringssättet, hvilket har att gå systematiskt till väga»[1]). Utan *läran om Gud* är lösningen af apologetikens så fattade uppgift icke möjlig, och då denna lära tillika faller inom *dogmatiken*, »så är dermed äfven utsagdt, att den sanna apologetiken måste falla *inom* trosläran sjelf eller, för så vidt hon har till ändamål att, såsom vi (Dorner) påstå, *begrunda* den kristna objektiva *realprincipen*, utgöra den *första, fundamentala* delen af troslärans hela system, samt att vi för att uppnå detta apologetiska syftemål icke kunna för denna fundamentallära undvara läran om Gud och menniskan»[2]). I enlighet härmed får fundamentalläran till sitt innehåll läran om *Gud* och *verlden* (i fråga om denna senare är läran om *menniskan* det väsendtliga), hvarefter såsom en tredje hufvudafdelning följer framställningen öfver *enheten* emellan *Gud* och *menniskan*, der de vanliga apologetiska frågorna rörande religion och uppenbarelse m. m. afhandlas, hvarvid såsom resultat af det hela *gudmenskligheten* framträder och bildar uppenbarelsens och religionens fulländning. Oaktadt sålunda alla apologetikens satser, såsom tillhörande den kristna troslärans system, bära *kristlig* karakter, äro de dock egnade att utgöra en genetisk *begrundning* af kristendomen, enär gudmenskligheten, som just är kristendomens hufvudlära, anses utgöra den nödvändiga *konseqvensen* af ett rigtigt *guds-* och *verldsbegrepp*, oafsedt menniskans historiska utveckling, samt för öfrigt de kristna realiteterna antagas preformativt *preexistera* uti menniskoanden, så att följaktligen kristendomen häruti eger en anknytningspunkt, om också menniskoanden först med tillhjelp af *historien* är i stånd att reproducera de sålunda förefintliga gudomliga idéerna. *Tron* är det organ eller den menniskoandens funktion, hvarigenom menniskan kommer i besittning af den kristna sanningen i enheten af hennes gudomliga och menskliga,

1) A. a., erster Band, sid. 166 f.

2) A. a., sid. 167 f.

ideela och reela karakter. Derföre låter Dorner läran om tron, såsom betingelsen för kunskapen om den kristna sanningen, under namn af *pisteologi* föregå apologetiken[1]). Under flitig beröring, särskildt af positiv, men också af negativ natur, med Frank[2]) fullföljer han här framställningen af den kristna trons utvecklingsprocess »ända till den punkt, hvarest *föreningen* med den objektiva kristendomen uti hans centrum är uppnådd, och till dess härifrån den omedelbara religiösa *visshcten* blifvit vunnen»[3]). På denna utvecklingsgrad först kan det bli fråga om en vetenskaplig *begrundning* af kristendomen och vissheten derom. Här synes oss Dorner hafva inlagt sin största apologetiska förtjenst.

Innan vi lemna denna klass af apologetiska uppfattningar, vilja vi blott till sist nämna några ord om två på allra sista tiden framträdande apologetiska arbeten af KAFTAN och KÄHLER.

Kaftans »*das Wesen der christlichen Religion*»[4]) utgör första delen af en apologetik, som i sin andra del skall komma att afhandla »die Wahrheit der christlichen Religion». »Båda tillsammans», heter det[5]), »komma sedan att ungefär *motsvara* hvad man brukar kalla apologetik eller dogmatikens första principiela del». I sin anslutning till Ritschl uppgifver författaren här det inom apologetiken allt för vanliga försöket att på *religionsfilosofisk* eller *apriorisk* väg begripa kristendomen. Det är den *empiriska* metoden af hvilken han i och för sitt apologetiska syfte säger sig vilja göra bruk. »Den enda nyckeln till historiens begripande lemnar den på erfarenhet hvilande insigten om menniskolifvet, hvilken sjelf är identisk med detta lif»[6]). Den redan utkomna delens *första* apologetiska *uppgift* är derför »att söka en noggrann *kunskap om religionens väsen*», hvarvid Kaftan är af den åsigten, det en dylik kunskap ej står att vinna genom betraktande af menniskans religiösa anlag och behof. »Det religionens väsen, hvarefter vi fråga, betyder ingenting mer och ingenting mindre än de *kännetecken*, som äro *gemensamma* för *alla* historiska religioner»[7]). *Resultatet* af denna första allmänna undersökning, der religionen särskildt framstår såsom en *praktisk* angelägenhet för menniskan, egande, i enlighet med Schleiermachers uppfattning, i *känslan* sin kärna och medelpunkt och i idéen om det *högsta goda* sin grund-

1) Sid. 16—172. 2) System d. Gew. 3) Sid. 16 f.
4) Utg. 1881. 5) Vorwort, sid. V.
6) A. a., sid. 15. 7) Sid. 3.

idé, bildar »en lika så oförgriplig som oumbärlig *grundval för utforskandet af kristendomen*»[1]), hvilket är uppgiften i *senare afdelningen*, der det gäller att visa, i hvilken *gestalt* de för alla historiska religioner gemensamma bestämningarna här uppträda. Idéen om det högsta goda får inom kristendomen karakteren af *Guds rikes idé*, hvilken här bildar *utgångspunkten*[2]).

Äfven Kähler ser i apologetiken den systematiska teologiens första del, och i hans under utgifning varande arbete, »*die Wissenschaft der christlichen Lehre*»[3]), hvaraf endast första häftet utkommit[4]), lemnar detta efter en inledning till det hela denna första del[5]). Han håller före, att alla de tre systematiskt teologiska vetenskaperna (apologetiken, dogmatiken och etiken) skola behandla »*den Stand des Gerechtfertigten*», om ock under *olika synpunkter*. Liksom derföre t. ex. etiken »beskrifver den lefvande kristne», kan också apologetiken »blott *framställa den kristna insigten om det icke-kristna menniskolifvet* och har alltså till sin förnämsta uppgift att utveckla kristendomens egen uppfattning af sig sjelf för att sedan kunna gifva förhållandet emellan det icke-kristna och kristna dess rätta belysning»[6]). Samtliga tre systematiskt teologiska vetenskaper framträda sålunda enligt Kähler i ett intimt *vexelförhållande*, hvarvid »hela den kristna läran på det sätt innefattas af den evangeliska grundartikeln, att den rättfärdiggörande tron först framlägger sina *förutsättningar*, sedan sitt *fundamenterande objekt* och slutligen sin *utgestaltning i lif*»[7]). Den kristna *apologetiken* kommer följaktligen att såsom »*första lärokrets*» sammanfalla med behandlingen »af den rättfärdiggörande trons förutsättningar». Liksom apologetiken städse har sin *utgångspunkt* i nödvändigheten för den kristne att komma till klarhet beträffande de grunder, hvilka förde honom till tro, har hon sin närmaste *historiska anledning* i uppgiften »att uti missionens tjenst *framställa* kristendomen såsom den sanna religionen eller att emot angrepp äfven *försvara* densamma»[8]). Hennes första uppgift är derföre »att vinna ett *religionsbegrepp*, hvilket kristendomen i och för jemförelsen med andra motsvarande lifsföreteelser kan underordna sig»[9]). Detta sker

1) Sid. 20. 2) Sid. 202 ff.
3) Von dem evangelischen Grundartikel aus im Abrisse dargestellt.
4) 1883. 5) Einleitung und Apologetik.
6) Anf. häfte, sid. 80. 7) Sid. 83.
8) Sid. 87. 9) Sid. 89.

genom *antropologiska* och *(etnologisk-)historiska* betraktelser i förening. Sedan här *nödvändigheten* af just en sådan religion, som den historiska kristendomen är, blifvit *begrundad*, återstår att visa huru *kristendomen* uti sin historiska gestalt utgör det enda *förverkligandet* häraf. »En dylik principiel utredning sysselsätter sig blott med kristendomen såsom ett *helt*», och det är följaktligen endast fråga om *grunddragen* i den kristna *sanningen*, som äro »i någon mån möjliga att uppfatta äfven af den *icke-kristne*»[1]).

I likhet med alla dessa nu senast nämde förmenar också STEUDEL[2]), att apologetiken har sin plats uti dogmatikens omedelbara närhet, men detta icke såsom de före, utan *efter* henne i egenskap af ett *bihang*, med uppgiften att visa hvilket »*anseende* vi hafva att fästa vid densamma»[3]). Sedan dogmatiken utvecklat kristendomens innehåll, sådant detta eger sin giltighet och faktiskt framträder, lemnar apologetiken »*anvisningen* till den fullständigast möjliga insigten härom samt dertill, att på det mest tillfredsställande sätt göra de föreliggande grunder gällande, i kraft af hvilka vi med rätta erkänna kristendomen, sådan han historiskt och empiriskt sjelf gör sig gällande»[4]).

Till den *praktiska* teologien förvisas apologetiken redan af DANZ i hans encyklopedi[5]). Äfven HIRZEL hemställer i ett apologetiskt föredrag[6]) »huruvida icke verkligen apologetiken, öfver hvilkens plats och betydelse man ännu alls icke vunnit någon enhet i uppfattningen, egentligen borde räknas till den praktiska teologien» och detta äfven med bibehållande af en *filosofisk* såsom inledning till teologien i sin helhet[7]). Uti denna praktiskt teologiska disciplin, som han härmed fordrar, låter han uppgiften hafva sin tyngdpunkt i ett »*argumenterande, demonstrerande, kombinerande, bruk af allmänt erkända grunder, jemförelse* och *förmedling* m. m.»[8]) och detta dels för undanrödjande af hinder för tron, dels särskildt för att stärka redan förefintlig sådan[9]).

1) Sid. 90.
2) Grundzüge der Apologetik für das Christenthum, 1830.
3) A. a., sid. 1.
4) A. a., sid. 6. Jfr HÄNELL a. art., sid. 612 f.
5) Af år 1832.
6) Ueber die christliche Apologetik, 1843.
7) A. föredrag, sid. V. Jfr sid. 16.
8) Sid. 7. 9) Sid. 10.

KIENLEN förklarar sig vara af den åsigten[1]), att *apologetiken* jemte *polemiken* har att utgöra den praktiska teologiens *principiela* del. I enlighet härmed bestämmes apologetiken »såsom vetenskapen om *uppställandet* och *försvarandet* af den allmänna kristna lärans *principer*, hvilka bilda den nödvändiga *grunden* till hvarje kristen kyrka»[2]). Hon skall sålunda fastställa »hvad som i framtiden *bör* ega allmän giltighet inom den kristna kyrkan och visar grunderna till *möjligheten* af denna giltighet»[3]).

På sista tiden är det företrädesvis DÜSTERDIECK, DELITZSCH och VON HOFMANN hvilka gjort sig till målsmän för apologetiken såsom en praktisk teologisk disciplin.

Düsterdieck[4]), som närmast ansluter sig till Kienlen, är af den meningen, att apologetiken, till skilnad ifrån den teologiska *principläran*, med hvilken hon ej får identifieras, »har att göra med *beviset* för den kristna religionens *sanning* och detta för den *absoluta* sanningen, följaktligen hennes egenskap af att allena och allmänt ega giltighet», och med denna uppgift har hon såsom apologiens vetenskapliga teori jemte polemiken sin *plats* i det teologiska systemets sista afdelning[5]). Med afseende på *bevisningssättet* »kommer det i sista hand icke an på ett *utifrån* hemtadt bevis, utan på häfdandet (Herstellung) af sakens *inre* bevisning, så att kristendomen sjelf måste legitimera sig inför menniskornas samveten»[6]).

---

1) Die Stellung der Apologetik und der Polemik in der theologischen Encyklopädie, Stud. u. Krit., Jahrg. 1846, viertes Heft.

2) A. art., sid. 901.

3) A. st.

4) Ueber den Begriff und die Stellung der Apologetik, Jahrb. f. deutsche Theol., 1866, Heft 3 u. 4. Då förf. uti namnet apologetik, som enligt hans förmenande förhåller sig till apologien som t. ex. homiletik till homilian, blott ser en rekommendation för sin egen uppfattning, men uti historien deremot tror sig ega ett argument härför, lemnar han en ganska utförlig historisk-kritisk framställning öfver hithörande frågor.

5) Principläran deremot, som försvarar och bevisar såväl teologiens i sin helhet som de särskilda teologiska vetenskapernas vetenskaplighet, bildar inledningen till det teologiska systemet och detta i förening med encyklopedien. A. art., Heft 4, sid. 614 ff.

6) Heft 3, sid. 408. Detta bevis erkännes visserligen blott vara ett cirkelbevis, men en circulus vitæ, ej circulus pravus. Jfr Heft 4, sid. 621 jemte samme förf:s apol. Beiträge, I, sid. 30.

Också Delitzsch skiljer i sitt berömda »*System der christlichen Apologetik*»[1]) apologetiken bestämdt från *principläran*. Då hon såsom principlära i synnerhet rör sig kring begreppen religion och uppenbarelse, får hon sig af Delitzsch anvisad uppgiften att rättfärdiga kristendomen till hans *kärna* och *medelpunkt*, som är *återlösningen* eller *det genom Jesus Kristus förmedlade nya förhållandet emellan menniskan och Gud*. Oaktadt sålunda försvaret afser »kristendomens *väsen* till dettas *faktiskt verkliga bestämdhet*», bör denna dock icke härvid fattas till sin *konfessionelt* och *dogmatiskt* fixerade sida, utan blott så långt hon, oberoende af »alla teologiska meningar, utgör det *allmän-kyrkliga* (katolska) medvetandets oförytterliga innehåll»[2]). Men i kristendomen genomtränga ett *ideelt* och *reelt* moment hvarandra. Det är derföre kristendomen till hans centrala bestämdhet såsom *idé* och *historisk verklighet* som apologetiken från nämda allmänna ståndpunkt har att försvara. Härvid tager hon sitt fäste *midt uti skriftsanningen*, ej filosofiskt-historiskt öfver densamma. Hon vänder sig mot sådana, som icke blott bestrida *enskilda* sidor af kristendomen, utan *helt och hållet* förkasta honom.

I enlighet med det nu sagda kan apologetiken af Delitzsch bestämmas »såsom vetenskapen om kristendomens *sjelfrättfärdigande* gent emot dem som aflägsna sig från densamma (gegen die ihm sich Entfremdenden)». Jemte *missionsvetenskapen* »såsom anvisningen för missionsverksamheten», och *polemiken*, »såsom vetenskapen om bekämpandet af den falska kristendomen», skall hon intaga sin plats inom den praktiska teologien, der hon genom denna sin vetenskapliga karakter och särskilda uppgift försvarar sin *sjelfständighet*. »I det vi», förklarar han ytterligare, »således inordna apologetiken i den praktiska teologien, nedsätta vi henne ingalunda till att blott utgöra en *formel teknik* eller *konstlära*. Liksom polemiken ej kan lära att bekämpa utan att sjelf bekämpa och detta icke enskilda motståndare, utan bestämda klasser af sådana, så kan apologetiken ej *lära* att försvara kristendomen utan att *sjelf försvara* honom». Likväl skiljer hon sig från *apologien* såväl genom den henne väsendtligen tillhörande *vetenskapliga* formen som derigenom, att hon blott omfattar kristendomen till hans *väsen*.

---

1) Utg. år 1869. 2) A. a., sid. 29. Jfr sid. 11 ff.

Korteligen: apologetiken är för Delitzsch »*fundamentalapologi* och *försvarskonstlära tillika*», och genom att blott göra bruk af inom kristendomen sjelf liggande grunder blir hon ett hans sjelfrättfärdigande och detta lika mycket med afseende på hans *idé* som på denna idés *historiska förverkligande* uti såväl den *vardande* kristendomen som den *vordna* samt på *Skriften* såsom uttryck för dessa båda stadier af det historiska förverkligandet[1].

Efter den *systematiska* teologien såsom den specifikt *vetenskapliga* och den *historiska* såsom den specifikt *kyrkliga* låter von Hofmann[2] den *praktiska* teologien framträda såsom »en *tillämpning* af den teologiska kunskapen i det kyrkliga församlingslifvet» eller, närmare uttryckt, af ett genom den systematiska teologien vunnet »principenligt och allsidigt medvetande om kristendomen» samt af den genom den historiska teologien förvärfvade »vetenskapliga vissheten om den uti systemet uttalade kristendomens skriftenlighet och kyrklighet». »Nya insigter af teologisk natur har icke den praktiska teologien till sin uppgift att förvärfva», enär hon blott utgör en *användning* af redan vunna sådana i och för sin speciela uppgift »att *bevara* kyrkan till hennes fortbestånd och *föra* henne *vidare* i utveckling».

»Men teologen är möjligtvis *församlingsmedlem* och *embetsinnehafvare* tillika, eller om icke tilläfventyrs bådadera på samma tid, så kan han dock vara det ena efter det andra». I båda dessa egenskaper har han att praktiskt tillämpa »sin teologiska insigt». *Apologetiken* och *polemiken* jemte en annan vetenskap under namn af »*buleutik*» anser von Hofmann tillsammans bilda *teorien* för denna teologiens praktiska tillämpning *utanför* embetet och sinsemellan åtskiljas på det sätt, att de båda förra falla under kategorien »teori för kyrkans *lärda representation*», då deremot buleutiken hör under »teorien för *meddelande af lärda råd* (gelehrte Berathung) åt kyrkan». Också emellan den apologetiska och den polemiska teorien eller konstläran råder en *åtskilnad*, äfven om de hithörande uppgifterna så nära beröra hvarandra, att namnen apologetik och polemik ej äro fullt passande. Denna åtskilnad bestämmes så, »att det i ena fallet är fråga om huru *kristendomen* bäst skall teologiskt försvaras såsom *religionen* och i andra fallet huru den *skriftenliga bekännelsens kyrka* bäst skall försvaras såsom *kyrkan*».

---

1) Sid. 33 ff.

2) Encyklopädie der Theol., utg. af Bestman, 1879.

Apologetiken är alltså *teorien för det lärda uppvisandet, att kristendomen är den absoluta religionen* eller det faktiskt bestående fulländade förhållandet emellan menniskan och Gud. Härvid har apologetiken alls intet att skaffa med *andra* religioner, utan blott med *motståndare inom kristendomen sjelf* och här endast med sådana, som ej förneka, att det öfver hufvud gifves ett förhållande emellan menniskan och Gud. Såsom *teori för apologien* bör hon rätta sig efter de *angrepp*, mot hvilka denna skall vända sig. »Apologien är alltid bevisandet af *hela* kristendomen, men det är allt jemt en *ny sida* af densamma som skall framhäfvas allt efter beskaffenheten af det angrepp, som rigtar sig mot kristendomen»[1]).

Innan vi lemna vår historiska öfversigt, vilja vi blott till sist nämna några sådana uppfattningar af apologetiken, enligt hvilka hon *upphör* att längre vara en *vetenskap* i egentlig mening, och, der dock någon betydelse för henne qvarstår, denna inskränker sig till en blott *praktisk* sådan utan, strängt taget, vetenskaplig teologisk bestämdhet. Den henne vanligen tillerkända uppgiften söker man här lösa på annat sätt, såsom genom *teologien för öfrigt*, men särskildt genom under olika namn framträdande *inledningar* till dogmatiken eller genom denna sjelf.

Redan vid apologetikens första sjelfständighetsförklaring möter hon en sådan gensägelse. Nösselt[2]) ogillar icke blott det *namn*, utan också den *uppgift* hon fått sig tillerkänd af Planck.

Tholuck förklarar[3]): »det kan ej förekomma någon vetenskaplig bevisföring alls för kristendomens sanning, som icke vore gifven i *fulländningen* af de teologiska disciplinerna». »Vi kunna derför icke anvisa apologetiken någon egen plats bland de teologiska disciplinerna». På grund häraf vill Tholuck under namnet apologetik antingen se »ett slags *realencyklopedi*», som ej behöfver vara utan sin nytta, eller också ett »*belysande*» af *partier* ur andra vetenskaper af kristlig natur, hvilka ej blifvit nog beaktade.

Rosenkrantz står ungefär på samma negativa ståndpunkt. Det heter hos honom bland annat[4]): »sin utgångspunkt tager hon (teolo-

---

1) Jfr a. a., sid. 27—36, 311—349.

2) Anweisung zur Kenntniss der besten allgemeinern Bücher in allen Theilen der Theologie, 4 Aufl. 1800, sid. 222.

3) Ueber Apol. u. ihre Litteratur, Lit. Anz., 1831, n:o 68.

4) Encyklopädie der theologischen Wissenschaften, 1831, sid. 365.

gien[1]) från sträfvan att vilja *bevisa* kyrkans individuela gestaltning såsom den sanna, idéen motsvarande, hvarur en tvåfaldig form för vetenskapen uppstår, den *polemiska* och *apologetiska*. Polemiken söker *vederlägga alla andra* gestalter af religionen såsom icke absolut motsvariga sin idé och genom denna negativa rigtning framställa det sant positiva i den partikulära tron. Apologetiken går tvärtom ut ifrån denna *partikularitet* och söker *rättfärdiga* densamma såsom i sig sjelf sann och förnuftig. Sakligt sedt *sammanfalla* till ett *vederläggning af det negativa* och *rättfärdigande af det positiva*, emedan det positiva såsom det vederläggande i och för sig sjelf ligger till grund för det negativa, som vederlägges. Derföre förmå icke polemiken och apologetiken i och för sig utgöra *afslutade* vetenskaper, utan hafva sin *princip* blott uti den *spekulativa* teologien såsom sådan, af hvilken de uppträda såsom *olika sidor* i det praktiska lifvet, hvilka såsom moment af det hela innehållas i henne sjelf».

Palmer yttrar sig uti samma negativa rigtning som de båda nu senast nämde[2]). Utom den *exegetiska* och *historiska* framställningen af det objektiva trosinnehållet synes honom den teologiska vetenskapen äfven hafva till sin uppgift att *spekulativt* genomtränga detta innehåll, uppvisa dess *idéer* och *nödvändighet*. »Detta uppvisande af idéen i det gifna och detta ådagaläggande af nödvändigheten är den sanna *begrundningen*, följaktligen äfven det sanna *kristendomsförsvaret*. Men just härmed är äfven apologetiken såsom en särskild teologisk vetenskap *upphäfd*, i det denna funktion helt och hållet faller inom *dogmatikens* område» o. s. v. i samma rigtning[3]).

Man har äfven i våra dagar från skilda håll hört misstankar uttalas rörande apologetikens vetenskapliga sjelfständighet. Vår tids kanske förnämste systematiske teolog, Frank, hör till dem, som hysa ett bestämdt *misstroende* till »den närvarande tidens apologetiska sträfvanden», dock utan »att *helt och hållet* bestrida denna verksamhets nödvändighet och rätt».

I en serie af apologetiska uppsatser[4]) har han, utgående från en teologisk grundåskådning, som i mycket påminner om Pascal,

---

1) Som indelas i spekulativ, historisk och praktisk.

2) Recens. öfv. von Dreys apol. i Lit. Anz, 1839, n:o 62—65.

3) A. art., n:o 62, sid. 491 f.

4) Zur Apologetik, Zeitschrift für Protestantismus und Kirche, årg. 1863—1865.

Schleiermacher och von Hofmann, men utan att dock sakna sjelfständig uppfattning, gjort sig till målsman för en apologetik, hvilken, till skilnad från de vanliga apologetiska bemödandena »att genom *intellektuela* medel försöka undanrödja de svårigheter, som ställa sig i vägen för tron», och härvid låta »den *naturliga* sanningen bilda bryggan till den *kristna* kunskapen», inskränker sig till att genom ett »*den kristna visshetens system*», sådan denna visshet, med utgångspunkten från en genom *omvändelsen* och *nya födelsen* vunnen fundamental visshetsbesittning, till komplexen af alla sina moment derpå hvilande, faktiskt föreligger, gent emot *angrepp* framlägga den kristna trons *grund* och *rätt* just så, som denna grund och denna rätt te sig för det kristna medvetandet, baserade på den från sitt fundament fortgående visshetsprocessen. Här är uppgiften för apologetiken icke så mycket att *föra* de ännu ej troende *till tro* som fast mer att *stärka* de i tron vacklande. Hon blir sålunda »*den vetenskapliga framställningen af den kristnes visshet gent emot de angrepp, som rigtas mot den sanning, hvarom han blifvit förvissad*»[1]). De här i apologetiskt intresse lemnade antydningarna om den kristna vissheten få en strängt vetenskaplig systematisk utveckling uti denne författares på samma gång om sant *kyrkligt* sinne, djup *psykologisk* blick och en klar *spekulativ* begrundning vitnande »*System der christlichen Gewissheit*»[2]). Detta system »utvecklar sig i *tre koncentriska kretsar*, af hvilka den förste och innerste omfattar den kristna vissheten till hennes *centrala*, i sig sjelf grundade *väsen*, den andre samma visshet i hennes utsträckning till *trosobjektens komplex*, den tredje den sålunda fullbordade vissheten uti hennes förhållande till det *naturliga lifvets objekt*»[3]).

Det är att märka, att författaren med det sålunda utförda systemet *ej* längre menar *apologetik*, utan en inom den systematiska teologien fallande disciplin, hvilken har att *föregå* dogmatiken såsom »*System der christlichen Wahrheit*», liksom denna i sin ordning föregår etiken såsom »*System der christlichen Sittlichkeit*». Den i visshetssystemet föreliggande uppgiften erkänner väl Frank ega *beröringspunkter* »med den närvarande tidens apologetiska sträfvanden», men anser den dock *väsendtligen* åtskilja sig från dessa,

1) Årg. 1863, II, sid. 285.

2) Utg. 1870—73. Zweite Hälfte utk. i ny uppl. 1881.

3) Syst. d. Gew., erste Hälfte, sid. 37.

derigenom att det (visshetssystemet), »i stället för att såsom de vilja *frambringa* den kristna vissheten, sätter denna såsom *redan för handen* och, närmast blott i ändamål att åstadkomma en *räkenskap* öfver sig sjelf och uppvisandet af sitt *berättigande* för sig sjelf, fordrar hennes vetenskapliga sjelfvitnesbörd». Den vanliga apologetiken finner han *sakna resurser* att frambringa hvad hon åsyftar och anser dessutom, att i fall hon lyckades uppnå sitt syftemål, skulle dermed rent af »ett *bevis* vara lemnadt *mot* kristendomens sanning, om hvilken man skulle kunna vinna visshet genom andra medel än de gudomligt derför bestämda». För öfrigt ligger för den vanliga apologetiken faran nära att *prisgifva* en *väsendtlig del* af kristendomen, som till sitt centrum *är* och *måste vara* en *dårskap* för den *naturliga* menniskan.

Men eger detta sin rigtighet, tror han det vara af vigt att söka åstadkomma en sådan bestämning af apologetiken, under hvilken hon kan blifva fruktbringande. *Först och främst* tror han henne böra uppgifva anspråken på att vilja utgöra ett *system*. Omöjligheten för henne att kunna utgöra ett sådant följer bl. a. af den *praktiska* uppgiften att rigta sig mot *angrepp*, som på grund af sin tillfällighet lägga oöfverstigliga hinder i vägen härför. Äfven *visshetssystemet* tar hänsyn till angreppen mot kristendomen, och det är här icke blott fråga om en dennas principiela motsats, utan också motsatser härtill, för så vidt de individualisera sig uti *rationalism*, *panteism*, *kriticism* och *materialism*. Men då dessa angrepp stämpla apologetikens innehåll såsom ett tillfälligt, är hänsynen till dem inom visshetssystemet, enligt hans förmenande, blott mägtig att vid sidan af dettas stadiga innehåll framkalla ett vexlande sådant, som genom det förra vinner sin fasta hållning och sin tillbörliga plats i systemet. *För det andra* har den apologetiska verksamheten enligt Frank att i första rummet afse de *inom* kristendomen redan befintlige för att *stärka* och *utveckla* dem. *För det tredje* gäller det att beträffande *motsägelserna* från de *utanför* kristendomen stående söka, så vidt möjligt är, *tillbakavisa* och *lösa* dessa motsägelser, hvarvid apologetiken bör gå *defensivt* och *aggressivt* till väga, utan att dock någonsin förgäta, det motsägelser af ifrågavarande slag alltid *måste* söka göra sig gällande. Vidare fordrar han *för det fjerde*, att apologetiken gör bruk af en *andans* och *kraftens bevisning* äfven i fråga om rent vetenskapliga objekt. Korteligen: Frank anser, att apologetiken har ett företrädesvis

praktiskt intresse, hvilket ej behöfver utesluta den vetenskapliga formen, men att visshetssystemet har ett rent *vetenskapligt* och detta af rent *teologisk* natur, hvarföre det lika litet har att skaffa med *religionsfilosofien* eller annat icke-teologiskt material, som apologetiken har det för sitt speciela syfte[1]).

Ett alldeles bestämdt förnekande af apologetiken såsom vetenskap till och med af underordnadt slag återkommer hos SIEFFERT och VOIGT.

Sieffert[2]) är af den bestämda meningen, »att det alls icke gifves eller kan gifvas någon apologetik såsom en särskild disciplin». Utan att förneka värdet hos flere af vår tids »*apologetiska föredrag*» såsom »väsendtligen pastorala prestationer i högre stil» och utan att ha något emot en apologetik i den betydelse, som Lechler tillagt henne, d. v. s. såsom en *filosofisk disciplin*, anser han det dock, på grund af *omöjligheten* »att med en myckenhet olikartadt kunskapsmaterial uppnå ett enhetligt *system* af homogena kunskaper», vara »rådligast att icke uttrötta sig med att få till stånd en vetenskap, som, om han icke till äfventyrs skulle kunna finna en plats inom de filosofiska vetenskapernas område, icke har något *objekt*, icke någon af ett sådant betingad *metod*, ingen *princip* och icke något särskildt *material*». Allt hvad man brukar hänföra till apologetiken såsom en särskild teologisk vetenskap synes Sieffert rätteligen böra falla inom »den kristna *trosvetenskapen*»[3]).

Voigt finner sig öfvertygad, »att apologetiken och polemiken, i fall de skola nå sitt *praktiska* syftemål, hvarom det dock framför allt är fråga, mycket ändamålsenligare behandlas såsom blott *accidentela*, de teologiska hufvuddisciplinerna *immanent* åtföljande *lärosätt*, i det vid hvart och ett af dessas lärostycken, der det pröfvas nödigt, angreppen genom ett rättfärdigande af detsamma afvisas och de motsatta falska uppfattningarna bekämpas». För sådana accidentela, immanent åtföljande lärosätt har han lemnat utrymme i sin *fundamentaldogmatik*[4]), som han derföre jemte den närmare

1) Jfr a. a., sid. 17—23.

2) Andeutungen über die apologetische Fundamentirung der christlichen Glaubensgewissheit, 1871.

3) Jfr a. a., sid. 69—72.

4) Fundamentaldogmatik. Eine zusammenhängende historisch kritische Untersuchung und apologetische Erörterung der Fundamentalfragen christlicher Dogmatik.

förklarande titeln, »*den sammanhängande historisk-kritisk undersökning*», äfven ger benämningen »*apologetisk* utredning af *den kristna dogmatikens fundamentala frågor*». Här förekommer nämligen en från dessa synpunkter affattad framställning öfver *religion*, *uppenbarad religion*, *den uppenbarade religionens urkunder och vetenskap*[1]).

Äfven RÄBIGER låter apologetiken uppslukas af de öfriga teologiska vetenskaperna[2]). »Teologien i sin *helhet* skall till alla *delar*, och särskildt såsom *systematisk* teologi, utgöra ett *försvar* för kristendomen, men», fortsätter han, »*apologetiken*, såsom *anvisning* öfver det apologetiska *förfaringssättet*, hänföra vi med ROTHE till den praktiska teologien»[3]).

För Rothe uppgår apologetiken, i betydelse af en vetenskap, som sjelf försvarar kristendomen, uti hvad han kallar *spekulativ* teologi, hvilken i sitt fullständiga system äfven bland annat uppfyller de behof, hvilka framkallat apologetiken[4]).

Tetisk utveckling.

Sedan vi nu till de allmännaste grunddragen sett hvad apologetiken historiskt velat vara, åligger det oss att på grundvalen af och med anslutning till den såväl härigenom som genom den föregående grundläggande framställningen vunna insigten tillse hvad hon enligt sitt *väsen* vill vara. Vi öfvergå således härmed till att söka lemna en *sjelfständig framställning af apologetikens begrepp*, hvilket involverar i sig uppgiften att *bestämma* och *begränsa* apologetiken. Apologetikens begrepp är nämligen, till skilnad från *begrepp om apologetiken*, hvilka angifva något eller några moment hos denna, *sammanfattningen af de bestämningar*, *som för henne äro väsendtliga eller konstitutiva*, så att hon utan dessa icke är hvad hon är. Den metod vi härvid komma att följa är *successiv determination* eller öfvergången från mera abstrakta till mera konkreta bestämningar, ända till dess apologetikens begrepp framträder såsom ett visst, från alla andra skildt, eller blir väsendtligen deter-

1) Jfr a. a. utom inledn., sid. 657—664.

2) Jfr Theologik, utk. 1880, sid. 454.

3) Zur theol. Encyklopädie, sid. 64.

4) Jfr ROTHES theol. Encyklopädie, utg. 1880 af Ruppelius, sid. 33—40.

mineradt. Resultatet vill sålunda blifva apologetikens *realdefinition*, som just har att angifva hennes begrepp in abstracto.

Den första bestämning vi i enlighet med nu angifna förfaringssätt anse oss böra tillägga apologetiken är den, att hon är en *vetenskap*. Såsom sådan hafva vi äfven funnit henne af de fleste hafva blifvit fattad. Att hon i öfverensstämmelse med sin vetenskapliga natur skall utgöra en *universel* och *sammanhängande kunskap* är oss också klart af det föregående. Att detta innebär, det hon skall vara kunskap om *ett och samma gifna objekt*, som behöfver och kan förklaras, i motsats till ett blott aggregat af insigter om skilda föremål, samt att hon skall vara en *logiskt ordnad* kunskap härom till skilnad från en blott rapsodisk, kan med anledning af de så ofta och mångfaldigt inom apologetiken begångna öfverträdelserna af dessa fundamentala vetenskapsgrundsatser icke nog betonas.

Men så länge apologetiken blott fattas till denna sin allmänna bestämdhet såsom vetenskap, har man icke kommit utöfver hvad hon eger gemensamt med alla vetenskaper. Hon är dock såsom vetenskap ett species af detta sitt genus remotum. Den närmaste bestämningen, som derföre tillkommer henne från synpunkten af att vara ett specifikt vetenskapssubjekts vetenskap om ett specifikt objekt, är den, att hon är en *teologisk vetenskap*. Hvad denna hennes teologiska vetenskapsnatur angår, så hafva vi funnit henne i allmänhet böra uttryckas dermed, att apologetiken är *kyrkans*, genom den enskilde såsom individuelt subjekt, vetenskap om *kristendomen* eller vetenskapen om kristendomen i kyrkans anda. I egenskap af teologisk vetenskap måste naturligen apologetiken normeras af de lagar, som inom den teologiska vetenskapssferen ega bestämningsrätt. I början af vårt arbete hafva vi lemnat några korta antydningar beträffande de teologiska vetenskapsgrundsatserna, hvarföre vi här kunna förbigå desamma, och detta med så mycket större skäl som vi framdeles vid den speciela tillämpningen af dem på apologetiken nödgas återkomma dertill.

Vi kunna följaktligen genast öfvergå till att uppsöka hennes bestämningar såsom en *särskild* teologisk vetenskap. Hvad apologetikens historia rörande dessa har att säga är oss bekant till de väsendtligaste grunddragen hos hennes förnämste målsmän. Men vid sidan af den historiska utgångspunkten för fastställande af ett föremåls begrepp brukar ofta äfven sjelfva namnet på detta föremål lemna en tjenlig sådan. Vi vilja derföre till att börja med i

sammanhang med den *historiska* belysning, som i anslutning till det föregående kan finnas nödig, i och för den ifrågavarande uppgiften beträda den *etymologiska* vägen. Men med afseende på såväl den historiska som etymologiska vägen vilja vi redan nu hafva påpekat, att ingendera af dem i och för sig, icke heller båda i förening säkert leda till målet, enär misstag, framkallade af ensidigheter och tillfälligheter m. m., härifrån visst icke äro uteslutna. För öfrigt vinnes genom analys af ett föremåls namn och den derpå sig grundande *nominaldefinitionen*, hvilken enligt sin benämning närmast blott har att bestämma hvad ett ord såsom namn på ett föremål betyder, endast en mycket *abstrakt* uppfattning af det samma, då det här allenast framträder från en viss sida eller en viss allmän synpunkt, hvarigenom åt den historiska uppfattningen under hennes utveckling i anslutning härtill är lemnad stor frihet, som också ofta, såsom fallet är med apologetiken, tager sig uttryck uti en så brokig mångfald af meningar, att, om man skulle försöka i dem finna en gemensam enhet, äfven denna blefve af en mycket allmän natur. Men det oaktadt kan genom detta mera preliminära försök att vinna ett föremåls (här apologetikens) väsendtliga bestämdhet en god ledning erhållas för det verkliga vinnandet af en sådan.

Hvad betyder nu namnet apologetik? Etymologiskt sedt har den sin upprinnelse uti grekiska verbet *ἀπολογεῖσθαι*, hvilket förekommer såväl i grekiska profanliteraturen som i det Nya Testamentet och egentligen betyder frånsäga sig (*ἀπό*, *λόγος*), sedan frisäga, urskulda och försvara sig eller tala för sig (medial betydelse utaf *λέγειν*), så att man derigenom frisäger sig ifrån (*ἀπό*) en beskyllning. Vidare betyder det äfven försvara någon eller försvara sig sjelf med afseende på något, hvarigenom äfven detta då försvaras i förhållande till en sjelf.

Af verbet *ἀπολογεῖσθαι* kommer substantivet *ἀπολογία*, hvilket betyder såväl *försvarstal* som *försvarsskrift* för en anklagad. Så benämnas de Plato och Xenophon tillskrifna apologierna för Sokrates äfvensom retorn Libanius' och Apulejus' apologier, i hvilka desse sökte försvara sig mot beskyllningar för trolldom[1]). Redan tidigt öfverföres ordet på *kristendomens* område. I Ap.G. 22: 1 användes det såsom beteckning för det *försvarstal* Paulus höll inför

1) Jfr art. Apologie i BROCKHAUS' Conversations-Lexicon.

judarne under sitt sista vistande i Jerusalem[1]), och i Phil. 1: 7, 16 förekommer ordet i betydelse af *försvar för evangelium* (*ἀπολογία τοῦ εὐαγγελίου*), och i 1 Petri 3: 15 heter det *ἕτοιμοι δὲ ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος*.

I den *efterapostoliska* kristna literaturen öfvergår ordet till att utgöra ett allmänt uttryck för *kristna försvarsskrifter*, hvilkas författare kallas *apologeter*. Dessa äldsta kristna apologier, under betydelse af försvarsskrifter, hafva vi sett taga till sin egentliga uppgift att försvara de *kristne*. Kristendomen är här endast *medelbart* föremål för försvar. Apologi i denna mening är alltså ett de kristnes skriftligen affattade personliga sjelfförsvar. Först med Origenes funno vi betydelsen af ordet öfvergå till att uttrycka en försvarsskrift, som har till uppgift att mera *direkt* försvara *kristendomen*. Detta skedde på grund af den nya rigtning hans skriftliga försvarsverksamhet tager sig, derigenom att kristendomen sjelf göres till objekt för henne, och apologi är sedan benämningen på alla skrifter, som hafva samma syfte, äfven om de såsom hans icke bära titeln apologi. Och allteftersom man fattar kristendomen från den ena eller andra sidan, beroende på de olika angrepp, hvilka mot honom rigtas, kommer apologien att få ett olika innehåll, men alltid är det kristendomen, på ett visst sätt eller till en viss sida fattad, som man dermed vill försvara. Den sålunda fixerade betydelsen af apologi har bibehållit sig ända till denna dag. Det personliga försvaret har trädt i bakgrunden, med undantag af att ett sådant, när det så pröfvats nödigt, kommit de helige författarne till del. Men då flere af dessa apologier mer eller mindre *närmade* sig ett *vetenskapligt* kristendomsförsvar, ansåg sig Planck, dertill äfven särskildt manad af kyrkans på hans tid förefintliga behof härutinnan, böra rekommendera införandet af en särskild *försvarsvetenskap* bland de teologiska vetenskaperna, hvilken, alldenstund den framvuxit ur de kristna apologierna och de behof som framkallat dessa, fick namnet *apologetik*.

Af den öfversigt vi i det föregående lemnat öfver apologetikens historia hafva vi funnit, att alla apologetiker efter denna den apologetiska vetenskapens historiska utgångspunkt och ytterligare mera bestämda sjelfständighetsförklaring genom Schleiermacher hafva velat vetenskapligt *försvara* kristendomen och följaktligen

---

1) Jfr 2 Tim. 4: 16.

in praxi verkligen försökt åstadkomma en vetenskaplig lösning af de problem, med hvilka de särskilda apologierna, hvar och en på sitt sätt och inom sina gränser, äro sysselsatta, huru mycket de än vid uppfattningen af den apologetiska vetenskapens begrepp förctett såväl i enskildheter som i det hela afvikande åskådningar.

Man kan i korthet säga, att med afseende på detta begrepps uppfattning i största allmänhet en *tvåfaldig* åsigt gjort sig gällande. Antingen har man nämligen fattat apologetiken så, att hon skulle hafva att utgöra en vetenskap, den der *sjelf borde lemna ett vetenskapligt kristendomsförsvar*, eller också har man låtit hennes uppgift inskränka sig till att lemna de *vetenskapliga teorierna för kristendomsförsvaret*, hvilket sedan apologierna eller kyrkan i sin praktiskt apologetiska verksamhet skulle hafva att realisera. Efter denna senare uppfattning kommer sålunda apologetiken att blott vara en till den praktiska teologien hörande *metodlära* eller *konstlära* för försvaret (eller enligt Delitzsch fundamentalapologi och försvarskonstlära tillika; det senare genom att vara det förra).

Man har i allmänhet sökt grunda dessa uppfattningar på *betydelsen af namnet* apologetik, sådant man trott sig hafva funnit, att den historiskt etymologiska härledningen deraf bestämmer det. Bland dem som stannat vid den förstnämda uppfattningen har man sökt göra gällande, att, om det också kan vara etymologiskt rigtigt att låta ordet utgöra en analogibildning till sådana som *homiletik*, *kateketik* m. fl. liknande, hvarigenom det skulle komma att betyda metodlära och apologetiken i så fall förhålla sig till apologien som teori till praxis, detta dock icke, etymologiskt sedt, är nödigt, då man äfven, med afseende på namnet, uti *dogmatik* kan se ett analogon och vetenskapen med detta namn icke vill lemna några teorier för dogmernas vinnande eller grundsatser för deras lärande, utan i stället är vetenskapen om dogmerna i den meningen, att hon lemnar en vetenskaplig framställning af dessa. I enlighet med denna senare, efter deras förmenande sålunda äfven möjliga analogiförklaring af ordet apologetik skulle följaktligen vetenskapen, som bär detta namn, också kunna nominelt betyda en sådan, som sjelf vetenskapligt framställer kristendomsapologien. Då man alltså här icke finner frågan afgjord på etymologisk väg, låter man historien fälla utslaget emellan de båda såsom möjliga ansedda lexikaliska förklaringarna till förmån för den senare[1]).

1) Jfr HÅNELL, a. a., sid. 597; och BAUMSTARK, a. a., I, sid. 7 f.

Men här har man förbisett, att jemförelsen med namnet dogmatik från etymologisk synpunkt icke låter sig genomföra, enär dogmatik till sin lexikaliska härledning betyder vetenskaplig *dogmlära*, då deremot ordet apologetik icke närmast är att härleda ur apologi såsom dogmatik ur dogma, i hvilket fall det skulle heta *apologik*, utan ur *apologet*, hvarföre det betyder vetenskaplig *apologetlära* och således icke apologilära.

Härigenom få den motsatta uppfattningens målsmän rätt så vida, som de blott betrakta ordet i analogi med sådana som homiletik, kateketik m. fl. Men om de äfven hafva rätt deruti, att apologetik derföre *endast* skulle kunna betyda metodlära, blir en annan fråga.

Några, som icke vilja stanna vid uppfattningen af apologetiken såsom metodlära, erkänna visserligen, det desse senare hafva rätt i etymologiskt hänseende, men icke i historiskt, hvarföre de å sin sida förmena, att apologetik är ett mer eller mindre *origtigt* namn på en vetenskap, som enligt sina historiska anspråk vill vara och äfven är något annat, än namnet ger vid handen, och äfven bör vara det.

Huru förhåller det sig nu härmed? Står ordet till sin etymologiska betydelse uti strid med den historien vidfogat detsamma i betydelse af vetenskaplig apologi, något som hvarje utförd apologetik från sin ståndpunkt alltid blifvit? Till att börja med vilja vi härvid hafva påpekat, att detta, om det också skulle befinnas vara händelsen, inom språkföreteelsernas område är ett mycket vanligt förhållande, enär den förnuftige menniskoanden i sin utveckling såsom språkbildningsförmåga icke alltid håller jemna steg med utvecklingen för öfrigt. Och det kan först då bli fråga om att förkasta ett ord såsom otjenligt, när detta icke utan åstadkommande af sammanblandning och förvexling längre kan tjena till att beteckna det föremål, hvars språkuttryck det vill vara, och man tillika har ett bättre att sätta i stället. Naturligen kan icke föremålet rätta sig efter ordet, utan detta får till sin betydelse såsom namn på ett föremål, om det annars fortfarande skall vara fäst dervid, följa med dettas utveckling, i den händelse det är stadt uti en sådan, vare sig nu det sjelf i och för sig förändras, eller det förändras i sin relation till ett detsamma förnimmande subjekt i den meningen, att detta bättre och sannare tillegnar sig det. Jag förstår med ett namn, t. ex. apologetik, just den verklighet jag der-

med utsäger, och namnets betydelse såsom beteckning för denna verklighet bestämmes af min uppfattning af henne. Men är min uppfattning af den betecknade verkligheten en sådan, att det historiska namnet icke längre duger att såsom meddelelsemedel inför andra beteckna henne, sådan hon till äfventyrs af dem uppfattas, eller beteckna det som ligger till grund eller är föremål för de skilda uppfattningarne, så är det min skyldighet att, om möjligt, välja en annan beteckning, som kommer desse att tänka på den gemensamt åsyftade verkligheten.

Efter denna historiskt föranledda exkurs i anslutning till den senast framkastade frågan gå vi att söka finna svaret på densamma, i det vi tillse huruvida ordet apologetik till sin *etymologiska* betydelse står i *öfverensstämmelse* med den, som *historien* gifvit deråt såsom beteckning för en vetenskap, den der sjelf försvarar kristendomen. Härvid märka vi först, att den etymologiska sammanställningen med sådana ord som homiletik och kateketik är fullt rigtig. Men om t. ex. homiletik betyder metodlära, följer deraf icke med *nödvändighet*, att apologetik skall betyda det. Homiletik skulle till äfventyrs kunna ega äfven en *annan* etymologisk betydelse jemte denna, och det kunde vara i analogi med denna andra betydelse som apologetik nominelt vill vara fattad.

Man säger: *homiletik* betecknar verbalt vetenskapen om homilian och derföre i analogi dermed apologetik vetenskapen om apologien. Men detta, om det vore rigtigt, kan i fråga om homiletiken formelt betyda, såväl att hon är den vetenskap, hvilken har att *framställa homilian*, som att hon är den, som har att *lemna grundsatserna* rörande denna homilia. I förra hänseendet vore jemförelsen med dogmatiken, sakligt sedt, på sin plats. I analogi med dessa båda formela möjligheter kunde *apologetik* beteckna såväl en vetenskap, den der sjelf har att *framställa apologien*, som en sådan, hvilken framlägger *grundsatserna* härför. Att nu homiletiken *faktiskt* framställer teorierna för homilian med mera dithörande och icke denna sjelf kan bero derpå, att denna homilia till sin natur icke *lämpar sig* såsom innehåll uti en vetenskaplig framställning, och följaktligen ingen vetenskap, så fattad, är möjlig, utan hon blott såsom *populär* framställning vill vara normerad af vetenskapliga teorier, hvilka i egenskap af sådana hafva vetenskapligt innehåll. Det kan bero på den *olika naturen hos apologien*, hvilken ju kan vara mer eller mindre *vetenskaplig*, att apologetiken gör denna

sjelf till föremål för framställning och följaktligen höjer henne till fullt vetenskaplig bestämdhet. Jemte den sålunda möjliga förklaringsgrunden uti objektens olika beskaffenhet kunde man äfven uti kyrkans olika behof ytterligare se en sådan för det olika förverkligandet af de båda i formelt afseende lika förhandenvarande möjligheterna.

Så skulle frågan gestalta sig, om utgångspunkten vore rigtig, att homiletik och apologetik, etymologiskt betraktade, vore just detta, som vi efter ett allmänt antagande ponerat. Men apologetik sade vi egentligen betyda vetenskaplig *apologetlära* liksom homiletik betyder *homiletlära* (för att icke nämna kateketik, som betyder kateketlära o. s. v.). Detta, att homiletik är lika med homiletlära, kan beteckna, såväl att hon är den lära, för hvilken homileten såsom sådan är *subjekt,* som den, hvilken *handlar om honom* i egenskap af homilet, d. v. s. framställer grundsatserna för honom vid utöfvandet af hithörande funktioner. Men då man fäster en vetenskaplig betydelse vid ordet, är det som ligger i den förra etymologiska möjligheten, af skäl som nämts, icke reelt utförbart, hvarför det *endast* blir *öfrigt* att låta *homiletik* betyda en vetenskap, som *framställer* de vetenskapliga *grundsatserna* för en *homilets* verksamhet.

I öfverensstämmelse härmed kan *apologetik,* d. ä. sålunda vetenskaplig apologetlära, betyda såväl en vetenskapslära, hvarigenom apologeten *utöfvar* sina *vetenskapligt apologetiska funktioner,* som en vetenskaplig framställning af *teorierna* för en apologets *verksamhet.* Men *apologet* åter är den, som i tal eller skrift försvarar kristendomen. Då de historiska förhållandena i andra århundradet särskildt gjorde det skriftliga försvaret nödigt, kommer betydelsen af ordet att efter denna tid inskränka sig till att utgöra den allmänna beteckningen för den, som i *skrift* försvarar kristendomen. Dessa skrifter voro utaf *mer eller mindre vetenskaplig* natur allt efter de olika resurserna härför samt de olika behofven, som förefunnos, till skilnad från homilian, hvilken såsom afsedd att hållas inför en större menighet måste vara populär. Apologet är följaktligen efter den bestämdt fixerade betydelse ordet sålunda erhållit den, som framträder i egenskap af subjekt för en mer eller mindre vetenskaplig apologi, i följd hvaraf ordet *apologetik* i betydelse af vetenskaplig apologetlära kan beteckna såväl de vetenskapliga *teorierna för en apologets affattande* af sådana *mer eller*

mindre vetenskapliga apologier, hvilka teorier på grund af den vetenskapliga bestämdheten måste ega universalitet och sammanhang, som en vetenskap, hvari *apologeten* utgör det individuela *subjektet* och sålunda höjer sig till full vetenskaplighet, i det han der sjelf *framställer ett universelt och sammanhängande kristendomsförsvar*. Men då den vetenskap, som skulle motsvara den *förra* etymologiskt möjliga betydelsen af ordet, *aldrig förmått historiskt förverkliga sig* och deremot en vetenskap efter den *senare* möjligheten på grund af derför förefintliga behof *verkligen förmått arbeta sig fram* i de många apologetiker, som uppträdt med anspråk på att utgöra ett vetenskapligt kristendomsförsvar, så vilja vi stanna vid denna senare betydelse såsom på en gång *etymologiskt och historiskt riktig*[1]). Namnet apologetik har alltså bevisat sig vara användbart, så framt det kommer att bekräfta sig, det vetenskapen med detta namn, definitivt bestämd, *väsendtligen* vill och kan utgöra hvad ordet till sin etymologi och historia i förening dermed i allmänhet betecknar.

Det är oss nu klart, att apologetiken vill vara *den genom den enskilde apologeten representerade kyrkans vetenskap, som har till sin uppgift att lemna ett vetenskapligt kristendomsförsvar*. Hvad innebär nu denna hennes formela karakter i förhållande till *apologien* — den historiskt etymologiska åtskilnaden härifrån hafva vi redan sett —? Apologetik och apologi hafva *nominelt samma subjekt*, kyrkan, företrädd af den enskilde apologeten, men det eger härvid, närmare betraktadt, den väsendtliga olikheten rum, att apologeten såsom subjekt för apologetiken måste vara *vetenskapligt* qvalificerad, något som i mer eller mindre mån kan gälla äfven apologiens subjekt, utan att dock denna fordran här, åtminstone i högre grad, framträder såsom en nödvändig betingelse. Har nämligen apologeten vid sitt kristendomsförsvar höjt sig till en universel och sammanhängande framställning af sitt objekt och detta under hela denna så beskaffade framställning förblir ett och detsamma, framgår såsom produkt af denna hans verksamhet apologetik. Nedanför denna sfer gifvas många möjligheter till kristendomsförsvar. Apologierna, hvilka utgöra resultat af en här inom

1) Af historiska skäl hafva vi tillåtit oss denna utförlighet beträffande nu afhandlade frågor, oaktadt vi, i enlighet med hvad ofvan blifvit yttradt, ej, såsom det så ofta varit fallet, tillmäta dem någon afgörande betydelse i och för sig.

fallande verksamhet, behöfva icke, då deras nota caracteristica ej ligger uti vetenskapligheten, *nödvändigt* normeras af vetenskapliga lagar. Oaktadt de sålunda ej göra anspråk på att bilda vetenskap i egentlig mening, få de derföre naturligen icke, såsom ofta skett, tillerkänna sig rättighet att stå i *strid* med allmänt erkända vetenskapsgrundsatser. De utgöra ett vetande i sitt specifika syfte på *flere enskilda punkter* utan att dermed uppnå den vetenskapliga universaliteten eller det vetenskapliga sammanhanget och utan att vara bundna vid ett enda framställningen enhetligt bestämmande objekt. Derigenom få de ett *större område*, inom hvilket de kunna röra sig. Allt som kan bidraga att i någon mån försvara kristendomen är här användbart. De hemta sitt *material* icke blott från *apologetiken*, utan äfven från hvar och en af de *öfriga teologiska* vetenskaperna, och kunna till och med äfven på grund af sin ofta mera negativa hållning hemta detta material från *icke-teologiska vetenskaper*.

Man måste derför med hänsyn till den fordran på vetenskaplig lagbundenhet, som tillkommer apologetiken, medgifva och noga fasthålla, att hon icke kan upptaga under sin behandling allt det som faller inom deras område. Hon kan följaktligen icke vara detsamma som *vetenskapen om apologierna*, i den meningen taget, att hon skulle uti sig inbegripa hela deras material, ty derigenom skulle hennes första fordran, nämligen fordran på vetenskaplighet, ej kunna uppfyllas på grund af omöjligheten att dermed förena en strängt vetenskaplig lagbundenhet. Detta oaktadt vill apologetiken lemna ett *bättre* och *säkrare* kristendomsförsvar än alla apologier tillsammans och hvar och en för sig. Hon har just sin styrka uti denna sin vetenskapliga begränsning och den här inom förefintliga universaliteten och sammanhanget. I följd af sina anspråk på att utgöra en sjelfständig vetenskap vid sidan af de öfriga teologiska disciplinerna måste hon *noga iakttaga de gränser* hon eger i sitt sammanhang med såväl dessa som andra vetenskaper, och det är endast inom dessa gränser hon har att försvara kristendomen.

I denna sin speciela uppgift att *försvara kristendomen* eger hon gemensamhet med apologien. Försvaret refererar sig till kristendomen *såsom föremål för anfall*. Apologetiken måste principielt taga hänsyn till *alla verkliga* anfall härutinnan och i sin vetenskapliga position häremot principielt bemöta alla, men icke blott detta utan hon måste äfven vara beredd på *möjliga* sådana, äfven

om dessa ännu icke faktiskt framträdt. I följd af hennes systematiska enhet är det visserligen den sidan af kristendomen, som hon har till sitt objekt, hvilken konstituerar hennes innehåll, men härigenom får hon dock icke låta hindra sig från att på alla punkter låta nämda innehåll i sin *position* vara rigtadt emot en verklig eller möjlig *negation* deraf, och detta så mycket mindre som positionen till sin modus existendi är deraf betingad. Att icke anfallen från synpunkten af hennes eget objekt äro af systematisk natur omöjliggör ej en *systematisk framställning*, då denna alltså icke i första hand utgör en negation af angreppen, utan negationen först framträder såsom en omedelbar följd af den mot dem rigtade positionen. Hvarje angrepp mot en kristen realitet kan för öfrigt i viss mening sägas vända sig mot kristendomen i dess *helhet* på grund af det organiska sammanhang, som eger rum i den enhetliga mångfalden af alla dessa kristendomen konstituerande realiteter. Apologetiken uppsöker detta sammanhang, så långt hennes specifika vetenskapsnatur det fordrar.

Apologien kan deremot med hänsyn till allt detta lösa sin uppgift, hvilken ansluter sig till något eller några särskilda behof härutinnan, på ett långt enklare sätt. Hon kan t. ex. blott behöfva möta ett angrepp på den rena *negationens* väg utan att framvisa den vetenskapliga fasthet anfallspunkten såsom just denna i och för sig och i förhållande till andra eger gent emot alla angrepp, och detta negativa förfaringssätt är för henne, i många fall åtminstone, så mycket mer nödvändigt, som hon icke har sitt fäste i ett vetenskapligt system. Utan att sålunda behöfva positivt begrunda vissheten om anfallspunktens sanning, kan hon sägas hafva löst sin uppgift, i och med det hon lyckats annullera *ett visst* angrepp.

Korteligen, apologierna tjena till det mesta *praktiska* ändamål liksom apologetiken ett rent *vetenskapligt*. Apologetiken omfattar *hela* kristendomen till en viss sida, apologien deremot, som är mera rörlig i mån af de praktiska behofven, blott *vissa sidor* af densamma, allteftersom anfallen häremot rigta sig. Men då apologien har sina gränser emellan det rent populära och det rent vetenskapliga förfaringssättet, låter sig endast *i allmänhet* en gräns uppdraga emellan henne och apologetiken.

Men kan icke äfven hvar och en af de *öfriga teologiska vetenskaperna* och särskildt teologien i sin helhet i viss mening kallas *försvarsvetenskap* för kristendomen? Innehåller icke hvar och en af

den teoretiska teologiens discipliner ett verkligt kristendomsförsvar, och lemna icke de praktiskt teologiska vetenskaperna grundsatser för det praktiska försvaret? Jo visserligen *i samma mening som hvarje vetenskap* utgör en försvarsvetenskap i förhållande till sitt specifika objekt. Dermed att endast apologetiken nämnes försvarsvetenskap, är sålunda ännu icke hennes åtskilnad från de andra teologiska vetenskaperna angifven. Hon måste derföre legitimera sig såsom försvarsvetenskap *i särskild mening* för att kunna få påräkna en plats vid sidan af dem, och hon måste göra det i en i jemförelse med dem alldeles *eminent grad* för att ega rätt att bära sitt namn, hvilket just, enligt regeln ex potiori fiat denominatio, ställer denna fordran på henne.

Häraf skulle man lätt kunna förmoda, att de ha rätt, hvilka anse apologetikens förhållande till de öfriga *teoretiskt* teologiska disciplinerna böra uttryckas dermed, att, under det dessa discipliner *framställa* kristendomens innehåll till hans *historiska* och *tetiska* sidor, apologetiken skall, om hon annars gör skäl för namnet, *bevisa* detta innehåll. Då den historiska teologien i sin *exegetiska* del *beskrifver* kristendomens historiska framträdande *enligt* hans *urkunder* och dymedelst genom de hithörande disciplinerna möter alla de angrepp, hvilka med afseende på sitt innehåll inom dessa vetenskaper hafva att finna sitt svar, synes det väl, som borde apologetiken lemna sin handräckning för att *bevisa sanningen af dessa urkunder*, hvilka inom exegetiken blott äro föremål för en historisk-vetenskaplig behandling. Vore Skriften sålunda till sin sanning bevisad, blefve det endast öfrigt att med henne såsom bevisningskälla och exegetiken såsom tolk utforska den kristna sanningen. Hvar och en, som vore nog intellektuelt utrustad för att kunna fatta ett bevis, måste naturligen, tack vare en så beskaffad apologetik, med nödvändighet skänka bibeln sin tro. Uppgiften vore ju löst, i och med det Skriftens gudomliga sanningsauktoritet vore lagd i dagen.

Skada blott, att de bevis, hvilka den *bibliska supranaturalismen* med sin historiska skrifttro i detta syfte presterat, äro såsom allmängiltiga bevis totalt misslyckade. Det *rationela* beviset, hvaraf man härför gjort bruk, rör sig uti en cirkel, och det *historiska*, om det annars vore rigtigt, kan endast åstadkomma sannolikhet.

Skriften kan icke vara det första, hvarom verklig visshet vinnes [1]). Alldenstund kyrkan för öfrigt är omedelbart viss om Skriften och i denna omedelbara visshet eger en fast utgångspunkt för sin exegetiskt teologiska verksamhet, *behöfves icke* apologetiken såsom *förpostvetenskap* för denna verksamhet i den bemärkelsen, att hon skulle fundamentera utgångspunkten, och hon kan det icke heller, lika litet som hon någonsin, historiskt sedt, förmått det i betydelsen af att lemna bevis för Skriftens sanning.

Men då återstår det antagandet, att apologetiken skulle kunna *bevisa kyrkans ofelbarhet* och derigenom bereda ett fast fundament särskildt för de *historiskt* teologiska discipliner, hvilka hafva den kyrkliga utvecklingen under dess historiska fortskridande till sitt objekt. Är det ådagalagdt, att kyrkan är ofelbar, då framstå också alla hennes dekret såsom ofelbar sanning, så att traditionen, i samma mån hon är kyrkans tradition, är osviklig.

Den *katolska* apologetiken, som, hvilande på sin kyrkas yttre auktoritetstro, oftast slår in på denna bevisningsväg, måste härvid i sista hand taga sin tillflykt till det *argument*, som ligger uti satsen, »*kyrkan fordrar det*». Äfven der man, såsom fallet är med flere bland denna kyrkas teologer, sökt åstadkomma ett slags bevis uti ifrågavarande hänseende, rör man sig i allmänhet med en petitio principii, i det *dogmauktoriteten* bildar den obevisade förutsättningen.

Att icke kyrkan i sin historiska utveckling är ofelbar, hafva vi i det föregående mera utförligt framhållit. Men detta oaktadt är hon *viss* om sig sjelf såsom Jesu Kristi kyrka, den der under hans Andes ledning segrande skall gå fram igenom alla förirringar och misstag till sitt slutmål, och i denna visshet om sig sjelf eger hon en *fast utgångspunkt* för vetenskapen om sig i detta historiska fortskridande och vill icke hafva en falsk sådan, vunnen genom upphöjelse till hvad hon faktiskt icke är.

Har nu apologetiken icke en sådan uppgift, som vi sett, att hon stundom tagit sig gent emot den historiska teologiens objekt genom att på sätt, som vi nu antydt, söka bevisa dessas sanning i ändamål att dermed vinna fasta utgångspunkter för en vetenskaplig teologi, skulle det kunna återstå för henne såsom möjligt att lemna den *tetiska* teologien, i betydelse af dogmatik och etik, den

---

1) Jfr den utveckling detta allmänna uttalande får i det följande.

tjenst den historiska måste försmå, åtminstone så länge uppgiften fattas på det sätt, som det hittills skett. Då nämligen den tetiska teologien har att *utveckla hela det kristna trosinnehållet* och sålunda derunder blott kommer att utgöra kyrkans försvarsvetenskap inom de gränser, der striden gäller de kristna realiteterna till deras dogmatiska och etiska innehåll, så synes väl deras åsigt vara rigtig, som anse, att apologetiken här har att föregå för att *bevisa sanningen af dessa realiteter*, hvilka sedan, på detta sätt vissa, först kunna ingå uti den tetiska teologiens vetenskapliga framställning. Lyckades det icke att bevisa Skriftens sanning eller kyrkans ofelbarhet, så länge dessa realiteter fattades såsom mera fristående, kan det måhända lyckas att göra det i förening med hela den komplex af realiteter, hvars system den tetiska teologien innehåller. Och skulle dogmatiken och etiken hafva sin visshet ytterst baserad på de bevis apologetiken härför åstadkommer, vore det naturligt, att denna såsom deras speciela *förpostvetenskap* borde så nära ansluta sig till dem som möjligt. På detta sätt vunne äfven den *historiska* teologien vid slutet af sin väg ett vetenskapligt stöd, som förmådde uppbära hela den byggnad, hvilken hon beskrifvit, liksom *dogmatiken* redan från början vore vetenskapligt skyddad och kunde bringa sin säkerhet med sig ända till *etikens* gräns, så att äfven denna finge sin del af det intagna bevisningsfästet att stödja sig vid. Det hela inom den teoretiska teologien utgjorde då ett enda vetenskapligt bålverk, hvilande på den centralt belägna apologetiken såsom sin fasta grund. Ja, apologetiken skulle äfven kunna lemna denna väntjenst genom att med något modifierade anspråk ställa sig i *spetsen för det hela* såsom fundamentalteologi, principlära eller hvad det nu må heta. I hvilket fall som helst skulle äfven den *praktiska teologien* komma att vinna i styrka vid sin användning af den teoretiska teologiens sålunda fasta resultat. Dess förnämsta uppgift skulle bli att framställa de grundsatser, efter hvilka bibringandet af ett strängt logiskt bevis har att försiggå för att såmedelst möjliggöra den inom den teoretiska teologien bevisade kristendomens intellektuela tillegnelse.

Tillse vi huruvida apologetiken historiskt någonsin löst denna uppgift, hvilken vi nu antydt, och som hon så ofta satt sig före, så måste vi tillstå, att detta *aldrig* varit händelsen. Då det skulle vara för vidlyftigt att gå igenom alla dessa försök och visa huru de samtliga laborera med allahanda fel af likartad natur och der-

före hvart och ett på sitt sätt misslyckats, vilja vi för korthetens skull endast egna en *summarisk granskning åt de mest anlitade* för att sedan ådagalägga, att alla dylika försök och följaktligen äfven de historiskt uppträdande försöken *måste* misslyckas.

Att *bevisa* kristendomen vill säga att *ur grunder*, som antingen äro omedelbart vissa eller förut bevisade, *ådagalägga* hans *nödvändiga sanning* eller *historiska giltighet*. Kristendomens *sanning* skulle sålunda komma att hvila på *bevisningsgrunderna*, hvilka för att hafva bevisningskraft för alla måste ega en *allmängiltig visshet* af apodiktisk eller assertorisk natur, och då bevisen på grundvalen häraf vilja åstadkomma visshet om kristendomen, blir denna jemt så stor som den dessa ega, förutsatt att en *logiskt rigtig härledning* ur dem försiggår.

Man brukar indela bevisen med afseende på källan för bevisningsgrunden i *rationela* och *empiriska*, dessa senare då tagna i en så vidsträckt betydelse, att de äfven i sig innesluta de *historiska*. Alldenstund det endast är genom de förstnämda som en, strängt taget, apodiktisk visshet af allmängiltig natur vinnes, vilja vi börja med dem såsom bevis i egentlig mening. Här hvilar vissheten ytterst på *tankelagarne*, så att om ett sådant bevis för kristendomens sanning gifves, innebär förnekandet af denna sanning ytterst ett förnekande af nämda lagar. Sjelfva försöket att på detta sätt bevisa kristendomen förutsätter, att en *kunskap om honom såsom verklig* förefinnes, ty i motsatt fall skulle ingen komma på den tanken att ur bevisningsgrunder söka härleda hans nödvändighet, och det som genom beviset åsyftas är följaktligen endast att höja denna förefintliga kunskap till *allmängiltighet* och *nödvändighet*.

Se vi närmare efter hvad detta allt mera in concreto betyder, märka vi först såsom sjelfklart, det fordran på att bevisningsgrunderna skola vara otvifvelaktigt vissa utesluter såsom ogiltiga alla bevis, hvilka utgå från *icke fullt vissa* sådana. Härigenom inses lätt, det man för att bevisa kristendomen icke eger rätt att till bevisningsgrunder använda *moment af honom sjelf*, såsom *uppenbarelse*, *Skrift*, *inspiration*, *kyrka* eller det *kristna gudsbegreppet*, då dessa i egenskap af kristna realiteter, hvilka jemte andra dylika konstituera kristendomen, icke vid beviset för honom få förutsättas såsom vissa. De på dessa och dylika grunder hvilande bevisen förete icke blott en *petitio principii*, utan äfven en *circulus in demonstrando*, enär bevisningsgrunderna äro liktydiga med demon-

strandum sjelf till en viss sida och detta oaktadt uppställas såsom grunder, då de deremot såsom följder skulle utgöra moment i bevisen.

Den allmännaste formen för nu åsyftade bevis är *uppenbarelsebeviset*, hvilket i den historiska mångfald af sätt, hvarpå det blifvit fattadt, innehåller ett kompliceradt felslut. Vare sig man härvid utgår från *gudsbegreppet* eller *menniskans begrepp* eller *religionens begrepp*, förfelas det åsyftade målet, enär man dermed, om beviset för öfrigt vore bindande i sina mångskiftande former, på sin höjd endast kommer till ett *allmänt* uppenbarelsebegrepp eller blott genom en *cirkel* till det *kristna* eller endast till ett subjektivt *behof* af uppenbarelse o. s. v. efter bevisets olika formuleringar.

Ungefär på enahanda sätt förhåller det sig med beviset från religionens väsen, vare sig man härvid utgår från ett *allmänt religionsbegrepp*, eller man reproducerar det gamla vanliga försöket att ur den *sanna religionens idé* såsom en abstraktion ur kristendomen bevisa sanningen af honom såsom *realisationen af denna idé.*

Beviset skulle äfven utgöra en *logiskt rigtig härledning* ur bevisningsgrunderna eller ega kontinuitet. Mot denna regel fela de, hvilka tro sig bevisa kristendomens sanning, i den mån de förmena sig hafva uppvisat, att han tillfredsställer menniskans *etiskt religiösa behof*, enär de begå en *saltus in demonstrando* genom att underlåta att uppvisa den kontinuitet, som skulle förmedla dessa båda förhållanden. Det som tillfredsställer menniskans etiskt religiösa behof, det är förutsättningen, är sant just genom att tillfredsställa nämda behof. Hvem garanterar härvid, att dessa behof ens ega rätt att bli uppfylda, och för öfrigt äro de, i den mån kristendomen tillfredsställer dem, till sin individuela bestämdhet, såsom de af kristendomen tillfredsställas, en verkan af honom och alltså sjelfva, så bestämda, en kristen realitet. Beviset rör sig sålunda äfven i en *cirkel*, på samma gång det utgör en *ἐπίβασις εἰς ἄλλο γένος*, enär det icke var fråga om att bevisa, att kristendomen tillfredsställer de allmänna etiskt religiösa behofven, ty detta är det enda, som deraf följer.

De inom den apologetiska literaturen ofta förekommande s. k. *argumenta e concessis* eller *ad hominem*, hvilka stödja sig på något subjektivt hos dem, som skola öfverbevisas, äro endast skenbara bevis. En vanlig form af dessa bevis utgöra *argumenta ad verecundiam*, hvilka hafva sin bevisningsgrund i vördnaden för en åbe-

ropad *auktoritet* såsom *Skriften*, *traditionen* eller, i enlighet med en särskildt i våra dagar förekommande praxis, för en dylik auktoritet hos *personer*, hvilka i en eller annan rigtning gjort sig berömda[1]). Felet är här *petitio principii*, som äfven föreligger i de likaledes blott skenbara kristendomsbevisen, vid hvilka bevisningsgrunden måste söka sitt stöd i åberopande af *okunnighet* om den hos de personer, inför hvilka de föras, eller vädjan till deras individuela *böjelser* och *förhoppningar* m. m.

Med det vi nu yttrat vilja vi ingalunda hafva frånkänt alla sådana betraktelsesätt, som de granskade kristendomsbevisen innehålla, all apologetisk betydelse, blott man tillbörligt reducerar de härvid allt för ofta till grund liggande anspråken att dermed åstadkomma allmängiltiga och nödvändiga bevis för kristendomens sanning. Det kan t. ex. vara *stärkande* för den, som redan tror på kristendomen, att göra sådana iakttagelser, som de s. k. bevisen, rätt fattade, innehålla, och härigenom kunna äfven bl. a. bidrag vinnas till insigt om, att kristendomen har stora *företräden* framför alla icke-kristna religioner, om ock härmed, så vidt man mäter resultatet efter strängt vetenskaplig måttstock, endast hans religiösa företräden, ej hans absoluta sanning ådagalägges.

Efter det vi nu sett, att flere af de mest anlitade kristendomsbevisen af rationel natur icke bestått profvet gent emot de fordringar man har att ställa på dylika, så vilja vi slutligen för att dermed komma till klarhet beträffande alla bevis af slik art till behandling upptaga den frågan: *kan kristendomen genom något slags bevis i den vägen framdemonstreras såsom allmängiltig och nödvändig sanning?* Svaret kommer naturligen härvid att bestämmas af hvad *kristendomen* till sitt innersta väsen är. I det föregående funno vi detta böra uttryckas dermed, att han är det genom Jesus Kristus förmedlade förhållandet emellan menniskan och

1) I fråga om detta vädjande till så kallade store mäns auktoritet genom reproducerande af lösryckta satser från deras arbeten eller muntliga yttranden m. m., så synas oss flere af vår tids literära produkter på det apologetiska området, i stället för att, såsom man härvid ofta tyckes förmena, lägga styrka i dagen, just dermed förråda sin inre svaghet och detta icke blott genom detta förfaringssätt i och för sig uti den omfattning, hvarunder det förekommer, utan särskildt genom det sätt, hvarpå det brukar praktiseras. Man jemföre FLÜGEL, die spekulative Theologie der Gegenw., sid. 125 ff, der konkreta exempel anföras.

Gud i den Helige Ande. Så framstår han till sin allmänna bestämdhet enligt såväl historiens som erfarenhetens vitnesbörd. Han är sålunda *ej en blott insigt*, hvilken i egenskap af sådan skulle kunna till sin nödvändighet härledas ur en eller flere andra insigter. Huruvida derföre kristendomen skall kunna till sin sanning bevisas såsom det han är och vill vara sammanhänger på det innersta med den allmänna frågan: kan ett *lifsförhållande* eller ett existentialförhållande såsom något individuelt till sin sanning härledas ur apodiktiskt vissa bevisningsgrunder? Svaret måste bli nekande: *det individuela kan aldrig bevisas.* Det kan endast framstå med *faktisk visshet*, ej med apodiktisk.

Men kunna icke då *erfarenhetsbevisen*, till hvilka äfven de *historiska* höra, duga såsom allmängiltiga bevis? Då det icke är möjligt att a priori bevisa kristendomens nödvändiga sanning, så är det måhända möjligt att a posteriori göra det. Äfven här måste svaret utfalla nekande. Erfarenhetsbevisen, inclusive de historiska, äro här såsom bevis endast mägtiga att ådagalägga *sannolikheten* af demonstrandum. Genom dem vinnes aldrig oemotsäglig visshet. Instanser äro i fråga om den genom dem vunna vissheten alltid möjliga. Sålunda vinnes genom de hit hörande ofta förekommande *argumenta e vaticiniis et miraculis, bevisen för de bibliska böckernas äkthet* m. fl. dylika, strängt taget, blott sannolikhet, hvilken förvandlar sig till osannolikhet för den, som finner sig öfvertygad om omöjligheten af uppenbarelse, under m. m. De vanliga *erfarenhetsbevisen* i *inskränkt mening* hvila på erfarenheten om kristendomens frälsningskraft och äro derföre giltiga endast för den, som eger denna erfarenhet med ty åtföljande visshet. Sådana empiriska och historiska bevis för den kristna sanningen äro följaktligen blott dugliga att åstadkomma en *yttre visshet* om det, hvarom redan en inre vunnits, eller att på sin höjd på grundvalen af denna åstadkomma en *utvidgning* i mera periferiska enskildheter.

Då det nu förhåller sig så och måste förhålla sig så med samtliga historiskt förefintliga kristendomsbevis och man detta oaktadt dermed ofta trott sig på ett fullt bindande och för alla giltigt sätt hafva ådagalagt kristendomens sanning, har man genom detta sitt tillvägagående mera *skadat* än gagnat kristendomens sak, i det man härvid förbisett, att hans egen natur omöjliggör alla bevis af det slag, som man härmed trott sig hafva åstadkommit. Att dylika bevis *kunna blifva bindande* ligger icke i sjelfva beviset såsom så-

dant, i hvilket fall de skulle hafva med sig en allmängiltig visshet äfven för den naturliga menniskan, utan beror på förefintligheten af *andra skäl*, hvilka bidraga till att det blir det. De äro följaktligen endast *hypotetiska nödvändighetsbevis*, emedan de såsom i allmänhet varande af kristianocentrisk natur ega bestämda, genom kristen erfarenhet omedelbart vissa sanningar till förutsättning, och då dessa såsom sådana icke finnas till för den naturliga menniskan, saknar beviset för henne bevisningskraft. Bevisningsgrunden är sålunda ej vunnen på blott intellektuel väg och utgör ej en blott naturlig sanning. Den naturliga sanningen kan ej bilda bryggan till den kristna. Hvad som för öfrigt är säkert, det är, att den *verkliga vissheten om kristendomen aldrig blifvit vunnen på detta sätt*, liksom det äfven står fast, att, om kristendomen blott vore något, som till sin visshetssida kunde tillegnas på den vanliga bevisföringens väg, han icke längre skulle vara identisk med sig sjelf, sådan han framträder i *historia* och *erfarenhet*, enär han historiskt ger sig ut och i erfarenhen bekräftar sig såsom något, hvilket den *naturliga* menniskan icke i egenskap af blott sådan kan begripa. Den vanliga apologetiken söker undanrödja de motsägelser kristendomen alltid för det blott naturliga förståndet måste förete, icke besinnande, att dessa endast på den *kristianocentriska lifserfarenhetens* väg låta sig upphäfva.

Rörande denna apologetikens fruktlösa sträfvan och oklarhet i sina bemödanden yttrar sig Frank träffande sålunda[1]): »Als feststehendes Axiom der christlichen Erkenntniss dürfen wir es aussprechen, dass die christliche Ueberzeugung, um deren Weckung, Stärkung, Behauptung es sich in jenen apologetischen Arbeiten handelt, zu ihren wesentlichen Factoren nicht die Mittel menschlicher Verständigung, den Nachweis der Geschichtlichkeit, der Denkbarkeit, der Widerspruchslosigkeit, der logischen Consequenz des Christenthums u. dgl. m. habe, sondern jene geistlich-sittlichen Kräfte, welche dem Christenthum von seiner göttlichen Gründung her eingeboren allein aber auch vollständig dazu im Stande sind, den christlichen Glauben zu wecken, zu nähren und zu erhalten. Wäre es möglich, auf jenem Wege der Verständigung und des menschlichen Beweises die Hinnahme des christlichen Ideenkreises zu

1) Syst. d. Gew., sid. 18. Vi återgifva här hithörande berömda ställe i sin helhet, oaktadt vi redan i det föregående (sid. 91) varit i tillfälle att taga hänsyn dertill.

bewirken und von der Wahrheit desselben zu überzeugen, so würde der Erfolg gerade nicht derjenige sein, welchen die Apologetik erstrebte: diese so hervorgebrachte Ueberzeugung wäre etwas ganz Anderes als der Glaube, welchen sie hervorbringen wollte und welcher allein nach christlicher Schätzung einen Werth hat. Ja die Apologetik darf, wenn sie sich recht versteht, gar nicht einmal wollen, dass der Erfolg der Absicht entspreche: denn käme derselbe damit überein, so wäre damit thatsächlich ein Beweis gegen die Wahrheit des Christenthums geliefert, deren man vergewissert werden könnte durch andere als die göttlich dafür bestimmten Factoren. Es kommt noch ein Weiteres hinzu. Wenn die Apologetik, wie vielfach geschieht, ihre Begründung der christlichen Wahrheit an die Gegner derselben und überhaupt an die ausserhalb derselben Stehenden richtet, um ihre Einwürfe niederzuschlagen und sie eines Besseren zu belehren, so vergisst sie, dass sie zu gleicher Zeit ein wesentliches Stück dieser Wahrheit preiszugeben in Gefahr steht, dies nämlich, dass dieselbe mindestens in ihrem Centrum dem 'natürlichen Menschen' eine Thorheit ist und nicht aufhören kann, eine Thorheit zu sein, so lange sie sich selbst gleich bleibt. Es tritt hier, nur nach einer andern Richtung hin derselbe Fall ein, wie dort, wo wir den Erfolg der christlichen Ueberzeugung im Auge hatten. In dem Masse, als es gelänge, die Anstösse zu beseitigen, welche das Christenthum dem natürlichen Menschen darbietet, würde es selbst seiner wesentlichen Kraft und Wahrheit entkleidet, und das Beweisverfahren je vollkommener und durchschlagender es wäre, desto grundstürzender würde es für die christliche Wahrheit selbst: ein Ruin des Christenthums gerade auf dem Punkte, wo man es begründet zu haben glaubte».

Det torde nu hafva blifvit klart, att apologetikens speciela karakter af försvarsvetenskap ej får sökas i en henne särskildt tillkommande uppgift att genom bindande bevis ådagalägga sanningen af det innehåll, som de öfriga teoretiskt teologiska vetenskaperna till dess olika sidor skola framställa och de praktiska använda för sitt ändamål. Tager hon sig en sådan uppgift, *omöjliggör* hon sig sjelf genom att åsyfta något som hennes objekt icke tillåter. Hon har att städse vara medveten om, det hon såsom vetenskap är inskränkt inom de gränser, som sättas af detta hennes objekt. Då det sålunda icke är genom en slik uppgift hon låter sig särskilja från de öfriga vetenskaperna af teologisk natur,

så måste hon söka sig en sådan uppgift, hvarigenom hon i egenskap af försvarsvetenskap af särskildt slag och i eminent grad *kan* intaga en sjelfständig ställning i det teologiska vetenskapssystemet och der tillgodose behof af vetenskaplig förklaring af kristendomen, hvilka icke på annat sätt blifva tillgodosedda.

Kan nu alltså icke kyrkan i sin vetenskapliga försvarsverksamhet åstadkomma för alla bindande bevis för sitt vetenskapsobjekt, måste hon, om hon annars har behof af en sådan verksamhet, hvilket är ett faktum, *reducera* sina anspråk härutinnan till hvad hon verkligen förmår. Det högsta hon härvid synes oss kunna åstadkomma är att *framlägga den visshet hon verkligen eger* om kristendomen till denna visshets för henne *verkliga grund och rätt.* Kan kyrkan framlägga sin visshet om de kristna realiteterna i dennas *enhetliga mångfald* eller till vissheten hela system och detta så, att hon på hvarje punkt deraf liksom genom detta i sin helhet angifver de grunder hon eger för sin visshet, så har hon dermed lemnat det högsta försvar, hvaraf hon är mägtig och hvaraf hon har behof. Vi tro, att hon kan det, så vidt vissheten är en medveten visshet, och så långt tidens vetenskapliga resurser det medgifva, och derföre vilja vi häruti se *apologetikens specifika uppgift.* Framlägger kyrkan på nu antydda sätt grunden till sin visshet, framgår också i omedelbart sammanhang dermed den verkliga grunden till att de, som ej ega denna visshet, *måste* stå uti ett negativt förhållande till kristendomen.

Den uppgift vi härmed hafva velat anvisa åt apologetiken sammanfaller i den meningen med den, som hon vanligen fått sig tillerkänd, att det i begge fallen är fråga om den *kristna vissheten;* men i motsats till dem, som söka göra denna beroende af positiva eller negativa bevis för innehållets sanning eller låta yttre kriterier härvid vara det afgörande, anse vi i medvetande om denna uppgifts omöjlighet, att apologetiken blott har att systematiskt framställa den verkliga, ej på sådana grunder hvilande vissheten till hennes verkliga innehåll och hennes verkliga grund. En annan väsendtlig likhet emellan apologetiken, så fattad, och den vanliga är den, att äfven den förra vill motsvara de inre och yttre *behof* af kristendomsförsvar, hvilka den senare velat tillfredsställa, hvarföre vi på grund af denna inre öfverensstämmelse anse *apologetik* vara det *rätta namnet*, som derföre bör bibehållas. Den *kristne* har här gent emot sina tvifvel och anfäktelser ett vetenskapligt

visshetssystem, som just hvilar på de fasta punkter han sjelf funnit, och som derföre, så länge han fasthåller dessa, bör vara mägtigt att häfva de tvifvel beträffande mera periferiska trosföremål, hvilka enligt erfarenheten ofta söka göra sig gällande; och den *icke-kristne* ser kyrkan i ett sådant system framställa grunderna till sin visshet äfven emot sådana tvifvel, som i hans inre uppresa sig mot den kristna sanningen. Om det också icke är mägtigt att öfverbevisa den icke-kristne om kristendomens sanning, kan det dock, på grund af den *formela likhet,* som eger rum emellan den naturliga vissheten och den kristna, samt den *samvetsöfvertygelse,* som här tager sig uttryck inför hans eget samvete och eget religiösa medvetande med dess åtminstone i minnet qvarlefvande erfarenhet af kristendomen, sådan denna i vissa till räkenskap manande stunder i lifvet trädt honom såsom för densamma anlagd till mötes, kraftigt *bidraga* härtill. Den kristna vissheten har nämligen en formel likhet med visshet i allmänhet, liksom hon genom sitt specifika innehåll skiljer sig ifrån denna, i det hon ytterst hvilar på en specifik kristen erfarenhet.

Då nu apologetiken är vetenskapen om den kristna vissheten och såsom försvarsvetenskap är vetenskapen om denna visshet gent emot *angrepp* på kristendomen eller vetenskapen om kristendomen såsom för den kristne viss trots angreppen, *förutsätter* hon en *viss erfarenhet* af kristendomen äfven hos dem, af hvilka han till sin sanning bestrides, då all negation förutsätter en viss på medelbar eller omedelbar erfarenhet hvilande position äfvensom, för att också inför den naturliga menniskan hafva en betydelse, *alla de bestämningar, hvilka tillkomma menniskan redan såsom menniska,* såsom samvete, religiöst och sedligt medvetande i allmänhet, religiösa anlag, för öfrigt möjlighet af erfarenhet öfver hufvud samt möjlighet af genom erfarenhet vunnen visshet m. m. Den som nekar allt detta, hos honom får icke apologetiken vänta sig någon frukt.

För att närmare inse hvad apologetiken enligt den henne nu gifna bestämdheten är, måste vi först tillse hvad den *visshet* är, som hon härmed får till objekt. Men innan vi yttra oss om detta apologetikens speciela objekt, den *kristna vissheten,* vilja vi något uttala oss om *vissheten i allmänhet* på grund af den formela likhet, som råder dem emellan.

Visshet[1]) är, i allmänhet uttryckt, *en subjektiv bestämdhet, hvarunder ett subjekt i sin relation till ett objekt är i något hänseende försäkradt om detta.* Hon är i egenskap häraf den efter visshet instinktmessigt sträfvande menniskoandens *oförytterliga* besittning; ett påstående, som icke någon skepticism förmår vederlägga, enär det aldrig gifvits och aldrig kan gifvas en absolut sådan, emedan han i denna form upphäfver sig sjelf. Sjelfva förhållandet af visshet *förutsätter en af homogenitet möjliggjord beröring mellan subjektet och objektet*, d. v. s. subjektets *erfarenhet* af objektet.

Då vissheten om något sålunda har sin nödvändiga förutsättning i erfarenheten om detta, inses lätt, att *gränserna* för henne såsom verklig falla inom gränserna för verklig erfarenhet, hvarigenom det följaktligen i sista hand är erfarenheten som till sin möjlighet bestämmer gränserna för möjligheten af visshet. Men då gränserna för möjligheten af erfarenhet, som fordrar, att subjektet sjelft måste ha objektet närvarande såsom medvetandets bestämning, utgöra gränserna för detta medvetandes möjliga bestämdhet[2]), följer, att vissheten måste hålla sig inom det såsom *verldsmedvetande, sjelfmedvetande* och *gudsmedvetande* bestämda medvetandets innehåll.

Se vi närmare på *arten* af denna trefaldiga bestämdhet med afseende på den till grund liggande erfarenhetens karakter af att utgöra antingen en naturlig eller kristen sådan, låter äfven den till dessa tre olika sferer hörande vissheten indela sig uti en *naturlig* och en *kristen* visshet. Menniskan är viss om sig såsom menniska och viss om sig såsom kristen i dessa olika relationer.

Med afseende på *graden* kan vissheten vara af flere slag. Hennes *formelt lägsta* grad är härutinnan vissheten på den rena *omedelbarhetens* ståndpunkt, der subjektet mest är utsatt för möjligheten af misstag. Hon utgör ett subjektets tillstånd i förhål-

1) Bland de teologer, som lemnat bidrag till lösningen af det kristna visshetsproblemet, synas oss Frank och Dorner intaga främsta rummet. Då de båda betrakta den kristna vissheten i sitt sammanhang med visshet i allmänhet, hafva de äfven lemnat några korta antydningar beträffande denna. Man jemföre derföre till vår här nedan lemnade öfversigt öfver vissheten särskildt de motsvarande framställningarna i Franks Syst. d. Gew. och Dorners Glaubenslehre. Af öfriga hithörande arbeten må äfven nämnas: zur Lehre v. d. chr. Gewissheit, v. Carlblom. På allra sista tiden har utkommit: den christlige Vished. Apologetiske Undersøgelser med særligt Hensyn til Franks »Syst. d. chr. Gew.», af Ussing.

2) Jfr sid. 2.

lande till ett objekt, hvarigenom det förra har en *omedelbar förnimmelse* af att detta senare är sant på det sätt, som det är omedelbart närvarande, d. v. s. förnimmelse af *motsvarigheten mellan erfarenheten* och objektets *vara*. Subjektet *sätter objektet såsom verkligt*, så långt vissheten beträffande detsamma sträcker sig[1]). Detta sättande af objektet såsom verkligt är nödvändigt för medvetandet, liksom vissheten är det. Här har objektets bestämda vara blott karakteren af ett vara *i och för subjektet*.

På den *reflekterande* ståndpunkten inträder en *formelt högre* grad af visshet. Alltefter som nämligen innehållet i den omedelbara vissheten blir föremål för reflexion, öfvergår hon till att blifva mer eller mindre medelbar, utan att dock någonsin lemna det i erfarenheten gifna nödiga fundamentet af omedelbarhet. Denna medelbara visshet *hvilar i sista instansen på subjektets egna fria afgörande* beträffande objektet, hvarigenom det för sin del besluter att låta innehållet i kunskapen såsom en medveten uppfattning af detta gälla såsom visst och genom viljans energi sätter detta beslut i verkställighet eller utöfvar en *visshetshandling* i ifrågavarande hänseende. Jag kan icke vara viss om något på ett medvetet sätt, med mindre jag har kunskap härom, och genom vissheten kommer denna till ett slags hvilopunkt uti medvetandet. På denna ståndpunkt först *löses konflikten*, som uppstår genom de olika *intrycken*, i det kunskapen med sina slutsatser förmår höja sig till en *enhetlig uppfattning* af dessa och ge uttryck deråt i densamma motsvarande begrepp. Här utgör vissheten en subjektets *öfvertygelse om motsvarigheten emellan begrepp och vara*. Varat framstår såsom ett vara *i och för sig* och icke blott för subjektet. Då nämligen detta vet sig såsom sådant allenast i förhållande till objekt, och då denna bestämdhet såsom subjekt icke endast framstår såsom följden af en frihetsakt, emedan affektionerna äro olika, utan derföre äfven af en *nödvändighetsakt*, inom hvilkens gräns frihetsakten realiseras, och hvarigenom subjektets godtycke är uteslutet, så framträder på grund af detta senare förhållande, hvarigenom subjektet *måste* sätta objektet och det just på så sätt som sker, dettas bestämdhet såsom ett vara i och för sig och icke blott såsom ett sådant i och för subjektet.

---

1) Jfr HEMAN, die Erscheinung der Dinge in der Wahrnehmung, sid. 127 ff.

Vi hafva sagt, att den härledda vissheten aldrig förmår frigöra sig ifrån det *omedelbara visshetsfundament*, hvarifrån hon utgår. Till och med den matematiska vissheten måste ytterst rekurrera till något omedelbart visst. Detta omedelbart vissa, hvarvid all medelbar visshet ytterst stöder sig, utgör ett *vitnesbörd ur personens innersta.* Men vid det matematiska förhållandet, der den sinliga erfarenhetens grundformer en gång blifvit förutsatta, utan att jemförelse ytterligare tarfvas mellan objekten och deras begrepp, är en bekräftande viljeakt lättare att åstadkomma, och den intellektuela förmågan rör sig med ledighet bland de enkla föremål, hvarom det här är fråga; men så snart det gäller mera *personliga objekt*, får visshetshandlingen en mer komplicerad natur, och personens *sjelfständighet* tages mera i anspråk. Här inverkar den etiska principen i högre grad på den intellektuela. Det är derföre svårast att komma i besittning af den sanningsvisshet, som är afgörande för hela det inre lifvet, enär det här icke blott är fråga om allmänna former, utan de mest konkreta lifsverkligheter. Detta senare eger särskildt sin tillämpning på den *religiöst sedliga vissheten*, hvaraf den kristna utgör ett species.

I motsats till denna sedligt religiösa visshet, hvilken såsom hvilande på inre andlig erfarenhet kan kallas en *inre* visshet, kan man äfven tala om en *yttre* visshet. Denna kan vara såväl en genom egen *yttre erfarenhet* åvägabragt sådan som en på blott *medelbar erfarenhet* eller *yttre auktoritet* hvilande, i hvilket fall hon har sitt stöd i subjektets tryggande till andras erfarenhet. Men äfven denna senare visshet har sin *norm* i den genom egen erfarenhet vunna *omedelbara vissheten*, då det är genom denna som subjektet har sina normer, efter hvilka det pröfvar det genom auktoritet bestyrkta och efter inre beslut fritt väljer det att för sig gälla såsom visst.

Utvecklas de genom kunskapen vunna visshetsmomenten till universalitet och sammanhang, blir resultatet en *vetenskaplig visshet*, hvilken utgör ändamålet i all vetenskap. Hon är en *öfvertygelse om öfverensstämmelsen emellan vetenskapsobjektets vara och den utvecklade begreppsinsigten* derom. Äfven hon *hvilar ytterst på den omedelbara vissheten*, som fastställer hennes gränser och bestämmer hennes styrka, i förening med de *vetenskapliga förmedlingsmoment*, genom hvilka hon kommit till stånd. Den omedelbara vissheten har dock i den vetenskapliga en *kontroll* så till

vida, som denna genom sin fordran på universalitet och sammanhang måste, så långt möjligt är, upptaga samtliga omedelbara visshetsmoment beträffande sitt objekt samt undanrödja de häri möjligen förefintliga motsägelserna och sålunda underkasta densamma en pröfning. Men härvid föreligger äfven på samma gång en *fara för misstag*, i det ensidighet och misstydning af erfarenheten, såsom vid all uti begreppsbestämning uttryckt och sålunda förmedlad visshet, lätt kunna insmyga sig äfvensom derigenom, att fordran på universalitet kan, der den omedelbara vissheten är otillräcklig, hafva med sig inskjutandet af sådana moment, som med denna stå i strid, hvarefter hon i och för sammanhanget misstydes, eller, om icke detta, det hela dock blir falskt, genom att de inkongruenta momenten icke utgöra följder af det i bästa fall riggtigt bestämda omedelbart vissa.

Liksom sålunda *förirringar* äro möjliga på mångahanda sätt, men förnämligast genom *bristande erfarenhet*, *inkongruent kunskap* eller genom *båda* dessa saker *i förening*, så mätes *värdet* hos vissheten i allmänhet företrädesvis efter den till grund liggande *erfarenhetens fullständighet* och *sanning* samt den derur utvecklade *kunskapens motsvarighet* dermed.

Vissheten *pröfvas* med anledning häraf säkrast genom *förnyad erfarenhet* i förening med å nyo skedd pröfning af *kunskapens kongruens* dermed eller begreppens motsvarighet mot varat, eller, om sådan erfarenhet icke är möjlig, genom granskning af erfarenhetsbildens moment i deras enhet och mångfald, samt, om vissheten hvilar på auktoritet, derigenom att denna åter till sin bindande kraft underkastas förnyad ompröfning. Jemte den kontroll, som vi för öfrigt jemväl funnit ligga i den vetenskapliga vissheten, är äfven en sådan att finna i den omständigheten, att det *enskilda subjektet* utvidgas till ett *generelt* sådant, derigenom att det såsom organisk lem befinner sig inom sferen af lika qvalificerade sådana, der samma visshet förefinnes, hvarigenom det enskilda subjektets brister historiskt korrigeras och bättre begreppsuttryck för vissheten vinnas. Detta individens upptagande af generela visshetsmoment försiggår naturligen lättast på mer periferiska punkter under medvetande om väsendtlig öfverensstämmelse i det centrala förhållandet emellan andras erfarenhet och kunskap om det visshetsobjekt, hvarom det kan vara fråga, i det subjektet på grund af denna centrala öfverensstämmelse äfven sätter tro till deras erfa-

renhet och kunskap, der den egna är otillräcklig eller, varande af annat innehåll, ej är nog bestyrkt för att kunna hålla stånd deremot. I detta fall hvilar vissheten i sina sålunda upptagna moment på tillförsigten till andras samvetsgrannhet.

Efter denna korta öfversigt öfver vissheten i allmänhet hafva vi att tillse hvad den *kristna* är såsom ett species häraf. Äfven hon är en subjektiv öfvertygelse, hvari ett subjekt är i sitt förhållande till ett objekt försäkradt om detta. Men granska vi närmare hvad detta innebär på det kristna området, märkes genast en *reel skiljaktighet* inom denna *formela likhet. Öfvertygelsen* är här af *mera individuelt personlig* natur, så att menniskans för kristendomen anlagda innersta väsen eller lifsgrund är mera tagen i anspråk. *Subjektet* för en sådan öfvertygelse tillhör i sitt förhållande till objektet deri den *kristianocentriska sferen,* hvarigenom det höjt sig öfver den endast antropocentriska, der det blott naturliga subjektet har sin tyngdpunkt. *Objektet,* hvarom det kristna subjektet såsom sådant är försäkradt, är alltid *kristendomen* eller det naturliga i sitt förhållande dertill. Då dessa i egenskap af kristna objekt alltid äro konkreta, d. ä. inom sin sfer *sjelfständiga föremål,* intager subjektet i sitt förhållande till dem en mera *sjelfständig ställning.* Det i relation till ett slikt föremål vissa *subjektet insätter sig sjelf och vill sig sjelf* i denna relation med ty åtföljande visshet på ett långt *intensivare* sätt, än fallet är vid ett förhållande emellan ett subjekt för visshet om ett blott abstrakt föremål eller ett konkret dylikt, som icke på ett så närgående sätt berör det personliga intresset, eller der subjektet kan förhålla sig mer eller mindre ointresseradt med afseende på sitt innersta personlif. Enär, på grund af viljans centrala betydelse för personen, en menniska i allmänhet är hvad hon vill, kan hon i allra egentligaste mening sägas vara hvad hon såsom viljande under form af sjelfständighet gifver uttryck åt, då hon såsom kristet subjekt besluter att låta de kristna objekten för sig gälla såsom vissa.

Men då all visshet förutsätter en *beröring* med åtföljande *vexelverkan* emellan subjektet och objektet, förutsätter den kristna vissheten en dylik beröring mellan ett *kristet subjekt* och ett *kristet objekt.* Att subjektet härvid skall vara bestämdt på ett kristet sätt betingas af fordran på *homogenitet* i och för ett sådant förhållande. Homogeniteten i och för den kristna vissheten betingas af den *sedliga* ställningen till objekten, hvilken i sin ordning har sin *betin-*

gelse i gudsförhållandet, hvarigenom Gud såsom immanent i menniskan utgör hennes inre personlifs grund, lag och ändamål. Han lefver i det kristna subjektet, och detta lefver i honom sjelf och de af honom principierade realiteterna, hvarigenom fordran på homogenitet uppfylles, och denna sjelf stegras genom sagda lifsförening. Sålunda möjliggöres och underlättas den för den kristna vissheten mer än annars oundgängliga *erfarenheten.* Denna är nämligen inom detta område af så mycket *större vigt,* som blott yttre grunder mindre än på andra områden räcka till och den härledda vissheten alltid närmare sammanhänger med vissheten i hennes första omedelbara fullhet. *Initiativet* till den vissheten fundamenterande erfarenheten utgår derjemte alltid *ifrån objektet.* Deremot i fråga t. ex. om den matematiska vissheten har subjektet, som mera sjelft frambringar denna visshet, i högre grad, om också icke fullständigt, lösgjort sig från erfarenheten.

Att en menniska, stadd i ett blott *naturligt* tillstånd, kan hafva *ett slags erfarenhet* af kristendomen jemte en deremot svarande visshet, vilja vi naturligen icke med det nu sagda hafva förnekat; blott det vilja vi hafva framhållit, att hon i egenskap af endast naturlig menniska aldrig kan erfara kristendomen till hans innersta väsen såsom det återstälda gemenskapsförhållandet emellan menniskan och Gud. Hon kan *icke* fungera såsom subjekt för en *verklig kristen visshet,* då denna just är en på erfarenhet hvilande visshet om nämda förhållande. Den naturliga menniskans erfarenhet af kristendomen sträcker sig endast till vissa *yttre sidor* deraf, hvarigenom den på blott denna erfarenhet hvilande kunskapen derom med åtföljande visshet neddrager kristendomen inom sferen för en på dylik yttre erfarenhet hvilande kunskap. Kristendomens inre konstitutiva lifsinnehåll, som bildar ett existentialförhållande inom menniskan (»Guds rike är invärtes i eder»), är sålunda endast tillgängligt för den kristne, hvilken lefver i detta förhållande.

Gränserna för den kristna vissheten bildas följaktligen af gränserna för den specifikt *kristna erfarenheten.* De möjliga objekten för erfarenhet i allmänhet sågo vi utgöras af verlden, menniskan sjelf och Gud. På det allmänt menskliga området vinner medvetandet först aktualitet såsom *verldsmedvetande,* hvarefter det ter sig såsom aktuelt *sjelfmedvetande* och *gudsmedvetande.* Också det kristna medvetandet framträder såsom bestämdt i denna trefaldiga relation. Härutinnan råder alltså en *formel öfverensstämmelse.* Den religiösa

erfarenheten i sin nödvändiga förbindelse med den etiska anknyter sig alltid, äfven om icke menniskan kan göra denna erfarenhet af sig sjelf, till den naturliga, och i hennes förmedling dermed bevaras medvetandets enhet. Men den *aktualisation*, hvarom fråga är, fortgår dock i en *annan ordning* på det kristna området än på det naturliga. Det är nämligen här *gudsmedvetandet* som *först aktualiseras*, i det medvetandets kristna bestämningar till en början framstå såsom omedelbara gudsförnimmelser. *Sedan* alltså den kristne i sitt medvetande upptagit och vunnit visshet om sjelfva principen för de kristna realiteterna eller den treenige Guden i hans heliga kärleksverksamhet i och för förverkligandet af dessa realiteter, vinner hans *sjelfmedvetande* aktualitet såsom medvetandet om sig sjelf beträffande det Guds Ande tillhör, i det han finner sig bestämd af de sålunda af Gud principierade realiteterna, för att häraf allt mer bestämmas och allt mer i vilja och handling bekräfta denna bestämdhet i förhållande till Gud i första rummet, men äfven till sig sjelf och verlden, i förhållande till hvilken senare de kristna realiteterna till *sist* framträda för medvetandet under form af *verldsmedvetande*.

Liksom vi sågo, att fallet är på den allmänna visshetens ståndpunkt, så äro äfven *objekten* för den kristna vissheten *vissa såsom objektiva verkligheter* och det icke blott såsom sådana *i och för subjektet*, om också detta äfven här är det första, hvarom försäkran vinnes, utan tillika såsom egande realitet *i och för sig sjelfva*. Vissheten om denna verklighet framträder faktiskt med till och med *större bestämdhet* än på det naturliga området. Nödvändigheten för subjektet att sätta dem såsom objektiva realiteter får här en större tvingande kraft just derigenom, att vid beröringen med dem *initiativet* städse utgår *från dem sjelfva*, utan att dock dermed subjektets aktivitet är utesluten. Hvad beträffar *Guds realitet*, såsom den der bestämmer medvetandet såsom gudsmedvetande, så är denna såsom ett vara i och för subjektet omedelbart satt i och med det kristna subjektets första aktuela framträdande, för att än ytterligare sättas såsom ett vara i och för sig genom förmedling af kausalitetslagen särskildt; och realiteten af *de öfriga* kristna objekten sättes äfven med nödvändighet, i och med det vissheten derom inträder, och detta successivt, allteftersom denna historiskt framväxer ur sin omedelbarhets universela fundament. Men denna den kristna visshetens *nödvändighet inskränkes* naturligen *inom det kristna*

subjektets sfer, så att det icke här förhåller sig såsom med vissheten i allmänhet, hvilken vi funno vara oskiljaktig ifrån menniskans faktiska bestämdhet såsom väsendtligen tillkommande henne. Det gifves ingen aktuelt mensklig person utan visshet i allmänhet, då det deremot gifves många utan kristen visshet, men det gifves ingen aktuelt kristen person utan kristen visshet.

I den etiskt religiösa *omedelbarhetens fundamentala nysättning* är vissheten redan *principielt* för handen i *enheten af hela sin mångfald*, men denna enhet är dock härvid icke ännu strax närvarande för det reflekterande medvetandet, som i och med den fundamentala visshetshandlingen blott eger enskilda på speciela erfarenhetscentra hvilande visshetscentra såsom fasta *utgångspunkter* för visshetens *intellektuela förmedling*. Från dessa visshetscentra utvecklas nämligen vissheten medelbart och detta till att börja med derigenom, att de sjelfva iklädas sina motsvarande *begreppsuttryck*, hvarefter ifrån dessa logiskt fasta punkter vissheten än *ytterligare härledes*. Detta kan ske på *mångahanda sätt* såsom genom kombinationer af de olika visshetsmomenten, genom analogislut, genom hypoteser.

Den sålunda härledda vissheten *hvilar* följaktligen på den *omedelbara*, hvarjemte den har sitt stöd i *tillförsigten* om, att subjektets formela verksamhetsprocess normeras af lagar, hvilka subjekt och objekt *gemensamt* äro underkastade. Den omedelbara vissheten om ett korresponderande identitetsförhållande emellan det subjektiva och objektiva kommer nämligen till användning vid den omedelbara visshetens teoretiska förmedling såväl på det kristna området som på det allmänmenskliga. Tankens former och lagar ega i båda fallen sin tillämpning. Äro *tankens lagar abstraktioner från erfarenheten*, kan man från denna synpunkt säga, att den olika beskaffenheten af erfarenheten, allteftersom hon är naturlig eller kristen, fordrar tillämpningen af *olika* lagar, så att man icke får på det kristna området tillämpa sin naturliga erfarenhets lagar, så vidt dessa tillkomma henne i egenskap af den specifika karakteren af att vara blott naturlig sådan, utan här är det den kristna erfarenhetens egna lagar som äro normerande. Egentligen taladt, är det naturligtvis *samma* lagar, det menskliga tänkandets lagar, hvilka i båda fallen komma till användning, men såsom det *kristna tänkandets* lagar få de ett *större omfång* och dermed en *större tillämpningssfer* i och genom det tillägg i erfarenheten, som tillkommer

genom den specifikt kristna. Kristendomens fakta vilja visserligen alla vara underkastade t. ex. den tillräckliga grundens lag, men se vi närmare på den speciela tillämpningen deraf på det kristna området, eger här det förhållandet rum, att erfarenheten om en öfvernaturlig kausalitet gör sig gällande, hvarföre denna kausalitets lag här kommer till bruk. Det är derföre endast ett felslut, om man t. ex. säger, att, efter som den naturliga erfarenhetssferen icke känner någon förklaringsgrund till underverken, sådana på grund deraf icke äro möjliga. Den kristna erfarenheten känner en dylik förklaringsgrund, hvarför den tillräckliga grundens lag här tillåter möjligheten af under och derföre i detta sitt större omfång bör komma till användning i fråga om dessa.

Då all visshet visat sig i sista hand ega sin karakter från den erfarenhet, hvarpå hon ytterst hvilar, och således äfven den kristna vissheten får sin individuela pregel från den specifikt kristna erfarenhet, hvarvid hon har sitt yttersta stöd, måste vi, för att vinna närmare klarhet öfver hvad denna kristna visshet till sitt väsen är, mera i enskildhet undersöka den kristna erfarenhetens väsen. Den kristna erfarenheten är till sitt innersta väsen *troserfarenhet*. Denna troserfarenhet kan vara af *två* väsendtligen olika *slag:* antingen en erfarenhet af i första hand rent *omedelbar* natur eller ock en endast *medelbar* eller historiskt förmedlad sådan.

Liksom man derföre på det kristna området kan tala om en blott *historisk tro*, kan man äfven tala om en blott *historisk visshet*. Denna historiska tro kan vara såväl en yttre *kyrklig allmäntro* som en *yttre skrifttro.* I hvilket fall som helst är den dermed förenade vissheten blott en *vilkorlig visshet* eller allenast hvilande på nämda auktoriteter såsom endast yttre realiteter, hvarföre den blott på detta sätt visse, så snart sjelfständigheten vinner aktualitet, lätt är utsatt för tvifvel beträffande sitt trosinnehåll. Här är sålunda ännu icke den verkligen kristna eller den på egen inre lifserfarenhet hvilande vissheten vunnen, hvarföre vi genast vilja öfvergå från denna blott yttre auktoritetstro till den på egen inre lifserfarenhet hvilande tron.

Den *sanna, inre och lefvande tron* hafva vi i det föregående betecknat såsom en religiöst sedlig handling. Närmare uttryckt, utgör hon *den omvändelsen fullbordande religiöst sedliga handling, hvarigenom menniskan öfverlåter sig åt Gud och så tillegnar sig frälsningen*, d. ä. praktiskt och teoretiskt eller på ett i högsta me-

ning personligt och individuelt sätt upptager kristendomens, den absoluta frälsningsreligionens, realiteter, *hvarigenom den Helige Ande blifver principen för ett nytt lif i nya födelsen, som har med sig en inre lifsgemenskap med Gud.*

Omvändelsen i sin fullbordan och *nya födelsen* äro sålunda *samma sak* från olika sidor: omvändelsen den *aktiva* sidan och nya födelsen den *passiva*. Genom omvändelsen vill och *sätter* det kristna subjektet sig såsom en kristen realitet, genom nya födelsen åter betecknas den Andens akt, hvarigenom den kristne *sättes* i sin nya bestämdhet såsom sådan. Den härvid förekommande *vexelverkan* har egt rum ända *ifrån* omvändelsens eller den religiöst sedliga utvecklingens *början*, och den saliggörande tron sammanfaller med omvändelsens slutpunkt. *I föreningen* af omvändelse, i betydelse af tro, och ny födelse, genom hvilka båda akter menniskan gifvit och undfått sig sjelf såsom en ny skapelse, är *vissheten satt såsom erfarenheten om nämda process* för att allt fort reproducera denna nysättning och härunder utveckla det dermed omedelbart satta. Hon innebär just ett det *nya jagets bejakande* af sig sjelf såsom satt och sättande, hvarigenom det *gamla jaget förnekas* för att i ett fortsatt förnekande allt mer upphäfvas.

Tron är sålunda ej en blott subjektiv känsla, utan ett hela personens hänvändande åt Gud, af hvilken hon finner sig bestämd, men också ett hänvändande åt sig sjelf såsom af honom bestämd. *Friheten* spelar vid ifrågavarande process en *större rol* än på den naturliga erfarenhetens område, äfven om afhängigheten af viljan endast är relativ. Också med afseende på den naturliga erfarenheten kan man visserligen säga, att subjektet till en viss grad sjelfständigt besitter organet för erfarenheten och kan göra bruk deraf samt genom öfning af detsamma öka resurserna härutinnan, men alltid tvingar sig dock iakttagelsen af naturföremålen mera på oss, då deremot här subjektet i högre grad sjelf sätter objektet i sin sjelfsättning och detta på grund af den *större omedelbarheten* härvid samt den inre religiöst sedliga *frändskapen* med objekten, hvarigenom personens sedliga moment måste taga ut sin rätt.

Troshandlingen är i följd deraf något, som så *nära sammanhänger med personens innersta*, att *uppgifvandet* af tron skulle komma att bli ungefär *liktydigt* med att *uppgifva* sin egen *person*. Det är derföre lättare att tvifla på hvad man ser med de yttre sinnena, än på det trons öga skådar. Man har, träffande nog, jemfört tros-

erfarenhetens *visshet* med en visshet, som åtföljer *erfarenheten om tillfrisknandet* efter en sjukdom. Att misstag vid vissheten äro möjliga kan naturligtvis icke förnekas, men härvid förhåller det sig på samma sätt som med den der tillfrisknat: möjligheten af att kunna misstaga sig med afseende på tillståndet hindrar icke den som blifvit frisk att vara öfvertygad derom, i samma mån han har förnimmelse deraf. *Vissheten hvilar* alltså ytterst *på sig sjelf* i sin omedelbarhet, och vissbetsförnimmelsen har så mycket större intensitet, som hon utgör en *förnimmelse af uppfyllelsen af ett det djupast kända behof.* Sorgen efter Guds sinne är på ett grundläggande sätt stillad. Den nöden, som ligger i lifvets osäkerhet, låter icke längre på samma oroväckande sätt förnimma sig, saknaden af en blifvande tillfredsställelse i verlden är principielt utplånad, och i stället har den omedelbara förnimmelsen af besittningen af ett obetingadt godt, kristendomens lif och salighet, inträdt. *Erfarenheten* och *minnet* deraf, att den genom kristendomen sjelf verkade *åtrån* härefter blifvit i den första troshandlingen *tillfredsstäld*, äro det som *konstituerar den fundamentala vissheten.*

Den kristna vissheten är sålunda ej identisk med sjelfva tron, om hon än alltid i någon grad är dermed oskiljaktigt förenad. Vi kunna i allmänhet angifva skilnaden dem emellan så, att vi säga *vissheten* utgöra en *väsendtlig bestämning hos tron.* Det är denna trons väsendtliga bestämning som i första rummet får sitt uttryck i det *bibliska begreppet* tro, fattad såsom *förtroende.* I Gamla Testamentet betyder tro[1]) närmast ett hjertats fastgörande och stödjande (הֶאֱמִין egentligen göra fast, sedan förlita sig på, tro), och i det klassiska stället i Hebr. 11: 1 bestämmes hon uttryckligen såsom en viss och fast öfvertygelse om öfversinliga realiteter. Det heter här: *Ἔστιν δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βληπομένων. Ἔλεγχος* betyder[2]) *öfverbevisning* såsom resultatet af den genom verbet *ἐλέγχειν* betecknade handlingen och särskildt en sådan öfverbevisning som är vunnen och eger rum *gent emot motsatsen* till hennes eget innehåll. Denna trons fasta öfvertygelse hvilar dock på den såsom följd af kontakten med objekten härflytande visshetsförnimmelsen och ej på de derur framvuxna reflexio-

1) Jfr Oehler, Theologie des Alt. Test:s, I, 233, II, 162 ff.

2) Jfr Meyers kommentar till a. st.; samt Köstlin, der Glaube etc., sid. 16.

nerna m. m. Den förblifvande ursprungliga vissheten och tillförsigten utgör i sin omedelbarhet det fasta fundament, hvarpå all ytterligare härledd visshet hvilar.

Vägen till detta fasta visshetsfundament går *genom samvetet*, der den gudomliga auktoriteten fäller utslaget, i det menniskan i hjertat såsom samvetets säte på ett centralt sätt hängifver sig åt den gudomliga sanningen, och sedan *fritt mottager* vissheten derom såsom en gudomlig gåfva, efter att genom dragningen till hennes innehåll hafva *i samvetet bestämt sig derför*. Samvetet *producerar* nämligen *ej af sig sjelft vissheten*, utan är härvid blott det homogena *organet*, som genom sin rapport med Gud såsom en sedlig magt tillika utgör den *domstol*, inför hvilken den kristne beslutar att låta den sanning, om hvilken han här blifvit omedelbart öfverbevisad, för sig gälla såsom sådan.

I det genom trosöfverlåtelsen möjliggjorda och af Anden principierade nya lifvet upplåter sig under den kristnes *fortsatta gemenskap med Gud* hans medvetande mer och mer för mottagande af de gudomliga realiteterna, genom hvilken inre meddelelse den *fundamentala vissheten utvecklas* och allt fort *tillväxer*, hvarigenom ljus i ökadt mått utbreder sig öfver ej blott det *närvarande* och *förflutna*, utan också det *tillkommande*. Särskildt i mera betydelsefulla moment i lifvet, hvarunder detta i sin evighetsbestämdhet har medvetandet om evighetstillvaron mera lifligt för sig, såsom t. ex. i dödsögonblicket, synes vissheten i sina personliga lifscentra kunna antaga en hela personen liksom förklarande gestalt. Blifvandet fortgår allt jemt genom de faktorer, hvarigenom den fundamentala nysättningen kommit till stånd. *Andens* inre fortgående *vitnesbörd* åtfölja såsom *sanningsgarantier*. Men det är vitnesbörd af Anden *i hans personliga förening med menniskans ande*, hvarigenom visshetens subjektiva karakter bevaras (»Guds Ande vitnar *med vår ande*, att vi äro Guds barn»). *Yttre vitnesbörd* mottagas i deras samhörighet och öfverensstämmelse med de omedelbara. Det blir ett fortsatt *görande* af sanningen, och den som gör sanningen kommer i ljuset och varder förnimmande, att Kristi lära är af Gud. *Skriften* blir i sin omedelbarhet mer och mer viss genom sin betydelse för vinnandet af samt sin öfverensstämmelse och sammanhörighet med de omedelbart vissa grundvitnesbörden. Genom hjertats fortsatta renande under det nya lifvets utveckling i helgelsen utvecklas *gudsmedvetandets* visshet i och med

det härmed åtföljande klarare skådandet af Gud (de renhjertade skola se Gud), och genom den härpå baserade sjelfkännedomens utveckling tillväxer äfven *sjelfmedvetandets* visshet, och från dessa det kristna medvetandets ljuspunkter får äfven det kristna *verldsmedvetandet* en klarare belysning.

Den sålunda förefintliga omedelbara vissheten, hvarunder de kristna objekten, på detta sätt för medvetandet närvarande, i hela sin konkreta fullhet bestämma detsamma, vinner *genom reflexion* härpå ytterligare en *formel utveckling,* och förmedlad genom förståndet antager hon en *medelbarhetens gestalt*, hvilken med lika nödvändighet som på det naturliga området framträder *i begreppets drägt*, baserad på *öfvertygelse om öfverensstämmelse mellan objektens vara och begrepp.* Dock förmedlas *aldrig hela* den omedelbara vissbetens innehåll, utan här liksom i fråga om vissheten i allmänhet förblifva flere moment allt fort oförmedlade. Den kristna visshetens vetande har sina gränser lika väl som allt annat vetande. Ja, man måste tillstå, att på grund af det här förefintliga innehållets jemförelsevis mer konkreta bestämdhet *flere* moment än beträffande vissheten på det naturliga området *qvarstå* i sin ursprungliga *oförmedlade rikedom*, och de som höjas till begreppsbestämdhet bibehålla äfven här alltid en mer konkret gestalt. Dock framträda de städse med en inom sin sfer *större nödvändighet* i följd af större behof att inlägga sådan.

Utom genom slutsatser från det omedelbart vissa och den härur direkt härledda medelbara vissheten samt den ytterligare förmedling, som på grundvalen häraf eger rum, försiggår äfven en visshetens *extensiva utveckling* genom upptagande af *yttre visshetsmoment.* Detta senare sker i sammanhang med den fundamentala vissheten, i förening med hvilken dessa yttre visshetsmoment ega sitt stöd och personliga intresse. Men det är härvid så mycket *svårare* att upptaga dylika moment, som det gäller mer konkreta föremål, hvilka genom sin mera sjelfständiga karakter i och för tillegnandet taga en mera sjelfständig afgörelse å subjektets sida i anspråk. Den *blott på auktoritet* hvilande vissheten eger endast såsom *genomgångsstadium* för den verkliga vissheten sitt berättigande. Den kristne tror icke blott för andras tals skull, utan han har sjelf hört och förnummit hvad han upptager såsom visst. Men då han icke sjelf hört och förnummit allt hvad han härutinnan behöfver, så upptager han efter detta, hvilket han erfarit såsom visst, det

genom auktoritet förmedlade, i den mån det förmår *uppbäras* af den egna vissheten, samt i den mån han såsom allt jemt i någon grad ännu *omyndig* behöfver lita till andras auktoritet. Genom att derunder dock *pröfva sin auktoritet* lägger han sin *sjelfständighet* i dagen. Pröfningen sker nämligen på det sätt, att auktoriteten såsom ett blott yttre stöd för något mätes *efter egna inre bestämningsgrunder* eller ifrån erfarenheten hemtade lagar, hvarigenom hon öfvergår från att vara en blott på yttre sätt bindande till en inre, i det bestämningsgrunderna såsom ur erfarenheten förvärfvade lagar utgöra en inre besittning.

Då det genom auktoritet gifna i egenskap af blott sådant hvarken kan bevisas eller erfaras, kan det endast föra nära evidens. Den fulla tillförlitligheten inträder först, sedan behofvet af auktoriteten såsom en blott yttre icke längre gör sig gällande i och för de inre lifsbehofven, eller sedan den fundamentala vissheten blifvit verklig. Det är genom *kyrkan* i egenskap af en ännu blott *yttre auktoritet* som de kristna realiteterna till en början träda den personligt aktuela menniskan till mötes och erbjuda sig, hvarefter det först kan bli fråga om att i en egen inre visshetshandling dertill intaga en sjelfständig ställning. Kyrkan åberopar sig härvid på *Skriftens auktoritet*, hvarföre det är Skriften inför hvilken den i visshetshandling inbegripna menniskan i sista hand ställes. Men innan det kommer till slutligt afgörande, lemnas både kyrkans och Skriftens blott yttre auktoritet, och menniskan hänvisas uteslutande till sitt *eget inre*, der den gudomliga nådens krafter äro i verksamhet i och för den sjelfständiga troshandlingen med dess visshet. Man kan härunder tala om ett tillstånd *utan såväl yttre som inre visshet*, hvarvid menniskan på ett sjelfständigt sätt förfogar öfver sitt väl och ve.

Efter den grundläggande troshandlingen och det nya lifvets genombrott har både kyrkan och särskildt Skriften öfvergått till att utgöra auktoriteter med *inre* giltighet, men de fortfara äfven att i *någon mån* utgöra *yttre* auktoriteter, om ock numera aldrig blott detta, på grund af det omyndighetstillstånd och den individuela brist, som mer eller mindre vidlåder hvarje menniska under hela det jordiska lifvet. Den vid auktoritet sålunda fästa vissheten är starkare, i samma mån samstämmighet eger rum mellan flere subjekt. Äfven för *kyrkan sjelf* framträder allt jemt nödvändigheten af Skriftens yttre auktoritet och det dels på grund af hennes

delvisa omyndighetstillstånd, så länge hon ännu icke nått målet för sin utveckling, dels på grund af hennes egenskap af att utgöra en frälsningsanstalt, den der genom auktoritetens förstadier har att uppfostra till en sjelfständig trosassimilation med sig.

Från *viss* synpunkt kan man säga, att *all* kristen visshet ytterst hvilar på auktoritet och detta icke blott, såsom nyss nämts, i den meningen, att vissa moment i den utvecklade vissheten uppbäras häraf i sitt sammanhang med den fundamentala, utan äfven i den meningen, att *Gud sjelf* vid all inre sedlig religiös visshet af kristen natur är den *yttersta visshetsgrunden*, enär vissheten hvilar på en gudsöfverlåtelse, hvarunder hans vitnesbörd i samvetet blir af en bestämmande betydelse. Men härvid är dock att märka, att det är fråga om en visshet af sedligt religiös natur, hvarigenom det äfven endast blir fråga om Gud uti hans på personlig åtskilnad hvilande personliga *gemenskap med menniskan*. På grund af detta gemenskapsförhållande, hvarpå vissheten följaktligen hvilar, innebär en dylik visshet den största möjliga *sjelfständighet* å subjektets sida, enär menniskan just är anlagd för en sådan gemenskap.

Derigenom att subjektet sålunda i sin visshetshandling står i gemenskap med Gud och vet sig stå i detta förhållande, har det förmåga af att i denna visshetshandling inlägga den högsta möjliga *nödvändighet*, och vissheten blir också i den mån *allmängiltig*, som samma förmåga äfven finnes hos andra. Men trots denna grad af nödvändighet och den henne åtföljande allmängiltigheten blifva de dock båda till omfånget mindre än den nödvändighet och allmängiltighet, som t. ex. gör sig gällande inom matematiken, då de äro *inskränkta inom den specielt kristna sferen*. Genom *känsla af ansvar* inför kristendomen såsom en dömande magt gent emot synden och såsom den magt, hvilken vill föra det allmänt menskliga till sin sanning, samt genom denna känslas större eller mindre styrka, alltefter som den ännu blott naturliga menniskan i vissa moment af sitt lif gjort mer eller mindre djupa förberedande erfarenheter af kristendomen, *sprängas*, det måste erkännas, *i viss mening* gränserna för visshetens verkliga *partikularitet* inom den kristna sferen; men då anlagen för kristendomen, hvilka på detta sätt taga sig uttryck, ännu icke blifvit fullt aktuela i den specifikt kristna mening, hvarom det här är fråga, och hvarunder de ega sin verklighet i det nya kristna lifvets sättande genom nya födelsen, och således ej nämda förberedande erfarenhet såsom ännu icke specifikt

kristen har med sig en verkligt kristen visshet, så låter uttrycket partikularitet om dem försvara sig från denna synpunkt, enär det der blott kan bli tal om en större eller mindre *subjektiv möjlighet* för verklig kristen erfarenhet med ty åtföljande visshet.

När menniskan genom omvändelsen återfunnit sitt sanna af Gud bestämda sjelf, står hon icke i denna sin nya bestämdhet såsom ett blott isoleradt jag, utan *sammansluter sig med alla pånyttfödda*, hvilka i sin innersta, mot Gud hänvända sedliga lifsgrund funnit samma Guds egentliga mening med sig och i det genom gudsgemenskapen möjliggjorda realiserandet häraf vunnit samma af tro, hopp och kärlek burna inre tillfredsställelse af förblifvande natur med derpå grundad visshet, hvarigenom denna visshet såsom ett commune bonum inom sin sfer får ett *generelt subjekt*, liksom hon objektivt utbreder sig från den genom tron satta grunden öfver trons hela område och sålunda aktualiserar hvad som fått en potentiel verklighet redan i den första visshetshandlingen. På samma sätt som det enskilda subjektet på det naturliga området sammansluter sig med menskligheten, sammansluter sig det enskilda kristna subjektet med den kristna menskligheten, d. ä. *kyrkan;* och se vi på vissheten individuela gestalt med hänsyn till såväl de enskilda visshetsmomenten som hela komplexen deraf, sker denna sammanslutning närmast med det under samma yttre och inre betingelser stående *kyrkosamfund*, dit subjektet närmast hör.

Såsom kristet *visshetssubjekt* har man följaktligen att anse dels *kyrkan i sin helhet* och dels hvar och en *enskild kristen* såsom organisk lem häri. Men kyrkan hafva vi bestämt såsom den samfundsorganism, hvari kristendomen uppgått och existerar här på jorden. *Kyrkans visshet* om kristendomen, sådan han allt fort lefver i verlden, är alltså identisk med kyrkans visshet *om sig sjelf*, omfattande hennes gudsmedvetande, sjelfmedvetande och verldsmedvetande. Kyrkan är subjekt-objekt. Liksom hon är tribunalet för den kristna sanningens varande och vardande, så är hon det äfven för den kristna sanningsvisshetens varande och vardande. Nu är den *enskilde* kristne viss om kristendomen, i samma mån han *participerar* i denna kyrkans visshet. Han kommer härtill genom kyrkans förmedling, i det denna såsom nådemedelsanstalt förmedlar den fria personliga tillegnelsen af kristendomen och dermed alltså af sig sjelf. *Vissheten om kyrkan sjelf* inträder härvid så-

som *oskiljaktigt* förenad med den kristna vissheten, hvilken hon sålunda förmedlar, och är *omedelbart* satt i och med dennas fundamentala sättning. Hon är *viss såsom* generelt subjekt för den visshet, hvari det enskilda subjektet participerar, eller såsom en *congregatio sanctorum*, men också såsom den *anstalt, som förmedlat* denna dess visshet. På den öfver vissheten *reflekterande* ståndpunkten, der de enskilda visshetsmomenten för tanken framträda uti ett ömsesidigt förhållande, hvari de betinga hvarandra på det sätt och i den ordning, som sättes af de enskilda objektens förhållande till subjektet i och för den fundamentala visshetshandlingen, framträder vissheten om kyrkan i dessa olika afseenden såsom först *betingad af flere föregående visshetsmoment.*

Äfven *vissheten om Skriften* såsom en kristen realitet är *omedelbart* satt i och med den fundamentala vissheten. På den *reflekterande* ståndpunkten ter sig också denna visshet i sin slutliga bestämdhet såsom *betingad* af flere föregående visshetsmoment, men detta oaktadt kan man dock säga, att vissheten om Skriften *i viss mening* utgör *det första,* hvarom verklig visshet vinnes. Vi tala icke härvid om det slags yttre förvissning, som möjligen kan uppstå med anledning af reflexion på hennes originela anläggning och organiska sammanhang m. m., eller då man på slutledningens väg tror sig inse, det endast en gudomlig kausalitet förmår förklara den delarne sammanhållande organiska enheten m. m. Vi åsyfta härvid endast den visshet, som blott på *lifserfarenhetens väg* står att vinna, samt den derpå sig grundande *syllogismus fidei.* Denna hvilar ytterst på den genom Skriftens egen Ande åstadkomna *sjelfbevisningen,* som är af omedelbar natur. Men härigenom öfvertygas vi blott derom, att Skriften *innehåller* Guds saliggörande ord, hvarigenom hon till sina enskilda delar *blir viss,* i den mån dessa haft *betydelse för vårt inre lif.* I detta historiska vardande är vissheten om Skriften det första, hvarom inre visshet vinnes. Allt *ifrån kallelsen,* då Gud genom ordet nalkas menniskan och genom dettas ljufliga lockelser och uppdagande af hennes naturliga ondska söker draga henne till sig, ända till det nya lifvets fullkomliga genombrott *ökas förtroendet och tilliten* till det gudomliga ordet och särskildt Skriften såsom dess egentliga källa, hvarunder menniskan allt mer lär känna de gudomliga realiteterna och sig sjelf i sitt förhållande till dem. När derföre vissheten om den subjektivt återställda gemenskapen med Gud inträder, har menni-

skan redan länge under sin religiöst sedliga utveckling till detta mål fått erfara Skriftens trovärdighet i sitt förhållande till densamma, så att *i och med den fundamentala lifsvissheten sättes såsom full inre visshet vissheten om hela det Skriftens sanningsinnehåll, som för denna nu afslutade process haft betydelse*, hvarigenom då äfven ett ökadt förtroende till Skriften i dess helhet inträder. Så *fortgår* steg för steg förverkligandet af vissheten om Skriften i och med den organiska utvecklingen af vissheten om de kristna realiteternas hela komplex. Denna visshet har man äfven sagt kunna vinnas såsom *betingad* af en särskild *historisk kallelse*. Genom ett innerligt försänkande i Skriften ökas vissheten såväl extensivt som intensivt.

Vitnesbördet om *Skriftens normativa auktoritet* vinner den kristne blott i den mån, som det *kyrkliga* medvetandet hos honom hinner utvecklas. *Kyrkan* är nämligen *omedelbart viss* om denna normativitet och blir det i sin historiska utveckling allt mer, ju mer hon låter sig af Skriften normeras. Samme Ande, som i sin verksamhet framkallat kyrkan till existens, framkallar också hennes visshet om att i Skriften ega normen och den fortsatta lifsbetingelsen för utvecklingen mot sitt mål. Öfvergången eller *förmedlingen* emellan denna kyrkans faktiska visshet och den enskildes kunna vi äfven tänka oss såsom resultatet af en *syllogismus fidei* på följande sätt[1]): den kristne är omedelbart viss om det personliga förhållande, hvari han såsom sådan står till Gud, samt att detta kommit till stånd genom kyrkans förmedling; men det är tillika såsom lem uti kyrkan som han finner sig ega denna visshet, och dermed är han äfven viss om henne till hennes innehåll, i samma mån hon är en församling af sådana, som ega det, hvarom han blifvit förvissad; men kyrkan är detta mer, i samma mån hon är normerad af Skriften, hvaraf det framgår för den kristnes tro såsom visst, att Skriften såsom ett helt är gifven att normera kyrkan.

Af hvad nu blifvit sagdt visar det sig, att *vissheten om Skriften* utgör ett ganska *kompliceradt förhållande*. *För kyrkan* är denna visshet *det första*, så att hon i sin utveckling pröfvar allt derefter och låter det för sig gälla såsom visst, i samma mån det öfverensstämmer med den sålunda vissa Skriften. För den *enskilde* är för-

---

1) Jfr v. Hofmann, bibl. Hermeneutik, sid. 33 f.

hållandet annorlunda: då det är fråga om visshetens *vardande* för det reflekterande medvetandet, kan hon sägas *inträda i sitt organiska sammanhang med vissheten om de öfriga kristna realiteterna*, så att den fullständiga vissheten om Skriften först vinnes i och med den fullständiga vissheten om dessa samtliga realiteter, bland hvilka hon såsom utgörande deras mot den medvetna personsidan vända *historiska infattning bildar början af slutet och slutet af början*. Vid den för det reflekterande medvetandet redan *vordna* vissheten deremot kan vissheten om Skriften ställas *först* såsom omfattande hela den sålunda vordna visshetens innehåll.

Det *reela värdet* af den kristna vissheten *mätes* liksom på det naturliga området i sista hand *efter värdet af* den *erfarenhet*, hvarpå hon ytterst hvilar, och då erfarenheten på det kristna området går till mötes och motsvarar de uti personens innersta lifsgrund förefintliga högsta behofven, så får derigenom den dertill sig anslutande vissheten ett *ojemförligt högre* värde än den naturliga. Det är af värde för den efter visshet i allmänhet sträfvande och för henne anlagde menniskoanden, och det kan hafva stora praktiska fördelar med sig för det timliga lifvet med dess särskilda behof att ega visshet om hvad som konstituerar detta timliga lifs innehåll samt förmår tillfredsställa de teoretiska och praktiska behofven deri; men det är af ojemförligt högre värde för den för gemenskap med Gud och dermed åtföljande frid med honom anlagde menniskoanden med sin evighetsbestämmelse att ega visshet i de stycken, som konstituera detta gemenskaps- och fridsförhållande och sålunda förmår tillfredsställa de härutinnan förefintliga behofven af teoretisk och praktisk natur. Värdet af de *enskilda* kristna visshetsmomenten mätes efter den för dem till grund liggande erfarenhetens förhållande till den *centrala* vissheten. Är vissheten om Skriften vunnen, kan detta äfven uttryckas dermed, att de med Skriften öfverensstämmande visshetsmomenten mätas efter deras närmare eller fjermare förhållande till *Skriftens* centrala sanningar.

I fråga om den kristna visshetens *formela värde* deremot gäller i allmänhet detsamma på det kristna området som på det allmänmenskliga. Såväl erfarenheten som historien säger oss, att både kyrkan och den enskilde kristne kan begå *misstag* i sin visshetshandling genom att för sig fastställa såsom visst hvad som sedermera visar sig icke förtjena vara det. Misstagen härutinnan hafva i allmänhet samma grunder, som vi sågo föreligga vid dylika

misstag på det naturliga området. De vanligast förekommande misstagen inom den kristna visshetssferen äro derföre att förklara ur *bristande erfarenhet*, *inkongruens* mellan erfarenheten och kunskapen derom vid visshetens härledning eller ett härunder förefintligt *åsidosättande* af hela erfarenhetscentra eller vissa erfarenhetsmoment samt genom utgångspunkt från *Skriften* såsom viss utan att hon blifvit det eller, om hon blifvit det, genom *misstydning* af densamma; *ur flere eller samtlige dessa faktorer i förening* m. m., som härvid lätt låter tänka sig. Den kristna visshetens formela värde mätes derföre efter *normaliteten* beträffande dessa och dylika förhållanden.

Har *medvetandet* om att *vissheten* antingen i sin helhet eller till vissa moment är *falsk* inträdt, uppstå *tvifvel*. Tviflen af denna art, hvilka naturligtvis äro *berättigade*, kunna vara af många olika slag, och den historiska utvecklingen har alltid sådana med sig. Genom dem uppstå, der sagda utveckling annars är normal, *sjelfbesinning* och *sjelfräkenskap* i och för återvinnandet af den sålunda störda harmonien. På detta sätt blef kyrkan genom *reformationen* kallad till en dylik ny sjelfbesinning och sjelfräkenskap, efter det hon på historisk väg blifvit förd till medvetande om att icke blott ha upptagit falska ingredienser i visshetskomplexen, utan att äfven denna sjelf hvilade på en falsk grund. Det var här icke fråga om tvifvel på den fundamentala vissheten sjelf, utan frågan gälde närmast att för denna visshet finna en *sannare grund* för att sedan derur härleda hvad som förtjenade och icke förtjenade vara visst. Kyrkan löste då sin uppgift genom att, ledd af ny djupare erfarenhet, i de historiskt framvuxna, nya protestantiska kyrkosamfunden uppställa *nya kriterier* för den kristna sanningen. För den *enskilde* kristne upprepar sig i hans lifshistoria detsamma, som gäller kyrkan, med den skilnad blott, som är en följd af, att han utgör ett individuelt subjekt, hvilket i mån af sin utvecklingsgrad mer eller mindre participerar i kyrkan såsom ett generelt subjekt.

De tvifvel vi härmed åsyftat äro af det slag, att de endast *bidraga* till visshetens sanna *organiska utveckling* och detta just derigenom, att de utgå ifrån och hafva sin grund i lifvets eget organiska fortskridande. Den normala lifsutvecklingen har nämligen i sitt upptagande af allt jemt nya *positiva* moment städse med sig en härur framvuxen *negation* af hvad som i den föregående lifsutvecklingen står i strid med den sålunda vunna nya positiva bestämdheten, och denna negation framträder först under form af

tvifvel på dess innehåll. Jemte detta slag af tvifvel gifves det äfven *andra* af långt svårare beskaffenhet. Det gifves nämligen också tvifvel för den kristne, hvilka genom sin utgångspunkt från det ännu ej fullständigt öfvervunna *naturjaget*, till och med kunna, om lifsprocessen i högre grad störes, hafva med sig ett fullständigt negerande af sjelfva visshetens fundament, och sålunda helt och hållet förmå *utplåna vissheten*, så att det naturliga jaget återfår sitt dominerande välde.

Liksom kyrkan kommit till sin visshet under strid med motsatser, gäller detta äfven den enskilde, men i och med det *kyrkan* är satt såsom en verklighet, har hon *principielt öfvervunnit alla motsägelser*, och det är blott fråga om att utveckla hvad som härutinnan sålunda principielt är satt. *Innan* den *enskilde* kristne kommit till den fundamentala visshet han eger såsom lem i kyrkan, och som han har att utveckla i organisk sammanslutning med henne för att allt mer participera i hennes vordna visshet med dess utveckling, har han att genomgå en *strid* med motsatser, hvilken i och med den fundamentala visshetens inträdande upphör med det *nya jagets seger* i och genom det segrande gudslifvets genombrott. Men härmed är dock icke striden slut, utan fortvarar lifvet igenom. Det är derföre icke utan skäl som det heter: »arbeten med fruktan och bäfvan på eder frälsning». Den vunna segern måste enligt det organiskas lag städse *reproduceras* under allt innehållsrikare nysättning. Härvid är det icke blott strid med de magter, med hvilka striden fördes före det nya jagets första afgörande seger, utan äfven med *andra*, hvilka behofvet och nödvändigheten af visshetsutveckling har med sig. Striden öfvergår vida den, som fördes mellan det s. k. bättre och sämre jaget på den naturliga ståndpunkten: det gäller icke blott periferiska saker, utan de mest personligt *centrala* lifsverkligheterna. Just emedan det gäller så mycket, inträda ofta anfäktelsens och tviflets mörka stunder och betaga den kristne hans trosvisshets glada tillförsigt. Härunder är det som det ännu fortlefvande, om ock principielt öfvervunna, *naturjaget* särskildt vill göra sig gällande. Det framhäfver *inkongruensen* emellan den naturliga och kristna erfarenheten och kunskapen för att dermed söka vindicera rätt åt den förra gent emot den senare. Härigenom uppstå lätt en sträfvan att på *allmänmenskligt* vis draga ned det specifikt kristna från dess egen sfer, hvarigenom den kristna vissheten är i fara att förloras genom

försöket att upptaga henne uti inadeqvata former, i hvilka hon icke låter sig inrymma. Sedan sökes ofta ett *surrogat* för den sålunda reducerade kristendomen i allahanda yttre bevis på samma sätt, som det brukar vara fallet, der man i allmänhet icke har öga för kristendomens individuela egendomlighet. Detta är således icke en fullkomlig negation af kristendomen, utan en *förändring* af honom efter det naturliga. Här är dock vägen *nära* att göra *gemensam sak* med de fiender kristendomen eger i sina *uppenbare förnekare*. Få desse fiender, derigenom att den sålunda tviflande gifver gehör åt t. ex. den falska sjelfuppehållelsedriften gent emot kristendomens dömande magt och dess högre sedliga kraf, än den blott naturliga menniskan är van vid, ett, om ock endast momentant, insteg, så är fara för handen, att de vinna ytterligare bifall. Störst är naturligtvis faran, om dessa tvifvel hinna utbreda sig från det inre lifvets mera periferiska punkter till sjelfva den *centrala* trosgrunden. Härifrån måste tvärtom en *reaktion* inträda, om icke det andliga lifvet skall helt och hållet utslockna.

Af detta allt framgår, att det är *under en mycket komplicerad strid*, en strid inom menniskan med sig sjelf, som det *kristna lifvet med sin visshet sättes och eger fortbestånd*. Först efter de särskilda segrarne visar det sig huru *sjelfbedrägeriet* jemte *misskännandet* af kristendomen utgjort stridens förnämsta föranledande faktorer.

Äfven *kyrkan* har *yttre* och *inre fiender* att bekämpa, hvarföre hon som en ecclesia militans i likhet med den enskilde ständigt måste vara stadd i en »kamp för tillvaron». Visserligen är hon *såsom kyrkan viss om seger*, men då hon såsom sådan har sin tillvaro i en mängd särskilda lemmar eller *bekännelsekyrkor*, kan hon genom att i någon eller några af dessa *duka under* för yttre eller inre tvifvel i dem gå sin undergång till mötes, om ock detta icke lika lätt som den enskilde. Det fordras för fortbeståndet ett *ständigt tillbakagående till den vissa lifsgrunden* för att härifrån på nytt möta alla tvifvel och genom att låta dem krossas mot denna fasta punkt bringa dem till tystnad. I stället för att utplåna vissheten kommer tviflets antites, återförd i sin empiriska nödvändighet till sin egen källa och ständ i detta sitt sammanhang inför visshetens fundament, der den redan principielt är öfvervunnen, tvärtom att bidraga till vissthetens egen *utveckling* på denna hennes fasta bas.

Sålunda *pröfvar* kyrkan sin visshet och aflägger räkenskap för dess grund. Att veta *hvarför* jag tror trots inre och yttre motsägelser är ej blott en *vetenskaplig fråga*, utan en *etisk* och *praktisk* tillika. Genom denna frågas besvarande *utvecklas* vissheten sjelf, och der motsägelserna lösas, hvilket i detta lifvet aldrig sker på alla punkter, vinnes *harmoni*. Utan att grunda sig på den *naturliga vissheten* träder dock den kristna vissheten alltid i *sammanhang* dermed genom den visshetsutvecklingen städse åtföljande, pröfvande *kunskapsakten*. Yttre ting och impulser äro följaktligen icke utan allt inflytande. Den förhandenvarande kristna vissheten har dock utvecklats till hvad den är och är detta, till sin *gestalt* bestämd på samma gång som af mötande *motsägelser* tillika och företrädesvis af sitt eget *inre väsen*. Pröfningen har, formelt sedt, enahanda karakter som på det naturliga området, men då erfarenheten här betyder mer, blir dock fordran på återgång dertill i och för denna pröfning af större nödvändighet; och sagda *återgång till erfarenheten underlättas* derigenom, att den derför nödvändiga beröringen med objekten här i allmänhet är lättare att ånyo åstadkomma. Genom denna större möjlighet af återgång till erfarenheten föreligger en *större möjlighet att kontrollera* den kristna vissheten.

En visshetens *kontroll* och en visshetens *pröfning* möjliggöres också på det kristna området lika väl som på det naturliga genom *vetenskapen om vissheten*, liksom äfven en sådan vetenskap å andra sidan genom sin fordran på vetenskaplig bestämdhet *ökar faran för misstag på enskilda punkter*. Redan i den omedelbara vissheten ligger för den kristne en sträfvan till kunskap derom på samma sätt som i all omedelbar visshet öfver hufvud. Menniskoandens behof af universalitet och sammanhang höjer den i följd häraf genom kunskapen förmedlade vissheten än ytterligare till en vetenskapligt förmedlad sådan. Resultatet i all vetenskap vill vara vetenskaplig visshet om vetenskapsobjektet, och så vill äfven här resultatet af vetenskapen om den kristna vissheten blifva en *vetenskaplig visshet om den kristna vissheten*. Objektet för den ifrågavarande vetenskapen är alltså den kristna vissheten, så vidt denna ännu icke blifvit vetenskapligt förmedlad, och vetenskapens ändamål är att åstadkomma denna vetenskapliga förmedling. *Den vetenskapliga vissheten är alltid den formelt högsta*. Hon bestämmes till sin individuela beskaffenhet efter sitt *objekt*. Här är det så-

lunda den kristna vissheten som bestämmer den individuela beskaffenhet, som vetenskapen om denna visshet får.

Af vår föregående framställning bör det vara klart, att resultatet i fråga om den kristna vissheten vetenskap närmast är att formelt jemföra med det resultat, som uppnås i de *empiriska* och *historiska vetenskaperna*. Då nämligen objektet utgör en i erfarenheten gifven verklighet, kan vetenskapen härom endast framstå med *faktisk visshet*, ej apodiktisk. Kunde den kristna vissheten höjas till allmängiltighet och nödvändighet, skulle detta senare vara fallet. Men *inom sin sfer* hafva vi sett såväl vissheten som kunskapen derom hafva både *allmängiltighetens* och *nödvändighetens karakter*, och i denna betydelse tillkommer sagda karakter äfven den apologetiska vetenskapen, men detta dock blott i den mening taget, att *hvarje kristen*, i den mån han såsom sådan från den fundamentala erfarenhetens vissa grund kommit till en härur härledd universel och sammanhängande visshet, nödvändigt *måste* skänka densamma sitt *bifall*, enär han här finner det motsvarande uttrycket för hvad han är och med religiöst sedlig nödvändighet måste vara.

Men då den ifrågavarande vetenskapen i och för sin fordran på universalitet liksom all vetenskap på mera periferiska punkter ej sällan måste taga sin tillflykt till analogislut jemte hypoteser och kombinationer af erfarenheter, som ofta ega en mycket individuel karakter, blir denna nödvändighet och allmängiltighet *ej* ens i den mening vi tagit ordet *alldeles fullständig*, utan lider en viss inskränkning. Denna inskränkning undanrödjer naturligen den historiska utvecklingen allt mer och mer.

En annan omständighet, hvarifrån vi abstraherat, är äfven den, att den vetenskapliga vissheten under sin härledning ur individuelt bestämda erfarenheter alltid går genom *subjekt* med *individuel* bestämdhet, hvarigenom såväl *individuel brist* som *individuel fullkomlighet* än ytterligare kommer till och lemnar sina spår efter sig till hinder för allmängiltigheten och nödvändigheten. Denna omständighet gör sig här så mycket mer gällande som det är ett område, der den personliga *friheten* spelar en större rol.

Härigenom *möjliggöres* och *nödvändiggöres vetenskapens organiska fortskridande* till allt större allmängiltighet och nödvändighet äfvensom *subjektets utveckling* till att kunna vara ett uttryck för den kristna vissheťsvetenskapens *generela* subjekt eller kyrkan.

Först när kyrkan vunnit en fullständig visshet i alla afseenden, så långt hennes nuvarande existensform möjliggör densamma, och hennes vetenskapliga resurser sträckt sig ända derhän, att hon mägtar gifva ett adeqvat vetenskapligt uttryck deråt, kan det bli fråga om, att hennes individuela vetenskapssubjekt genom fullständigt participerande i henne skall kunna åstadkomma ett efter denna tillvarelseforms hjelpmedel *fullkomligt* visshetssystem.

Sedan vi nu betraktat hvad visshet i allmänhet är samt äfven och särskildt hvad den kristna vissheten i sin såväl formela likhet som reela olikhet med den förra innebär, och sedan vi tillika sett huru denna kristna visshet på grund af derför förefintliga behof af teoretisk och praktisk art från sin omedelbarhets reela fullhet sträfvar att formelt höja sig till en universel och sammanhängande visshet, som i det vetenskapliga visshetssystemet först har sin verklighet, så återstår det att visa huru detta visshetssystem, hvilket vi i det föregående funnit vara identiskt med apologetik, och hvars allmänna karakter vi blott hunnit antyda, närmare gestaltar sig. Resultatet skall sålunda blifva ett *ytterligare bestämmande* af hvad apologetiken är såsom en särskild teologisk vetenskap med den kristna vissheten till sitt specifika objekt. Och då det är objektets egendomliga natur som i synnerhet förlänar vetenskapen hans väsendtliga karakter, kommer den följande framställningen att på det närmaste ansluta sig till den utredning af den kristna vissheteus väsen, hvilken vi nu senast försökt lemna.

Det har visat sig, att apologetiken i betydelse af den kristna vissheteus vetenskap närmast hemtar sin utgångspunkt från denna visshet i hennes omedelbara grundläggning. Detta hafva vi dock funnit icke behöfva utesluta upptagandet af dermed i sammanhang stående förmedlade visshetsmoment. I hvad mån detta upptagande af sådana visshetsmoment bör ega rum samt på hvad sätt det har att försiggå kommer längre fram i anslutning till hvad som redan deröfver blifvit sagdt att ytterligare skärskådas. Men i och för insigten om apologetikens förhållande till de öfriga teologiska vetenskaperna vilja vi redan nu framställa en allmän anmärkning rörande denna fråga. Vi måste nämligen från apologetikens uppgift *utesluta skyldigheten att utveckla den visshet, som framgår såsom resultat af någon eller några af de öfriga teologiska vetenskaperna eller alla tillsammans.*

Då hvarje vetenskap sträfvar till visshet beträffande sitt vetenskapsobjekt, kan man ju äfven tala om en kristen visshet såsom resultat af dessa vetenskapers verksamhet, i den mån de förmå att realisera sitt syftemål. I nämda vetenskaper vill derföre resultatet vara en vetenskaplig visshet om kristendomen enligt sina urkunder, enligt sin utveckling i kyrkans historia, enligt det kristna medvetandets totala bestämdhet för det närvarande o. s. v. efter resultaten äfven inom den praktiska teologien. Men här är att märka det den visshet, som sålunda resulterar ur deras vetenskapliga verksamhet, företrädesvis ur den teoretiskt teologiska verksamheten, utgör en visshet om *innehållsbestämdheten* hos de realiteter, hvilka de, hvar och en från sin synpunkt, behandla. De utgå från dessa realiteter såsom vissa utan att göra den visshet sjelf, hvarunder de för medvetandet sålunda äro vissa, till föremål för en särskild vetenskaplig behandling. Apologetiken deremot tar till sitt objekt sjelfva denna visshet, hvarunder ett kyrkosamfund innehar hela komplexen af de kristna realiteterna.

Men då det härvid är fråga om denna visshet såsom det kyrkliga medvetandets *närvarande* besittning, så följer, att apologetiken närmast är att särskilja från *dogmatiken* och *etiken*. Dessa senare vetenskaper afse de kristna realiteternas *närvarande innehållsbestämdhet* i det kyrkliga medvetandet och söka derföre uppnå en vetenskaplig visshet derom, *apologetiken* afser *den motsvarande vissheten* om nämda realiteter och vill utveckla denna till vetenskaplig bestämdhet. Hon har alltså samma objekt som dogmatiken och etiken tillsammans, men detta samma objekt betraktadt under en annan synpunkt. Dogmatiken och etiken hafva löst sin uppgift, sedan de ur sina yttersta principer härledt *hela trosinnehållet* såsom härur principieradt, apologetiken har löst sin uppgift, sedan hon framstält *hela den visshet*, hvarunder objekten med dessa innehållsmoment framträda, såsom principierad ur sina yttersta vissbetsgrunder. Vi vilja söka bättre åskådliggöra detta genom ett konkret exempel. Då dogmatiken i fråga om t. ex. det kristna gudsbegreppet har att utveckla den härför till grund liggande realiteten, sådan hon i sin enhetliga mångfald såsom viss ingår inom komplexen af den objektiva gudsgemenskapens öfriga realiteter, har apologetiken att utveckla sjelfva den visshet, hvarunder denna kristna realitet i sitt förhållande till vissheten om alla de öfriga kristna verkligheterna utgör det kristligt bestämda medvetandets

innehåll. Af detta allt framgår, att apologetiken är en teoretiskt teologisk vetenskap, som i sin speciela uppgift står dogmatiken och etiken närmast.

Derigenom att apologetiken på ett universelt och sammanhängande sätt framställer vissheten, sådan denna konstituerar hennes vetenskapsobjekt, lägger hon sin allmänna vetenskapsnatur i dagen; och derigenom att det är den kristna vissheten som hon framställer, och detta i kyrkans anda eller sådan nämda visshet hos den enskilde såsom lem i kyrkan utvecklas till ett fullständigt participerande i kyrkans visshet, förråder hon sin teologiska vetenskapskarakter. Sammanfattande kan hennes vunna bestämdhet derföre uttryckas sålunda: *hon är den kyrkans genom det enskilda subjektet förmedlade teoretiska vetenskap eller den teoretiskt teologiska vetenskap, som på ett universelt och sammanhängande sätt framställer den sig till ett helt visshetssystem utvecklande kristna vissheten.*

Så fattad blir hon i bästa mening *konfessionel.* Kyrkans rätt uppoffras icke för individens och individens rätt ej heller för kyrkans. Klyftan emellan den enskildes och kyrkans visshetsbesittning löser sig historiskt genom hans utveckling till ett allt mer aktuelt participerande i hennes hela potentielt i honom förefintliga visshet, och apologetiken beaktar noga nämda utveckling under sin framställning af kyrkans hela visshet i hennes status quo. Denna kyrkans visshet är produkten af hennes inre lifserfarenheter, och då sagda lifserfarenheter just äro det som tager sig uttryck i bekännelsen, följer, att apologetiken måste vara konfessionel, *så långt bekännelsen utgör det adeqvata uttrycket för dem.* Apologetiken har också, *historiskt* sedt, alltid varit mer eller mindre konfessionel, äfven der hon velat ställa sig på en bredare bas. *Apologier* deremot kunna gifvas, hvilka genom sitt privilegium att blott behöfva röra sig på mera enskilda punkter hafva den allmänna natur, att konfessionela spår icke äro märkbara. Men redan förutsättningarna för att kunna utgöra ett individuelt *subjekt* för apologetiken involvera i sig nödvändigheten af dettas konfessionela bestämdhet, enär det endast är genom förmedlingen af ett konfessionelt kyrkosamfund det kommer i besittning af sitt vetenskapsobjekt. Skall för öfrigt icke försvaret inskränka sig till ett blott analyserande af några allmänna satser, utan vara ett i förhållande till sitt *objekt* universelt sådant, der tillika ett sammanhang finnes, hvilande på såväl delarnes ömsesidiga förhållande till hvar-

andra som deras förhållande till det hela, så inses lätt, i betraktande af att detta förhållande icke blott är betingadt af det helas, utan äfven hvarje dels individuela bestämdhet, att, om vi jemväl besinna, det hvarje konfessionskyrka bär sin konfessionela pregel såsom det temporära uttrycket för måttet af sin tids tillegnan af kristendomen i hans enhetliga mångfald, apologetiken lika väl som t. ex. dogmatiken måste blifva konfessionel.

Vi behöfva väl icke här påpeka, att vi med det nu sagda ingalunda mena, det apologetiken skall vara bestämd af bekännelsen i betydelse af ett slags yttre *lagkodex* eller af de mer eller mindre *vetenskapliga formuleringar*, med hvilka hon under bruk af blott sin tids hjelpmedel härför sökt fixera sitt innehåll. Apologetiken har öfver hufvud taget endast att bestämmas af bekännelsen inom den kyrka, hvars vetenskap hon vill vara, så vidt denna bekännelse i sin *typiska gestalt* utgör det *historiskt bästa uttrycket* för den lifsutveckling, hvartill det ifrågavarande kyrkosamfundet i sin på grundvalen af särskild charismatisk begåfning erhållna mission kommit såsom en lem i den ena allmänna kyrkan.

Framstegen i religiös erfarenhet öka alltid, särskildt när de vunnit den bestämda gestalt, att de låta fixera sig i bekännelse, resurserna för apologetiken, då hon i likhet med all vetenskap såsom sådan har att ytterst basera sig på erfarenheten såsom sitt fasta fundament. På detta sätt vinner alltså apologetiken genom den fortskridande bekännelsen nya hjelpmedel. Men lika visst som det är, att *bekännelsen* sålunda *befruktar apologetiken*, lika visst är det, att *denna* å sin sida *befruktar bekännelsen* och i sin mån bidrager till hennes organiska utveckling. Detta senare blir särskildt möjligt, derigenom att apologetiken icke blott har att utgå från kyrkans erfarenhet, så vidt denna funnit sitt motsvarande uttryck i bekännelse, utan äfven såsom en röst ur kyrkans inre lifsorganism i likhet med den tetiska teologien för öfrigt har att taga hänsyn till de på grundvalen häraf gjorda *nya erfarenheter*, hvilka ännu icke hunnit eller, derigenom att yttre eller inre behof af konfessionelt uttryck ännu icke gjort sig gällande, annars ännu icke kommit att bli fixerade i bekännelse. Den omständigheten, att apologetiken dervid, i den mån hennes uppgift det kräfver, måste *pröfva* erfarenheten samt, der denna är otillräcklig, i och för sin fordran på universalitet nödgas inträda *förmedlande* mellan gifna erfarenheter, underlättar ny sådan, genom att apologetiken härun-

der, liksom dogmatiken och etiken på sina områden, drager lifvet till dess intuitiva sida in på ännu icke medvetet upplefvade punkter. Derigenom utgör hon *ett ibland de medel, hvilka förbereda* bekännelsens expressiva fortskridande.

I detta sammanhang torde det vara på sin plats att yttra några ord med afseende på den så kallade *polemiken*. Såsom det framgått af vår historiska öfversigt har det icke saknats representanter för den uppfattningen, att en vetenskap med detta namn skulle hafva att intaga en sjelfständig ställning inom teologien vid sidan af apologetiken. Liksom man härvid velat finna *apologetikens uppgift* i rättfärdigandet af kristendomen *gent emot utifrån mötande angrepp*, så har man i polemiken velat se den vetenskap, hvilken, tagande parti för ett visst konfessionelt kyrkosamfund, har till sin uppgift att försvara detta *gent emot alla andra konfessioner jemte annat, som inom kyrkan sjelf* från det ifrågavarande kyrkosamfundets synpunkt har karakteren af att vara oförenligt med detta.

Den på detta eller liknande sätt bestämda polemiken synes oss *icke* kunna åt sig häfda en *sjelfständig uppgift inom teologien. Ingen vetenskap* kan existera genom att hvila på *blott negation*, och de *positiva* moment, som man i polemiken velat finna, hafva sin rätta plats för behandling *inom de öfriga* teologiska vetenskaperna. Hvarje teologisk vetenskap har att vid utvecklingen af sitt positiva innehåll taga hänsyn till mot detsamma rigtade angrepp för att derigenom gent emot dessa äfven rättfärdiga sagda innehåll. Detta gäller också med hänsyn till sådana frågor, som den historiskt framträdande polemiken velat besvara. Äfven apologetiken måste, så vidt hennes vetenskapsnatur det fordrar, i sin position vara bestämd af dylika angrepp och detta jemväl af konfessionel natur.

Härmed vilja vi ingalunda hafva sagt, att apologetiken har att förhålla sig *fiendtligt* till alla andra konfessionssamfund, lika litet som någon annan teologisk vetenskap har att göra det. På samma gång hon har sin utgångspunkt i den kyrkas erfarenhet, hvars vetenskap hon utgör, är det tvärt om hennes pligt att äfven taga hänsyn till inom dessa gjord kristen erfarenhet, så vidt denna låter sig konstatera såsom verklig sådan. En dylik hänsyn kan endast bidraga till att intensivt och extensivt rikta utgångspunkten. Ingen kyrka är för öfrigt här på jorden kyrkan, utan de hafva, hvar och en i sin konfessionela bestämdhet, blott sitt aktuelt historiska tidsmått af sanning att bringa till ytterligare utveckling i och

för den slutliga inre lifsförening, hvari de alla hafva att mötas efter utförd mission här på jorden.

Men då, såsom det visat sig i det föregående, kyrkans åtskilnad i konfessionela kyrkosamfund icke blott har sin grund i olika uppgifter af deras gemensamme Herre m. m., hvarigenom de dock, i stort sedt, *enas* genom att alla, hvar och en på sitt sätt och med sina gåfvor, hafva hans rikes tillkommelse till sitt mål, utan denna åtskilnad också har sin bestämningsgrund i synden jemte den deraf härflytande olika troheten mot den gudomliga lifssanningen, hvarigenom de *söndras*, så kan derföre, i betraktande af detta senare äfvensom det gemensamma stora målet, den ömsesidiga uppgiften icke vara någon annan än den att hos hvarandra *bekämpa* allt som härflyter från denna syndens söndrande magt liksom äfven den att söka *bringa till enhet* allt det, hvilket, om det ock framträder med något olika individuela färgskiftningar, dock i grunden härleder sig från samma den sanna kyrkans lifsprincip. Denna bekämpande och denna enande verksamhet ingå såsom moment i hvarje sjelfständig teologisk vetenskap, och apologetiken har icke den minsta andelen deraf. Liksom vi derföre icke kunde finna någon sjelfständig plats inom teologien för polemiken i och för den förra verksamheten, synes oss äfven den så kallade *ireniken* med sina anspråk att vilja på ett *sjelfständigt* sätt utöfva de senare funktionerna böra *uteslutas*.

Sedan det nu blifvit ådagalagdt, att apologetiken i likhet med öfriga teologiska vetenskaper har att bära konfessionel pregel, synes det väl, som skulle hon i denna bestämdhet förlora sin sanna vetenskapskarakter. Det har ju i det föregående visat sig, att bekännelsen är något, som är stadt i utveckling. Grunden, på hvilken hon sålunda stält sig, är ju följaktligen icke den *absoluta sanningen.* Denna invändning träffar lika mycket hvar och en af de *öfriga* teologiska vetenskaperna, ja *alla* vetenskaper öfver hufvud, i den mån äfven de utgå ifrån något, som bär spår af mensklig brist och ofullkomlighet. Alla vetenskaper utgå ju ytterst ifrån erfarenheten, och man kan alltid tänka sig möjligheten af en sannare och djupare erfarenhet än den som härvid bildar utgångspunkten. För öfrigt har den kristna erfarenhet, hvarpå apologetiken i likhet med teologien i allmänhet hvilar, så vidt hon tager sig uttryck i bekännelse, en äfven typisk och oföränderlig sida. Men detta senare oaktadt har dock apologetiken att lika väl som

hvarje annan vetenskap i ödmjukhet *erkänna sin vetenskapliga relativitet.* Vi hafva i det föregående sett huru också subjektet för den kristna vissheten kan begå misstag i sin visshetshandling. Men derföre behöfver dock icke erfarenheten sjelf, hvarpå denna i sista hand hvilar, vara osann. Vidare bör det påpekas, att, om det är en sanning, att all vetenskap ytterst har att utgå ifrån erfarenheten, ingen kyrka lemnar en så god utgångspunkt som vår evangeliskt lutherska kyrka, enär hon till hela sin konfessionela egendomlighet står stödd på erfarenheten och derigenom först har möjliggjort en vetenskap i högre mening.

Apologetiken är icke blott konfessionel på det sätt och i den betydelse, som nu antydts, utan äfven *biblisk.* Detta framgår redan af hvad som i den grundläggande framställningen blifvit yttradt om Skriften, i sammanhang med det som sedermera sagts om den visshet, som utgör apologetikens objekt, samt om det förhållande, som Skriften dertill intager i sitt inre sammanhang med nämda visshet. Vi hafva sett huru i vissheten om kristendomen vissheten om Skriften framträder såsom oskiljaktigt förenad med vissheten om de öfriga kristna realiteterna. Då nu apologetiken framställer vissheten om kristendomen på det sätt hon är verklig, måste naturligen också vissheten om Skriften härvid allt jemt framträda i det komplicerade förhållande, hvarunder denna visshet är verklig. Med afseende på kyrkan sågo vi vissheten om Skriften vara normen för hela hennes visshet, och med afseende på den enskilde är detta fallet, i den mån han deltager i denna kyrkans visshet. Derföre *sammanhänger apologetikens bibliska karakter på det närmaste med den kyrkliga.* Apologetikens sant kyrkliga bestämdhet involverar redan i sig uppgiften att i Skriften hafva normen för den vetenskapliga utvecklingen. Men härvid vilja vi betona, att den verkliga visshet om Skriften, som för apologetiken skall vara bestämmande, förbjuder begagnandet af henne såsom en blott *yttre lagkodex.* Det är Skriften i sin *organiska anläggning,* såsom en på ett *fritt, inre och andligt sätt tillegnad kristen realitet,* som har att bilda denna norm. Det nu sagda får följaktligen icke uppfattas i strid med hvad förut blifvit yttradt om erfarenhetens betydelse beträffande den visshet, hvarom fråga är, ty det är här närmast tal om Skriften såsom *genom erfarenheten omedelbart viss.*

Apologetiken, fattad på detta sätt, så att hon utgör och har sitt fäste i en fri, inre och andlig anslutning till bekännelse och

Skrift, bildar ett kristendomens vetenskapliga *sjelfförsvar*, enär han sålunda sjelf i enlighet med sitt eget väsen försvarar sig i en af sina lefvande lemmar; ty *kristendomen* är just, från en viss sida sedd, en *organism af personer* med Kristus till hufvud, och han legitimerar sig nu på det sätt han är verklig i verlden. Han är nämligen under den tidseon, i hvilken vi lefva, *verklig endast i konfessionela kyrkosamfund,* hvilka i sin utveckling *normeras af Skriften;* och derigenom att apologetikens subjekt framträder under anförda konfessionela och af Skriften normerade bestämdhet, hvarunder det eger möjligheterna för sina apologetiska funktioner, blir hon ett sant organ för kristendomens sjelfförsvar.

Det är alltså först genom förmedling af kyrkan såsom nådemedelsanstalt och Skriften såsom det förnämsta nådemedlet samt en härigenom åvägabragt lifsassimilation med denna kyrka såsom congregatio sanctorum kristendomen vinner den subjektiva verklighet, som utgör den kunskapsteoretiska förutsättningen för hans vetenskapliga sjelfförsvar. Det förhåller sig så, emedan kristendomen just är det han är. Vore han t. ex. blott ett nytt *lärosystem,* som endast hade till sitt innehåll tillvarons allmänna bestämningar, så skulle till äfventyrs tillegnelsen deraf hafva sin egentliga förutsättning i en företrädesvis intellektuel förmåga härutinnan, aktualiserad i synnerhet genom det naturliga tänkandets operationer beträffande de sålunda teoretiska innehållsmomenten. Men emedan nu kristendomen, efter hvad det visat sig, är en ny *lifsinsats* i första hand, måste *egandet* af honom såsom sådan vara *det första,* då deremot den *intellektuela besittningen framväxer* och endast kan framväxa *derur* såsom en formel bearbetning af en på etisk-religiös väg tillegnad verklighet, som vunnit sitt subjektiva förverkligande i sjelfva menniskovarelsens innersta väsen, hvarur det intellektuela blott framstrålar såsom en sida deraf.

Den omständigheten, att man vid kristendomsförsvaret så ofta ignorerat dessa enkla sanningar, har med sig, att de icke kunna nog ofta och nog starkt betonas. Kyrkan har naturligen, då hon vill *ådagalägga vissheten* om kristendomens sanning, att framställa denna, sådan hon individuelt gestaltar sig såsom härvid *bestämd af honom sjelf* samt af det på grund af hans egen natur fordrade *sättet för förvärfvandet* eller mottagandet. Vill man icke vid försvaret taga hänsyn till den individuela bestämningen hos den sak man försvarar, så att detta försvar gäller denna sak såsom sådan, kom-

mer det att gälla något annat, verkligt eller overkligt, som på sin höjd har namnet gemensamt med det, till förmån för hvilket det höjer sig.

Med anslutning till det senast sagda kunna vi nu sammanfattande bestämma apologetiken fullständigare såsom *den teoretiskt teologiska vetenskap, som utgör en till ett visst kyrkosamfund hörande apologets fria, inre och andliga reproduktion af hans kyrkas af Skriften normerade verkliga visshet om kristendomen, sådan denna för honom i hans inre lifsassimilation dermed är omedelbart viss och från denna fasta grund ytterligare medelbart framträder såsom sådan.*

Genom sin på detta sätt bestämda vetenskap aflägger kyrkan i allra egentligaste mening *räkenskap* för den tro, som i henne är, och detta icke blott *inför sig sjelf*, utan också i sin universela anläggning, dertill manad af den inneboende sanningsanden, som äfven är kärlekens ande, *inför de utanför henne stående* genom att jemväl inför dessa säga huru och på hvilka grunder hon eger sin visshet trots motsägelserna, för att såmedelst möjligen undanrödja missförstånd och hinder för sin såsom viss förnumna sannings tillegnelse. Hon grundlägger genom detta sitt sjelfförsvar en teologisk *försvarsvetenskap i högsta möjliga mening*. För det första omfattar den visshet hon beskrifver *samtliga* kristna realiteter, så vidt hon upptagit dem i sitt närvarande trosmedvetande. Vidare innehåller det vissheussystem hon framlägger hennes *verkliga* visshet, sådan denna bestämmes af kristendomen sjelf såsom dess objekt, men också af de yttre och inre *motsägelserna* mot detta objekt; ty vi sågo den kristna vissheten blifva hvad den är samt vara och bekräfta detta gent emot motsatser. Då *varandet* till sin natur är bestämdt af sättet för *blifvandet* och *förblifvandet* betingas af samma faktorer, hvarigenom varandet sättes ur sitt blifvande, har apologetiken att noga beakta vissheten till hennes individuela karakter och sålunda äfven såsom bestämd af motsatser under samtliga dessa tre utvecklingsstadier, äfven om hon i den omedelbart vordna vissheten, som bildar vissheteus fundamentala nysättning, har sin egentliga utgångspunkt.

När helst kristendomen nalkas menniskan för att uppfordra henne till sjelfständig visshetshandling i fråga om sig, framträder han såsom ett »tecken, som emotsagdt varder». »Förargelser måste ju komma». Detta är en följd af såväl *menniskans empiriska be-*

stämdhet som den objektiva *kristendomens egen sedligt religiösa natur*. Äfven för den *kristne* sjelf, hvilken vunnit och är stadd i utveckling af den fundamentala vissheten om kristendomen, qvarstå allt jemt, om ock i aftagande grad, med honom inkongruenta moment i det gamla naturjaget, som blott på ett grundläggande sätt är öfvervunnet. Derigenom att apologetiken framställer den kristna vissheten till sin verkliga grund och rätt sådan denna sålunda endast framträder gent emot yttre och inre angrepp på sagda visshet, är det som hon blir i eminentaste mening försvarsvetenskap.

Emedan nu alltså *kristendomsangreppen* utgöra en af apologetikens bestämmande faktorer, hafva vi att med anledning deraf egna dem vår uppmärksamhet, men härvid få vi endast så långt den nu föreliggande uppgiften det kräfver uppsöka några af deras *allmännaste karakteristiska bestämningar*, då deremot de mera speciela och till hvarje särskild tid hörande bestämningarna framgå ur sjelfva det apologetiska systemet. Vi hafva tillförene funnit huru hvarje tid har sina *särskilda* kristendomsfiender, men huru bland samtlige dock ett *enhetligt sammanhang* spåras. Detta sammanhang med sin lagbundenhet har sin yttersta grund i den *väsendtliga identitet*, som tillkommer den fortskridande förnekelsens *subjekt* å ena sidan samt dess *objekt* å andra sidan. Den apologetiska vetenskapen måste i sin position rigta sig mot *alla* icke blott *verkliga*, utan äfven *möjliga* angrepp; men för att vara tidsenlig eller motsvara sin tids särskilda behof af kristendomsförsvar har hon dock att *närmast* taga hänsyn till dessa angrepp, sådana de framträda *i den tid hon sjelf tillhör*.

För öfversigtlighetens skull vilja vi betrakta kristendomsanfallen dels från synpunkten af *subjektet* för dem, dels från synpunkten af deras *objekt* samt slutligen också från synpunkten af den *metod*, hvaraf subjektet gör bruk under sin negation af nämda objekt.

Hvad först beträffar kristendomsangreppen betraktade från den synpunkt, som *subjektet* för dem erbjuder, så hafva de en olika gestalt allt efter detta subjekts *allmänna intellektuela utvecklingsgrad*, men *särskildt dess sedligt religiösa bestämdhet* är det som förlänar dem deras individuela karakter. Efter sagda sedligt religiösa bestämdhet såsom indelningsgrund möta här två grundväsendtligt olika slag af kristendomsangrepp: angreppen ifrån den *kristne* samt angreppen från den *icke-kristne*.

I fråga om den motsägelse kristendomen röner från den *kristne sjelf* hafva vi redan i det föregående lemnat några antydningar i sammanhang med hvad vi yttrade om de *tvifvel* i afseende på kristendomen, som inom den kristne ofta låta förnimma sig och hvilka till sin utvecklade negativa sida kunna sägas utgöra *ett slags angrepp* mot honom. Dessa motsägelser hafva dock icke sin *utgångspunkt* i den kristne såsom kristen, utan i det ännu fortlefvande *naturjaget*, hvilket, i detta lifvet aldrig fullständigt öfvervunnet, allt jemt, om ock med förminskad styrka i mån af det nya jagets fortsatta segrar, höjer sina protester mot inom detta senare upptagna visshetsmoment. Det är en *strid inom den kristne sjelf med sig sjelf*. Liksom den kristnes visshet förverkligat sig under strid med motsatser och under sin fortsatta utveckling allt fort måste bekräfta sig gent emot dylika, så blir detta senare mer af nöden, i samma mån subjektet för den ifrågavarande vissheten mera inom den sfer, der det har att röra sig, träder sådana till mötes, vare sig de nu ytterst härleda sig från det egna naturjaget eller der utifrån blifvit upptagna. Dessa inre motsägelser hafva antingen en öfvervägande *teoretisk* eller öfvervägande *praktisk* natur. De framträda med ett slags *relativ nödvändighet*. I och med deras öfvervinnande framstår deras *intighet*, och ljus uppgår öfver deras verkliga *ursprung*[1]).

Men hvad man i allmänhet menar, då man talar om kristendomsangrepp, är de anfall, som hafva den *icke-kristne* till subjekt. Dessa angrepp *förutsätta* visserligen *ett slags kunskap* om kristendomen, mot hvilken de rigta sig, men denna kunskap sträcker sig aldrig längre än till kristendomens *utansidor*, i följd hvaraf kristendomens *väsendtliga* innehåll, som är oåtkomligt för den naturliga menniskan såsom blott sådan, *misstydes* efter den naturliga erfarenhet, hvilken för henne bildar måttstocken, eller rent af *förnekas*.

Visserligen kan man säga, att den som *en gång varit kristen, men affallit*, gjort verklig kristen erfarenhet. Från denna synpunkt tyckes det väl, som skulle han vara mägtig att bedöma kristendomen och detta nu så mycket mer, som han efter sitt affall synes böra vara höjd öfver allt slags partiställning för kristendomen. Hvad detta beträffar, är det icke nog med att blott en gång hafva

1) I fråga om deras karakter för öfrigt jemför, utom det föregående, sid. 135 f., FRANKS meranämnda Syst. d. Gew. §§ 18—22, som äfven äro att jemföra till det närmast följande.

gjort erfarenheter, utan dertill kommer såsom en lika nödvändig fordran att låta dessa *vara hvad de vilja vara* samt att under fortsatt homogenitet med erfarenhetsmaterialet *förnya* dem i samma rigtning eller nya sådana, der kunskapsprocessen har detta af nöden. Enär intetdera är fallet, så saknas grundvilkoren för giltigheten af de omdömen, hvarmed han angriper den kristna vissheten.

Det slags erfarenhet deremot, som den *icke-kristne*, hvilken *aldrig* på ett medvetet personligt sätt *varit kristen*, i sin beröring med kristendomen kan sägas hafva gjort deraf, är endast af på sin höjd *propedevtisk* natur och kan i egenskap häraf icke bilda grundvalen för insigten om kristendomens sanna väsen, hvarföre angreppen, hvilka härflyta härifrån, ännu mindre än i förra fallet ega förutsättningarna för sin giltighet.

Kristendomen måste alltid för den icke-kristne vara en *dårskap*, men hans *angrepp* utgöra innerst ett *sjelfuppehållelsedriftens försvar* gent emot de outplånliga intrycken af erfarenheten derom. Kristendomen är nämligen i förhållande till den naturliga menskligheten icke blott en *frälsande magt*, utan äfven en *dömande*, och får han ej vara det förra, upphör han derföre ej att vid menniskans kontakt med honom vara det senare. Angreppen äro följaktligen *starkare, ju flere* från kristendomen mottagna *intryck* en person genom dem har *att värja sig emot*. Häraf framgår det, hvarföre angreppen efter det affall, hvarom fråga varit, hafva så stor intensitet.

Sjelfbedrägeriet med sina många undanflykter spelar icke den minst betydelsefulla rolen. Anfallens *egentliga motiv skjutas åt sidan för skenbara* sådana. Kristendomens *ändamål*, menniskans lif och salighet i Gud, *misskännes*, och i stället framhäfves ett blott skenbart godt såsom det högsta goda. Ofta hvila angreppen på en *okunnighetens förvexling* emellan t. ex. teologien och kristendomen eller denna och den empiriska kyrkan, hvarvid man tror sig hafva träffat sjelfva kristendomen genom sådana beskyllningar som den att teologien är ovetenskaplig, kyrkan icke tidsenlig o. s. v.

Med afseende på kristendomsanfallens *objekt* låta dessa anfall indela sig i sådana, som blott omfatta *enskilda sidor* af kristendomen och sådana, som hafva en mera *principiel* anläggning genom att vända sig mot honom i hans *enhetliga organism*. Dessa senare hafva så mycket större betydelse, som de bekämpa kristendomen i hans helhet. Detta principiela tillvägagående är särskildt i våra

dagar något, som icke längre hör till sällsyntheterna. I motsats till kristendomens *uppenbarelseprincip* söker man på såväl det teoretiska som praktiska området häfda *naturen* såsom tillräcklig förklaringsgrund äfven för det öfvernaturliga, hvilket man derför måste *reducera* i enlighet med sina vetenskapliga fördomar. En sådan reduktion af det specifikt kristna möter också i antagandet af en blott *skenbar motsägelse* emellan trosinnehållet samt det naturliga förnuftet, och der man derföre vill åstadkomma en *kompromiss* dem emellan.

Med afseende på *metoden* för kristendomsanfallen kan det naturligen endast vid de *vetenskapliga* anfallen vara fråga om en vetenskaplig metod. Såsom vi nyss sågo, hafva samtliga kristendomsangrepp sin egentliga utgångspunkt i subjektets praktiska bestämdhet, men under deras utveckling är det dettas teoretiska ståndpunkt och resurser hvilka förläna dem deras ytterligare karakter. Utgående sålunda liksom vissheten från en mera omedelbar början antaga de en medelbar gestalt, som har sin högsta utveckling i mer eller mindre fullständigt utförda vetenskapliga *system;* och då vetenskapen begagnar sig af både *empirisk, historisk* och *spekulativ* metod, komma kristendomsanfallen att bära en efter hvar och en af dess metoder, alltefter som endera af dem har öfvervigten, olika gestalt, och det beror på hvilken metod som i tidsmedvetandet dominerar, om den ena eller andra framkallar de svåraste anfallen. I vår tid synes det vara *naturvetenskapen* med sin empiriska metod, för att icke tala om det denna vetenskap ofta åtföljande, ehuru ej till henne hörande, sjelfständigt spekulativa konstruerandet, — det synes vara denna vetenskap som i flere af sina målsmän och med frångående af sin egentliga uppgift *mest negerande* inträder på kristendomens område. Men äfven den *historiska kritiken* med sin historiska metod och den spekulativt konstruerande *filosofien,* för att icke nämna sjelfva *teologien,* hafva inom sitt sköte egt målsmän för kristendomens negerande.

Det är emot sådana mångskiftande motsägelser som apologetiken på den åt henne anvisade ståndpunkten har att försvara kristendomen. Det ligger *icke* i hennes magt att *undanrödja* dessa motsägelser, utan hon måste åtnöja sig med att vara *ett ibland medlen* för undanrödjandet af *hindren* för kristendomens tillegnan samt att särskildt *stärka och befästa* de redan inom honom befintlige genom att söka återföra dem till den fasta visshet, mot hvilken motsägelserna krossas.

Genom anfallens föränderlighet och vexling får apologetiken en *föränderlig sida* och detta i och genom sin sträfvan att under begagnande af alla till buds stående hjelpmedel på ett tidsenligt sätt låta den positivt vetenskapliga framställningen i denna sin position på alla punkter taga hänsyn till dem. Och genom att vara vetenskapen om den kristna vissheten, som liksom angreppen, af hvilka hon har sin bestämdhet, är något som utvecklar sig, kommer en faktor till, som ytterligare förorsakar denna föränderlighet. Men derigenom att det är samma väsendtligen lika och mot samma väsendtligen lika angrepp rigtade kristna visshet som apologetiken har till sitt innehåll, får hon en *väsendtligen fast och oföränderlig karakter.*

Det är följaktligen *förvissningens positiva förlopp*, ej den mot kristendomen framvuxna negationen, *som väsendtligen bestämmer apologetikens karakter.* Enär denna förvissning hvarken har sitt yttersta stöd i en blott yttre auktoritet eller en endast naturlig erfarenhet, utan detta bildas af omedelbar kristen erfarenhet, är det denna som med sin visshet i första hand bestämmer nämda karakter. Utgångspunkten kan apologetiken ej taga i anfallen, då dessa utgöra en det blott naturligas negation af det öfvernaturliga, ty dermed skulle hon antingen ha förnekat sin teologiska natur eller också, om hon endast intoge en negativ ställning härtill, omöjliggöra sig sjelf såsom vetenskap, emedan hvarje sådan måste ega en positiv utgångspunkt. Dessutom har man att noga beakta, det hvarje *antites* endast låter sig på ett vetenskapligt sätt bekämpa genom en vetenskapligt grundad *tes.* Icke följer deraf, att ett eller flere angrepp tillbakavisas, det alla öfriga, de må nu vara verkliga eller blott möjliga, äfven måste vika på grund af de förras intighet.

Den tes, af hvilken apologetiken gör bruk, är, efter hvad ofvan visat sig, förnämligast af *psykologiskt kunskapsteoretisk* natur, enär hon uppsöker och gent emot angreppen framhäfver den *grund,* på hvilken de kristna realiteterna till sin visshetssida hvila. Gent emot anfallen på kristendomen i hans *helhet* ställer hon den på hans egen sjelfbevisning hvilande vetenskapliga vissheten i dennas *systematiska enhet*, och mot negationen af kristendomens *särskilda* sidor ställes den *motsvarande vissheten*, sådan hon i detta system har sitt stöd och sin styrka.

Sålunda förlägges striden af apologetiken till sitt *rätta forum*, och kristendomsfienden har att inträda på samma område, om hans anfall skola ega någon betydelse, enär det gemensamma objektet för dessas negation och apologetikens deremot stälda position endast på den kristianocentriska ståndpunkt, på hvilken apologetiken stält sig, kan vinna sin vetenskapliga behandling. Om nämligen någon, ställande sig t. ex. på filosofisk grund, negerar kristendomen till hans inre väsen, har han dermed såsom objekt för denna negation ett sådant, hvilket såsom vetenskapsobjekt faller inom teologien; och gäller negationen detta objekt till dess visshetssida i den mening vi tagit detta ord såsom apologetikens objekt, hör frågan till hennes område, inom hvilket alltså det vetenskapliga afgörandet har att ega rum. Att begära, det apologetiken skulle öfver allt, der en vetenskap under öfverskridande af sina gränser i sin negation kommer in på hennes område, bemöta denna genom att härmed taga sin ståndpunkt inom samma vetenskap, hvarifrån anfallet sålunda utgått, är detsamma som att vilja omintetgöra apologetiken såsom vetenskap och till konseqvensen all vetenskap. Vore detta hennes skyldighet, skulle hon komma att i sig innefatta, snart sagdt, alla vetenskaper, då kristendomsanfallen i de mest skilda sådana velat finna sitt stöd, och faktiskt blott komma att blifva ett dilettantmessigt mångsysslande utan strängt vetenskaplig bestämdhet. Antag för öfrigt, att man stälde samma lika berättigade fordran på t. ex. filosofien eller naturvetenskapen, huru skulle man för dem kunna finna ett subjekt, som förmådde utgöra ett vetenskapligt sådant?

Men det är dock icke detta skäl som är det afgörande för apologetiken att hålla sig inom sina gränser. Hvad som härvid väger tyngst är den omständigheten, att det är helt och hållet *stridande mot hennes eget väsen* såsom en fortlöpande sjelfständig vetenskap att inom sitt område indraga allahanda frågor, tillhörande andra vetenskaper, så vidt icke dessa äro af den *allmänna* natur, att de tillkomma vetenskapen i allmänhet eller det kan vara nödvändigt för bestämmandet af hennes egna *gränser*. Beträffande denna gränsbestämning deremot kan det endast vara fråga om att få henne vetenskapligt faststäld för att sedan låta hvarje objekt få sin behandling inom den vetenskap, dit det hör. Visserligen är det sant, att ett anfall mot kristendomen till den sida, som utgör apologetikens objekt, ofta lätt nog kan vederläggas just inom

den vetenskap, hvari det söker sitt vetenskapliga stöd, men denna vederläggning har att försiggå genom denna vetenskap sjelf. Beträder apologetiken denna väg, har hon företagit sig något som ligger utanför hennes vetenskapliga uppgift.

Eger detta allt sin rigtighet, följer deraf, att apologetiken bör *utesluta mycket* af det material, som man är van vid att i henne se upptaget till behandling, men äfven att hon bör *upptaga mycket*, som vanligen antingen *icke alls* blifvit behandladt inom teologien eller, om det der förekommit, erhållit sin behandling inom dennas *öfriga* discipliner. Hennes uppgift är att framställa vissheten om samtliga kristna realiteter, så långt denna utgör det närvarande trosmedvetandets bestämning, samt genom denna positiva framställning möta alla de angrepp, som på detta område träffa kristendomen. Öfriga angrepp hafva de andra teologiska vetenskaperna att möta, i den mån de träffa deras objekt, och detta äfven de så, att de strängt hålla sig inom sina vetenskapliga gränser. Att apologetiken härvid mer än dessa kommer att bestämmas af angrepp följer af naturen hos hennes objekt, som är af den art, att det mer än något annat drabbas deraf.

Dermed att vi så starkt, som nu skett, framhållit apologetikens nödvändighet att såsom en *sjelfständig* vetenskap strängt hålla sig inom sina gränser, vilja vi naturligtvis icke hafva förnekat, hvad vi för öfrigt redan förut påvisat, det hon såsom vetenskap har att intaga sin plats i den allmänna vetenskapsorganismen och der såsom en lem stå i organisk förbindelse med alla öfriga. Hon har att tillgodogöra sig framsteg i allmänhet, och särskildt har hon att motsvara sin tids resurser i vetenskapligt hänseende eller att vara tidsenlig.

Såsom den sjelfständiga försvarsvetenskap vi funnit apologetiken utgöra bildar hon en den kristna vissheteus *lifsorganism motsvarande tankeorganism*. Kyrkans visshetsbesittning är nämligen, fattad i den mening, i hvilken hon utgör objekt för apologetiken, ett enhetligt lifssystem, hvilket bestämmer hennes medvetande och der tager sig en subjektiv gestalt. Den objektiva lifsorganismen omsluter hela den komplex af realiteter, som konstituerar gudsgemenskapen till hans såväl objektiva grundläggning som till det subjektiva förverkligande deraf, hvilket kyrkan sjelf är såsom af denna grundläggning principierad. Det är sålunda hela kristendomen hvilken, så vidt han såsom tillegnad till sin visshetssida be-

stämmer det kyrkliga medvetandet, utgör apologetikens objekt. Detta objekt bildar såsom en organism en enhet i mångfald af realiteter, hvarvid enheten är den organiserande principen och momenten framträda till sin individuela bestämdhet såsom deraf principierade. Hvarje moment står följaktligen i ett visst förhållande till såväl enheten som hvart och ett af de öfriga deri principierade momenten. *Realprincipen* eller principium essendi för denna verklighet bildas af *den genom omvändelsen och pånyttfödelsen grundlagda lifsgemenskapen med Gud.* Denna lifsgemenskap eller lifsförening mellan menniskan och Gud har dels en objektiv, dels en subjektiv sida, hvarföre man kan betrakta principen från den dubbla synpunkt, som härigenom erbjuder sig. Men detta betraktelsesätt är då endast följden af en abstraktion, ty i menniskans verkliga lifsgemenskap med Gud låta de sig icke från hvarandra särskilja. Härigenom bevaras sjelfständigheten å ömse sidor. Teologien kan i sin uppfattning af hvad Gud är aldrig komma högre än till uppfattning af hvad han är i förhållande till den kristna menskligheten. I fråga om menniskan kan teologien aldrig vinna något högre och sannare begrepp om henne än det, som utsäger hvad hon är i sin förening med Gud. I denna förening med Gud hafva vi också sett menniskan ega sin största sjelfständighet, hvarföre den derur härledda vissheten är uttrycket för den högsta sjelfständigheten å hennes sida. Det är nu denna visshet, sådan hon inom det kyrkliga medvetandet för det närvarande individualiserar sig i gudsmedvetandets, sjelfmedvetandets och verldsmedvetandets visshet, hvaraf apologetiken utgör en den enskilde apologetens i lefvande förbindelse med hans kyrka gjorda fria, inre och andliga reproduktion.

Sin vetenskapliga *form* bär apologetiken såsom produkten af det *empiriska, historiska* och *spekulativa* förfaringssätt, hvarunder sagda reproduktion försiggår. Dessa *tre metoder* komma härvid till *enhetlig användning*, dock så, att de empiriska och historiska metoderna dominera, äfven om den spekulativa i sista hand förlänar apologetiken den genomfördt systematiska karakter, hvarmed hon framträder. Det har nämligen visat sig, huru den fundamenterande utgångspunkten för apologetiken bildas af den genom gudsgemenskapen vunna omedelbara vissheten. Förståndet i sin analyserande och syntetiserande verksamhet i enhetlig förening bearbetar det sålunda omedelbart gifna materialet, hvarunder motsägelser undanrödjas och historiskt förmedlade moment upptagas, på sätt

som förut blifvit ådagalagdt, hvarefter nämda förstånd, följande sin inneboende universalitetstendens, efter att i sin vetenskapliga förmedlingsprocess hafva nått den högsta möjliga fullständigheten, såsom spekulativ förmåga ställer denna mångfald under de i denna förmåga gifna allmänna bestämningarna. Härigenom framträder den kristna vissheten såsom enheten i och af sin, så vidt möjligt är, fullständiga mångfald. *Kunskapsprincipen* eller principium cognoscendi för det härmed föreliggande apologetiska systemet är alltså, efter hvad det nu visat sig, i sista hand *det kristna medvetandet* sjelft.

Sammanfatta vi nu till sist den lemnade framställningen öfver apologetikens konstitutiva bestämningar, vinnes följande *realdefinition: apologetik är den systematiskt teologiska vetenskap, som utgör en till ett visst kyrkosamfund hörande apologets fria, inre och andliga reproduktion af hans kyrkas af Skriften normerade, aktuelt högsta sedligt religiösa visshetsorganism, sådan denna, till sin enhetliga mångfald härledd ur sina yttersta principer och under sin utveckling härur bekräftande sig gent emot motsatser, systematiskt ter sig för hans eget sedligt religiösa trosmedvetande.*

Hvilken *encyklopedisk ställning* har nu den så bestämda apologetiken inom den teologiska vetenskapsorganismen? Att hon icke kan falla inom den praktiska eller den historiska teologien, utan har sin rätta plats inom den *systematiska teologien*, bör vara klart af det föregående. Men hvilken plats hon har att intaga inom denna systematiska teologi, torde vara svårare att afgöra. Det kan naturligtvis härvid endast vara fråga om huruvida hon skall bilda början eller slutet af systemet. Vi vilja icke neka, att flere skäl tala för det förra alternativet. Men då dogmatiken och etiken för sin vetenskapliga verksamhet mindre förutsätta henne, än hon i sin vetenskapliga verksamhet förutsätter dem, så vilja vi helst stanna vid hennes förläggande till *systemets slut*. Genom henne synes oss den teoretiska teologien få sin sanna vetenskapliga afslutning.

På detta sätt genomlöper kyrkan i sin vetenskapliga verksamhet sitt historiska vardande, och kommen till sin närvarande lifsbestämdhet framlägger hon de härför konstitutiva realiteterna såväl till deras innehåll som till deras visshet, för att till sist ur hela denna teoretiska vetenskapsprocess hemta normerna för sitt fortgående vardande till sitt evigt förblifvande varande i evighetens fullhet, der vissheten i sin fullkomlighet är vunnen och sålunda ej längre har att utvecklas gent emot motsatser, utan alla strider äro slut.

Rättelser.

Sid.	37	not	1		står:	Martyrer	läs:	Märtyrer
»	61	rad	12	uppifr.	»	fått	»	förmått
»	80	»	3	nedifr.	»	han	»	hon
»	»	»	1	»	»	Han	»	Hon
»	81	»	1	uppifr.	»	honom	»	henne

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1884.

FILOSOFI, SPRÅKVETENSKAP
OCH
HISTORISKA VETENSKAPER.

[ii.]

ERIC AURIVILLIUS

GRAMMATICÆ SVECANÆ

SPECIMEN

UTGIFVET AF

GUSTAF STJERNSTRÖM.

UPSALA, 1884
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

Eric Aurivillius, jur. professor i Upsala (f. 1643 d. 1702) har utom några offentliggjorda mindre alster, mäst tal och latinska och grekiska poemer, efterlemnat i handskrift en svensk grammatik, »Grammaticæ Svecanæ Specimen», den fullständigaste och den redigaste i fråga om konceptionen såväl intill dåvarande tid som länge under den följande. Af hvad orsak ett så viktigt arbete hittills blifvit lemnadt i glömskan, under tidernas lopp knappast omnämdt, är ej godt att inse, liksom det förvånar, att författaren ej strax efter fullbordandet låtit trycka det. I företalet säger han, att han vill afhjälpa en brist såväl för främlingar som äfven för infödde svenskar vid inhämtandet af vårt modersmål. Det synes altså rimligt, att han med första bort utgifva denna sin handbok i svenska språket. Att han ämnat det, visar det daterade företalet, men äfven handskriftens anordning och utstyrsel i allmänhet. Icke dess mindre blef handskriften liggande under hela hans återstående lifstid och har förblifvit det till denna tid, d. v. s. den ser nu för första gången dagen efter något öfver 200 års hvila.

Bland Aurivillii under lifstiden utgifna skrifter märkes isynnerhet en akademisk afhandling, »Cogitationes de Lingvæ Svionicæ, qvalis hodie maxime in usu est, recta scriptura, & pronunciatione» tryckt i Upsala 1693, ett arbete som jämväl vittnar om hans utmärkta insikter i modersmålet. Den förmodan, som utgifvaren af »Linköpings Bibliotheks Handlingar» framstält, att denna afhandling vore »ett sammandrag» af det nu utgifna grammatiska arbetet, visar sig vara fullkomligt felaktig.

Om handskriftens tidigare öden känner man intet. Den bär på ena pärmen Eric Benzelii (d. y:s) namnteckning och har altså tillhört honom. Efter hans död har den jämte andra donerade handskrifter och böcker kommit till Linköpings stiftsbibliotek samt där stannat. I »Linköpings Bibliotheks Handlingar» nämnes den under LXVII del 2, sid. 155, och i den nya af bibliotekarien dr Elof Tegnér upprättade katalogen öfver stiftsbibliotekets handskrifter finnes den under № 20 afdeln. Språkvetenskap. Handskriften är 149 sidor i kvart, tätt och prydligt skrifven och, såvidt

kunnat utrönas, af författarens egen hand. Såsom omslag innanför inbindningen är använd en inbjudning till broderns, P. Aurivillii begrafning ($^{9}/_{12}$ 1677), tryckt och förmodligen ställd till landshöfdingen i Upsala Grefve Axel Lillie, (»Edle och wälborne Hr Ståthållare, högtgunstige Gynnare»).

*Aurivillii »Grammaticæ svecanæ specimen» är den första utförligare behandling, som svenska språket äger, ty Gabr. Wallenii »Project af Swensk Grammatica» Åbo 1682 är ingen egentlig grammatik. Huru vidt utförd Joh. Bures »Specimen primariæ linguæ Scanzianæ» varit, veta vi ej, ty intet kändt exemplar finnes där af. Den synes dessutom ha behandlat det äldre, förnämligast lagspråket. Den flere gånger upprepade åsikten, att Bures arbete vore en isländsk och icke svensk grammatik, vederlägges emellertid af Aurivillius i dennes företal. Jämväl citeras Bure flerestädes hos honom. Alldeles fullständig synes dock Aurivillii grammatik ej vara. Han uppställer nämligen 7 konjugationer efter infinitivens olika ändelser. Såsom man finner, har han endast utfört den första—infinitivus på **a**—, som ju dock kommer att omfatta de flesta verb.*

Vid utgifvandet är handskriften öfver alt följd utom i fråga om interpunktion och skrifningen af större och mindre bokstäfver, där utgifvaren gått efter modernare principer. Oaktadt efterforskningar har till tiden för tryckningens början ingen annan handskrift eller afskrift kunnat anträffas.

Tryckningen af detta arbete började redan sommaren 1883 och var afslutad för öfver ett år sedan, men genom min långvariga sjukdom har dess utlemnande i bokhandeln fördröjts. Min ursprungliga afsikt var att bifoga en grammatisk afhandling öfver 1600-talets språk, till hvilken det mästa af materialet är samladt, liksom ock en utförligare biografi öfver verkets författare. Tillsvidare måste jag dock afstå från denna plan. Då Årskriftens Redaktion ansett nödigt, att arbetet lemnas i bokhandeln, kan jag af ofvanberörda skäl ej häller medlemna »Rättelser» och »Register.» Dessa skola dock, såsom jag hoppas, inom ej för lång tid följa efter.

Marstrand d. 17 Okt. 1885.

Utgifvaren.

ERICI AURIVILLII

GRAMMATICÆ SVECANÆ

SPECIMEN

Lectori Benevolo
Salutem et officia!

Cum non peregrinos solum, linguæ Suecanæ addiscendæ cupidos, multoties, sed etiam ex indigenis viros cordatos patriæque amantes, et in his quosdam adprime eruditos, sæpius non mirari modo, sed et conqueri audiverim, quod, cum aliarum omnium linguarum grammatices præcepta extent, sola lingua Suetica ejusmodi commoditate adjumentoque sit destituta: sæpe et ego haud sane perfunctorie mirari ac reputare, quænam ejusce rei esse debeat causa, quod nullam adhuc in lingua nostra habeamus grammaticam. An linguæ multiplex varietas et confusio, ob quam nullius ea capax sit ordinis, certisve regulis ac præceptis queat comprehendi? An difficultas operis tanta, ut ei nemo unus, ne inchoando quidem, par esse possit? An vero invidia aliqua adversus exteros, (quod quidam, falso licet, objicere nobis sustinent) ut videlicet nobis solis patriæ linguæ notitia usuque recto excellere exsultareque liceat? An negligentia potius eorum, qui aliquid operæ pretium in hoc negotio præstare potuissent, si modo animum manumque operi tam desiderato admovere voluissent? Sed has causas, et hujus farinæ alias, cum exactius mecum perpendissem, deprehendissemque non singulas, imo ne universas quidem, tanti esse ponderis, ut vel prorsus desperatam rem facere, vel operam incolis pariter et peregrinis tam utilem ac necessariam plane dissuadere valeant, debeantve: sensim indignatio quoque nonnulla animum meum subibat, quod post Nobilissimum Dn. Johannem Buræum, Regni Sueciæ Antiquarium Celeberrimum, hactenus nemo Suecorum extiterit, qui grammaticæ alicujus Suecanæ plenius tradendæ saltem periculum fecerit. Quæ res effecit tandem, ut ante aliquot annos sub diebus, ut vocant, Canicularibus in hunc usum aliqua meditari-

inciperem, et quæ tunc occurrebant, in schedas quasdam conjicerem. Inde cum intelligerem non tam, quam multis habitum est, desperatum illud opus esse, studium quoque vehemens, aliquam linguæ patriæ commodius discendæ docendæque viam nostris, ac præcipue peregrinis, monstrandi, magis magisque calcar addidit, ut meditationes meas de condendis grammatices Suecanæ præceptis scripto comprehenderem, quo eas cum viris eruditis patriæque linguæ excolendæ studiosis communicare commodius possem. Sed is conatus studiumque tum quidem aliorum negotiorum impedimentorumque interventu subsistere est coactus. Biennio post, itidem sub feriis æstivalibus, cum in schedas meas et collectanea incidissem, idem ardor recruduit, animumque meum ita occupavit, ut aliis meditationibus sepositis, non prius desisterem, quam grammatices Sueticæ qualia qualia lineamenta, pleraque tamen adhuc tumultuarie, consignassem atque in ordinem qualemcunque redegissem. Iterum hac æstate, cum ita otium esset, quæ ante collecta erant penitius introspexi et emendavi, ut quantocijus mea grammaticorum præceptorum rudimenta eruditorum virorum atque in his aliisque majore judicii acumine, ingeniique felicitate et capacitate præditorum, censuræ subjicere queam: quo eorum observationibus admonitionibusque adjutus et suffultus, tandem grammaticam Sueticam meliori cum successu conficere atque, si ipsis ita e re visum erit, publicæ aliquando luci committere possim. Sunt, fateor, in his rudimentis haud pauca, quæ ipse quoque jam deprehendi accuratiore ascia correctioneque aliqua opus habere, præsertim cum non pauca inter describendum sint adjecta, nec usquam nisi in hac charta primum consignata: sed cum sæpius iterata exscriptio nimium molesta sit futura, eorum emendationem differre visum est, donec aliorum eruditorum virorum super his nactus fuero observationes; qua occasione una cum illis, debito unicuique honore habito, meæ quoque emendationes suis quæque locis commodius inseri possunt. Id vero hic ante omnia monitu necessarium videtur, me in hisce præceptis consignandis præcipue attendisse ad linguam nostram, qualis hodie est in usu, in eaque communem melioremque dialectum, in publicis instrumentis, nec non aliis accuratioribus impressis scriptisque libris, inque his præsertim Sacrorum Bibliorum versione, receptam et observatam: cum id publice privatimque majoris videbatur fore usus, quam, obsoletarum quoque, minusque aut nihil hodie usitatarum flectionum et constructionum regulas ubique inspergendo, linguæ nostræ præcepta, non peregrinis modo, sed et ipsis indi-

genis impeditiora, partim et inutilia reddere. Quæ hic passim occurrit nimia fortassis exemplorum copia, fateor ingenue, non sine labore ac molestia, ob lexici, aut saltem vocum omnium Sueticarum completi indicis defectum, ad me aliosque certiores reddendos conquisita, et secundum ordinem alphabeticum plerumque congesta, non debet quemquam offendere: cum ea circa accuratiorem horum præceptorum emendationem, una cum aliis forte superfluis, vel minus adcurate positis, nullo negotio recidi poterit et amputari. Vale, Lector Benevole, et si patriam patriæque nativam linguam, ut par est, amas, his rudimentis nostris, quæso, faveas; neque auctorem solum eorum, sed opus ipsum, quocunque poteris, favore auxilioque tuo benigne foveas ac promoveas. Vale.

Scripsi Upsaliæ die 10 Nov.
Anno 1684.

ERICUS AURIVILLIUS.

Σὺν Θεῷ

Grammaticæ Svecanæ

Specimen.

Grammatica Suetica est ars recte loquendi et scribendi Suetice. Partes habet quatuor:

Orthographiam, Prosodiam, Etymologiam et Synaxtin.

I. De Orthographia.

Orthographia tradit notitiam literarum: videlicet quoad earum numerum, picturam, valorem, seu sonum, divisionem et compositionem inter se, (unde existunt syllabæ) atque adeo ipsarum vocum rectam scripturam et pronunciationem.

Literæ in lingua Suetica hodie sunt 28 atque ita fere pinguntur.

A B C D E F G H J K L M N O P Q R S T V W X Y Z Å Ä Ö.

a b c d e f g h i j[1] *k l m n o p q r s t u* (vel *v*) *w x y z å ä ö.*

Dividuntur in Vocales et Consonantes.

Consonantes dicuntur, quia non per se, sed cum vocali sonant, syllabamque faciunt suntque novendecim, *be*, *ce*, *de*, *ef*, *ge*, *hå*, *kå*, *jot*, *el*, *em*, *en*, *pe qu*, *er*, *es*, *te*, *we*, *ex*, *ze*. Ex illis quædam semivocales sunt,quia illarum enunciatio a vocali incipit; ut *ef*, *el*, *em*, *en*, *er*, *es*, *ex;* Cæteræ mutæ dicuntur, quia contrario sese habent modo. Quas inter *hå*, aspirationis nota est, ut apud Latinos.

---

[1]) j consonans, potest vocari jot, aut aliter.

Vocales autem per se sonant, syllabamque sæpe constituunt: suntque in lingua Suetica novem: *a e i o u* (vel *v*) *y å ä ö.*

Not. I. Non solum in variis dialectis, sed communiter etiam in linguæ Suecanæ pronunciatione occurrit sonus quidam, qui medius est inter *å*, et *o* gutturale depressius (quod Græco ω respondet): ut in voce *kohl* (quod differt a *kåål*) item in *hohl*, in *tohla* etc. Qui proinde sonus peculiarem exigere vocalem videtur, si modo alphabetum sit completum. Sed cum sonus ille, ubicunque occurrat, exprimi iam cæperit in istis atque cæteris vocibus per *o*, indeque inextricabilis fere difficultas nascatur, non solum peregrinis, sed etiam indigenis, distinguendi inter *o* illud crassum seu depressum atque *o* istud intermedium: non potest ista difficultas alia commodiori via tolli, quam si vel nova aliqua isti sono intermedio exprimenda adinveniatur litera vocalis, aut res ita expediatur, ut omnes illæ voces, quæ per *o* illud crassius ac depressius pronunciantur, cum geminato *oo* scribantur, illæ vero voces, in quibus sonus iste intermedius occurrit, per unicum seu simplex *o* scribantur.

NB. Cum ista grammaticorum Latinorum regula non per omnia quadret, et multum apud ipsos vacillet, ut infra notatum; forte melius foret in lingua nostra unum *i* vocalem, alterum *j* consonantem statuere.

Not. II. Apud Latinos grammaticos regula est: quod *i* et *v*, cum syllabam inchoant, vocali sequente, fiunt consonantes. Quæ etiam vera est in lingua Suetica de *j*, ut in *ja*, *jo*, *jämpn*, *jaka* etc.[1]): sed in *v* id non procedit. Nunquam enim *v* simplex (prout recta hodie scriptura tenet) syllabam inchoat sequente vocali: sed hoc præstat duplex *w*, quæ litera consonans est, atque tam vocalibus, ut in *waka*, *weta*, *willia* etc., quam consonantibus interdum ut in *wraak*, *wräka*, *wridha* etc. præponitur. Aliquando etiam alii consonæ ipsam præcedenti juncta cum vocali sequente syllabam facit, ut in *swagh*, *swara*, *swedha*, *swijka*, *twagen*, *twätta*, *twijka* etc., *hwass*, *hwem*, *hwijt* etc.

Interdum tamen secundum antiquam scripturam, quæ in vetustis legibus et alibi occurrit, *w* etiam vocalis est: quæ hodieque etiam

[1]) Idem quodammodo obtinet, etiamsi syllabam non inchoët, sed post consonam una cum *a*, *e*, *e*, *u*, *ä*, *ö*, *o*, syllabam facit, ut in *styrkia*, *märkie*, *liuus*, *siäl*, *siöö*, *sniö*, *tyckio* etc. *tiock*, sed in *fiolist* et similibus, aliter, ubi distinctam syllabam constituit. Item in *Tijo*, *Nijo*, ubi est geminum *i* prius vocale, posterius consona.

in quibusdam vocibus retinetur, ut in *hws*, *liws*, *frw* etc. Sed ad vitandam confusionem, et ut duplex vocalis *u* distinguatur a consonante *w*, commodius fuerit, si duplex vocalis *u* ita scribatur *uu*, consonans *v* alteram scripturam *w* retineat.

NB. *U* apud Latinos non modo, cum syllabam inchoat, sequente vocali consonans est, sed etiam post *g* et *q*, in eadem syllaba sequente vocali, ut in *anguis*, *sanguis*, in *quasi*, *quæ*, *quis* etc. non post *c* sed ibi est vocalis, ut in *cui*, *cuivis*, *cujus* etc. *I* vero sic positum, post quamcunque consonam semper vocalis est, ut ex versu patet.

Not. III. Ut *å*, *ä*, *ö*, omnino pro diphthongis habeantur, non videtur esse necessarium, cum una tantum exprimantur litera, et unicus in illis sit sonus (quamvis olim ob defectum certi characteris, duabus distinctis scriptæ sint literis) et præterea æque facile breves sunt atque longæ: ideoque ut constet certius, quando longæ sint, geminari solent.

Not. IV. Vocales geminatæ *aa*, *ee*, *oo*, *åå*, *ää*, öö, *ij*, *yy*, *uu*, non sunt proprie diphthongi, sed stant pro una vocali longa. Ubi enim unus simplex est sonus, una quoque sufficit vocalis, quæ interdum longiori mora effertur. Distinctionis autem melioris causa in ipsa pronunciatione, ut constet in quibus vocibus *a* vel *e* etc., longum sit; receptum est, ut illæ voces, in quibus est *a* longum, scribantur per geminum *aa*, atque sic in cæteris: ut in *saal*, *leedh*, *soohl*, *skååhl*, *träähl*, *döö*,[1]) *bij*, *fruu*, *syyn* etc. Quam scriptionem, jam in quibusdam vocibus usu receptam, si in cæteris quoque vocibus, ubi vocales longæ occurrunt, servare voluerimus: pronunciatio linguæ Sueticæ, peregrinis præcipue, multum hac in parte facilior reddetur.

Ex vocalibus certis inter se junctis fiunt diphthongi. Quales in lingua Suetica esse videntur *ai*, *ei*, vel *äi*, *oi*, vel *åi*, *öi*, *yi* ut in *kaija*, *seija* vel *säija*, *koija*, vel *kåija*, *dröija*, *slyija*, etc. Aut enim mutanda est scriptura illarum et similium vocum, ut cum unico tantum *j* scribantur, quod ad sequentem syllabam pertineat, aut dicendum est in priore syllaba esse diphthongum. Cum vero in qualibet lingua, quo magis ipsa scriptura pronunciationi exprimendæ accommodetur, eo exactior ea sit censenda, iccirco ista potius scriptura,

[1]) Forte in istis vocibus ubi *l* crassum est, ad quod indicandum lit. *h* ad *l* adjici solet, sufficit unam tantum vocalem scribere, cum *l* istud crassum satis indicet eam vocalem esse longam.

velut pronunciationi receptæ maxime accommodata est retinenda, et diphthongi ejusmodi in lingua Suetica agnoscendæ. [1])

NB. De literarum autem omnium ac singularum tam consonantium quam vocalium in ipsis vocibus pronunciatione et recta vocum scriptura plusculas meditationes atque regulas consignatas habeo, exemplis copiosis illustratas, quæ peregrinis præsertim ad linguæ Suecanæ pronunciationem facilius certiusque percipiendam usui esse possent, sed eas nunc publicæ lucis facere visum non est, tum ne hoc primum grammatices Suecanæ rudimentum in nimiam prolixitatem excresceret, tum ut regulas nostras examinandi amplius spacium haberemus.

Ex istis igitur literis, rite pronunciatis, recteque inter se junctis, omnes in lingua Suetica syllabæ componuntur atque ex syllabis, ut oportet, connexis, integræ existunt voces seu dictiones.

Ad orthographiam quoque linguæ Sueticæ facere possunt hæ regulæ grammaticorum Latinorum.

I. Cum eadem consonans in media voce geminatur, prior ad præcedentem, posterior ad sequentem syllabam pertinet. Ut *al-la*, *kun-na*, *kom-ma*, *kap-pa* etc.

II. Consonans una inter duas vocales posita [2]) ad posteriorem syllabam pertinet. Ut *he-la*, *sko-la*, *ta-la*, *me-na*, *ö-ka*, *gö-ra*, *ä-ta* etc.

III. Derivativa sequuntur fere primitivorum scripturam, ut a *sökia*, *sökt*, non *sögt*; a *wräka*, *wräkt*, non *wrägt*; a *jaga*, *jagt* etc. A *flyga* tamen usurpatur *flycht*, cum tamen rectius scribi videatur *flygt* ad differentiam a *flycht*, fuga.

IV. Consonantes, quæ initio vocis conjungi possunt, in medio ne separentur, ut in *fre-sta*, *bra-ska*, *kra-spa*, *spra-sla*, Idem hoc etiam in aliis observatur, ut in *fru-chta*, *tu-chta*, *me-chtig* etc., cum tamen nulla vox a *cht* incipiatur. Videtur tamen rectius forte ita scribi *frucht-a*, *tucht-a*, *acht-a* etc., cum *frucht*, *tucht*, *acht*, per se integræ syllabæ atque voces sint.

V. Præpositiones totæ separandæ erunt a dictione, cum qua componuntur: ut *för-små*, *under-kufwa*, *för-achta*, *öfwer-ijla*.

[1]) Idem quoque in cæteris vocalibus observandum videtur, ut, ubicunque sit sonus in *å*, ibi etiam scribatur *å* non *o*; ubi est sonus in *ä*, ibi scribatur *ä* non *e*.

[2]) Quod idem tenendum, si præcedat diphthongus et post eam sequatur *j* consonans in media voce de quo supra.

II. De Prosodia.

Prosodia docet discrimen syllabarum ratione quantitatis, quænam videlicet earum longæ, quænam breves vel ancipites sint, ut qua mora in pronunciando efferri debeant, constare possit.

Not. Quoniam autem nos hic prosodiam non accurate, ut poësis requirit (id enim majoris operæ ac laboris foret), sed quatenus illa pronunciationi tantum inservit, breviter attingere satagimus, atque ad hoc potissimun conducat diligens observatio accentus, seu toni, qui syllabæ sonum attollit: de eo hic regulas quasdam generales proponemus cum exceptionibus nonnullis, quas hactenus observare potuimus, ut peregrinis saltem aliquale subsidium ad linguæ Suecanæ pronunciationem percipiendam suppeditemus. Cum præterea ad Sueticæ linguæ pronunciationem et scripturam rectam nonnihil conferat, apostrophi, syncopes et apocopes et diastoles notitia de illis quoque postea obiter aliquid agemus.

De Accentu.

Accentus, qui hic quidem in considerationem venire poterit, unicus tantum esse videtur,[1]) nempe, qui apud Græcos acutus vocatur. Neque tamen certo aliquo signo exprimitur, ut apud Græcos, sed ex ipsa pronunciatione dignoscitur, quæ syllaba attollenda sit, vel non.[2])

Accentus vero nullus fere usus est in monosyllabis, verum in vocibus plures syllabas habentibus. Illæ autem vel bisyllabæ sunt, vel trisyllabæ, aut polysyllabæ; quomodo appellamus omnes voces, plus quam tres syllabas continent.

Voces proinde, quæcunque accentum habent, aut eum habent in ultima, aut in penultima, aut in propenultima, aut in antepropenultima, hoc est quarta syllaba. Omnes vero syllabæ sequentes syllabam accentum habentem corripiuntur, non attendendo quod in illis quandoque positio occurrat.

[1]) Confer huc Melanchtonis Prosodiam.

[2]) Fortassis in vocalibus longis etiam circumflexus est admittendus, de quo cogitandum amplius. an omnino sit necessarius, maxime cum nulli distincti accentuum characteres in lingua Suecana extent. Etenim vocalem longam longiori mora efferri debere, etiam absque tali charactere satis scire possum. Posset quis accentum in ultima syllaba vocare gravem, quod sit in omnibus monosyllabis, longam vocalem vel geminatam non habentibus, et polysyllaba quædam ex illis composita. Vid. inf. Reg. II p. 12.

Quoniam autem in lingua Suetica accentus plerumque locum habet, aut in penultima, aut in propenultima; ideo de accentu in propenultima et penultima regulas generales ponemus: de accentu verum in cæteris syllabis in exceptionibus ad istas regulas trademus.

Reg. I. Polysyllaba pleraque omnia (ita autem vocamus eas voces, quæ plus quam duas syllabas habent) cum nomina, sive adjectiva, sive substantiva, sive propria, sive apellativa, simplicia vel composita cujuscunque terminationis, tam in obliquis, quam rectis casibus; tum verba, simplicia vel composita, cujuscunque modi aut temporis: item adverbia accentum habent in propenultima. Exempla obvia sunt.

Sub hac regula generali triplex exceptio habet locum: nempe prima eorum, quæ accentum habent in antepropenultima, seu quarta syllaba; secunda eorum, quæ accentum habent in penultima; tertia eorum, quæ accentum habent in ultima.

Excipe 1. Polysyllaba etiam pluscula accentum habent in antepropenultima, seu quarta syllaba: ut in *mödhosamme*, *hasteliga*, *jämmerliga*, *ewinnerliga*, *återlösa*, *öfwergifwa* etc. quorum catalogum subjungemus ad calcem horum præceptorum grammaticorum.

Exipe 2. Polysyllaba quædam habent quoque accentum in penultima. Ut (1) Adiectiva quædam in *ig* vel *og* desinentia, penultimam positione longam (quod ipsum in lingua Suetica efficere etiam videtur muta cum liquida, aut duæ liquidæ) habentia: e. c. *gudhfruchtig*, *ogudachtig*, *rättfärdig*, *förståndig*, *mootsträfwig*, *osynlig*, *begärlig*, *pussirlig*, *oskählig*, *otohlig*, *osedhig*, *osöhlig* etc. quorum etiam catalogum suo loco infra dabimus.

Not. Hæc sunt exempla compositorum. Excipe non tamen omnia, ut *pusserlig*, *hastelig*, *regerlig*, *förstelig*, *formelig*, *underlig*, *gunstelig*, *innerlig*, *jämmerlig* etc. Hæc pertinent ad reg. generatam.

(2) Verba composita ex monosyllaba præposita et verbis bisyllabis, accentum in priore syllaba habentibus, sive ea positione, sive ob longam vocalem longa sit, accentum habent in penultima,[1] ut *begabba*, *förachta*, *förskaffa*, *betacka*, *bedraga*, *förmäla*, *förleedha*, *uthrota*, *förtära*, *invija*, *förföra* etc. quorum catalogus alibi proponetur. (3) Nomina substantiva in *ing* desinentia ut *församling*, *insamling*, *miölkwälling*, *försäkring*, *förhoppning*, *begrafning*, *förtröstning* etc.

(4) Nomina substantiva muliebrem sexum aut officium mulibre denotantia in *inna* desinentia: ut *käijsarinna*, *hertiginna*, *förstinna*,

[1]) Item ex illis derivatæ voces, de quibus ab altera pagina.

greffinna, *öfwerstinna*, *dochtorinna*, *trälinna*, *åsninna*, *leijoninna*, *warginna* etc. (5) Item muliebrum officiorum nomina ex peregrinis finita in *issa* ut *prophetissa;* Sic autem *princessa.* (6) Nomina mulierum ex officio virorum in *al*, *ant*, *en*, *ent*, *et*, *or*, *ör* desinente, deducta atque in *ska* finita: ut *corporalska*, *leutenantska*, *capitenska*, *præsidentska*, *cornetska*, *majorska.* Sic etiam *frantzyska*, *holländska*, et si quæ similia.

NB. Exoticis hic, quantum fieri potest, abstinendum.

(7) Nomina desinentia in *ente:* ut *Regemente*, *Testamente.* (8) Adiectiva artem vel virtutem aut vitium significantia et in *isk* finita: ut *mathematisk*, *poëtisk*, *politisk*, *heroisk*, *affgudhisk*, *uprorisk* etc. (9) Præpositiones quædam trisyllabæ, ut *uthöfwer*, *igenom*, *föruthan* etc.

(10) Nomina propria peregrina accertum in penultima habentia ita quoque retinent in nostra lingua, ut *Johannes*, *Andreas*, *Jeremias* etc.

Hæ sunt exceptiones, quæ nunc occurrunt, quamvis plures esse poterunt.

Excipe 3. Polysyllaba quædam, quæ accentum habent in ultima. Ut (1) Peregrina quædam in *al*, *an*, *ant*, *en*, *ent*, *et*, *in*, *on*, *ör*, *ut*, *yt;* *corporal*, *capellan*, *wenetian*, *tapperian*, *indiansk*, *leutenant*, *capiten*, *firmament*, *præsident*, *testament*, *cabinet*, *magasin*, *condition*, *conductör*, *ingeniör*, *mammeluk*, *bankerut*, *resolut*, *proselyt* etc. (2) Ut vitiorum quorundam nomina in *ij* finita: *afgudherij*, *horerij*, *skälmerij*, *myterij*, *gäckerij* etc. (3) Nomina in *ist* desinentia, ut *calwinist*, *syncretist*, *discantist*, *fiolist* etc.

Reg. II. Bisyllaba [1]) ferme omnia, cum nomina substantiva vel adjectiva, propria vel appellativa, primitiva vel derivata, cujuscunque terminationis: tum verba (quorum in lingua nostra magnus est numerus) accentum habent in penultima (prima syllaba).

Sub hac regula generali unica tantum exceptio locum habere potest, nempe eorum, quæ accentum habent in ultima. Ut (1) nomina quædam ex peregrinis formata in *al*, *ant*, *art*, *ast*, *ent*, *et*, *im*, *in*, *it*, *ijs*, *ist*, *ol*, *on*, *or*, *os*, *ot*, *uk* vel *uq*, *un*, *ur*, *us*, *ut*, *eij*, *ör*; e. g. *kanal*, *galant*, *chergeant*, *galliart*, *bastart*, *phantast*, *intent*, *klaret*, *prophet*, *poët*, *cornet*, *æstiim*, *pelegrim*, *hermelin*, *profit*, *habit*, *aniis*, *Pariis*. *basist*, *papist*, *major*, *Frantzos*, *profoss*, *kalot*, *peruk*, *kapun*, *tortur*, *natur*, *figur*, *karpus*, *cornut*, *pankrut*, *pasteij* *monsiör*, *canijn* etc.

[1]) Simplicia omnia habent ita accentum.

(2) Verba monosyllaba cum aliis monosyllabis [1]) composita: ut *beslåå*, *beståå*, *förmå*, *betee*, *försee*; item ab illis derivata, *beståådd*, *förmådd*, *beteedd*, *förseedd* etc.[2]) (3) Quædam etiam derivata ex aliis verbis bisyllabis, compositis ex prædictis particulis; ut *förbytt*, *förhafd*, *förnött*, *beträngd*, *betänckt*, *beskänckt*, *beskylld*, *förhögd* etc. (4) Ex peregrinis quædam, ut *confect*, *despect*, *defect* etc. (5) Præpositionis etiam nonnullæ bisyllabæ, ut *förbij*, *föruth*, *omkring*, *uthaff*, *emoth* etc. (6) Nomina quædam substantiva derivata a verbis: ut *beskydd*, *försyyn*, *försorg*, *förfall*, (quod differt a *förfall*, ubi accentus est in penultima) *beskedh*, *förstånd*, *föracht* etc.

NB. Multas præterea specialiores observationes habeo, de accentu in nominibus monosyllabis, bisyllabis et polysyllabis, quæ ob casuum variationem in indefinita seu absoluta, et præcipue definita seu respectiva forma, augentur numero syllabarum; nec non verbis, quæ in variis modis temporibusque syllabarum augmentum recipiunt, sed illas ad generales regulas redigere, et exceptiones necessarias subjungere, hujus temporis ratio haud admittit.

De Apostropho.

Apostrophus est nota abjectæ vocalis in fine vocis præcedentis, cum sequens vox etiam a vocali incipiat: et eodem notatur signo, quo in lingua Græca. Contingit autem sæpissime in vocali *e*, et *a*, rarius in aliis. Ut *jagh månd' eij göra så*, pro *jagh månde:* och *skijn' i härligh skrudh*, pro *skijna: fisk' uthi hafwet*, pro *fiskia*.

De Syncopa.

Frequens ea satis est in lingua Suetica maxime in quotidiano sermone, qua duæ syllabæ in unam contrahuntur. Sic *haer* vel *haar* pro *hafver*, *blijr* pro *blifver*, *beer* pro *bedher*, *geer* pro *gifver* etc.

Sic Gen. 1 : 2 *sweffde* pro *swefwade*. *Haffde* anteq. in LL. hodie *hade*. Pro *sadhel*, *saal*.

De Apocope.

Aufert illa syllabam in fine vocis, valde frequens ea est in quotidiano sermone, præsertim in quibusdam dialectis. Sic dicimus

[1]) Præcipue *be*, et *för*. [2]) Huc poni potest 6 exceptio.

jagh hör, gör, för pro *hörer, görer, förer; saa, laa,* pro *sade, ladhe; taa,* pro *tagha; hitta, älska, börja,* pro *hittadhe, älskadhe böriadhe; pläga, skämpta, achta,* pro *plägadhe, skämptahde, achtadhe.* Ita vulgus per Upland et Roslag: *gåssån, flickån* etc. pro *gåssarna, flickorna. Man* pro *mannen, Solen skijn'* pro *skijner. Den menniskia ifrån gud fierran* pro *menniskian. Det folk* pro *folket.* Esa. 9: 2. *Den menniskian är from och wijs.*

De Diastole.

Hæc voces quasdam connexas, non tamen proprie compositas esse, verum distinctas ac separatas existere indicat. In lingua Suetica duabus lineis transversis, sed paulum inclinatis (⸗) vel una recta (-) notatur: ut in *flyt⸗vänlige, tienst-vänlige.* Sic in pluribus epithetis connectendis frequenter, Stiernhielm in Hercule, *Gull⸗gåhl⸗blänkande hår; ring-wijs-krusade låckar; frisk-dagg-drypande drufvor. Christ⸗öfwlige* pro *Christelige och öflige. Tiänst⸗flitige* pro *tiänstlige och flitige,* sic etiam *christ⸗ och redlige, Dygd⸗ och kärlige.*

De Tmesi.

Hæc quoque in lingua Suetica non infrequens est, ut in pronomine relativo *dhen som,* qui. Sic, *säll är dhen man, som ickie går. Dhen menniskian ifrån gudh fiärran är,* etc. *som tröst när några menniskio söker.* Sic in *dhen dher: dhen elaka karlen dher.*

Not. Nisi forte dicamus esse hic in priori loco articulum *dhen,* in posteriori vero loco ellipsin vocis *dhen* quod est pars ipsius pronominis relativi, ne ingrata fieret repetitio: quod magis placet.

NB. Cæteras figuras prosodaicas, in poësi Suecana, et quotidiano quoque sermone secundum varios dialectus forte occurrentes, ut rariores consulto nunc omitto.

III. De Etymologia.

Docet ea originem, naturam et differentiam dictionum Sueticarum: etenim ex vocibus, seu dictionibus, recte, secundum cujusque indolem, inter se copulatis, integra componitur oratio Suetica.

Species vocum, ex quibus componitur oratio, seu partes orationis in hac lingua sunt novem. Suntque, vel Flexibiles, quæ (ut ex aliis grammaticis constat) varie inflectuntur, per declinationes præcipue, vel conjugationes (ut vocant); Inflexibiles, quæ

neutro modo flectuntur. Flexibiles in lingua Suetica sunt quinque: articulus, nomen, pronomen, verbum, participium.

Flectuntur autem

per declinationes: articulus, nomen, pronomen, participium;

per conjugationes; verbum et ex parte etiam participium.

Inflexibiles sunt quatuor:

adverbium, præpositio, conjunctio, interjectio.

Omni autem dictioni in genere accidunt duo:

I. Species, secundum quam vox quæcunque est, vel primitiva, hoc est ipsa radix, seu a alia voce non derivata, vel derivativa hoc est ab alia voce palam derivata. Quorum utrorumque magnus est numerus in lingua Suetica, et exempla infra suo loco sub singulis orationis partibus pluscula exhibentur.

II. Figura, secundum quam vox quævis est, vel simplex, seu ab aliis vocibus non composita, vel composita ab aliis; sub compositis autem etiam decompositæ, ut grammatici vocant, comprehenduntur.

NB. Quamvis de his vocum accedentibus ita hoc loco generaliter tractasse sufficere posset, tamen qua forte confusio oriatur in exemplis proponendis, ob magnam varietatem vocum hac in re, commodius visum sub singulis orationis partibus de illis distinctis tradere.

Partibus verum orationis flexibilibus in genere accidunt quatuor: analogia, anomalia, numerus, et persona.

Analogia est, cum regula communis habet locum.

Anomalia est, cum flexio vocis a regula communi in totum, vel aliquo saltem discedit. Quod passim contingit et infra suis locis indigitatur.

Numeri sunt duo.

Singularis, qui de uno dicitur, ut *menniskia; jag älskar; then som gör;*

Pluralis, qui de pluribus dicitur, ut *menniskior; wij älskom; the som göra;*

Not. Quædam in singulari numero multitudinem significant, ut *folk*, *häär*, *skara*, *hoop* etc. Item *Ett dussin*, *däcker*, *tiogh*, *skock* etc. Item *en gång hästskoor*, *söm* etc. Sic etiam *en stodgång*. Ita etiam genus vel speciem denotantia: ut *menniskian*, *fisken*, *fogeln*, *boskapen* etc. Item *sädh*, *sand* etc. nomina aggregatum quid denotantia. Sub plurali vero flexione rem unam significantia, vix credam ulla reperiri, nisi qui reges usurpant: *wi* pro *jag*.

Personæ sunt tres.

Prima, quæ loquitur, ut *Jag Herren tin gudh gör thet.*

Secunda, ad quam quis loquitur, ut *Tu Israel förer tig sjelft i olycko.*

Tertia, de qua loquitur, ut *Israel hafwer förderfwat sin wägh.*

Not. *Jag* et *Wij* semper sunt primæ personæ; *Tu* et *I*, secundæ, ut et omnes vocativi. Cætera omnia nomina, pronomina, participia, et verba quoque, sunt tertiæ personæ, nisi vel expresse addantur, vel subintelligantur, *Jagh*, aut *Wij*; *Tu*, vel *I*.

NB. Quot et quænam singulis partibus orationis flexibilibus specialiter accedant, post sub singulis orationis partibus suo loco indicabitur.

1. De Articulo.

Articulus est vox nomini tantum inserviens, ut rite ac distincte magis sensum nostrum exprimat. Applicatur a proprie tantum substantivis: adjectivis vero quatenus substantivum aliquod vel expresse positum respicitur, vel subintelligitur seu implicite continetur ut in terminis concretis. Expresse ut *en ogudachtig menniskia*, *dhen gudfruchtige mannen.* Implicite ut *dhen rättferdige måste mycket lijdha; dhen ogudachtige trugar dhen rättfärdige* etc.
Articulo accidunt septem:
Persona, est autem tertiæ tantum personæ.
Numerus, singularis et pluralis.
Species, secundum quam est primitivus tantum.
Figura, quâ ille est tantum simplex, non compositus.
Genus, quod habet triplex, masculinum, femininum et neutrum.
Casus, quos habet sex, ut nomina.
Declinatio, quæ pro diversitate articuli est diversa, qualis hic mox proponitur.

Estque in lingua Suetica duplex:

Alius Indefinitivus, seu absolutus, alius definitivus seu respectivus. Ille nominibus in forma absoluta, hic in forma respectiva inser[vit][1]). Absolutus est, qui nomen quodcunque, sive genus, sive speciem notans, ita exprimit, ut simul singularitatem sub illo genere, vel specie, innuat. Hinc sua natura tantum singulari est numeri, et plurali caret.

Estque duplex: unus, qui masculino et feminino generi convenit, ut *en:* alter qui neutro, ut *ett.* Sic dicimus in masculino

[1]) Endast *inser-* kan tydligt läsas i handskriften. *Utg.*

en man, en konung; in feminino *en menniskia, en quinna;* in neutro *ett ting, ett diuur* etc.

NB. Consideretur amplius, an sit peculiaris articulus?

Not. I. Quamvis, uti dictum, singularitem involvat hic articulus, eoque cum nomine numerali *en, ett* conveniat adeo, ut ex eo originem trahere videatur; tamen ab eo est diversus. Nam primo absque etiam omni numerationis respectu nominibus applicatur: deinde ex genio et usu linguæ nostræ peculiarem quandam emphasin involvit; ut cum dicimus: *en man, han är en man, en karl, en skalck* etc., *en underlig gudh; en trogen wän, en blind man är en älendigh man* etc.

Not. II. Probe distinguendus est hic articulus a pronomine *en*, quod notat *quidam*. Ut in his locutionibus *en laghklook frästadhe honom; en wattusichtig; en man giorde en stoor måltijdh; dhet war en rijker man* etc.

Declinatur autem sic per tria genera.

	Masculin.	Feminin.	Neutrum.
Nom.	*en, enn*	*en, een*	*ett* (vel *itt*)
Genit.	*ens*	*ene, enes (eens)*	*ett*, vel *etts* (Buræus ponit. *ens*).
Dativ.	*enom* (vel *en*)	*ene, enne*	*eno* (Buræus), vulgo *ett*
Accus.	*en* (sim. nom.)	*ena*, vel *een*	*ett*
Vocat.	caret, pro eo adverb. *ô*.	caret pro eo adverb. *ô*	caret. adverb. *ô*.
Ablat.	*medh, aff, enom (en)*	*medh, aff, ene*, vel *enne*	medh, aff, *eno* vel *ett*

Cum nomine.

	Masculin.	Feminin.	Neutrum.
Nom.	*en man*	*een quinna*	*ett ting* (vel *itt*)
Genit.	*en mans*	*ene*, vel *eens quinnos*	*ett tings.*
Dat.	*enom man (-ne)*	*ene quinno*	*ett ting* vulgo; (Buræus *eno tinge*)
Accus.	*en man*	*ena quinno*	*ett ting*
Vocat.	*ô man*	*ô quinna*	*ô ting*
Ablat.	*medh, aff enom man*	*medh, aff ene quinno*	*medh, aff, ett ting, eno tinge.*

NB. Hic articulus est absolutus ideoque flexionem aliquam in forma respectiva non admittit. Cavendum igitur, ne nominis numeralis flexio in forma respectiva cum hoc articulo confundatur.

Respectivus articulus est, qui nomini cuicunque adjectus, respectum aliquem insinuat ad aliud quid; puta affectionem aliquam ejus rei, quæ nomine isto significatur, aut saltem aliquid, quod de eo vel affirmative, vel negative enunciari potest et cum nominibus in forma respectiva arcte cohæret, ut nullum omnino nomen in ista forma ullo casu construitur, nisi hic articulus, vel expresse apponatur, vel per ellipsin subintelligatur atque sic respectum illum, quem ista forma sua natura involvit, hic articulus clarius ac fortius designat.

Estque et ille duplex:

Unus, qui masculino et feminino generi convenit et sic communis generis est, ut *dhen* seu *then* sive *den* vel *dän* (ita enim varie scribitur); sic dicimus: *dhen mannen*, *dhen hästen*, *dhen menniskian*, *dhen quinnan*, et cum adjectivo addito: *dhen allrahögste Gudhen*, *dhen wijse mannen*, *dhen syndige menniskian*, *dhen onda quinnan* etc.

Alter, qui neutro, ut *dhet* seu *thet* sive *det* vel *dät [dääd]*. Sic dicimus, *dhet tinget*, *dhet diuuret*, *dhet hoppet* etc. Et cum adjectivo: *dhet dyrbara tinget; dhet wilda diuuret; dhet stadhiga hoppet* etc.

Not. I. Hic articulus quamvis cum pronomine demonstrativo *thenna*, *dhenna*, *dhen dher*, *dhen här* magnam convenientiam habeat, eo, quod quasi quædam demonstrandi vis ei inesse videatur, accuratius tamen ejus naturam perpendenti satis patet, eum a pronomine demonstrativo longe diversum esse. Illud enim demonstrat ac indigitat certam rem, et plerumque certum individuum in singulari numero vel certa et determinata individua, in plurali numero: quod non facit hic articulus, quippe qui generi vel speciei applicatur, (Etiam sic demonstrando distinguit genus a genere, speciem a specie) sed tantum respectum, ut supra diximus, designare satagit. Sic *den förste*, *den andre* etc. non demonstrat certum individuum ut *den där:* quia possunt varia individua diversæ speciei etiam intellegi et applicari, ut *karlen*, *hästen*, *hunden*, *bonden*, *dagen*.

Quod amplius adhuc patet, collatione facta cum lingua Latina. Si enim hic articulus nihil aliud esset, quam pronomen demonstrativum, sequeretur, quod, ubicunque hic articulus occurrit in lingua Suecana, in versione Latina exprimeretur per pronomen *ille*, vel *iste*. Ut e. g. Esa. 44. *Jagh är dhen förste*, *iag är dhen siste* verteretur per *ille*, vel *iste* primus, *iste* novissimus. Item, quod Suetice dicimus *K. Gustaff dhen förste*, *dhen andre; K. Carl dhen*

Elloffte, Latine efferetur sic: Gustavus *ille*, vel *iste* primus, *iste* secundus; Carolus *iste* undecimus. Ast quoniam hoc non fit, satis patet aliud esse articulum hunc in lingua Suetica, aliud pronomen demonstrativum.

In nominibus substantivis articulus respectivus est affixus ipsis nominibus in fine: quoties igitur præponitur *dän* vel *dät* est pronomen demonstrativum. In adjectivis vero, ubi articulus respectivus affixus non apparet, hujus articuli major est usus atque evidentior, ut *dän gudfruchtige*, *dän ogudachtige*, *dän rättfärdige* sæpissime in S. Bibliis non est pronomen demonstrativum, quia certum aliquod individuum non designat ac demonstrat, sed est articulus, qui etiam ex appositis hic in textu exemplis colligitur, nisi dicemus ibi ellipsin esse substantivi.

Not. II. Quoniam sæpe in lingua Suecana pronomen demonstrativum *dhenne* seu *dhenna*, per apocopen postremæ syllabæ, item *dhen här*, *dhen dher* non raro etiam per ellipsin posterioris vocis scribatur, facilis est confusio inter pronomina istæc demonstrativa atque hunc articulum respectivum: ut e. c. in his locutionibus *dhen äret, tager honom och förer honom varliga* pro *dhenna*, vel *dhenna här äret*, vel *dhensamma*, *dhen elaka menniskian*, *dhen arge skalcken*, *dhen stycke skiälmen* etc. Item in his: *dhen quinnan är ond*, *dhen steken är godh*, *dhen boken är sköön* etc., pro *dhen dher*. Sic fere etiam est in hac locutione *i dhen tijdhen*, pro *i dhen samma*, aut *i dhen dher tijdhen*. Quare probe attendendum est, in quibus nam constructionibus nudus solum articulus occurrat, in quibus vero pronomen demonstrativum prædicto modo falsam articuli speciem referat.

Not. III. Hic articulus non, ut prior, tantum singularis est numeri, sed in plurali etiam declinatur.

Declinatur autem sic per tria genera seorsim.

Sing.

	Masculin.	Feminin.	Neutrum.
Nom.	*dhen*, seu *dän*, vel *dänn*	*dhen*, *dän*, vel *dänn*	*dhet*, s. *dädh*
Genit.	*dhens*, s. *däns*	*dhens*, *däns*	*dhess*, s. *däss*
Dativ.	*dhem*[1]), s. *däm*, vulgo *dhen*	*dhe*, *de*, *the*[2]) (*dhen*)	*dhy*, s. *dy*, *thy*
Accusat.	*dhen* s. *dänn*	*dhen*, *dänn*	*dhet* s. *dädh*

[1]) Ps. 29: 3 *Them andra*. [2]) Ibid *the andro*.

Masculin.	Feminin.	Neutrum.
Voc. caret	caret	caret
Ablat. *aff, medh dhem* s. *däm, dhen*	*aff dhe, de, the (dhen)*	*aff dhy* seu *thy.*
Plur.		
Nom. *dhe,* s. *the*	*dhe* s. *the*	*dhe* s. *the*
Genit. *dhe* s. *the*	*dhe* s. *the*	*dhe* s. *the*
Dativ. *dhem* s. *däm (them)*	*dhem* s. *däm (them)*	*dhem* s. *däm (them)*
Accus. *dhe* s. *the*	*dhe* s. *the*	*dhe* s. *the*
Voc. caret	caret	caret
Ablat. *aff dhem, däm (them)*	*aff dhem* s. *däm (them)*	*aff dhem* s. *däm (them).*

Cum nomine substantivo in forma respectiva sic:

Sing.

Masculin.	Feminin.	Neutrum.
Nom. *dhen mannen*	*dhen quinnan*	*dhet, thet diuuret*
Genit. *dhens mannens*	*dhens quinnones, ans*	*dhess diuures*
Dativ. *dhem mannenom*	*dhe, the quinnone*	*dhe, the diureno*
Accus. *dhen mannen*	*dhen quinnan*	*dhet diuuret*
Voc. caret	caret	caret.
Ablat. *aff dhem mannenom*	*aff dhe, the quinnone*	*aff the diureno*
Plur.		
Nom. *dhe, the männerna*	*dhe quinnorna*	*dhe diuuren*
Genit. *dhe, the männernas*	*dhe quinnornas*	*dhe diuurens*
Dativ. *dhem mannomen, männerna*	*dhem quinnomen, -orna*	*dhem diuromen*
Accus. *dhe, the männerna*	*dhe quinnorna*	*dhe diuuren*
Vocat. caret.	caret.	caret.
Abl. *aff dhe[m]*[1]*) mannomen, männerna*	*aff dhe[m]*[1]*) quinnomen, -orna*	*aff dhem diuromen*

Not. Quamvis analogia flexionis articuli hujus in fine genitivi casus requirat omnino *s*, ut ex paradigmate jam constat, tamen

---

[1]) *[m]* satt af Utg.

usus frequentissimus maxime in quotidiano sermone, euphoniæ et facilioris pronunciationis causa *s* illud omittit. Sic dicimus fere *dhen mannens*, *quinnans*, pro *dhens mannens*, *quinnans; dhet diuurets* pro *dhess diuures*. Ubi vero nulla cacophonia occurrit vitanda, analogica articuli flexio retinetur: ut *thens högstes*, *thens ogudachtiges*.

NB. Hæc de articulis hac vice sufficiant. Cæteras enim quas habeo meditationes et observationes plusculas de articulis, de eorum indole usuque recto in lingua nostra, deque eorum collatione cum articulis quarundam aliarum linguarum, in hoc primo grammatices Suecanæ rudimento, ad vitandam prolixitatem omittere et in aliud tempus atque prolixiorem, si deus volet de arte grammatica tractationem differre visum est.

2. De Nomine.

Quænam voces sunt nominis partis? Quibus addi potest articulus, *en*, vel *ett; dhen*, vel *dhet:* ut *en man; en quinna; ett ting. Dhen mannen; dhen quinnan; dhet tinget.* Item cum adjectivo: *en godh man; en from quinna; ett nyttigt ting. dhen godhe mannen; dhen fromma quinnan; det nyttiga tinget.*

Estque duplex:

Substantivum, cui addi non potest *man*, *quinna*, *ting* ut *herre*, *konung*, *kanna*, *bord* etc.

Adjectivum, cui addi potest semperque in sermone additur, vel subintelligitur *man*, *quinna*, *ting.* Ut *en godh man*, *en godh quinna*, *ett godt ting:* vel aliud aliquod substantivum masculini, feminini aut neutrius generis.

Not. Ita vulgo exponunt grammatici. Fortassis tamen rectius dixeris: adjectivum addi, seu adjici substantivo, quam hoc illi. Unde etiam adjectivum appellationem suam accepit.

Sic igitur substantivum quoque aliter definiendum.

Nomini accidunt octo:

Species, figura, numerus, persona, comparatio, genus, casus, declinatio. Quorum quædam nomini cum cæteris omnibus partibus orationis communia, ut species et figura: quædam cum articulo tantum pronomine, verbo et participio communia, ut numerus, persona; quædam cum articulo, pronomine et participio, ut genus, casus, declinatio; quoddam etiam nomini cum adverbio commune, ut comparatio.

De Nomine Substantivo.

Nomen substantivum est duplex:

Proprium, quod uni rei, seu individuo, aut aliquibus tantum, competit: ut hominibus, *Pedher*, *Hans*, *Maria*, *Anna*. Canibus, *London*[1]), *Skytt*, *Fläck* etc. Urbibus, *Stockholm*, *Upsala*, *Norrköping* etc. Parochiis, *Waxala*, *Danmark*, *Åkerby* etc. Pagis, etc. etc.

Appellativum, quod multis, ob communem naturam, commune est. Ut *menniskia*, *man*, *quinna*, *häst*, *hund*, *stadh*, *sokn* etc.

Nomini substantivo accidunt septem:

Persona, numerus, species, figura, genus, casus, declinatio.

1. De Persona, satis supra ad pag. 16.

2. De Numero ad pag. 15 quoque satis.

3. De Specie Nominis Substantivi.

Secundum quam omne substantivum est vel primitivum vel derivativum.

Primitivum, ut, *man*, *quinna*, *häst*, *hund*, *höök*, *hand*, *foot* etc. *Olooff*, *Niels*, *Anna*, *Carin*, etc.; *Fleck*, *Skytt*, *Storm*; *Bruun*, *Blacken*, *Rappen*; *Köping*, *Sala*, *Fahlun*, *Skänninge*, *Trosa*[2]);

Derivativum, aliunde derivatum.

Estque vel appellativum vel proprium, utrumque est vel simplex vel compositum, ut hic infra patet.

Not. Proprium hic paulo laxius capio, quatenus non solum nomina propria stricte ita dicta, verum et patronymica, et gentilia includit. Sic substantiva derivativa propria sunt.

1. A nominibus propriis, stricte ita dictis, per deminutionem derivata: ut *Pälle* a *Pär*, *Olle* ab *Oloff*, *Hampus* ab *Hans*, *Nille* vel *Nickus* a *Niels*, *Kalla* a *Karin*, *Ella* ab *Elin*, *Malla* a *Malin* etc.

Item diminutiva talia in *kin* desinentia, quæ recentiores esse videntur ad imitationem linguæ germanicæ: ut *Hanskin* ab *Hans*, *Janikin* a *Jahan* vel *Jan*, *Annikin* vel *Annika* ab *Anna*, *Liskin* a *Lijsa*, *Gretikin* a *Greta* etc.

2. Patronymica, quæ ex propriis nominibus parentum descendunt. Talia in lingua nostra occurrunt per nomen *son* in fine adjectum formata: ut *Torstensson*, *Andersson*, *Robertsson*, *Påwelsson*, *Pettersson*, *Thomsson* etc.

---

[1]) Ordets begynnelsebokstaf otydlig, men kan ej gerna vara annat än *L*; möjligen har ordet genom felskrifning kommit under denna kategori, ehuru det hör under nästa. *Utg.*

[2]) Sic etiam provinciarum, locuum, insularum, montium, stellarum, fluviorum, territoriorum [nomina].

3. Gentilia, quæ patriam aut gentem significant, notantque concretum, masculum scil. vel feminam certæ gentis seu nationis, ut *en swensk* a *Swerie*, *en dansk* a *Danmark*, *en tysk* a *Tyskland*, *en finne* a *Finland* etc. Et sic in feminino *en finska*, *en tyska* etc. Sic etiam *Liffländare*, *Holländare*, *Engländare*, vel *Engelsman*, *Pålack*, *Frantzos*, *Italian*, *Spanior*, *Turk*, *Ungrer* etc. Et de feminino sexu: *en Finska*, *Liffländska*, *Holländska* etc. In quibusdam vero usitatius addito substantivo appellativo; ut *en Frantzösk*, *Italiansk*, *Spansk*, *Pålsk*, *Ungersk*, *Turkesk*, *quinna*, *hustru*, *fruu*, *jungfruu*. Item in *ing* ut *Skåning*, *Helsing*, *Gottlänning*, *Uplänning*, *Öländning*, *Wermlänning* etc.

4. Possunt fortassis huc etiam referri nomina propria per compositionem aliunde formata, ut regionum ac populorum nomina a voce *land* composita; ut *Tyskland*, *Engeland*, *Ryssland* etc. et provinciarum, ut *Upland*, *Östergöthland*, *Småland*, *Gottland* etc.

Item regnorum nomina a voce *rijke* composita ut *Swerike*, *Frankrijke*, *Österrijke* etc.

Provinciarum nomina hic in Suecia a voce *botn* composita, ut *Norrbotn*, *Westerbotn*, *Österbotn*. Urbium nomina ex variis nominibus composita, ut *Stockholm*, *Götheborg*, *Norköping*, *Askersund*, *Sigtuna*, *Köpenhampn* etc.

Lacuum nomina adjecto *siöö* formata, ut *Stoorsiöön*, *Långsiöön*, *Biörsiöön*, *Östunasiöön* etc.

Insularum nomina a voce *öö* formata, ut *Arnöön*, *Loofööm*, *Ekröön*, *Munsöön* etc.

Montium nomina a voce *berg* formata, ut *Salberget*, *Kopparberget*, *Brunkeberg*, *Åmberg* etc.

Fluviorum vel Amnium nomina a voce *elff*, *ström*, *åå*, vel alia voce formata: ut *Daalelff*, *Norrström*, *Salaåå*, *Fahlåå*, *[Trollhätta]* etc.

Stellarum nomina ut *Karlwagn*, *Friggerock* etc.

Nomina appellativa derivata.

Sunt vel Nominalia ab aliis nominibus, vel Verbalia, a verbis derivata.

Not I. Verbalia derivata (ut de illis primo agamus) omnia sunt substantiva, quemadmodum vice versa, Participialia omnia adjectiva.

Not. II. Verbalium derivatorum, quorum magnus in lingua nostra est numerus, et per omnes ferme alphabeti literas ingens varietas pauca tantum hic subjungo: nam omnia exacte tradere,

partim prolixum nimis foret, partim ob defectum lexici, aut saltem completi indicis vocum omnium Sueticarum, impossibile. Sic in *a* *beta* a *bijta*, *lega* a *leija*. In *b*, *c* vix aliqua occurrunt; In *d*, ut *högd* ab *höija*, *mäld* a *maala;* in *e*, *böte* a *böta*, *löije* a *lee;* in *f* ut *quaaf* a *quäfwia*, *skoff* a *skoffa* vel *skuffa;* in *g*, ut *slaag* a *slåå*, *drög* a *draga*. In *h* nullum nisi in *dh* vel *gh*. In *i*, ut *slöserij* a *slösa*, *hycklerij* ab *hyckla;* in *k*, ut *taak* a *täckia*, *tack* a *tacka*, *strek* a *stryka;* in *l*, ut *taal* a *taala*, *måål* a *mäla*, *böijel* a *böija;* in *m*, ut *damm* a *dämma*, *sööm* a *syy*, *spådom* a *spåå;* in *n* ut *klagan* a *klaga*, *lofwen* a *lofwa*, *sägn* a *säija;* in *o* nescio an aliqua sint. In *q* nullum. In *r*, ut *spor* a *spöria*, *squaller* a *squallra;* in *s*, ut *baas* a *baasa*, *roos* a *roosa;* in *t*, ut *boot* a *böta*, *bögt* a *böija*, *flygt a flyga;* in *u*, ut *sagu* a *säija*, *twagu* a *twåå*. In *x*, nullum. In *y*, ut *bry* a verbo *bry*. In *z* nullum.

Nominalia substantiva derivata; sunt vel ab aliis nominibus substantivis, vel ab adjectivis.

Not. Agimus hic præcipue de derivatis simplicibus, non vero per compositionem, cujus multiplex varietas est, et ad figuram nominis magis pertinet.

A Substantivis.

1. Denominativa, per denominationem facta, additis certis terminationibus, quæ variæ sunt, ut

In *skap*, ut *manskap* a *man*, *landskap* a *land*, *boskap* a *boo*, *bodhskap* a *bodh*, *wänskap* a *wän*, *fiendskap* a *fiende*, *glädhskap* a *glädhie*, *dåårskap* a *dåre*, *trollskap* a *troll* etc.

In *dom*, ut *mandom* a *man*, *barndom* a *barn*, *ålderdom* ab *ålder*, *jungfrudom* a *jungfru*, *möödom* a *möö*, *trääldom* a *trääl* etc.

In *hag*, ut *boohag* a *boo;* nisi forte hoc compositum est.

In *när*, ut *konstnär* a *konst*, *poortnär* a *poort*, *kämmenär* a *kammar*.

In *döme* (quamquam enim hoc videatur peculiare nomen esse, tamen quia nusquam separatim occurrit terminationibus tantum rationem hic habere videtur) ut *keijsardöme*, *påwedöme*, *konungsdöme*, *förstendöme*, *grefwedöme*, *målsmansdöme*, *huusfrudöme;* item *omdöme*, *innandöme*.

In *ad*, ut *fänad* a *fää*, *bonad* a *boo*, *kostnad* a *kost*, *klädhnad* a *klädhe*.

In *o*, ut *sällto* a *sallt*, *fåånsko* a *fååne* (nisi forte hæc ab adjectivis potius descendant; *sällto* ab adjectivo *sallt*, *fåånsko* ab adjectivo *fåånsk*, sicut *fåvitsko* a *fåvitsk*).

In *ing*, ut *kärling* mulier, uxor a *karl*.

2. Diminutiva, per diminutionem ejusque peculiarem terminationem formata, ut

In *kin*, *mannikin* a *man*, vel *manna;*

In *ling*, ut *tymling* a *tuma*, *killing* a *killa*, quasi *kidhling* a *kidh*, *käfling* pro *käppling* a *käpp*, *beenling* a *been* etc.

Ab Adjectivis.

1. Denominativa per certas terminationes adjectas formata. Quales terminationes sunt.

In *heet*, quæ nomina qualitatem, ejusque speciem aliquam semper significant, ut *hurudanheet* ab *hurudan*, *gudheligheet* a *gudhelig*, *ståteligheet* a *ståtelig*, *klookheet* a *klook*, *wijsheet* a *wijs*, *manligheet* a *manlig*, *wänligheet* a *wänlig*, *billigheet*, *stoorheet*, *trångheet*, *diuupheet*, *krankheet* etc.

In *leek*, quæ etiam qualitatem, vel quantitatem notant: ut *fattleek* a *fatt*, *starkleek* a *stark*, *wrångleek* a *wrång*, *kärleek* a *kär;* *förleek* a *föör*, *stoorleek* a *stoor*, *långleek* a *lång* etc.

In *dom*, quæ etiam qualitatem fere notant: ut *rijkedom* a *rijk*, *fattigdom* a *fattig*, *siuukdom* a *siuuk*, *krankdom* a *krank* etc.

In *ska*, ut *ondska* ab *ond*, *brådhska* a *brådh*, *leeska* a *leed*.

In *ma*, ut *söötma* a *sööt*, *feetma* a *feet*.

In *skap*, *echtenskap* ab *echta*, *galenskap* a *galen*, *drycken-* vel *druckenskap* a *druckin*.

In *na*, ut *lystna* a *lystin*, *stämpna*, morbus a *stämpd*.

In *ia*, ut *lättia* a *laat*, *flättia* a *flaat*, *enkia* ab *en*.

In *o*, ut *fåwitsko* a *fåwitsk*, *stämpno* a *stämpd* (vel potius ab ipso verbo *stämpna*) *sällto* a *sallt* etc.

In *ing*, ut *enkling* ab *enka* vel *enkel*, *främling* a *främmat* vel *främmande* etc. Diminutiv. *klookling* a *klook*.

4. De Figura Nom. Substantivi.

Secundum quam omne substantivum est simplex vel compositum. Simplex, in quo nulla deprehenditur compositio; estque vel proprium, ut *Pär*, *Oloff*, *Erik*, *Hans*, *Jöns* etc. vel appellativum. Qualia in lingua nostra sunt perplurima. Sic masculina per omnes

fere alphabeti literas desinentia: *spena*, *klabb*, *hund*, *bonde*, *kalf*, *daag*, *stock*, *saal*, *kamm*, *man*, *skoo*, *topp*, *narr*, *fors*, *katt*, *lax*, *skyy*, *swantz*, *såå*, *knää*, *snöö* etc. Femin.: *quinna*, *hand*, *sleef*, *wååg*, *waak*, *skåål*, *skamm*, *klagan*, *broo*, *greep*, *bäår*, *roos*, *root*, *fruu*, *sax*, *tåå*, *möö* etc. Neutra: *hierta*, *damb*, *band*, *stycke*, *breef*, *ägg* *by*, *taak*, *siäl*, *måål*, *heem*, *skeen*, *boo*, *reep*, *kaar*, *aas*, *kort* *hux*, *blyy*, *kredentz*, *stråå*, *fää*, *höö*.

Compositum, quod ex duobus pluribusve nominibus, vel aliis etiam vocibus, est compositum. Estque et hoc vel proprium vel appellativum.

Proprium, ut regionum et populorum, regnorum, provinciarum, urbium, lacuum, insularum, montium, fluviorum et amnium, stellarumque nomina propria quam plurima, de quibus dictum supra pag. 23 quorum pleraque omnia ex duobus integris sunt composita.

Appellativum, quo pertinent nomina rerum quarumcunque. Componuntur autem vel ex integris, vel corruptis.

1. Ex duobus integris, ut *mankön*, *quinnekön*, *hoopetaals*, *meenföre*, *hatteband*, *skoreem*, *skepscapiten*, *hoffpredikant*, *kyrkioheerde*. *skiutsgåsse*, etc.; *förfarin*, *underkastat*, *eftersyn*, *omtänkt*, *öfwerseed*, *seenfådd*.

2. Vel ex tribus integris, ut *oförwetenheet*, *ogudachtigheet*, *oförlijkligheet*, *föruthseende* etc. *Kopparbeenwapn* 1 Sam. 17: 6.

3. Ex corrupto et integro, ut *strumpband* pro *strumpeband*, *undflycht* pro *undanflycht*.

Not. I. Sed raro occurrit talis compositio in lingua nostra, nisi in vulgari sermone, ex duobus corruptis vero vix unquam.

Not. II. Compositionem cum genitivo plurali, qui tunc desinit in *a*, ut *barnalära*, *landamäre*, *tandawärk*, *syndaflodh*, *konungarijke*. Aliter pag. 24 *konungsdöme*, *tungomåhl*, *quinnokärlek*, *legofolk*, *giftoman*, *målsman*, *axhämptning*.

5. De Genere Substantivorum.

Genera nominum substantivorum sunt quatuor: masculinum, femininum, neutrum et commune.

Masculinum, cujus nota in lingua Suetica est *han;* quando illud pronomen recte addi potest, ut *man*, *häst*, *hund*, *hanske* vel *hanska*, *knijf*, *lag*, *stork*, *hoop*, *bååt* etc.

Femininum, cujus nota est, quod commode ei addi potest pronomen *hon*, ut *quinna*, *menniskia*, *jord*, *sleef*, *lag*, *sill*, *geet*, *tåå*, *möö* etc.

Neutrum, cujus nota est, quod commode addi potest articulus neutrius generis *ett* vel *dhet:* ut *ett ting*, *dhet tinget; ett diuur*, *det diuuret; ett fåår*, *dhet fåret; ett stånd*, *dhet ståndet; ett land*, *dhet landet* etc.

Commune, cujus nota est, quod ei æque commode addi potest *han* et *hon:* ut *maka*, *gisslan* etc. *person.*

NB. Quamquam substantiva quædam utrumque sexum sub se contineant, ut *menniskia*, *diuur*, *fää*, *fåår*, *fisk*, et pleraque piscium, avium ferarumque nomina etc.; tamen non sunt communis generis, sed unius tantum, vel masculini vel feminini vel neutris: ut *menniskia* feminini tantum (sicut contra apud Græcos *ἄνθρωπος* masculini tantum) *diuur*, *fåår* neutrius tantum, *fisk*, *lax*, *abbor*, *braxen* masculini tantum. Atque sic in cæteris.

Quomodo genera nom. substantivorum cognoscantur.

Cognoscuntur tribus præcipue modis 1. Significatione, 2. Terminatione, 3. Auctoritate, seu ipso usu.

Not. Hic præcipue solliciti sumus de cognoscendo genere nominum simplicium, sive primitiva sint, sive derivata. Eo namque cognito, etiam compositorum, quæ ex istis componuntur, genus facile cognoscitur. Composita enim sequuntur genus simplicium ex quibus componuntur, ut postea pluribus exponemus.

1. Ex Significatione.

Sic masculini generis sunt:

1. Omnia virorum nomina propria: ut *Pär*, seu *Pedher*, *Johan*, *Erik*, *Oloff*, *Niels*, *Anders* etc.

2. Populorum nomina et imperiorum, seu rerumpub. ut *keijsaren*, *turken*, *spanioren*, *frantzosen*, *engeländaren*, *holländaren*, *juthen*, *ryssen* etc. item *tysk*, *swensk*, *pålack*, *finne*.

3. Nomina cognationis virilis: ut *fadher*, *brodher*, *son* etc. cum compositis.

4. Officiorum virilium, sive monosyllaba, sive bisyllaba, vel polysyllaba cujuscunque terminationis, quarum aliquas hic exempli causa subjungimus. Ut *präst*, *prost*, *kock*, *smedh*, *kutsk*, *dräng*, *knecht* etc., ut *konung*, *prophet*, *abbot*, *poët*, *major*, *cassör*, *herde*, *fogde*, *profoss*, *bödhel* etc., ut *keijsare*, *cantzeler*, *öfwerste*, *ingeniör*, *capellan*, *orgenist*, *fiolist*, *ståthållare*, *secreterare*, *camererare*, *skomakare*, *skräddare*, *skinnare*, *semskare*, *snickare*, *swarfware*, *wäfware* etc.

5. Equorum et boum nomina propria; ut *Bruun*, *Sooten*, *Rödhen*, *Grådn*, *Brooken*, *Rappen* etc., *Skåningen*, *Westgöthen*, *gångaren*.

6. Canum nomina propria; ut *Skytt*, *Fläck*, *Grymm*, *Storm* etc.

7. Lacuum nomina propria; ut *Wätern*, *Wänern*, *Mälaren*, *Fysingen*, *Glaan*, *Roxen*, *Grytken*, *Runn* etc. Itidem composita omnia a nomine *siöö*; ut post tradetur. Exipe pauca quædam in *an* desinentia, quæ feminina sunt, ut *Sillian*, *Warpan*, *Tämnan* etc., quæ forte a voce aliqua feminina in *a* nomen acceperunt [1]).

8. Fiählars nomina propria: ut *Eckoln*, *Görwäln*, *Skäfftingen* etc.

Sic etiam omnia composita a *fiähl*, cujus exempla infra. Excipe *Skarfwen*, et similia, quæ a nomine aliquo appellativo feminini generis nomen acceperunt, eoque feminina sunt.

9. Ferarum quadrupedum nomina, speciem denotantia cujuscunque terminationis, ubi genus sexum potiorem sequitur: ut *biörn warg*, *hiort*, *elg*, *elephant*, *cameel*, *mård*, *loo*, *rääf*, *haara*, *ekorn*, *kanijn*, *enhörning* etc. Item aliorum quorundam animalium, ut *häst*, *hund*, *katt*, *öök*, *kalf* etc. Et multo magis sexum masculinum significantia: ut *oxe*, *stuut*, *bock*, *tiuur*, *gumsse*, *gallt* etc.

Excipe nonnulla ferarum nomina: ut *åsna*, *reen*, etc. femin. *leijon*, neut. item *panther*, *tiger* etc., quia subintelligitur *diuur*.

10. Avium nomina, speciem significantia cujuscunque terminationis: ut *svaan*, *tiädher*, *orre*, *hierpe*, *korp*, *höök*, *stork*, *göök*, *sparff*, *gröning*, *bofincke*, *swensk(?)* [2]), *måås*, *truut* etc. Item insectorum, ut *bröms*, *geting*, *fiäril*, *torndyfwel* etc. Excipe, desinentia in *a*: ut *trana*, *swala*, *wijpa*, *dufwa*, *lärckia*, *steglijsa*, *siska* etc. Idem in insectis.

2) Pauca quædam alterius terminationis: ut *gåås*, *and*.

3) Ex insectis *bij* neutrum.

11. Piscium nomina, speciem denotantia, cujuscunque terminationis; sicut et ipsum nomen *fisk* genus notans masculinum est: ut *lax*, *torsk*, *sijk*, *åål*, *braxen*, *abbor*, *girs*, *mört*, *hwijtling*, *makrill*, *rölling* etc. Excipe desinentia in *a*, quæ feminina sunt: ut *gädda*, *ockla*, *simpa*, *wimba*, *pancka*, *neijnöga*, *rudha* etc. In *l*, ut *sill*, femininum.

12. Plantarum nomina, speciem significantia, cujuscunque terminationis: ut *abrodd*, *dill*, *anijs*, *roosmarijn*, *meijran*, *timian*,

---

[1]) Urbium nomina, ubi expresse additur vel subintelligitur *stad*. Vid. omnino pag. 30.

[2]) Utg.

kyndel, *senap*, *kerfwel*, *pion*, *narciss*, *tulpan*, *purio*, *löök*, *kåhl*, *wäpling*, *kamp*, *tåtol*, *kattost*, *tistel*, *isop*, *viol*, *gråbo*, *spargiss* etc.

Excipe 1) Omnia plantarum nomina in *a*, quæ feminina sunt (nisi forte *losta* masculinum sit) ut *salwia*, *ruta*, *persillia*, *mynta*, *pimpinella*, *basilika*, *nässla*, *målla*, *angelika*, *böna*, *räddijsa*, *rättikia*, *roofwa* etc., item *krassa*.

2) In *o* ut *halgo*, femininum est.

3) *Ärt* femininum est.

Not. Composita verum ab *ört*, *root*, *blomma*, *lillia*, *roos*, *frögd*, item a *grääs*, *blomster*, *bladh*, *liuus*, *bett* etc., sequuntur genus harum vocum simplicium, ex quibus composita sunt: ut postea pluribus exponetur.

13. Omnium lapidum pretiosorum, seu gemmarum nomina cujuscunque terminationis; sicut et genus ipsum remotum *steen* masculinum est: ut *demant*, *jaspis*, *saphir*, *ametist*, *hiacint*, *smaragd*, *rubijn*, *carbunckel*, *corall*, *agat*, *berill*, *granat* etc.

Feminina sunt:

1. Mulierum nomina propria, quamcunque terminationem habentia: ut *Christina*, *Karin*, *Kirstin*, *Hedwig*, *Ulrika*, *Anna*, *Brita*, *Dordi*, *Gertrud*, *Elin*, *Liskin*, seu *Elisabet*, *Ingeborg*, *Gunborg*, *Ester*, *Judith* etc.

2. Nomina gentilia, femininum sexum designantia, ut *ryska*, *finska*, *liffländska*, *holländska* etc.

3. Cognationis muliebris nomina: ut *modher*, *syster*, *dotter* cum compositis.

4. Officiorum muliebrium nomina, cujuscunque terminationis, ut *keijsarinna*, *drottning*, *furstinna*, *greffinna*, *frijherrinna*, *öfwerstinna*, *dochtorinna* etc. Item *fruu*, *jungfruu*, *hustru*, *möö*, *piga*, *amma*, *kona*, *däija*, *stinta*, *fänta*, *frilla*, *hoora* etc. Item *kokerska*, *twätterska*, *sömerska*, *majorska*, *capitenska* etc.

5. Nomina, sexum femininum significantia, in quacunque animalium brutorum specie: ut *leijoninna*, *biörninna*, *warginna*, *åsninna* etc. Item *koo*, *quijga*, *hind*, *geet*, *tacka*, *sugga*, *gimmer*, *bägga*, *horss*, *hynda*, *täfwa* etc. Excipe *skiuut*, *stodh* neutra.

6. Equarum et vaccarum nomina propria: ut *Broka*, *Blacka*, *Bläsa* etc. *Nygåås*, *Stierngåås*, *Ryggia*, *Stierna*, *Stollsa* etc.

7. Canicularum nomina propria: ut *Pärla*, *Sinka*, *Ruska*, *Brunätta* etc.

8. Nomina arborum sylvestrium, speciem denotantia: ut *ask* *lönn*, *lind*, *asp*, *biörk*, *aal* vel *alder*, *een*, *rönn*, *oxel*, *hassel*, *graan*, *furu* etc. *eek*, *book*.

Excipe 1) Pauca masculina: ut *apald*, *tall*.

2) Neutra nonnulla, ut *widhe*, *hielster*, *hagtorn*, *kork*, *tryy*.

Neutra sunt:

1. Imperiorum, regnorum, regionum et provinciarum nomina non solum a *land* et *rike* composita (de quibus postea) sed et alterius cujuscunque terminationis, ut *Turkij*, *Tartarij*, *Italien*, *Spanien*, *Danmark*, *Persen* vel *Persien*, *Arabien*, *Ungern*, *Behmen*, *Polen*, *Litowen*, *Pryssen*, *Saxen*. *Brunsswig*. *Anhalt*, *Westfalen*, *Hässen*, *Düringen*, *Beijern*, *Lotringen*, *Elsas*, *Trier*, *Cöln*, *Luxenburg*, *Skåne*, *Bleking*, *Melpad*, *Sawolax*, *Narwen*, *Carelen*, *Bahuus* etc.

Not. Vide tamen, annon *Italien*, *Spanien*, *Grecien*, *Arabien*, *Persien* et similia, quando simpliciter regionem tantum notant, sint potius feminina, ad imitationem Latinorum.

2. Urbium nomina propria, quando absolute ponuntur, sine expresse addito, vel clare subintellecto *stadh;* sive simplicia, sive composita: ut *Gäffle*, *Calmar*, *Arboga*, *Köping*, *Trosa*, *Rom*, *Wien*, *Paris*, *Dantzig* etc. *Stockholm*, *Örebro*, *Götheborg*, *Norköping*. *Köpenhampn* etc. E. g. *Stockholm är större än Upsala;* ita quidem usitatius loquimur sine articulo expresso; qui tamen si adderetur esset neutrius generis: ut *Stockholm dhet är större än Upsala.* Alias si subintelligatur *stadh*, pro *dhet*, *han* diceremus. supra p. 28.

Idem quoque in parocciarum nominibus propriis obtinet, quotiens non expresse ponitur, vel subintelligitur *sokn*: ut *Waxala*, *Danmark*, *Börie*, *Tierp* etc. E. g. sic dicimus: *Tierp dhet är större än Danmark* etc.

3. Fructuum arboreorum plerorumque, nec non baccarum nomina: ut *äple*, *päron*, *plommon*, *krijkon*, *russin*, *fijkon*, *sweskon*, *niupon*, *tijstron*, *ållon* etc. *hallon*, *lingon*, *swålon*, *smultron*, *jortron*, *miölon*, *odon* etc. *tränion*.

Ecipe 1) *Nött* femininum, *mispel* masculinum etc.

2) Frumentorum leguminum, et peregrinorum fructuum nomina ita variant genus, ut non ex significatione, sed ex usu cognosci debeat. Sic *hwete*, *korn* neutra sunt; *rogh*, *hafra* masculina: vocab. *sädh*, *spannemåhl* feminina etc. Sic *pepar*, *mandel*, *caneel*, *dadel* etc. masculina; *ingefär*, femin.; *muskot*, *citron*, *pomerantz* etc. neutra.

4. Metallorum nomina pleraque neutra sunt: ut *gulld*, *silfwer*, *tenn*, *blyy*, *bleck*, *järn*, *ståhl*, *sink*; adde etiam *slagg* etc.

Excipe metallum unum simplex, *koppar*, et mixta quædam, ut *malm*, *mässing*, quæ masculina sunt.

5. Literarum nomina in alphabeto: ut *a*, *b*, *c*, *d*, etc.

II. Ex Terminatione.

Ex terminatione in lingua nostra non possunt quidem multæ ac certæ regulæ de genere nominum tradi; cum omnes fere terminationes per omnes alphabeti literas plurium generum sint capaces, nonnullas tamen, quas hactenus observare contigit, hic subjungam partim generaliores, partim specialiores.

Generaliores.

1. Omnia nomina in consonam quamcunque finita, quæ in forma declinationum absoluta non flectuntur quicquam in nominativo et genitivo plurali, sed manent ut in singulari, sunt neutra. E. c. per omnes fere alphabeti consonas: *Ett*, *tuu*, *try lamb; ett tuu*, *try band*, *breef*, *ägg*, *taak*, *skähl*, *heem*, *been*, *reep*, *kaar*, *aas*, *skott*, *kredentz* etc. Sic etiam in genit. *lambs*, *bands*, *brefs*.

2. Omnia in vocalem quamcunque desinentia atque in forma absoluta nominativum pluralem a singulari formantia, addito duntaxat *n* ad nominativum singularem, sunt generis neutrius. Vid. inf. pag. 47. E. c. per omnes fere alphabeti vocales: *hierta* nom. plur. *hiertan; stycke* nom. plur. *stycken; bij*, plur. *bijn; boo* plur. *boon; stråå* plur. *stråån; trä*, plur. *trään; fröö*, plur. *fröön* etc.

Speciales.

Ex ipsa terminatione nominativi singularis in certam vocalem, vel consonam desinentis.

In ***a***. Not. I. Antequam ipsam regulam de desinentibus in *a* proponam, aliquid necessario prænotandum.

Quidam enim adserunt, nullum omnino substantivum in *a* finitum esse masculini generis; sed omnia nomina, quæ vulgo scribuntur per *a* in nom. singulari, et tamen masculini generis sunt atque nom. pluralem faciunt in *ar*, rectius scribi ac pronunciari per *e* in nom. singulari: per peculiarem vero dialectum, precipue Uplandicam, ab illa pronunciatione primum, ac deinde scriptione deflexisse, atque per *a* scribi cæpisse. Idque probant

1. Analogia deducta ex omnibus nominibus, quæ vulgari adhuc scriptione in *e* desinunt, nom. pluralem faciunt in *ar* et sunt masculini generis: ut *gubbe*, *gåsse*, *jätte*, *hierpe*, *finne*, *granne*, *stolpe*, *biälke*, *sparre*, *hake*, *stake*, *kulle*, *sälle*, *kappe* etc., quod

postremum notat vas, in quo potum habemus, et ad differentiam alterius nominis *kappa* (quod notat pallium et feminini generis est, habetque in plurali *or*, *kappor*) rectius omnino per *e* quam per *a* scribitur: qualis distinctio etiam in aliis quibusdam occurrit, ac necessaria videtur.

2. Ex dialecto per quasdam provincias patriæ nostræ adhuc hodie recepta, iuxta quam omnia masculina, quæ vulgo per *a* pronunciantur ac scribuntur, efferuntur per *e* ut *hanske*, *make*, *stake*, *kasse*, *kille*, *boge*, *stege*, *haare*, *hane*, *skalle*, *galge* etc.

Quo posito, (quod ratione minime contemnenda nititur, et ad genus nominum in *a* desinentium cognoscendum, multum momenti adfert) non difficile erit de terminatione nominum in *a*, talem regulam ponere.

Omnia nomina finita in *a* feminina sunt, et nominat. pluralem faciunt in *or* (quorum in lingua Suetica magna est copia, et exempla ita obvia, ut ea huc congerere, supervacaneum videatur, exceptis paucis neutris in *a*, ut *hierta*, *öga*, *öra* etc.

Not. II. Si vero hoc per omnia non placuerit, eo quod altera illa dialectus, qua etiam masculina quædam in *a* pronunciantur ac scribuntur, et nom. pluralem formant in *ar*, ita jam invaluit, ut non amplius pro hujus vel illius provinciæ, sed pro communi potius dialecto merito sit habenda — cum non solum in S. Bibliis, sed et aliis libris plurimis impressis, atque publicis privatisque instrumentis frequenter occurrat, indeque non sine confusione ac perturbatione aliqua sic simpliciter ab ea recedi queat: maxime cum voces quædam extent, quæ secundum alteram dialectum satis ingrate sonarent, adeo ut vix etiam in illis provinciis, ubi ista dialectus obtinet, talis cacophonia tolerari posse videatur, e. c. *spene*, *weeke*, *stege*, *haffre*, *smärte* etc. (Addatur tertia ratio, quæ infra pag. 46. Præterea sic confusio inter nom. et dativum in *e* (vid. infr. pag. 39) vitatur, *slädhe*, *skächte*, *bette*, *medhe*, *skadhe*, *hane*) — poterit de terminatione nominum in *a* talis regula poni:

Omnia desinentia in *a*, quæcunque in nominat. plurali formæ absolutæ habent *or*, formæ vero definitæ seu respectivæ *orna*, sunt feminini generis (quorum in lingua nostra tantus est numerus, ut cæterarum ferme omnium terminationum numerum superet). Quæ vero nom. pluralem formæ absolutæ formant in *ar* formæque respectivæ in *arna*, sunt generis masculini. Sic *quinna*, *quinnor; kanna*, *or; pijga*, *or; pijpa*, *or; wanna*, *or; flaska*, *or* etc feminina.

hanska, *hanskar*; *staka*, *ar*; *kraga*, *ar*; *pinna*, *ar*; *possa*, *ar*; *kafla*, *ar*; *droppa*, *ar*; *skulla*, *ar* etc. masculina.

Not. In cæteris terminationibus nominum substantivorum non procedit ex diversa ista terminatione nominat. pluralis generis distinctionem petere, cum ibi promiscue masculina et feminina nom. suum pluralem formæ absolutæ faciant in *ar*, vel *er*, et iuxta eum nominativum formæ definitæ; quod exemplis declarare non vacat.

In *e*. Desinentia in *e*, sunt masculina, ut *bonde*, *gubbe*, *stubbe*, *gåsse*, *frände*, *spännare*, *mortare*, *riddare*, *skomakare*, *skräddare*, *skapare*, *harpare*, *redhare* etc. Exceptis neutris quibusdam, quæ, si declinabilia sunt, cognoscuntur satis ex reg. generali secunda, supra pag. 31, indeclinabilia vero ex usu ipso: quæ tamen pauca sunt, ut *silke*, *ylle*, *linne*, *byte*, *tycke*, *skäffte*, *smidhe*. Item femin. *yxe*.

In *ij*. In *ij* desinentia (nam in *i* simplex vix hodie aliqua desinunt sed antiquata quædam, ut *hundari* pro *härade*, et similia) omnia sunt neutra, partim declinabilia, ut *bij*, *glij*, *specerij*, *skytterij*, *jägerij*, *fögderij*, *gabberij*, *skrij*, *skryterij*, *skrymterij*, *myterij*, *horerij*, *fyllerij* etc.

Not. Non videtur necessarium, ut hæc scribantur cum *ii*, cum sufficiat *i*; accentus in ultima facit, ut *i* producatur, ubi verum est in propenultima *i* finale corripitur. *Inwadhi*, c. 29. § 2. Byg. LL.

In *u*. In *u* vel *uu* finita omnia sunt feminina, ut *fru*, *jomfru*, *stugu*, *smugu*, *rugu*, *flugu*, *kasträku* etc.

In *ä*. Omnia sunt neutra, ut *trää*, *knää*, *fää*, *piää* etc.

In *b*. Masculina fere sunt, ut *skabb*, *blabb*, *grabb*, *klubb*, *stabb*, *fibb*, *stubb* etc. Excipe neutra quædam, partim declinabilia ut *lamb*, et si quæ plura, partim indeclinabilia, ut *damb*, *skubb*, *klibb*, *skrubb* etc.

Not. Potest regula ita generaliter poni. In *m* desinentia masculina sunt, exceptis nonnullis neutris ut *rumm*, *heem*, *lijm*.

Derivativa in *dom*, in *leek*.

Omnia sunt masculina, quorum exempla videri poterunt supra pag. 24 et 25.

Derivativa in *heet*.

Omnia sunt feminina, quorum exempla videantur sup. pag. 25.

Derivativa in *döme*.

Omnia sunt neutra. Exempla vid. sup. pag. 24.

III. Ex Auctoritate seu Usu.

Ex usu etiam in lingua nostra, quemadmodum in aliis linguis, plurimarum vocum genus, quod ex prioribus modis cognosci nequit, discerni debet; quia plurimæ, eandem habentes terminationem, differunt tamen genere. Quas recensere omnes majoris operæ est, quam ut nunc fieri queat: nonnullas tamen adferam per omnes alphabeti literas, quæ plurium generum sunt capaces. In *a* ut *pinna* masc., *quinna* femin., *sköta* masc., *böta* fem., *hierta*, neut. In *b* ut *kamb* masc., *lamb*, *damb* neut. In *d* ut *brand* masc, *hand* fem., *band* neut. In *e* ut *gubbe* masc., *smycke* neut. In *f*, ut *wäf* masc, *slef* fem., *bref* neut. In *g*, ut *drägg* masc., *wägg* fem., *skägg* neut. In *k*, ut *baak* masc., *saak* fem., *taak* neut. In *l*, ut *trääl* masc., *siääl* fem., *skähl* neut. In *m*, ut *lemm* masc., *reem* fem., *heem* neut. In *n* ut *steen* masc., *green* fem., *been* neut. In *o*, ut *skoo* masc., *koo* fem., *boo* neut. In *p*, ut *fleep* masc., *greep* fem., *reep* neut. In *r*, ut *stöör* masc., *döör* fem., *smör* neut. In *s*, ut *måås* masc., *gåås* fem., *låås* neut. In *t*, ut *foot* masc., *root* fem., *soot* neut. In *x*, ut *lax* masc., *sax* fem., *wax* neut. In *y* ut *skyy* masc., *blyy* neut. In *å*, ut *såå* masc., *tåå* fem., *stråå* neut. In *ö*, ut *siöö* masc., *öö* fem., *fröö* neut. In *z*, ut *krantz*, *glantz* masc., *kredentz* neut. etc.

De Genere Substantivorum Compositorum.

Regula generalis.

Omne nomen substantivum compositum, sive proprium sive appellativum, sive ex duobus substantivis, sive ex adjectivo et substantivo, sive alia voce præcedente et substantivo sit compositum, ejusdem est generis cum nomine posteriore seu finali, ex quo componitur (exceptis tantum nonnullis urbium nominibus propriis; ut *Stockholm*, *Hudwijkzwald*, *Södherhampn*, *Örebroo*, *Skäffthammar*, *Eskilsstugu* etc., quæ, ut sup. pag. 30 dictum, absolute posita neutra sunt, licet posterius substantivum alterius generis sit; contra vero si illud generis sit neutrius; ut *Öregrund*, *Askersund* etc. quia tunc cum altera ista regula coincidunt.

Sic exempli causa:

1. Officiorum virilium nomina composita ex aliis virilium officiorum nominibus simplicibus, ut a *mestare*, *hållare*, *fäijare*, *snidhare* etc. masculina sunt, quoniam istæc simplicia masculina sunt: ut *konstmästare*, *hoffmästare*, *ryttmästare*, *ståthållare*, *swärdsfäijare*, *reemsnidhare*, *hoffslagare*, *krukomakare* etc.

2. Lacuum nomina propria, a *siöö* composita, masculina sunt, quia ipsum simplex *siöö* masculinum est, ut *Stoorsiöön*, *Biörsiöön*, *Alstasiöön*, *Östunasiöön*, *Bårsiöön*, *Lijmsiöön* etc.

3. Fiählars nomina propria, ab ipsa voce *fiähl* composita, ut *Biörkfiählen*, *Sigtunafiählen*, *Skoofiählen* etc. masculina sunt.

4. Sinuum nomina propria, a *wijk* composita, feminina sunt, quia ipsum simplex *wijk* femininum est, ut *Garnswijken*, *Edswijken*, *Brunswijken*, *Bråwijken* etc.

5. Insularum nomina propria, ab *öö* composita, ex eadem ratione feminina sunt, ut *Ekröön*, *Munsöön*, *Mörköön*, *Looföön*, *Eng[s]öön*, *Lijmöön* etc.

6. Arborum nomina composita a *trädh* neutra ex eadem ratione: ut *äpelträdh*, *pärunträdh*, *plommonträdh* etc.

7. Plantarum nomina, composita ab *ört*, *root*, *lillia*, *blomma*, *roos*, *frögd*, feminina ex eadem ratione, ut *maalört*, *sockeroot*, *soolblomma*, *swärdslillia*, *prowintzroos*, *hiertansfrögd* etc.

8. Plantarum nomina, composita a *grääs*, *blomster*, *bladh*, *liuus*, *bett*, neutra ex eadem causa, ut *penninggrääs*, *smörblomster*, *groobladh*, *konungsliuus*, *dyfwelsbett* etc.

9. Composita a *fadher*, *brodher*, *son*, masculina; a *modher*, *syster*, *dotter*, feminina ex eadem ratione.

10. Fructuum nomina, a *bäär* composita, neutra ex eadem causa: ut *kersbär*, *wijnbär*, *stärkebär*, *kruusbär* etc. Contra *jordgubbe* masculinum, quia simplex, *gubbe*, masculinum est etc.

Not. Hæc exempli tantum loco uberioris declarationis causa, in gratiam saltem peregrinorum, adferre visum est. Quod autem hic expresse traditum est, idem in aliis omnibus compositis (quorum in lingua Suetica infinita fere varietas est) obtinere semel hic admonuisse suffecerit.

6. De Casibus Nominum.

Casus nominum sunt sex.

Nominativus, ut *man*, *mannen*; *quinna*, *quinnan*; *bord*, *bordet*.

Genitivus, ut *mans*, *mannens*; *quinnas*, *os*, *quinnans*; *bords*, *bordets*.

Dativus, ut *manne*, vel *man*, *mannenom*, vel *mannen*; *quinno* vel *quinna*, *quinnone*, vel *quinnan*; *borde*, *bord*, *bordet*.

Accusativus, *man*, *mannen*; *quinna*, *quinnan*; *bord*, *bordet*.

Vocativus, o *man*; *quinna*; *bord*.

Ablativus, ut *aff manne*, vel *man*, *mannenom* vel *mannen*; *quinno*, vel *quinna*, *quinnone*, vel *quinnan*; *borde*, *bord*, *bordet*.

Not. Si casuum numerus ex distincta terminatione statuendus non nisi tres casus in lingua nostra habebimus; imo iuxta recentiorem flexionem non nisi duos, ut inf. ex paradigmatibus constat. Si verum ex significatione diversa haud dubie sex erunt, ut hic recensiti sunt. Conf. etiam notata inf. pag. 38, 39.

7. De Declinationibus Nominum.

1. De Declinationibus in Genere.

Declinatio est inflexio vocum per variationem præcipue terminationis secundum casus, in duobus numeris, singulari et plurali.

Not. I. Inflexio seu declinatio vocum in lingua Suecana duplex est: Alia antiquior, alia recentior.

Illa linguæ genium exactius sequi videtur, dum in pluribus casibus flexionem admittens, non modo casus ipsos melius distinguit, atque sic sensum quoque cujusque orationis clariorem reddit (modo tam in loquendo, quam scribendo accurate observetur) sed etiam singularem quandam gravitatem atque emphasin secum habet. Hanc posterior usus, in loquendo primum, ad faciliorem linguæ pronunciationem introduxit, amputando præsertim illas terminationes, quæ olim ad meliorem casuum distinctionem fuerunt inventæ; cum etiam sine illis ex ipso contextu sensus percipi posse videretur: quam deinde scriptura quoque ipsa ad facilitandam scriptionem est secuta.

Utriusque autem accurata habenda est ratio ad linguam Suecanam recte intelligendam. Nam illa antiquior, non solum in ipsis legibus antiquis pariter et usitatis, ipsaque S. Bibliorum versione vernacula, sed et aliis plurimis libris antiquis, tam impressis, quam manuscriptis et instrumentis quoque publicis privatisque obtinet: imo interdum hodie quoque in libris, qui publicantur, Sueticis nec non sacerdotum concionibus usurpatur. Hæc verum ad linguam Sueticam, prout nunc communiter in quotidiano sermone, et vulgari scriptura obtinet, recte percipiendam plurimum confert.

Not. II. In eo autem præcipue differentia inter hasce flexiones consistit, quod recentior illa omnes casus similes facit nominativo excepto genitivo, cujus solius flexionem retinet, et quidem eandem plane cum flexione antiqua, idque in utraque declinationum forma et numero utroque. Antiquior vero duos solummodo casus nominativo similes agnoscit, accusativum et vocativum. Deinde non

solum genitivi peculiarem flexionem habet, eandem quam ista recentior, sed et dativi interdum et ablativi, et quidem ablativum semper dativo similem, vid. Psal. 127: 3 *gifwer thet sina wänner.* Psal. 127 v. 5 *medh sina fiender:* ut post ex ipsis paradigmatibus, ubi utraque flexio conjunctim ob oculos ponitur, clarius patescit.

Genitivus formatur regulariter eodem modo in utroque declinationum forma et in utroque numero, tam in neutrorum, quam masculinorum et femininorum declinatione, sive in vocalem sive in consonantem nominativus desinat: nempe addito solum *s* ad nominativum.

NB. Quoniam, ut modo dictum, genitivus uno eodemque modo formatur in utraque declinationum forma, ideo sub hoc generali capite de declinationibus in genere, semel generalis traditur regula de ejus formatione. Reliquorum autem casuum formatio, quia in diversis declinationum formis multum variat, sub certis illis ac distinctis declinationum formis commodius proponi poterit.

Excipe. Quorum nominativus singularis desinit in *s*, ea in genitivo nihil variantur, sed manent ut in nominativo, sive masculina, ut *ens grijs stoorleek*, sive femin. ut *ens gåås hwijtheet*, sive neut. ut *ett huus högd.* Dativus tamen et ablativus flectitur, ut suo loco patebit.

NB. Cum hinc facile confusio casuum genitivi et nominativi oriri possit, ad eam vitandam solet interdum in vulgari sermone ad genitivum adjici syllaba *es:* sic in pronomine *hans* ejus, dicunt *hanses* et in nominibus propriis frequentius, ut *Nils*, genit. *Nilses; Haans*, genit. *Haanses; Jöns*, genit. *Jönses.*

Forma declinationum est duplex, una Absoluta, altera Respectiva.

NB. Omnia enim nomina duplicem habent terminationem et sub ea quoque duplicem significationem, alteram absolutam, alteram respectivam.

Sub utraque declinationum forma tres declinationes continentur: prima masculinorum, secunda femininorum, tertia neutrorum.

NB. Cum non adpareat ratio aliqua commoda, atque fundamentum certum et evidens, distinguendi declinationes ex certi alicujus casus flexione, in qua voces conveniant, vel disconveniant (ut fit in lingua Latina) vel ex terminatione nominativi (ut in lingua Græca) commodissimum visum est, sic pro triplici genere nominum tres quoque declinationes nominum constituere: quod etiam in sua lingua faciunt Germani.

Not. Possent fortassis 5 declinationes statui sumpto fundamento ex diversa terminatione nominativi pluralis 1) Femininorum in *a* desinentium, quæ nom. plur. faciunt in *or;* 2) Partim masc., partim fem. nom. plur. facientium in *ar;* 3) Partim masc., partim femin. nom. pl. facientium in *er;* 4) neutrorum omnium, nom. pl. habentium similem nom. singulari, in hac declinationum forma. 5) Neutrorum omnium in vocalem desinentium, quæ nom. plur. formant adjecto *n* ad singularem de quo cogitandum.

NB. Hæc posteriore meditatione correcta, et 6 declinationes positæ, ut inf. patet pag. 40.

2. De Declinationibus Formæ Absolutæ.

Forma absoluta est nominum substantivorum in sensu indefinito, seu absoluto; quando simpliciter et absolute res aliqua designatur, absque respectu ad rem aliam, aut accidens aliquod ejusce rei: ut *man*, *quinna*, *ting*. Et solet plerumque ad meliorem expressionem ac distinctionem præpositum habere articulum indefinitum seu absolutum: ut *en man*, *en quinna*, *ett ting*.

De Formatione Casuum in hac Forma:

De Nominativo Singulari.

Is est ipsum nomen, in quo flexio nulla habet locum, sed illud postea per certos casus varie flectitur.

De Genitivo Singulari.

De ejus flexione superiore capite generalis tradita est regula, quæ etiam in hac forma locum habet, nempe quod formetur hic adjecto tantum *s* ad nominativum idque in utroque numero, ut in singulari nom. *man*, gen. *mans;* nom. *quinna*, gen. *quinnas* vel *quinnos;* nom. *ting*, gen. *tings*. In plurali nom. *männer*, vel *männ*, gen. *männers*, vel *männs;* nom. *quinnor*, gen. *quinnors;* nom. *ting*, gen. *tings*.

Not. Desinentia in *s*, *x* et *z* non addunt *s* ad nom. Vid. infra pag. 60.

De Dativo et Ablativo Singulari.

Sunt enim hi casus, ut supra quoque in genere dictum in hac forma, semper similes:

Quoad hunc casum magna varietas est in lingua nostra. Etenim non omnes voces in hisce casibus flexionem admittunt, sed pleræque (saltem quoad frequentiorem usum) cujuscunque termina-

tionis et generis in dativo manent similes nominativo, casus autem distinctionem ipsa constructio et sensus indicant. Idem fit in ablativo, quem præpositiones ipsi propriæ designant (Ita etiam Buræus in sua tab.). In quibus autem vocibus flectuntur hi casus, desinunt vel in *e* vel *a* vel in *o*, sæpius quidem in *e*. Sed feminina in *a*, regulariter formant in *o*.

NB. Nobilissimus Dn. Johannes Buræus olim Regni Sueciæ Antiquarius Celeberrimus, de patria lingua multum sane meritus, in sua tabula grammaticali, generaliter dativum flectit in *e*, per omnia genera ut masc.: *enom bäskom laghe;* fem. *enne billig laghe; eno sambladh laghe.* Prostant tamen exempla, ubi dativus etiam desinit in *o*, ut 2 Sam. 14: 19 *tinne tienarinno ingifwit* etc. Item ablativus: ut *menniskian aff quinno född.* Gen. 24: 17 *aff tinne kruko;* Gen. 24: 59 *medh hennes ammo.* Gen. 19: 30 *uthi enne bergskrefwo* etc.

Not. In desinentibus in *e* dativus similis est nominativo: vel potius disinit in *a* ut *herre*, dat. *herra*; *bonde*, dat. *bonda* etc. c. 6 Gift. LL etc. In masculinis in *o å ö* et *y*, et femininis in *o u å* et *ö*, dat. sing. etiam juxta antiquiorem flexionem videtur similis esse nominativo. c. 31 Jord. LL. *konu.*

In *er* desinentia sive masc. sive femin. dativum habent similem nom., ut *fadher modher*, *syster*, *brodher* etc. Feminina in consonantem desinentia dat. et ablat. sing. habent similem nominativo. Vid. infra pag. 57. Masculina pleraque in *e*. Quædam formant in *i* ut *Gudhi*, *smidhi*, *fridhi*, *lidhi.*

Dativi rarior est usus in lingua Suecana, cum illæ constructiones, quæ in aliis linguis per dativum exprimuntur, in lingua nostra sæpius per accusativum et præpositionem efferri consueverint.

Quænam vero nomina flexionem dativi et ablativi admittant per terminationes omnes eundo demonstrare res esset magni operis et prolixitatem nimiam secum haberet: ideo ab istac opera nunc supersedebo, contentus in ipsis paradigmatibus ex occasione, quantum fieri potest id ipsum indigitasse.

De Accusativo et Vocativo.

Sunt illi casus in lingua Suecana, ut priore capite indigitatum fuit, nominativo semper similes, ut ex paradigmatibus patet. Sic, *tin herre gudh skal tu dyrka; en åsna känner sin herre* etc. Vocat. *min herre och min gudh; herre gudh himmelske fadher* etc.

Not. Antique tamen aliter sic *bonde*, accus. *bonda* c. 11 Erfd. LL. Nisi forte potius accusativus ille est ex forma respectiva pro

bondan. Ibi enim sæpe omittitur *n*, ut inf. patebit. Conf. tamen et considera cap. 26. *Ting widh bonda*, *från bonda.*

De Nominativo Plurali.

Præcipua et maxime notabilis nominum substantivorum inflexio variatioque fit in nominativo plurali, ex qua differentia inter masculinorum, femininorum et neutrorum flexionem seu declinationem, præcipue deprehenditur, cum in cæteris casibus fere conveniant. Quare et ego declinationum distinctionem ac numerum ex terminatione varia nominativi pluralis peti posse arbitror. Quonam autem pacto post pluribus exponetur pag. 52.

Nominativus pluralis, vel manet similis nom. singulari, vel per mutationem aliquam ab eo formatur.

In vocibus, quæ flexionem aliquam in nom. plurali admittunt, formatur ille addita terminatione pluralis ad nominativum singularem; quæ est *ar*, vel *er*, vel *or*.

NB. In quibus autem vocibus maneat similis nom. singulari, in quibusnam vero flectitur et ab illo formatur, infra suis locis traditur.

In hac formatione nominativi pluralis non solum ultimæ syllabæ, sed et prioris ac præcipue primariæ vocalis ipsius nominativi singularis mutatio erit attendenda.

De Priore Syllaba.

In plerisque quidem nominibus variatio nominativi singularis tantum fit circa finem, eo quo jam supra dictum est modo: quædam tamen etiam in priore syllaba mutationem admittunt videlicet primariæ vocalis (ut vocat Celeberrimus Buræus) ipsius nominativi singularis. Idque

1. Vel euphoniæ alicujus gratia, vel mutato *a* in *ä*, ut *brand*, plur. *bränder*, pro *brandar* (quod tamen etiam est receptum), *hand*, plur. *händer; tand*, plur. *tänder; [bonde*, *bönder]* [1]); *natt*, plur. *nätter*, et irregulariter *man*, plur. *männ*, *span*, plur. *spänn:* vel *å* in *ä*, ut *tång*, plur. *tänger; stång*, plur. *stänger; spång*, plur. *spänger; såå*, plur. *säär* (ut habent quædam dialecti, quædam vero dicunt *såår*) *tåå*, plur. *täär.* Vel *o* in *ö*, ut *bonde*, plur. *bönder; book*, plur. *böcker; foot*, plur. *fötter; root*, plur. *rötter; son*, plur. *sönner; stodh* vel *studh*, plur. *stödher:* Vel *u* in *ö*, ut *luus*, plur. *löss; muus*, plur. *möss.*

---

[1]) Står i kanten med anvisning att här insättas i texten. *Utg.*

2. Vel necessariæ distinctionis causa, cum ultima juxta analogiam commode flecti nequit, idque vel mutato *a* in *ä*, ut *fadher*, plur. *fädher;* vel *o* in *ö*, ut *brodher*, plur. *brödher* etc.

De Ultima Syllaba.

Reg. I. Desinentia in consonam nominativum pluralem formant a singulari, adjecto tantum *ar*, vel *er*, ad nom. singularem in fine; sive masculina sint, sive feminina.

Masculina in *ar*, omnia primariam vocalem nominativi singularis immutabilem servantia, per omnes alphabeti literas, quæ talem formationem admittunt. In *b*, ut *klabb*, plur. *klabbar; kimb*, plur. *kimbar* etc. In *d*, ut *wärd*, plur. *wärdar; kladd*, plur. *kladdar; udd*, *uddar* etc. In *f* vel *ff*, ut *rääf*, plur. *räfwar; boof*, plur. *bofwar; tiuf*, plur. *tiufwar; muff*, plur. *muffar* etc. In *g*, ut *elg*, plur. *elgar; korg*, plur. *korgar; geting*, plur. *getingar* etc. In *k*, ut *balk*, plur. *balkar; skalck*, plur. *skalkar; took*, plur. *tokar* etc. In *l*, ut *saal*, plur. *saalar; gööl*, plur. *göölar; gaffel*, plur. *gafflar*, etc. In *m*, ut *drömm*, plur. *drömmar; kamm*, plur. *kammar; boom*, plur. *bomar* etc. In *n*, ut *steen*, plur. *stenar; munn*, plur. *munnar; orm*, plur. *ormar; fampn*, plur. *fampnar* etc. In *p*, ut *knapp*, plur. *knappar; sump*, plur. *sumpar; hoop*, plur. *hoopar* etc. In *r*, ut *stöör*, plur. *störar* etc. In *s*, ut *måås*, plur. *måsar; spijs*, *spijsar; bröms*, *brömsar* etc. In *t*, ut *hatt*, plur. *hattar; port*, plur. *portar; knuut*, plur. *knutar; quast*, plur. *quastar* etc. In *x*, ut *lax*, plur. *laxar*. In *tz*, ut *krantz*, plur. *krantzar; dantz*, plur. *dantzar; swantz*, plur. *swantzar* etc.

Feminina in *ar*, omnia primariam vocalem nom. singularis retinentia, per omnes alphabeti literas, quæ ejusmodi formationis sunt capaces. In *d*, ut *strand*, plur. *strandar; grind*, plur. *grindar; skedh*, plur. *skedar; brädd*, plur. *bräddar* etc. In *f* ut *sleef*, plur. *sleefwar; klööf* plur. *klöfwar* etc. In *g*, ut *sååg*, plur. *sågar; wååg* plur. *wågar; dröög*, plur. *drögar; käring*, plur. *käringar* etc. In *k* ut *waak*, plur. *waakar; biörk*, plur. *biörkar* etc. In *l*, ut *sool*, *solar; sill*, plur. *sillar*; *siääl*, plur. *siälar* etc. In *m*, ut *reem* plur. *remar* etc. In *n*, ut *graan*, plur. *granar*; *reen*, plur. *reenar; hampn*, plur. *hampnar* etc. In *p*, ut *greep*, plur. *grepar* etc. In *r*, ut *döör*, plur. *dörar; båår*, plur. *bårar; tåår*. plur. *tårar; fohr* plur. *fohrar* etc. In *s*, ut *smörgåås*, plur. *smörgåsar* etc. In *t*, ut *mast*, plur. *mastar* etc. In *x*, ut *sax*, plur. *saxar* etc.

Nominativum pluralem in *er* formantia, et tamen primariam vocalem nom. singularis immutatam servantia,

Masculina, per omnes alphabeti literas, quæ ejus formationis capaces sunt. In *d*, ut *smedh*, plur. *smedher; ledh*, plur. *ledher; strijdh*, plur. *strijdher* etc. In *g*, ut *släng*, plur. *slänger; sträng*, plur. *stränger; sång*, plur. *sånger* etc. In *k*, ut *säck*, plur. *säcker; fläck*, plur. *fläcker* etc. In *m*, ut *swärm*, plur. *swärmer; skärm*, plur. *skärmer; storm* plur. *stormer* etc. In *n*, ut *person*, plur. *personer; skorpion*, plur. *skorpioner* etc. In *s*, ut *kress*, plur. *kresser; grijs*, plur. *grijser* etc. In *t*, ut *präst*, plur. *präster; post*, plur. *poster; ort*, plur. *orter* etc.

Feminina. In *d*, ut *gränd*, plur. *gränder; stund*, plur. *stunder; längd* plur. *längder* etc. In *g*, ut *sorg*, plur. *sorger; borg*, plur. *borger* etc. In *k*, ut *saak*, plur. *saker* etc. In *m*, ut *raam*, plur. *ramer* (usurpatur etiam alias *ramar*). In *n*, ut *syyn*, plur. *syner; swaan*, plur. *swaner; plaan*, plur. *planer* etc. In *s* ut *roos* plur. *rooser* etc. In *t*, ut *geet*, plur. *getter; konst*, plur. *konster; list*, plur. *lister* etc.

Nominativum pluralem in *er* facientia et vocalem primariam nominativi singularis mutantia.

Exempla tam masculinorum quam femininorum proposita supra, ubi de priore syllaba actum. Secundum antiquam pronunciationem ac scriptionem *r* illud nom. pluralis sæpissime omittitur; ut *bya, gårda, åkra, knapa* etc. in LL. quoque nostris usitatis frequenter obvia.

Exceptiones ad hanc regulam.

1. Quædam masculina et feminina, nec in *ar*, nec *er* nominativum pluralem formant, sed simpliciter carent plurali numero; quorum exempla nonnulla hic subjiciuntur.

Masculina, ut *sand, drägg, märg, messing, hogh, kärleek, smäleek, skräck, träck, mäsk, twåål, taffel, skum, slem, fattigdom, harm, barm, koppar, snoor, prijs, rast, rost, maat, kost, mallt* etc. *yngel, mögel.*

Feminina, ut, *jord, wärld, glödh, sädh, gryning, skymning, tack, miölk, brook, flååk, mull, skam, frost, luut, flijt* etc.

2. Quædam etiam simpliciter carent singulari numero, adeoque pluralem ex singulari hoc modo formare nequeunt, ut *byxor, sådor, soopor, ständer* (nisi hoc dicamus per anomaliam formatum esse a nom. sing. neutro *stånd*, sic ut et *land, länder, fund, funder*) *later, corinter, wäflar, krydder, glaasögon, föräldrar, tyror, bäror, boijor, håfwor, klädher, byxor* etc.

3. Neutra omnia in consonam desinentia non flectuntur quicquam in nom. plurali, sed manent ut in singulari. Exempla obvia sunt; et videri nonnulla possunt sup. pag. 29 Reg. Gen. I. Excipe *ständer*, *länder*, de quibus etiam paulo ante.

4. Neutra quædam etiam plane carent plurali numero, quemadmodum de masculinis et femininis est dictum: Sic *klibb*, *skubb*, *skrubb*, *tilstånd*, *guld*; *traaf*, *raaf hoof*; *bång*, *twång*, *trång*, pro *trångmåhl*; *glij*, et pleraque omnia in *ij* desinentia, quorum exempla vid. sup. pag. 33; *solk*, *smolk*, *pack*, *trock*, *stöök*, *brak*, *lack*, *attlask*, *dammesk*, *tobak*, *omak*, *ööl*, *swafwel*, *miäll*, *gull*, *skråål*, *sööl*, *raket*, *kickel*, *tyyl*, *rall*, *frall*, *fioll* etc. *järn*, *teenn*, *låån*, *håån*, *traan*, *döön*, *elphenbeen*, *wijn*, *lijn*, *skarn*, *lugn*, *skraap* vel *skräp*, *skump*, *tramp*, *skräpp*, *trijp* etc. *silfwer*, *smör*, *tunder*, *starr*, *borr*, *fodher* gen. pro alimento animalium; *oos*, *gruus*, *bruus*, *suus* och *duus*, *stuss*, *fiääs*, *fiåås*, *rijs* generaliter, *grääs* generaliter seu pro genere, *fess*, *roos*, *braas*, *kraas*, *baas*, *raas* etc. *soot*, *bast*, *fett*, *skroot*, *pruut*, *ståååt*, *haat*, *skiämpt* etc. *trotz* etc.

5. Masculina duo in *an*, non formant hodie nom. pluralem juxta hanc regulam, sed vocalem nom. singularis *a* mutant in *ä*, et *n* finale nom. singularis duplicant: ut *man*, plur. *männ*; *span*, plur. *spänn*.

NB. Regulariter quidem flexio fieri posset sic *männer* (ut flectunt Germani) et *spänner*, sed apud nos invaluit, ut *er* per apocopen omitteretur.

6. Feminina quædam, in *s* desinentia, non faciunt nom. pluralem in *ar* vel *er*, sed tantum *s* finale duplicant et vocalem nom. singularis mutant in aliam, *å* in *ä*, ut *gåås* plur. *gäss*, *uu* in *ö* ut *luus*, plur. *löss*, *muus*, plur. *möss*.

7. Quædam non simpliciter *ar* ad nom. singularem adjiciunt, sed aliam consonam ante *ar* interponunt. 1) interponunt *w* ante *ar*, desinentia in *f* simplex: ut *boof*, plur. *bofwar*; *huuf*, *hufwar*; *skruuf*, *skrufwar*; *tiuuf*, *tiufwar* etc. 2) *i* ante *ar*, ut *säng*, plur. *sängiar*, *bänck*, *bänckiar* vel *bänckier*. Quædam, desinentia in *el*, *b* interponunt, ut *himmel*, plur. *himblar*.

8. Quædam vocalem ultimæ syllabæ nominat. singularis in plurali elidunt, atque ex his pleraque retinent quidem priorem vocalem nom. singularis immutabilem, pauca vero mutant, ut ex ipsis exemplis constat.

I. Elidunt *a*, ut *sommar*, plur. *somrar*, pro *sommarar*; *kammar*, plur. *kamrar*; *hammar*, plur. *hamrar* etc.

II. Elidunt *e*, 1) desinentia in *el*, in nom. singulari, ut *spegel* plur. *speglar*, *fogel*, *stöfwel*, *stöfwlar*, *skofwel*, *häfwel*, *gaffel*, *boffel* *snyffel*, *krämmel*, *lymmel*, *slyngel* etc. 2) desinentia in *er*, quorum quædam vocalem nom. sing. mutant, ut *modher*, plur. *mödhrar*, *dotter*, *döttrar*. Quædam retinent, ut *bäfwer*, plur. *bäfwrar; utter*, *uttrar; winter*, *wintrar; swåger*, *swågrar* etc.

III. Elidunt *u*, desinentia in *ur*, ut *wädhur*, plur. *wädhrar*.

IV. Elidunt *o*, et vel vocalem primariam nom. singularis retinent, ut *affton*, plur. *afftnar*, vel mutant ut *morgon*, plur. *mörnar*, pro *mornar* (ut quidem adhuc loquunt illud vero pro *morgnar*, eliso etiam *g*, atque sic integra syllaba *go*).

9. Quædam, nominativum pluralem formantia in *er*, consonam ultimam nominativi singularis duplicant in plurali, et ex his quædam vocalem nominativi sing. servant, ut *geet*, plur. *getter*, et, si quæ similia: quædam mutant, ut *foot*, plur. *fötter; root*, *rötter; noot*, *nötter; boot*, *bötter; son*, *sönner*.

Reg. II. Desinentia in vocalem, masculina scil. et feminina (nam neutra aliter, ut post in exceptionibus traditur) nominativum pluralem regulariter formant a singulari adjecto tamen *r* in fine. Hæc simplicissima est formatio et procedit per omnes fere vocales, in quas modo desinit nominativus aliquis singularis pluralem ex se formans. Sic formant,

Finita in *a*, masculina omnia. Exempla per varias terminationes. In *da*, ut *miärda*, plur. *miärdar; spadha*, plur. *spadhar* etc. In *ga*, ut *kugga*, plur. *kuggar; kraga* plur. *kragar* etc. In *ia* ut *lija*, plur. *lijar* etc. In *ka*, ut *handska*, plur. *handskar; laka* plur. *lakar* etc. In *la*, ut *kafla*, plur. *kaflar*; *spola*, plur. *spolar; skalla*, plur. *skallar* etc. In *ma*, ut *tima*, plur. *timar*; *pasma*, plur. *pasmar* etc. In *na*, ut *spena*, plur. *spenar; pinna*, plur. *pinnar* etc. In *pa*, ut *kappa*, plur. *kappar* etc. In *ra*, *hara*, plur. *harar; spora*, *sporar* etc. In *sa*, ut *kassa*, plur. *kassar*, *possa*, plur. *possar* etc. In *ta*, ut *betta*, plur. *bettar; sköta* plur. *skötar* etc. In *wa*, ut *hofwa*, plur. *hofwar; klofwa* plur. *klofwar*. In *xa*, *yxa* (ut quidam pronunciant), plur. *yxar* etc.

NB. Hic eadem dubitatio recurrit, quæ supra mota est de genere nominum in *a* pag. 31 et 32; num aliqua masculina sint desinentia in *a*, et non potius omnia feminina. Sed communiorem opinionem ac dialectum hic quoque sequimur.

Feminina in *a* omnia discendunt, ut ex exceptionibus patescit. Finita in *e*, masculina, ut *bonde*, plur. *bönder; frände*, plur. *frän-*

der etc. Feminina in *e*, nulla, quod sciam, reperiuntur. Finita in *o*, masculina, ut *skoo*, plur. *skoor; kloo*, plur. *kloor; loo*, plur. *loor* etc. *landboo*, plur. *landboor*, pro quo antique dicitur *landboa*. Feminina ut *koo*, plur. *koor* (secundum quasdam dialectos *köör*); *sọ*, plur. *soor; olycko*, plur. *olyckor* etc.; *ägho*, plur. *äghor*.

Finita in *ö*, femin. ut *möö*, plur. *möör*.

Masculina in *ö*, vel carent plurali, vel aliter formant.

Finita in *uu*, vel *u* feminina, ut *fruu*, plur. *fruur; hustru*, plur. *hustrur*, sic etiam *stugu*, *smugu*, *rugu*, *kasträku*, *skooräku* etc. Quorum quædam etiam non raro efferuntur per *a* in fine. Masculina in *u* nulla reperiuntur. Sic etiam neque in *i* vel *ij*, aut in *ä* masculina aliqua extant, nec in *y*, quæ sic nom. flectunt.

Finita in *å* masculina, ut *såå*, plur. *såår;* (vel juxta quasdam dialectos *säär*). Feminina *tåå*, plur. *tåår* (vel juxta dialectum aliam *täär*); *slåå*, plur. *slåår*: sic etiam *wråå*, *skråå*, *råå*, *dyngeråå*, *håå* etc. *åå*, plur. *åår*, vel *åar*.

Finita in *e*, *i* vel *ij*, *y* et *ä*, feminina nulla reperiuntur.

Exceptiones sub hac regula:

1. Feminina omnia in *a* desinentia, quæ non simpliciter *r* tantum recipiunt, sed etiam *a* finale nominativi singularis mutant in *o*, ut eorum nominativus pluralis desinat in *or*. Cujus exempla per varias terminationes. In *ba*, ut *krabba*, plur. *krabbor; skrubba*, plur. *skrubbor* etc. In *da*, ut *ladha*, plur. *ladhor; hydda*, plur. *hyddor* etc. In *ga*, ut *piga*, plur. *pigor; giga; sugga*, plur. *suggor* etc. In *ia*, ut *ryia*, plur. *ryior; koija*, plur. *koijor; lärkia*, plur. *lärkior* etc. In *ka*, ut *kruka* plur. *krukor; luka*, plur. *lukor; flicka*, plur. *flickor* etc. In *la*, ut *kula*, plur. *kulor; källa*, plur. *källor; tafla*, plur. *taflor* etc. In *ma*, ut *amma*, plur. *ammor; trumma*, plur. *trummor; grijma*, plur. *grijmor* etc. In *na*, ut *quinna*, plur. *quinnor; tunna*, plur. *tunnor; höna*, plur. *hönor* etc. In *pa*, ut *pipa*, plur. *pipor; harpa*, plur. *harpor; trappa*, plur. *trappor* etc. In *ra*, ut *kärra*, plur. *kärror; wara*, plur. *waror; skära*, plur. *skäror* etc. In *sa*, ut *myssa*, plur. *myssor; steglijsa*, plur. *steglijsor; mässa*, plur. *mässor* etc. In *ta*, ut *gryta*, plur. *grytor; bytta*, plur. *byttor; kista*, plur. *kistor* etc. In *wa*, ut *dufwa*, plur. *dufwor; hufwa*, plur. *hufwor; skrefwa*, *bergsskrefwa*, plur. *bärgskrefwor* etc.

NB. Ex eo, quod feminina omnia in *a* ita discedant a simplici illa ac facili nominativi pluralis formatione, jam proposita, inducor, ut credam, hoc a majoribus consilio esse factum; videlicet

cum antiquitus, præter feminina perplurima, existerent etiam masculina non pauca desinentia in *a*: quo proinde melius ac certius discerni posset, quænam ex desinentibus in *a* essent masculina, quænam feminina, communi usu introduxisse, ut masculina omnia in *a* juxta analogiam et regulam propositam formarent nom. pluralem in *ar*, feminina vero omnia in *or*. Ut autem feminina, quæ plura sunt, sic ab analogia hac recederent, et non potius masculina, quæ pauciora existunt, occasionem dedisse videtur, quod pluscula nomina feminina, quæ hodie in *a* desinunt, olim finita fuerint in *o* in nom. singulari. Cujus rei pluscula exempla habemus non solum in antiquis, sed et hodie usitatis legibus frequenter obvia, item in S. Bibliorum versione. Sic accus. *tungo* c. 39. Eds. LL., c. 12 KB. StL. 1 Pet. 3: 10. Unde nom. pluralis regulariter formatus adjecto in fine *r*, desinit in *or*. Quod magis adhuc confirmatur ex eo, quod feminina in *a* etiam alios casus formant per *o:* sic *quinna*, genit. *quinnos*, dat. *quinno*, ablat. *aff quinno;* et sic in aliis. Quam ad rem aliquid momenti adferre videtur, quod illa femininorum pronunciatio in *o* apud vulgus etiamnum retinetur, sed *o* illud sonat perinde ut *å;* ut *mysså*, *byttå*, *kystå*, *horsså* etc.

2. Desinentia in *e* omnia (exceptis illis exemplis, quæ supra ad ipsam regulam adducta sunt, et paucis forte aliis) masculina (nam feminina in *e* nulla existunt, et de neutris post except. 6). Nom. pluralem faciunt in *ar; e* videlicet mutato in *a* indeque assumpto *r:* ut *gubbe*, plur. *gubbar; fogde*. plur. *fogdar; unge*, plur. *ungar; stake* (stipes), plur. *stakar; knape*, plur. *knapar; kappe* (vasis genus), plur. *kappar; orre*, plur. *orrar; gumse*, plur. *gumsar* [1]) etc.

3. Omnia desinentia in *are*, quæ omnia etiam sunt masculina, nominat. pluralem habent similem nom. singulari, ut *achtare*, *anklagare*, *brandare*, *bryggiare*, *cirklare*, *dantzare*, *fråssare*, *gynnare*, *garfware*, *huggare*, *(stenhuggare) jägare*, *krämare*, *klockare*, *lastare*, *mortare*, *mölnare*, *nämare (affnämare) olämpare*, *(förolämpare) pipare*, *prångare*, *quistare*, *remmare*, *ridhare*, *spennare*, *skinnare*, *tröskare*, *tröstare*, *wachtare*, *wändare*, *undrare*, *ympare*, *åkare*, *älskare*, *önskare* etc.

Not. Idem obtinet in his *äghande*, *målsägande*, *jordägande*.

---

[1]) Ratio videtur esse, quod eæ voces in *a* finitæ fuerint, ut quoque ex legibus nostris constat. Et hodie quoque apud vulgus antiqua illa terminatio retinetur, imo in libris impressis etiam.

4. Quædam in *o*, interposito prius *a*, demum *r* recipiunt. Masc. ut *moo* (quod alias *heed* dicitur), plur. *moar*, vel *r*, ut *skoo*, plur. *skoor* secundum quasdam dialectos.

Femin. ut *broo*, plur. *broar* (et per syncopen *broor*).

5. In *y* et *ö* desinentia, interposito prius *a*, recipiunt *r*. Masc. *sky* vel *skyy*, plur. *skyar; siöö*, plur. *siöar;* In quo receptum est insuper *g* ante *a* interponere, ut *siögar*. Vel *e*, ut *möö*, plur. *möer*, secundum quasdam [dialectos].

Femin. ut *öö*, plur. *öar*, sed ut priora *g*, ita hæc *ij* ante a interponunt ut *öijar*, quod prævaluit. Idem in desinentibus in *u*, quodam faciunt, ut *fruer* pro *fruur*.

6. Neutra omnia in vocalem quamcunque desinentia, si declinabilia sunt, vid. sup. pag. 31, nom. pluralem formant adjecto tantum *n* ad nominat. singularem.

In *a*, ut *hierta*, plur. *hiertan*. Excipe duo in *a*, quæ nom. plur. formant *a* mutato in *o* et sic assumpto] *n;* ut *öga*, plur. *ögon; öra*, *öron*.

In *e*, ut *altare*, *böte*, *dijke*, *embete*, *fänge*, *gäte*, *hänge*, *inwadhe*, *knyte*, *lyte*, *möte*, *rijke*, *röste*, *sinne*, *smycke*, *täcke*, *wälde*, *ärende*, *äple* etc.

In *ij*, quæ modo pluralem habent; ut *bij*, plur. *bijn*.

In *o*, ut *loo* (globus) plur. *loon; boo*, nidus avium, plur. *boon*.

In *å*, ut *stråå*, plur. *stråån*.

In *ä*, ut *trää*, *knää*, *äplä*, plur. *trään* etc.

In *ö*, ut *fröö*, plur. *fröön* etc.

In *u* quidem nullum neutrum desinit, in *y* vero nullum neutrum declinabile.

7. Quædam etiam in vocalem desinentia plane carent plurali numero, cum masculina et feminina tum neutra. Desinentia in *a*, masculina *gyttia*, *äfwia*, *miölka* i fisk, *hafra*, *krassa*, *binda*, *mossa* (på trään) etc. *humbla*. Feminina, *buska* (som sätties aff wört) *fråna*, *fräkna*, *färnissa*, *gallra*, *halka*, *hampa*, *heetta*, *hyra*, *ilska*, *kådha*, *klådha*, *liumska*, *midhia*, *måhla*, *mumma*, *nippra*, *quicka*, *roofstampa*, *spona*, *syllta*, *ällta* etc.

Neutra, ut *windöga*.

Desinentia in *e* neutra, ut *fnöske*, *linne*, *sillke*, *skäffte*, *stybbe*, *tycke* etc.

Desinentia in *ij* neutra pleraque, omnia indeclinabilia, ut *glij*, *klij*, *sprij*, *skrij*, *fyllerij*, *bryggerij*, *bryrij*, *kälterij*, *bedrägerij* etc.

Desinentia in *o*, feminina, ut *troo*, *otroo*, *oroo* etc,

Neutra, ut *boo* (pro familia).

Desinentia in *u* neutra, ut *struu* (sic dicimus de equis, *draga i struu*).

Desinentia in *y*, neutra omnia, ut *bly*, *gny*, *ny*, *try*, *bry*, *stry*.

Desinentia in *å*, masc., ut *tråå* (pro *trådh*).

Desinentia in *ä*, neutra, ut *fää*, *piää*.

Desinentia in *ö*, masc., ut *miöö* (pro *miödh*) *sniöö*, *töö*.

De Genitivo Plurali.

Formatur is eodem modo quo genitivus singularis, ut sup. indigitatum pag. 38; nempe, ut ille a nom. singulari, ita hic a plurali, addito in fine *s*; tam in masculinis et femininis, quam neutris, quamcunque terminationem habentibus, et quocunque modo nom. pluralis formetur. Sic

Masculinorum, in *a*, ut *hanskar*, gen. *hanskars;* in *b*, *klabbar*, gen. *klabbars;* in *d*, *uddar*, gen. *uddars*, *smedher*, gen. *smedhers;* in *e*, ut *gubbar*, gen. *gubbars*, *fränder*, gen. *fränders*, *bönder*, gen. *bönders*, *skinnare*, gen. *skinnares*, *spennare*, *spennares; männ*, gen. *männs* etc.

Femininorum, in *a*, ut *quinnor*, gen. *quinnors;* in *d* ut *skedhar*, gen. *skedhars*, *dygder*, gen. *dygders;* in *f*, *slefwar*, *slefwars*, in *g*, ut *sorger*, gen. *sorgers*, *sågar*, *sågars*. In *k*, ut *wakar*, gen. *wakars*, *saaker*, gen. *sakers* etc., *händer*, gen. *händers*, *stänger*, gen. *stängers*, *fötter*, gen. *fötters* etc.

Neutrorum, desinentium in consonam, ut nominativus ita et genitivus plane similis est singulari; ut *lambs*, *bands*, *breefs*, *äggs*, *taaks* etc. Conf. sup. pag. 31 et 38.

Desinentium in vocalem; in *a*, ut *hiertan*, gen. *hiertans*, *ögon*, gen. *ögons*, *öron*, *örons*, in *e*, ut *stycken*, gen. *styckens*, *dijken*, *dijkens;* in *o*, ut *loon*, gen. *loons;* in *å*, ut *stråån*, gen. *strååns* etc.

NB. Antiqua loquendi et scribendi ratione genitivus pluralis desinit etiam quandoque in *a:* sic *manna* pro *männs*, ut cap. 30 § 4. Jord. LL. *forfalds edhe twäggia manna;* etc. *aldra [jord]äghande loff* c. 18. § 6, c. 19 eod., c. 51 Byg. LL., *medh nästa frända rådhe* c. 15 Gifft. LL. etc. *Bonda laghom.* c. 27 in KB. LL., *helga manna samfund.*

In femininis desinentibus in *a*, videtur etiam nonnunquam in *a* flecti, ut c. 22 Gifft. LL. *medh twäggia quinna vitnom;* nonnunquam in *o*, ut c. 14. Dråp medh wådh LL. et St.L. *medh twäggia quinno vitnom.*

De Dativo et Ablativo Plurali.

Not. I. Quod supra obiter dixi de dativo et ablativo singulari, quod in eo, ne quidem secundum antiquum loquendi ac scribendi modum, peculiaris aliqua flexio per omnes voces sit recepta; id hic quoque fatendum est, saltem quod non omnes ad eam flexionem æque videantur aptæ, et quod non ita certo constet, num in illis talem flexionem usus introduxerit. Hinc occasionem cepisse videtur recentior usus, ad varietatem, ex eaque natam difficultatem hujus flexionis vitandam, (cum ex constructione atque sensu casus hic nihilominus intelligi posset) dativi et ablativi flexionem peculiarem penitus omittendi, proque dativo singulari singularem, pro plurali pluralem nominativum usurpandi. Vid. sup. pag. 38, 39.

II. Quod ablativus pluralis non solum in versione vernacula S. Bibliorum, sed et legibus nostris, aliisque libris usurpetur, et per has præcipue præpositiones *i*, *medh*, *aff*, *ifrån*, *igenom* etc. construatur, adeo frequentibus exemplis constat, ut in S. Bibliis et legibus patriis hospes sit, qui non per se plurima ejus exempla observaverit, iccirco ab illis adferendis supersedeo.

III. Dativi vero proprius usus, quia rarior est, eoque non tam forte ab omnibus est observatus, ejus exempla nonnulla perspicua, partim ex S. Bibliis, partim ex legibus nostris allegabo. Sic Psal. 91 v. 11 *han hafwer befalt sinom Englom om tigh.* Ephes. 6: 5 *edrom lekamligom herrom.* Deut. 4: 40 *tinom barnom,* c. 5: 7 *skerpa tinom barnom.* Psal. 79 bis, *wårom grannom.* Cap. 34, § 1 Bygg. LL. *äghandom tilsighia.* Cap. 7 fin. Gifft. LL. *Thå skal hon them Klostrom eller Kirkiom gifwa: och ey Lekarom.* Ubi dativus hic per omnia genera occurrit, masc. *lekarom*, femin. *kirkiom*, neut. *klostrom.* In Litania quoque nostra hodie usitata: *Att tu allom Konungom och Förstom wärdigas Fridh och endrächt gifwa.* Et in hymno ecclesiastico ex Psal. 69 v. 10 *mins modhers barnom* — okänd, etc.

Desinit autem regulariter in *om*, vel *åm*, ut scribit celeberrimus Buræus in sua Tab. Grammaticali, tam in masculinis et femininis, quam neutris: in illis videlicet, ubi peculiarem flectionem est sortitus.

NB. Dativi et ablativi in hac forma antiqua etiam terminatio fuit in *um*, quæ non solum in legibus nostris antiquis fræquentissime, sed et usitatis satis sæpe occurrit. Sic *Witnum* c. 14 Dråp medh wådh. LL., 13 StL., *botum* c. 13 eod., *markum* c. 13, 14 Dråp medh wådh. StL., *wärkum* cap. 3 et 14 eod., *Grannum och sockna-*

mannum c. 14 Dråp medh wådh. StL., *målsäghandenum* c. 1 Sår m. wil. StL., *mannum* c. 16 Dråp medh vådh. StL., *köpstadum* c. 15 Köpmål. StL. et alibi *Erfwingum* bis, cap. 4 Jord. StL. etc.

Formatur quoque regulariter a nominativo plurali, tam in masculinis et femininis, quam neutris; ultima tantum syllaba nominativi mutata in *om*. Sic in nom. plurali

Masculinorum, desinente in *ar*, primo impurum (ut sæpissime) *arfwar*, mutato *ar* in *om*, *arfwom; åkrar*, dat. *åkrom; stenar*, dat. *stenom* etc.

In *ar* purum, ut *byar*, dat. *byom*; *erfwingiar*, dat. *erfwingiom* etc.; *öijar*, dat. *öijom; åar*, dat. *åom*.

In *er*, mutato *er* in *om*, ut *fränder*, dat. *frändom; präster*, dat. *prästom*, etc.

Femininorum, desinente in *ar* impurum, ut *grindar*, dat. *grindom; siälar*, dat. *siälom; tomptar*, dat. *tomptom* etc.

In *ar* purum, ut *engiar*, dat. *engiom* etc.; *boijor*, dat. *boijom*.

In *er*, ut *borger*, dat. *borgom; saker*, dat. *sakom*; *marker*, dat. *markom; erter*, *ertom; röster*, *röstom* etc.

In *or* impurum, ut *bönor*, dat *bönom; rofwor*, dat. *rofwom; hätta*, dat. *hättom*.

In *or* purum, ut *kirkior*, dat. *kirkiom*.

Neutrorum, desinente in *en*, ut *wittnen*, dat. *wittnom; dijken*, dat. *dijkom; rösten*, *röstom* etc.

Exceptiones ad hanc regulam.

1. Quæcunque carent plurali numero, masc. fem. vel neutra carent quoque hoc casu, ut per se patet.

2. Quædam masculina, femin. et neutra, non solum prædicto modo ultimam nominativi pluralis mutant, sed et priorem, pro vocali nom. pluralis recipiendo vocalem nom. singularis.

Masculina in *er*, ut *bönder*, dat. *bondom* (horum quædam antiqua flexione etiam aliam vocalem recipiunt, ut *sönner*, dat. *sunom*).

In *än*, ut *männ*, dat. *mannom*.

Feminina, in *er*, ut *händer*, dat. *handom*.

Neutra in *en*, ut *boten*, dat. *botom* (nisi hic dativus potius a femin. *boot* de quo mox). In *er*, ut *länder*, dat. *landom*.

3. Ex prædictis quædam, quæ in formatione nom. pluralis consonam nom. singularis geminant, juxta exceptionem 9 pag. 44 in hac formatione dativi pluralis alteram consonam abjiciunt, ut

Masculina *fötter*, dat. *fotom; sönner*, *sunom*.

Feminina, *nötter*, dat. *notom; bötter*, dat. *botom* etc.

4. Neutra omnia, in consonam desinentia, nom. pluralem similem habentia nom. singulari, dativum plur. formant, adjecta tantum terminatione dativi pluralis *om* ad nom. pluralem, ut *barn*, dat. *barnom; tungomåhl, tungomålom; folk, folkom; kloster, klostrom; watn, watnom; wärk, wärkom; breef, brefwom; skähl, skählom; huus, huusom; skip, skipom; nööt, nötom; godz, godzom* etc.

5. Quædam ex his neutris ante *om* interponunt *i*, ut *skäär, skäriom; näät*, dat. *näthiom; wädh, wädhiom.*

6. Idem faciunt neutra quædam in *e* desinentia, nom. pluralem formantia in *en*, ut *stycken*, dat. *styckiom* Joh. 6: 12.

7. Nominativus pluralis desinens in *are* (de quo pag. 46, except. 3) format ex se dativum pluralem, *e* mutato in *om*, ut *skräddare*. dat. *skräddarom; skomakare, skomakarom; skinnare, skinnarom; skipare, skiparom; borgmästare, borgmästarom; mätare, mätarom; ryttare, ryttarom.*

Not. Idem fit quoque in aliis desinentibus in *e*, ut *äghande, målsäghande, jordäghande* etc.

8. Nominativus pluralis in *år*, in dativo *år* mutat in *om*, *råår* dat. *råom* (C. 26 § 2 Bygg. LL.); *åår*, dat. *åom*, (c. 27 § 1., c. 34 § 4 Bygg. LL.)

9. Nom. plur. *siöar*, dat. facit mutato *ar* in *m*, ut *siöm* (c. 34 § 4 Byg. LL.). Nisi dicamus potius eum formari regulariter *ar* mutato in *om*, *siöom* et pro syncopen *siöm.*

10. Neutrorum in *ä*, nom. pluralis in *än*, in dativo *n* mutat in *m*, ut *knään*, dat. *knääm.*

Sic etiam flecti videtur neutrorum in *å* dativus plur., ut *strån*, dat. *stråm.*

11. Dativus pluralis ex nomin. plur. in *oor*, *ör* et *ur*, quoniam rarissime occurrit, nihil nunc certi de eo statui potest, videtur tamen vel eodem modo, ut in præcedentibus formari, vel manere similis nominativo: *broom*, c. 2 Byg. LL.

12. Idem tenendum videtur de neutris in *a, ij, o, ö* et quibusdam in *ä* desinentibus.

NB. Sed quis singulas minutias exequi queat, cum id prolixum nimis foret, nec fortassis necessarium, aut B.L. satis gratum.

De Numero Declinationum in hac Forma, et earum Distinctione.

Not. Supra, cum de declinationibus in genere, earumque numero in utraque declinationum forma agerem pag. 37, existimabam ex ratione quadam ibi allata, tres tantum in qualibet forma esse declinationes, masculinorum, femininorum et neutrorum; postea vero (pag. 40) in eam incidi opinionem, quod respectu habito præcipue ad variam nominativi pluralis flexionem numerus ac distinctio declinationum commodius iniri possit. Quæ posterior sententia etiamnum magis arridet. Quas autem ob rationes a priore opinione recesserim, cum iste discursus prolixior sit futurus, hic quidem adferre non vacat. Triplex autem fundamentum distinctionis, adeoque et numeri declinationum pono 1) Terminationem nominativi singularis, quæ generaliter est, vel in vocalem, vel consonantem. Sed cum illud generale nimis sit, eo quod tam masculinis, quam femininis et neutris convenire possit, addo 2) Genus, ejusque respectu habito declinationum distinctionem constituo. Sed cum tria illa genera nullius casus flexione magis ac evidentius inter sese differant, quam nominativi pluralis, ideo, 3) ad ejus variam flexionem præcipue respectu habito, declinationum numerum ac distinctionem commodissime statui existimo.

Sunt igitur sic declinationes hujus formæ sex: quæ deinceps ordine cum suis paradigmatibus traduntur.

Prima Declinatio

Formæ Absolutæ.

Est illa masculinorum et femininorum, in quamcunque vocalem desinentium (exceptis femininis in *a*), nom. pluralem formantium, adjecto tantum *e* ad nominativum singularem, exceptis plerisque masculinis in *e*, de quibus supra pag. 46, except. 2 et 3, ubi etiam plures exceptiones traduntur.

Genitivus utriusque numeri desinit in *s*, de quo satis sup. pag. 37, 48.

Dativus et ablatus, qui semper sunt similes, in sing. numero desinunt in *e*, juxta flexionem antiquiorem, juxta recentiorem vero similes sunt nominativo (de quo videatur pag. 38, 39).

Accusativus et vocativus utriusque numeri ut semper (de quo sup. pag. 39, 40) ita et hic similes sunt nominativo.

Dativus et ablativus pluralis desinunt in *om*, de quo satis supra pag. 49 et seqq., ubi exceptiones variæ propositæ.

1. Paradigmata
Masculinorum.

In *a*. Vid. sup. pag. 31.		In *e*.	
Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *en hanska*	*hanska*	*en frände*	*frände*
Genit. *ens hanskas*	*hanskas*	*ens frändes*	*frändes*
Dat. *enom hanske*	sim. nom.	*enom frända*	sim. nom.
Accus. *en* sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Vocat. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Abl. *aff enom hanske*	sim. nom.	*af enom frände*	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *hanskar*	*hanskar*	*fränder*	*fränder*
Gen. *hanskars*	*hanskars*	*fränders (da)*	*fränders*
Dat. *hanskom*	sim. nom.	*frändom*	sim. nom.
Accus. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Vocat. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Ablat. sim. dativo	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Not. Melius forte juxta quasdam meliores dialectos omnia istæc masculina, quæ sæpe scribuntur per *a*, scribere per *e*, ut genera vocum exactius discernantur.

NB. Cum non solum ex supra dictis in genere (pag. 36, 37) sed etiam ex propositis jam paradigmatibus, constet secundum utramque flexionem accusativum et vocat. semper similes esse nominat., dativum vero et ablativum semper esse similes in utroque numero, ideo ad inutilem prolixitatem vitandam, in sequentibus paradigmatibus genitivi tantum, dativi et accusativi in utroque numero flexionem exponemus.

In *i* vel *ij* masculinum nullum reperitur (vid. sup. pag. 33, 45).

In *o*.		In *å*.	
Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *en skoo*	*en skoo*	*en såå*	*en såå*
Genit. *skoos*	*skoos*	*sååc*	*sååc*
Dativ., Abl. *skoo*	*skoo*	*såå*	*såå*
Accus., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *o*.		In *å*.	
Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Plur.		Plur.	
Nom. *skoor*	*skoor*	*såår*	*såår*
Gen. *skoors*	*skoors*	*såårs*	*såårs*
Dat. et Abl. *skoom*	sim. nom.	*såom*	*såår*
Accus.,Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *u* et *ä* masculina non reperiuntur (sup. pag. 33, 45).

In *y* et *ö* masc. quoad formationem nom. plur. sunt anomala.

Masculinorum Anomalorum.

NB. Anomalia deprehenditur præcipue in hisce tribus casibus, dativo singulari, nominativo et dativo plurali. Quinam autem casus anomaleōs flectantur in his paradigmatibus apparebit ex hoc signo [ ], cui inclusi reperiuntur.

In *a* anomala, quod sciam non extant.

In *e*. Vid. sup, pag. 40, 46 et 50, 51 et pag. 47.

Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *en bonde*	*en bonde*	*tienare*	*tienare*
Genit. *bondes*	*bondes*	*tienares*	*tienares*
Dat., Abl. *bonda*	*bonde*	[sim. nom.]	[sim. nom.]
Accus., Voc. *[bonda]*	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *[bönder]*	*[bönder]*	*[tienare]*	*[tienare]*
Gen. *bönders*	*bönders*	*tienares*	*tienares*
Dat., Abl. *[bondom]*	sim. nom.	*[tienarom]*	sim. nom.
Accus.,Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Sing.		Plur.	
Nom. *gubbe*	*gubbe*	*[gubbar]*	*[gubbar]*
Genit. *gubbes*	*gubbes*	*gubbars*	*gubbars*
Dat., Abl. *gubbe*	*gubbe*	*[gubbom]*	sim. nom.
Accus.,Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Hoc modo flectuntur *äghande*, *målsäghande*, *jordäghande* etc.

In *o*. Vid. sup. 41, 53, 54.		In *ö y*. Vid ibid.	
Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *en moo*	*moo*	*en öö, skyy*	*öö, skyy*
Genit. *moos*	*moos*	*öös, skyys*	*öös*
Dat., Ablat. *[moo]*	*moo*	*öö, skyy*	sim. nom.
Accus.,Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Plur.		Plur.	
Nom. *[moar]*	*[moar]*	*[öijar], skyar*	*öijar*
Genit. *moars*	*moars*	*öijars, skyars*	*öijars*
Dat., Abl. [sim. nom.]	sim. nom.	*öijom, skyom*	sim. nom.
Accus., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Sic etiam *skoo,* in nom. plur habet *[skoer]*, secundum Buræi tabulam. Sic etiam *siöö* facit nom. pl. *[siögar]*, dat. pl. *[siöm]*.

2. Paradigmata

Femininorum.

In *a* pertinent ad declin. seq. In *e* vel *i* nulla reperiuntur.

In *o*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *å*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *en koo*	*koo*	*en åå*	*åå*
Gen. *koos*	*koos*	*åås*	*åås*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Accus., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *koor, köör*	*koor, köör*	*åår*	*åår*
Genit. *koors*	*koors*	*åårs*	*åårs*
Dativ., Abl. [sim. nom].	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Accus., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *u* vel *uu*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *ö*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *en hustru*	*hustru*	*en möö*	*möö*
Gen. *hustrus*	*hustrus*	*möös*	*möös*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *hustrur*	*hustrur*	*möör*	*möör*
Gen. *hustrurs*	*hustrurs*	*möörs*	*möörs*
Dat., Abl. [sim. nom.]	sim. nom.	[sim. nom.]	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *y* et *ö* feminina nulla reperiuntur.

Femininorum Anomalorum.

NB. Ad evitandam prolixitatem posthac non paradigmata aliqua anomalorum, sed tantum illos casus, qui anomaleōs flectuntur, proponam.

Quædam desinentia in *å* recipiunt *a* ante *r*, interdum ut *åå*, nom. plur. *åar*, in *o*, *u* et *ö* ante *r* in nom. plurali recipiunt *e*, ut *fruuer*, *mööer*, dat. et abl. plur. *fruom* vel *fruum*.

Secunda Declinatio

Formæ Absolutæ:

Est femininorum tantum in *a* desinentium, quæ omnia nominativum pluralem formant in *or* (ut sup. pag. 45, 46 est dictum),

Genitivus singularis desinit in *os* (de qua formatione vid. sup. pag. 46) vel in *as* (ut recentior pronuncio et scriptio sæpe habet).

Dativus et ablativus singularis in *o*, secundum antiquiorem flexionem (de qua vid. sup. pag. cit.) semper; juxta recentiorem vero sunt fere similes nominativo (de quo sup. pag. 36, 37.)

Genitivus pluralis, regulariter a nom. plur. formatus, desinit in *ors*, secundum utramque flexionem.

Dativus et ablativus pluralis in *om* regulariter a nom. plurali formatus (de quo sup. pag. 50, 51), secundum recentiorem vero flexionem similis est nominativo.

Accusativus et vocat. utriusque numeri similes nominativo.

Paradigmata.

	Flexio Antiquior.	Flexio Antiquior.
	Sing.	Sing.
Nom.	*quinna*, *tafla*, *kirkia*	*quinna*, *tafla*, *kyrkia*.
Gen.	*quinnos*, *taflos*, *kirkios*	*quinnas*, *taflas*, *kyrkias*
Dat., Abl.	*quinno*, *taflo*, *kirkio*	*quinna*, *tafla*, *kyrkia*
Accus., Voc.	sim. nom.	sim. nom.
	Plur.	Plur.
Nom.	*quinnor*, *taflor*, *kirkior*	*quinnor*, *taflor*, *kyrkior*
Gen.	*quinnors*, *taflors*, *kirkiors*	*quinnors taflors*, *kyrkiors*
Dat., Abl.	*quinnom*, *taflom*, *kirkiom*	*quinnor*, *taflor*, *kyrkior*
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.

Tertia Declinatio

Formæ Absolutæ.

Est masculinorum et femininorum in quamcunque consonantem desinentium, nominativum pluralem formantium adjecto *ar* ad nom. singularem. Desinunt autem

Masculina in *b d f ff g k l m n p r s t x z* vel *tz:* quorum exempla plura proposita sunt sup. pag. 41.

Feminina in *d f g k l m n p r s t x;* quorum exempla etiam tradita sup. pag. 41.

NB. Quænam autem masculina, quænam feminina sint, cognosci debet modis supra expositis, de genere nominum substantivorum cognoscendo, pag. 27 et seqq.

Genitivus singularis formatur regulariter, addito *s* ad nom. singularem.

Dativus et ablativus sing. In masculinis quidem (paucis modo exceptis) secundum antiquiorem flexionem desinit in *e*, in femininis vero similis est nominativo, secundum recentiorem vero flexionem tam in masculinis, quam femininis similis est nominativo.

Not. Quoniam supra de formatione dativi sing. hæc regula est omissa, hic exempla nonnulla ad eam confirmandam sunt adducenda, quæ in legibus nostris frequentia occurrunt, frequentiora tamen ablativi, quam dativi.

Masculinorum dativus in *e*. C. 3 Ting. LL. *gifwi konunge muto.* C. 10 Byg. LL. *säti wädhit androm manne.* C. 45 Byg. LL. *häste blodh låta* etc., *enom stene* C. 27 pr. Bygg. LL. Ablativus in *e*, ut *aff konunge*, *i skoghe*, *med gårde*, *medh edhe*, *i åkre*, *i teghe*, *medh dome*, *medh häste*, *medh hufwe*, *i elde*, *aff kläppe* etc.

Femininorum ablativus similis nominativo. C. 5 Byg. LL. i *tompt*, *aff annars sädh* C. 14 eod. *I äng* C. 41 eod. *I waak* c. 7 Erfd. LL. *I säng* c. 12 Erfd., 35 Byg. LL. *I slämpning. I nampd syn* c. 33 Ting. *I jord* c. 10 Gift. *I Sokn* c. 1 Kirk. *I samu gärning* c. 35 Eds. LL. *medh swep* c. 8 högm. LL. *medh grudh och fridh*, c. 6 KB. LL. *I the saak* c. 29. *I fridh* c. 31 eod. *medh tijond* c. 3 Kirk. etc.

Accus. et vocat. similes nominativo in utroque numero.

Genitivus pluralis formatur regulariter, addito tantum *s* ad nominativum pluralem.

Dativus et ablativus pluralis desinit in *om* formaturque regulariter mutato *ar* nominativi plur. in *om* (ut sup. pag. 50, 51 est traditum).

1. Paradigmata

Masculinorum.

In *b*. Flexio Antiquior.	In *b*. Flexio Recentior.
Sing.	Sing.
Nom. *en klabb*, *kimb*	*en klabb*, *kimb*
Gen. *klabbs*, *kimbs*	*klabbs*, *kimbs*
Dat., Abl. *klabbe*, *kimbe*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.
Plur.	Plur.
Nom. *klabbar*, *kimbar*	*klabbar*, *kimbar*
Gen. *klabbars*, *kimbars*	*klabbars*, *kimbars*
Dat., Abl. *klabbom*, *kimbom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.

In *d*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *f* vel *ff*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *en gård*, *lund*	*gård*	*tiuuf*, *muff*	*tiuuf*
Gen. *gårds*	*gårds*	*tiuufs*	*tiuufs*
Dat., Abl. *gårde*	sim. nom.	*tiufwe*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *gårdar*	*gårdar*	*tiufwar*	*tiufwar*
Gen. *gårdars*	*gårdars*	*tiufwars*	*tiufwars*
Dat., Abl. *gårdom*	sim. nom.	*tiufwom*	sim. nom.
Accus., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *g*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *k*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *konung*, *skogh*	*konung*	*balk*, *leek*	*balk*
Gen. *konungs*	*konungs*	*balks*	*balks*
Dat., Abl. *konunge*	sim. nom.	*balke*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *konungar*	*konungar*	*balkar*	*balkar*
Gen. *konungars*	*konungars*	*balkars*	*balkars*
Dat., Abl. *konungom*	sim. nom.	*balkom*, *lekom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *l*.

	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		
Nom.	*wall, saal*	*walls*
Gen.	*walls*	*wall*
Dat., Abl.	*walle*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.

In *n*.

Sing.		
Nom.	*steen, munn*	*steen*
Gen.	*steens*	*steens*
Dat., Abl.	*stene*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		
Nom.	*stenar*	*stenar*
Gen.	*stenars*	*stenars*
Dat., Abl.	*stenom*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.

In *r*.

Sing.		
Nom.	*stöör*	*stöör*
Gen.	*stöörs*	*stöörs*
Dat., Abl.	*störe*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		
Nom.	*störar*	*störar*
Gen.	*störars*	*störars*
Dat., Abl.	*störom*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.

In *t*.

Sing.		
Nom.	*häst, hatt*	*häst*
Gen.	*hästs*	*hästs*
Dat., Abl.	*häste*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		
Nom.	*hästar*	*hästar*
Gen.	*hästars*	*hästars*
Dat., Abl.	*hästom*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.

In *m*.

	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		
Nom.	*doom, stamm*	*doom*
Gen.	*dooms*	*dooms*
Dat., Abl.	*doome*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.

In *p*.

Sing.		
Nom.	*kläpp, käpp*	*kläpp*
Gen.	*kläpps*	*kläpps*
Dat., Abl.	*kläppe*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		
Nom.	*kläppar*	*kläppar*
Gen.	*kläppars*	*kläppars*
Dat., Abl.	*kläppom*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.

In *s*.

Sing.		
Nom.	*bröms, hals*	*bröms*
Gen.	*bröms*	*bröms*
Dat., Abl.	*brömse*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		
Nom.	*brömsar*	*brömsar*
Gen.	*brömsars*	*brömsars*
Dat., Abl.	*brömsom*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.

In *x*.

Sing.		
Nom.	*lax*	*lax*
Gen.	*laxs*	*laxs*
Dat., Abl.	*laxe*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		
Nom.	*laxar*	*laxar*
Gen.	*laxars*	*laxars*
Dat., Abl.	*laxom*	sim. nom.
Acc., Voc.	sim. nom.	sim. nom.

In *z* vel *tz*.		In *z*.	
Sing.		Plur.	
Nom. *skanz*	*skanz*	*skanzar*	*skanzar*
Gen. *skanz*	*skanz*	*skanzars*	*skanzars*
Dat., Abl. *skanze*	sim. nom.	*skanzom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Masculina Anomala.

Sunt autem anomala vel in genitivo singulari, quæ cum casum regulariter non formant, ut desinentia in *s*, in *x*, in *z*. Exempla jam supra hic proposita (vid. etiam sup. pag. 38).

In dativo et abl. sing., quæ illos casus non formant regulariter in *e*, sed in *i*, ut *Gudh*, *Gudhi*, *aff Gudhi* (pag. 39).

In nominativo plurali, quæ literam ante *ar* interponunt, ut desinentia in *f* simplex. Sic *tiuuf*, hic sup. plur. *tiufwar* [1]) (Vid. sup. pag. 43). Vel interponunt *i* ante *ar* ut *säng*, *sängiar; bänk bänkiar* (vid. sup. pag. citat).

Vel elidunt *a*, ut *kammar*, plur. *kamrar* etc.

Vel elidunt *e*, ut *spegel*, *speglar; stöfwel*, *stöfwlar*, *utter*, *uttrar* etc.

Vel elidunt *o*, ut *affton*, *afftnar* etc.

Vel elidunt *u*, ut *wädhur*, *wädhrar* etc.

De quibus omnibus vid sup. pag. 43, 44.

2. Paradigmata

Femininorum.

In *d*.		In *f*.	
Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *strand*, *skedh*	*strand*	*sleef*	*sleef*
Gen. *strands*	*strands*	*sleefs*	*sleefs*
Dat., Abl. *strand*	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

[1]) Item quædam literam interponunt ut in *tiuuf* sup. hic, dat. *tiufwe*. In *el* finita quædam *b* interponunt, ut *himmel*, *himblar*, acc. *himbla*, dat. pl. *himblom*.

Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Plur.		Plur.	
Nom. *strandar*	*strandar*	*slefwar*	*slefwar*
Gen. *strandars*	*strandars*	*slefwars*	*slefwars*
Dat., Abl. *strandom*	sim. nom.	*slefwom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
In *g*.		In *k*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *sååg*, *käring*	*sååg*	*waak*, *biörk*	*waak*
Gen. *sååg s*	*sååg s*	*waaks*	*waaks*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *sågar*	*sågar*	*wakar*	*wakar*
Gen. *sågars*	*sågars*	*wakars*	*wakars*
Dat., Abl. *sågom*	sim. nom.	*wakom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
In *l*.		In *m*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *siääl*, *hyll*	*siääl*	*reem*	*reem*
Gen. *siääls*	*siääls*	*reems*	*reems*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	*remom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *siälar*, *hyllar*	*siälar*	*remar*	*remar*
Gen. *siälars*	*siälars*	*remars*	*remars*
Dat., Abl. *siälom*	sim. nom.	*remom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
In *n*.		In *p*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *graan*, *hampn*	*graan*	*greep*, *groop*	*greep*
Gen. *graans*	*graans*	*greeps*	*greeps*
Dat., Abl. s. n. *hampne*	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *granar*	*granar*	*grepar*	*grepar*
Gen. *granars*	*granars*	*grepars*	*grepars*

Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Dat., Abl. *granom* [1])	sim. nom.	*grepom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
In *r*.		In *s*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *döör, båår*	*döör*	*smörgåås*	*smörgåås*
Gen. *döörs*	*döörs*	*smörgåås*	*smörgåås*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom,
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *dörar*	*dörar*	*smörgåsar*	*smörgåsar*
Gen. *dörars*	*dörars*	*smörgåsars*	*smörgåsars*
Dat., Abl. *dörom*	sim. nom.	*smörgåsom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
In *t*.		In *x*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *mast*	*mast*	*sax*	*sax*
Gen. *masts*	*masts*	*sax*	*sax*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *mastar*	*mastar*	*saxar*	*saxar*
Gen. *mastars*	*mastars*	*saxars*	*saxars*
Dat., Abl. *mastom*	sim. nom.	*saxom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Feminina Anomala.

In genitivo singulari desinentia in *s*, et *x*.

In nominativo plurali. 1) Quæ literam ante *ar* interponunt *w* ut *sleef*, plur. *slefwar*; vel *i*, ut *säng*, plur. *sängiar* etc. 2) Quæ vocalem aliquam nominativi singularis elidunt. Elidunt *e*, ut *skofwel*, plur. *skofwlar; dotter, döttrar* etc.

Quarta Declinatio

Formæ Absolutæ.

Masculinorum et femininorum in quamcunque consonam desinentium, quæ nominativum plur. formant, adjecto *er* ad nominativum singularem. Desinunt autem

[1]) I handskriften står fördubblingstecken öfver *n* i dat. *granom*, som dock måtte vara misskrifning. *Utg.*

Masculina in *d g k m n s t*, quorum exempla sup. pag. 42, sunt recensita.

Feminina in *d g k m n s t*, quorum exempla tradita reperiuntur sup. pag. 42.

Genitivus singularis formatur regulariter, addito *s* ad nom. sing.

Dativus et ablativus sing. tam in masculinis, quam femininis similis est nominativo. Sicubi vero flecti videatur in *e*, ipsis paradigmatibus exponitur.

Accusativus et vocat. similes nominativo in utroque numero.

Genitivus plur. formatur regulariter, addito *s* ad nom. pluralem.

Dativus et ablativus plur., sicubi flectitur, desinit in *om*, ut ex paradigmatibus apparebit.

1. Paradigmata
Masculinorum.

In *d*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *g*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *sedh, smedh*	*sedh*	*sång*, *sträng*	*sång*
Gen. *sedhs*	*sedhs*	*sångs*	*sångs*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *sedher, smedher*[1])	*sedher*	*sånger stränger*	*sånger*
Gen. *sedhers*	*sedhers*	*sångers*	*sångers*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *k*.		In *m*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *säck, skänk*	*säck*	*swärm*, *skärm*	*swärm*
Gen. *säcks*	*säcks*	*swärms*	*swärms*
Dat., Abl. *säckom*[2])	sim. nom.	*swärme*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *säcker*	*säcker*	*swärmer*	*swärmer*
Gen. *säckers*	*säckers*	*swärmers*	*swärmers*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	*swärmom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

[1]) *Smedher*, nom. pl. Sap. 15: v. 9.

[2]) Väl genom misskrifning insatt här för i plur. *Utg.*

In *n*.		In *s*.	
Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *thron, person*	*thron*	*grijs, kress*	*grijs*
Gen. *throns*	*throns*	*grijs*	*grijs*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom, *throner*	*throner*	*grijser*	*grijser*
Gen. *throners*	*throners*	*grijsers*	*grijser*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	*grijsom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *t*.		In *t*.	
Sing.		Plur.	
Nom. *orth, präst*	*orth*	*orther, präster*	*orther*
Gen. *orths*	*orths*	*orthers*	*orthers*
Dat., Abl. *präste* [1])	sim. nom.	s. n. *prästom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Masculinorum Anomala.

In genitivo singulari, desinentia in *s*, ut est in paradigmate.

In dativo singulari, quem quædam formant in *i*, ut *smedh* vel *smidh*, dat. *smidhi*, c. 2 Köp. LL., StL. *aff guldsmidhi*; *fredh* vel *fridh*, dat. *fridhi*, c. 21 Kyrk. *i Gudz fridhi.*

In nom. plurali, quem quædam, desinentia in *r*, formant, mutata vocali primaria nominativi singularis in aliam, sic *a* in *ä*, ut *fadher*, plur. *fädher; o* in *ö*, ut *brodher*, plur. *brödher*, quædam etiam, desinentia in *n* et *t*, similiter formant, *o* mutato in *ö*, ut *son*, plur. *sönner; foot*, plur. *fötter*. Ubi etiam hæc occurrit anomalia, quod consonans nominativi singularis geminetur.

Desinentia in *an*, quædam nom. pluralem, non in *er*, sed in *n* formant, *a* nominativo singularis mutato in *ä*, et geminato *n* finale, ut *man*, plur. *männ; span*, plur. *spänn*. Quæ etiam dativum singularem regulariter formant in *e*, ut *manne*, c. 31 jord., c. 14 § 6 Kyrk. LL., *spanne*, c. 8 Byg. LL.

In dativo plurali, quem ista in *an* desinentia formant pro vocali nominativi pluralis *ä* recepta vocali nominativi singularis *a;*

[1]) I handskriften först skrifvet »sim. nom.», sedermera *präste* insatt. *Utg.*

männ, dat. plur. *mannom; spänn*, dat. *spannom*. Quædam, in *er* desinentia, dativum formant in *om* eliso *e*, ut *födher*, dat. *födhrom; brödher*, dat. *brödhrom*.

2. Paradigmata

Femininorum.

In *d*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *g*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *dygd, synd, stund*	*dygd*	*sorg, borg*	*sorg*
Gen. *dygds*	*dygds*	*sorgs*	*sorgs*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *dygder, stunder*	*dygder*	*sorger*	*sorger*
Gen. *dygders*	*dygders*	*sorgers*	*sorgers*
Dat., Abl. *dygdom*	sim. nom.	*sorgom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *k*.		In *m*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *saak*	*saak*	*raam*	*raam*
Gen. *saaks*	*saaks*	*raams*	*raams*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *saker*	*saker*	*ramer*	*ramer*
Gen. *sakers*	*sakers*	*ramers*	*ramers*
Dat., Abl. *sakom*	sim. nom.	*ramom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *n*.		In *s*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *syyn*	*syyn*	*roos*	*roos*
Gen. *syyns*	*syyns*	*roos*	*roos*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Plur.		Plur.	
Nom. *syner*	*syner*	*roser*	*roser*
Gen. *syners*	*syners*	*rosers*	*rosers*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	*rosom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *t*.		In *t*.	
Sing.		Plur.	
Nom. *geet*, *konst*, *nött*	*geet*	*getter*, *konster*	*getter*
Gen. *geets*	*geets*	*getters*	*getters*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Femininorum Anomala.

In genitivo singulari, desinentia in *s*, ut ex paradigmate patet.

In nominativo plurali, quædam desinentia in *and*, quæ in nom. plurali *a* mutant in *ä*, ut *hand*, pl. *händer; tand*, pl. *tänder; rand ränder; brand, bränder; and, änder*, Quod idem facit *natt*, pl. *nätter*.

Quædam, desinentia in *oot*, *o* mutant in *ö*, ut *root*, pl. *rötter; noot*, pl. *nötter*. Sic etiam *book*, pl. *böcker*.

Quædam, desinentia in *ång*, *å* mutant in *ä*, ut *tång*, pl. *tänger; stång*, pl. *stänger*.

Quædam, in *t* desinentia, geminant *t* in nom. plurali, et vel vocalem nominativi sing. retinent, ut *geet*, pl. *getter*, vel mutant, ut *root*, pl. *rötter*, de quibus jam ante.

Quædam in *s* finita vocalem nominativi singularis mutant vel *å* in *ä*, ut *gåås*, pl. *gäss; u* in *ö*, ut *muus*, pl. *möss; luus*, pl. *löss*.

Quinta Declinatio

Formæ Absolutæ.

Neutrorum, desinentium in quamcunque vocalem, nominativum pluralem formantium, adjecto tantum *n* ad nominativum singularem (vid. sup. pag. 47). Desinunt autem in *a e ij o å ä ö;* nam in *u* et *y* nullum neutrum declinabile extat.

Genitivus singularis formatur regulariter, adjecto tantum *s* ad nominativum.

Dativus et ablativus singularis similes sunt nominativo.

Genitivus plur. formatur regulariter, adjecto tantum *s* ad nominativum pluralem.

Dativus et ablativus pluralis interdum quidem formantur regulariter in *om* simpliciter, ut *altarom;* interdum vero *n* nominativi pluralis mutato in *m*, ut *knää*, dat. plur. *knäm* (fl. 3 Årfd. Östg.L.) plerumque tamen est similis nominat.

Accusativus et vocativus similes sunt nominativo in utroque numero.

Paradigmata.

In *a*.		In *e*.	
Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *ett hierta*	*hierta*	*ett altare, rijke*	*altare*
Gen. *hiertas*	*hiertas*	*altares*	*altares*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *hiertan*	*hiertan*	*altaren, rijken*	*altaren*
Gen. *hiertans*	*hiertans*	*altarens*	*altarens*
Dat., Abl. *hiertom* [1])	sim. nom.	*altarom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *ij*.		In *o*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *ett bij*	*bij*	*ett boo* nidus	*boo*
Gen. *bijs*	*bijs*	*boos*	*boos*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *bijn*	*bijn*	*boon*	*boon*
Gen. *bijns*	*bijns*	*boons*	*boons*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

[1]) Psal. 97, v. 11 *frommom hiertom.*

In *å*.		In *ä*.	
Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *ett stråå*	*stråå*	*ett knää*	*knää*
Gen. *stråås*	*stråås*	*knääs*	*knääs*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *stråån*	*stråån*	*knään*	*knään*
Gen. *strååns*	*strååns*	*knääns*	*knääns*
Dat., Abl. *strååm*	sim. nom.	*knääm*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *ö*.		In *ö*.	
Sing.		Plur.	
Nom. *ett fröö*	*fröö*	*fröön*	*fröön*
Gen. *fröös*	*fröös*	*frööns*	*frööns*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	*frööm*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Anomala.

Quædam neutra, in *a* desinentia, non formant nom. pluralem regulariter, addito tantum *n* ad nominativum sing., sed *a* nominativi sing. mutant in *o*, ut *öga*, pl. *ögon; öra*, pl. *öron.*

Quædam, dativum pluralem regulariter formantia in *om*, *i* ante *om* interponunt, ut *stycke*, dat. *styckiom* Joh. 6, v. 12.

Sexta Declinatio

Formæ Absolutæ.

Neutrorum, desinentium in quamcunque consonantem, quorum nominativus plur. nihil flectitur, sed manet similis nominativo singulari.

Desinunt autem in *b d f g k l m n p r s t z*. Nam in *c h* et *q* nullum desinit, in *x* vero nullum declinabile.

Genitivus singularis formatur regulariter, adjecto tantum *s* ad nominativum singularem.

Dativus et ablativus singularis, in quibuscunque vocibus flectuntur, desinunt in *e*. Sic occurrit sæpe in S. Bibliis, *tino folke*,

tino huse, *tino liuse*, *i thesso rume*, *tino lande* etc. In legibus nostris, *tinge*, *heme*, *sååre*, *hugge* etc.

Genitivus pluralis formatur regulariter adjecto *s;* q[ui]a similis plane est singulari.

Dativus et ablativus plur. formantur etiam regulariter in *om*. Quædam tamen et singularem et pluralem dativum similem habent nominativo.

Accus. et vocat. similes nominativo in utroque numero.

Paradigmata.

In *b*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *d*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *ett lamb*	*lamb*	*ett land, band*	*land*
Gen. *lambs*	*lambs*	*lands*	*lands*
Dat., Abl. *lambe*	sim. nom.	*lande*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *lamb*	*lamb*	*land*	*land*
Gen. *lambs*	*lambs*	*lands*	*lands*
Dat., Abl. *lambom*	sim. nom.	*landom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *f*.		In *g*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *ett breef, haaf*	*breef*	*ett ting, berg, hugg*	*ting*
Gen. *breefs*	*breefs*	*tings*	*tings*
Dat., Abl. *brefwe*	sim. nom.	*tinge*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *breef*	*breef*	*ting*	*ting*
Gen. *breefs*	*breefs*	*tings*	*tings*
Dat., Abl. *brefwom*	sim. nom.	*tingom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *k*.		In *l*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *ett folk, taak*	*folk*	*ett fall, hohl*	*fall*
Gen. *folks*	*folks*	*falls*	*falls*
Dat., Abl. *folke*	sim. nom.	*falle*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *k*.		In *l*.	
Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Plur.		Plur.	
Nom. *folk*	*folk*	*fall*	*fall*
Gen. *folks*	*folks*	*falls*	*falls*
Dat., *folkom*	sim. nom.	*fallom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
In *m*.		In *n*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *ett rum*, *heem*	*rum*	*ett swijn*, *been*	*swijn*
Gen. *rums*	*rums*	*swijns*	*swijns*
Dat., Abl. *rumme*	sim. nom.	*swijne*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *rum*	*rum*	*swijn*	*swijn*
Gen. *rums*	*rums*	*swijns*	*swijns*
Dat., Abl. *rummom*	sim. nom.	*swijnom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
In *p*.		In *r*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *skep* v. *skip*, *stoop*	*skep*	*såår*, *kaar*	*såår*
Gen. *skeps*	*skeps*	*såårs*	*såårs*
Dat., Abl. *skipe*	sim. nom.	*såre*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *skep*, *skip*	*skep*	*såår*	*såår*
Gen. *skeps*	*skeps*	*såårs*	*såårs*
Dat., Abl. *skipom*	sim. nom.	*sårom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
In *s*.		In *t*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *huus*, *lass*	*huus*	*kast*, *mååt*	*kast*
Gen. *huus*	*huus*	*kasts*	*kasts*
Dat., Abl. *huse*	sim. nom.	*kaste*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *huus*	*huus*	*kast*	*kast*
Gen. *huus*	*huus*	*kasts*	*kasts*
Dat., Abl. *husom*	sim. nom.	*kastom*	sim. nom.
Acc., Voc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Anomala.

In genitivo singulari, desinentia in *s*, ut ex paradigmate patet. Quod idem obtinet in genitivo plurali, qui singulari est similis.

In dativo et ablativo singulari, desinentia in *f*, quæ *w* ante *e* interponunt, ut *breef*, dat. *brefwe* etc., vel consonantem finalem nominativi geminant, ut *rum*, dat. *rumme*.

In nominativo plurali, quæ cum formant in *er*, et simul vocalem nominativi singularis mutant in aliam; sic *a* in *ä* mutatur, ut *land*, pl. *länder*; *å* in *ä*, ut *stånd*, pl. *ständer*.

In genitivo plurali, ut sup. notatum.

In dativo et ablativo plurali, quæ ibi interponunt *w* ante *om*, ut *breef*, dat. *brefwom*; quædam interponunt *i* ante *om*, ut *wädh*, dat. *wädhiom*; *skäär*, dat. *skäriom*; *näät*, vel *näth*, dat. *näthiom* etc.

3. De Declinationibus Formæ Respectivæ.

Forma respectiva est nominum substantivorum in sensu respectivo, quo respectum involvunt ad aliud quid, puta effectum, vel accidens, aut saltem consequens quid ejus rei, quæ nomine isto exprimitur, sive affirmative, sive negative de illa enunciari possit. Sic e. g. cum dico *man*, vel *en man*, vox illa simpliciter rem denotat, nec respicit aliquid aliud (licet ita quoque formari enunciatio queat, ut de illa re aliquid affirmetur vel negetur, ut *en man är förståndigare än en quinna*), sed cum dico *mannen*, statim illa ipsa vox involvit respectum ad quid aliud, quod de *mannen* affirmetur vel negetur, qualecunque demum illud sit.

Ut prior illa forma omnibus nominibus substantivis est communis, ita hæc quoque. Omnia enim nomina substantiva etiam in hac forma flectuntur ac declinantur. Quemadmodum quoque istæc forma absoluta simplicior est, ita etiam ista primitiva est, hæc vero ab illa formatur ac quasi derivatur.

De Formatione Casuum in hac Forma.

De Nominativo Singulari.

Formatur ille semper a nominativo singulari formæ absolutæ, adjecta ad finem nominativi illius terminatione huic formæ propria, in masculinis quidem et femininis *en*, in neutris vero *et*; vel *än*, atque *ät* (vel *ädh*, ut Buræus).

Not. Quoad pronunciationem: talis ea vulgo recepta est, ut in masculinis in consonam desinentibus in hac forma *en* non clare exauditur, sed *e* fere eliditur, ut *konungn, gubbn, rocken, stocken* etc. Excipe desin. in *n*, ut *mannen*, item in *d* ut *hunden*. Imo vero in quotidiano usu etiam *n* in illis eliditur, ut *mann, steen* pro *mannen, stenen* etc. In femin. vero clarius exauditur.

NB. Istæ terminationes originem trahere videntur ab articulo quodam affixo, seu suffixo. Sicut enim articulus *en* et *ett* cum præponitur nominibus, absolutam formam designat, eique solum convenit: ita in fine nominibus affixus, definitam, seu respectivam, hanc nominum significationem induxisse videtur.

In masculinis et femininis, quotiens in consonantem desinunt, integer iste articulus vel terminatio *en* affigitur.

Exempla masculinorum, per omnes alphabeti consonas ex tertia declinatione absolutæ formæ. *Klabb*, resp. *klabben; gård*, resp. *gården; tiuuf*, resp. *tiufwen* (ubi not. quod ante *en* interponatur *w*) *konung*, resp. *konungen; balk*, resp. *balken; wall*, resp. *wallen; doom*, resp. *domen; steen*, resp. *stenen; lekamen*, resp. *lekamenen* 2 Corint. 5 v. 6, 8; *kläpp*, resp. *kläppen; stöör*, resp. *stöören; bröms*, resp. *brömsen; häst*, resp. *hästen; lax*, resp. *laxen; skantz*, resp. *skantzen*.

NB. Hic secundum antiquam flexionem anomalia locum habet. Nam sæpe occurrit in LL. nostris *konunger* pro *konungen*. Vid. c. 6, 7, 8, 10 KB. LL.

Femininorum ex eadem declinatione formæ absolutæ, *strand*, resp. *stranden; sleef*, resp. *sleefwen; sååg*, resp. *sågen; waak*, resp. *waken; siäl*, resp. *siälen; reem*, resp. *remen; graan*, resp. *granen; greep*, resp. *grepen; döör*, resp. *dören; smörgåås*, resp. *smörgåsen; mast*, resp. *masten; sax*, resp. *saxen*.

Not. Desinentia in *el* et *er* mascul. quædam et femin. in hac formatione elidunt *e*, ut *stöfwel, stöfweln*; *skofwel, skofweln* etc. Excipe *himmel*, resp. *himmelen, himmeln*. Imo vero in quotidiana pronunciatione prius *e* retinent, posterius elidunt, ut *stöfweln, gaffeln*, in masc. cont. in femin. elidunt prius.

Masculinorum ex quarta declinatione formæ absolutæ, *sedh*, resp. *sedhen; sång*, resp. *sången; säck*, resp. *säcken; swärm*, resp. *swärmen; person*, resp. *personen; grijs*, resp. *grijsen; präst*, resp. *prästen*.

Femininorum ex eadem declinatione, *dygd*, resp. *dygden; sorg*, resp. *sorgen; saak*, resp. *saken; raam*, resp. *ramen; syyn*, resp.

synen; roos, resp. *roosen; geet*, resp. *geten*. Sic etiam *gåås*, resp. *gåsen; muus*, resp. *musen; luus*, resp. *lusen*.

In masculinis vero et femininis, quoties in vocalem quamcunque desinunt, solum *n* adjicitur; masculinorum exempla ex prima declinatione formæ absolutæ, *hanska*, resp. *hanskan; frände*, resp. *fränden; skoo*, resp. *skoon; såå*, resp. *såån*. Idem valet in masculinorum anomalis ad eam declinationem. Femininorum exempla ex eadem declinatione: *koo*, resp. *koon; åå*, resp. *åån; hustru*, resp. *hustrun; möö*, resp. *möön*.

Femininorum tantum exempla ex secunda declinatione: *quinna*, resp. *quinnan; tafla*, resp. *taflan; kyrkia*, resp. *kyrkian*.

In neutris, quotiens in consonam desinant, integer articulus, vel terminatio *et* affigitur.

Exempla ex sexta declinatione formæ absolutæ, *lamb*, resp. *lambet; band*, resp. *bandet; breef*, resp. *brefwet; ting*, resp. *tinget; folk*, resp. *folket; fall*, resp. *fallet; rum*, resp. *rummet; been*, resp. *benet; skep*, resp. *skepet; såår*, resp. *såret; huus*, resp. *huset; kast*, resp. *kastet*.

In neutris, quoties in vocalem desinunt, solum *t* in fine adjicitur.

Exempla ex quinta declinatione formæ absolutæ, *hierta*, resp. *hiertat; altare*, resp. *altaret; bij*, resp. *bijt*, vel *bijet; boo*, resp. *boot; stråå*, resp. *strååt; knää*, resp. *knäät; fröö*, resp. *frööt*. Atque sic in cæteris.

De Genitivo Singulari.

Flectitur ille, ut supra quoque de declinationibus in genere (pag. 38) et de declinationibus formæ absolutæ diximus, addito solum *s* ad nominativum sing. hujus formæ. Ut masc. nom. *mannen*, gen. *mannens*. Fem. nom. *quinnan*, gen. *quinnans; stranden*, gen. *strandens*. Neut. nom. *tinget*, gen. *tingets; altaret*, gen. *altarets*.

NB. Quemadmodum in nominativo singulari hujus formæ antiquior et recentior flexio fere conveniunt, ita in obliquis casibus, non exigua inter illas differentia deprehenditur. Nam primo, quoad hunc casum ista sic variat, ut in omnibus femininis desinentibus in *a* genitivum sic formet; *quinnan*, gen. *quinnones; menniskian*, gen. *menniskiones; kyrkian*, gen. *kyrkiones* etc. Deinde in desinentibus in *u*, ut *hustrun*, gen. *hustrunes*. Cujus flexionis origo ex varia terminatione nominativi sing. formæ absolutæ in hisce nominibus descendit, ut sup. notatum pag. 46. Item sæpissime ita flectitur, *bokenes, siälenes, grafwenes*.

In masculinis quoque nonnullis pro genitivo hujus formæ secundum regulam propositam formato, usurpat genitivum formæ absolutæ, ut *konungs*, pro *konungens*. Ita sæpe in LL. nostris occurrit *konungs ensak, konungs rådh, konungs foghate*, pro *konungens*.

Not. Sæpe etiam in hoc casu *s* interponitur, præsertim in his, qui in nom. hujus formæ consonam habent ante *n;* quod faciunt omnia finita in duas consonantes in forma absoluta, ut *mannen*, gen. *mansens; synden*, gen. *syndsens; ormen*, gen. *ormsens* etc., *laghsens*.

De Dativo et Ablativo Singulari.

In hujus casus flexione magna quoque inter antiquiorem et recentiorem flexionem varietas est. In hac enim semper similis est nominativo; in illa vero diversas in diversis generibus habet terminationes, ut ex exemplis et paradigmatibus infra clarius patescit.

In masculinis, sive in vocalem, sive in consonam (puta in forma absoluta) finitis, regulariter desinit in *om*, formaturque a nominativo singulari, addito tantum in fine terminatione *om*. In consonam sic *klabben*, dat. *klabbenom; gården*, dat. *gårdenom; tiufwen*, dat. *tiufwenom; konungen*, dat. *konungenom* etc. In vocalem *hanskan*, dat. *hanskanom; bonden*, dat. *bondenom; äghanden*, dat. *äghandenom* etc.

In femininis, sive in consonam, sive vocalem finitis, desinit in *e*, formaturque regulariter, adjecto ad nominativum hujus formæ in fine *e*. In consonam, ut *stranden*, dat. *strandene; slefwen*, dat. *slefwene; sågen*, dat. *sågene; wågen*, dat. *wågene; waken*, dat. *wakene; stunden*, dat. *stundene; natten*, dat. *nattene* etc. In vocalem *koon, koone; hustrun, hustrune; åån, ååne* etc.

NB. Excipe desinentia in *a*, quæ ut in genitivo (de quo pag. præced.) a regulari flexione recedunt, ita etiam in dativo, qui hic formatur a dat. sing. absoluto, adjecto in fine *ne*, ut *quinno*, resp. *quinnone:* sic *quinna*, resp. nom. *quinnan*, dat. *quinnone; kyrkian, kyrkione; ladhan, ladhone* etc.

In neutris, sive in consonam, sive in vocalem finitis desinit, in *o* vel *a* formaturque a nominativo sing. hujus formæ, *t* mutato, in *no* vel *na*. In consonam, ut *lambet*, dat. *lambeno, landet*, dat. *landeno; brefwet*, dat. *brefweno; tinget*, dat. *tingeno; målet*, dat. *måleno; folket*, dat. *folkeno* etc. In vocalem, ut *altaret*, dat. *altareno; rijket*, dat. *rijkeno* c. 10 fin. K.B. LL. (Alibi tamen hæc terminatio per apocopen omittitur in eadem voce c. 4 fin. K.B.

LL. *i rijke sino*, quod ad cacophoniam vitandam factum videtur) *boot*, dat. *boono* (in LL antiquis) *strååt*, dat. *stråâno; trääť*, dat. *träno* (fl. 1 § 5 Årfd. Westg.) i *ätter träno* etc.

Not. Interdum occurrit in *a*, ut *landet*, dat. *landena;* in S. Bibliis sæpe: *lägret*, *lägrena*, c. 5: 8 Josuæ, *folkena* Matt. 27: 20, 1 Sam. 18: 5, *lambena*, Apoc. 14: 4, *wildiurena* Apoc. 13: 3, 14, *rikena*, Dan. 7: 24, *åhrena* 1 Reg. 18: 1 et sæpiss. alibi.

Not. Excipe I. Neutra desinentia in *a*, quæ vel dativum hunc formant in *a*, ut *hierta*, resp. nom. *hiertat* Matth. 15: v. 18, 19, dat. *hiertana* (Esa. 59: v. 13), Psal. 62: v. 5 i *hiertena* vel similem habent nominativo, ut *öga*, dat. *ögat* vel *öga; örat*, dat. *örat* vel *öra*.

II. Quædam neutra in consonam finita, (scil. in forma absoluta) dativum hunc formant in *e*, ut videtur, ad vitandam aliquam cacophoniam. In consonam, ut *syskan*, vel *syskon*, nom. resp. *syskanet* vel *syskonet*, dat. *syskane*, vel *syskone*, aut *syskone* (ut in legibus nostris occurrit) non *syskano* vel *syskono* etc.

De Accus. Singulari et Plur.

Accusativus, ut in priore forma, ita et hic plane similis est nominativo in utroque numero.

Not. Occurrunt tamen loca in S. Bibliis, ubi propriam terminationem habet in *na*. Vid. omnino regulam traditam inf. ad declin. quartam, de accusativo.

De Vocat. Singulari et Plur.

Cum omnia nomina in hac forma sint tertiæ tantum personæ, ideo vocativum casum habere nequeunt, qui secundæ est personæ. Si vero in aliquo sermone *ô* cum hac forma conjunctum reperiatur, exclamationis potius quam vocandi vim habet.

De Nominativo Plurali.

Quemadmodum in forma absoluta est dictum, maxime notabilem flexionis variationem contingere in nominativo plurali, ita evenit quoque in hac forma. Quoniam autem hic ab illo formatur ideo secundum illius variam terminationem hic quoque varie inflectitur.

Not. Quædam anomala in forma absoluta, etiam hic anomala sunt: ut *gåsen*, nom. pl. *gässen; lusen*, nom. pl. *lössen; musen*, pl. *mössen*.

Formatur itaque a nominativo plurali formæ absolutæ, in masculinis quidem et femininis, adjecta terminatione hujus nominativi propria *na*, ad prædictum nom. formæ absolutæ; in neutris vero aliter, ut ex exemplis per singulas declinationes absolutas adhibitas mox patescit. Sic

Primæ declinationis exempla, masculinorum: *hanskar*, nom. pl. resp. *hanskarna; fränder*, nom. pl. resp. *fränderna; bönder, bönderna; skoor*, nom. pl. resp. *skoorna; såår*, nom. pl. resp. *såårna* etc. Femininorum, *koor* vel *köör*, nom. pl. resp. *koorna* vel *köörna; hustrur*, nom. pl. *hustrurna; tåår*, nom. pl. resp. *tåårna;* vulgo dicimus, *koone, hustrune, tååne.*

Secundæ declinationis exempla, ut *krabbor*, nom. pl. resp. *krabborna; ladhor, ladhorna; pigor, pigorna; koijor, koijorna; krukor, krukorna; kulor, kulorna; ammor, ammorna; quinnor, quinnorna* etc.

Tertiæ declinationis exempla, masculinorum, ut *klabbar*, nom. pl. resp. *klabbarna; gårdar, gårdarna; tiufwar, tiufwarna; konungar, konungarna; balkar, balkarna* etc. Femininorum, ut *strandar*, nom. pl. resp. *strandarna; sleefwar, slefwarna; käringar, käringarna; wakar, wakarna; siälar, siälarna* etc.

Quartæ declinationis exempla, masculinorum, ut *sedher*, nom. pl. resp. *sedherna; sånger, sångerna; säcker, säckerna, swärmer, swärmerna* etc. Femininorum, ut *dygder, dygderna; sorger, sorgerna; saker, sakerna; syner, synerna; rooser, roserna* etc.

Quintæ declinationis, neutrorum in vocalem desinentium, ubi magna varietas est. Vel enim manent similia nominativo sing. formæ absolutæ; ut *hierta* Luc. 4: v. 18 *dhe förkrossada hierta,* pro *hiertan;* et in hymno Ecclesiastico *the hårda hierta gör tu week* etc.: *altare* Paral. 14: v. 3 *kastade bort the fremmande altare* pro *altaren* etc. Vel similia sunt nom. plurali formæ absolutæ, ut juxta flexionem antiquiorem interdum, *bijn*, e. g. *bijn löpa alla wij och wijsalöös* etc.; juxta recentiorem vero sæpe, ut *hiertan, altaren, rijken* etc.

Not. Regulariter diceretur *hiertane*, vel *hiertanen*; *rijkene, altarene:* sicut cætera in *e*, quorum exempla hic posita.

Vel flectuntur in *e* addendo videl. *e* ad nom. plur. form. absol., ut *bijn, bijne; boon, boone; stråån, strååne; knään, knäne; fröön, fröne* etc.

Vel flectuntur in *en* scilicet ad terminationem nominativi pluralis *on*, adjecto *en:* ut *ögon*, nom. pl. resp. *ögonen; öron, öronen.*

Sextæ declinationis, neutrorum, in consonam desinentium, quæ hunc nominativum pluralem formant in *en*, mutata videlicet terminatione nom. singularis *et* in *en;* ut *lambet*, nom. pl. resp. *lamben; landet*, nom. pl. *landen; brefwet, brefwen; tinget, tingen; folket, folken; fallet, fallen; rummet, rummen; benet, benen* etc.

Excipe *watn*, quod ita manet in nom. plur. Vid. Psal. 69, v. 1, 2 et in hymno Ecclesiastico *uthaf the diupa watn mig tagh*, Mich. 1: 4.

De Genitivo Plurali.

Formatur ille, ut singularis, adjecto tantum *s* ad nom. pluralem hujus formæ, tam in masculinis et femininis, quam neutris.

Masculinis, ut *hanskarna*, gen. *hanskarnas*; *fränderna*, gen. *frändernas; klabbarna*, gen. *klabbarnas; gårdarna*, *gårdarnas; sedherna*, *sedhernas; sångerna*, *sångernas* etc.

Femininis, ut *krabborna*, gen. *krabbornas; quinnorna*, gen. *quinnornas; hustrurna*, gen. *hustrurnas; strandarna*, *strandarnas; slefwarna*, *slefwarnas; dygderna*, *dygdernas* etc.

Neutris, ut *hierta* vel *hiertan*. gen. *hiertas* vel *hiertans, stycken*, *styckens; ögonen*, gen. *ögonens; öronen*, *öronens; bijne*, *bijnes* etc., *lamben*, gen. *lambens*; *brefwen*, gen. *brefwens; benen*, *benens* etc.

De Dativo Plurali et Ablativo.

Etiam in hujus casus flexione antiquioris et recentioris usus varietas notanda. Nam secundum recentiorem, hodieque usitatam flexionem similis est nominativo plur., secundum antiquorem vero desinit in *men;* formaturque a formæ absolutæ dativo plurali in *om* vel *åm* adjecta ad finem, terminatione hujus dativi propria *nn*, idque tam in masculinis et femininis, quam neutris (quod etiam Buræus in sua Tab. Gramaticali statuit).

Exempla Primæ Declinationis absolutæ masculinorum, dat. plur. absol. *hanskom*, resp. *hanskomen; backom*, resp. *backomen.* Hodie apud Ostrogothos sylvestres *backoma; frändom*, resp. *frändomen; förstom* resp. *förstomen*, 1 Sam. 29: 6 (Jerem.. 36: 21) *skoom*, resp. *skoomen; såom*, resp. *såomen* etc. Femininorum, *koom*, resp. *koomen.* Sed parum in usu fuisse reperitur.

Exempla Secundæ Declinationis femininorum, *quinnom*, *quinnomen; pigom*, *pigomen* etc. *menniskiomen* (Luc. 2: 14).

Exempla Tertiæ Declinationis masculinorum, *gårdom*, resp. *gårdomen; konungom*, resp. *konungomen; laghom*, resp. *laghomen.*

Femininorum, *strandom*, resp. *strandomen; siälom*, *siälomen; laghom*, resp. *laghomen* etc. (in antiquis legibus nostris *laghumin)*

Exempla Quartæ Declinationis, masculinorum, ut *säckom*, resp. *säckomen; prästom*, resp. *prästomen* etc.

Femininorum, *dygdom*, resp. *dygdomen; borgom*, resp. *borgomen* etc.

Exempla Quintæ Declinationis, neutrorum (quæ tamen rarius fortassis occurrunt, etiam in antiqua scriptura), *altarom*, resp. *altaromen*.

Exempla Sextæ Declinationis neutrorum, quæ crebrius reperiri poterunt, ut *brefwom*, resp. *brefwomen; diuromen; folkom*, resp. *folkomen; swinom*, resp. *swinomen* etc., *bergom*, *bergomen*.

NB. Hic dativus et ablativus jam a pluribus seculis minus frequentari cæpit: unde rarius etiam in legibus nostris authenticis (quæ tamen in multis antiquam flexionem retinent) occurrit (cap. 10 Jord. LL. § 1 *aff them fastomen*), item in S. Bibliis (unde locus quidam sup. allegatus ex Jerem. 36: v. 21; *korpomen* Ps. 147: 9, *husomen* Amos. 5: 13, *föräldromen* 2 Thimoth. 3: v. 3, *menniskiomen* Luc. 2: v. 14, Matt. 23: 13 *lärjungomen*, Joh. 6: 11 *konungomen*, Ps. 145: 10 *korpungomen*, *hedningomen* Apoc. 10, *them änkiom* pro *änkiomen* c. 22 KB. LL.); sed pro eo dativus plur. formæ absolutæ magis in usu esse cæpit. Quod ex multis locis legum nostrarum liquet, quorum unum vel alterum attulisse sufficit: dativus, c. 2 Jord. LL. *fädhernes frändom*, *mödhernes frändom*, pro *frändomen*, c. 9 eod. *byrdamannom biudhas*, cap. 34 § 1 Byg. LL. *äghandom tilsighia*, pro *äghandomen* etc. Ablativus vero c. 4 § 9 KB. LL. *aff laghmannom och landzmannom*, c. 6 Jord. LL. *aff frändom*, c. 5 fin. Byg. LL. *i them jämförsslom*, c. 25 eod. i *fiskelekom*, c. 33 *i åkrom*, *tomptom*, *engiom*, c. 27 eod. *i midiom åom*, c. 25 Dråp. wil. LL. *aff them 40 markom* etc. Sic sæpe occurrit *laghtingom*, *i tingmålom*, *högmålom* etc. In Sacris Bibliis sæpius quidem eum reperi, quam in legib. nostris. Sæpe tamen etiam ibi similis est nominativo, ut in c. 2 et 3 Apocal. *hwadh anden säger församblingarna*, ubi aliquoties repetitur, et alibi, aut usurpatur dativ. absol. pro respectivo. Matt. 9 v. 8, *som sådana krafft gifwit menniskiom* pro *menniskiomen* etc. *diurom* pro *diuromen* 1 Sam. 17: 44, 46. Interdum etiam per aliam constructionem exprimitur, nempe per præpositionem et nominativum seu potius accusativum, nominativo similem, ut *Jesus sadhe til Judarna, til Phariseerna, til lärjungarna* etc.

De Numero Declinationum in hac Forma, et earum Distinctione.

Not I. Hic magna oritur difficultas et dubitatio, quodnam verum, maxime evidens ac commodissimum sit fundamentum distinctionis, adeoque et numeri declinationum in hac forma.

I. An ex varia formatione nominativi singularis distinctio petenda? (de qua sup. pag. 71, 72). Sic quatuor statui possunt declinationes 1. Masculinorum et femininorum in consonam desinentium nominat. sing. formantium, adjecta integra terminatione *en* ad nom. absolutum. 2. Masculinorum et fem. in vocalem desinentium, quæ hic nom. singularem formant, adjecto tantum *n*. 3. Neutrorum in consonam desinentium, quæ hic nom. sing. formant, adjecta integra terminatione *et*. 4. Neutrorum in vocalem desinentium, quæ nom. sing. formant, adjecto *t* tantum.

II. An ex varia formatione nominativi pluralis? (unde sup. absolutarum declinationum distinctionem deduximus pag. 52). Sic possent tres tantum declinationes poni. Prima masculinorum et femininorum Primæ, Secundæ, Tertiæ et Quartæ declinationis absolutæ, quorum omnium nominat. pluralis hujus formæ finitur in *na* (de quo sup. pag. 75, 76). Secunda neutrorum quintæ declinationis absolutæ, quæ nom. pluralem hujus formæ faciunt in *en* (de quo sup. pag. 76, 77).

Tertia neutrorum sextæ declinationis absolutæ, quæ vario modo nom. pluralem formant (de quo sup. pag. 76, 77).

III. An ex diversa flexione dativi et ablativi præsertim singularis? Cujus præ reliquis casibus maxime notabilis hic est varietas in tribus generibus, masculino, femin. et neutro (de quo sup. pag. 74). Quo respectu tres hic tantum modo, secundum tria genera erunt declinationes. 1. Masculinorum, 2. Femininorum, 3. Neutrorum. Atque sic statuit in sua Tabula Grammat. b. m. Nobiliss. Buræus, ubi tam absolutorum, quam respectivorum nominum ita secundum tria genera tres posuit declinationes.

Not. II. Sed cum ego jam supra (pag. 52) ex ratione ibi allata, sex statuerim declinationes formæ absolutæ; hac vero forma respectiva, nihil aliud sit, quam inflexio quædam secundum sensum ac terminationem respectivam, eorundem nominum, quæ prius secundum absolutam formam declinata sunt, aut declinari possunt, commodissimum et planissimum visum est, tot etiam ponere declinationes in hac forma, quo in forma absoluta sunt constitutæ. Idque hunc in modum, ut prima declinatio hujus formæ sit respectiva inflexio nominum primæ declinationis absolutæ, eique respondeat. Secunda sit respectiva inflexio nominum secundæ declinationis absolutæ, eique respondeat, atque sic in cæteris Quo pacto omnia eadem exempla quæ in paradigmatibus declinationum absolutarum posita sunt, in paradigmatibus harum quoque declinationum

adhiberi poterunt: quæ res haud parum ad utriusque flexionis rationem et genium rectius ac facilius percipiendum faciet.

Not. III. Quemadmodum etiam in forma absoluta, ita quoque in hac forma antiquioris et recentioris flexionis ratio habenda, et conjunctim utraque in paradigmatibus proponenda.

Prima Declinatio

Formæ Respectivæ.

Est illa respectiva inflexio nominum masculinorum et femininorum primæ declinationis absolutæ.

Nominativus sing. formatur, adjecto tantum *n* ad nom. singularem absolutum in quamcunque vocalem finitum (de quo sup. pag. 71, 72).

Genitivus sing. formatur regulariter, adjecto *s* ad nom. sing. hujus formæ (de quo sup. pag. 73).

Dativus et ablativus sing. (qui ut in forma absoluta, ita et hic semper sunt similes) secundum recentiorem quidem flexionem similes sunt nominativo, secundum antiquiorem vero in masculinis desinit in *om*, in femininis in *e* (de cujus formatione sup. pag. 74)

Accusativus, ut in forma absoluta, ita et hic, semper similis est nominativo in utroque numero (de quo sup. pag. 75).

Vocativo caret in utroque numero (vid. sup. pag. 75).

Nominativus plur. desinit in *na*, formaturque, adjecto tantum *na* ad nom. pluralem absolut. (ut sup. dictum pag. 75, 76).

Genitivus plur. desinit in *s*, formaturque, adjecto solum *s* ad nom. pluralem hujus formæ (de quo sup. pag. 77).

Dativus et ablativus plur. desinit in *men*, formaturque, adjecto solum modo *en* ad dativ. plur. absolutum (de quo sup. pag. 77).

1. Paradigmata

Masculinorum.

In *a*. Flexio Antiquior.	In *a*. Flexio Recentior.
Sing.	Sing.
Nom. *hanskan*, *backan*, *kragan*	*hanskan*, *backan*, *kragan*
Gen. *hanskans*	*hanskans*
Dat., Abl. *hanskanom*	sim. nom.
Acc., sim. nom.	sim. nom.

Flexio Antiquior.	Flexio Recentior.
Plur.	Plur.
Nom. *hanskarna, backarna*	*hanskarna, backarna*
Gen. *hanskarnas*	*hanskarnas*
Dat., Abl. *hanskomen*	sim. nom.
Accus. sim. nom.	sim. nom.

In *e*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *o*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *fränden*	*fränden*	*skoon*	*skoon*
Gen. *frändens*	*frändens*	*skoons*	*skoons*
Dat., Abl. *fröndenom*	sim. nom.	*skonom*	sim. nom.
Accus. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *fränderna*	*fränderna*	*skoorna*	*skoorna*
Gen. *frändernas*	*frändernas*	*skoornas*	*skoornas*
Dat., Abl. *frändomen*	sim. nom.	*skoomen*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *å*.		In *å*.	
Sing.		Plur.	
Nom. *sådn*	*sådn*	*sådrna*	*såarna*
Gen. *sådns*	*sådns*	*sådrnas*	*såarnas*
Dat., Abl. *sånom*	sim. nom.	*såomen*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

NB. Recentior flexio in vulgari sermone nom. plur. pro *skoorna*, vel *skoorne*, habet *skoona* et *skoone*, et in genit. *skoones* vel *skoones;* item *sådna*, vel *sådne*, gen. *sådnas*, vel *sådnes*.

Masculinorum Anomalorum.

In *e*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *e*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *gubben, försten*	*gubben*	*bonden, dan*	*bonden*
Gen. *gubbens*	*gubbens*	*bondens, dans*	*bondens*
Dat., Abl. *gubbenom*	sim. nom.	*bondenom,danom*	sim. nom.
Accus. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Plur.		Plur.	
Nom. *gubbarna*	*gubbarna*	*bönderna*	*bönderna*
Gen. *gubbarnas*	*gubbarnas*	*böndernas*	*böndernas*
Dat., Abl. *gubbomen*	sim. nom.	*bondomen*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

NB. Recentior flexio in vulgari sermone, pro nom. plur. *gubbarna* dicit *gubbarne;* pro *bönderna,* dicit *bönderne.* Atque sic in cæteris similibus.

Not. II. Desinentia in *are* in forma absoluta sunt anomala, hic vero regulariter flectuntur. Sic etiam quædam in *o* et *y* et *ö* finita.

In *are.*		In *are.*	
Sing.		Plur.	
Nom. *tiänaren*	*tiänaren*	*tiänarena*	*tiänarena*
Gen. *tiänarens*	*tiänarens*	*tiänarenas*	*tiänarenas*
Dat., Abl. *tiänarenom*	sim. nom.	*tiänaromen*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *o.*		In *ij* et *ö.*	
Sing.		Sing.	
Nom. *moon*	*moon*	*skyyn, öön*	*skyyn*
Gen. *moons*	*moons*	*skyyns, ööns*	*skyyns*
Dat., Abl. *moonom*	sim. nom.	*skynom*	sim. nom.
Accus. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *moarna*	*moarna*	*skyarna,öijarna*	*skyarna*
Gen. *moarnas*	*moarnas*	*skyarnas, nas*	*skyarnas*
Dat., Abl. *moomen*	sim. nom.	*skyomen,öijomen*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

2. Paradigmata

Femininorum.

NB. Cum hic eadem plane sit flexio, quæ in masculinis, excepto solo dat. et ablativo sing., qui in femininis desinunt in *e.* Sic, *koonne.* Heb. 9: v. 13, Num. 19: 9, 10. Acc. *koona,* Num. 19: v. 5, 6 etc.

Ideo prolixitatis nimiæ vitandæ causa non omnia exempla in absoluta declinatione exposita hic trado; sed ea solum quorum terminatio femininis propria est, ut *u* et *ö*.

In *u*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *ö*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *hustrun*	*hustrun*	*möön*	*möön*
Gen. *hustruns*, *nes*	*hustruns*	*mööns*	*mööns*
Dat., Abl. *hustrune*	sim. nom.	*möne*	sim. nom.
Accus. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *hustrurna*	*hustrurne*	*möörna*	*möörne*
Gen. *hustrurna*	*hustrurnes*	*möörnas*	*möörnes*
Dat. Abl. [1]	sim. nom.	[1]	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

NB. Recentior flexio in vulgari sermone, pro *hustrurne* dicit *hustrune*, et in gen. *hustrunes;* pro *möörne*, dicit *mööne*, gen. *möönes*. Atque sic in cæteris similibus.

Secunda Declinatio

Formæ Respectivæ.

Est respectiva inflexio nominum femininorum tantum secundæ declinationis absolutæ desinentium in *a*.

Nominativus sing. addit tantum *n* ad nom. sing. absolutum.

Genitivus sing. regulariter addit tantum *s* ad nom. sing. hujus formæ. Sed aliter etiam formatur, de quo sup. pag. 73.

Dativus et Abl. sing. ut in priore declinatione desinit in *e* juxta flexionem antiq., juxta recentiorem est sim. nom. Quomodo autem formetur, vid. sup. pag. 74.

Vocativo caret.

Nominativus plur. desinit ac formatur eodem modo ut in prima declinatione, addita terminatione *na* ad nom. plur. absol.

Genitivus pluralis desinit et formatur, addito *s* ad nom. pluralem.

Dativus et Ablativus pluralis desinit ut in prima declin. in *men*, eodemque modo formatur juxta flexionem scil. antiquam.

[1]) Tomrum i handskriften. *Utg.*

Paradigmata.

Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.	Sing.
Nom. *quinnan*, *menniskian*	*quinnan*, *menniskian*
Gen. *quinnans*, *menniskians*	*quinnans*, *menniskians*
Dat., Abl. *quinnone*, *menniskione*	sim. nom.
Acc. sim. nom. *(quinnona)*	sim. nom.
Plur.	Plur.
Nom. *quinnorna*, *menniskiorna*	*quinnorna*, *menniskiorna*
Gen. *quinnornas*, *menniskiornas*	*quinnornas*, *menniskiornas*
Dat., Abl. *quinnomen*, *menniskiomen*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.

NB. Pro genitivo isto sing. regulariter formato *quinnans* etiam secundum antiquam flexionem invaluit genitivus anomalῶs formatus, *quinnones* (de quo pluribus sup. pag. 73), antique *quinnona* c. 12 Eds. LL. etc.

NB. II. Nominativus et accusativus (hic præcipue) aliam flexionem habet ut *menniskiona* pro *menniskian* sæpe in S. Bibliis. Sic *sliungona* 1 Sam. 17: v. 40, *skräppona* ibid. Et sæpe in legibus nostris, ut *lydnona*, *trijskona*, *kärona* etc.

Not. III. In nom. plurali omittitur non raro ultima syllaba, ut *the heliga quinnor*, pro *quinnorna*, 1 Pet. 3: 5. Idem in accus. et abl.

Tertia Declinatio

Formæ Respectivæ.

Est respectiva inflexio nominum tertiæ declinationis absolutæ in consonantem desinentium, masculinorom et femininorum.

Nominat. sing. addit *en* ad nom. singularem absolutum.

Genitivus sing. addit tantum *s* ad nom. sing. hujus formæ.

Dativus et ablat. sing. secundum recentiorem flexionem similes sunt nominat., secundum antiquiorem vero flectuntur, atque in masculinis desinit in *om*, ut in prima declin. In femininis vero in *e*, ut in prima declinatione.

Accusativus similis nom. in utroque numero.

Not. Hic de Accusativo eadem tradenda regula, quæ inf. declin. quarta est tradita. Vid. NB ad calcem hujus declin.

Vocativo caret.

Nominativus plur. desinit in *arna* et formatur eodem modo ut in prima.

Genitivus plur. addit tantum *s* ad nom. plur. hujus formæ.

Dativus et ablat. plur. desinit in *men*, ut in prima eodemque modo formatur.

1. Paradigmata

Masculinorum.

NB. I. Cum non existat notabilis aliqua varietas in exemplis sup. ad tertiam declinationem absolutam propositis quoad hanc formam, ideo per omnes declinationes exempla hic adferre non vacat, ut nimia prolixitas vitetur.

II. Quoniam (ut sup. pag. 78 notavi) regularis illa dativi et ablativi pluralis flexio in *men* rarius reperitur, ea potissimum hic ponere exempla visum est, in quibus illa occurrit aut saltem commodius locum habere videtur.

In *b*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *d*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing	
Nom. *klabben*	*klabben*	*affguden*	*affguden*
Gen. *klabbens*	*klabbens*	*affgudens*	*affgudens*
Dat., Abl. *klabbenom*	sim. nom.	*affgudenom*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *klabbarna*	*klabbarna*	*affgudarna*	*affgudarna*
Gen. *klabbarnas*	*klabbarnas*	*affgudarnas*	*affgudarnas*
Dat., Abl. *klabbomen*	sim. nom.	*affgudomen*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *g*.		In *l*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *konungen*	*konungen*	*foglen*	*foglen*
Gen. *konungens*	*konungens*	*foglens*	*foglens*
Dat., Abl. *konungenom*	sim. nom.	*foglenom*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *konungarna*	*konungarna*	*foglarna*	*foglarna*
Gen. *konungarnas*	*konungarnas*	*foglarnas*	*foglarnas*
Dat., Abl. *konungomen*	sim. nom.	*foglomen*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom,

NB. Interdum genitivus sing. interponit *s*, ut *mansens* pro *mannens* etc. Vid. sup. pag. 74.

NB. II. In nom. plur. antique sæpe omittitur *r*, ut *delana* pro *delarna* c. 4 Ting. LL. etc., *bockana* Lev. 16: v. 7, 8, *foglana* Gen. 7: 3.

2. Paradigmata

Femininorum.

In *d*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *g*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *stranden*	*stranden*	*laghen*	*laghen*
Gen. *strandens (enes)*	*strandens*	*laghens, sens*	*laghens, sens*
Dat., Abl. *strandene*	sim. nom.	*laghene*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *strandarna*	*strandarna*	*lagharna*	*lagharna*
Gen. *strandarnas*	*strandarnas*	*lagharnas*	*lagharnas*
Dat., Abl. *strandomen*	sim. nom.	*laghomen, umin*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *k*.		In *l*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *waken*	*waken*	*siälen*	*siälen*
Gen. *wakens (enes)*	*wakens*	*siälens (enes)*	*siälens, enes*
Dat., Abl. *wakene*	sim. nom.	*siälene*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *wakarna*	*wakarna*	*siälarna*	*siälarna*
Gen. *wakarnas*	*wakarnas*	*siälarnas*	*siälarnas*
Dat., Abl. *wakomen*	sim. nom.	*siälomen*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

NB. I. Ut masculina quædam, ita et feminina in genitivo sing. *s* ante ultimam syllabam interponunt, et sic genitivum dupliciter formant, ut *laghens* et *laghsens; sorgens, sorgsens* etc.

II. Quædam etiam alio modo genitivum sing. dupliciter formant, ut *strandens* et *strandenes; siälens* et *siälenes; grafwens* et *grafwenes; biörkens* et *biörkenes* etc.

NB. III. Accusativus quoque aliter sæpe flectitur quam nom. nempe in *na*, ut *strandena*, *bokena*, *grafwena*, *siälena*, ut sæpe in S. Bibliis. Item in LL. nostris, ut *botena*, *gerningena*, *helfftena*. Item dativus et ablativus interdum.

Quarta Declinatio

Formæ Respectiva.

Est respectiva inflexio nominum quartæ declinationis absolutæ, itidem in consonantem desinentium, masculinorum et femininorum.

Nominativus sing. addit *en* ad nom. sing. absolutum.

Genitivus sing, addit *s* ad nominat. singularem hujus formæ.

Dativus et ablat. sing. juxta recentiorem flexionem similes sunt nominativo; secundum antiquiorem vero in masculinis desinunt in *om*, ut in prima et tertia declin., in femininis vero in *e*.

Accusativus sing. secundum recentiorem flexionem similis est nominat., secundum antiquiorem vero variat. In masculinis similis est nom., in femininis vero desinit in *a*, formaturque, adjecto *a* ad nom. singularem.

Vocativo caret.

Nominativus plur. desinit in *erna* et formatur, adjecta terminatione *na* ad nominat. plur. formæ absolutæ.

Genitivus plur. addit tantum *s* ad nominat. plur. hujus formæ.

Dativus et ablativus plur. regulariter desinit in *men*. Quomodo autem formetur, vid. sup. pag. 77, 78. Quamvis rarius occurrat maxime in femin. (vid. not. sup. pag. 78).

Accusativus plur. sim. nom. plur. tam in masc. quam feminin.

1. Paradigmata

Masculinorum.

	In *d*.		In *g*.	
	Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
	Sing.		Sing.	
Nom.	*ledhen*, *smedhen*	*ledhen*	*strängen*, *dräng*.	*strängen*
Gen.	*ledhens*	*ledhens*	*strängens*	*strängens*
Dat., Abl.	*ledhenom*	sim. nom.	*strängenom*	sim. nom.
Acc.	*ledhen*	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Plur.		Plur.	
Nom. *ledherna*	*ledherna*	*strängerna*	*strängerna*
Gen. *ledhernas*	*ledhernas*	*strängernas*	*strängernas*
Dat., Abl. *ledhomen*	sim. nom.	*strängomen*	sim. nom.
Acc., sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
In *s*.		In *t*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *grijsen*	*grijsen*	*prästen*, *gästen*	*prästen*
Gen. *grijsens*	*grijsens*	*prästens*	*prästens*
Dat., Abl. *grijsenom*	sim. nom.	*prästenom*	sim. nom.
Acc., sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *grijserna*	*grijserna*	*prästerna*	*prästerna*
Gen. *grijsernas*	*grijsernas*	*prästernas*	*prästernas*
Dat., Abl. *grijsomen*	sim. nom.	*prästomen*	sim. nom.
Acc., sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

NB. In genitivo sing. quædam iuterponunt *s*, ut *drängsens* pro *drängens*, *fridsens* pro *fridhens*

II. Recentior flexio in nom. pl. pro *prästerna*, *gästerna* dicit *prästren*, *gästren* etc.

III. Quædam ultim. syllab. nom., acc. pluralis abjiciunt interdum, Syr. 42: 5 *the heliga fädher*, pro *fädherna*.

2. Paradigmata

Femininorum.

In *d*.		In *g*.	
Flexio Antiquior.	Recentior.	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *stridhen*, *synd.*	*stridhen*	*borgen*	*borgen*
Gen. *stridhens*	*stridhens*	*borgens*	*borgens*
Dat., Abl. *stridhene*	sim. nom.	*borgene*	sim. nom.
Acc. *stridhena*	sim. nom.	*borgena*	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *stridherna*	*stridherna*	*borgerna*	*borgerna*
Gen. *stridhernas*	*stridhernas*	*borgernas*	*borgernas*
Dat., Abl. *stridhomen*	sim. nom.	*borgomen*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *k*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *s*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *saken*	*saken*	*rosen*	*rosen*
Gen. *sakens*	*sakens*	*rosens*	*rosens*
Dat., Abl. *sakene*	sim. nom.	*rosene*	sim. nom.
Acc. *sakena*	sim. nom.	*rosena*	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *sakerna*	*sakerna*	*roserna*	*roserna*
Gen. *sakernas*	*sakernas*	*rosernas*	*rosernas*
Dat., Abl. *sakomen*	sim. nom.	*rosomen*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

NB. I. Quædam feminina genitivum singularem aliter formant, dum vel *s* ante ultimam syllabam interponunt, ut *saksens* pro *sakens; syndsens* pro *syndens* etc., vel *e* ante *s* finale interponunt, ut *sakenes* pro *sakens*; *syndenes* pro *syndens*, sic *stridhenes*, *handenes*, *jordenes* etc.

II. Recentior flexio in vulgari sermone nominativum pluralem aliter format: nempe pro *sakerna*, *händerna*, *böckerna*, dicit *sakren*, *händren*, *böckren;* sic etiam *tängren*, *stängren*, *nöttren*, *gettren* etc.

Quinta Declinatio

Formæ Respectivæ.

Est respectiva inflexio nominum quintæ declinationis absol. neutrorum, nempe in quamcunque vocalem finitorum.

Nominativus sing. addit solum *t* ad nom. sing. absolutum.

Genitivus sing. addit tantum *s* ad nominat. sing. hujus formæ.

Dativus et ablat. sing. secundum recentiorem flexionem similis sunt nominat., secundum antiquiorem vero regulariter desinit in *o* vel in *a*, de quo, ut et quomodo formetur, vid. sup. pag. 74. Ubi etiam exceptiones duæ traditæ, quod interdum desinant in *a*, interdum similis sint nominativo.

Not. Antiquior videtur esse inflexio illa dat. et abl. in *o*, quam in *a*.

Accusativus sing. similis est nomin. in utroque numero.

Vocativo caret.

Nominativus plur. varie desinit; de quo sup. pag. 76 atque ex paradigmatibus patescit clarius.

Genitivus plur. addit tantum *s* ad nom. plur. hujus formæ,

Dativus et ablativus plur. juxta recentiorem flexionem similis est nominat., juxta antiquiorem vero vel desinit aliquando forte in *men*, ut in masculinis, aliquando aliter de quo sup. pag. 78 et ex paradigmatibus hic apparet.

Paradigmata.

In *a*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *a*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *hiertat*	*hiertat*	*ögat*, *örat*	*ögat*
Gen. *hiertats*	*hiertats*	*ögats*,	*ögats*.
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *hiertane (an)*	*hiertane*	*ögonen*, *öronen*	*ögonen*
Gen. *hiertanes (ans)*	*hiertanes*	*ögonens*	*ögonens*
Dat., Abl. *hiertana*	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
In *e*.		In *e*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *altaret*	*altaret*	*riket (ke)*	*riket*
Gen. *altarets (rens)*	*altarets*	*rikets (riksens)*	*rikets*
Dat., Abl. *altareno*	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *altarene (en)*	*altarene*	*rikene (en)*	*rijkene*
Gen. *altarenes (ens)*	*altarenes*	*rikenes (ens)*	*rikenes*
Dat., Abl. *altaromen*	sim. nom.	*rikeno*, *na*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
In *ij*.		In *o*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *bijt*, *horerijt*	*bijt*	*boot* (nidus)	*boot*
Gen. *bijts*	*bijts*	*boots*	*boots*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	*bono*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *bijne*, *horerijn*	*bijne*	*bone (boon)*	*bone*
Gen. *bijnes*	*bijnes*	*bones*	*bones*
Dat., Abl. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Accus. sim, nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *å*.

	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		
Nom.	*strååt*	*strååt*
Gen.	*strååts*	*strååts*
Dat., Abl.	sim. nom.	sim. nom.
Acc.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		
Nom.	*strååne (åån)*	*stråne*
Gen.	*strånes*	*strånes*
Dat., Abl.	sim. nom.	sim. nom.
Acc.	sim. nom.	sim. nom.

In *ä*.

	Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		
Nom.	*trääť, knäät*	*trääť*
Gen.	*träätś*	*träätś*
Dat., Abl.	*träno*	sim. nom.
Acc.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		
Nom.	*träne (ään)*	*träne*
Gen.	*tränes*	*tränes*
Dat., Abl.	sim. nom.	sim. nom.
Acc.	sim. nom.	sim. nom.

In *ö*.

	Sing.		Plur.	
Nom.	*frööt*	*frööt*	*fröne*	*fröne*
Gen.	*frööts*	*frööts*	*frönes*	*frönes*
Dat., Abl.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Acc.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *y* carent plurali.

	Sing.		Plur. caret.
Nom.	*blyyt*	*blyyt*	
Gen.	*blyyts*	*blyyts*	
Dat., Abl.	sim. nom.	sim. nom.	
Acc.	sim. nom.	sim. nom.	

NB. Anomalia sive varietas flexionis in casibus hujus declinationis in ipsis paradigmatibus exposita est, iccirco hic eam proponere supersedemus.

Sexta Declinatio

Formæ Respectivæ.

Quæ est respectiva inflexio nominum sextæ declinationis absolutæ, neutrorum scil., in quamcunque consonam finitorum.

Nominat. sing. addit ad nominat. absolutum terminationem *et*.

Genitivus sing. addit *s* ad nominat. sing. hujus formæ.

Dativus et ablat. sing. secundum recentiorem flexionem similes sunt nominat., secundum antiquiorem vero regulariter desinit vel in *o*, vel in *a* (ubi statim notamus, antiquiorem esse terminationem istam in *o*, quam in *a*. Illa in legib. vetustis et authen-

ticis, hæc in S. Bibliorum versione frequentior); de quo, ut et quomodo formetur, vid sup. pag. 74.

Accusativus similis nominativo in utroque numero.

Vocativo caret.

Nominativus plur. desinit in *en*. Quomodo autem formetur, videri potest sup. pag. 76.

Genitivus plur. addit tantum *s* ad nominativum pluralem.

Dativus et ablativus, regulariter quidem desinit in *men*, de quo vid. sup. pag. 77, 78. Sed pro eo magis receptus ac usitatus dativus plur. Absolutus in *om*, ut sup. pag. 78 observavimus utramque itaque flexionem in paradigmatibus exponemus.

Paradigmata.

In *b*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *d*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *lambet*	*lambet*	*landet*	*landet*
Gen. *lambets (sens)*	sim. antiq.	*landets (sens)*	sim. antiq.
Dat., Abl. *lambeno (ena)*	sim. nom.	*landeno (ena)*	sim. nom.
Acc. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *lamben*	*lamben*	*landen* (*länderna*)	sim. antiq.
Gen. *lambens*	*lambens*	*landens* (*ländernas*)	sim. antiq.
Dat., Abl.[1]	sim. nom.	*landom.*	sim. nom.
Accus. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

In *f*.		In *g*.	
Sing.		Sing.	
Nom. *brefwet*	*brefwet*	*berget*	*berget*
Genit. *brefwets*	*brefwets*	*bergets*	*bergets*
Dat. Abl. *brefweno (ena)*	sim. nom.	*bergeno (ena)*	sim. nom.
Accus. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *brefwen*	*brefwen*	*bergen*	*bergen*
Genit. *brefwens*	*brefwens*	*bergens*	*bergens*
Dat., Abl. *brefwomen (om)*	sim. nom.	*bergomen (om)*	sim. nom.
Accus. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

[1]) Tomrum i handskriften. *Utg.*

In *k*. Flexio Antiquior.	Recentior.	In *r*. Flexio Antiquior.	Recentior.
Sing.		Sing.	
Nom. *folket*	*folket*	*åhret*	*åhret*
Genit. *folkets (sens)*	sim. antiq.	*åhrets*, *åhrsens*	sim. antiq.
Dat., Abl. *folkeno (ena)*	sim. nom.	*åhreno (ena)*	sim. nom.
Accus. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.
Plur.		Plur.	
Nom. *folken*	*folken*	*åhren*	*åhren*
Gen. *folkens*	*folkens*	*åhrens*	*åhrens*
Dat., Abl. *folkomen (om)*	sim. nom.	*åhromen (om)*	sim. nom.
Accus. sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.	sim. nom.

Plura hic paradigmata cumulare non vacat.

NB. Anomalia seu varietas flexionis in quibusdam casibus hujus declinationis in ipsis paradigmatibus indigitata; ut amplius eam proponere haud necessarium videatur.

De Nomine Adjectivo.

Nomini Adjectivo accidunt octo.

Persona, numerus, species, figura, genus, casus, declinatio, comparatio.

1. De persona satis supra ad pag. 16.

2. De numero ad pag. 15 quoque satis.

3. De specie nominis adjectivi.

Secundum quam omne adjectivum est vel primitivum, vel derivativum.

Primitivum, ut *godh*, *elak*, *ond*, *stark*, *frisk*, *lång*, *lijten* etc., *en*, *twå*, *trij*, *fyra*, *ett*, *tuu*, *trij* etc.

Derivativum, h. e. aliunde derivatum.

Derivativum est Quintuplex.

Nominale, Pronominale, Verbale, Participiale, Adverbiale.

Nominale, a nomine aliquo derivatum, idque vel a nomine substantivo, ut *modhig*, a *modh; lustig*, a *lust; listig*, a *list*, *tacksam*, a *tack* etc. [vel] adjectivo, ut *kärlig*, a *kär; liuflig*, a *liuf; långsam*, a *lång; blygsam*, a *blygh* etc.

Nominalia sunt Quadruplicia.

1. Gentilia, quæ patriam aut gentem significant, desinuntque fere in *sk*, ut *swensk*, *finsk*, *liffländsk*, *dansk*, *tysk*, *hollänsk*, *engelsk pålsk*, *frantzösk*, *italiansk spansk*, *ungersk*, *turkisk* etc. *man* vel *quinna*.

2. Possessiva, quæ possessionem aut proprietatem aliquam notant: sic *påwesk* a *påwe*; *käijserlig* a *käijsare*; *konungsligh* a *konung*; *fadherlig* a *fadher*; *modherlig* a *modher*; *brodherlig* a *brodher*; *systerlig* a *syster*; *sonlig* a *son* etc.

3. Denominativa, per denominationem quandam facta additis certis terminationibus; quales præcipue sunt *ig*, *og*, *ot*, *en* vel *in*, *sk*, *bar*, *sam*, *achtig*; quarum exempla mox proponentur.

Interdum diminutiva sunt illa in *achtig* finita, ut *hwitachtig*, *brunachtig* etc.

4. Numeralia, respectiva, ordinalia, ut *dhen ena*, *andra*, *tridhie fiärde* etc. *dhen förste*, *andre*, *tridhie*, *fiärde* etc. Quamquam numeralia absoluta possunt etiam respectiva fieri, si artic. respectivus illis addatur; ut *dhe twå*, *trij*, *fyra männerna*; *dhen ena karlen*; *dhe tuu*, *try*, *fyra diuren*; etc. *dhe twänne*, *tränne männerna*, *quinnorna*, *tingen* etc.

Pronominale.

A pronominibus descendit et naturam pronominis fere retinet, ut *min*, *tin*, *sin*; *mitt*, *titt*, *sitt*; *wår*, *edher*, *theras*. De quo sub ipso pronomine ex professo agitur.

Verbale.

Quod a verbis derivatur, additis certis quibusdam terminationibus; quarum præcipue sunt *sam*, *lig*, *en* vel *in*, *achtig*, *sk*, ut post ex exemplis patebit.

Participiale.

Quod a participiis verborum descendit et fere nihil aliud est, quam ipsum participium passivæ vel activæ vocis. Ejus terminationes, *d* purum vel impurum, vel *dh*, *en* vel *in*, *t* purum vel impurum (quæ omnia ex participiis passivæ vocis veniunt), *de*; quæ est terminatio adjectivorum ex participiis activis, quorum exempla etiam adferentur postea.

Adverbiale.

Quod ab adverbiis derivatur; qualia esse videntur, *dhen förste*, ab adverb. *först; siste* a *sist; främste* a *främst; innerste* ab *innerst; ytterste* ab *ytterst; underste* ab *underst; nederste* a *nederst* et similia.

Adjectivorum primitivorum terminationes.

In *b.*		In *d.*[1]		In *f.*		In *g.*			In *k.*	
snabb	man	*good*	*rund*	*braaf*	man	*högh*	*karg*	man	*rijk*	*härsk*
		ond	*trind*	*groof*		*lågh*	*trygg*		*elak*	*illsk*
		breed	*sund*	*snääf*		*swagh*	*snygg*		*bleek*	*hätsk*
		leed	*brådh*	*heef*		*lång*	*skygg*		*black*	*miuk*
		sneed	*blind*	*halff*		*trång*	*hurtig*		*klook*	*siuuk*
	quinna	*wred*	*skylld*	*styyf*	quinna	*feeg*	*trög*		*stark*	*tiock*
		rädd	*blijdh*	*strääf*		*stygg*	*blyyg*	quinna	*frisk*	*täck*
		rödh	*glaadh*			*sträng*	*tung*		*treesk*	*käck*
		snöd	*stind*			*ung*	*swång*		*slaak*	*mörk*
		dödh	*hård*			*slugh*	*arg*		*week*	*rask*
						slögh			*bäsk*	*spaak*
									färsk	*raak*

Not. Secundum antiquiorem flexionem et usum, qui etiam adhuc hodie interdum retinetur omnia fere hæc adjectiva desinunt in *er*, adjecto videl. ad terminationes hic positas terminatione *er*, præsertim in genere masculino, si non unice.

	In *l.*	In *m.*	In *n.*		In *o.*	In *p.*
man	*snåål*	*from*	*kleen*	*wistin*	*troo*	*skarp*
	steel	*gram*	*leen*	*walin*	pro *trogen*	*knapp*
	snäll	*grymm*	*seen*	*sticken*		
	heel	*slemm*	*reen*	*galin*		
	smaal	*toom*	*tunn*	*mycken*		
	swaal	*dumm*	*skön*	*ingen*		
	full	*stumm*	*lijten*	*mången*		
quinna	*skeel*	*lium*	*ludhin*	*häpen*		
	kall		*gröön*	*annan*		
	kaal		*grann*	*andra* pl.		
	feel		*bruun*			
	fuul		*fijken*			
	all		*sniken*			
	gammal		*gistin*			

[1]) I handskriften står jämte *d* äfven *dh*, churu utstruket. Likaså är *h* struket i första kolumnen i *godh, leedh, sneedh, wredh, snödh*, men ej i *rödh, dödh*, hvaremot i *breed h* ej varit skrifvet. *Utg.*

Not. Desinit etiam quod adjectivum primitiv. in *e*, ut *älende* pro *älendig*.

	In *r*.	In *s*.	In *t*.		In *x*.	In *å*.
man	*stoor*	*hees*	*fast*	*laat*	*fix*	*gråå*
	skäär	*fors*	*feet*	*brokot*		*blåå*
	puur	*liuus*	*heet*	*flaat*		*tråå*
	swår	*löös*	*wååt*	*stackot*		
	torr		*slätt*	*kååt*		
	snaar		*sööt*	*bräkot*		
quinna	*waar* pro		*tröot*	*grist (glijst)*		
	warsam		*nätt*	*nakot*		
	suur		*slutt*	*räät*		
	dyyr		*blööt*	*tääť*		
	kär		*lätt*	*kort*		
	klaar		*hallt*			
	wacker		*sallt*			
	fager					
	tapper					

Adjectivorum derivatorum terminationes.

I. Nominalium, a substantivo vel adjectivo derivatorum

	In *ig*.		In *og* (vel *ug*).	In *ot* (ut).	In *en* vel *in*.
man	*listig*	*fahrlig*	*hungrog*	*kinkot*	*skrunken*
	lustig	*brunstig*	*luusog*	*fnaskot*	*illskin*
	konstig	*liuflig*	*tokog*	*fnuskot*	*trogen*
	girig	*härlig*	*sölog*	*tokot*	
	hungrig	*kärlig*	*rasog*	*sölot*	
	torstig	*ståtelig*	*flasog*	*raskot*	
	fadherlig	*eländig*		*skrynkiot*	
quinna	*sonlig*	*salig*		*rynkiot*	
	barnslig	*fattig*		*nockot*	
		toligh			
		togelig			

In *sk*.		In *se*.	In *bar*.	In *sam*.	In *achtig*.
nijtsk	*swensk*	*sorgse*	*ährebar*	*dygdesam*	*hwijtachtig*
quinsk	*finsk*	*gramse*	*fruchtbar*	*roosam*	*skrymtachtig*
illsk	*tysk* etc.	*ledse*	*gångbar*	*långsam*	*brunachtig*
mordsk	*horisk*	*gängse*		*trätosam*	*hoorachtig*
				wåldsam	*tyfachtig*

II. Pronominalium. Sed de iis nonnihil jam ante pag. 94 et pluribus inf. de pronomine.

Not. Monosyllaba nomina, quædam a verbis derivata, quædam primitiva. Derivata sunt, quæ actum aliquem notant, cætera non.

III. Verbalium terminationes.

In *sam*.	In *lig*.	In *sk*.	In *se*.
sparsam a *spara*	*ynkelig* ab *ynka*	*dolsk* a *döllia*	*dogse*
hörsam ab *höra*	seu *ömkelig* ab *ömka*	*hätsk* ab *hata*	
prutsam a *pruta*	*sörielig* a *söria*		
	ängslig ab *ängslas*		
	grufwelig a *grufwa sig*		

In *en* vel *in*.		In *achtig*.	In *d*.
trogen a *tro*	*ruttin* a *rutna*	*lydachtig* a *lydha*	*mognad*, *fägnad*
drucken a *dricka*	*skridhin* a *skridha*	*ståndachtig* a *stånda*	*hngnad* etc.
swullen a *swälla*	*wikin* a *wika*	*skrymtachtig* a *skrymta*	a *mogna*,
swultin a *swälta*	*bitin*	*raasachtig* a *rasa*	*fägna*, *hugna*
fijken a *fijkia*	*ätin*		
fallin a *falla*	*mätin*		
struken a *stryka*			
bruten a *bryta*			
gången a *gånga*			

IV. Participialium terminationes.

1. Ex participio passivo.

Masc. et Femin.			Neutra.	
In *d* vel *dh*.		In *en* vel *in*.	In *t*.	
älskadh ab *älskas*	*krafd*	*slagen* a *slåås*	*tubbadt*	
lagd a *läggias*	*quafd*	*twagen* a *twåås*	*snubbadt*	
sagd a *säijas*	*tämd*	*dragen*	*rubbadt*	
trädd	seu *tamd*	*trifwen*	*lindadt*	
sänd, *född*	*skämd*	*budhin*	*skyndadt*	
trängd, *mödd*	*gömd*	*byttin*	*sprundadt*	
flängd	*nämpd*	*rifwin*	*häfdadt*	
hörd	*swälld*	*drifwin*	*gilladt*	
körd	*sålld*	*sungin*	*bracht*	*bräckt*
klämd	*trådd*	*hållin*, *fallin*	*sökt*	*wräkt*
gödd	*waand*	*fången*	*röökt*	*rönt*
uphögd	*ledd*	*malin*	*wäckt*	*vnnt*
skaffadh	*lärd*	*bruten*	*sträckt*	*mant*
straffadh	*hafd*	*struken*	*stärkt*	
		läsin	*styrkt*	

Not. Hæc terminatio in *dt* (quæ etiam vulgo cum nudo *t* scribitur) potius est terminatio adjectivi neutrius generis. Sequentia vero exempla in *kt* rectius huc faciunt.

2. Ex Participio Activo.

In *de*.	In *de*.	In *de*.	In *de*.
hastande	*hörande*	*nyttiande*	*braskande*
älskande	*wakande*	*rytande*	*skälfwande*
lärande	*rasande*	*skrytande*	*bäfwande*
läsande	*resande*	*brusande*	*rijdhande*
hafwande			*liggiande* etc.

Not. Hæc hodie vulgo recipiunt *s* in fine, ut *gudhi befallandes*; *du war der hörandes*, *förnimmandes*. Sed tunc non sunt adjectiva. Vid. infra de Participio.

4. De Figura Nominis Adjectivi.

Secundum quam adjectivum est, vel simplex, vel compositum.

Simplex, ut *godh*, *elak*, *ond*, *stark*, *stoor*, *fogelig*, *skadhelig*, *flijtig*, *sparsam*, *ährebar*, *brunachtig* etc.

Compositum, idque, vel ex duobus nominibus adjectivis, vel ex substantivo et adjectivo, vel ex alia voce atque adjectivo.

1. Ex duobus adjectivis, ut *långmodhig*, *spaakfärdig*, *högdragen*, *lättfärdig*, *fyrkantig* etc.

2. Ex substantivo et adjectivo, ut *gudfruchtig*, *bootfärdig*, *heemtamd*, *kullslagin*, *sorgfull*, *speefull* etc.

3. Ex alia voce et adjectivo, ut *öfwergifwin*, *oflijtig*, *ogudachtig*, *efftersökt*, *bortskickad*, *undergifwin* etc.

Compositum quoque est interdum ex tribus vocibus, ut *ovndwikelig*, *oförswarlig*, *förvthseende* etc.

5. De Genere Adjectivorum.

Genera Adjectivorum sunt tria:

Commune, neutrum, omne.

Communis generis sunt, quæ sub una terminatione substantivis masculinis ac femininis pariter conveniunt.

Neutrius, quæ sub peculiari terminatione substantivis neutrius tantum generis applicantur.

Omnis generis sunt, quæ sub una terminatione substantivis masculinis, femininis et neutris æque conveniunt.

Adjectivorum communis generis terminationes et exempla plurima jam recensuimus. Sic recte dicimus *snabb*, *godh*, *ond*, *braaf*, *heef*, *högh*, *slugh*, *snåål*, *snäll*, *elak*, *rijk*, *from*. *grym*, *kleen*, *skön*, *knapp*, *stoor*, *swår*, *foss*, *feet*, *slätt*, *fix*, *blå*, *gråå* etc., *man*, vel *quinna*. Item *sliö knijf*, *yxe*.

Inde formatur neutrum genus regulariter quidem ac in omnibus fere, adjecta tantum litera *t* vel *tt*. Sic per singulas terminationes eundo; *snabb*, neut. *snabbt; ond*, neut. *ondt; braaf*, neut. *braaft; högt*, *långt; snåålt*, *snällt; elakt*, *klookt; fromt*, *grymt; kleent*, *skönt; knappt; stoort*, *swårt; fosst*, *feett*, *slätt; fixt; blått*, *grått* etc., *ting*. *diuur*, *sliött järn*.

Atque sic in cæteris terminationibus adjectivorum derivatorum *listig*, *lustig; hungrog*, *tokog; mordsk; ährebar*, *roosam*, *ståndaktig* etc. *man*, *quinna*. In neutro genere, *listigt*, *lustigt; hungrogt; mordskt; ährebart*, *roosamt*, *ståndachtigt*, *ting* vel *diuur*.

Excipiuntur vero ab hac regula adjectiva bisyllaba in *en* vel *in* desinentia, sive primitiva sive derivata, quæ terminationem neutrius generis formant, *n* finali mutato in *t*, ut *lijten*, neut. *lijtet; ludhin*, neut. *ludhit; trogen*, neut. *troget*, *snijket*, *mycket*, *skrunket*, *slaget*, *twaget*, *swultet* etc. *ting*, *diuur*.

Anomalon est *ingen*, quod in neutro habet *intet*. Nam *ingenting*, quod usurpamus, potius adverbium est; Latine. nihil aut per periphrasin exprimit *τὸ intet*.

Omnis generis adjectiva in lingua nostra has fere habent terminationes.

Nominalia.

Primitiva Derivata.

In *tt*, *lt*. (man quinna ting diuur)	In *ot*. (man quinna ting diuur)	In *se*. (man quinna diuur)
nätt	*stackot*	*gramse*
lätt	*brokot*	*harmse*
trött	*krokot*	*sorgse*
hallt	*tokot*	*gängse*
sallt	*fnaskot*	*ångse*
nött	*raskot*	*bångse*
skött	*fnuskot*	etc.
stött	*sölot*	
mätt	*nakot*	
slutt	*skrynkiot*	
matt	*stubbot*	
stållt	*slaskot*	

Participalia.
Activa Passiva.

	In *de.*	In *kt.*	In *tt.*	In *d.*
man quinna	*älskande*	*wräkt*	*nött*	*hörd*
	lärande	*sträckt*	*stött*	*rörd*
	läsande	*stärckt*	*skött*	*förd*
	hörande	*märckt*	*blött*	*körd* etc.
ting	*reesande*	*sökt*	*mött*	*älskad*
	rasande	*röökt*	*mätt*	*lärd*
	rytande	*bräckt*		
djur	*fastande*	*läkt*		
	gångande	*möökt*		
	hastande	*bracht*		
		öökt		
		stäckt		
		släckt		

6. De Casibus Adjectivorum.

De eo actum satis supra. pag. 35, ubi de casibus nominum.

7. De Declinatione Adjectivorum.

Quemadmodum substantivorum, ita etiam adjectivorum duplex forma declinationis observanda venit: absoluta seu indefinita, et respectiva seu definita.

De Forma Absoluta. Ejus signum est articulus absolutus, *en* et *ett.*

Ut in Substantivorum, ita et adjectivorum declinatione duæ diversæ flexiones attendæ; una antiquior, altera recentior; quæ hic multum inter se differunt. Secundum antiquiorem namque flexionem adjectiva in casibus etiam obliquis flectuntur quemadmodum substantiva, secundum recentiorem vero non, ut post clarius patebit.

NB. Hic ego etiam id probe considerandum existimo, num adjectivum concrete sumatur, ut *en rättfärdig*, *en ogudachtig*, *en rijk* etc? an vero cum substantivo suo expresse junctum reperiatur. Si prius, videtur esse instar substantivi, adeoque tunc commodius ad modum substantivorum flecti potest. Si posterius non item.

In adjectivis non tradunt grammatici aliquas peculiares atque distinctas declinationes, ut in substantivis, sive quod non ita commode fieri queat, sive quod minus necessarium videatur; sed plerumque illa, vel seorsim, vel conjunctim cum substantivis per tria genera masculinum, fem. et neut. inflectere atque declinare solent.

Si vero peculiares aliquæ hic statuendæ essent declinationes; vel simili aliquo modo fieret, quo in substantivis est factum; vel secundum diversas terminationes distinguerentur; aut secundum tria genera, tres quoque distinctæ constituerentur declinationes masculinorum, femin. et neutrorum; aut ita, ut una statueretur declinatio eorum, quæ sunt omnis generis, altera eorum, quæ sunt communis generis, tertia eorum, quæ sunt generis neutrius. Sed cum hoc, prout res exigeret, diducere, arduum satis et prolixum nimis, fortassis etiam nec multum operæ pretium foret, ista meditatione hoc tempore supersedeo, utramque flexionem antiquam et recentiorem, consueto more, per tria genera conjunctim breviter exposuisse contentus.

De Antiquiore Flexione.

NB. In hac exponenda sequar potissimum ductum Celeberrimi Joh. Buræi, utpote in lingua patria antiqua versatissimi, in Tab. Gram. Sic igitur

Genitivus sing. desinit in *s*, tam in mascul. et femin., quam neutris: formaturque addendo *s* ad nominat. sing. Ita etiam Jacob. 5: v. 16 *ens rättfärdigs mans löön.*

Dativus et ablat. sing. masculin. in *om*, formaturque adjecto *om* ad nom. sing. (antique in *um*, sic *gamblum stadga* c. 1 KB. St.L. *medh swornum edhe*, fl. 8 Ärfd. Up.L.) *storom* Mal. 2: 15, *enom androm* 1 Cor. 12, *någrom* Marc. 16 v., *androm manne* Byg. LL. c. 10., femininorum in *a*, adjecto videlicet *a*, ad nom. sing.; neutrorum, in *o*, addito nempe *o* ad nom. sing. Mich. 3: 4 *med idro ondo wäsende*, Matt. 6: 13 *ifrå ondo engo undantagno* c. 11 K.B. LL. *laghkalladho tinge*, c. 14 Tiuf.

NB. Interdum tamen occurrit etiam femin. dativus in *o*, ut Psal. 110: v. 13 *i heligo prydhning* etc.

Accusativus sing. masculin. desinit in *an*, adjecto *an* ad nom. sing., femenin. in *a*, addito *a* ad nominat., neutrorum similis nominativo.

Vocativus sing. (sed hujus flexionem non exposuit Buræus) in *e*. In masc. femin. et neutris; sic *käre fadher*, *helge fadher* Joh. 17. v. 11. *Käre modher*, *käre barn*, item, *o godhe gudh*, *o fromme siäl* etc.

Nominativus plur. masculin. desinit in *e*, formaturque addito *e* ad nom. sing. feminin. in *a*, adjecto *a* ad nomin. sing. neutrius, itidem in *a*; in *e*, c. 21 ting. LL. *åtskilde; t* videl. finali nom. singularis mutato in *a*.

Genitivus plur. masculin. desinit in *äs*, mutato scil. *e* finali nomin. pluralis in *ä*, atque sic demum assumpto *s*. Feminin. in *as*, adjecto solum *s* ad nom. plur. neutrorum, itidem in *as*, adjecto similiter *s* ad nom. plur.

Dativus et ablativus plur. masculin., feminin. et neut. in *åm*, formaturque mutato *e*, vel *a* finali nom. pluralis in *åm*, *fullom skählom* c. 26 n. KB. LL. *swå höghom som låghom*, ibid *skäligom witnom*.

Accusativus plur. in *a*, in masculin., femin. et neut. formaturque a nom. plur., *e* mutato in *a*.

Vocativus plur. in *e* sicut sing. Sic, *o helige and*, in hym. Ecclesiast. *Käre brödher; käre wänner* etc.

Paradigma.

NB. Est hoc paradigma Buræi, secundum omnes flexiones excepto solo vocativo, quem ego adjeci. Præterea ordinem casuum immutavi, et vulgari ordine disposui, ut in substantivorum declinationibus supra.

In *ig*. Masculin.	In *ig*. Feminin.	In *ig*. Neut.
Sing.		
Nom. *en helig* [1] *(är)* . . .	*een helig*	*ett heligt*
Gen. *ens heligs* . . .	*eens heligs*	*ens heligs*
Dat., Abl. *enom heligom* [*um*]	*enne heliga*	*eno heligo*
Acc. *enn heligan* . . .	*ena heliga*	*ett heligt*
Voc. *o helige (helge)* . . .	*o helige*	*o helige* [*kors*]
Plur.		
Nom. *flere helige* . . .	*flerä heliga* . . .	*flera heliga*
Gen. *flerä heligäs* . . .	*flera heliga* . . .	*flera heligas.*
Dat., Abl. *flerom heligåm* . . .	*fleråm heligåm* . .	*flerom heligåm*
Acc. *flera heliga* . . .	*flera heliga* . . .	*flera heliga*
Voc. *o helige* . . .	*o helige* . . .	*o helige*

Hic alterum etiam paradigma Buræi, in quo adjectivum cum substantivo conjunctim declinatur in hac forma absoluta, est ponendum.

[1]) Förf. har först skrifvit *h (heligh)*, som sedan strukits. *Utg.*

Not. Plura paradigmata adjectivorum in cæteris quoque terminationibus hic proponerem, sed cum multus usus ac longa observatio requiratur, ut de singulorum casuum flexione certi quid statui possit, qua me non adhuc satis confiteor. Ideo, nunc ad recentiorem flexionem me confero, in qua utpote hodieque usitata de casuum formatione magis sollicitus ero et paradigmata plura exponam.

De Recentiore Flexione.

Hic ante omnia sciendum, quod recentiorem flexionem vocamus, non solum eam, quæ in vulgari et quotidiano sermone, vel scriptura recepta est, sed etiam, quæ in versione S. Bibliorum, et libris melioribus non ita pridem impressis, nec non concionatorum sermonibus frequentius occurrit. Quod non frustra monemus, notabilis non inter utramque differentia reperitur. Nam quoad usum in versione S. Bibliorum, Hymnorum Ecclesiasticorum atque precationum libris etc., adjectiva in hac forma (licet non semper exacte observetur Vid. Gen. 18: 24 etc.) etiam in obliquis casibus non raro flectuntur; ut in genit. sing. Jacob. 5: v. 16 *ens rättfärdigs mans bön, ingens hierta* 1 Sam. 17: 32 etc. in genit. plurali (qui tamen rarissime reperitur), in dativo sing. ut *storom, androm, någrom, ingom, wårom, edhrom, mångom* etc.; in accus. ut *stooran, starkan, rijkan.* In hymno, *en göddan oxa* etc. Atque in his convenit cum paradigmate Buræi. Quoad usum vero quotidianum hodie vix, aut certe rarissime, flexio ista in obliquis habet locum, idque duntaxat quando adjectivum seorsim et concrete ponitur et quidem in genitivo, ut *mångens*, vel *mångas mening är så; många galnas tankar* etc., non vero in dativo, quando autem adjectivum cum substantivo junctum est, haud quicquam, ut post clarius apparebit, ubi conjunctim proponentur.

Quare quoad modernum usum, præcipua variatio atque flexio attendenda venit nominativi pluralis; et quomodo ille a nominativo singulari in diversis terminationibus diversimode formetur.

De Flexione et Formatione Nom. Pluralis.

Reg. I. Adjectiva primitiva fere omnia, quamcunque terminationem habentia (quæ modo pluralem habent) nominat. pluralem formant a singulari, addito solum *a* ad nom. singularem. Ut *snabb*, pl. *snabba; godh*, pl. *godha; ond*, pl. *onda; högh*, pl. *höga; lågh*, pl. *låga*; *snåål*, pl. *snåla; rijk*, pl. *rijka; from*, pl. *fromma; knapp*, pl. *knappa; stoor*, pl. *stora; feet*, pl. *feeta; fix*, pl. *fixa* etc.

Excipe 1. Desinentia in *å*, quæ quamquam secundum aliquam dialectum isto modo formantur, pl. *blåa, gråa* tamen secundum

communiorem et meliorem dialectum manent ut in singulari. Unde dicimus *blåå fahnor*, *gråå hästar* etc.

Excipe 2. Quædam desinentia in *en*, quæ nom. pluralem formant, mutato *en* in *a*. Ut *ingen*, pl. *inga; mången*, pl. *många*.

Excipe 3. Quædam desinentia in *en* vel *in*, quæ addunt quidem *a*, sed simul *e* vel *i* illud ante *n* elidunt, ut *mycken*, pl. *myckna; snijken*, pl. *snijkna; fijken*, pl. *fijkna; ludhin*, pl. *ludhna* etc.

Excipe 4. Nonnulla quæ anomalῶs formantur, ut *en annan*, pl. *andra; lijten*, pl. *små*.

Reg. II. Idem faciunt adjectiva a nominibus derivata, cujuscunque terminationis, ut *lustig*, pl. *lustiga; listig*, pl. *listiga; hungrog*, pl. *hungroga; nakot*, pl. *nakota; quinsk*, pl. *quinska; fruchtbar*, pl. *fruchtbara; dygdesam*, pl. *dygdesamma; gudhachtig*, pl. *gudhachtiga; brunachtig*, pl. *brunachtiga*.

Excipe 1. Desinentia in *en* vel *in*, quæ, ut priora, adjiciunt quidem *a*, sed simul elidunt *e* vel *i* ante *n*, ut *skrunken*, pl. *skrunkna; ilskin*, pl. *ilskna*.

Excipe 2. Desinentia in *se*, quæ in plurali manent ut in singulari, ut e. g. *dhe woro gramse*, *harmse*, *sorgse* etc.

Reg. III. In adjectivis verbalibus, quorum terminationes videantur supra pag. 95, eædem plane valent regulæ, quæ jam sunt positæ.

Reg. IV. Adjectiva participialia fere omnia (quorum terminationes vid. sup. pag. 94) nom. pluralem formant, addito *e* ad nom. singularem, ut *älskadh*, pl. *älskadhe; krafd*, pl. *krafde; lagd*, pl. *lagde; tamd*, pl. *tamde; waand*, pl. *wande* etc.; *bracht*, pl. *brachte; söökt*, pl. *sökte; wäckt*, pl. *wäckte* etc. Sic etiam *tubbadh*, pl. *tubbadhe; snubbadh*, pl. *snubbadhe* etc.

Excipe 1. Desinentia in *en* vel *in*, nom. pluralem formant eodem modo, quo nominalia sic finita, de quibus paulo ante. Sed ut ista *a*, ita hæc *e* in fine adjiciunt.

Excipe 2. Finita in *de*, quemadmodum circa genus nihil variant, ita quoque in plurali manent ut in singulari, ut *älskande*, *lärande*, *läsande*, *hörande*, *hastande*, *fastande*, *wakande* etc. *män*, *quinnor*, *diuur*.

NB. In vulgari sermone et scriptura, ut in singulari, ita hic quoque interdum adjicitur in fine *s*, ut *dhe äro fastandes*, *dhe warda hörandes*, *förnimmandes.*[1])

---

[1]) Sed tunc non sunt adjectiva, sed est illa flexio fut. I. conjunctivi modi.

Paradigmata.

NB. Difficile sane est hic certa quædam paradigmata, maxime secundum priorem illum usum tradere, cum etiam in S. Bibliorum versione in obliquis casibus multum vacillet; ita ut in eadem sæpe voce modo observetur, modo non, ne tamen plane omittantur, secundum analogiam flexionis hujus paradigma quoddam exhibebo, idque conjunctim cum substantivo per tria genera.

Not. *En goder mann, en god quinna* (vel *godan*), *ett godt ting.*

Masculinum.

Sing.	Plur.
Nom. *en rättferdig man*	*rättferdiga männ*
Gen. *ens rättferdigs mans*	*rättferdige männs*
Dat., Abl. *enom rättferdigom manne (man)*	*rätterferdigom mannom (-ge männ)*
Acc. *en rättferdigan man*	*rättferdiga männ*
Voc. *o du rättferdige man*	*o I rättferdige männ*

Femininum.

Sing.	Plur.
Nom. *en rättferdig quinna*	*rättferdiga quinnor*
Gen. *ens rättferdigs quinnos*	*rättferdiga quinnors*
Dat.. Abl. *ene rättferdiga quinno*	*rättferdiga quinnor*
Acc. *ena rättferdiga quinno*	*rättferdiga quinnor*
Voc. *o rättferdige quinna*	*o I rättferdige quinnor.*

Neutrum.

Sing.	Plur.
Nom. *ett rättferdigt wärk*	*rättferdiga wärk*
Gen. *ett rättferdigt wärks*	*rättferdiga wärks*
Dat., Abl. *eno rättferdigo wärke*	*rättferdigom wärkom*
Acc. *ett rättferdigt wärk*	*rättferdiga wärk*
Voc. *o rättferdige wärk*	*o I rättferdige wärk*

Secundum usum hodiernum.

NB. Hic paradigma aliquod ponere supervacaneum videtur, cum possit res generali quadam regula expediri.

Reg. In hac forma omnia adjectiva, cujuscunque terminationis, sive primitiva, sive derivata, sive simplicia, vel composita sint,

communiter non flectuntur nisi in nominativo plurali, juxta regulas jam traditas (pag. 103, 104), omnes vero obliquos casus habent similes nominativo in utroque numero.

Excipe 1. Vocativus tamen peculiarem hic flexionem habet in *e*, idque in utroque numero, ut supra traditum pag. 101 et ex paradigmate hic adparet.

Excipe 2. Interdum etiam, quando seorsim a substantivo et concrete ponuntur, genitivi singularis et pluralis flexionem admittunt, de quo sup. etiam pag. 103.

De Forma Respectiva.

Cujus signum, ut in substantivis, ita et hic, est articulus *dhen* et *dhet*. Quemadmodum in superiore forma, ita hic etiam duplicis flexionis, antiquioris et recentioris, ratio habenda.

Not. Hic amplius exponenda est formatio respectivæ formæ ab absoluta secundum omnes terminationes adjectivorum, supra positas pag. 95, 96, 97.

De Antiquiore Flexione.

De Formatione casuum hujus flexionis ex celeberrimi Buræi Tabula Grammaticali et paradigmatibus ab eo positis sic colligi potest.

Nominativus singularis hujus formæ a nom. singulari formæ absolutæ formatur.

Desinit autem in masculin. *in e*, formaturque a nom. sing. absoluto adjecto in fine *e*, in feminin. in *a*, adjecto videlicet *a* ad nom. sing. absol. In neutris etiam in *a*, mutato scil. *t* nomin. absoluti in *a*. Sic Luc. 2: v. 35, *thet helga*, pro *heliga*.

Genitivus singularis desinit in *s*, formaturque addendo *s* ad nom. singularem. Unde masculinorum in *es* (vel *äs*, juxta Buræum) feminin. et neut. in *as*.

Dativus et abl. singularis, masculin. et femin. in *a*, neut. in *o* formatio patet.

Accusativus singularis in *a* per tria genera.

Vocativo caret, ut in substantivis hujus formæ. Rationem vid. sup. pag. 75.

Nominativus plur. similis nominativo singulari per tria genera.

Genitivus pluralis similis genitivo singulari per tria genera. Interdum tamen in *a* ut sæpe in LL. *tweggia*, *treggia*, et in confess. Fidei Apost. *helga manna*.

Dativus et abl. plur. in *om* (juxta Buræum *åm*) per tria genera. Formaturque mutato *e* vel *a* nom. pluralis in *om*.

Accusativus plur. in *a*, sicut singularis, per tria genera.

Vocativo caret.

I. Paradigma Buræi

Adjectivi Separati.

	Masculin.	Feminin.	Neutrum.
Sing.			
Nom.	*dänn helighe*	*dän heligha*	*dädh heligha*
Gen.	*däns helighäs*	*däns helighas*	*däs helighas*
Dat., Abl.	*däm heligha*	*de heligha*	*dy heligho*
Acc.	*dänn heligha*	*dän heligha*	*dädh heligha*
Plur.			
Nom.	*de helighe*	*de heligha*	*de heligha*
Gen.	*de helighäs*	*de helighas*	*de helighas*
Dat., Abl.	*däm helighåm*	*däm helighåm*	*däm helighåm*
Acc.	*de heligha*	*de heligha*	*de heligha*

II. Paradigma Ejusdem.

Adjectivi conjuncti cum Substantivo.

	Masculin.	Feminin.	Neutrum.
Sing.			
N.	*dänn betske lagän*	*dänn billiga laghän*	*dädh samladä laghädh*
G.	*däns betska lagäns*	*däns billiga laghännes*	*däss samladha lagsäns*
D., Abl.	*däm betska lagänom*	*de billiga laghänne*	*dy samladho lägäna*
A.	*dänn betska lagän*	*dänn billiga laghän, äna*	*dädh samladha lagädh*
Plur.			
N.	*de betske lagarne*	*de billigä laghärne*	*de samladhe laghän*
G.	*de betske lagarnäs*	*de billiga laghärnes*	*de samladhe laghäns*
D., Abl.	*däm betska lagåmen*	*däm billiga laghåmen*	*däm samladha laghåmen*
Acc.	*de betska lagarna*	*de billiga laghärna*	*de samladha laghän*

III. Paradigma Ejusdem.

Adjectivi conjuncti cum Pronomine et Substantivo.

	Masculin.	Feminin.	Neutrum.
Sing.			
N.	*minn betska lagh*	*mijn billigha lagh*	*mitt samladhä lagh*
G.	*mins betska laghs*	*mijns billigha laghs*	*mins samladha laghs*

	Masculin.	Feminin.	Neutrum.
D., Abl.	*minom betska laghe*	*minne billigha laghe*	*mino samladho laghe*
Acc.	*minn betska lagh*	*mijn billigha lugh*	*mitt samladha lagh*
Plur.			
N.	*mine betske laghar*	*mine billighä lagher*	*mine samladhä lagh*
G.	*minä betskä laghars*	*mina billigha laghärs*	*mina samladhe laghs*
D., Abl.	*minom betska laghåm*	*minåm billigha laghåm*	*minåm samladhu laghåm*
Acc.	*mina betska laghar*	*mina billigha lagher*	*mina samladha lagh*

NB. Plura paradigmata non subjungo, partim ob rationem sup. pag. 103 allatam, partim ad vitandam nimiam prolixitatem.

De Recentiore Flexione.

Hic eadem recurrit observatio, quæ tradita est supra (pag. 103) de recentiore flexione in forma absoluta; quod videlicet alia sit secundum usum in S. Bibliorum versione, et aliis libris impressis vel manuscriptis, qui eundem sequuntur; alia hodierni usus in vulgari sermone et scriptione, quæ etiam in publicis scriptis et instrumentis jam magis observatur. Quoad illam sicut in ista forma, ita et hic adjectiva in quibusdam obliquis casibus flectuntur, idque magna ex parte ad eum modum, quem in paradigmatibus suis tradit Buræus. Quoad hanc adjectiva, si concrete ponantur, absque substantivo expresse addito, in genitivo singulari et plurali flectuntur eodem modo; in cæteris casibus autem multum vacillat, modo per *e*, modo per *a* casus formans, si vero cum substantivo expresso, neque genitivum casum flectit, et in cæteris obliquis casibus itidem multum vacillat.

Paradigmata

Secundum usum in S. Bibliis.

1. Adjectivi concrete positi absque substantivo.

Masculin. et Femin. seu Communis generis.

	Sing.	Plur.
Nom.	*then rättferdige*	*the rättferdige, the helige* Dan. 7: 22.
Gen.	*thens rättferdigas*	*the rättferdigas*
Dat.	*them rättferdiga*	*them rättferdigom (diga)* [2], *heligom* Dan. 7: 22.
Acc.	*then rättferdiga*	*the rättferdige*
Abl.	*aff them rättferdiga*	*aff the rättferdige*

[1]) Psal. 16: v. 10 *tin helige,* Act. 2: v. 17 *tin heliga.*

[2]) Ita Joh. 13: 29 *gifwa the fattiga.*

2. Adjectivi cum substantivo expresso.

	Masculin.	Feminin.	Neutrum.
Sing.			
N.	*then helige mannen*	*then heliga quinnan*	*thet heliga folket*
G.	*thens heliga mannens (sens)*	*then heliga quinnans*	*thet heliga folkets*
Dat.	*then heliga mannenom (nen)*	*them heliga quinnone (nan)*	*the heligo folkena*
Acc.	*then heliga mannen*	*then heliga quinnan, nona*	*thet heliga folket*
Abl.	*then heliga mannen (nom)*	*af then heliga quinnone (nan)*	*aff the heligo folkena*
Plur.			
N.	*the helige männerna*	*the heliga quinnorna*	*the heliga folken*
G.	*the heliga männernas*	*the heliga quinnornas*	*the heliga folkens*
D.	*the heliga männerna*	*the heliga quinnorna*	*the heliga folken*
Acc.	*the heliga männerna*	*the heliga quinnorna*	*the heliga folkens*[1])
Abl.	*af the helige männerna*	*the heliga quinnorna*	*the heliga folken*

Not. Dativus sing. in neut. genere non semper desinit in *o*, sed similis est nom., ut 1 Pet. 3: 7 *gifwer thet quinliga kärillet*

Paradigmata

Secundum usum hodiernum.

NB. Videri possunt hæc supervacanea, cum in paucissimis illc ab altero isto usu recedat, uberioris tamen declarationis causa in hoc grammatices primo rudimento subjungantur.

1. Adjectivi concrete positi absque substantivo.

Masculin. et Femin. seu Communis generis.

	Sing.	Plur.
Nom.	*dhen rättferdige*	*dhe rättferdige (ga)*
Gen.	*dhen rättferdigas*	*dhe rättferdiges*
Dat., Abl.	*dhen rättferdiga*	*dhe rättferdiga*
Acc.	*dhen rättferdiga*	*dhe rättferdiga*

2. Adjectivi cum Substantivo expresso.

	Masculin.	Feminin.	Neutrum.
N.	*dhen lustiga (ge) mannen*	*dhen lustiga quinnan (ge)*	*dhet listiga diuret*
G.	*dhen lustiga mannens*	*dhen lustiga quinnans*	*dhet listiga diurets*
D. Abl.	*dhen lustiga mannen*	*dhen lustiga quinnan*	*dhet listiga diuret*
Acc.	*dhen lustiga mannen*	*dhen lustiga quinnans*[1])	*dhet listiga diuret*

[1]) *s* utan tvifvel genom misskrifning. *Utg.*

	Masculin.	Feminin.	Neutrum.
Plur.			
N.	*dhe lustiga männerna*	*dhe lustiga quinnorna*	*dhe listiga diuren*
G.	*dhe lustiga männernas*	*dhe lustiga qninnornas*	*dhe listiga diuren*
D., Abl.	*lustiga männerna*	*dhe lustiga quinnorna*	*dhe listiga diuren*
Acc.	*dhe lustiga männerna*	*dhe lustiga quinnorna*	*dhe listiga diuren*

8. De Comparatione Adjectivorum.

Peculiaris ac quasi propria adjectivorum affectio est comparatio (nisi quod adverbia quædam etiam comparationem admittunt) competitque omnibus, quæ augmenti alicujus, vel imminutionis secundum gradus sunt capacia, qui gradus sunt tres, positivus, comparativus et superlativus. Estque vel regularis vel irregularis.

De Comparatione Regulari.

Est illa, in qua comparativus et superlativus regulariter ab ipso positivo formantur per certas terminationes ipsi adjectas.

1. Positivus gradus est, qui simpliciter quantitatem vel qualitatem alicujus rei notat, quæ augmenti aut imminutionis capax est per comparationem ad aliud. Sic quantitatem, ut *stoor*, *lång*, *starkot*, *bredh* etc., qualitatem per omnes adjectivorum terminationes, ut *snabb*, *lärd*, *leedh*, *heef*, *slugh*, *rijk*, *snåål*, *grymm*, *kleen*, *knapp*, *feet*, *fix*, *lustig*, *hugrog*, *tokot*, *mordsk*, *fruchtbar*, *dygdesam* etc. *ogudhachtig*.

NB. Est ille fere communis generis, exceptis paucis, quæ sunt generis omnis, de quo sup., ubi de genere adjectivorum (pag. 98, 99).

2. Comparativus, qui comparationem et quidem præcipue inter duos involvit, gradumque aliquem quantitatis, vel qualitatis positivo superaddit, desinitque regulariter in *are*, vel etiam aliter in *re*.

Formatur comparativus a positivo regulariter ac plerumque, adjecta terminatione illa comparativi gradus *are* ad positivum. Sic per omnes adjectivorum terminationes, *snabb*, compar. *snabbare*; *lärd*, comp. *lärdare*; *heef*, *hefware*; *slugh*, *slugare*; *rijk*, *rijkare*; *snåål*, *snålare*; *grymm*, *grymmare*; *kleen*, *klenare*; *knapp*, *knappare*; *feet*, *fetare*; *fix*, *fixare*; *lustig*, *lustigare*; *hungrog*, *hungrogare*; *tokot*, *tokotare*; *mordsk*, *mordskare*; *fruchtbar*, *fruchtbarare*; *dygdesam*, *dygdesammare*; *ogudachtig*, *ogudachtigare* etc. Formatur etiam aliter, adjecta tantum terminatione *re* ad positivum, atque tunc

plerumque immutatur primaria vocalis positivi in aliam, ut *lågh*, comp. *lägre; lång, längre; stoor, större; groof, gröfre; trång, trängre; ung, yngre; tung, tyngre* etc. Interdum tamen non mutatur, ut *hög*, comp. *högre* etc.

NB. I. Quædam adjectiva desinentia in *en*, vel *in*, *e* illud vel *i* ante *n* abjiciunt, atque sic demum ad positivum adjiciunt *ar* ut *trogen*, comp. *trognare; drucken, drucknare; stickin, sticknare; galin, galnare* etc.

II. Desinentia in *f* in positivo, in comparativo ante *f* et *are* interponunt *w*, ut *heef*, comp. *hefware; groof, grofware; styyf, styfware*.

III. Comparativus semper est generis omnis, h. e. sub eadem terminatione tam masculinis et femininis, quam neutris applicatur. Sic recte dicimus, *större, mindre, längre, älldre* etc. *man, quinna, ting: snålare, grymmare, fetare* etc. *man, quinna, diuur.*

IV. Comparativus non admittit aliam terminationem, seu flexionem in forma respectiva; sed in utraque forma eandem terminationem retinet, ut *dhen större, mindre, äldre, mannen, quinnan; dhet klenare diuret.*

V. Plane quoque indeclinabilis est, nisi quod, quando concrete et absque substantivo expresso ponitur, in genitivo flectitur, ut *dhen störres, mindres, älldres, lärdares* etc.

3. Superlativus gradus est, qui ultimum ac summum gradum notat, desinitque regulariter in *ast*, vel *st* impurum. Formatur autem superlativus a comparativo in *are* vel aliter in *re* finito, *re* mutato in *st*, [1]) ut *snabbare*, sup. *snabbast; lärdare*, sup. *lärdast; hefware, hefwast; slugare, slugast; rijkare, rikast; snålare, snålast; grymmare, grymmast; klenare, klenast; knappare, knappast; fetare, fetast; fixare, fixast; lustigare, lustigast; hungrogare, hungrogast; gudfruchtigare, gudfruchtigast, ogudachtigare, ogudachtigast* etc., *re* ut *lägre*, sup. *lägst; större, störst; längre, längst, yngre, yngst; högre, högst.* Ubi in quibusdam eliditur *d* quod est in comparativo, ut *mindre, minst* etc.

NB. I. Positivi in *ot* non formant ex se superlativum, sed potius aliunde superlativum mutuant a positivo in *og* finito. Sic a *tokot* non dicitur *tokotast*, sed superlativum mutuatur a *tokog, tokogast.* Haud dubie ad vitandam cacophoniam. Sic etiam fit in

---

[1]) Utrobique eadem formatio, licet in priore desinat in *st* purum; in posteriore in *st* impurum.

positivis in *sk* desinentibus: non enim dicimus *mordiskast* etc., sed vel irregulariter formatur superlativus, vel pro eo alius supellativus usurpatur.

II. Sicut comparativus, ita etiam superlativus est generis omnis, dicimus tamen in forma absoluta, *störst*, *minst*, *älldst* etc. *man*, *quinna*, *ting; snabbast*, *snålast*, *grymmast*. *fetast* etc. *man*, *quinna*, *diuur*. In forma respectiva, *dhen största*, *minste*, *mannen*, *quinnan; dhet störste*, *minste*, *äldste tinget* etc.; *dhen* vel *dhet snabbaste*, *snålaste*, *grymmaste*, *fetaste mannen*, *quinnan*, *diuret*.

Not. Hodie sæpissime saltem dialecto magis usitata disinit etiam in *a*, ut *största*, *minsta*, *wärsta hästen* etc. Juxta Buræum superlat. neut. gen. desinit in *a*.

III. Ex præcedente regula patet etiam superlativum aliam in forma respectiva, quam absoluta, terminationem habere. Formaturque respectiva forma ab absoluta, adjecto solum in fine *e*.

IV. Quemadmodum comparativus, ita etiam superlativus indeclinabilis est in utraque forma, et nullum casum ne quidem nominat. pluralem, ne dum obliquos casus flectit.

Excipe. Videtur tamen saltem quoad aliquam dialectum in nomin. plurali flecti in *a*, ut *dhe största*, *minsta*, *älldsta*, *högsta*, *wärsta*, *männerna*, *quinnorna*, *diuren* etc. Notandum autem quod supellativi, qui veniunt a comparativis in *are*, et in forma respectiva desinunt in *aste*, formant ex se nomin. pluralem, primum *e* finali nomin. singularis mutato in *a*, et contra *a* illud, quod in singulari est ante *ste*, mutato in *e*. Sic singularis *dhen snabbaste*, plur. *dhe snabbesta;* sing. *dhen lärdaste*, plur. *dhe lärdesta;* sing. *dhen snålaste*, plur. *dhė snålesta; dhen grymmaste*, pl. *dhe grymesta; dhen klenaste*, *dhe klenesta*. Sed in his sane usus multum vacillat.

De Comparatione irregulari.

Irregularis comparatio est, quando comparativus et superlativus non formantur a positivo, sed aliunde descendunt. Ut *godh*, comp. *bättre*, sup. *bäst; elak*, *wärre*, *wärst; liten*, *mindre*, *minst; gammal*, *älldre*, *äldst* etc.

Quædam etiam irregulariter comparantur, alia aliqua voce ad positivum adjecta, ad exprimendum comparativum et superlativum, ut ad comparativum, *meer*, vel *bättre;* ad superlativum *mäst* vel *bäst*. Sic dicimus *trängd*, comp. *mera trängd*, sup. *mäst trängd. Swullin*, *meer swullin*, *mäst swullin; waan*, *meer* aut *bättre waan mäst* aut *bäst waan; fallin (til någon ting) meer* aut *bättre fallin*, *bäst fallin; bekant*, *bättre bekant*, *bäst bekant* etc.

Sic quoque comparantur inflexibilia istæc adjectiva, *gramse, harmse, sorgse, meer gramse, harmse, sorgse; mäst gramse, harmse, sorgse* etc.

NB. Paradigmata comparationum proponere supervacuum videtur, cum ex jam traditis quilibet per se adjectivorum comparationem facile percipere poterit.

3. De Pronomine.

Pronomen vulgo grammaticis dicitur vox, qua utimur in demonstranda, aut repetenda re quapiam, ubi nominis repetitio ingrata erat futura.

Pronomini accidunt octo.

Persona, numerus, species, figura, significatio, genus, casus et declinatio.

1. De Persona.

De ea dictum sup. pag. 16 in genere. Sic pronomina sunt vel primæ personæ, ut *jagh, wij;* secundæ, ut *tu, I;* tertiæ, ut *han, thet, the.* Primæ personæ, *min, wår!* secundæ *tin, edher;* tertiæ *sin* etc. Cætera pronomina pleraque, simplicia vel composita, sunt tertiæ personæ.

2. De Numero, satis actum sup. pag. 15.

3. De Specie Pronominum.

Secundum quam sunt vel primitiva vel derivativa.

Primitiva, *jagh* ego; *tu* tu, *han, hon, dhät* ille, illa, illud; *sigh* se et sibi; *siälff* ipse, ipsa, *siälfft* ipsum; *dhänna* seu *dänna* et per apocopen *dänn* hic et hæc, *dätta* hoc; *hin* hic et hæc, *hint* hoc. *Hwem, ho* (potius quam *hoo*, ad distinctionem a nomine *hoo* alveolus), *hwilken* quis vel qui, *hwilket* quod; *hwar* quisque; *hwad* quid vel quicquid. *En* quidam et quædam, *ett* quoddam (nisi dicamus articulum vim exprimendi hoc pronomen habere; vid. tamen sup. pag. 17); *någon* aliquis et aliqua, *något* aliquid pronomen quoque esse videtur. An potius est nomen adjectivum, quoniam ei addi potest, *man, quinna, ting,* ut aliis adjectivis? Sit enim adjectivum pronominale, ut *min, tin, sin* etc., cui etiam addi potest *man, quinna, ting.* Sed non adparet, a quo pronomine sit derivatum, Atqui pronomini *hwilken* etiam addi potest *man, quinna, ting;* nec tamen adparet, unde sit derivatum, neque inter adjectiva refertur.

Derivata ab aliis pronominibus derivata, ut *min*, *tin*, *sin*, meus, tuus, suus, a *migh*, *tu* vel *tigh* et *sigh*; neut. *mitt*, *titt*, *sitt* meum, tuum, suum; *wår* noster, nostra, *wårt* nostrum, forte a pronom. primæ pers. *wij; edher* vester, vestra, *edhert* vestrum, a pronom. secundæ pers. *edher*.

4. De Figura Pronominum.

Secundum quam sunt vel simplicia vel composita.

Simplicia, quæ jam sub specie pronominum sunt recensita.

Composita, idque vel ex duobus pronominibus, vel aliis vocibus adjectis, ut *jagh siälff* ego ipse, *tu siälff* tu ipse, *han siälff* ille ipse, *hon siälff* illa ipsa, *däth siälfft* illud ipsum, *migh siälff*, me ipsum, vel mihi ipsi vel a me ipso; *tigh siälff* te ipsum, vel tibi ipsi; *sigh siälff* se ipsum, vel sibi ipsi vel a se ipso; *dänna*, seu *dänn här* hic ipse, hæc ipsa, neut. *dätta* seu *däth här* hoc ipsum; *dänn där* iste vel ista, neut. *däth där*, istud., *dänn samma*, neut. *däth samma*, idem cum præcedentibus. *Dänn som* qui vel quæ, aut is, vel ille qui, *däth som* quod, vel id, seu illud quod; *then ther*, in S. Bibliis, sæpe pro *dänn som*, qui, vel quicunque, ut Joh. 3: v. *then ther troor och blifwer döpt*, *hwad som*, quod vel quicquid; *hwem som*, *hwilken som*, *hoo som*, quisquis; *hwar och en* quisque, quivis, quilibet, quævis et quælibet, neut. *hwart och ett* quodvis et quodlibet; *hwem som hällst*, *ho som hällst*, *hwilken som hällst* quicunque et quæcunque; *hwilket som hällst*, *hwad som hällst* quodcunque. Item *eho*, *ehwem*, quicunque et quæcunque; *ehwadh* quicquid vel quodcunque, *hwilketdera?* quodnam? *hwilkendera?* quisnam?

5. De Significatione Pronominum.

Quæ est quintuplex: sunt enim vel

1) Demonstrativa, primæ personæ, ut *jagh*, *jagh siälff*, secundæ, ut *tu*, *tu siälff*, tertiæ, ut *han*, *hon däth*, *han siälff*, *hon siälff*, *däth siälfft* (quod etiam relativum quandoque est) *dänna*, *dätta*, *hin*, *hint*, *dänna* vel *dänn här; dänn där; däth här*, *däth där*; *dänn samma*, *däth samma*.

2) Relativa. ut *han*, *hon*, *däth* (quæ, ut dictum, interdum quoque demonstrativa sunt) *dhän som*, *däth som; siälff; hwem; ho; hwilken; hwadh; hwem som; ho som; hwilken som; hwadh som; hwar, hwar som; hwar och en; hwem som hällst; ho som hällst; hwilken som hällst; hwilket som hällst; eho*, *ehwem*, *ehwadh*.

3) Reciproca, ut *sigh*, et *migh*, *tigh;* et composita, *sigh siälff*, *migh siälff; tigh siälff*. An potius *migh* et *tigh*, licet in ipsa con-

structione reciproca adpareant, tamen primam et secundam personam referant; *sigh* vero tantum sit reciprocum, ut sui et suus apud Latinos?

Quid etiam, annon *sin* reciprocum est, ut Latini vocant? cogitandum.

4) Interrogativa, ut *hwem? ho? hwilken? hwad? hwilkendera? hwilketdera?*

5) Possessiva, ut *min, tin, sin; mitt, titt, sitt; wår, wårt; edher, edhert;* antique *edhar*, vel *idhar*, aut *idhor*. Neut. *edhart, idart*, vel *idort*. Not. Hæc sunt adjectiva pronominalia.

6. De Genere Pronominum.

Genera pronominum sunt quatuor.

Masculinum, ut *han*, quod tantum masculini generis est, ideoque recte pro nota masculini generis in nominibus adhibetur.

Femininum, ut *hon*, quod tantum est feminini generis, ejusque nota in nominibus.

Commune, ut *siälff; dänna, dänn här, dänn där, dänn som; hwem, ho, hwilken, hwar*, cum compositis, *min, tin, sin, wår, edher*.

Neutrum, ut *däth, siälfft, dätta, dätta här, däth här; hwilket, hwad* cum compositis, *hwart, hwart och ett, däth där, däth som, mitt, titt, sitt; wårt, edhert.*

Omne, ut *jagh, tu, sigh;* quædam saltem in plurali numero vel obliquis quibusdam casibus sunt omnis generis; ut *dhe, dheras, hwars* etc.

7. De Casibus Pronominum.

Casus hic iidem, et tot sunt, quot in nomine, de quibus sup. pag. 35.

NB. Sed non omnia pronomina omnes casus habent, aut per omnes casus declinantur, ut ex paradigmatibus melius apparet.

8. De Declinatione Pronominum.[1])

In pronominibus duplex illa declinationum forma in nominibus recepta, absoluta et respectiva, locum non habet, nisi quod in possessivis, quæ ut supra dictum sunt adjectiva, quædam pronominalia, respectiva flexio tantum in plurali occurrat, ut *dhe mina; dhe dina; dhe sina; dhe wåra; dhe edhra* etc. Ut in nominibus, ita et hic duæ diversæ flexiones, antiquior et recentior, attendendæ sunt.

---

[1]) Pronominum declinationes magna ex parte sunt anomalæ, ut et hoc ex ipsis paradigmatibus cernere datur.

NB. Sed cum antiquam illam flexionem in vetusta lingua SueoGothica receptam, et, cum in aliis vetustis scriptis, tum in legib. Sueogothicis antiquis, partim et usitatis, occurrentem, accuratius eruere ac exponere majoris operæ sit, quam ut nunc præstari queat; fortassis etiam minus utile aut necessarium in his præceptis fuerit: ideo ea in præsens omissa recentiorem tantum hic tradere satagimus.

Est autem recentior flexio alia secundum usum in S. Bibliis, aliisque libris impressis scriptisve, qui eundem sequuntur, alia secundum ipsum hodiernum.

Ubi autem inter hosce usus notabilis aliqua differentia flexionis et in pluribus casibus deprehenditur, utriusque paradigmata exhibebo: ubi vero hoc non fit, paradigma ponam secundum usum Biblicum, et hodiernum usum, vel sub cancellis [ ] vel generali observatione sub ipso paradigmate indigitabo.

Paradigmata Pronominum Simplicium.

1. Demonstrativorum.

Sing.	*Jagh*	*Tu* [*Du*]	*Han*	*Hon*	*Thet* seu *Däth*
Nom.	*jagh*, *jag*	*tu* [*du*]	*han*	*hon*	*thet* [*däth*]
Gen.	caret	caret	*hans*	*hännes*	*thess* [*däss*]
Dat.	*migh*, *mig*	*tig* [*dig*]	*honom*	*hänne*	sim. nom. *dy*
Acc.	*migh*, *mig*	*tig* [*dig*]	*honom*	*hänne*	sim. nom.
Voc.	caret	*o tu* [*du*]	caret	caret	caret
Abl.	*aff migh*, *mig*	*aff tig*, *dig*	*aff honom*	*aff hänne*	*aff thet* [*däth*]

Plur.			Masc.	Femin.	Neut.
Nom.	*wij*	*I*	*the* [*dhe*]	Plane simile masculino.	Plane simile masculino.
G.	loc. gen. poss. *wår*	loc. gen. poss. *edher*	*theras*		
Dat.	*oss*	*edher*	*them* [*däm*]		
Acc.	*oss*	*edher*	*them* [*däm*]		
Voc.	caret	*o I*	caret		
Abl.	*aff oss*	*aff edher*	*aff them* [*däm*]		

Sing.	*Thenna, Dänna.*	*Thetta, Dätta.*	*Hin.*	*Hint.*
	Masculin. et Femin.	Neutrum.	Masc., Fem.	Neutrum.
Nom.	*thenna*[1]) [*dänna*]	*thetta* [*dätta*]	*hin*	*hint*
Gen.	*thennas*[2]) [*dännas*]	sim. nom.	*hins*	*hints*

[1]) Act. 1: v. 11 *thenne Jesus.*

[2]) Seorsim genitivus desinit in *s*, sed cum substantivo non 1 Reg. 3: v. 19 *thenna quinnones.*

	Masculin. et Femin.	Neutrum.	Masc., Fem.	Neutrum.
D.	*thenna*[1] [*dänna*]*ssom*[2])	*thesso*[3]) [*dätta*]	sim. nom.	sim. nom.
Acc.	*thenna* [*dänna*]	*thetta* [*dätta*]	sim. nom.	sim. nom.
Voc.	caret	caret	caret	caret
Abl.	*aff thenna* [*dänna*]	*aff thetta* [*dätta*]	*aff hin*	*aff hint*

Plur. *thessa* Matt. 26: 26	Dan. 7: 17.	Plur.	
Nom. *thesse* [*dässe*]	*thesse* [*dässe*]	*hine*	Simile est Mascul. et Femin.
Gen. *thessas*[4]) [*dässas*]	*thessa*	*hines*	
Dat. *thessa*[5]) [*dässa*] *ssom*	*thessa*, *ssom*	*hinom*	
Acc. *thessa* [*dässa*]	*thessa*	sim. nom.	
Voc. caret	caret	caret	
Abl. *aff thesse*[6]) [*dässe*] *ssa*	*aff thesse* [*dässe*, *ssa*]	*aff hinom*	

NB. Annon etiam dat. masc. et fem. sint pronomina demonstrativa masc. fem. plur. *thenna* c, 20 Jord. St.L. Neut. *dässe*, casus obliqui *dässo*, an *dessa*.

Thetta folks hierta Matt. 13: v. 15.

2. Relativorum.

Han, *hon*, *däth*. Hujus declinatio jam ante proposita inter demonstrativa.

Siälff[7]), *siälfwer*. Masculin. et femin.	*Siälfft*. Neutrum.
Sing.	
Nom. *siälff*, *siälfwer*	*siälfft*
Gen. *siälfs*[8])	cæteri casus, si forte occurrunt,
Dat. *siälfwom*, *siälff*	similes sunt nominativo.
Acc. *siälfwan*, *siälff*	
Voc. caret	
Abl. *aff siälfwom*[9]) *siälff*	

[1]) Luc. 14: v. 9 *giff thenna rum*.
[2]) Dan. 8: v. 16 *vttyd thessom synena*.
[3]) Exod. 3: v. 24 *gifwa thesso folkena*.
[4]) Idem hic tenendum quod in genit. sing.
[5]) Gen. 19: 8 *thenna männerna*.
[6]) Act. 1: v. 21 *aff thesse män*.
[7]) Potius cum uno *f* scribi poterit.
[8]) *sielfs sins edhe*.
[9]) Joh. 13: v. 32.

Masculin. et Femin.	Neutrum.
Plur.	Plur.
Nom. *siälfwe*[1]) *siälfwa*	*siälfwe, siälfwa*
Gen. *siälfwa*	*siälfwa*
Dat. *siälfwom, siälfwa*	*siälfwom*
Acc. *siälfwa*	*siälfwa*
Voc. caret	caret
Abl. *aff siälfwe, siälf*[2])	*aff siälfwe, siälf.*

Hwem.

Caret numero plurali. In singulari habet tantum nominativum, genitivum, *hwars,*[3]) quem mutuatur a relativo *hwar.* Nam qui hodie a *hwem* formatur genitivus, *hwems,* nuperum inventum est.

Ho. Plane indeclinabile est. Usus ejus frequens.

Hwadh. Etiam indeclinabile. Usus ejus, prout est relativum, occurrit Joh. 2 v. 5 *hwadh han säger ider, thet görer* et sæpe alibi, et in quotidiano sermone.

Hwar. Habet solum genitivum singularem (plurali enim numero caret, quia in singulari plura notat. Genitivus est *hwars.* Notat fere idem quod *hwar och en.*

Nominativi usus: *hwar är sin weeldes wän* in Reg. Judic. Genitivi: *hwars mans wän, hwars mans dör* etc.

Hwilken. Masculin. et Femin.	*Hwilket.* Neutrum.
Sing.	Sing.
Nom. *hwilken*	*hwilket*
Gen. *hwilkens*	*hwilkets*
Dat. *hwilkom* [*hwilken*]	*hwilko*[4]) [*hwilket*]
Acc. *hwilken*	*hwilket*
Voc. caret. Ephes. 4: 16	caret
Abl. *aff hwilkom* [*hwilken*]	*aff hwilko*[5]) [*hwilket*]
Plur.	Plur.
Nom. *hwilka*	*hwilka*
Gen. *hwilkas*	*hwilkas*
Dat. *hwilkom* [*hwilka*]	*hwilkom* [*hwilka*]

[1]) Luc. 22 v. ult. Ps. 100: v. 11.
[2]) Luc. 21: v. 30.
[3]) C. 39 Edz. LL.
[4]) Deut. 4: 7.
[5]) 1 Corint. 15 v. *i hvilko I och ståån.*

	Masculin. et Femin.	Neutrum.
Acc.	*hwilka*	*hwilka*
Voc.	caret	caret
Abl.	*aff hwilkom*[1]), *hwilka*	*aff hwilkom, hwilka*

3. Reciprocum.

Sigh vel *sig.*

Omnis generis est, ut sup. de genere pronominum diximus. Est autem inflexibile atque in plurali manet ut in singulari. Tres casus habet in utroque numero: dativum *sig* sibi; accusativum *sigh* se; ablat. *aff sigh.* Pluraliter, eodem modo.

4. Interrogativum.

Ho? et *hwadh?* Sunt indeclinabilia, sicut quando relativa sunt, ut jam dictum.

Hwem? Tantum genitivum ex se format *hwars?*

In reliquis omnibus casibus inflexibile manet.

Hwilken?

Sicut quando relativum est, ita et hic flectitur: unde non attinet aliud hic paradigma ponere, cum inde haberi possit.

5. Possessivorum.

Min. *Tin* [*Din*].

Masculin. et Feminin. seu Communis Generis.

Sing.

	Masc.	Fem.	Masc.	Femin.
Nom.	*min*	*mijn* [*min*]	*tin*	*tijn* [*tin*]
Gen.	*mins* [*min*][2])	*mijne*[3]) [*min*]	*tins* [*tin*]	*tijne* [*tin*]
Dat.	*minom*[4]) [*min*]	*mijne* [*min*]	*tinom* [*tin*]	*tijne* [*tin*]
Acc.	*min*	*mijn, mijna* [*min*]	*tin*	*tijn, tijna* [*tin*]
Voc.	*o min*	*o mijn* [*min*]	caret	caret
Abl.	*aff minom* [*min*]	*aff mijne* [*min*]	*aff tinom* [*tin*]	*aff tijne*
Plur.				
Nom.	*mine*[5]) [*mina*]	*mijna* [*mina*]	*tine* [*tina*]	*tijna* [*tina*]
Gen.	*mina*	*mijna* [*mina*]	*tina* Ps. 102:29	*tijna* [*tina*]
Dat.	*minom, mijna*	*mijnom, mijna* [*mina*]	*tinom*	*tijnom, tijna* [*tina*]

---

[1]) Phil. 3 v. 18 *aff hwilkom.* Ephes. 1 v. 6 *aff hwilka.*

[2]) *Mins gudz* Ps. 119: 11.

[3]) *mine synds* Ps. 32 v. 5. Ps. 77 v. 3.

[4]) *minom grannom kändom* Ps. 31: 12.

[5]) Ps. 38: 12 *mine wänner och fränder,*

Acc.	*mina*	*mijna* [*mina*]	*tina*	*tijna* [*tina*]
Voc.	*o mina*	caret	caret	caret
Abl.	*aff minom*, *mijna* [*mina*]	*aff mijnom*, *mijna* [*mina*]	*tinom*, *tina*	*tijnom*, *tijna* [*tina*]

Not. Hic genitivus pluralis, quando seorsim a substantivo et concrete ponitur, *s* recipit, ut *mijnas*, *tijnas*.

	Mitt. Neut.	*Titt* [*Ditt*]. Neut.
Sing.		
Nom.	*mitt*	*titt*
Gen.	*mins* [*mitt*]	*tins* [*titt*]
Dat.	*mino* [*mitt*]	*tina* [*titt*]
Acc.	*mitt*	*titt*
Voc.	*o mitt*	caret.
Abl.	*aff mino*[1]) [*mitt*] *i mitt nampn* Joh. 16: 23, *aff mino* Joh. 16: 15.	*aff tino* [*titt*]
Plur.		Plur.
Nom.	*mijn*[2]) pro *mina* (Buræus *mine*) [*mina*]	*tijn* [*tina*]
Gen.	*mijns*[3]) [*mina*]	*tijns*[4]) [*tina*]
Dat.	*minom*[5]) [*mina*]	*tinom*[6]) [*tina*]
Acc.	*mijn*[7]) (Buræus *mina*) [*mina*]	*tijn*[8]) [*tina*])
Voc.	sim. nom.	caret
Abl.	*mijn*[9]) *minom* [*mina*]	*tijn* [*tina*]

	Sin. Masculin.	Feminin.	*Sitt.* Neut.
Sing.			
Nom.			
Gen.	*sins* [*sin*]	*sijns* [*sin*]	*sins* [*sitt*]
Dat.	*sinom*[10]) [*sin*]	*sijne* [*sin*]	*sino* [*sitt*]

[1]) *I mino förtviflande* Ps. 31 v. 23, *mino huse* Ps. 119: 54.

[2]) *mijn been* Ps. 32, Ps. 6 v. 3, Ps. 119 v. 82, *mijn ögon* Ps. 38: 6, *mijn sår* Joh. 10: 14.

[3]) *mijns ögons liuus* Ps. 38 v. 11. [4]) Ps. 119: 32 *tins*.

[5]) Ps. 38 *minom benom*. [6]) Ps. 119: v. 66.

[7]) *mijn bodh* Prov. 2 v. 1, Prov. 3 v. 1, *mijn band* Ps. 116 v. 16, *mijn ögon* Ps. 119: 37.

[8]) Ps. 119: 80, Ibid. v. 9, 10 etc. [9]) *medh mijn ögon* Ps. 32: 8.

[10]) Ps. 136: 22.

	Masculin.	Feminin.	Neut.
Acc.	*sin*[1])	*sijn, sijna* [*sin*]	*sitt*
Voc.	caret	caret	caret
Abl.	*aff sinom* [*sin*]	*aff sine*	*aff sino* [*sitt*]
Plur.			
Nom.			
Gen.	*sina*[2])	*sijna* [*sina*]	*sijn* [*sina*]
Dat.	*sinom, sina*	*sijna* [*sina*]	*sinom* [*sina*]
Acc.	*sina*	*sijna* [*sijna*]	*sijn* [*sina*]
Voc.	caret	caret.	caret
Abl.	*sinom, sina*	*sijna* [*sina*]	*aff sinom, sina*

	Wår.		*Wårt.*
Sing.			
Nom.	*wår*	*wår*	*wårt*
Gen.	*wårs* [*wår*]	*wår*	*wårt*
Dat.	*wårom* [*wår*]	*wår*	*wåro* [*wårt*]
Acc.	*wår*	*wår*	*wårt*
Voc.	*o wår*	*o wår*	*wårt*
Abl.	*aff wårom* [*wår*]	*aff wår*	*aff wåro, wår* [*wår*]
Plur.			
Nom.	*wåre*[3]) [*wåra*]	*wåra*	*wåra*
Gen.	*wåra*	*wåra*	*wåra*
Dat.	*wårom* [*wåra*]	*wåra*	*wårom* [*wåra*]
Acc.	*wåra*	*wåra*	*wåra*
Voc.	caret	caret	caret
Abl.	*aff wårom, wåra* Act. 7 v. 19.	*aff wåra*[4])	*aff wåra*

	Idar, Edher.		*Idart, Edhert.*
Sing.			
Nom.	[*edher*] *idar*[5]) [*edher*]	*idar* [*edher*]	*idart* [*edhert*]
Gen.	*idhars*[6]) *idar*[7]) [*edhers*]	*idar* [*edhers*]	*idart*[8]) [*edhert*]

[1]) *sin nedergång* Ps. 104: 19.
[2]) Hic genitivus separatim et concrete positus recipit *s*, *sinas, sijnas*.
[3]) Joh. 6: 31.
[4]) Luc. 24 v. 22.
[5]) Matt 6: 32.
[6]) Joh. 8 v. 40, 44.
[7]) Matt. 5: 45.
[8]) Matt. 19: 8 *idart hiertas*.

	Masculin.	Feminin.	Neutrum.
Dat.	*idar* [*edher*]	*idar* [*edher*]	*idro* [*edhert*]
Acc.	*idar* [*edher*]	*idar*, *idor* [*edher*] *idra*	*idart* [*edhert*]
Voc.	caret	caret	caret
Abl.	*aff idar* [*edher*]	*aff idhar* [*edher*]	*aff idro*[1]) [*edhert*]
Plur.			
Nom.	*idhre* [*edhra*]	*idra* [*edhra*]	*idra*, *idor*[2]) [*edhra*]
Gen.	*idra* [*edhra*]	*idra* [*edhra*]	*idor* [*edhra*]
Dat.	*idrom* [*edhra*]	*idra* [*edhra*]	*idrom* [*edhra*]
Acc.	*idra*, [*edhra*]	*idra* [*edhra*]	*idra*, *idor*[3]) [*edhra*]
Voc.	caret	caret	caret
Abl.	*idra* [*edhra*]	*idra* [*edhra*]	*idrom*, *idor*[4]) [*edhra*]

Paradigmata Pronominum Compositorum.

NB. Cum horum declinatio eadem ferme per omnia, quæ simplicium, ad vitandam prolixitatem inutilem, non integra paradigmata declinationis eorum proponam, sed tantum si quid peculiare circa illa occurrat, annotabo.

1. Demonstrativorum.

Dhen seu *dänn här*, *däth här; dänn där*, *däth där.*

Hæc indeclinabilia sunt, nisi quod secundum vulgarem loquendi usum genitivum sic flectunt: *dänn härs*, *däth härs*, *dänn därs*, *däth därs.*

Nom. pluralem, *de här*, *de där.*

Dänn samma, *däth samma.* Indeclinabilia sunt.

2. Relativorum.

Then seu *dänn som*, qui vel quæ.

Videtur flecti, in singulari quidem, tantum in genitivo, ut *dän som*, ejus vel illius qui. In plurali nom. *de som* illi qui, s. qui, genit. *deras som* eorum qui; dat. et abl. *däm som* illis qui.

---

1) *medh idro ondo wäsende* Mich. 3 v. 4.
2) Luc. 11 v. 19.
3) Joh. 15 v. 20.
4) Matt. 9 v. 4.

Thet seu *däth som*, quod, s. illud quod, in iisdem casibus flectitur. Gen. sing. *däss som;* nom. plur. *de som* quæ vel illa quæ; genit. *deras som* illorum qui. Dat., abl. *däm som* illis qui.

Han siälff, hon siälff, däth siälfft.

Indeclinabilia esse videntur. Si vero forte flectantur, eandem cum simplicibus flexionem habent.

Hwem som, ho som, hwadh som; sicut simplicia, indeclinabilia sunt.

Hwilken som, hwar som declinantur sicut simplicia.

Hwem som hälst, ho som hällst, hwadh som hällst indeclinabilia sunt, ut ipsa simplicia.

Ehwem, eho, ehwadh. Indeclinabilia, ut simplicia.

Hwilken som hälst declinatur ut ipsum simplex.

Not. Relativorum, *hwar och en, hwart och ett.* Item *hwar annan, hwart annat*, declinatio hic quoque exponenda.

3. Reciprocorum.

Sig siälff. Sic declinatur, ut posterior vox simplex *siälff.*

4. Interrogativorum.

Hwilkendera? flectit genit. *hwilkenderas. Hwilketdera?* genit. *hwilketderas.*

NB. Possessiva composita nulla reperiuntur.

4. De Verbo.

Verbum est vox, actionem aliquam, aut passionem significans. Quoniam autem actio et passio maxime notabilis est personarum, iccirco verbum per tres personas flectitur et conjugatur, *jag, tu, han;* ex quibus proinde adjectis constat, quænam vox sit verbi partis. Ubi notandum, quod sub tertia persona *han* continetur etiam feminin. *hon*, et neutrum *däth.*

Estque vel Personale. vel Impersonale.

Personale, quod conjugatur per omnes tres personas, in utroque numero, ut *jagh älskar, tu älskar, han älskar* (*hon älskar, däth älskar*) *wij älskom, I älsken, the* vel *de älska.*

Impersonale, quod non per omnes tres, sed tantum in tertia persona singularis numeri conjugatur, ut *thet* vel *däth skeer, däth tiänar, däth säijes, man säger.*

Verbo accidunt octo.

Quatuor Generalia, ut persona, numerus, species, figura.

Quatuor Peculiaria, ut genus (alia plane ratione quam genus nominum) modus, tempus, conjugatio.

1. De Persona.

De ea dictum in genere supra ad pag. 16 et nonnihil hic, paulo ante.

2. De Numero, satis dictum sup. ad pag. 16.

3. De Specie Verborum.

Qua verbum est vel

Primitivum, ut *älska, sättia, lära, läsa, höra, see, troo, ståå, gåå, sy, döö, dij* etc.

Derivativum, aliunde derivatum. Horum plures species recensent grammatici.

In lingua nostra videntur esse quatuor.

1) A nominibus derivata, quorum non exiguus in lingua nostra est numerus. E. c. *nyttia* a *nytta; lamba* a *lamb; banda* a *band; straffa* a *straff; glödga* a *glödh; bodha* a *bodh; fiskia* a *fisk; smaka* a *smaak; torka* a *torr; träla* a *trääl; fålla* a *fåll; skämma* a *skam; glamma* a *glaam; syna* a *syyn; rakna* a *raak* (est inchoativum) *sompna* a *sömpn; hampna* a *hampn; jämpna* a *jämpn; roa* a *roo; stampna* a *stamp; lappa* a *lapp; wärdera* a *wärde; söndra* a *sönder; spijsa* a *spijs; basa* a *baas; panta* a *pant; skämpta* a *skämpt; harfwa* ab *harff; hwälfwa* a *hwalf; hwärfwa* a *hwarf; wärfwa* a *wärf; dantza* a *dantz; skantza* a *skantz* etc., *hindra* ab *hinder; hungra* ab *hunger*.

Not. Hæc a substantivis; ab adjectivis quoque plurima derivata existunt.

2) Inchoativa, quæ notant aliquid inchoatum et infieri esseque pleraque, si non omnia, a nominibus, et quidem adjectivis sunt derivata. Eorum terminationis sunt fere *na*, et *as*, ut *blekna, dompna, fallna, flaatna, feetna, gråna, hwijtna, mogna, molna, lyngna. rakna, rönna, rottna, tiokna, täätna, quickna, weekna* etc., *ålldras, blijdkas, minskas, quällas, torkas* etc.

Not. Videtur etiam quoddam desinere in *ka*, ut *blidska*, quod de hyeme mitescente dicitur.

3) Frequentativa, quorum terminationes sunt *ka, la, ssa* et *ta*, ut *falka, swalka, ömka, klancka, samka, picka, stancka, wrenska, spåka* etc., *hwissla, famla, gnissla, brylla* etc. *hamssa, ramssa kamssa* a *kamma* vel *kämma, rafssa* etc. *strätta, klyffta, fängta* etc. Item in *fa*, ut *kuffa*, a *kufwa, skuffa* vel *skoffa* a *skufwa*,

antique *skiufwa*, *rensa* a *rena*, *wakta* a *waka*, *wefta* a *wefwa*, *fängta* a *fånga*.

4) Diminutiva, quorum terminationes sunt fere *ka*, *la*, *las*, *ssa*, ut *solcka* a *söla*, *smolka* a *smola* etc., *soppla* a *supa*, *droppla* a *drypa*, *hangla* ab *hängia*, *tumla* a *tumba*, *yngla* ab *yngia* etc. *skrymsslas* a *skrymta*, *harckla* ab *harfwa*, *skrynckla* a *skrynkia*, *gnissa* a *gnijdha* etc.

4. De Figura Verborum.

Qua Verba sunt, vel

Simplicia ut, *achta*, *bidhia*, *dragha*, *see*, *säija* etc.

Composita, ut *förachta*, *tilbidhia*, *framdraga*, *föresee*, *uthsäija*.

Decomposita, *framföredragha*, *förvthsäija*, *förvthsee*, *öfwerantwarda* etc.

5. De Genere Verborum.

Genera verborum sunt quatuor.

Activum, quod agendi significationem habet et format ex se passivum, adjecto *s*, proque diversitate conjugationum varie terminatur, ut *älska*, *nyttia*, *see*, *dij*, *troo*, *bry*, *slåå*, *ströö någon eller något*.

Passivum, quod patiendi habet significationem, formaturque ex activo, adjecto solum in fine *s*, ut *älskas*, *nyttias*, *sees*, *troos*, *dijs*, *brys*, *slåås*, *ströös aff någon*.

Non ab activo, sed a nomine, ut *ålldras* ab *ållder*, plura vid. pag. præced.

Neutrum, quod terminationem habet activam, sed non construitur cum accusativo, sicut activum, neque passivum ex se format, ut *falla*, *lee*, *groo*, *gry*, *ståå*, *gåå*, *döö* etc.

Not. *Gåå*, *ståå* in compositis passivum habent, ut *beståås*, *förståås*, *förgås*, *begås*.

Deponens, quod sub passiva terminatione vel neutralem habet significationem, ut *brångas*, *blyas*, *gantas*, *älas* etc. *hoppas* a nom. *hopp*.

Vel mutuam quandam actionem et passionem importat, ut *slåss*, *brottas*, *rifwas*, *fächtas* etc.

6. De Modis Verborum.

Sunt illi quatuor: indicativus, imperativus, conjunctivus, infinitivus (sub conjunctivo enim optativus continetur).

Indicativus est, qui simpliciter aliquid esse vel fieri indicat.

Imperativus, cujus usus est in imperando et rogando.

Conjunctivus, qui semper cum alia oratione conjungi amat, ut sententia plene absolvatur. Discernitur ab indicativo potissimum per certas ei adjectas particulas, et diversam in quibusdam temporibus verborum auxiliarium inflexionem; aliquando etiam per di-

versam ipsius verbi flexionem: ut ex paradigmatibus clarius adparet. Continet autem sub se non solum optativum modum, qui per adverbia optandi exprimitur, sed etiam concessivum, (quem vocant grammatici Latini) et potentialem, qui per verba auxiliaria varie adjecta exprimuntur.

Infinitivus seu potius indefinitivus, qui indefinitæ actionem vel passionem, aut separatam, aut mutuam, videlicet nullum designando numerum certum, aut personam exprimit: cujus exempla per omnes conjugationes jam supra de generibus verborum sunt proposita.

7. De Temporibus Verborum.

Ea in lingua nostra videntur esse sex.

Præsens[1]), quod præsentis temporis actionem, vel passionem, notat, ut indic. *jag älskar, eller älskas;* conjunct. *när eller medhan jag älskar, älskas;* imper. *älska du, älskas du;* inf. *att älska, älskas.*

Imperfectum[2]), quod medium quasi est inter præsens et præteritum, notatque actionem vel passionem partim præteritam, partim præsentem: magis tamen eam quatenus præsens est designat; unde etiam declaratur per phrasin *hålla på*, ut *jag älskade än* seu *ändå*, seu *höllt uppå att älska; han taladhe*, seu *höllt uppå att tala.* Sic Matt. 26 v. 47 *och wid han än talade, sij tå kom Judas.* Idem Luc. 22 v. 47. Idem Matt. 9 v. 18.

Præteritum definitum[3]), quod sub terminatione imperfecti continetur rem tamen seu actionem vel passionem, jam, et quidem certo aliquo temporis momento, peractam subinnuit, ut *jag sadhe, jag sågh, gick, fick, stodh, slogh, högg* etc. *då eller då, i går, i förrgår, i fiool* etc., *klockan 8, kl. 10, kl. 12* ect. Matt. 26· sæpe *tå sade Jesus.*

Præteritum respectivum[4]), quod rem vel actionem non pridem præteritam notat, et simul respectum involvit ad rem seu actionem aliam subsecutam; vocatur a grammaticis aliarum linguarum paulo plus quam perfectum. Ut *jag hadhe gådt i kyrkian, när han kom; prästen hadhe predikat, när han kom; han hade varit konung i 20 åhr, när dhetta skeedde* Sic Matt. 26 v. 30 *när the hade sagt lofsången, gingo the vt.* Joh. 13 v. 30 *när han hade tagit then betan, gick han strax vth* etc.

---

[1]) Interrogative sic effertur.

[2]) Interrogative sic.

[3]) Interrogative ita.

[4]) Rectius Præteritum indefinitum et non respectivum.

Plusquamperfectum [1]), quod simpliciter rem aliquam peractam notat, nihilque attenditur, quo tempore, nuper an dudum peracta sit, neque alterius rei vel actionis consecutionem respicit, ut *jagh hafwer älskat, sagt, läsit, hört* etc. *Gudh hafwer skapat himmel och jord; Christus hafwer oss återlöst; dhen h. anda hafwer upplyst oss.*

Futurum, quo res vel actio aut passio aliqua futura designatur, ut *jagh will eller skal älska, läsa, see, troo, bry, gåå* etc. et in pass. *älskas, läsas, sees, troos* etc. [2])

8. De Conjugatione Verborum.

Conjugationes in lingua Suetica, quantum mihi quidem adhuc cernere datur, commodissime statui posse videntur septem pro numero vocalium, in quas infinitivus verborum, in lingua nostra desinit; quæ sunt, *a e i o y å ö* et cujusque conjugationis literæ sunt characteristicæ.

Not. I. Distinctionem conjugationum ego in nostra lingua, sicut et aliis nonnullis optime desumi arbitror ex terminatione infinitivi [3]) modi, cum ille simplicissimus sit, et maxime obvius; ex quo reliqui modi verborum et tempora facili mutatione formantur, etiam ipsum perfectum, ubicunque illud regulariter formatur. Nam ex perfecto distinctionem conjugationum petere, propter nimiam ejus variationem et anomaliam, haud sane commodum fuerit. Ordinem quoque earum non male statui existimo juxta ordinem, quem in alphabeto habent vocales, quæ infinitivi sunt characteristicæ.

II. Nullus infinitivus desinit in *u* adeoque illa vocalis nullius conjugationis est characteristica: forte ob minus gratum illius vocalis sonum.

III. Olim nullus infinitivus desinebat in *å*, adeoque et nulla tunc fuit conjugatio verborum desinentium in *å*, sed ea verba, quæ hodie desinunt in *å*, tunc efferebantur per *a*. Id quod tum aliunde, tum ex legib. nostris antiquis patet, ubi nusquam *å* reperies, sed ejus loco *a*. Quod usus sequentium temporum immutavit, ut ex legibus nostris usitatis cæterisque recentioribus scriptis, vel impressis libris, et hodierno usu satis constat.

IV. Licet olim *ä* quoque infinitivi characteristica fuerit, cum plurimi tunc infinitivi desinerent in *ä*, ut ex legibus nostris anti-

[1]) Rectius Præteritum indefinitum et non respectivum.

[2]) Interrogative sic.

[3]) Olim videntur omnes infinitivi desiisse in *a*.

Infinitivi *a an e o i y å ö* per contractionem facti, unde constituuntur verba circumflexa.

quis apparabet; sic *dräpä*, fl. 6 Årfd. Suderm.L., *fylghiä* fl. 5 Widherb. Up.L., fl. 1 Jord. Suderm.; *farä* fl. 17 Årfd. Westg. *gangä*, fl. 15 eod., *giällä* fl. 7 Årfd. Suderm., *quälliä*, fl. 2 Jord. Suderm.; *komä*, fl. 15 Årfd. Westg., *köpä* fl. 2 Jord. Suderm., *sighiä* fl. 6 Årfd. Suderm., *sittiä*, fl. 6 Årfd. Westg. *skiptä* fl. 10, 17 eod., fl. 5 Årfd. Suderm., *wardä*, fl. 17 Årfd. Westg. *wäriä* fl. 1 Jord. Suderm.; *witä*, fl. 16 Årfd. Westg. etc.; tamen cum hodie secundum communem magisque usitatum in publicis privatisque scriptis, et quotidiano sermone dialectum, omnia illa verba in infinitivo efferantur *pa*, ut *dräpa*, *föllia*, *fara*, *gånga* etc., non est hodie aliqua conjugatio octava, quæ characteristicam habeat vocalem *ä*.

NB. Fortassis tamen non inutile esset, si hodie quoque infinitivus ille in *ä* retineretur, quæ omnia ex se forment præsens indicativi in *är*, ut olim, vel *er*, ut hodie; sicut omnes illi infinitivi recensiti faciunt, adeoque et cæteros ejusdem terminationis idem facere verosimile est. Sed enim vitari posset difficultas illa, quod in prima conjugatione verborum desinentium in *a*, duplex formatio præsentis indicativi sit necessaria, alia in *ar*, alia in *er*, ut post in prima conjugatione traditur, sed statim ex ipsa infinitivi terminatione constaret, quænam verba præsens indicativi forment in *ar*, nempe desinentia in *a*, quænam itidem in *er*, nempe desinentia in *ä*.

Sunt igitur Conjugationes hodie tantum septem.

Prima, cujus infinitivus desinit in *a*, adeoque ejus litera characteristica est *a*, sive impurum, ut *älska*, *läsa*, *höra* etc. sive purum, ut *fiskja*, *nyttja*, *bidhja*, *sökja* etc. *broa*, *roa*.

Secunda, cujus infinitivus desinit in *e*, literaque adeo characteristica est *e*, ut *lee*, *tee*, *see* etc.

Tertia, cujus infinitivus desinit in *o*, quod ipsius est litera characteristica, ut *boo*, *troo*, *roo*, *groo*, *skoo*, *snoo* etc.

Quarta, cujus infinitivus desinit in *ij*, quod ejus est litera characteristica, ut *dij* etc. *sii*, *blii*, sed hoc per syncopen.

Quinta, cujus infinitivus desinit in *y*, quod ejus est characteristica, ut *bry*, *sy*, *gry* etc.

Secta, cujus infinitivus in *å*, quod ejus est characteristica, ut *såå*, *spåå*, *nåå*, *måå*, *klåå*, *tråå*, *försmåå*, *förbråå*, *twåå*, *måå* valere. Item *ståå*, *gåå*, etc. *fåå*.

Septima, cujus infinitivus in *ö*, quod ejus est litera characteristica, ut *ströö*, *döö* etc. *snöö*.

Not. Hæc 6 posteriores forte dici possunt circumflexæ, ut apud Græcos. Nam per circumflexionem aut potius contractionem facta videntur hæc verba. Cujus rei vestigia occurrunt in antiquorum lingua et scriptura. Ita in c. 6 Byg. LL. occurrit *sea* pro *se, sija* in Psalm. Ecclesiasticæ pro *se;* in S. Bibliis *dija* pro *di; boa* pro *boo.*

De Verbis Auxiliaribus.

Antequam ad ipsas conjugationes progrediamur, sciendum est verba in lingua Suecana, quemadmodum et Germanica et nonnullis aliis, ad suam flexionem seu conjugationem, subsidium seu auxilium aliorum quorundam verborum, quæ ob id auxiliaria vocari solent. Et in lingua Suetica sunt quinque: *hafwa*, *wara*, *warda*, *willia*, *skola*. Neque non *wara* et *warda* in idem verbum confundi debent, cum suam distinctam conjugationem habeant.

Quid ergo? Annon *må* septum verbum auxiliare? quod adhibetur etiam in conjugationibus verborum in conjunctivo modo ita videtur.

Not. Ex his auxiliaribus verbis *hafwa* activis, neutris et deponentibus tantum insevit, *wara* et *warda* passivis tantum, *willia*, *skola*, *må* utrisque.

NB. Hac occasione solent grammatici proponere integra verborum istorum auxiliarium paradigmata; quod nescio an sit necessarium, qui illa, per se considerata, eodem modo conjugantur, quo cætera verba, adeoque eorum conjugatio ex paradigmatibus cæterorum verborum percipi poterit. Neque etiam omnia illorum tempora, sed tantum certa quædam conjugationibus verborum inserviunt. Sufficeret igitur hic solum indigitare, quænam tempora ex verbis illis auxiliaribus ad conjugationem verborum adhibeantur.

Quamquam autem hoc ita est, tamen cum eorum usus omnino probe debeat esse cognitus, si quis verba rite flectere ac conjugare velit, paradigmata quoque hic subjungere visum est.

Paradigmata Verborum Auxiliarium.

I. Verbi *hafwa*.

Indicativus.

Præsens.

Sing.	Plur.
1. *Jag hafwer*	*Wij hafwom*, *hafwe*[1])
2. *Tu hafwer*	*I hafwen*
3. *Han hafwer*	*The hafwa*

[1]) Psal. 68: 21.

Imperfectum.

Sing.	Plur.
1. *Jag hadhe ändå (höllt på hafwa)*	*Wij hadhom, hadhe (höllo på att hafwa)*
2. *Tu hadhe ändå*	*I hadhen (höllo på hafwa)*
3. *Han hadhe ändå*	*The hadhe*

Præteritum Definitum.

Simile Imperfecto.

Præteritum Respectivum.

Sing.	Plur.
1. *Jag hadhe hafft*	*Wij hadhom hafft (hadhe hafft)*
2. *Tu hadhe hafft*	*I hadhen hafft*
3. *Han hadhe hafft*	*The hadhe hafft*

Plusquamperfectum.

Sing.	Plur.
1. *Jag hafwer hafft*	*Wij hafwom hafft (hafwe)*
2. *Tu hafwer hafft*	*I hafwen hafft*
3. *Han hafwer hafft*	*The hafwa hafft*

Futurum.

Sing.	Plur.
1. *Jag skal (will) hafwa*	*Wij skolom (williom) hafwa (skole, willie)*
2. *Tu skal (will) hafwa*	*I skolen (willien) hafwa*
3. *Han skal (will) hafwa*	*The skola (willia) hafwa*

Imperativus
Præsens.

Sing.		Plur.	
2. *Haf du*	3. *Hafwe han*	2. *Hafwen I*	3. *Hafwe the.*

Futurum.

Non videtur esse aliud quam fut. indicativi in secunda et tertia persona vel præsens conjunctivi in secunda et tertia persona.

Conjunctivus.

Cui hic, ut in aliis verbis, inserviunt hæ particulæ: *när*, *medhan (emedhan)*, *effter*, *effter dhet*, *efftersom (effter såsom)*, *alldenstund*, *oansedt*, *ehuruwäl*, *ändoch*, *fastän*, *fast om*, *om*, *om ickie*, *uthan*, *att*, pro quod *föränsom*, *föränsåsom*.

NB. Hæ omnes particulæ vulgo tribuuntur conjunctivo, in lingua nostra, sicut aliæ his respondentes in lingua Latina aliisque. Sed cum verbum, quod cum his particulis construitur in lingua Suetica in præsenti quidem tempore, imo etiam in temporibus cæteris, exepto futuro, nullam plane aliam flexionem habeat, quam præsens cæteraque tempora indicativi. Ideo forte non male quis dixerit has omnes particulas in lingua nostra indicativo non conjunctivo adhærere velle secus, quam in lingua Latina. Quod exemplis suo loco et tempore plenius declarabitur.

Contra vero has particulas, *att* (pro *på dhet*) *på dhet*, *på däth att*, *o*, *o att*, *gifwe gudh att*, *o huru gärna*, conjunctivo, qui etiam (ut sup. pag. 126 dictum) optativum comprehendit, magis proprias esse. Dico magis, quod quædam, ut particulæ optandi imperfecto et præterito respect. Indicativi etiam adjungi possunt: particulæ finales futuro indicativi. Sic dicimus, *att*, *på däth o att*, *jag*, *tu*, *han må hafwa*. Hinc conjunctivi. Concessiva vero locutio etiam sine particulis.

Præsens.

Sing. cum prædictis particulis.	Plur.
1. *Jag må hafwa*	*Wij må hafwa (mågom)*
2. *Tu må hafwa*	*I må hafwa (mågen)*
3. *Han må hafwa*	*The må hafwa (måge)*

Imperfectum.

Sing.	Plur.
Att, på däth, o att etc.	
1. *Jag måtte hafwa (skulle, kunde)*	*Wij måtte hafwa (skulle, kunde)*
2. *Tu måtte hafwa*	*I måtten hafwa*
3. *Han måtte hafwa*	*The måtte hafwa*

Plusquamperf. *iag skulle hafwa hafft*, et interrogative, *skulle jag hafwa hafft?*

Futurum I.

När, medhan, effter, alldenstund, ändoch, oansedt, om etc. *om icke, uthan.*

Sing.	Plur.
1. *Jag warder hafwande*	*Wij wardom hafwande (warde)*
2. *Tu warder hafwande*	*I warden hafwande*
3. *Han warder hafwande*	*The warda hafwande*

Futurum II.

Att, på däth, på däth att.

Sing.	Plur.
1. *Jag skal warda hafwande*	*Wij skolom warda hafwande (skole)*
2. *Tu skal warda hafwande*	*I skolen warda hafwande*
3. *Han skal warda hafwande*	*The skola warda hafwande*

Futurum III.

När, oansedt, ändoch, alldenstund, om, om ickie, uthan, o, o att, gifwe gudh att, [*o huru gärna*].

Sing. *(måtte warda)*	Plur.
1. *Jag worde hafwande*	*Wij wordom hafwande (worde)*
2. *Tu worde hafwande*	*I worden hafwande*
3. *Han worde hafwande*	*The wordo hafwande*

Infinitivus.

Præsens et imperfectum *att hafwa*

Præteritum perf. et plusquamperf. *att hafwa hafft.*

Futurum *att warda hafwandes; att skola warda hafwandes.*

Gerundia *till att hafwa. Medh, igenom hafwande.*

NB. Vix tamen aut certe parum hæc in usu sunt.

Participium.

NB. Est quidem hoc peculiaris quædam pars orationis ideoque rectius seorsim a verbo, et suo loco infra ex professo de eo agitur, tamen cum ex verbis originem trahat, non male receptum, ut sub quodcunque paradigma obiter notetur, quænam participia ab eo descendant. Ab hoc igitur verbo auxiliari est.

Not. Participium præsens est vel absolutum vel respectivum. Illud est *hafwandes* etc, hoc *hafwande.*

Præsens et imperf.

Hafwandes habens seu *hafwande:* exponitur per *then som hafwer; then som är hafwande.*

Perfectum, *hafwandes hafft.*

Futurum, *then som warder hafwandes,* seu *then som skal warda hafwandes.*

Not. Passivæ vocis paradigma hujus verbi exponere non vacat neque hoc loco necessarium videtur, cum ex ea nullum auxilium verba cætera in conjugatione sua mutuentur.

II. Verbi *wara.*

Indicativus

Præsens.

Sing.	Plur.
1. *Jag är*	*Wij ärom (äre)*
2. *Tu är*	*I ären*
3. *Han är*	*The äro*

Imperfectum.

Sing.	Plur.
1. *Jag war ändå (höllt på wara)*	*Wij worom (wore) höllo på wara*
2. *Tu war ändå*	*I woren*
3. *Han war ändå*	*The woro (wore)*

NB. *Jag war till honom* male; *jag war hoos honom* recte.

Præteritum Definitum.

Sing.	Plur.
1. *Jag war, då* certo scil. tempore	*Wij worom, då* scil.
2. *Tu war*	*I woren*
3. *Han war*	*The woro*

Præteritum Respectivum.

Sing.	Plur.
1. *Jag hadhe warit*	*Wij hadhom warit*
2. *Tu hadhe warit*	*I hadhen warit*
3. *Han hadhe warit*	*The hadhe warit.*

Plusquamperfectum.

Sing.	Plur.
1. *Jag hafwer warit*	*Wij hafwom warit*
2. *Tu hafwer warit*	*I hafwen warit*
3. *Han hafwer warit*	*The hafwa warit*

Futurum.

Sing.	Plur.
1. *Jag skal (will) wara*	*Wij skolom (williom) wara* [*skole*]
2. *Tu skal (will) wara*	*I skolen (willien) wara*
3. *Han skal (will) wara*	*The skola (willia) wara*

Imperativus

Præsens

Sing.		Plur.	
2. *War du*	3. *Ware han*	2. *Waren I*	3. *Ware the*

Futurum.

De eo vide notata ad præcedens verbum auxiliare.

Conjunctivus.

Præsens. NB. Concessiva locutio sine particulis.

Sing. *Att, på dhet, o att, utan.*	Plur.
1. *Jag må wara*	*Wij mågom wara (må)*
2. *Tu må wara*	*I mågen wara (må)*
3. *Han må wara*	*The måge wara (må)*

Imperfectum.

Sing. Cum iisdem particulis.	Plur.
1. *Jagh måtte (skulle, kunde) wara*	*Wij måtte (skulle, kunde) wara*
2. *Tu måtte wara*	*I måtte wara*
3. *Han måtte wara*	*The måtte wara*

Item.

Sing. Cum partic. sup. pag. 131.	Plur. nec non *o, o att!*
1. *Jagh wore*	*Wij worom (wore)*
2. *Tu wore*	*I woren*
3, *Han wore*	*The woro (wore)*

Not. Potest hoc Imperf. esse prius; alternum illud, quod expositionem quasi hujus continet, esse posterius.

Poterit etiam plusquamperf. poni: *jag måtte* aut *skulle hafwa warit,* hodie etiam usitatissimum. Sic quoque interrogative *skulle gudh hafwa sagt?*

Futurum.

Cum partic. pag. 131 recensitis.

Sing.	Plur. Item *att, på dhet.*
1. *Jagh skulle wara*	*Wij skulle wara*
2. *Tu skulle wara*	*I skulle wara*
3. *Han skulle wara*	*The skulle wara*

Not. Considera tamen, an hoc sit proprie futurum. Nam futurum suppeditat sequens verb. auxil. *warda.*

Infinitivus.

Præsens et imperf. *wara; att wara.*
Perfectum et plusquamperf. *att hafwa warit.*
Futurum *att skola wara.*
Gerundia *till att wara, medh, igenom warande.*

Participium.

Præsens *warandes* vel *warande.*
Futurum *then som skal wara.*
Not. Non format ex se passivum, neutrum enim est.

III. Verbi *warda.*

NB. Hoc verbum, quamvis sua natura futurum, quid designet, tamen grammatice in præsenti quoque et præterito tempore flectitur; plane ut apud Latinos, fio, factus sum.

Indicativus

Præsens.

Sing.	Plur.
1. *Jag warder*	*Wij wardom (warde)*
2. *Tu warder*	*I warden*
3. *Han warder*	*The warda*

Imperfectum.

Sing.	Plur.
1. *Jag wardt ändå* (aliter *bleef*)	*Wi wordom, worde, ändå (wij blefwo)*
2. *Tu wardt*	*I worden*
3. *Han wardt*	*The wordo*

Præteritum Definitum.

Sing.	Plur.
1. *Jag wardt då*	*Wij wordom då (wordte, blefwo)*
2. *Tu wardt*	*I worden*
3. *Han wardt*	*The wordo*

Præteritum Respectivum.

Sing.	Plur.
1. *Jag hade wordet (*alias *blifwit)*	*Wij hadhom wordet (hadhe)*
2. *Tu hadhe wordet*	*I hadhen wordet*
3. *Han hadhe wordet*	*The hadhe wordet*

Plusquamperfectum.

Sing. *är worden.*	Plur.
1. *Jag hafwer wordet* (alias *blifwit)*	*Wij hafwom wordet*
2. *Tu hafwer wordet*	*I hafwen wordet, äre wordne*
3. *Han hafwer wordet*	*The hafwa* [*wordet*][1])

Futurum.

Sing.	Plur.
1. *Jag skal warda*	*Wij skolom warda*
2. *Tu skal warda*	*I skolen warda*
3. *Han* [*skal*][1]) *warda*	*The skola warda*

Imperativus
Præsens.

Sing.		Plur.	
2. *Warde tu*	3. *Warde han*	2. *Warden I*	3. *Warde the*

Futurum.

Vid. notat. sup. ad verb. auxiliare *hafwa.*

---

[1]) Saknas i handskriften. *Utg.*

Conjunctivus.

Præsens. Concessiva locutio sine particulis.
Att, på dhet, o att.

Sing.	Plur.
1. *Jag må warda*	*Wij mågom (måge) warda*
2. *Tu må warda*	*I mågen warda*
3. *Han må warda*	*The måge warda*

Imperfectum.

Att, på dhet, o att, churuwäl, oansedt, ändoch, om.

Sing.	Plur.
1. *Jagh måtte(skulle,kunde)warda*	*Wij måtte (skulle, kunde) warda*
2. *Tu måtte warda*	*I måtte warda*
3. *Han måtte warda*	*The måtte warda.*

Item.

Sing. *o att, o huru gärna.*	Plur.
1. *Jag worde*	*Wij wordom (worde)*
2. *Tu worde*	*I worden*
3. *Han worde*	*The wordo*

Futurum.

Cum partic. pag. 131 recensitis.

Sing.	Plur. Item *att, på dhet.*
1. *Jagh skulle warda*	*Wij skulle warda*
2. *Tu skulle warda*	*I skulle warda*
3. *Han skulle warda*	*The skulle warda*

Vid. notat. sup. pag. 129 in marg.

Infinitivus.

Præsens et imperf. *warda, att warda.*
Perfect. et plusquamperf. *att hafwa wordet.*
Gerund. *till att warda.*

Particip.

Præsens *then som warder.* Perfect. *then som haar wordet (är worden.*

Futurum *then som skal warda.*

IV. Verbi *skola.*

NB. Quoniam unum solummodo tempus nempe præsens indicativi hujus verbi auxilium conjugationi verborum præbet, ad amputandam prolixitatem jam forte nimiam in hisce, illud tantum tempus hic proposuisse suffecerit. Quod idem de sequente quoque verbo auxiliari dictum volumus.

Not. Etiam perf. *skulle.*

Indicativus.

Præsens.

Sing.	Plur.
1. *Jag skal*	*Wij skolom (skole)*
2. *Tu skal*	*I skolen*
3. *Han skall*	*The skola*

De cætero hoc verbum defectivum est.

Imperf. et Præterit. Definitum.

Sing. *på dhet, oansedt, ändoch* etc.	Plur.
1. *Jag skulle*	*Wij skulle*
2. *Tu skulle*	*I skulle*
3. *Han skulle*	*The skulle*

NB. Ad conjunctivum spectant.

V. Verbi *willia.*

Indicativus.

Præsens.

Sing.	Plur.
1. *Jag will*	*Wij williom (willie)*
2. *Tu will*	*I willien*
3. *Han will*	*The willia*

De cetero hoc verbum peculiare est ut alia.

VI. Verbi *må.*

Indicativus.

Præsens.

Sing.	Plur.
1. *Jag må*	*Wij mågom (måge) hodie* [*må*]
2. *Tu må*	*I mågen* [*må*]
3. *Han må*	*The måga* [*må*]

Imperf. et Præterit. Definitum.

Sing. *på dhet, o att.*	Plur.
1. *Jag måtte*	*Wij måtte*
2. *Tu måtte*	*I måtte*
3. *Han måtte*	*The måtte*

De Prima Conjugatione.

1. De Activa Voce.

Prima conjugatio, ut supra quoque (pag. 124) indigitatum est, cujus infinitivus desinit in *a*, sive *a* illud præcedat consona, sive vocalis. Consonans, ut e. g. per omnes alphabeti consonantes, *drabba, blanda, straffa, lagha, lagga, bruka, kalla, söma, wittna, gapa, kaara, spijsa, achta, bäfwa, flaxa, dantza.*

Vocalis, ubi frequentissime quidem occurrit *i*, quæcunque consona *i* illud præcedat; ut e. g. per ordinem alphabeticum, *yngia. fiskia, gillia, rämia, stänia, läppia, böria, hässia, nyttia, klefwia;* vel vocalis, ut *frija, säija, flöija.* Rarius vero alia vocalis: *e*, ut *sea*, antiq. pro *see* (cap. 6 fin. Byg. LL. *o*, ut *roa, broa, boa* antiq. pro *boo*; *ij* ut *dija* antiq. pro. *dij*, Matt. 24 v. 19; *y*, ut *flya* antiq. pro *fly; ä*, ut *knäa* genu flectere; *ö*, ut *töa*, idem quod *töija.*

De Præsente Indicativi, ejusque terminatione et formatione.

Desinit illud in hac conjugatione vel in *ar*, vel in *er*. In *ar*, sive infinitivus desinat in *a* impurum, cujus exempla quædam modo recensui; sive in *a* purum, cujus itidem exempla nonnulla jam sunt recensita. Quando vero in *ar*, et quando in *er* terminetur, ex usu discendum. Nam sæpe infinitivi plane similes alter in *ar*, alter vero in *er* præsens indicativi ex se formant: sic e. c. primum, in infinitivis desinentibus in *a* impurum, in *da* vel *dha*, ut *linda*, præsens, *jag lindar; binda*, præs. *jag binder;ända*, præs. *jag ändar; sända*, præs. *jag sänder; bijdha*, præs. *jag bijdhar; lijdha*, præs. *lijdher; dödha.* præs. *jag dödhar; födha*, præs. *jag födher* etc. In *ga* vel *gha*, ut *tinga*, præs. *jag tingar; stinga*, præs. *stinger; lagha* præs. *jag laghar; dragha*, præs. *jag dragher* etc. In[1]) *ia*, ut *nyttia*, præs. *jag nyttiar; sittia* præs. *jagh sitter; fiskia*

[1]) Per festinationem irrepsit hoc exemplum, quod ad aliam classem pertinet, eorum quod infinitivum habent in *ja*.

præs. *jag fiskiar; fijkia*, præs. *jag fijker* etc. In *ka* ut *skicka*, præs. *jag skickar; dricka*, præs. *jag dricker; peeka*, præs. *jag peekar; leeka*. præs. *jag leeker* etc. In *la*, ut *kalla*, præs. *jag kallar; falla*, pres. *jag faller; brylla*, præs. *jag bryllar; skylla*, præs. *jag skyller* etc. In *ma*, ut *söma*, præs. *jag sömar; göma*, præs. *jag gömer; skärma*, præs. *jag skärmar; wärma*, præs. *iag wärmer* etc. In *na*, ut *lämpna*, præs. *lämpnar; nämpna*, præs. *jag nämpner; sijna*, præs. *jag sijnar; skijna*, præs. *jag skijner*. In *pa* ut *skipa*, præs. *jag skipar; gripa*, præs. *jag griper; skeppa*, præs. *jag skeppar knäppa*, præs. *jag knäpper*. In *ra*, ut *störa*, præs. *jag störar; höra*, præs. *jag hörer; ähra*, præs. *jag ährar; lära*, præs. *jag lärer;* In *sa*, ut *spijsa*, præs. *jag spijsar; wijsa*, præs. *jag wijser* etc. *flåsa*, præs. *jag flåsar; blåsa*, præs. *jag blåser* etc. In *ta*, ut *syffta*, præs. *jag syfftar; lyffta*, præs. *jag lyffter; luuta*, præs. *jag lutar; tiuta*, præs. *jag tiuter* etc. In *fwa*, ut *bäfwa*, præs. *jag bäfwar, häfwa*, præs. *iag häfwer, safwa*, præs. *iag safwar; hafwa*, præs. *jag hafwer*. In infinitivis desinentibus in *a* purum, qualia non sunt fere alia, diversam istam flexionem præsentis indicativi admittentia, quam finiti in *ia*, quorum exempla præced. pag. in priore classe sunt proposita, quæ huc spectant.

Cum igitur tanta hac in re varietas sit, expedit omnium istius modi infinitivorum adcuratum habere catalogum, cujus contexendi et ego aliquod jam experimentum feci. De terminatione indicativi potest etiam hæc regula generalis tradi, quod omnia verba, desinentia in *ba*, *ka*, *fta*, in *xa*, et in *za* vel *tza*, præsens indicativi faciant tantum in *ar*.

Formatur autem ab infinitivo, qui, ut simplicissimus et maxime obvius, ita radix reliquorum temporum non immerito censeri potest. Præsens itaque in *ar* finitum formatur, adjecto solum *r* ad infinitivum; finitum vero in *er*, mutato *a* finali infinitivi in *er*. Cujus formationis exempla pluscula paulo ante sunt tradita.

De Imperfecto Indicativi,
ejusque terminatione ac formatione.

Imperfectum in hac conjugatione variam habet terminationem desinitque vel in *de* purum, hoc est *ade*, seu *adhe;* vel in *de* impurum, vel in *te* impurum. Quando enim in *adhe*, quandoque aliter desinat, ex ipsa formatione quodammodo patescit.

Formatur autem a præsente indicativi. Et quidem a præsente indicativi in *ar* formatus semper desinit in *adhe*, *r* videl. finali indi-

cativi mutato in *dhe;* a præsente vero indicativi in *er*, desinit vel in *de*, vel in *te* impurum, nempe *er* indicativi mutato in *de*[1]) vel *te*.

Exempla utrorumque verborum jam supra abunde subministravimus. Sic *jag lindar*, impf. *jag lindadhe;* præs. *jagh hinder*, impf. *jag hindte;* præs. *jag sänder*, impf. *jag sände;* præs. *jag laghar*, impf. *jag laghadhe;* præs. *jag dogher*, impf. *jag dogde;* præs. *jag fiskiar*, impf. *iag fiskiadhe;* præs. *jag föllier*, imp. *jag fölgde;* præs. *jag fijker*, imp. *jag fijkte;* præs. *jag skickar*, imp. *jag skickadhe;* præs. *jag leeker*, imp. *jag leekte;* præs. *jag kallar*, imp. *jag kalladhe;* præs. *jag skyllar*, imp. *jag skyllte;* præs. *jag fäller*, imp. *jag fällde;* præs. *jag skärmar;* imp. *jag skärmadhe;* præs. *jag wärmer*, imp. *jag wärmde;* præs. *jag synar*, imp. *iag synadhe;* præs. *jag ränner*, imp. *iag rännde;* præs. *iag spänner*, imp. *jag spännte;* præs. *iag släpar*, imp. *jag släpadhe;* præs. *jag släpper*, imp. *jag släppte;* præs. *jag köper*, imp. *iag köpte;* præs. *jag karar*, imp. *iag karadhe;* præs. *jag rörer*, imp. *jag rörde;* præs. *jag begärer*, imp. *iag begärte;* præs. *jag leetar*, imp. *jag leetadhe;* præs. *jag byter*, imp. *jag bytte;* præs. *jag raasar*, imp. *iag rasadhe;* præs. *jag blåser*, imp. *jag blåste;* præs. *jag bäfwar*, imp. *iag bäfwadhe;* præs. *jag skälfwer*, imp. *iag skälfde*, etc.

Not. I. Quædam verba duplici modo imperfectum formant. Primo quidem in *adhe* et in *de*, quæ pauca sunt, et forte per syncopen tantum ab imperfecto in *adhe* formatur impf. illud in *de*, ut e. g. *skadha*, impf. *skadhadhe* et *skadde; tillwälla*, imp. *tillwälladhe* et *tillwällde; flöija*, imperf. *flöijadhe* et *flögde; twingá*, imp. *twingadhe* et *twingde; bijdha*, imp. *bijdhadhe* et *bijdde* etc.; *wädhiadhe* et *wadde*[2]). Secundo in *adhe* et in *te;* sic *begära*, imp. *begäradhe* et *begärte; skylladhe*, imp. *skylladhe* et *skyllte; stilladhe* et *stillte; hwijlade* et *hwijlte; taladhe* et *taalte* etc.

II. Quædam verba in *ia* desinentia *g* ante *de* interponunt: ut *sörija*, imp. *jag sörgde; leija*, imp. *jag legde; dröja*, imp. *jag drögde* etc. Antique enim *legia, drogia* dicitur.

III. Sunt etiam in hac conjugatione verba quædam, quoad hoc tempus, anomala; sed ex illis tantum, quæ præsens indicativi

[1]) Quid si dicamus omnia imperfecta in *de* esse melioris commoditatis causa per syncopen facta, item euphoniæ aut commoditatis alterius causa, postea in quibusdam *d* illud mutatum esse in *t*.

[2]) Quædam imp. formant in *te*, sed vocalem primariam præsentis mutant, ut *sättia, iag satte; wällia, walde.* Quædam formant tam in *de*, quam *te*, ut *ägha, iag ägde* et *åtte.*

faciunt in *er*. Sic desinentia in *da*, ut *binda*, imp. *jagh bandt; hinda*, imp. *jag handt* etc. In *dha*, ut *lijda, iagh leedh; rijdha, iag reedh* etc. In *ga*, ut *dragha*, imp. *iag drogh; wäga*, imp. *jag wogh; flyga, iag flög; nijga, iag neeg; tijga, iag teeg; siunga, iag sång; stinga* (pro *sticka*), *iag stack* etc. In *ia*, ut *bidhia, iag badh; liggia, iag lågh; willia, iag will; sittia, iag satt* etc. In *la*, ut *gala, iag gool; falla, iag föll; hålla, iag höll; stiäla, iag staal; gnälla, iag gnall;* etc. In *ma*, ut *komma, iag komm; simma, iag samm*, etc. In *na*, ut *winna, iag wann; finna, iag fann; hinna* (idemque *hinda*) *iag handt*. In *pa*, ut *löpa, iag lopp; krypa, iag krööp; slippa, iag slapp* etc. In *ra*, ut *bära, iag baar; skära, iag skaar; wara, iag war*. In *sa*, ut *läsa, iag laas; fnysa, iag fnöös* (*eller fnyste*); *fijsa* etc. etc. In *ta*, ut *bijta, iag beet; bryta, iagh brööt; brista, iag brast; tiuta, iag tööt; skiuta, iag sköot; gråta iag greet; äta, iag åth* etc. In *wa*, ut *gifwa, iag gaaf; skrijfwa, iag skreef; klyfwa, iag klööf* etc.

Sed hæc exempli tantum causa sunt proposita: plenum autem eorum catalogum tradere alterius est loci.

IV. Quædam, desinentia in *er* in præsente indicativi, tamen imperfectum faciunt in *adhe;* ut *jag hafwer*, imperf. *jag hadhe;* præs. *jag lägger*, imperf. *jag ladhe*; præs. *jag säger*, imp. *jag sadhe* etc.

De Præterito Perf. Definito.

Est illud quoad terminationem et formationem plane idem cum imperfecto, de quo jam dictum; sed significatione differt multum, ut sup. (pag. 126) expositum est, e. g. *älska*, præt. perf. definit. *jag älskadhe, då* scil. etc.

De Præterito Perf. Respectivo, itemque De Plusquamperfecto, eorumque terminatione et formatione.

Priora tempora propriam suam habent formationem absque verbo auxiliari, sed in his temporibus exprimendis verbo auxiliari *hafwa*, utitur lingua nostra, ejusque præterito respectivo *jag hadhe* et plusquamperfecto *jag haffwer;* sic *jag hadhe älskat, nyttiat, jag hafwer älskat, nyttiat* etc.

Formatur[1]) autem præteritum resp. et plusquamperf. activæ vocis ab imperfecto vel præterito definito, mutata ultima syllaba *dhe* vel *de*, in *t*, ut *älskade*, *nyttiade; jag hadhe*, *hafwer*, *älskat*, *nyttiat; klädde*, *trädde; jag hadhe*, *hafwer klädt*, *trädt; ägde*, *legde; jag hadhe*, *hafwer*, *ägt*, *legt; skillde*, *tigde; jag hadhe*, *hafwer*, *skillt*, *tigt; hörde*, *förde*, *wände; hört*, *fört*, *wänt*, *födde*, *ödde; födt*, *ödt* etc.

NB. Hoc non commodius videtur, ut ita evidentior differentia sit inter hæc tempora, et participium passivum, et inde derivatum adjectivum *älskadh*, *nyttiadh*, ac præcipue ejus neutrum, quod rectius cum *dt* scribi videtur ex analogia derivationis, de qua sup. pag. 97, ut *älskadt*, *nyttiadt*, *ting*, *diuur* etc. Sic etiam *klädt barn*, *trädt stycke; legdt hion; skildt arff; tigdt brödh; hördt taal; fördt råmärke; wändt klädhe* etc.

Not. I. Quorum imperfectum et præteritum definitum desinit in *te*, formant præteritum respectivum abjecto solum in fine *e*, ut *jag bytte*, *köpte*, *sökte*, *sytte*, *skyllte* etc. Præt. respect. et plusquamperf. *jag hadhe*, *hafwer*, *bytt*, *köpt*, *sökt*, *sytt*, *skyllt* etc.

Not. II. Verba, quæ in imperfecto et præterito definito sunt anomala, quorum nonnulla jam ante sunt recensita (pag. 141) præteritum respectivum et plusquamperf. non formant ab imperf. vel præterito definito, sed a præsenti, idque alio atque alio modo, quem certis regulis comprehendere non possumus, verum ex usu disci debet, et alibi, si otium erit, plenior istorum verborum catalogus exhibebitur. Sic e. g. juxta seriem exemplorum sup. d. pag. 141, recensitorum: *binda*, imp. *jag bandt*, præt. respect. et plusquam. *jag hade*, *hafwer bundit*, *rijdha*, *reedh*, *jag hade*, *hafwer ridhit; dragha*, *drogh*, *iag hafwer dragit; bidhia*, *badh*, *hafwer bidhit; falla*, *föll*, *jag hafwer fallit; simma*, *samm*, *jag hafwer simmat eller summit; winna*, *wann*, *iag hafwer wunnit; krypa*, *krööp*, *iag hafwer krypit eller krupit; bära*, *baar*, *iagh hafwer burit; läsa*, *laas*, *hafwer läsit; biita*, *beet*, *hafwer bijtit; gifwa*, *gaaf*, *hafwer gifwit; skrifwa*, *skreef*, *hafwer skrifwit* etc.

Excipe, *wara*, imp. et præt. defin. *iag war*, præt. resp. et plusquamperf. *jag hade*, *hafwer warit*. *Komma*, *komm*, *hafwer kommit*, et si quæ plura.

---

[1]) Cur non ab infinitivo, ut futurum. Vel a præsenti, ut in *mår*, *står*, *får*, *går*, *når* etc., *leer*, *seer*; *jag hadhe*, *hafwer mått*, *stått* etc. *lett*, *sett* etc.

De Futuro Indicativi.

Futurum quoque in lingua Suetica propriam flexionem non habet, sed in subsidium vocat verbum auxiliare *skola*, vel *willia*, et quidem præsens tempus *jag skal*, vel *jag will*, ut *jag skal älska, nyttia, jag will älska, nyttia* etc.

NB. De cæterorum modorum, imperativi scil. et conjunctivi temporibus, eorumque terminatione et formatione, studio vitandæ prolixitatis, amplius hic agere supersedeo, cum eorum terminatio ac formatio, partim ex jam dictis, partim ex ipsis paradigmatibus satis percipi posse videatur.

De Passiva Voce.

De Præsente Indicativi,

ejusque terminatione et formatione.

Desinit illud, vel in *as* vel in *es:* in *as*, quod a præsente activæ vocis in *ar*, in *es* vero quod a præsente activæ vocis in *er* formatur. Formatur itaque, ut patet, a præsente indicativi activæ vocis, mutato *r* in *s*, ut *jag älskar, nyttiar*, pass. *jag älskas, nyttias;* act. *jag trädher, födher, wänder, söker, skillier* etc., pass. *trädhes, födhes, wändes, sökes, skillies* etc.

De Imperfecto Indicativi,

ejusque terminatione ac formatione.

Finitur illud in *es*: formatur enim ab imperfecto activæ vocis in *adhe* vel in *de* vel in *te*, finito adjecto solum in fine *s*, ut activ. *älskade, nyttiadhe;* passiv. *älskadhes, nyttiadhes.* Activ. *trädde, födde, wände, skillde;* pass. *träddes, föddes, wändes, skilldes;* activ. *nekte, wräkte, sökte, läkte;* pass. *nektes, wräktes, söktes, läktes* etc.

Not. In verbis etiam, quæ imperfectum activæ vocis anomalωs formant et quidem in consonam desinunt, quorum exempla pluscula sup. pag. 141, 42 proposita, imperfect. passivum formatur, adjecto tantum in fine *s*, ut activ. *jag bandt, leedh, drogh, badh, höll, fann* etc., passiv. *bandts, leedhs, droghs, badhs, hölls, fanns* etc.

NB. Quando imperf. activæ vocis desinit in *s*, quoniam sic commode passivum formari nequit adjecto *s*, solet imp. pass. aliter formari, ut activ. *jag laas*, pass. *lästes* etc.

De Præterito Definito.

Hoc plane idem est cum imperfecto, quemadmodum in activa voce, ut jam ante observatum (pag. 142).

De Præterito Respectivo et Plusquamperfecto.

Hæc tempora, sicut in activa, ita in passiva voce, propriam formationem non habent, sed per verba auxiliaria, *hafwa*, *wara*, *warda*, et participium passivum exprimuntur. Sic præterit. respect. *jag hadhe warit älskadh*, *brukadh*, *nyttiadh;* plusquamperf. *jag hafwer warit*, *älskadh*, *brukadh*, *nyttiadh*, seu *jag är worden älskadh* etc.; et pro eo receptum etiam *jag är älskadh*, *brukadh* etc. Unde vero formetur participium illud passivum, pronum est intelligere et post de participio dicetur.

De Futuro.

Ut in activa, ita neque hic in passiva voce propriam habet flexionem, sed per verbum auxiliare *jag skal*, aut *jag will* exprimitur et præsens indicativi *älskas;* ut *jag skal älskas*, *nyttias*, *brukas* etc. *jag skal födhas*, *wändas*, *skillias*, *wräkas*, *sökias*, *läkias* etc.

NB. Quemadmodum in activa voce, ita et hic cæterorum modorum terminationem ac formationem tradere non vacat, cum ea vel ex jam traditis, vel ex paradigmatibus facile perspici possit.

Paradigmata Primæ Conjugationis.

1. Verborum præs. indicativi facientium in *ar*, sive infinitivus desinat in *a* purum, sive impurum; imperf. vero et perf. definitum in *adhe*.

Activæ Vocis.

Indicativus

Præsens.[1])

Sing.	Plur.
1. *Jag älskar*, *nyttiar*	*Wij älskom*, *nyttiom*
2. *Tu älskar*, *nyttiar*	*I älsken*, *nyttien*
3. *Han älskar*, *nyttiar*	*The älska*, *nyttia*

[1]) Quænam ei inserviant particulæ, vid. sup. pag. 126, ubi recensitæ sunt.

Imperfectum.[1]

Sing.	Plur.
1. *Jag älskadhe, nyttiadhe, ändå (höllt på älska, nyttia)*	*Wij älskadhom, nyttiadhom, ändå (höllom på älska, nyttia)*
2. *Tu älskadhe, nyttiade (höllt på älska, nyttia)*	*I älskadhen, nyttiadhen (höllen på älska, nyttia)*
3. *Han älskadhe, nyttiadhe (höllt på älska, nyttia)*	*The älskadhe, nyttiadhe (höllo på älska, nyttia)*

Præteritum Definitum.[2]

Sing.	Plur.
1. *Jag älskadhe, nyttiadhe, då*	*Wij älskadhom, nyttiadhom, då*
2. *Tu älskadhe, nyttiadhe*	*I älskadhen, nyttiadhen*
3. *Han älskadhe, nyttiadhe*	*The älskadhe, nyttiadhe*

Præteritum Respectivum.[3]

Sing.	Plur.
1. *Jag hadhe älskat, nyttiat*	*Wij hadhom älskat, nyttiat*
2. *Tu hadhe älskat, nyttiat*	*I hadhen älskat, nyttiat.*
3. *Han hadhe älskat, nyttiat*	*The hadhe älskat, nyttiat*

Plusquamperfectum.[4]

Sing.	Plur.
1. *Jag hafwer älskat, nyttiat*	*Wij hafwom älskat, nyttiat.*
2. *Tu hafwer älskat, nyttiat*	*I hafwen älskat, nyttiat*
3. *Han hafwer älskat, nyttiat*	*The hafwa älskat, nyttiat*

Futurum.[5]

Sing.	Plur.
1. *Jag skal (will) älska, nyttia*	*Wij skolom älska, nyttia (williom)*
2. *Tu skal älska, nyttia*	*I skolen älska, nyttia, (willien)*
3. *Han skal älska, nyttia*	*The skola älska, nyttia (willien)*

[1]) Ei eadem inserviunt particulæ, quæ præsenti.

[2]) Ei inserviunt eædem particulæ, quæ præsenti et imperfecto.

[3]) Ei inserviunt etiam eædem particulæ. Item, *o, o att, gifwe gudh att, o huru gärna.*

[4]) Ei inserviunt eædem particulæ quæ prioribus temporibus. Item, *o huru gärna.* Nisi potius cum hoc temp. exclamatio sit, non optandi partic

[5]) Ei quoque eædem inserviunt particulæ, quæ præsenti. Item *att, på dhet, på dhet att.*

Imperativus.

Præsens.

Sing.	Plur. *älsker*, *nyttier*.
2. *Älska du*, *nyttia du*	*Älsken I*, *nyttien I*
3. *Älske han*, *nyttie han*	*Älske the*, *nyttie the*

Conjunctivus.

NB. Conjunctivo inserviunt variæ particulæ, quæ recensitæ sunt sup. in verbis auxiliaribus (pag. 131), quarum quædam tamen etiam indicativo adhærere in lingua nostra videntur, ut ibid. est observatum, quædam vero conjunctivo magis propriæ sunt: et quidem variæ variis temporibus inserviunt particulæ, atque ad singula tempora annotantur.

Præsens.

Cui inserviunt hæ particulæ *att*, *på dhet*, *på dhet att*, *o att*, *gifwe gudh att*, *o huru gärna*.

Sing.	Plur.
1. *Jag må älska*, *nyttia*	*Wi mågom älska (älskom)*, *nyttia (nyttiom)*
2. *Tu må älska*, *nyttia*	*I mågen älska*, *nyttia*
3. *Han må älska*, *nyttia*	*The måge älska*, *nyttia*

Imperfectum.

Sing. Ei eædem inserviunt partic.	Plur. Item pleræque particulæ indicativi.
1. *Jag måtte (skulle, kunde) älska*, *nyttia*	*Wij måtte (skulle, kunde) älska*, *nyttia*
2. *Tu måtte (skulle, kunde) älska*, *nyttia*	*I måtte älska*, *nyttia*
3. *Han måtte älska*, *nyttia*	*The måtte älska*, *nyttia*

Plusquamperfectum.

Sing. *o*, *o att*, *o huru gärna*.	Plur. Item particulæ indicativi.
1. *Jag måtte (skulle) hafwa älskat*, *nyttiat*	*Wij måtte (skulle) hafwa älskat*, *nyttiat*
2. *Tu måtte hafwa älskat*, *nyttiat*	*I måtte hafwa älskat*, *nyttiat*
3. *Han måtte hafwa älskat*, *nyttiat*	*The måtte hafwa älskat*, *nyttiat*.

Et interrogative: *skulle jag hafwa älskat?*

Sic Gen. 3 v. 1 *skulle gudh hafwa sagt?* aut admirative.

Futurum I.

Ei inserviunt omnes particulæ indicativi, de quibus supra.

	Sing. *när*, *medhan* etc.	Plur.
1.	*Jag warder älskande, nyttiande*	*Wij wardom älskande, nyttiande*
2.	*Tu warder älskande, nyttiande*	*I warden älskande, nyttiande*
3.	*Han warder älskande, nyttiande*	*The warda älskande, nyttiande*

Interrogative, *warder jag älskande?* etc.

Futurum II.

Att, på dhet, på dhet att. Item particulæ quædam indicativi.

	Sing.	Plur.
1.	*Jag skal warda älskande, nyttiande*	*Wij skolom warda älskande, nyttiande*
2.	*Tu skal warda älskande*	*I skolen warda älskande*
3.	*Han skal warda älskande*	*The skola warda älskande*

Futurum III.

Att, på dhet, på dhet att, o huru gärna.

	Sing.	Plur.
1.	*Jag skulle warda älskande, nyttiande*	*Wij skulle warda älskande, nyttiande*
2.	*Tu skulle warda älskande*	*I skullen warda älskande*
3.	*Han skulle warda älskande*	*The skulle warda älskande*

Futurum IV.

När, oansedt, ändoch, om, om icke, uthan, fastän, o, o att, gifwe gudh att.

	Sing.	Plur.
1.	*Jag worde älskande, nyttiande*	*Wij wordom älskande, nyttiande*
2.	*Tu worde älskande*	*I worden älskande*
3.	*Han worde älskande*	*The wordo älskande*

Futurum.

O, o att, gifwe gudh att.

	Sing.	Plur.
1.	*Jag måtte warda älskande*	*Wij måtte warda älskande*
2.	*Tu måtte warda älskande*	*I måtte warda älskande*
3.	*Han måtte warda älskande*	*The måtte warda älskande*

Not. Hoc cum tertio idem videtur. Nam *måtte* et *skulle* eandem fere vim habent, sed particulæ differentiam important.

Infinitivus.

Præsens et imperfectum *älska, nyttia.*

Præteritum et plusquamperf. *hafwa älskat, nyttiat.*

Futurum *att skola älska,* seu *att warda älskande, nyttiande.*

Gerundia *till att älska, nyttia. Medh, igenom älskande, nyttiande.*

Participium.

NB. De quo, vid. not. sup. pag. 132, 33.

Præsens et imperfectum *älskande, nyttiande,* seu *älskandes, nyttiandes.* Exponitur, per *then som älskar, nyttiar.*

Conf. sup. not. in marg. pag. 94 adj. particip.

Præt. plusquamperf. *hafwandes älskat, nyttiat.* Exponitur per *then som hafwer älskat, nyttiat.*

Futurum, per circumlocutionem, *then som skal (*eller *skulle) älska, nyttia* seu, *then som warder älskande, nyttiande.*

Videtur sic etiam, nec hodie inusitate, efferri posse; *skolandes (williandes) älska, nyttia.*

Passivæ Vocis.

Indicativus.

Præsens.

Ei inserviunt eædem particulæ, quæ præsenti activæ vocis; quæ sup. pag. 131 sunt traditæ.

Sing.	Plur.
1. *Jag älskas, nyttias*	*Wij älskoms, nyttioms*
2. *Tu älskas, nyttias*	*I älskens, nyttiens*
3. *Han älskas, nyttias*	*The älskas, nyttias*

Imperfectum.

Cui eædem particulæ conveniunt.

Sing.	Plur.
1. *Jag älskadhes (höllt på älskas)*	*Wij älskadhoms (höllo på älskas)*
2. *Tu älskadhes*	*I älskadhens*
3. *Han älskadhes*	*The älskadhes*

Præteritum Definitum.

Ubi eædem particulæ locum habent.

Sing.	Plur.
1. *Jag älskadhes då, nyttiadhes*	*Wij älskadhoms då*
2. *Tu älskadhes*	*I älskadhens*
3. *Han älskadhes*	*The älskadhes*

NB. Vel *jagh wardt älskadh då* scil.

Præteritum Respectivum.

Eædem et hic particulæ locum habent, et præterea *o*, *o att*, *gifwe gudh att*, *o huru gärna.*

Sing.	Plur.
1. *Jag hadhe warit älskadh*	*Wij hadhom warit älskadhe*
2. *Tu hadhe warit älskadh*	*I hadhen warit älskadhe*
3. *Han hadhe warit älskadh*	*The hadhe warit älskadhe*

Plusquamperfectum.

Hic quoque eædem particulæ adhiberi possunt, qui in præsenti.

Sing.	Plur.
1. *Jag hafwer warit (är, är worden) älskadh*	*Wij hafwom warit (äre, äre wordne) älskadhe*
2. *Tu hafwer warit älskadh*	*I hafwen warit älskadhe*
3. *Han hafwer warit älskadh*	*The hafwa warit älskadhe*

Futurum.

Etiam hic eædem particulæ usurpari possunt, quæ in præsenti, et insuper *att*, *på dhet*, *på dhet att.*

Sing.	Plur.
1. *Jag skal älskas (warda älskadh)*	*Wij skolom älskas (warda älskadhe)*
2. *Tu skal älskas*	*I skolen älskas*
3. *Han skal älskas*	*The skola älskas*

NB. Omnia hæc indicativi tempora interrogative quoque construi possunt, ita ut, ubi non est verbum auxiliare, ipsum verbum ante personam ponatur, ubi vero est verbum auxiliare illud primum locum occupet, persona secundum, ipsum vero verbum tertium.

Imperativus.

Præsens.

Sing.	Plur.
2. *Älskes du*	*Älskens I*
3. *Älskes han*	*Älskes the*

NB. Apparet quasi imperativus etiam in prima persona locum habeat: sic 1 Joh. 3 v. 18 *älskoms ickie medh ordom* etc., sed potius est 1 pers. pluralis præsentis conjunc., de quo cogitandum.

Not. Aut notat reciprocum actum, ut in *slåss, stickas, bitas* etc.

Conjunctivus.

Præsens.

Cui inserviunt particulæ *att, på dhet, på dhet att, o att, gifwe gudh att.*

Sing.	Plur.
1. *Jag må älskas, nyttias*	*Wij mågom älskas*
2. *Tu må älskas*	*I mågen älskas*
3. *Han må älskas*	*The måge älskas*

Imperfectum.

Cui conveniunt eædem particulæ, quæ præsenti, item pleræque particulæ indicativi.

Sing.	Sing.
1. *Jag måtte (skulle, kunde) älskas*	*Wij måtte (skulle, kunde) älskas*
2. *Tu måtte älskas*	*I måtte älskas*
3. *Han måtte älskas*	*The måtte älskas*

Plusquamperfectum.

Cui applicari possunt particulæ *att, o att, o huru gärna, på dhet, på dhet att.*

Sing.	Plur.
1. *Jag måtte (skulle, kunde) hafwa wordet älskadh*	*Wij måtte hafwa wordet älskadhe*
2. *Tu måtte hafwa wordet älskadh*	*I måtte hafwa wordet älskadhe*
3. *Han måtte hafwa wordet älskadh*	*The måtte hafwa wordet älskadhe*

Futurum I.

Cui inserviunt omnes particulæ indicativi *när, medhan*, etc.

Sing.	Plur.
1. *Jag warder älskadh, nyttiadh*	*Wij wardom älskadhe, nyttiadhe*
2. *Tu warder älskadh*	*I warden älskadhe*
3. *Han warder älskadh*	*The warda älskadhe*

Futurum II.

Cum particulis *att, på dhet att;* item particulis quibusdam indicat.

Sing.	Plur.
1. *Jag skal warda älskadh, nyttiadh*	*Wij skolom warda älskadhe*
2. *Tu skal warda älskadh*	*I skolen warda älskadhe*
3. *Han skal warda älskadh*	*The skola warda älskadhe.*

Not. Hoc videtur coincidere cum futuro indicativi.

Futurum III.

Cui conveniunt particulæ, *att, på dhet att, o huru gärna.* Item *o att, gifwe gudh att.*

Sing.	Plur
1. *Jag skulle (måtte, kunde) warda älskadh*	*Wij skulle (måtte, kunde) warda älskadhe*
2. *Tu skulle (måtte, kunde) warda älskadh*	*I skulle (måtte* etc.*) warda älskadhe*
3. *Han skulle (måtte* etc.*) warda älskadh*	*The skulle (måtte* etc.*) warda älskadhe.*

Futurum IV.

Cum particulis *när, oansedt, ehuruwäl, ändoch, om, om ickie, uthan, fastän.* Item *o att, gifwe gudh att.*

Sing.	Plur.
1. *Jag worde älskadh*	*Wij wordom älskadhe*
2. *Tu worde älskadh*	*I worden älskadhe*
3. *Han worde älskadh*	*The worde älskadhe.*

NB. Interrogative in hoc modo tempora flectuntur et construuntur, ut in indicativo, sicut sup. sub indicativo notatum pag. præcedente.

Infinitivus.

Præsens *att älskas, nyttias.*

Præt. plusquamperf. *att hafwa warit älskadh, nyttiadh.*

Futurum *att skola älskas,* seu *warda älskadh.* Vel conjunctim *att skola warda älskadh.*

Participium.

NB. Ex passiva voce nullum habetur participium præsens.

Præteritum *älskadh*, seu *älskadher*. *Nyttiadh*, seu *nyttiadher* etc.

Futurum, per circumlocutionem: *then som skal älskas*, *nyttias*.

II. Verborum præsens indicativi facientium in *er*, sive præsens infinitivi decinat in *a* impurum, sive in *a* purum; imperfectum vero et perf. definitum non in *adhe*, sed in *de* vel in *te*. Ut inf. *trädha, födha*, præs. indic. *jag trädher*, *födher;* imperf. *jag trädde, födde; wända, sända*, præs. indic. *jag wänder*, *sänder;* imperf. *jag wände*, *sände*. Inf. *hängia*, *skillia*, præs. ind. *jag hänger*, *skillier;* imperf. *jag hängde*, *skillde*. Inf. *röna*, *wänta;* præs. indic. *jag röner*, *wänter;* imp. *jag rönte*, *wänte;* inf. *sökia*, *läkia;* præs. ind. *iag söker*, *läker;* imp. *jag sökte*, *läkte* etc.

[iii.]

OM

KANTS KUNSKAPSLÄRA

AF

Erik Olof
E. O. BURMAN.

UPSALA 1884,
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Om Kants kunskapslära.

Af

E. O. Burman.

Innan Kant intog den ståndpunkt, som utmärker hans Kritik der reinen Vernunft, tillhörde han successivt de motsatta riktningar, som på hans tid voro rådande inom kunskapsläran. Genom den akademiska undervisningen bibringades honom det Wolffska föreställningssättet, som han länge fasthöll. Sedan med allsidigare intresse och erfarenhet närmade han sig den engelska empirismen. Slutligen fästade Hume hans uppmärksamhet på de konseqvenser, hvartill denna åsigt leder, och dref honom till den kritiska ståndpunkt, som han sedan fasthöll. Detta Kants förhållande till den samtidiga filosofiens former är af väsentlig vigt för hans egen uppställning och lösning af kunskapsproblemet. Den fråga, som han förelägger sig till besvarande, är denna: är allmängiltig kunskap om verkliga föremål möjlig och, om så är, vinnes den ur erfarenheten eller genom härledning ur själen ursprungligen tillhörande begrepp. Det senare alternativet utmärker den företrädesvis metafysiska riktning, som utgick från Cartesius. Den sistnämnde antog att, då själen till sitt väsen är förnimmande, måste hon ega ursprungliga förnimmelser, som, såsom egande sin grund i medvetandet, äro klara och nödvändiga. De dunkla förnimmelserna sade han vara gifna genom själens förhållande till en henne motsatt kroppslig verklighet. Dessa dunkla förnimmelser bringas till klarhet genom analytisk fortgång till de enkla, som äro klara, d. v. s. omedelbart gifna för åskådningen, och demonstrativt uppvisande af

sammanhanget mellan dessa och de sammansatta. Objektiviteten i förnimmandet, eller förnimmandets egenskap att såsom kunskap gälla om (från själen skilda och på något sätt yttre) substanser, grundas af honom på Guds sannfärdighet. De enkla ideerna hafva nemligen sin närmaste grund i medvetandet och detta har sin grund i Gud, således måste de nämnda ideernas oafvisliga anspråk på objektiv giltighet äfven vara grundadt i Gud. Bristerna i denna förklaring sökte Spinoza afhjelpa genom att fatta alla förnimmelser såsom modi af den absoluta substansen, ur hvilken de följa med nödvändighet, så att de bilda ett sammanhängande helt af grunder och följder. Hans vetenskapliga metod är den s. k. matematiska, som ur de sjelfklara definitionerna och axiomerna härleder föremålets bestämningar såsom nödvändiga följder, hvarvid den insigt, som i följden vinnes, blott är en fullständigare kunskap om grunden. Öfvergången från grund till följd lemnar icke egentligen grunden för att gå öfver till något annat för denna främmande eller dermed blott på yttre sätt förenadt. Den syntetiska metoden är således enligt Sp:s mening i sjelfva verket analytisk och eger sin grund i identitetslagen. Den sålunda vunna kunskapen är fullkomlig, ty den ser allt i Gud. Scientia intuitiva fattar hvarje ide med sin fullständiga grund. Erfarenhetskunskapen deremot är fenomenel, ty den fattar icke den adæqvata grunden och hvarje ide är dunkel, som icke inom sig har sin tillräckliga grund. Strängt taget är följden en sida af grunden, så att den fenomenella kunskapen uppstår genom att gå från delen till det hela, då deremot den adæqvata kunskapen vinnes genom den motsatta riktningen, som ur det hela begriper delen. Objektiv är kunskapen på grund af parallelismen mellan substansens attributer. Hvarje förnimmelse är det förnumna föremålet sjelft, betraktadt under tänkandets attribut; de klara förnimmelserna äro således adæqvata kunskaper och vinnas apriori ur substansbegreppet.

Samma uppfattningssätt återfinna vi äfven hos Leibnitz, som genom en psykologisk undersökning klarare visat att själen är förmåga och såsom sådan fullt bestämd eller individuel. Alla förnimmelser ligga ursprungligen till anlaget såsom dunkla i själen och utvecklas genom hennes verksamhet utan all inverkan utifrån. Förebilden för all verklig vetenskap är äfven enligt L. matematiken. Ur Guds attributer (prima possibilia) följer hela systemet af sanningar (scientia generalis) enligt identitetslagen. Hvarje begrepp

har nemligen en viss verklighet såsom förmåga (den aristoteliska formen). Det absoluta begreppet (om ens realissimum) är såsom oändlig förmåga i alla afseenden genom sig sjelft verkligt och innehåller all verklighet. Alla andra begrepp äro inskränkningar af det absoluta begreppet och kunna icke genom sig sjelfva vinna fullständig verklighet (bestämdhet). De begrepp, som tillsammans kunna ega verklighet utan motsatsförhållande (de compossibla), ega denna verklighet genom Gud enligt le principe du meilleur. För att undvika Spinozas determinism, enligt hvilken allt är gifvet e necessitate divinæ naturæ, fattade L. Gud såsom afsigtligt verksam vilja, i sin verksamhet bestämd af hänsyn till det bästa och derigenom skenbart frigjord från identitetslagens metafysiska nödvändighet (såsom, enligt Duns Scotus, Guds vilja är oberoende af hans andra förstånd). Af samma skäl sökte äfven L. frigöra erfarenhetskunskapen från den absoluta nödvändighet, som utmärker allt enligt identitetslagen bestämdt sammanhang, genom att såsom princip för henne uppställa den tillräckliga grundens lag. Hvarje faktum är för sig tillfälligt och får genom sitt sammanhang med sin grund en hypotetisk nödvändighet. Genom principium rationis determinantis får menniskan en kunskap, som icke är bunden vid de enskilda fallen, utan eger allmängiltighet, men metoden för denna kunskaps vinnande är icke den analytiska enligt identitetslagen, dock utan att L. kunnat tillfredsställaede redogöra för densamma.

Utöfver sin i hvarje ögonblick gifna uppfattning och det äfven för djuret möjliga sammanfattandet af skilda ögonblicks innehåll medelst subjektiv association kan sålunda menniskan enl. L. ur sitt eget medvetande utveckla en allmängiltig uppfattning af från henne skilda föremål. Kunskapen om väsendet (les verités éternelles) har sin grund i identitetslagen, dock med den inskränkning, att denna lag ensam icke är tillräckligt bestämmande för det ändligas följande ur det oändliga väsendet, utan att dertill kommer äfven le principe du meilleur, enligt hvilken af olika för sig möjliga d. v. s. motsägelselösa idécomplexer en bestämmes till verklighet. Kunskapen om fenomenet (les verités de fait) grundar sig på den tillräckliga grundens lag. Erfarenhetskunskapen är icke nödvändig i den meningen, att dess motsats är motsägande, utan har endast hypotetisk nödvändighet. Likväl skulle för ett oändligt förstånd sammanhanget i erfarenheten stegras till absolut nödvän

dighet, hvaraf följer att identitetslagen ytterst ligger till grund för allt sammanhang. Men L. har icke visat huru orsak och verkan kunna vara nödvändigt förenade utan att den ena innehålles i den andra, så att dess sammanhang kan fattas såsom nödvändigt på grund af motsatsens omöjlighet.

Wolff, som af Kant berömmes såsom den störste bland alla dogmatiska filosofer och den som först gifvit exemplet på en sträng metod, utbildade den dogmatiska metoden, som fortgår medelst abstraktion och från det gifna upptager de med subjektet samstämmiga bestämningarna med uteslutande af de motsatta. Detta förfaringssätt är analytiskt, men leder icke fram till någon sjelfständig princip, kan ej heller ur principen vinna någon fullständig bestämdhet. Bristerna i den blott analytiska och dogmatiska metoden voro, såsom af det redan framstälda framgår, kända af Kants föregångare, men tänkandets syntetiska sida kunde de icke bringa till klarhet.

Samma sväfvande uppfattning återfinnes äfven i Kants skrift principiorum primorum etc., der han å ena sidan söker skilja kunskaps- och realgrund[1]) så att den förra är den bestämning hos ett subjekt, som bland tvenne formelt motsatta begrepp utesluter det ena och innehåller det andra (nihil est in rationato quod non fuerit in ratione), då deremot realgrunden (ratio existentiæ) är en från denna logiska lag skild naturlag. Å andra sidan sammanfalla de så, att alla omdömen ytterst grunda sig på identitetslagen[2]).

I sina senare skrifter frigör sig Kant allt mer från den dogmatiska uppfattningen. Närmast är det genom metafysiska undersökningar och särskildt genom granskning af bevisen för Guds existens, som han kommer till insigt i det otillfredsställande i den analytiska metoden, som genom Wolff vann stor utbredning i Tyskland. Så framhåller han skilnaden mellan den logiska (formella) och den reella motsatsen. Att tvenne ting eller bestämningar äro motsatta kan man icke inse ur deras begrepp, ty begge äro för sig tagna positiva. Dermed faller äfven stödet för det ontologiska beviset för Guds existens, ty man kan icke a priori inse att all verklighet är kompossibel, hvarföre ens realissimum såsom inbegreppet af all verklighet kan innebära en reel motsats, ehuru denna icke kan inses ur sjelfva begreppet. Vid granskningen af nämnda

1) prop VI coroll.

2) Jfr Paulsen. Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Kantischen Erkenntniss-Theorie s. 10—35.

bevis kom han äfven till den insigten att existensen icke är en logisk innehållsbestämning hos något begrepp och således icke kan om något ur dess begrepp reduceras utan måste inses ur erfarenheten. Hvarföre något är eller icke är kan icke inses på grund af identitetslagen, utan enligt kausalitetslagen, som K. numera bestämdt skiljer från den förra. Tingens grundbegrepp (orsak, kraft, handling) måste hemtas ur erfarenheten, eljest sakna de betydelse. Så kommer Kant steg för steg till det negativa resultatet att man a priori icke kan ega någon kunskap om gifna föremål [1]).

Ur denna dogmatiska sömn (som likväl icke var så djup, som Wolffska skolans) väcktes Kant omkr. år 1769 af Hume. Denna drog ur Lockes grundtankar den konseqvensen att kausalitetsbegreppet saknar objektiv giltighet, emedan det icke genom intryck vinnes ur erfarenheten. Det är ett blott subjektivt associationssätt, som eger vigt och värde för menniskans handlande, men icke kan göras till vetenskaplig princip. All kunskap om ting och deras förhållanden är tillfällig, endast om ideers förhållande är nödvändig kunskap möjlig enligt identitetslagen. Härur framgick icke blott metafysikens utan äfven naturvetenskapens och den använda matematikens omöjlighet. För att undgå denna konseqvens lemnade Kant sin åsigt om förnuftets vanmakt att ur egna principer vinna objektiv kunskap, och sökte närmast efter de principer, som möjliggöra vetenskap om det i erfarenheten gifna, hvarvid han utvidgade Humes undersökning så, att äfven den använda matematikens möjlighet undersöktes. Redan i sin skrift *de mundi sensibilis* etc. (1770) skiljer Kant sinligheten och förståndet såsom artskilda kunskapskällor. Den förra har rummet och tiden till sina aprioriska former, hvarigenom objektiv kunskap är möjlig om tingen såsom fenomener; den senare har egna lagar för sin verksamhet och vinner genom dessa reella begrepp om tingen, sådana de i och för sig äro. Men huru dessa begrepp om förståndets nödvändiga verksamhetssätt kunna vara principer för kunskap om en osinlig verklighet har Kant der icke visat. I sitt hufvudverk har han åt dessa begrepp gifvit blott formel betydelse såsom begrepp om naturlagar och nekat möjligheten af metafysisk kunskap. I dissertationen slöt K. från några begrepps giltighet oberoende af erfarenheten till deras positiva giltighet såsom kunskaper om tingen i sig. I kri-

1) Jfr Paulsen 96. K. Fischer III: 258 etc.

tiken af det r. förnuftet skiljer han mellan kategorierna, som gälla endast om erfarenheten, ehuru oberoende af henne, och ideerna, som gå utöfver erfarenheten, men sakna motsvarande föremål och blott ega regulativ och praktisk betydelse. I tvenne fall äro enligt K. nödvändig kunskap om ting möjlig, om nemligen antingen kunskapsförmågan rättar sig med nödvändighet efter tingen, så att naturlagarne äro tankelagar, eller om tingen nödvändigt rätta sig efter kunskapsförmågan, så att tankelagarne äro naturlagar. Den förra åsigten var före Kants kritik allmänt gällande, så att tingen antingen genom en fysisk inverkan på själen bestämde kunskapen, såsom den Lockeska riktningen antog, eller också såsom den Cartesiska lärde, öfverensstämmelsen grundar sig på Guds förmedling eller själen på grund af en præstabilierad harmoni återspeglar den reella verldens tillstånd och process. Kant intager i sitt hufvudverk afgjordt den subjektiva ståndpunkten och visar att objektiv kunskap endast med det vilkor är möjlig, att tingen såsom fenomener rätta sig efter kunskapsförmågan (hvarvid han erinrade om Copernicus, som genom att antaga jordens och den på henne stående åskådarens rörelse förklarade himlakropparnes skenbara rörelse). Icke blott kausalitetslagen, utan alla naturvetenskapens principer gälla, likasom den använda matematiken, med nödvändighet om erfarenheten utan att på henne grunda sin giltighet, de äro nemligen förutsättningar för erfarenhetens möjlighet. Denna metod att genom uppvisande af förutsättningarne för erfarenhetens möjlighet förklara huru kunskapsförmågan ur egna principer kan vinna objektivt giltig kunskap (om verkliga föremål) kallar K. den transscendentala, emedan den går utöfver hvarje enskild erfarenhet, i motsats mot den empiriska eller descriptiva, men utan att lemna erfarenheten i det hela eller erfarenhetens möjlighet ur sigte för att gå till en bortom dess gränser liggande verklighet, hvilken metod K. kallar den transscendenta. Insigten att tingen måste rätta sig efter kunskapsförmågan, så att hennes lagar och former äro principer för allmängiltig kunskap om de förra, kan icke vinnas genom iakttagelse eller induktion från det gifna, utan endast genom deduktion, hvars yttersta grund är den möjliga erfarenheten, hvars förutsättningar måste vara nödvändiga. Erfarenhetens form är icke underkastad den tillfällighet, som Hume uppvisat om dess innehåll, och kan derföre tjena till bevisningsgrund. Dock gör sig Kant vid bestämmandet af denna form skyldig till ett

sväfvande, som försvårar bevisningen, ty än fattar han den i största allmänhet såsom ett på något sätt ordnadt helt af coexisterande och successiva momenter, än åter inbegriper han deri de matematiska och fysiska principerna, i hvilket senare fall Hume med skäl kan neka fundamentum demonstrationis. Men såsom Kants grundåskådning står fast, att han icke, såsom Locke, fattar själen såsom en ursprungligen oskrifven tafla, som genom intryck från de yttre i tid och rum gifna tingen erhåller förnimmelser, genom hvilkas spontana sammanfattning kunskap uppstår, hvars objektivitet kan inses genom en redogörelse för dess uppkomst, utan att han fattar själen och den yttre verlden såsom koordinerade sidor af samma gifna hela, nemligen erfarenheten, hvars form sålunda kunskapen och ytterst medvetandet är. Ur medvetandet såsom erfarenhetens form, eller ur kunskapsförmågan uppvisar K. nödvändigheten af de särskilda former, hvarigenom erfarenheten är ett helt af verkliga och lagbundna föremål, om hvilka sålunda speciella vetenskaper äro möjliga.

Liksom Cartesius gjorde till filosofiens första uppgift att förklara det anspråk på objektivitet, som vissa förnimmelser göra, så vill äfven Kant i kunskapsläran uppvisa giltigheten af det anspråk på allmängiltighet om objekter, som vissa omdömen ega. Men då alla objekter, från subjektiv synpunkt, äro modi percipiendi, så behöfver det äfven undersökas huru medvetandets former kunna vara föremål. Huru en subjektiv förnimmelse kan ställas emot medvetandet, såsom ett från detta skildt föremål, och stå under lagar, som äro andra, än medvetandets blott formella och subjektiva lagar (associations- och tankelagarne), samt huru om föremål med nödvändighet gällande kunskap är möjlig är det problem, som K. uppställer och hvars lösning han icke vill vinna genom en blott beskrifvande iakttagelse af själens utvecklingsgrader och verksamhetsformer, utan genom deduktion af förutsättningarne för erfarenhetens möjlighet. Erfarenheten fordrar från flere sidor förklaring, men sin första genomgående förklaring får hon ur medvetandet såsom dess innehåll. Genom sitt lagbundna sammanhang bilda föremålen en erfarenhet och detta sammanhang är närmast gifvet i och för medvetandet. Hufvuduppgiften för Kant blir sålunda att visa huru medvetandets former ega objektiv giltighet såsom nödvändiga förutsättningar för erfarenhetens allmänna sammanhang och vidare huru de af dessa bestämda speciellare förnim-

melserna få betydelse af objekter. Den psykologiska undersökningen af medvetandets bestämningar utför K. endast för såvidt de förutsättas för den fenomenologiska frågan. Då medvetandets lägsta former sakna objektivitet, men dock förutsättas för de högre och egentligt objektiva funktionerna, så nöjer han sig med att betrakta dem såsom gifna, utan närmare undersökning. Det är egentligen endast formerna för subjektets sjelfverksamhet, som undersökas ur objektiv synpunkt. Men dessa former äro abstrakta eller formella, så att undersökningen endast afser erfarenhetens form. Denna form är medvetandet, som såsom objektiv form är kunskap och, såsom tillika nödvändig, är vetande. Detta har omdömets form. Det allmännaste uttrycket för frågan är således, huru äro nödvändiga eller aprioriska omdömen om objekter möjliga. Identitetslagen anser K. icke vara tillräcklig princip för denna möjlighet, ej heller analysen såsom metod. Såsom diskursivt och analytiskt går tänkandet öfver från en bestämning till en annan, men erfarenheten är ett helt och förutsätter sammanbindning af bestämningarne till enhet och sammanfattning af flere enheter till ett helt. Identitetslagen ligger till grund för de omdömen, som förtydliga de sammanbundna momenterna i en förnimmelse, och bestämmer tänkandets riktning, så att det öfvergår till de med den gifna förnimmelsen samstämmiga begreppen med uteslutande af de motsatta. Men analys vore omöjlig utan fasthållande af sammanhanget mellan de analyserade momenterna, och blotta distinktionen eller öfvergången från ett begrepp till ett annat kan icke gifva kunskap, ty denna fordrar sammanhang, emedan den hänför sig till föremål, men hvarje sådant måste för att vara verkligt vara ett helt af samvarande bestämningar. De i erfarenheten gifna föremålen stå till hvarandra icke i blott identitetsförhållande, så att de alla voro i hvarandra ingående modi af en enda substans, utan deras sammanhang är ett förhållande mellan på något sätt af hvarandra oberoende föremål. Då medvetandet är erfarenhetens form, finnes det tydligen i medvetandet ett sammanhang, som förutsätter en annan princip än identitetslagen. Detta hade isynnerhet Hume påpekat i fråga om kausaliteten, men förklarat detta sammanhang såsom gifvet genom ideassociation, och således egande blott tillfällig giltighet i objektivt hänseende. Emot honom framhåller Kant att äfven i matematiken ett syntetiskt sammanhang, som dock är nödvändigt, eger rum. Således måste medvetandet innebära en för-

måga att gå utöfver ett begrepp till ett annat, som icke är blott en sida af det förra utan ett sjelfständigt begrepp och sammanbinda dem på ett nödvändigt sätt. Detta förutsätter en förmåga att fatta de begrepp, som i analysen diskursivt skiljes från hvarandra, såsom samvarande medelst intuition.

Åskådning ingår således såsom det sammanhållande momentet i hvarje kunskap, som derigenom är syntetisk. Att kunskapen är icke blott analytisk, såsom de föregående visat, utan äfven syntetisk, är det nya hos Kant, som han sjelf starkt framhållit vid formulerandet af sitt problem: huru äro syntetiska omdömen a priori möjliga[1]). Men kan gick dervid för långt, så att han förbisåg att alla omdömen äro på engång analytiska och syntetiska. Tänkandet kan nemligen icke vinna bestämdhet utan genom analys och syntes i förening. Kant gaf för stor omfattning åt de syntetiska omdömena, hvilka han skilde såsom en särskild klass från de analytiska, som fingo betydelse af blotta namnförklaringar. Skilnaden ha af många ansetts vara godtycklig. Så framhåller t. ex. R. Zimmermann (Ueber Kants mathematisches Vorurtheil s. 16) att K. grundat sin lära om de matematiska omdömenas syntetiska egenskap blott derpå, att man vid närmare betraktande »finner» att predikatet icke innehålles i subjektet, hur mycket man än må analysera detsamma. Skilnaden skulle således grunda sig på oförmågan att i vissa fall inse identiteten mellan de förenade begreppen. Dermed sammanhänger Kants egen osäkerhet i enskilda fall, t. ex. huruvida tyngden ligger i materiens begrepp eller icke. Sväfvande är äfven betydelsen af uttrycket någontings begrepp, då man dermed förstår än enheten af de ursprungliga bestämningarne, än åter enheten af alla de väsentliga bestämningarna. I skiljandet mellan analytiska och syntetiska omdömen går K. så långt, att han såsom syntetiska fattar alla sådana, som enligt identitetslagen äro härledda ur syntetiska omdömen. Så skulle t. ex. omdömet $12 = 5 + 7$ vara syntetiskt, emedan det genom konversion är härledt ur det bekanta exemplet på dylika omdömen, nemligen $5 + 7 = 12$. Men tydligen framhålles genom denna konversion att de begge mindre talen

1) Kunskapens syntetiska egenskap var icke alldeles främmande för Locke, då han skilde mellan verbal och reel sanning, och ännu mindre för Hume hvars dithörande undersökningar Kant utförde, såsom han framhåller t. ex. i Kritik d. r. V. ed. Kehrbach 2 Aufl. s. 583 o. Krit. d. pr. V. ed. Kirchman s. 61 o. följ.

äro momenter af det större. Logiken befattar sig, enligt K., endast med analytiska omdömen, emedan den endast betraktar tänkandet, som icke är en objektiv verklighet utan blott form. Allt blott genom tänkandet gifvet sammanhang mellan begrepp grundar sig på identitetslagen, men gifver icke kunskap. Tydligast visar det sig, menar han, i matematiken att blotta tänkandet icke gifver kunskap, ty rent identiska satser ega der icke sin giltighet på grund af sin begripna form, utan på grund af åskådningen. I följd af sina empiristiska förutsättningar har Kant ansett tänkandet vara rent formelt och från detsamma skilt åskådningen så grundligt, att, såsom det sedan skall visa sig, kunskapens enhet blir omöjlig.

Under den ofvan angifna formeln sammanfattar Kant undersökningarne af matematikens och den rena naturvetenskapens erkända och metafysikens bestridda anspråk på objektiv giltighet i kritikens motsvarande delar, æstetiken, logiken och dialektiken. Den rena matematiken ansåg han vara höjd öfver allt tvifvel och ville i dess goda sällskap bringa den rena naturvetenskapen genom att framhålla att de begge bestå af syntetiska omdömen a priori. När sådana omdömen i matematiken äro obestridliga, måste skeptikern rygga tillbaka från försöket att bestrida naturvetenskapens nödvändighet och objektivitet endast på den grund att hennes satser icke äro analytiska. Men i Kants undersökning qvarstår en rest af dogmatisk tendens. Den rena matematikens erkända visshet utsträckes utan vidare till den använda, och äfven den rena naturvetenskapen får anseendet att vara allmänt erkänd, då han antager att erfarenheten är ett helt af föremål, som stå under de matematiska och fysiska lagarne, hvilkas förnekande vore ett förnekande af erfarenheten. När dessa vetenskapers objektiva giltighet är ett erkändt faktum, har kritiken endast att uppsöka de i kunskapsförmågan liggande förutsättningarne för dess möjlighet. Men Kant stannar icke vid detta inledningsvis framstälda antagande, utan går tillbaka till det faktum, att erfarenheten på något sätt är ett helt och uppvisar förutsättningarne härför.

Alla i erfarenheten gifna momenter stå i sammanhang med hvarandra, då erfarenheten på något sätt utgör ett helt. Genom undersökning af ett moment för sig taget kan man icke finna grunden för dess sammanhang med andra, utan detta är oberoende af de i ett visst fall gifna momenterna. Då erfarenheten är med-

vetandets innehåll, måste medvetandet ega former, som äro oberoende af innehållet eller äro aprioriska, men likväl gälla om hvarje särskildt innehåll, för så vidt det skall utgöra moment af erfarenheten. Medvetandet utgör den allmännaste formen eller högsta enheten i erfarenheten, men framträder i speciellare former. Såsom verksamt förutsätter det ett material, som det bestämmer, eller formar. Dess innehåll är den mångfald, som utgör ett helt genom formen, som i förhållande till innehållet är det sätt, hvarpå momenterna äro förenade i en enhet [1]). Det bestämbara materialet är sensationerna och det bestämmande är kunskapsförmågan. Det bestämda hela är erfarenheten, hvars innehåll utgöres af åskådningar eller varseblifningar, och hvars form medvetandet är. Den i erfarenheten gifna motsatsen mellan form och innehåll förutsätter ytterst ett transscendentalt subjekt och objekt, om hvilka vi icke ega någon kunskap, ty erfarenhetens förutsättningar kunna icke anträffas i henne sjelf, och då medvetandet är erfarenhetens form, måste de fattas såsom ting i sig. Företeelsen förutsätter ett väsen, för hvilket och ett väsen, af hvilket den är företeelse. Att betvifla detta har icke fallit Kant in. Att sensationerna ha sin grund i ett transscendentalt objekt uttrycker Kant populärt på samma sätt som Locke, när han säger att tinget afficierar sinnena. Men på andra ställen söker han att göra en exaktare framställning och skiljer mellan grund och orsak, hvilket senare begrepp endast inom erfarenheten eger giltighet, men icke kan användas utöfver hennes gränser. Många hafva derföre ansett det kausalitetsförhållande, hvarmed Kant i inledningen vill karaktärisera kunskapsförmågans brist på medveten spontaneitet i förhållande till sensationerna, falla inom erfarenheten såsom ett förhållande mellan våra sinnen och de för oss gifna yttre tingen, och sakna transcendental betydelse. Till stöd för denna mening kan man anföra ställen, der Kant talar om orsaksförhållande mellan empiriska ting och subjektiva förnimmelser, såsom när han [2]) tillskrifver varseblifningens objekter en grad af inflytande på sinnet, eller säger [3]) att hvarje realitet i företeelsen (realitas phænomenon) kan fattas såsom orsak till sensationen; likaså räknar K. till de yttre ting, »hvarigenom förnimmelser gifvas mig» äfven menniskokroppen [4]). Dock hänvisar Kant

1) Krit. s. 243. 2) Krit. s. 163. 3) Krit. s. 164.
4) Krit. s. 688 jmfr 316, 209.

ytterst till tinget i sig såsom sensationernas grund. Men det är omöjligt att alldeles aflägsna det empiriska föreställningssättet om en yttre inverkan, så länge man icke fått en bestämd skilnad mellan grund och orsak [1]). Begreppet grund saknar utan sinlig användning hvarje reel betydelse enligt K. När förhållandet mellan tinget i sig och kunskapsförmågan icke är ett rums- eller tidsförhållande, så är det för oss alldeles obekant, och då bortfaller äfven hvarje grund för antagandet af ett ting i sig. Allt i erfarenheten gifvet innehåll har då hela sin bestämdhet genom kunskapsförmågan, så att det med förlorande af sin egenskap att vara innehåll äfven förlorar alla för oss bekanta egenskaper. Men då har det sin fullständiga grund i kunskapsförmågan och är fullt inre eller absolut bestämning hos henne, hvilket, såsom bekant, Fichte sökte vidare utföra. Enligt Kant är kunskapsförmågan med hänsyn till innehållet passiv, i anseende till formen deremot aktiv, och innebär således tvänne motsatta förmågor, nemligen sinligheten och det rena förståndet. Dessa bilda liksom tvänne stammar, som möjligen ega en gemensam rot (om nemligen det transsc. objektet är detsamma som det tr. subjektet), men från subjektiv synpunkt äro de skilda till arten. Det finnes nemligen ingen kontinuerlig öfvergång från form till innehåll, eller tvärtom. Konseqvent skulle all form tillhöra förståndet, men K. har vid skiljandet mellan sinlighet och förstånd icke uteslutande afsett grundmotsatsen mellan den aktivt och a priori gifna formen och materialet, utan i första rummet den inom vetandet eller omdömet gifna skilnaden mellan innehåll och form, nemligen begreppen och deras sammanhang i åskådningen.

Den transsc. æstetiken uppvisar de aprioriska principer, som åskådningen lemnar. Sinligheten är förmåga af åskådningar. Dessa äro omedelbara förnimmelser af något enskildt (utgöra det sätt, hvarpå kunskapen omedelbart hänför sig till ett föremål). De sakna således omfång, till skilnad från begreppen, som äro allmänna och endast medelbart hänföra sig till föremål. De förra innebära receptivitet, de senare spontaneitet. Åskådningen kan icke genom utveckling öfvergå till begrepp, lika litet som begreppen genom fördunkling kunna blifva åskådningar. De tillhöra artskilda förmågor,

---

1) Materiens rörelse verkar icke förnimmelser i oss, utan den är sjelf fenomen af en obekant orsaks inflytande på våra sinnen. Krit. s. 326. Jmfr Krit. s. 432, der tinget i sig såsom verkande orsak säges ega en karaktär eller lag för sin kausalitet.

men förutsätta hvarandra för att blifva medvetna, eller utgöra momenter i erfarenheten, ty åskådningen ensam saknar bestämd form och begreppet ensamt saknar innehåll, men form och innehåll äro för sig tagna overkliga [1]). Om man betraktar åskådningarne med bortseende från de förhållanden, som de ega medelst begrepp, så äro de dock icke alldeles formlösa, utan man kan skilja mellan sensationen, som svarar mot innehållet i fenomenet, och de sätt eller former, hvarunder fenomenet är gifvet för sinligheten, så att dess mångfald kan ordnas i vissa förhållanden. Den obestämda form, i hvilken sensationerna ordnas enligt begrepp till varseblifningar af bestämda fenomener eller ting, kan icke sjelf vara sensation och utgör således en apriorisk eller inre och nödvändig bestämdhet hos sinligheten. Tid och rum äro de former, som utgöra sinlighetens subjektiva beskaffenhet, som förutsättas för möjligheten af hennes innehåll och således i tanken gå före alla erfarenhetens data, eller äro a priori. Då sinlighetens bestämningar äro åskådningar, så äro rummet och tiden formela åskådningar [2]). Då allt innehåll i erfarenheten är gifvet för sinligheten, så ega rummet och tiden empirisk realitet, d. v. s. gälla med nödvändighet om den för oss möjliga erfarenheten, så att i den ingen verklighet kan anträffas, som icke har rummets eller tidens form. Men då dessa äro åskådningsformer uttrycka de ingen beskaffenhet hos ting, som icke äro gifna i kunskapsförmågan, hvarföre rummet och tiden, såsom blott subjektiva eller ideella former, sägas ega transscendental idealitet. Medelst flere bevis söker Kant ådagalägga att de äro ursprungliga modi percipiendi, men icke kunna vara af medvetandet oberoende substanser, ej heller former eller förhållanden hos ting i och för sig, som på något sätt upptoges och återspeglades af medvetandet. Vid dessa bevis utgår K. från det faktum att erfarenheten är medvetandets innehåll, och undersöker hvilken betydelse rummet och tiden ega för henne och om de ega någon betydelse använda utöfver hennes gränser. Emot Hume söker han visa att rummet och tiden äro aprioriska och icke blotta abstraktioner, vunna genom iakttagelse af enskilda fall. Emot Leibnitz framhåller han att de icke ega absolut verklighet eller giltighet, utan blott äro menskliga åskådningsformer. Att de icke kunna vara verkliga, af medvetandet oberoende föremål visar Kant in-

1) Krit. s. 246. 2) Krit. s. 49, 244.

direkt äfven i sin framställning af den första kosmologiska antinomien. Att de icke kunna vara bestämningar eller förhållanden hos ting i sig följer deraf, att rums- och tidbestämningar kunna åskådas före de tings närvaro, hvars bestämningar de äro, men detta vore omöjligt, om dessa ting voro oberoende af medvetandet. Blott under tvänne förutsättningar kunna en syntetisk förnimmelse och dess föremål på nödvändigt sätt hänföra sig till hvarandra eller sammanträffa, nemligen om antingen föremålet ensamt möjliggör förnimmelsen, eller förnimmelsen ensam gör föremålet möjligt. I det förra fallet är förhållandet empiriskt och förnimmelsen aldrig a priori möjlig. I det senare är förnimmelsen a priori bestämmande för föremålets form och såsom åskådning är hon sinlighetens formella betingning, med hvilken föremålen såsom företeelser måste öfverensstämma för att kunna åskådas. Det är sålunda blott på ett sätt möjligt, att åskådningen kan gifva apriorisk kunskap, om hon nemligen endast utgör sinlighetens form, ty att sinnets föremål kunna åskådas endast enligt denna sinlighetens form, kan man a priori veta [1]). I en tidigare skrift (von dem ersten Grunde des Unterschiedes der Gegenden im Raume, 1768) hade Kant såsom förutsättning för den använda matematikens möjlighet framstält antagandet, att rummet, såsom förutsättning för möjligheten af sammansättning, egde en af materien oberoende verklighet. Denna verklighet har rummet enligt kritiken såsom subjektiv åskådningsform, som ligger till grund för erfarenhetens möjlighet.

Vid det metafysiska bestämmandet af rummets begrepp visar Kant först att rummet icke är ett empiriskt begrepp, eller att rumsförnimmelsen icke är vunnen genom erfarenhet från de yttre fenomenernas förhållanden, i hvilket fall det vore en abstrakt förnimmelse eller bild af den yttre erfarenhetens form. Detta är omöjligt, ty rummet måste vara gifvet för att man skall kunna hänföra sensationerna till något yttre och för att kunna skilja föremål såsom gifna på olika ställen. Uppfattningen af något såsom yttre förutsätter uppfattningen af rummet, ty intet kan fattas såsom yttre, utan att i rummet skiljas från något annat. Rummet förutsättes för skilnaden mellan ett inre och ett yttre och kan således icke vara en abstraktion från yttre förhållanden. Det hela kan icke härledas ur det ena af de hvarandra ömsesidigt betingande lederna inom det

---

1) Proleg. ed. Kirchmann s. 32.

hela. Då det är omöjligt att fatta något såsom yttre, utan att skilja det från något inre, men denna skilnad endast i rummet är möjlig, så är rummet förutsättning för möjligheten af yttre erfarenhet, eller är a priori. Detta upphäfves icke deraf, att begreppet om det rena eller tomma rummet vinnes genom abstraktion från hvarje empiriskt innehåll. Man Kant framhåller [1]) skilnaden mellan den transscendentala deduktionen af rummet såsom förutsättning för möjligheten af en af all erfarenhet oberoende syntetisk kunskap om föremål, äfvensom för möjligheten af föremål för empirisk åskådning, och å andra sidan den »fysiologiska» härledning, som söker uppspåra kunskapsförmågans första sträfvanden att från enskilda varseblifningar höja sig till allmänna begrepp, såsom Locke anvisade. En sådan empirisk undersökning kan aldrig ådagalägga ett begrepps aprioritet, som endast på en helt annan väg, nemligen den transscendentala är möjlig. Förmedelst en sådan deduktion har Kant följt rummets och tidens begrepp till deras källor och uppvisat deras objektiva giltighet a priori. Kants vanliga uttryck att åskådningsformerna gå före de åskådade föremålen afser icke tidsordningen, ty all kunskap börjar otvifvelaktigt med erfarenheten, såsom man äfven kan finna af följande yttrande [2]): die Zeit geht zwar als formale Bedingung der Möglichkeit der Veränderungen vor dieser objektiv vorher, allein subjektiv und in der Wirklichkeit des Bewusstseins ist diese Vorstellung doch nur, so wie jede andere, durch Veranlassung der Wahrnehmungen gegeben. Erfarenheten har rummets form, som således är förutsättning för möjligheten af hvarje för oss gifvet föremål. Den kunskap, som vi utveckla om denna form, med bortseende från hvarje särskildt innehåll är apriorisk, ty dess giltighet grundas icke på sensationerna. Vi kunna konstruera rumsformer med visshet att grunden för deras egenskaper ligger i lagarne för vår konstruktion och icke beror på materialets beskaffenhet.

Det andra beviset utgår från ett psychologiskt faktum, att man kan abstrahera från hvilket i rummet gifvet föremål som helst, men icke från rummet sjelft, såsom det hela, som icke är samordnadt med tingen, utan är förutsättning för deras sammanhang. Kants mening är det likväl icke att man kunde abstrahera från allt innehåll i rummet [3]), ej heller att det vore omöjligt att tänka andra

1) Krit. s. 105—6. 2) Krit. s. 374. 3) Krit. s. 154.

åskådningsformer såsom möjliga. Kant sjelf säger [1]): lasse ich hingegen alle Anschauung weg, so bleibt doch noch die Form des Denkens. Daher erstrecken sich die Kategorien weiter, als die sinnliche Anschauung, weil sie Objekte überhaupt denken, ohne noch auf die besondere art (der Sinnlichkeit) zu sehen, in der sie gegeben werden mögen. Vi kunna sålunda tänka oss föremål såsom möjliga utan att vara gifna i rummet och då äfven tänka oss att intet rum finnes. Kant anser således icke rummet vara betingning för föremål öfverhufvud, utan endast för de för oss i åskådningen gifna föremålen. Att vi hafva en yttre erfarenhet är tillfälligt, men nödvändigt är det, att den gifna yttre erfarenheten endast såsom varande i rummet är möjlig, ty det är omöjligt att föreställa sig yttre föremål såsom verkliga, men rummet såsom overkligt. Från det första beviset skiljer sig detta sålunda, att det första stödjer sig derpå, att föremål icke kunna fattas såsom yttre, utan att fattas i rummet; det andra stödjer sig derpå, att vi icke kunna fatta verkliga föremål, utan att fatta dem i rummet, men väl kunna fatta rummet utan något bestämdt föremål. Vi kunna tänka oss föremål i allmänhet utan rum, men vi kunna icke åskåda rumlösa föremål. Vi kunna likaledes tänka oss rum utan föremål, men vi kunna icke åskåda det rena rummet. Det absoluta rummet är blotta möjligheten af yttre företeelser och för sig blott tanketing [2]). Kant vill ådagalägga att rumsförnimmelsen förutsättes för hvarje förnimmelse af *för oss* gifna föremål och att sålunda vår kunskap om rummet med säkerhet gäller om alla dessa föremål.

Exakt uttryckes Kants åsigt sålunda: det är logiskt möjligt att tänka sig föremål utan rumsbestämdhet, men det är logiskt omöjligt att tänka rum såsom verkligt utan föremål (ty rummet är till sin natur blott form), vidare är det psykologiskt omöjligt att åskåda föremål utan rum, äfvensom att åskåda rum utan all empirisk bestämdhet, men väl är det möjligt att medelst abstraktion från hvarje särskildt innehåll fatta rummet såsom tomt och derigenom af detsamma vinna en bild, som till sitt kunskapsvärde är ren, då det deremot för oss är omöjligt att fatta de i vår erfarenhet gifna föremålen såsom saknande all rumsform, så att vi om dem skulle kunna vinna kunskap, som för sin giltighet i intet afseende förutsätter kunskap om rumsformen eller deras qvantitativa

1) Krit. s. 234. 2) Krit. s. 357.

bestämdhet. På detta sätt får beviset transscendental betydelse, eller uppvisar vilkoren för möjligheten af kunskap om det för oss gifna. Om rummet kunna vi hafva kunskap, som icke beror på innehållet, men icke tvärtom, ty kunskap om innehållet förutsätter kunskap om formen. Förutsättningen måste sjelf vara till sitt kunskapsvärde oberoende af det betingade, om den än med hänsyn till sin empiriska uppkomst kan i sin ordning förutsätta det betingade såsom sin realgrund eller föranledande vilkor. Beviset afser dock icke rummets och de deri gifna föremålens förhållande till hvarandra med hänsyn till tidsföljden i vårt empiriska medvetande, utan med hänsyn till deras ordningsföljd i tänkandet, när de betraktas såsom momenter i samma hela. Menniskan kan icke i sitt medvetna lif frigöra sig från uppfattningen af rummet, om hon än kan fördunkla den genom uppmärksamhetens starka fästande på något till sitt eget väsen öfver all rumsbestämdhet höjdt föremål. Men äfven den abstraktaste och osinligaste förnimmelse är bunden vid något schema och hänför sig derigenom till rummet, som, när schemat bestämdare fattas, framträder mera tydligt. Denna inre erfarenhet förutsätter att rummet är den egendomliga form, hvarunder alla föremål måste vara för oss gifna.

Det tredje beviset att alla begrepp om rummet förutsätta en apriorisk åskådning, som sålunda ligger till grund för dessa begrepp, hvilar på en utredning af rumsförnimmelsens art. Det visar att rumsförnimmelsen icke kan vara ett genom abstraktion bildadt allmänt begrepp om förhållanden mellan ting öfverhufvud. I detta fall skulle nemligen rummet finnas i en flerhet af arter eller exemplar, hvilkas gemensamma bestämning rummet vore, såsom bildadt genom abstraktion från deras olikartade bestämningar. Rummet skulle då såsom innehållsbestämning ingå helt och odeladt i sina omfångsmomenter. Men rummet ingår endast med inskränkning i hvarje särskildt rum, som således måste vara del af rummet. Detta kan icke vara gifvet genom sammansättning, ty det begränsade förutsätter det, hvaraf det är en begränsning, och hvarje rum, som på något sätt skiljer sig från andra, gör detta genom begränsning af rummet såsom det hela, som ligga till grund för sina delar. Uppfattningen af blott ett föremål är åskådning, således ligger åskådningen af rummet till grund för begreppen om bestämda rum och förhållanden i rummet. Man skulle emot detta bevis kunna

invända att, om än rummet, så snart det fattas såsom egande egen verklighet, måste tänkas såsom ett, eftersom det är i sitt slag oändligt, d. v. s. endast af ett annat rum kan begränsas, uteslutes likväl deraf icke möjligheten, att olika väsenden med olika erfarenhet äfven hade andra arter af rum. Men Kants bevis afser vår erfarenhet och det för oss gifna rummet såsom dess kunskapsgrund. Andra väsendens åskådningsformer äro för oss alldeles obekanta. Vidare kan anmärkas, att en från vår afvikande åskådningsform endast oegentligt kan kallas rum. En annan invändning vore den, att våra sinnen såsom artskilda förnimmelseområden egde hvartdera sitt eget rum, så att synsinnets verld väl stode i ett lagbundet förhållande till känselsinnets, utan att dock vara gifven i samma rum. Härför synes äfven det förhållande tala, att blindfödda personer, som genom operation fått syn, icke genast, utan först genom öfning fatta sammanhanget mellan den nya verld, som framträder för deras synsinne, och den välbekanta för deras känselsinne gifna verlden. Men om än rummet genom det ena eller det andra sinnesorganets egendomliga muskelkänsla först bringas till medvetande, så är dock det rum, som utgör formen för erfarenheten, ett helt. De olika sinnenas rum begränsa icke hvarandra, utan sammanfalla för det utvecklade medvetandet. Kants bevis afser icke det sätt, hvarpå rummet blir gifvet för medvetandet, utan närmast den betydelse, som rumsförnimmelsens form eger för kunskapen om rummet. Den fysiologiskt-psykologiska förklaringen af rumsförnimmelsen ur känslan af sinnesorganernas rörelse må ega sitt värde med hänsyn till sina förutsättningar, men kan icke ställas emot Kants åsigt, som intager en helt annan ståndpunkt, nemligen den transscendentala [1]). Förnimmelsen af rummet såsom enhet ligger till grund för uppfattningen af rummet såsom mångfald, hvarföre de matematiska begreppen och grundsatserna för sin giltighet förutsätta åskådningen af rummet. De många skilda rummen utgöra den erfarenhet, som för sin möjlighet förutsätter det ena odelade rummet, som såsom sådant icke är gifvet i erfarenheten och icke kan uppstå genom sammansättning, utan genom delning och syntes af delarne. Rumsåskådningen eller rummet såsom enhet är icke gifvet genom sensation, ty denna är bunden vid bestämda rum. Den rena rumsåskådningen utgör förutsättning för varseblifningen, som i sin be-

1) Jmfr Wundt, fysiol. Psychologie II: s. 161 och följ.

stämda beskaffenhet icke är blott åskådning. Denna varseblifning skulle vara empirisk i formel mening, om det för oss gifna rummets egenskaper skulle vara föränderliga, så att t. ex. dess krökningsmått icke skulle vara konstant, eller att med slägtets stigande utveckling utsigten i en ny dimension skulle öppna sig. I detta fall vore nemligen en flerhet af rum gifna, som bildade arter under ett empiriskt rumsbegrepp, som visserligen förutsatte det ena transcendentala rummet, såsom Kant här visat, men utan att deraf följde att de speciella matematiska begreppen skulle ega giltighet om hvarje i erfarenheten gifvet rum. Kant har endast visat att våra åskådningsformer äro nödvändiga förutsättningar för vår specifikt bestämda erfarenhets möjlighet [1]). Denna erfarenhet är sjelf tillfällig, och rummet såsom en allmän form för densamma är likaledes tillfälligt, ty andra åskådningsformer äro likaväl möjliga. Efterkantiska filosofer hafva väl försökt att deducera rummet och tiden såsom nödvändiga former för hvarje ändligt medvetande, men förgäfves. Rummet är icke, såsom Kant ofta oförsigtigt uttrycker sig, sinlighetens form, utan form för sinlighetens innehåll. Om detta innehåll så vexlade, att det lemnade rummets form och antoge en annan, så vore dermed en annan erfarenhe gifven, men Kants teori afser den gifna erfarenheten. Om rummet sjelft vexlade, så skulle det lemna sin gifna och antaga en annan form och grunden för vexlingen skulle ligga i sinlighetens form. Men sinlighetens former eller transscendentala bestämningar äro icke gifna i erfarenheten och således höjda öfver tiden [2]). Följaktligen kan sinlighetens sätt att forma sitt innehåll icke vexla. Rummet och tiden äro koordinerade former, ty ingendera ingår i den andra [3]). När all vexling förutsätter tid, men rummet icke faller i tiden, kan det icke vexla, om än det sinliga innehållet kan antaga olika former.

I det fjerde beviset härledes rummets egenskap att vara åskådning ur dess oändlighet. Ett begrepp kan icke hafva oändligt innehåll, ehuru det kan omfatta en oändlig mängd föremål, då deremot rummet tänkes såsom en oändlig gifven storhet, hvars alla delar äro samtidigt gifna. Således är rummet åskådning a priori. Stor-

1) Krit. s. 331.

2) Jmfr Kants hypotes att den absoluta och inre orsaken till den yttre åskådningen skulle upphöra. (331).

3) Krit. s. 58.

het är gifven genom syntes af likartade mångfaldsmomenter i en åskådning. Såsom storhet fattas således rummet genom delning och syntes af delarne. Det medvetna (bestämda) rummet är ändligt, ty denna syntes kan aldrig fulländas. Dess oändlighet är gifven endast i medvetandet om gränslösheten i den möjliga fortgången vid syntetiserandet.

De ofvan framstälda bevisen ådagalägga rummets nödvändighet och allmängiltighet i förhållande till erfarenheten. Rummet kan icke vara gifvet genom sensation eller passivitet, eller vara bundet vid något visst tillstånd, utan utgör den form, i hvilken subjektet upptager ett gifvet innehåll. Bevisen äro metafysiska och transscendentala i vidsträckt bemärkelse, emedan de bevisa att rummet är a priori, men egentligt transscendentala äro de icke, emedan de icke direkte ådagalägga att rummet är princip för objektiv och apriorisk kunskap. Det bevis för rummets aprioritet, som Kant kallar transscendentalt, betraktar rummet med hänsyn till möjligheten af de matematiska omdömena, som äro syntetiska och aprioriska. Ur ett begrepp kunna inga satser härledas, som gå utöfver begreppet, således måste rummet vara åskådning a priori. Äfven i detta bevis är icke den transscendentala undersökningen af rummet fullständigt utförd, ty det är här icke egentligen fråga om våra rumskonstruktioner äfven gälla allmänt och nödvändigt om ting, utan endast huru det är möjligt att om dessa rumsformer sjelfva ega syntetisk och nödvändig kunskap. Om den rena matematikens kunskapsvärde yttrar sig Kant på olika sätt. Här, såsom på många andra ställen, särskildt i metodläran betraktar K. det rena rummet såsom varande föremål utan att vara bestämdt af något, som fyller och begränsar detsamma, äfvensom matematiken såsom en kunskap, som framställer sina föremål utan all hänsyn till erfarenheten. På andra ställen framhåller han deremot bestämdt, att ren matematik utan all hänsyn till erfarenheten icke är kunskap, utan blott en lek af den produktiva inbildningskraften [1]). Matematikens egentligt transscendentala princip uppvisas vid den systematiska framställningen af alla syntetiska grundsatser uti principen för åskådningens axiomer: alla åskådningar äro extensiva storheter, hvarigenom matematiken får giltighet för alla i åskådningen gifna föremål [2]).

1) Krit. 669, 155. 224.

2) Krit. s. 159, jmfr Paulsen a. st. s. 164.

Såsom föremål kunna rummet och tiden strängt taget icke vara gifna utan förståndets medverkan. Rummet, fattadt såsom föremål, innehåller mera än åskådningens blotta form, nemligen sammanfattning af mångfalden, som genom sinlighetens form är gifven, i en åskådlig förnimmelse. Åskådningens form gifver blott mångfald, men den formella åskådningen gifver enhet åt förnimmelsen. Denna enhet förutsätter en syntes, som icke tillhör sinligheten, men likväl går före hvarje begrepp [1]). I den transc. æstetiken betraktar Kant rummet och tiden såsom formella åskådningar och framhåller öfvervägande deras enhet och kontinuitet; i den transc. logiken går han längre och visar att de ursprungligen äro åskådningsformer och såsom sådane äro diskreta och icke äro gifna i erfarenheten, emedan ingen förnimmelse kan vara medveten utan förståndets medverkan. Kant vill visserligen vid betraktelsen af sinligheten afsöndra allt, som förståndet dermed medelst begrepp tänker [2]), men fullständigt utfördt skulle detta omöjliggöra betraktelsen. Den blotta åskådningen är för sig tagen blind och en blott transscendental förutsättning. Rummet och tiden, sådane de för oss äro gifna, eller såsom former för vår erfarenhet, äro icke enkla och rent sinliga, utan kunna upplösas i tvänne faktorer: den transscendentala åskådningsformen och den genom förståndet deri införda enheten eller formen. Den diskreta åskådningsformen behöfver sjelf formas af förståndet genom en ursprunglig sammanfattning af mångfalden till enhet som förutsättes för kategorierna. Den formade åskådningen delas sedan i många »nu» och »här», hvilka sammanfattas enligt kategorierna till bestämda rums- och tidsbilder [3]). För sig taget, utan begrepp, är rummet icke storhet eller föremål, ty förutsättningen för att kunna fatta ett objekt kan sjelf icke fattas såsom objekt [4]). Rena rums- och tidsåskådningar, såsom föremål betraktade, äro yttringar af den produktiva inbildningskraften [5]). Från denna synpunkt är rummet blott schema [6]). Det absoluta rummet är blotta möjligheten af yttre företeelse, hvarföre den empiriska åskådningen icke kan sägas vara sammansatt af varseblifning

1) Krit. s. 678. 2) Krit. s. 50.

3) Rummet är verkligt derigenom att ett rum fogas till ett annat rum, men föreställningen om ett sammansatt är icke hemtad ur åskådningen. Werke, ed. Rosenkrantz I s. 502.

4) Krit. s. 336 jmfr A. Krause die formale Logik des Herzens s. 107.

5) Proleg. s. 59. 6) Krit. s. 154.

och tom åskådning [7]). Att fatta rummet såsom en i sinligheten liggande färdig form, som förenas med eller fylles af ett innehåll, är således oriktigt.

Kants metafysiska exposition af tidens begrepp innebär samma tankegång, som hans bevis för rummets aprioritet. Först visar han att tiden icke är ett empiriskt begrepp, som vore vunnet genom abstraktion ur någon erfarenhet. Tidsförnimmelsen måste vara apriorisk, ty eljest vore det omöjligt att föreställa sig att något vore samtidigt eller efter hvartannat. Såsom form för hela vår erfarenhet gäller tiden med nödvändighet om hvarje del af densamma. Men man kan icke genom någon undersökning af erfarenhetens delar med säkerhet finna att tiden gäller om hela erfarenheten. Tiden är väsentligen en, så att det är omöjligt att fatta flere momenter såsom gifna i samma eller skilda tider, utan att fatta den ena tiden såsom den gemensamma relationsgrunden. På samma sätt visade K. om rummet att detta är en nödvändig form för hvarje särskild yttre erfarenhet, ty det vore omöjligt att i rummet skilja något från sig sjelf eller från annat, om man icke fattade rummet såsom den gemensamma relationsgrunden för alla på detta sätt skilda momenter. Uppfattningen af den gemensamma enheten är nödvändig förutsättning för uppfattningen af de många ur dess synpunkt gifna förhållandena och kan sålunda icke uppkomma ur uppfattningen af dessa många, om än denna enhet eller form, såsom tom eller ren, bringas till medvetande genom abstraktion.

Sedan K. sålunda ådagalagt tidens nödvändighet såsom allmän form i förhållande till alla särskilda tidsbestämningar, framhåller han i andra beviset hans nödvändighet i förhållande till alla för oss gifna åskådningar. Bevisningsgrunden är vår oförmåga att tänka företeelser, som voro för oss gifna utan att vara i tiden. Ur medvetandets begrepp kan man icke uppvisa tidens nödvändighet. Tiden är således tillfällig såväl i förhållande till en erfarenhet öfverhufvud, som till medvetande i allmänhet. Men för vårt medvetande, som eger denna bestämda erfarenhet till sitt innehåll, eger tiden nödvändighet i anseende till hvarje särskildt innehåll, emedan det för oss är omöjligt att föreställa oss en bestämd företeelse, som icke vore gifven i tidens form. Tiden är således vårt medvetandes

---

7) Krit. s. 357.

sätt att fatta sitt innehåll och, då tiden sjelf icke kan vara i tiden, är detta sätt icke vexlande i förhållande till innehållet. Huru tiden i detta afseende förhåller sig till medvetandet kan icke härur närmare bestämmas, ty det ändliga medvetandet har motsatta former och kan sålunda ha tid- och icke-tid till åskådningsformer. Tiden är nödvändig blott i förhållan till hvarje moment af vår gifna erfarenhet. Vidare äro alla tidsdelar gifna genom inskränkning af den oändliga tiden, som är en, men den förnimmelse, som kan hänföras blott till ett enda föremål, är åskådning. Särskilda tider äro icke arter af tid, utan delar. Transscendentalt uppvisas tidens aprioritet såsom nödvändig förutsättning för tidsaxiomerna. Dessa äro nödvändiga och allmängiltiga och kunna således icke vara hemtade ur erfarenheten, utan förutsättes för henne. Foronomien förutsätter att tiden är åskådning a priori, ty rörelse innebär förenande af motsatta bestämningar hos samma subjekt. Huru detta är möjligt kan icke inses ur begrepp; således är tiden, som ligger till grund för denna möjlighet, åskådning a priori.

Förhållandet mellan de begge åskådningsformerna har Kant icke närmare undersökt. När han säger rummet vara formen för det yttre sinnet och tiden för det inre, anser han tydligen att det förra har mera objektiv betydelse, såsom det förhållande, hvarigenom föremål skiljas från subjektet och från hvarandra, och att den senare egentligen är den form, hvarunder subjektet fattar sin egen bestämdhet. Då tiden icke kan stå i något rumsförhållande till rummet, i hvilket fall detta skulle vara det hela, så är skilnaden mellan de begge åskådningsformerna såsom den ena inre och den andra yttre endast en från rummet hemtad analogi, som dock icke får drifvas så långt, att rummet fattas såsom yttre i logisk mening och således såsom form för ett relativt, men tiden för ett absolut sinne, ty sinnet är till sitt begrepp relativt. Då all erfarenhet utgör medvetandets innehåll och således har en subjektiv sida, så får tiden såsom form äfven för de blott subjektiva bestämningarne större omfattning än rummet. Tiden har visserligen ingen gemenskap med gestalt eller läge o. s. v., utan bestämmer förnimmelsernas förhållande i vårt inre tillstånd [1]), men medelbart omfattar han äfven den yttre erfarenheten, för så vidt den bestämmer det inre sinnet. Rummet kan deremot icke fattas såsom medelbar form för

1) Krit. s. 60

de inre tillstånden. En närmare utredning häraf skulle äfven ur kunskapsteoretisk synpunkt varit önskvärd, ty det är vigtigt att utreda om menniskan har någon inre bestämdhet, som icke är väsentligen bestämd af en objektiv eller yttre verklighet och således på något sätt förutsätter rummet. Om allt sinligt hänför sig till rum och tid, men förnimmelserna på något sätt äro höjda öfver rummet, så har man att undersöka om de icke äfven på samma sätt äro höjda öfver tiden och således utgör ett på något sätt osinligt innehåll. Fenomenologien eller kunskapsläran, får liksom antropologien, propædeutisk betydelse för filosofien endast för såvidt den uppvisar en öfver det relativas motsatser höjd verklighet. När Kant fattar tiden såsom form för erfarenhetens subjektiva och rummet för dess objektiva sida och medvetandet såsom hela erfarenhetens form, så ligger deri en, af hans efterföljare utförd, hänvisning på medvetandet såsom det absoluta. Själen och naturen kunna då icke längre fattas såsom koordinerade, emedan själen visar sig vara mera egentligt subjekt.

Den bekanta frågan om sammanhanget mellan tänkande och utsträckning är, enligt Kant, ingen annan än denna: huru är yttre åskådning möjlig i ett tänkande subjekt. Denna lucka i vårt vetande anser han aldrig kunna fyllas, utan man betecknar den dergenom, att man tillskrifver de yttre företeelserna ett transscendentalt föremål, som är orsaken till detta slags förnimmelser, men om hvilket vi aldrig skola vinna något begrepp [1]). I öfverensstämmelse härmed fattar han rummet och tiden såsom fenomener [2]) och säger att rummet motsvarar vår sinlighets förhållande till objekterna, men är icke likt objektet [3]), äfvensom att rummet och tiden hafva utom de subjektiva äfven objektiva grunder, som möjligen äro likartade [4]). Det transscendentala föremålet, som ligger till grund för de yttre företeelserna kan äfven vara subjekt för tankarne [5]). Då Kant fattar fenomenet såsom det obestämda föremålet för en empirisk åskådning, skulle man genom att pressa sådana uttryck kunna komma derhän att rummet och tiden vore gifna genom sensation, hvilket är orimligt. De äro aprioriska former och utgöra såsom sådane sinlighetens egendomliga, af hvarje särskildt innehåll och bestämdhet genom objekter oberoende sätt att upptaga det gifna innehållet.

1) Krit. s. 330 jmfr s. 658.
2) Krit. s. 66 Prol. s. 43. 3) Prolegt s. 41.
4) Krit. s. 700. 5) Krit. s. 305.

De ega nödvändig objektiv giltighet för vår erfarenhet, men ur metafysisk synpunkt äro de blott subjektiva former, som sakna all betydelse för en verklighet, som icke betraktas i förhållande till vår sinlighet. De ligga såsom formella vilkor till grund för allt för oss gifvet innehåll, men icke för hvarje innehåll med bortseende från vår sinlighet. Om andra ändliga väsenden åskåda under samma former är omöjligt att afgöra, men urväsendets åskådning kan, såsom ursprunglig och intiutiv, icke vara bunden vid dessa former.

Denna Kants lära om rummets och tidens idealitet rönte, hvad rummet beträffar, icke så stort motstånd, ty den var af föregående filosofer förberedd genom uppvisandet att de yttre tingen äro fenomener. Men att tiden blott är en subjektiv åskådningsform, och således allt i honom gifvet innehåll är fenomen, var svårare att inse. Man fattar nemligen sig sjelf och sina inre tillstånd omedelbart, icke sådane de visa sig för någon annan, utan sådane de äro i och för subjektet. Förnimmelserna följa efter hvarandra i tiden, som således är verklig såsom form för en inre bestämdhet. Vederläggningen af denna anmärkning anser Kant icke ega någon svårighet. Tidens realitet betyder dess objektiva giltighet, men denna är empirisk eller inskränkt till erfarenheten och är ur metafysisk synpunkt blott subjektiv, icke objektiv eller absolut. Tiden har verklighet endast såsom förnimmelse, men icke såsom objekt. Om vi sjelfva eller något annat väsen kunde åskåda oss utan detta vilkor för sinligheten, så skulle de bestämningar, som vi nu fatta såsom förändringar, lemna en kunskap, i hvilken tidsförnimmelsen icke skulle förekomma [1]). Tiden är det inre sinnets form, men detta inre sinne är icke det transscendentala subjektet såsom sådant, utan sådant det företer sig för sjelft. Ett subjekt, som fattar sig såsom inre sinne, framträder i denna uppfattning blott såsom fenomen, ty för att subjektet skall kunna fatta sig såsom väsen måste dess åskådning vara intellektuel. Detta vore den, om genom blotta jagförnimmelsen eller sjelfmedvetandet all mångfald i subjektet vore sjelfverksamt gifven. Men menniskan måste för att bli medveten af sig sjelf uppsöka medelst inre varseblifning den i subjektet förut gifna mångfalden och fattar sig på det sätt, hvarpå hon inifrån afficieras, icke sådan hon omedelbart sjelfverksamt skulle

1) Krit. s. 63.

fatta sig, således sådan hon företer sig, icke sådan hon är [1]). Likväl framhåller Kant emot Leibnitz att rummet och tiden äro positiva former och icke följa af bristande klarhet i förnimmandet, så att de skulle innebära ett förvirradt sammanhopande af den sanna verklighetens bestämningar [2]). Det medvetande, hvars innehåll är gifvet i rummets och tidens former, har i dessa former en qvalitativ bestämdhet, som icke är en följd af substansens qvantum, d. v. s. af en viss grad af inskränkning i perceptionskraften, ehuru den förutsätter en intuitus derivativus. Om man än i oändlighet stegrade klarheten och tydligheten i uppfattningen af det i rummet och tiden gifna innehållet, så skulle man ändå aldrig i dem anträffa något i sig verkligt, emedan de endast innehålla relationer. Tids- och rumsförhållanden uttrycka endast föremålets förhållanden till subjektet, men inga inre bestämningar hos objektet i och för sig taget [3]). Skilnaden mellan det sinliga och det intellektuela är icke en grad- utan en artskilnad, ty den afser icke kunskapens form utan dess ursprung. Om än rummet och tiden äro nödvändiga former för vår erfarenhet, så äro de likväl icke nödvändiga för andra ändliga väsendens erfarenhet. Om de vore genom abstraktion vunna bilder af tingens förhållanden, så skulle de, när de fattas för sig, icke motsvara det verkliga. utan vara förvirrade, emedan de såsom bilder vore allmänna, men i verkligheten icke funnes utan de restriktioner, hvarmed de af naturen äro behäftade, och allmängiltig och nödvändig kunskap om dem vore omöjlig [4]).

Den transc. logiken betraktar den andra kunskapskällan, nemligen förståndet, som hänför de i sinligheten gifna förnimmelserna till föremål, och bestämmer ursprunget, omfånget och den objektiva giltigheten af de kunskaper, som grunda sig på begrepp, som hafva hvarken empiriskt eller öfverhufvud æstetiskt ursprung. Genom vårt sjelfmedvetande, som framträder i tanken »jag är», är ingen mångfald gifven, utan jagförnimmelsen vinner bestämdhet genom att upptaga och sammanbinda ett i åskådningen gifvet innehåll. Den högsta grundsatsen för all kunskap är den, att åskådningens mångfald måste vara underkastad vilkoren för medvetandets enhet, liksom den står under rummets och tidens formela

1) Krit. ss. 72—73, 664. 661. 673—5.

2) Kants Werke ed. Rosenkrantz I: 469.

3) Krit. ss. 71—2. 4) Krit. s. 65.

vilkor. Genom verksamhet måste jaget genomlöpa och sammanfatta den gifna mångfalden till ett helt. Gifven är mångfalden i den meningen att jaget icke fattar sig såsom grund till densamma, utan såsom bundet eller passivt. Förståndet är den aktiva förmågan, som sammanfattar det gifna till ett helt, hvarigenom detta blir medveten förnimmelse och verkligt objekt. Hvarje aktuel bestämning hos medvetandet har nemligen en dubbel sida; den utgör ett subjektivt tillstånd hos det förnimmande subjektet och hänför sig på något sätt till ett af subjektet oberoende objekt. Denna motsats mellan det subjektiva och det objektiva, som genomgår hela vår erfarenhet, förklarar Kant i sin undersökning af förståndet, der han visar först huru subjektiva tillstånd kunna vara objekter och sedan huru bestämningar hos de förra kunna säkert gälla om de senare d. v. s. huru vetande eller objektivt giltig kunskap är möjlig. Från sinligheten skiljer sig förståndet såsom spontant formande förmåga och dess verksamhet är tänkandet. Att tänka är, enl. K., att förena förnimmelser i ett medvetande. Äfven sinligheten sammanhåller genom en intuitiv, men omedveten synopsis sitt innehåll i det obestämda rummet och tiden. Först genom förståndet blir detta innehåll medvetet och vinner objektiv verklighet såsom ting och deras bestämningar. Genom sinligheten äro föremål gifna, genom förståndet tänkta, och intet föremål är möjligt utan att innehålla något gifvet och något tänkt. Först genom de begge förmågornas samverkan blir det gifna tänkt och derigenom ett föremål. Från subjektiv synpunkt är föremålet varseblifning och består af sensationer, som utgöra innehållet i en ren åskådning, som utgör formen, och af begrepp, som äro de regler, enligt hvilka innehållet fått en bestämd form i åskådningen. Ingendera af dessa faktorer i allt aktuelt medvetande är verklig för sig, utan endast i förening med de öfriga. För sig tagen är åskådningen blind, och utan åskådning är begreppet tomt. Detta fasthåller dock K. icke stängt. Endast för kunskapen äro dessa begge sidor lika väsentliga. Men när man ser bort från den objektiva giltigheten, anser han det vara möjligt att tänka utan att åskåda och tvärtom. På detta sätt blifva begrepp och åskådningar skilda endast till graden af innehållsrikedom, så att begreppet utgör en sammanfattning af blott vissa bestämningar hos åskådningen och derföre endast medelbart genom restriktion af omfånget kan hänföras till enskilda föremål. Å ena sidan fattas begreppet såsom blott form, som får

allt sitt innehåll ur åskådningen, och utan denna icke är verklig; å den andra får det en egen betydelse, som blott inskränkes genom subsumtionen af åskådning under begreppet. Fattas begreppet såsom endast utgörande medvetandet om enheten i den successivt genomlupna och reproducerade mångfalden af åskådningsmomenter [1]) så utgör det för sig taget blott det abstrakta medvetandet, som endast till graden är skildt från den lägre form af medvetande, som är gifven i blotta åskådningen. Vore detta Kants mening, så skulle han i detta afseende intaga samma ståndpunkt, som Locke. Men emot denne framhåller han att förståndet har egna lagar, enligt hvilka det sammanfattar den sinliga mångfalden, och att begreppen om dessa lagar utgöra en apriorisk bestämdhet hos medvetandet.

Då alla menniskans förnimmelser falla efter hvarandra i tiden, så måste de, för att bilda bestämda varseblifningar, sammanfattas af medvetandet. Denna förmåga kallar K. inbildningskraft. Sjelfva sammanfattandet måste ske efter bestämda lagar, som äro begrepp. Det rena sjelfmedvetandet, som ligger till grund för hvarje i en viss tidpunkt bestämdt medvetande, kallar han apperceptionens rena enhet. Förståndet är detta medvetande rigtadt på inbildningskraftens verksamhet, hvarigenom det får ett visst innehåll, nemligen begreppen om de lagar, som ligga till grund för hans verksamhetssätt. Det är således icke någon ursprunglig förmåga, utan eger enhet genom det rena medvetandet och mångfald genom inbildningskraften [2]). De begrepp, som utgöra denna mångfald, äro icke hemtade ur åskådningen, utan äro till arten från henne skilda. De utgöra nemligen medvetandets enhet i de olika omdömes formerna. De måste, såsom bestämda begrepp, ega en viss sjelfständighet, och genom dem är förståndet ett helt för sig. I sitt dömande framträder förståndet såsom sjelfbestämdt. Så t. ex. när det sammanfattar rumsmomenter till en cirkel, inlägger det i åskådningen en lag för dessa momenters förhållanden [3]). Tänkandet är rent, när det icke hemtar något innehåll ur den empiriska åskådningen. Det rena tänkandet hänför sina begrepp till de rena åskådningarne rummet och tiden. Såsom formande åskådningarne, måste förståndet ega begrepp, som äro väsentliga för tänkandet, så att de måste återfinnas i alla särskilda yttringar af tänkande och derigenom äro

---

1) Krit. s. 48. 2) Krit. s. 129. 3) Prol. s. 77, 78.

nödvändiga förutsättningar för möjligheten af objekter och objektiv kunskap [1]). Genom dessa begrepp är förståndet ett sjelfständigt och inom sig slutet helt. Den transscendentala undersökningen af förståndet har att ådagalägga dessa rena begrepps objektiva giltighet såsom begrepp om naturlagar, men förutsätter en (metafysisk) härledning af dem ur en princip äfvensom ett uppvisande af deras nödvändighet för förståndets egen möjlighet. Den första uppgiften är således att ur en princip fullständigt härleda alla förståndets rena och ursprungliga, af all åskådning oberoende begrepp, med utelemnande af alla härledda rena begrepp. Denna princip måste ligga i förståndets eget begrepp. Genom den rena apperceptionen eger förståndet genomgående eller absolut enhet, genom inbildningskraften en flerhet af sätt att sammanfatta en mångfald af förnimmelser till denna enhet. I de olika slagen af omdömen framträder enheten specificerad och genom att med abstraktion från allt innehåll reflektera på sjelfva omdömenas former vinner man de ursprungliga och rena begreppen om de lagar. som ligga till grund för allt tänkande och derigenom för all kunskap. På detta sätt finner K. sin bekanta kategoritafla.

Angående det sätt, hvarpå K. uppvisat kategorierna såsom förståndets lagar, råder, som bekant, stor meningsskiljaktighet. Många anse att han blott genom iakttagelse af förståndets faktiska verksamhetsformer funnit de till grund för dessa liggande lagarne [2]). Till stöd härför anföras sådana uttryck af K., som framhålla den i vår erfarenhet gifna hänvisningen på kategorierna och svårigheten att fullfölja denna. Så säger Kant [3]) att man icke kan urskilja de rena elementerna i erfarenheten förr, än lång öfning derpå gjort oss uppmärksamma och skickliga till deras afsöndrande från det empiriska innehållet. I Prolegomena [4]) beskrifver han uppsökandet af kategorierna såsom nära beslägtadt med uppsökandet af språkregler ur det verkliga språkbruket. På samma sätt »finner» han [5]) tänkandets funktionsformer genom abstraktion från allt innehåll i omdömet och »iakttagelse» af blotta förståndformen. Dervid »följer» han de rena begreppen ända till deras första frön och anlag i det menskliga förståndet, i hvilka de ligga förberedda, tills de ändtligen med anledning af erfarenheten utvecklas och af samma för-

1) Krit. s. 84.
2) Jmfr Fichte, Werke I: 442 (Berlin 1845).
3) Krit. s. 647. 4) S. 88. 5) Krit. s. 89.

stånd framställas i deras renhet, befriade från de dem vidlådande empiriska förutsättningarne[1]). Han anser det vara lika omöjligt att angifva någon grund för kategoriernas beskaffenhet och antal, som för åskådningsformernas[2]).

Men å andra sidan måste framhållas att, om kategorierna vore vunna blott genom iakttagelse och induktion, så skulle de sakna sträng nödvändighet och allmängiltighet. Att en förnimmelse är apriorisk kan man icke finna på sådant sätt. Kant lägger stor vigt derpå att han härledt kategorierna ur en princip, nemligen ur den förståndsverksamhet, som innehåller alla särskilda förståndsyttringar såsom olika sätt att sammanfatta föreställningens mångfald under medvetandets enhet. Dessa logiska omdömesmomenter hänförda på objekter utgöra begrepp, hvilkas verkliga betydelse och vilkoren för deras användning sålunda kunna noga bestämmas[3]). Sjelf har K. icke anstält de logiska undersökningar af tänkandet, som förutsättas för hans transscendentala logik, utan begagnat äldre, ehuru »icke alldeles felfria» arbeten i den formella logiken. I denna omständighet har man att söka den hufvudsakliga grunden till det formalistiska uppfattningssätt, som för K. omöjliggör en rationel verldsförklaring. I erfarenheten fann K. ingen bestämd hänvisning på väsendet, emedan han fattade hennes innehåll såsom alltigenom fenomenelt, och i medvetandet såg endast hennes osjelfständiga form. Den uppfattning af tänkandet, från hvilken han utgick, var den empiriska logikens, som genom beskrifning och klassification af de empiriska vetenskapernas former finner tänkandets lagar och former. På detta sätt funna bli tankeformerna obestämda och sväfvande. Det sinliga förståndet har emot sig ett innehåll, som är vexlande och osjelfständigt, och dess egna bestämningar framträda i detta innehåll icke rena och afgjorda. Sin fulla betydelse få de först genom en utförd antropologisk undersökning, liksom hvarje filosofisk förklaring af det gifna är omöjlig, innan man gått tillbaka till menniskan och fattat henne såsom väsen och subjekt för erfarenheten. Sjelfständigheten i förståndets verksamhet framträder egentligen först inom det förnuftiga området, emedan det der har ett med sig samstämmigt innehåll och sålunda i sina särskilda former framträder såsom sjelfbestämdt. Visserligen kan man, såsom

1) Krit. s. 86.
2) Krit. s. 668 jmfr Krit. s. 97.
3) Prol. s. 81 o. 58.

K. gjort, äfven i det empiriska tänkandet uppvisa nödvändiga bestämningar, men de få ingen tillräckligt afgjord betydelse. Derför blir det för K. omöjligt att definiera kategorierna. Han ger sig visserligen i början skenet af att ega dessa definitioner[1]), men erkänner sedan omöjligheten att definiera dem så, att de blifva förklaringsgrunder för ett i åskådningen gifvet innehåll[2]). Derföre har K. redan vid bestämmandet af kategorierna tagit in sinliga bestämningar, såsom man kan finna af den skilnad, som han gör mellan grund och orsak, subjekt och substans o. s. v. [3]). Om man från orsaksbegreppet tar bort tidsbestämdheten, så återstår den sväfvande föreställningen om något, från hvilket man kan sluta till något annats verklighet, hvarvid det blir omöjligt att skilja mellan orsak och verkan[4]). Då kategorierna äro de särskilda formerna för apperceptionens enhet i inbildningskraftens syntes, men denna, ehuru apriorisk, likväl alltid är sinlig, så kunna de komma till stånd endast medelst inbildningskraftens förhållande till den sinliga åskådningen[5]). Deraf framgår att de utom åskådningen sakna betydelse. Enligt Kants sätt att skilja kategorierna från alla andra aprioriska begrepp, skulle de ega ett innehåll, som icke vore hemtadt ur någon åskådning, och återfinnas i all erfarenhet såsom dess förutsättningar. För att detta skulle vara möjligt fordras att de skulle ömsesidigt bestämma och ingå i hvarandra, så att förståndet genom dem vore ett organiskt helt. Men K. anser att de äro koordinerade, så att den ena icke ingår i den andra, emedan de eljest icke skulle vara ursprungliga. I följd häraf blef kategorien begrepp om ett föremåls bestämdhet i åskådningen i anseende till »någon» af de logiska omdömesformerna[6]). Hvarje föremål förutsätter för sin möjlighet dömande, men genom hvilken omdömesform det skall fattas såsom bestämdt, blir tillfälligt. Isynnerhet i Prolegomena framträder detta mekaniska uppfattningssätt af kategoriernas förhållande till erfarenheten. Men tydligt är att, om förståndet är ett sjelfständigt helt[7]), så måste denna dess karaktär återfinnas i dess yttringar, så att alla tänkandets väsentliga bestämningar ingå i det tänkta[8]). Kategorierna äro således de allmänna bestämningar, som måste finnas hos allt tänkt och, då ingenting

1) Krit. s. 98. 2) Krit. s. 558, 225, 228.
3) Krit. s. 700. 4) Krit. s. 226. 5) Krit. s. 133.
6) Krit. s. 112. 7) Krit. s. 86.
8) Jmfr Prof. Sahlins skrift: »om grundformerna i logiken».

kan vara verkligt utan att vara tänkt, utgöra förutsättningar för all objektiv verklighet. De utgöra ett transscendentalt innehåll i alla objektiva förnimmelser. De fattas till en början dunkelt och äro i den meningen empiriskt gifna, såsom tänkta äro de nödvändiga eller a priori; och deras transscendentala betydelse insees genom deduktion. Om man än kan göra grundade anmärkningar mot Kants kategoritafla, så får man dock icke förbise att hans hufvuduppgift är att uppvisa möjligheten af vetande om objekter och att objekter äro gifna endast under förutsättning af kategorier, som således ega objektiv giltighet.

Deduktion kallar K. i allmänhet uppvisande af grunderna för ett begrepps objektiva giltighet. Den är empirisk, när den visar huru begreppet uppkommit ur erfarenheten genom reflexion. Derigenom inser man blott det faktum, som ligger till grund för begreppet och befogenheten att använda det såsom faktiskt gifvet om en viss erfarenhet. Äfven vid kategorierna kan man visa de i erfarenheten gifna anledningarne till deras framträdande. Locke vann, enligt K., stor förtjenst genom att börja de nyttiga undersökningarne af kunskapsförmågans utveckling från enskilda varseblifningar till allmänna begrepp. Men principerna för kunskapens möjlighet vinner man icke genom en sådan fysiologisk härledning, som egentligen icke kan kallas deduktion, emedan den blott redogör för det faktiskt gifna. Uppvisandet af kategoriernas objektiva giltighet kan icke ske på denna väg, utan endast genom en transscendental deduktion, som ådagalägger att de äro nödvändiga förutsättningar för objekter och erfarenhet[1]). Denna deduktion kallar K. äfven den objektiva, till skilnad från den subjektiva, som undersöker det rena förståndets möjlighet och de förmågor, hvarpå det beror[2]). K. har icke genomfört hvardera undersökningen för sig, utan inflätat dem i hvarandra. Hufvudfrågan är icke huru tankeförmågan sjelf är möjlig, utan huru tänkandets subjektiva förutsättningar kunna ega objektiv giltighet eller vara vilkor för möjligheten af all kunskap om föremål. K. påpekar dervid en svårighet, som icke framträdde vid den transscendentala deduktionen af rummet och tiden. Den sinliga åskådningens föremål kunna icke vara föremål för oss utan att motsvara sinlighetens aprioriska och formella vilkor, men att de äfven måste öfverensstämma med vil-

1) Krit. s. 105. 2) Krit. s. 9.

koren för tänkandets syntetiska enhet är icke så lätt att inse, ty åskådningen kunde ega föremål i företeelserna utan förståndets hjelp, emedan hon på intet sätt behöfver tänkandets funktioner[1]). Detta är det gängse föreställningssättet, men K. visar att inga föremål äro för oss möjliga utan att äfven vara tänkta, ty den sinliga åskådningens föremål äro obestämda och vinna verklighet genom begrepp. Allt, som är föremål, är underkastadt vilkoren för medvetandets möjlighet, ty utan ett medvetande äro föremål omöjliga. Det som är gifvet för ett medvetande, är förnimmelse. Alla menskliga förnimmelser äro, likgiltigt hvilket ursprung de må ega, modi af själen eller tillstånd i det inre sinnet och äro derföre underkastade dess formella vilkor, nemligen tiden. De i tiden efter hvarandra fallande momenterna måste sammanfattas af förståndet i begrepp, ty sinnet sammanbinder icke, men såväl objekter som förståndet sjelft vore omöjliga utan en till enhet sammanbunden mångfald. Förståndet är verkligt i begrepp, men dessa fordra ett innehåll, som förståndet icke kan gifva, utan måste hemta ur sinnet. Utan sinligt innehåll äro begreppen blott logiska former för begrepp. De äro således omöjliga, om de icke på något sätt hänföra sig till ett gifvet innehåll eller till erfarenheten. Likaledes är erfarenheten omöjlig utan begrepp, ty genom dessa eger hon sitt sammanhang. För att finna huru förståndet genom sina begrepp kan vara grund till erfarenhetens form och sålunda ega objektiv giltighet måste man undersöka de subjektiva förmågor, som ligga till grund för förståndet och möjliggöra erfarenheten såsom dess empiriska produkt. Dessa förmågor äro sinnet, inbildningskraften och apperceptionen. Sinnet gifver åt det ursprungliga materialet, sensationerna, tidens (och rummets) form. Den sålunda formade sensationen, åskådningen är, såsom gifven i ett ögonblick, absolut enhet. Men hvarje objekt innebär icke blott enhet, utan äfven mångfald, eller är ett helt. För att kunna fatta någon mångfald i åskådningen, måste inbildningskraften urskilja tidsmomenterna och fatta hvarje innehåll i ett bestämdt tidsmoment. För att bilda ett helt måste denna mångfald fattas såsom hörande till samma enhet, derigenom att inbildskraften genomlöper och sammanfattar de många i en förnimmelse (apprehensionens syntes). Huru olikartadt än det empiriska stoffet må vara, finnes dock i hvarje sådan

1) Krit. s. 108.

syntes något gemensamt, nemligen tiden. Denna uppstår såsom medveten förnimmelse genom syntes af dess delar. Denna syntes är ren och nödvändig. På samma sätt uppstår förnimmelsen af rummet genom sammanbindning af dess delar. Denna syntes ligger till grund för hvarje yttre varseblifning. Den rena syntesen är transscendental, ty den rena formens bestämmande förutsättes för möjligheten af hvarje särskildt innehåll. Apprehenderandet af sensationerna såsom följande efter hvarandra i skilda tidsmoment innebär en öfvergång från den ena till den andra. De äro således icke på en gång närvarande för medvetandet. För att bilda ett helt måste de på något sätt qvarhållas såsom till märkbar grad medvetna. Det hela, som derigenom uppstår, är en bild, hvilket innebär att dess momenter ega ett sammanhang, som för dem icke är ursprungligt. Apprehensionen af de successiva sensationerna vore icke syntes, om icke inbildningskraften i minnet återkallade de genomlupna momenterna och förenade dem till en för medvetandet närvarande bestämd enhet. Reproduktionens syntes är empirisk, för såvidt den har sensationer eller varseblifningar till material. I förra fallet är den mera omedveten och sammanbinder åskådningsmomenter till en varseblifning, såsom vid uppfattningen af ett ljud, eller en linea. I senare fallet sammanfattar den mera medvetet färdiga varseblifningar och kallas då vanligen association. Reproduktionen är ren, när den riktad på åskådningarnes allmänna former, rummet och tiden, och då alla förnimmelser äro i tiden, så har den reproduktion, genom hvilken den rena grundförnimmelsen af tiden blir möjlig, transscendental betydelse, såsom nödvändig förutsättning för all empirisk syntes. Genom reproduktionen skulle icke något helt kunna uppstå, om icke de reproducerade momenterna igenkändes såsom identiska med de förut apprehenderade. Detta förutsätter medvetande om sammanhanget i sjelfva den sammanbindande verksamheten, hvars alla funktioner måste hänföras till samma numeriskt identiska medvetande. Det är omöjligt att fatta ett förhållande mellan förnimmelser utan att fatta deras enhet. Det är apperceptionen, som gifver enhet åt all syntes medelst begrepp, i hvilka medvetandet framträder såsom enhet och fattar icke blott sin egen identitet i sina särskilda funktioner, utan äfven identiteten af de apprehenderade och reproducerade momenterna, som i begreppet ega den gemensamma lag, enligt hvilken de blifvit uppfattade. Förnimmelserna måste vara underkastade lagar för

reproduktionen, hvarigenom syntesen blir lagbunden. Funnes inga sådana lagar, så bildade förnimmelserna ett kaos, som saknade all objektiv betydelse, och funnes väl lagar, men förnimmelserna icke voro underkastade dem, så kunde de aldrig bli medvetna, ty medvetandet är väsentligen enhet och framträder såsom sådant i begreppet. Under sjelfva reproduktionen kan begreppet vara föga medvetet, men måste alltid finnas, eljest skulle igenkännandet vara omöjligt, och en sammanfattad förnimmelse icke kunna uppstå. Begreppet sjelft är icke något åskådningsmoment, utan den logiska formen för åskådningarnes sammanhang. I en sådan form sammanfattade sensationer bilda empiriska begrepp; rena åskådningsmomenter sammanfattade till enhet utgöra aprioriska begrepp; de blotta logiska formerna för en mångfalds förening till enhet kallar K. rena begrepp eller kategorier. Dessa ega transscendental betydelse, emedan de ligga till grund för allt nödvändigt sammanhang mellan förnimmelser, af hvad slag de än må vara. Om man med föremål förstår det, som gör att våra förnimmelser icke äro godtyckligt förenade, utan ega ett lagbundet sammanhang, så är det af det föregående tydligt att förnimmelserna, som äro subjektiva tillstånd, få objektiv betydelse eller fattas såsom egande grunden för sin verklighet och sitt sammanhang i af den förnimmande oberoende föremål, derigenom att de äro sammanfattade till enhet i begrepp. Utom vår kunskap är intet för oss gifvet; derföre är föremålet, såsom skildt från förnimmelserna, intet. Såsom deras nödvändiga enhet är det medvetandets egen formella enhet i syntesen af deras mångfald. Denna enhet är verklig i begreppet, som sålunda såsom regel för reproduktionen är grund till föreställningen om föremål. Så är t. ex. kroppens begrepp en regel, som vid hvarje yttre varseblifning gör uppfattningen af utsträckning, täthet, gestalt o. s. v. nödvändig. Alla begrepp innebära medvetande om något, som gör syntesen af en gifven mångfald nödvändig. Detta något måste ha sin grund i medvetandet, ty allt nödvändigt eger sin visshet genom medvetandet, såsom uttryckande dess sjelfbestämdhet. Den enhet, som ytterst ligger till grund för allt nödvändigt sammanhang, är det rena sjelfmedvetandet eller apperceptionen, som utgör den transscendentala enheten i all syntes och således är det gemensamma transsc. föremålet i all erfarenhet. »Det rena nödvändiga medvetandet om sin egen identitet innebär ett medvetande om den nödvändiga enheten i syntesen af alla förnimmelser

enligt begrepp, hvarigenom åskådningen hänför sig till föremål». Detta medvetande är icke det empiriskt bestämda i tiden fallande medvetandet, utan det rena sjelfmedvetandet.

Att syntesen för att ega objektiv betydelse måste vara gjord i det rena medvetandet innebär att enheten i densamma måste vara oberoende af innehållets särskilda beskaffenhet. Vore den gjord blott i det empiriska medvetandet, så vore den tillfällig eller gälde blott vid ett visst psykiskt tillstånd. Nödvändigheten framträder i oberoendet af alla sådana tillstånd. Ett sammanhängande helt af objektiva förnimmelser eller en erfarenhet vore omöjlig, om medvetandets successiva tillstånd icke egde en gemensam enhet. Allt, som kan bli föremål för förnimmande utgör innehåll i det möjliga medvetandet, ty eljest vore det för oss intet. Genom detta, som är numerisk enhet, eger allt empiriskt medvetande en kollektiv enhet. Såsom grund för allt aktuelt medvetande är det en förmåga, som är all vår kunskaps radikalförmåga. Såsom förstånd framträder denna förmåga i förhållande till inbildningskraftens synteser. Betraktas dessa med bortseende från allt innehåll, så är förståndet rent. Då de äro af olika slag, så eger förståndet ett aprioriskt innehåll i begreppen om de särskilda formerna af syntes. Dessa begrepp äro använda på föremål begrepp om den bestämdhet, som dessas åskådade mångfald eger i anseende till inbildningskraftens olika sätt att syntetisera. De ligga derigenom till grund för hvarje empirisk syntes och äro nödvändiga bestämningar hos alla objekter och kallas derföre kategorier. Genom dem eger förståndet objektiv giltighet såsom formel princip för all erfarenhet. De utgöra nemligen medvetandets enhet i hvarje syntes och då denna enhet är den högsta förutsättningen för all erfarenhet, så utgöra de erfarenhetens naturlagar. Alla empiriska lagar utgöra specifikationer af förståndets rena lagar[1]).

Sensalismen, som förklarar alla begrepp såsom produkter af ideassociationen, vederlägger K. genom att visa att denna för sin egen möjlighet förutsätter lagar, enligt hvilka förnimmelserna måste vara associabla[2]). Utan nödvändigt sammanhang skulle erfarenheten vara mindre än en dröm och sakna allt förhållande till objekter. Begrepp ligga till grund för möjligheten af objekter och kunna således icke vara vunna genom sammanfattning af förnimmelser till

---

1) Krit. s. 136. 677. 2) Krit. s. 125.

objekter blott genom association. Denna är den subjektiva beskaffenheten hos inbildningskraften att hon enligt regler med vissa förnimmelser förenar vissa andra och har sin objektiva grund i affiniteten, eller förnimmelsernas egenskap att vara associabla enligt regler, emedan de äro underkastade vilkoren för medvetandets enhet. Affiniteten har sin grund i inbildningskraftens transscendentala funktion, som sammanbinder all företeelsernas mångfald till nödvändig enhet medelst recognition i rena begrepp.

I den andra upplagan af kritiken har Kant gifvit en annan framställning af den transc. deduktionen af kategorierna. Han utgår derifrån att förening af en mångfald öfverhufvud innebär spontaneitet och således icke kan vara gifven i den sinliga åskådningens rena form, utan förutsätter en funktion af förståndet, hvilken kallas synthesis, hvarigenom det framhålles, att vi icke kunna fatta något såsom förenadt i ett objekt, utan att vi sjelfverksamt åstadkommit denna förening. Men förening innebär utom mångfald och sammanbindning äfven enhet och är sålunda begreppet om sammanbunden (syntetisk) enhet af mångfald. Denna enhet, som förutsättes för all sammanbindning är icke kategorien enhet, utan det rena sjelfmedvetandet, som ligger till grund för allt dömande och således äfven för hvarje enhet i omdömen. Äfven om de i omdömet förenade begreppen äro identiska, så innebär dock deras sammanhang en syntes, ty, för såvidt de utgöra en flerhet, är medvetandet om det ena skildt från medvetandet om det andra, och medvetandet om deras enhet är således ett syntetiskt medvetande. I allt medvetande ingår det rena sjelfmedvetandet såsom den enhet, som möjliggör förnimmelsernas subjektiva sida, hvarigenom de fattas såsom *mina* förnimmelser, äfvensom deras objektiva sida, hvarigenom de utgöra kunskap. Kant kallar det rena sjelfmedvetandet den rena apperceptionen, emedan det icke innebär någon receptivitet, äfven den ursprungliga apperceptionen, emedan det framträder i förnimmelsen »jag tänker», som utgör förutsättning för alla andra förnimmelser. Dess enhet kallar han sjelfmedvetandets transscendentala enhet, emedan den möjliggör enheten i hvarje bestämdt medvetande, hvars alla förnimmelser måste kunna stå tillsammans i ett allmänt sjelfmedvetande och således måste kunna åtföljas af förnimmelsen »jag tänker». Till denna förnimmelse står all åskådningens mångfald i ett nödvändigt förhållande och eger derigenom en ursprunglig förening. Endast under denna förut-

sättning är medvetandets genomgående identitet i uppfattningen af en i åskådningen gifven mångfald möjlig. Vore genom sjelfmedvetandet all mångfald gifven, så skulle tänkande och åskådande sammanfalla, men genom vårt jag, såsom enkel förnimmelse, är ingen mångfald gifven, utan denna måste uppsökas såsom gifven i åskådningen och sammanbindas af förståndet. Det är dervid icke nog att hvarje gifven förnimmelse bringas till medvetande, ty derigenom vore icke något från förnimmelserna skildt jag eller subjekt möjligt, emedan det sönderfölle i lika många subjekter, som förnimmelser, utan de måste sammanbindas i ett medvetande. Medvetandet om det identiska jaget innebär således medvetande om en nödvändig syntes a priori af de i åskådningen gifna förnimmelserna, hvilken syntes Kant kallar apperceptionens ursprungliga syntetiska enhet. Den analytiska enheten är allmän och kan icke tänkas utan att förut·fattas såsom gemensam för skilda momenter, hvilkas syntetiska enhet således förutsättes för den analytiska. Likasom all åskådningens mångfald, såsom sinlig, är underkastad rummets och tidens formella vilkor, så är den, såsom tänkt, underkastad vilkoren för apperceptionens ursprungliga syntetiska enhet. Denna enhet är transscendental, ty den ligger till grund för förnimmelsernas förhållande till ett föremål. Objekt är nemligen det, i hvars begrepp en i åskådningen gifven mångfald är förenad. Nu förutsätter hvarje syntes medvetandets enhet, som således ligger till grund för förnimmelsernas objektivitet eller egenskap af kunskaper. Så måste man för att fatta en linea draga henne och dervid sammanbinda de många delarne. Enheten i denna funktion är medvetandets enhet, utan hvilken det vore omöjligt att fatta linean såsom ett bestämdt rum eller såsom objekt[1]). Från medvetandets objektiva enhet har man att skilja dess subjektiva enhet, som är form för själen såsom gifven för det inre sinnet, i hvilket den empiriska mångfalden eger sammanhang genom ideassociation. I hvilka förhållanden förnimmelserna såsom subjektiva tillstånd stå till hvarandra beror på subjektiva grunder, hvarföre de äro tillfälliga. Så kunna t. ex. olika menniskor med samma ord associera föreställningar om olika saker, då ordets betydelse beror på empiriska omständigheter och har blott subjektiv giltighet. Föreställningarne kropp och tyngd höra, såsom empiriskt gifna, icke nöd-

1) Krit. s. 663.

vändigt tillsammans. Man kan på grund af ideassociationen endast säga att, när jag bär en kropp, känner jag ett tryck af tyngd. Men såsom medvetna förnimmelser måste de äfven stå i förhållande till den ursprungliga apperceptionens nödvändiga enhet. De höra således tillsammans genom de former, hvarigenom hvarje mångfald, huru den än empiriskt må vara beskaffad, sammanfattas blott såsom utgörande mångfald i en ren åskådning, som sjelf står under apperceptionens transsc. enhet. Såsom tänkt får sammanhanget objektiv giltighet och fattas såsom egande sin grund i en af subjektet oberoende verklighet, såsom när man säger kroppen är tung. Detta objektiva sammanhang bestämmes genom omdömet och är, till skilnad från hvarje empiriskt sammanhang, det sätt, hvarpå förhållandet mellan gifna förnimmelser bestämmes enligt vilkoren för apperceptionens rena enhet. Om än omdömet har ett empiriskt innehåll, måste det likväl ega något af subjektets konkreta tillstånd oberoende sammanhang, för såvidt det står i förhållande till det identiska sjelfmedvetandet, hvars förutsättningar äro vilkor för förståndets egen möjlighet och således ligga till grund för dess verksamhet, som är dömandet. Om omdömet skulle sakna allt nödvändigt sammanhang, så vore det icke tänkt och således intet omdöme, utan blott ideassociation. Men denna på förhållandet till den ursprungliga apperceptionen grundade nödvändighet är inskränkt till de allmännaste förhållandena. Dömandet är formen för den sammanbindande verksamhet, hvarigenom åskådningens mångfald bringas under medvetandets rena enhet. Denna enhet framträder i de olika omdömesformerna på olika sätt. De olika formerna af omdömets enhet utgöra från formel synpunkt blott logiska funktioner, men de få transscendental betydelse, för såvidt de bestämma en åskådad mångfald. Hvarje mångfald, som är gifven i en empirisk åskådning, måste vara bestämd i anseende till dessa omdömesformer, ty genom dem bringas den till medvetande. Kategorierna äro begrepp om föremål öfverhufvud, hvilkas åskådning de bestämma i anseende till omdömesformen. En gifven åskådning står nödvändigt under kategorierna och får genom dem objektivitet. Men kategorierna gälla endast för ett verksamt förstånd, som formar gifna åskådningar till kunskaper. Utan åskådning sakna de all objektiv giltighet. Ej ens såsom bestämmande vår rena åskådning gifva de kunskap, om denna icke har ett empiriskt innehåll. De tjena blott för möjligheten af empirisk kunskap eller erfarenhet,

som genom dem utgör en natur till sin form betraktad. Vårt förstånd är bundet vid en sinlig mångfald och är såsom sådant icke rent förstånd, utan inbildningskraft, som genom sin bundenhet vid ett gifvet innehåll hör till sinligheten, men såsom spontan har sin grund i förståndet. Men ehuru alla synteser, för såvidt de skola ega objektiv betydelse, äro sinliga, kunna de likväl betraktas med bortseende från mångfaldens sinliga beskaffenhet. De äro då blotta tankeformer, eller intellektuella synteser, som innebära medvetande om enheten i syntes öfverhufvud. Begränsad till den för oss a priori gifna sinliga mångfalden, rummet och tiden, är denna syntes åskådlig eller figurlig. När rummet och tiden betraktas blott såsom åskådningsformer i allmänhet, utgöra de blott en mångfald, som måste sammanfattas till enhet för att utgöra en formel åskådning (fattas såsom föremål). Denna enhet kommer icke till, eller tänkes vid det gifna rummet och tiden, utan utgör förutsättning för att de skola kunna fattas såsom gifna. Den är apriorisk och den formella åskådningen är gifven såsom ett helt genom den intellektuella syntesens användning på dess ursprungliga mångfald. Kategorierna äro de särskilda formerna för denna syntes och ligga således till grund för hvarje formad åskådning. Det i åskådningsformerna gifna empiriska innehållet måste sammanbindas. Detta sker medelst apprehensionens syntes, som alltid är empirisk och möjliggör det empiriska medvetandet eller varseblifningen af den empiriska åskådningen såsom företeelse. Men apprehensionens syntes måste öfverensstämma med apperceptionens intellektuella och a priori i kategorien innehållna syntes, ty denna ligger till grund för tids- och rumsformernas enhet, som i sin ordning förutsättes för det i dessa former gifna empiriska innehållets enhet. Sålunda står allt, som kan förekomma för våra sinnen, under lagar, som a priori härflyta ur förståndet ensamt. Då erfarenheten är kunskap genom sammanbundna varseblifningar, så äro kategorierna vilkor för erfarenhetens möjlighet och gälla således a priori äfven om alla erfarenhetens föremål. Detta förtydligar Kant genom ett par exempel. För att varseblifva ett hus måste man apprehendera den i den empiriska åskådningen gifna mångfalden och sammanfatta denna i rummet, som eger nödvändig enhet, hvarvid man liksom tecknar husets gestalt enligt vilkoret för rummets egen enhet, nemligen storhetsbegreppet. Husets syntetiska enhet har sålunda, när man ser bort från dess egenskap att vara rumsform,

sin grund i förståndet och är begreppet om sammanbindning af det likartade i en åskådning öfverhufvud. Likaså innebär apprehensionen af vattnets frysande uppfattning af ett tidsförhållande mellan tvänne tillstånd. Utan tidens egen enhet vore intet bestämdt förhållande i tiden möjligt. Apprehensionen af vattnets frysande, och dermed sjelfva detta skeende såsom objektiv process står, för att kunna blifva varseblifning, under begreppet om förhållandet mellan orsaker och verkningar. Användt på vår sinlighet bestämmer detta begrepp tidsförhållandet mellan allt, som sker. Med bortseende från vår åskådningsform och betraktadt såsom förutsättning för en åskådad mångfald i allmänhet är det orsakskategorien eller begreppet om ett nödvändigt sammanhang mellan grund och följd. Utan kategorier är det omöjligt för oss att tänka föremål, men de gifva utan åskådningar ingen kunskap. Nu äro alla våra åskådningar sinliga och således är all vår kunskap empirisk, ty den hänför sig ytterst till gifna föremål. Men empirisk kunskap är erfarenhet; således är för oss ingen kunskap a priori möjlig utom om föremål för möjlig erfarenhet, men om dem gälla kategorierna allmänt och nödvändigt[1]).

Vid en jemförelse af de begge upplagorna finner man ingen väsentlig skilnad i sättet att bevisa kategoriernas objektiva giltighet. I begge fattar Kant mångfalden såsom gifven genom sinnet och sammanhanget såsom funktion af förståndet, som i förhållande till vår sinliga åskådning är inbildningskraft. I den första upplagan utgår han derifrån att våra förnimmelser falla efter hvarandra i tiden och måste sammanfattas för att kunna få objektiv betydelse, hvarvid han utförligt analyserar den sammanbindande verksamheten såsom innebärande apprehension, reproduktion och recognition. Genom dessa sammanfattas sensationerna till varseblifningar, hvilket äfven innebär en syntes af de tidsmomenter, i hvilka sensationerna äro gifna, till bestämda tidsformer. Medvetandets enhet i varseblifningen är det empiriska begreppet och förutsätter dess enhet i i den bestämda tidsformen genom det rena begreppet eller kategorien. I andra upplagan fattar K. uppgiften allmännare och framställer vilkoren för att en gifven (sinlig) åskådad mångfald öfverhufvud skall kunna ega sammanhang i ett medvetande och derigenom få objektiv betydelse. Han framhåller dervid bestämdare

1) Krit. s. 681.

vilkoren för medvetandets egen enhet och skiljer blott mellan apprehensionens syntes af den empiriska mångfalden och apperceptionens syntes af de rena åskådningarne, hvilka synteser begge äro funktioner af samma spontana förmåga. Men hans framställning af den transscendentala syntesen lider af dunkelhet. Enligt den första upplagans framställning måste de diskreta tidsdelarne sammanbindas till bestämda tidsformer genom de ofvan anförda synteserna. I den andra upplagan fordrar K. att (rummet) tiden skall vara sammanbundet till ett helt, för att särskilda (rums-) tidskonstruktioner skola vara möjliga. Så förutsätter geometrien att rummet icke blott är en åskådningsform, utan fattas såsom formel åskådning och dermed såsom ett objektivt helt, inom hvilket hvarje bestämdt rum uppkommer liksom genom teckning. Den enhet, genom hvilken rummet och tiden äro åskådningar, hör a priori till dem sjelfva, och icke till förståndsbegreppet [1]). Den enhet, som möjliggör begreppet sammanbindning, är icke kategorien enhet, ty alla kategorier grunda sig på logiska omdömesfunktioner, i hvilka redan sammanbindning eller enhet af gifna begrepp är tänkt. Alla kategorier förutsätta således sammanbindning. Den intellektuella syntesen, i hvilken kategorien är medvetandets enhet, är icke för oss möjlig utan att tillika vara figurlig (syntes af rena åskådningar), således måste en ursprunglig sammanbindning af (rummets) tidens momenter genom den rena apperceptionen ligga såsom allmän syntes till grund för hvarje särskild syntes genom en viss kategori. Såsom storhetsbegreppet ligger till grund för qvantitetskategorierna, så ligger begreppet syntes till grund för alla kategorier. Hvarje syntes af tidsmomenter till enhet enligt en viss kategori förutsätter att tiden är ett helt. Dermed öfverensstämmer äfven den transsc. æstetikens sats att all mångfald i rummet eller tiden är gifven genom delning eller inskränkning af dessa såsom det hela, som icke är gifvet genom syntes af delar. Om tidsmomenterna måste sammanbindas, derföre att de följa på hvarandra, så innebär detta följande ett förhållande mellan dem, som förutsätter att tiden är det hela, inom hvilket de ega sammanhang. Att tiden är en åskådningsform saknar all betydelse, om han icke fattas såsom ett förhållande, genom hvilket en mångfald utgör ett helt, som på något sätt är begränsadt emot andra områ-

1) Krit. s. 678.

den, så att det, som faller i tiden, derigenom står i förhållande till allt annat i tiden gifvet innehåll och skiljes från det tidlösa. Om förnimmelserna måste reproduceras och igenkännas, emedan de falla efter hvarandra, och detta är ett i tiden bestämdt förhållande mellan dem, så kunna sjelfva tidsdelarne icke vara föremål för en sådan verksamhet, emedan hon förutsätter deras bestämda förhållande till hvarandra. Om ett förflutet tidsmoment skulle reproduceras och igenkännas såsom identiskt med det närvarande, så skulle det icke fattas såsom förflutet. Liksom rummets delar stå i ett oföränderligt förhållande till hvarandra, under det att det i rummet gifna innehållet kan antaga olika rumsformer och vexla läge, så stå äfven tidsmomenterna i ett nödvändigt förhållande till hvarandra och endast det i tiden gifna innehållet är bestämbart med afseende på förhållande inom tiden. Kant säger visserligen [1]) att tiden är oföränderlig och eger intet förlopp, men på andra ställen synes han fatta tidsmomenterna såsom flytande i den meningen att det närvarande ögonblicket skulle bli ett förflutet. Men endast genom ett fast förhållande till det närvarande är det förflutna och tillkommande bestämdt. Innehållet i det närvarande förflyter genom att ur detta öfvergå i den tidsform, som gör det till ett förflutet. Det subjekt, i hvilket tiden har sin grund, är, enligt K., sinnet. Förståndet eger genom sig sjelft ingen tidsbestämdhet. Endast genom förhållande till sinnet kan dess innehåll få tidens form. Det som står i förhållande till sinnet är föremål för sinlig åskådning och har dennas former. Om sinnet sjelft står i förhållande till förståndet, så eger det såsom tänkt genom förståndet enhet och ordning, hvilket innebär att sinnet ytterst har sin grund i förståndet, ty enhet har något endast genom sin grund. Sinnets enhet förutsättes för alla inom sinnet gifna förhållanden. När dessa bestämmas genom tänkandet såsom verksamhet, så är subjektet för denna verksamhet förståndet, icke sådant det för sig är, utan genom förhållande till sinnet. Detta har K. förbisett, då han fattar den rena apperceptionen såsom verksam, och i allmänhet är hans åsigt om förhållandet mellan tid och verksamhet oklar. All verksamhet har tidens form, ty förändring är omöjlig utan succession. Men K. fattar den intellektuella syntesen såsom en verksamhet, som icke förutsätter tiden utan sjelf förutsättes icke blott för allt sam-

1) Krit. s. 146.

manhang i tiden, utan äfven för tidens eget sammanhang. Successionen, såsom ett förhållande i tiden mellan dess egna momenter, har icke sin grund i sinnet för sig taget. För att tänka tiden, måste man aktgifva på successionen i den handling, hvarigenom förståndet successivt bestämmer det inre sinnet genom syntes af dess mångfald. Tiden kan fattas endast under bilden af en linea, och rörelsen, såsom subjektets handling, hvarigenom linean beskrifves, frambringar först begreppet succession [1]). Kant skiljer nemligen mellan rörelsen såsom förändring af ett i rummet gifvet föremåls läge i förhållande till andra, och såsom ett beskrifvande af rummet genom syntes af dess diskreta delar. Den senare försiggår icke i rummet såsom det hela, eller har icke rummet till sin form, utan till sitt material. I analogi härmed synes K. skilja mellan successionen såsom ett förhållande, som har tidens form, och ett förhållande, som ligger till grund för tiden.

Kant fattar den successiva syntes, genom hvilken förnimmelsen uppstår, såsom ett afficierande, som förståndet utöfvar på det inre sinnet. Strängt taget skulle detta innebära ett orsaksförhållande mellan förståndet och sinnet, men detta saknar utan tidsförhållande all betydelse. Om en viss tidsform förutsättes för ett förhållande, kan tiden sjelf icke fattas såsom det ena ledet i förhållandet. Det kan icke nekas att tiden fattas först dunkelt och sedan medelst abstraktion allt klarare och att sålunda uppfattningen af tiden har tidens form, såsom form för en utveckling från lägre till högre grad af tidsmedvetande, men detta innebär icke att tiden ursprungligen är gifven genom en tidlös eller successiv sammanbindning af delar, som sjelfva sakna allt sammanhang. Man kommer till orimligheter, om man fattar tiden såsom egande en af förståndet oberoende verklighet, som blir medveten derigenom, att förståndet ingår i tiden och sammanfattar dess momenter. Den tid, som är form för denna förståndsverksamhet måste då vara en bestämdhet, som förståndet eger genom förhållande till sinnet, (om man icke vill antaga en tidlös verksamhet), men denna tid är omedveten och utgör, såsom åskådningsform, blott mångfald, då deremot den i denna form gifna verkan, den medvetna tiden, såsom formad åskådning, är ett helt. Men en verksamhet, som består af blott diskreta momenter, eller till sin form är blott mångfald, är egent-

1) Krit. s. 674.

ligen formlös och overklig och kan icke frambringa någon verklig verkan. Tiden är ursprungligen en form af medvetande eller en förnimmelse och eger, såsom sådan, ett ursprungligt sammanhang, som icke är gifvet genom syntes. Kant har icke tillräckligt undersökt sinnets förhållande till medvetandet. Då form och innehåll utan hvarandra äro overkliga, så skulle enligt hans förutsättningar, medvetandet vara gifvet genom sinnets och förståndets samverkan. Men han betecknar den transc. apperceptionen såsom vår kunskaps radikalförmåga[1]) och fattar den såsom det rena medvetandet. Deraf följer att, om sinnet är en kunskapsförmåga, så har det sin rot i apperceptionen eller är medvetandet i en viss form. Men medvetande är omöjligt utan enhet. Tiden måste såsom apriorisk åskådningsform ursprungligen ega medvetandets enhet, om än i någon lägre grad. Såsom form förutsätter tiden ett innehåll, som har tidens form antingen genom sin egen natur eller genom förhållande till något annat. Endast i förra fallet är tiden en adæqvat form. Såsom form för verksamheten är tiden ett helt, inom hvilket verkningarne stå i förhållande till hvarandra, men är sjelf icke verkan. Men i följd af tidens brist på sammanhang och begränsning (diskretion och gränslöshet) är det, som har tidens form, icke ett fulländadt helt. Tidsformen uttrycker således icke sjelfbestämdhet hos förmågan, utan dess bestämdhet genom något annat, men vore utan en viss grad af sjelfbestämdhet icke i någon grad ett helt. I det hela, som har tidens form, framträder enheten såsom mer eller mindre formel, hvarigenom förhållandet mellan momenterna blifver ett i någon mon yttre (såsom vid förhållandet mellan species). Kant utsträcker detta så långt, att han fattar den i tiden gifna mångfalden såsom för sig tagen rent diskret och enheten såsom för sig tagen rent enkel. Men att en förnimmelse, såsom gifven i ett ögonblick, är absolut enhet[2]) strider deremot att tiden, liksom rummet, är delbar i oändlighet, hvarföre något absolut enkelt i dem icke kan finnas. Om ögonblicket fattas blott såsom gräns mellan tvenne tidsdelar, så kan det icke ega något innehåll, utan är gräns för ett innehåll åt en sida, men icke åt begge[3]). Sammanhanget mellan apperceptionens rena enhet och åskådningens rena mångfald är gifvet genom kategorierna, såsom de allmännaste formerna för medvetandets enhet i förnimmelserna.

1) Krit. s. 126. 2) Krit. s. 115. 3) Krit. s. 165.

Då enhet och mångfald sjelfva äro kategorier och således uttrycka en åskådnings bestämdhet i anseende till apperceptionens verksamhet, så sakna de all betydelse såsom former för sinnets innehåll, likaväl som för apperceptionen, när dessa betraktas för sig sjelfva. Såsom ofvan blifvit anfördt, lägger K. apperceptionens enhet till grund för enhetskategorien och skiljer dem så, att den förra innebär qvalitativ, den senare qvantitativ bestämdhet, men likväl fattar han apperceptionens enhet såsom numerisk, till skilnad från det empiriska medvetandets kollektiva enhet. Då kategorien är form för apperceptionen i en ren sinlig mångfald, så är enhetskategorien begreppet om en numerisk enhet i en gifven mångfald, som derigenom är kollektiv enhet eller allhet, d. v. s. en mångfald tänkt såsom enhet. Begreppet enhet är visserligen ett begrepp jemte andra och har sin med dessa gemensamma grund i förståndet, som innehåller alla begrepp. Men med hänsyn till sitt innehåll är begreppet enhet icke samordnadt med de öfriga, hvilket det är, till sin form betraktadt, såsom en viss i tiden gifven funktion. Begreppet enhet är förståndet sjelft, sådant det är gifvet för sig sjelft i sin abstraktaste form. Denna förståndets enhet återfinnes i hvarje särskildt begrepp och i systemet af begrepp. Enhetskategorien har således sin grund i förståndet, men icke i detta såsom enhet, utan såsom sjelfmedvetande, derigenom att det tänker sig sjelft. Enheten är den abstraktaste formen för sjelfständighet, mångfalden för bestämdhet. Begge förutsätta hvarandra. Ingenting kan ega bestämdhet, utan att såsom subjekt vara i någon grad sjelfständigt och tvärtom. Att en ren enhet är omöjlig har redan Plato visat, äfvensom att mångfald är otänkbar utan enhet. Ingenting kan tänkas utan alla bestämningar, ej heller såsom bestämdt utan att vara grund för bestämningarne. Det alldeles osjelfständiga är intet. Rent sinne, i betydelsen af en förmåga, som vore ren passivitet, eller blott vore bestämd genom något annat, är otänkbart. K. tillskrifver visserligen sinnet en synopsis eller förmåga att i gemensamma former sammanhålla en gifven mångfald. Men då dessa former blott äro de sätt, hvarpå subjektet afficieras[1]), så innebära de ingen sjelfständighet hos sinnet och uttrycka intet sammanhang ock äro således icke formela. Hvarje synopsis är omöjlig af många, som falla helt och hållet utom och efter hvarandra, ty sådana kunna

1) Krit. s. 658.

icke vara bestämningar hos samma subjekt, emedan detta skulle utgöra en gemensam enhet, utan hvilka de icke ens kunna utgöra en summa. För att kunna ega någon grad af verklighet, måste sinnet såsom subjekt för en mångfald af bestämningar åt dessa gifva ett sammanhang, men detta är omöjligt, om icke sinnet eger någon inre bestämdhet, eller i någon grad är en reel enhet, såsom enhet icke blott i utan äfven af bestämningar, i hvilket fall det åt bestämningarne gifver ett i samma grad inre och reelt sammanhang. Sinnet måste ega en viss grad af spontaneitet och skiljer sig således icke till arten utan endast till graden från förståndet, eller det egentligt spontana medvetandet. Från detta kommer på detta sätt allt sammanhang, så att ingen förnimmelse är i någon grad verklig, utan att vara i någon grad tänkt, hvaraf följer att all åskådad mångfald står i nödvändigt förhållande till apperceptionens enhet. Hvarje verklig förnimmelse innebär enhet och mångfald och kan icke uppstå genom förening af ursprungligen skilda elementer. Äfven det potentiella, hvarur den aktuella förnimmelsen uppstår, måste i någon grad vara ett helt, ty ur det rent overkliga kan det verkliga icke uppstå, således icke en tanke ur något, som innebär fullständig frånvaro af tänkande. Rena åskådningar äro alldeles overkliga, om de äro till arten skilda från begrepp, och kunna då icke utgöra material för förståndet. Materialet måste ega en viss sjelfbestämdhet och kan således icke undergå en fullständig förvandling eller öfvergå till något derifrån till arten skildt. Men det måste äfven vara till en viss grad osjelfständigt och obestämdt för att kunna vinna bestämdhet genom förhållande till en förmåga. Skilnaden synes sålunda innebära både en grad och en artskilnad. Förmågan, som i de högre graderna framträder renare, synes vara inskränkt genom en motsatt verklighet af annan art. Men från subjektiv synpunkt är denna verklighet blott förmågans lägre grader och den artmotsatta verkligheten är från denna synpunkt ett nihil privativum.

Kant synes icke hafva fäst någon synnerlig uppmärksamhet vid Aristoteles' undersökning af förståndet, och uppfattning af det absoluta såsom rent förstånd och det menskliga förståndet såsom en substantiel form, som vinner innehåll genom utveckling af ett material, som till graden är från förståndet skildt. Motsatserna inom det menskliga medvetandet framträda såsom ytterst egande sin grund i två artskilda verkligheter, sålänge man icke visar huru

medvetandet kan vara absolut. Kant inskränkte undersökningen till det sinliga medvetandet, som genom sig sjelft icke eger fullständig bestämdhet, utan är form för ett innehåll, som framträder såsom medvetandets motsats. Man kan visserligen framhålla att K. fattar medvetandet såsom förmåga, som genom sig sjelf eger ett ursprungligt innehåll i kategorierna, genom hvilka det för oss gifna är verkligt, och utföra detta så, att mångfaldens egenskap att utgöra innehåll i medvetandet har sin grund i detta sjelft och kan icke vara för detta ursprungligen främmande. Det utgöres nemligen af förnimmelser och då tiden blott är form för förhållandet mellan dessa, kan något tidsförhållande icke ega rum mellan förnimmelserna och medvetandet, eller mellan detta och någon yttre orsak till förnimmelserna. Men man får icke förbise att K. äfven fattar medvetandet såsom egande sin grund i ett transc. subjekt, hos hvilket det icke med säkerhet utgör en inre bestämning, utan blott ett förhållande till tinget i sig, som K. äfven någon gång kallar det transscendentala objektet. Detta är grund till medvetandets innehåll. Sålunda äro kunskapens både form och innehåll blotta relationer, hvilken riktning Herbart vidare utförde. Om medvetandet är osjelfständigt, så kan dess innehåll såsom sådant icke ega någon sjelfständighet, utan endast genom förhållande till något, som icke är innehåll i medvetandet. Likväl har K. med dessa antaganden icke sökt lösa frågan om kunskapens objektivitet i realistisk riktning, emedan den leder till skepticism. Han inskränker sig derföre till den formella eller fenomenella objektiviteten hos ett på samma gång konkret och nödvändigt förnimmande. Elementerna i vår kunskap äro för sig tagna icke objektiva. Den rena syntesen är utan ett empiriskt innehåll en lek af inbildningskraften, och sensationerna äro utan kategorier blott subjektiva tillstånd, men genom förståndet vinna de ett nödvändigt sammanhang. Då det alltigenom relativa icke kan vara nödvändigt, så drifves K. att fatta förståndet såsom ett väsen, om hvilket vi dock blott veta att det är en intelligens eller ett spontant medvetande, utan att vi kunna fatta dess konkreta bestämdhet, sådan den i sanning är[1]. Den bristande utredningen af varats betydelse bidrager till oafgjordheten i den allmänna ståndpunkten. Såsom kopula i omdömet betyder varat förnimmelsens förhållande till det rena medvetandet[2].

---

1) Krit. s. 676. 2) Krit. s. 666.

Att något är för oss betyder således att det är förnummet medelst syntes enligt vilkoren för medvetandets enhet. Men hvad det betyder att något är i sig har K. icke utredt, utan stannat vid sinliga analogier.

Sedan Kant bevisat kategoriernas objektiva giltighet, redogör han närmare för de särskilda figurliga synteser, som utgöra användning af de i sig intellektuella kategorierna på den sinliga åskådningen, och framställer systemet af de rena grundsatser, som vinnas genom att betrakta kategorierna såsom kunskapsprinciper för erfarenheten. Från dessa grundsatser skiljer han sådana, som icke egentligen äro hemtade ur rena begrepp, utan ur rena åskådningar. Sådana finner man i matematiken och de förutsätta för sin möjlighet de ursprungliga begrepp, som ligga till grund för åskådningens enhet. I matematiken går förståndet från åskådningen till begreppet, i de rena grundsatserna från begreppet till åskådningen. Dessa grundsatser äro aprioriska syntetiska omdömen, och K. visar, innan han framställer dem, att de äro möjliga derigenom, att sinnets rena former, inbildningskraftens rena syntes och apperceptionens enhet hänföras på en möjlig erfarenhet öfverhufvud. Den högsta grundsatsen för alla syntetiska omdömen är denna: hvarje föremål är underkastadt de nödvändiga vilkoren för den åskådade mångfaldens syntetiska enhet i en möjlig erfarenhet[1]). Den högsta grundsatsen för alla analytiska omdömen är principium contradictionis med hvilken äfven de syntetiska omdömena måste öfverensstämma, men är för dessa icke tillräcklig princip, emedan tänkandet vid dem går utöfver ett gifvet begrepp till ett annat, som i det förra icke innehålles. Dervid fordras ett medium, i hvilket sammanbindningen sker. Detta är åskådningen. Genom sammanbindning af begrepp i en ren åskådningsform blifva sålunda syntetiska omdömen a priori möjliga, men ega derigenom endast formel giltighet. Objektiv betydelse få de genom att ega ett empiriskt innehåll. Den empiriska syntesen ger objektiv realitet åt den för sig blott subjektiva transsc. syntesen. Syntetiska kunskaper a priori äro således möjliga endast i förhållande till en möjlig erfarenhet. Men omdömesförmågan har benägenhet att använda de i förståndet liggande rena begreppen utöfver erfarenheten och behöfver en doktrin, som före-

1) Krit. s. 155.

bygger misstag vid subsumerandet af föremål under dessa begrepp, genom att visa att kategorierna endast i förening med sinliga betingningar innebära uppfattning af föremål, eller ega objektiv betydelse. Då kategorierna icke kunna varseblifvas i de sinliga föremålen, så måste det äfven utredas huru de kunna användas på med dem alldeles olikartade företeelser.

I sjelfva verket är detta visadt i läran om den figurliga syntesen, men utföres här närmare, emedan Kant här skiljer mellan kategoriernas betydelse såsom mera omedvetna lagar för den verksamhet, hvarigenom föremål blifva gifna, och såsom aktualiserade generella begrepp, som kunna användas såsom predikater. K. anställer derföre en undersökning af omdömesförmågans verksamhet och den användning, som kategorierna genom henne få. Apperceptionens enhet och sinnets mångfald ega genom sig sjelfva intet nödvändigt sammanhang, ty då skulle förståndet vara intuitivt. Det förmedlande är inbildningskraften, som såsom blind och bunden vid en gifven mångfald tillhör sinligheten, men såsom spontan tillhör förståndet. I förhållande till hennes enligt sina lagar sammanbindande verksamhet blir apperceptionen, som för sig tagen är ett obestämdt och dunkelt medvetande af tillvaro[1]), bestämdt medvetande och framträder såsom sådant närmast i kategorierna, som utgöra medvetandet om jaget såsom tänkande och ett objekt öfverhufvud såsom bestämmande jaget. När man ser bort från objektets individuella beskaffenhet, äro kategorierna blott till formen begrepp, men sakna innehåll. Begrepp äro alldeles omöjliga och sakna all betydelse, om icke de sjelfva eller deras elementer ega ett föremål, men detta är alltid gifvet i sinlig form. Kategorierna måste således utom förståndsformen äfven ega ett sinligt innehåll. Alla begrepp hänföra sig på föremål medelst schemata, ty den enskilda bilden är aldrig adæqvat för det allmänna begreppet. Schemat är icke bild, utan medvetande om det sätt, hvarpå en mångfald enligt begrepp sammanfattas till bild för hvars möjlighet det ligger till grund. Då är sålunda en regel för bestämmandet af åskådningen enligt det allmänna begreppet och är en produkt af den rena inbildningskraften a priori. Men endast de sinliga begreppen hänföra sig medelbart på enskilda bilder. Kategoriernas transsc. schemata kunna icke framställas i bilder, utan äro rena synteser, som

1) Krit. s. 128.

bestämma sinnets inre form i anseende till alla förnimmelser, för såvidt de skola enligt apperceptionens enhet a priori ega sammanhang i ett begrepp. De gifva enhet åt det inre sinnets mångfald på grund af nödvändigheten att förena allt medvetande i en ursprunglig apperception, hvarigenom företeelserna sammanfattas i en erfarenhet. Genom inbildningskraftens syntes af tidsmomenter vinna sålunda kategorierna bestämdhet, men denna är för sig blott formel och subjektiv. Först genom förhållande till det empiriska tidsinnehållet vinna de objektiv betydelse eller transscendental sanning, som ligger till grund för all empirisk sanning[1]). Kategorien, som såsom blott tankeform saknar objektivitet, får sådan derigenom att den produktiva föreställningsförmågan formar tiden (och rummet), hvars innehåll genom apprehensionen sammanfattas i schemat såsom objektiv tankeform.

Kategorien är medvetandets enhet i den syntes, hvarigenom en gifven mångfald fattas såsom medvetandets bestämdhet och såsom stående under dess lagar. Dessa kunna icke åskådas, men tänkas medelst det transsc. schemat i varseblifningen såsom dess transscendentala objekt, hvarigenom varseblifningen utgör ett föremål. Härvid är det anmärkningsvärdt att schemat får en olika betydelse för kategorien, allt eftersom K. fattar förståndet såsom en ursprunglig förmåga, eller såsom apperceptionens i förhållande till inbildningskraften. I förra fallet har förståndet en egen rent intellektuel verksamhet, hvars former äro sjelfständiga begrepp, som restringeras genom användning på ett sinligt material. I senare fallet får apperceptionen särskilda former genom förhållande till inbildningskraften, såsom den sammanbindande förmågan öfverhufvud. Då denna väsentligen är bunden vid en sinlig mångfald, så är den figurliga syntesen förutsättning för den intellektuella, som blott är den förra betraktad in abstracto. Då all syntes förutsätter en sinlig mångfald, så få de begge samma omfång. Det transsc. schemat är det sinliga momentet i den för oss möjliga figurliga syntesen och innebär från formel synpunkt en restriction af medvetandets enhet till en viss slags verklighet, men detta är ingen logisk subsumtion af schemat under kategorien, ty i sin transscendentala betydelse är kategorien icke ett sjelfständigt begrepp i förhållande till schemat såsom ett annat begrepp, utan de äro

1) Krit. s. 148.

nödvändigt sammanhängande sidor af den figurliga syntesen och sakna utan hvarandra all betydelse. Egentlig subsumtion eger sålunda icke rum mellan de faktorer, som ligga till grund för erfarenheten, såsom den omedelbart gifna kunskapen. Men väl kan en sådan ega rum, när man reflekterar öfver den gifna erfarenheten och frågar efter principerna för de empiriska vetenskaperna. Då höjas nemligen kategorierna till klart medvetande såsom generella begrepp om föremål öfverhufvud, hvilka begrepp genom de närmare bestämda tidsbegreppen fattas såsom bestämningar hos de sinliga tingen. Dessa tidsbegrepp få då betydelse af species i förhållande till de mindre bestämda kategorierna, emedan de äro begrepp om regler för synteser enligt kategorierna af ett visst slags mångfald. Derföre framställer K. vanligen förhållandet mellan de transscendentala betingningarne så, att det allmänna begreppet om ett föremål öfverhufvud är gifvet i den rent intellektuella syntesen; detta begrepp vinner närmare bestämdhet genom att inskränkas till en sinlig åskådningsform genom den figurliga syntesen; slutligen får detta begrepp om ett sinligt objekt sin fulla och objektiva bestämdhet genom den empiriska syntesen af sensationer. Vid denna framställning får inbildningskraften blott betydelse såsom förmedlande mellan sinnet och förståndet, då den deremot på andra ställen fattas såsom grundförmåga[1]). Den egentliga svårigheten i Kants lära om förståndets transsc. schematism ligger dock icke i subsumtionen af tingen under kategorierna, ty tänkandets former måste återfinnas hos tingen såsom tänkta, utan i hans uppfattning af förhållandet mellan schemats begge momenter. Det har nemligen sin form genom inbildningskraften och sitt innehåll från sinnet, men dessa äro artskilda. Tydligt är dock att möjligheten af deras förening såsom sidor hos samma förmåga beror derpå, att deras skilnad, liksom ytterst skilnaden mellan form och innehåll, blott är en gradskilnad.

De rena grundsatsernas system vinner man genom att betrakta kategorierna såsom kunskapsprinciper i inskränktare bemärkelse. K. skiljer mellan sådana, som ega matematiskt bruk och intuitiv visshet, emedan de afse föremålens bestämdhet för sig tagna (genom syntes af likartade momenter), och dynamiska grundsatser, som ega diskursiv visshet och afse föremålens sammanhang i erfa-

1) Krit. s. 133.

renheten (genom syntes af olikartade momenter). Quantitetskategorien, använd på erfarenheten, lemnar principen för åskådningens axiomer: alla åskådningar äro extensiva storheter. Föreställningen om bestämdt rum och bestämd tid förutsätter syntes af deras likartade mångfald enligt storhetsbegreppet. Alla företeelser äro gifna i åskådningsformerna och äro således underkastade samma syntes som dessa. De äro således extensiva storheter, d. v. s. sådana, som förutsätta förut gifna delar. Ur principen för åskådningens axiomer inser man den rena matematikens användbarhet på erfarenheten, hvilket utan denna grundsats icke är så tydligt[1]).

Anticipation kallar K. hvarje kunskap, hvarigenom det, som hör till empirisk kunskap, kan a priori fattas och bestämmas. Ur qualitetskategorierna följer principen för varseblifningens anticipationer. I alla företeelser har det reella, som är föremål för sensation, intensiv storhet d. v. s. en grad. Sensationen är i sig ingen objektiv förnimmelse, i hvilken åskådning af rum eller tid kunde anträffas och eger sålunda ingen extensiv storhet. För att få objektiv betydelse måste hon upptagas i det rena medvetandet och de rena åskådningsformerna, hvarvid det empiriska medvetandet i en viss tid växer från noll till en gifven storhet. På samma sätt kan sensationen såsom det reella i det empiriska medvetandet upphöra och det blott formella medvetandet af mångfalden i tid och rum qvarstå. Hon är således underkastad en syntes i den likformiga stegringen från noll till det gifna empiriska medvetandet, men delarne fattas icke såsom föregående det hela. Sensationens storhet är intensiv. Alla varseblifningens objekter innehålla sensation och ega derföre intensiv storhet, eller en olika grad af inflytande på sinnet[2]). Apprehension blott medelst sensation fyller blott ett ögonblick och innebär ingen successiv syntes. Storheten träffar icke apprehensionen, men väl eger det reella, som i företeelsen svarar mot sensationen en storhet, emedan ett kontinuerligt sammanhang måste finnas mellan fenomenets realitet och dess negation. Den intensiva storheten fattas blott såsom enhet och dess mångfald blott genom närmande till noll (från ett fyldt till ett tomt ögonblick). Kant framhåller såsom märkvärdigt att vi a priori vid all qvantitet endast kunna fatta en qvalitet (kontinuiteten) och vid all qvalitet blott den intensiva qvantiteten.

---

1) Krit. s. 150, 161. 2) Krit. s. 163.

Erfarenhetens analogier kallar K. reglerna för den allmänna tidsbestämning, hvarunder varseblifningarnes empiriska tidsförhållanden måste stå för att utgöra en erfarenhet eller ett lagbundet helt i tiden, såsom egande perduration, förhållande af efter hvartannat och samvaro (storhet, serie och inbegrepp). Erfarenhetsanalogien är en regel för att i erfarenheten söka det fjerde ledet i proportionen mellan ett logiskt och ett reelt förhållande. De logiska förhållandena äro omdömenas relationsformer. Mot dessa svara i erfarenheten förhållanden, hvilkas grundsatser ega regulativ betydelse [1]). Såsom princip för dessa analogier uppställer K. satsen: erfarenheten är möjlig blott genom begreppet om en nödvändig sammanbindning af varseblifningar. I dessa sjelfva ligger ingen grund för ett nödvändigt sammanhang, men såsom utgörande det empiriska medvetandets, eller det inre sinnets mångfald äro de i tiden. Denna är a priori sammanbunden enligt vilkoren för apperceptionens enhet. Således måste alla empiriska tidsbestämningar stå under reglerna för den allmänna tidsbestämningen. Dessa regler eller erfarenhetsanalogier äro dynamiska grundsatser. De afse icke, såsom den matematiska, den syntes, genom hvilken varseblifningarne sjelfva blifva gifna, eller vilkoren för deras möjlighet, utan för deras tillvaro och förhållanden, och dermed för erfarenhetens enhet. De äro endast regulativa, så att om en varseblifning är gifven i tidsförhållande till en annan, så kan man väl a priori bestämma tidsformen för sammanhanget, men icke hvilken, eller huru stor den andra måste vara. Den filosofiska analogien afser icke qvantitativa, utan qvalitativa förhållanden, der ur tre leder blott förhållandet till det fjerde, men icke detta sjelft kan a priori bestämmas. De äro icke grundsatser för det transscendentala, utan för det empiriska förståndbruket, ty kategoriernas användning på varseblifningarne är inskränkt genom deras schemata. (De ega icke transscendent, utan endast transscendental betydelse, såsom principer för apriorisk kunskap om sinneverlden.)

Substansbegreppets användning såsom kunskapsprincip för erfarenheten gifver perdurationsgrundsatsen: i all företeelsernas vexling fortvarar substansen och dess qvantum i naturen hvarken ökas, eller minskas. Alla tidsförhållanden förutsätta något varaktigt. Tiden sjelf vexlar visserligen icke, men kan i sig icke varseblifvas.

1) Laas: die Analogien der Erfahrung s. 19.

Således måste det varaktiga finnas i företeelserna och utgöra sjelfva föremålet, eller substantia phænomenon, som är substrat för all tidsbestämning och således utgör vilkor för möjligheten af all syntetisk enhet af varseblifningarne. Detta substrat kan sjelft icke vexla, emedan det är mått för vexlingen. Dess enhet möjliggör uppfattningen af tidens enhet. Varaktigheten rör dock icke tinget i sig, utan är blott vårt sätt att fatta tingens tillvaro. Såsom det varaktiga fatta vi materien, hvars varaktighet icke inses ur den yttre erfarenheten, utan a priori inses såsom nödvändig förutsättning för all tidsbestämning och framträder i hennes ogenomtränglighet eller i allmänhet i hennes kraft[1]). Substansens bestämningar, accidenserna, äro de särskilda sätt, hvarpå hans tillvaro är positivt bestämd. Dessa ega ingen egen tillvaro och stå derföre icke egentligen i förhållande till substansen. Substanskategorien innehåller sålunda intet förhållande, utan utgör vilkor för sådant[2]). Accidenserna vexla, men all företeelsernas vexling är blott förändring: motsatta bestämningars succession hos samma subjekt.

Kausalitetskategorien ger i sin användning på erfarenheten successionsgrundsatsen: all förändring sker enligt lagen för förening af orsak och verkan. Förändring är sammanbindning af olika varseblifningar i tiden. Men sinnet kan icke sammanbinda och tiden kan icke varseblifvas och bestämma varseblifningarnes ordningsföljd. Det blott subjektiva förhållandet mellan skilda tillstånd i inbildningen ger ingen erfarenhet, ty denna fordrar att tidsförhållandet är objektivt bestämdt. Detta förutsätter ett begrepp, som medför nödvändighet i den syntetiska enheten. Såsom förnimmelser äro alla objekter gifna genom successiv apprehension af deras mångfald, men objektet innebär något mera än ett blott subjektivt tillstånd och eger en viss tidsbestämdhet, när det betraktas för sig. Så är t. ex. apprehensionen af ett hus successiv, men deraf följer icke att husets mångfald, för sig tagen, är successiv. Det, som är gifvet i den successiva apprehensionen, fattas såsom förnimmelse, men företeelsen, som är inbegreppet af dessa förnimmelser, fattas såsom det föremål, med hvilket det ur de apprehenderade förnimmelserna dragna begreppet skall öfverensstämma. Detta är möjligt, för såvidt företeelsen står under en regel, som gör ett visst slag af syntes nödvändig. Vilkor för denna

1) Krit. s. 210. 219. 242. 255.

2) Krit. s. 118.

nödvändiga apprehensionsregel är objektet. Då tidsföljden i apprehensionen icke är godtycklig (såsom vid apprehensionen af ett hus) utan ordningen är nödvändig (såsom vid appreh. af en rinnande flod) så måste den subjektiva tidsföljden ha sin grund i företeelsernas objektiva följande enligt kausalitetslagen. Hume fattade kausalitetslagen såsom en fiktion, som grundade sig på vana att se tillstånd följa på hvarandra (post hoc, ergo propter hoc). Kant framhåller deremot att succession utan någon regel icke skulle innebära någon hänvisning på objekt, utan såsom ett blott subjektivt följande i apprehensionen blott vara en lek med förnimmelser. Den objektiva förnimmelsen förutsätter för sin möjlighet en regel såsom grund för tidsföljden (propter hoc, ergo post hoc). Visserligen förutsättes för orsaksbegreppets logiska klarhet att man fattar det i dess empiriska användning, men en hänsyn till detsamma såsom transscendental funktion går före all erfarenhet, ty det är den lagbundna ordningen i våra förnimmelsers tidsförhållande, som gifver dessa objektiv betydelse. Bestämd plats i tiden får en förnimmelse genom sitt förhållande till en föregående, på hvilken den enligt en regel följer, så att deras ordning icke kan omvändas. Kausalitetslagen hänvisar på substantialitetsgrundsatsen. Hvarje verkan faller i tiden, eller är föränderlig, och förutsätter såsom sitt sista subjekt det varaktiga eller substansen. Handlingar äro den första grunden till vexling och kunna icke ligga i ett subjekt, som sjelft vexlade, ty derför fordrades en annan handling af ett annat subjekt. Kraft är således det empiriska kriteriet på substantialitet, så att man icke behöfver jemföra varseblifningar för att finna det varaktiga. Det första subjektet för kausaliteten i all uppkomst och undergång kan icke sjelft uppkomma eller förgås, hvilket innebär begreppet om en substans såsom fenomen.

Mot vexelverkans kategori svarar samvarons grundsats: alla substanser stå i genomgående vexelverkan, för såvidt de kunna varseblifvas såsom samvarande i rummet. Detta äro de, när varseblifningen af den ena kan vexelvis följa på den andra, hvilket förutsätter att de äro i samma tid. Men tiden sjelf kan icke varseblifvas och empiriskt bestämma företeelsernas plats i tiden. Således fordras ett begrepp, som bestämmer varseblifningarne, så att de icke fattas såsom blott subjektiva tillstånd, af hvilka det ena icke kan vara gifvet i subjektet, enär det andra är det, och tvärtom, utan hänföras på samtidiga objekter. Den objektiva tidsordningen

bestämmes af förhållandet mellan orsak och verkan. Substanser kunna vexelvis bestämma hvarandra, och sålunda ömsesidigt bestämma hvarandras plats i tiden, när hvardera har bestämningar, som följa ur den andra. Genom begreppet om detta dynamiska sammanhang bestämmes ordningen i den successiva apprehensionen af förnimmelserna så, att deras objekter fattas såsom samtidiga. Substanser kunna fattas såsom samvarande i rummet endast för såvidt de bestämma hvarandra genom vexelverkan, som således är vilkor för tingens möjlighet såsom erfarenhetsföremål.

Erfarenhetens analogier äro transscendentala naturlagar. Alla företeelser ega objektiv betydelse genom att i anseende till sin tillvaro sammanhänga enligt lagar, d. v. s. utgöra en natur. Allt i naturen gifvet upplöser sig för reflexionen i relationer, ty rummet och tiden äro blotta former för förhållanden, men dessa måste fattas såsom tillstånd hos något perdurerande, som tydligast framträder i kraften. Tingens substans är icke ting i sig, utan fenomen, ett sätt att existera i tiden, hvilket har sin grund i en kategori. Utan begreppet om något i tiden perdurerande vore uppfattningen af tiden sjelf omöjlig, eller saknade betydelse. När man fattar ett enskildt ting såsom substans, så måste man skilja mellan accidenserna och den till grund för dessa liggande enheten. Det, som vexlar hos tinget, fattas såsom accidens i förhållande till det hos tinget oförändrade. Funnes i successiva tillstånd intet gemensamt, så skulle de icke kunna fattas såsom successiva, ej heller såsom bestämningar hos samma föremål. Det perdurerande, som förutsättes för tidens möjlighet, kan icke vara det rena medvetandet, ty detta är enligt K. blott form. Redan för att den subjektiva successionen skall vara möjlig, måste jaget ega en perdurerande empirisk bestämdhet. För att tidsbestämdheten skall fattas såsom objektiv fordras dessutom rena begrepp. Mot denna Kants uppfattning att medvetandet för sig saknar all substantialitet och således är odugligt såsom korrelat till tidens vexling strider dock hans lära, att jaget är en intellektuel förnimmelse af ett tänkande subjekts sjelfverksamhet[1]). I denna framträder nemligen en kraft, som är substans. Men för uppfattningen af vexlingen såsom objektiv fordras dessutom ett varaktigt, som skiljes från subjektet, hvilket såtillvida icke fattas såsom väsen, utan såsom form.

1) Krit. s. 210.

På samma sätt som med substantialiteten, förhåller det sig med kausaliteten såsom förutsättning för möjligheten af tidsbestämdhet. Att ett visst enskildt ting är orsak till en viss förändring kan icke a priori inses, utan endast a posteriori. Genom induktion finner man de naturlagar, som uttrycka tingens speciella orsaksförhållanden. Erfarenheten är en väfnad af sådana förhållanden, i hvilken trådarne oftast äro mycket svåra att följa. Men till grund för alla empiriska orsaksförhållanden ligger successionslagen. Erfarenhetens totala tillstånd i ett visst ögonblick bestämmer med nödvändighet tillståndet i det följande ögonblicket och hvarje särskildt ting har en viss grad af inflytande,. eller utgör ett moment i den totala orsaken. De tillstånd, som nödvändigt följa det ena på det andra ha sin gemensamma grund i substansen, som då framträder såsom kraft. Då tillstånden ömsesidigt betinga hvarandra, förutsätta de en flerhet af krafter eller substanser, som vexelverka. Detta är förutsättning för möjligheten af en yttre verld. En mångfald af modi, som endast vore gifna efter hvarandra i tiden, skulle icke kunna utgöra ett objektivt helt.

Man har mot Kants framställning af dessa analogier invändt, att den antager två parallela tider, en subjektiv såsom form för apprehensionen och en objektiv såsom form för objekternas förhållande, och att detta är orimligt, då tiden endast är en åskådningsform. Men man har då förbisett att den objektiva tiden är endast en analogi till den subjektiva. När förnimmelserna fattas såsom bestämningar i det inre sinnet är deras tidsordning bestämd blott ur subjektets synpunkt och gäller blott från denna. Men när de fattas såsom objekter eller deras bestämningar, fattas deras tidsordning såsom bestämd ur en annan synpunkt, som dock icke är transscendent i förhållande till medvetandet i det hela, utan endast korrelat till den subjektiva. Den verkliga eller s. k. absoluta tiden är tänkt och icke åskådad i samma omedelbara mening, som den rent subjektiva tiden.

Kant har visat att erfarenheten för sin formella möjlighet förutsätter kausalitetslagens objektiva giltighet, vidare att orsaken ytterst är substansen, som såsom grund för sina modi är kraft, och är ett helt af vexelverkande momenter. Att han stannade vid undersökningen af vilkoren för erfarenhetens form har sin grund i hans uppfattning af medvetandet såsom blott form och af allt dess innehåll såsom sinligt, hvarföre alla för oss gifna substanser

äro fenomener, som upplösa sig i relationer. Den inre bestämdhet, som framträder i lifvet och organismen förutsätter dock en apprehension enligt lagar, som väsentligen höja sig öfver erfarenhetens analogier. Efter framställningen af dessa vänder sig K. till de grundsatser, som följa ur modaliteten. Dessa kallar han postulater, emedan de icke tillägga något till begreppet om ting öfverhufvud, utan endast angifva det sätt, hvarpå det öfverhufvud förenas med kunskapsförmågan. De äro således subjektivt syntetiska omdömen. Omdömenas modalitet afser, enligt K., blott kopulans värde med afseende på tänkandet öfverhufvud. Logisk möjlighet uttrycker ett omdöme, som af förståndet godtyckligt kan jakas, eller nekas. Verklighet och nödvändighet innebära bestämdhet, den förra enligt den senare genom förståndets lagar. Dessa logiska momenter uttrycka således graden, i hvilket något är tänkt, och afse icke tankens innehåll. Modalitetsgrundsatserna inskränka dessa begrepp till erfarenheten. Det empiriska tänkandet fordrar för tingens möjlighet deras öfverensstämmelse med erfarenhetens formella vilkor, och för deras verklighet varseblifning, så att föremålet, om det än icke senteras, likväl står i sammanhang med en varseblifning enligt erfarenhetens analogier, eller reglerna för all reel förening i en erfarenhet. Verkligt är sålunda det, som sammanhänger med erfarenhetens materiella vilkor. Utan att fortgå enligt lagarne för företeelsernas empiriska sammanhang är det omöjligt att utforska någontings tillvaro. I ett tings blotta begrepp ingår ingenting, som nödvändigt innebär dess tillvaro, hvilket K. utförligare söker visa i kritiken af det ontologiska beviset för Guds existens. Huru fullständigt än ett begrepp må innefatta alla ett tings inre bestämningar, utan varseblifning uttrycker det blott dess möjlighet. Till det möjliga kan intet läggas för att få det verkliga, ty detta tillfogade vore omöjligt. Blott till förståndet fogas något utöfver öfverensstämmelsen med erfarenhetens formella vilkor, nemligen sammanhanget med varseblifning, men detta sammanhang är syntetiskt. Möjligheten är sålunda position af tinget med afseende på förståndet; verkligheten är tillika dess förening med varseblifning. Genom denna framställning af verklighetens betydelse söker K. försvara sig mot anklagelsen för den idealism, som nekar all kunskap om någon yttre verklighet. Han granskar den s. k. empiriska eller materiala idealismen, som med antagande af rummets egen verklighet, lärer att yttre tings verklighet är blott inbildning eller

osäker, och att endast det inre sinnets tillstånd äro fullt vissa [1]). Emot denna söker han visa att inre erfarenhet för sin möjlighet förutsätter en yttre erfarenhet. Uti ingendera äro ting i sig gifna, utan endast fenomener, men dessa äro icke godtyckliga inbildningar, utan utgöra en erfarenhet, som har tvänne lika väsentliga sidor, den subjektiva och den objektiva. Det yttre tinget är lika verkligt, som den inre varseblifningen, ty den senare vore utan den förra regellös och mindre än en dröm. Det empiriska medvetandet om min tillvaro innebär mera än medvetande om mina förnimmelser, ty det utgör en inre erfarenhet och är således identiskt förenadt med medvetande om ett förhållande till något utom mig. Alla förnimmelser falla såsom sådana i tiden och all tidsbestämning förutsätter något perdurerande i varseblifningen. Vårt medvetande om vår egen tillvaro i tiden innebär således ett omedelbart medvetande om yttre tings tillvaro. Derigenom ega vi yttre sinne och icke yttre inbildning. Häraf följer dock icke att hvarje åskådlig föreställning om yttre ting innebär deras existens, ty dessa kunna vara blotta reproduktioner af tidigare varseblifningar, utan endast att inre erfarenhet öfverhufvud förutsätter yttre erfarenhet. Man har ansett denna kritik af den subjektiva idealismen strida mot Kants egna, i första upplagan starkare framhållna, idealistiska grundtankar, men med orätt, ty äfven här ådagalägger K. blott att erfarenhet vore för oss omöjlig, om icke vår subjektiva och successiva syntes af förnimmelser hänfördes till ett från det inre sinnet skildt föremål, såsom regel för denna syntes.

Hvad slutligen den empiriska nödvändigheten beträffar, så kan den nödvändiga existensen insees blott ur det enligt erfarenhetens allmänna lagar bestämda sammanhanget med det, som varseblifves. Detta eger rum endast i fråga om tings tillstånd såsom verkningar af gifna orsaker enligt orsakslagen, icke om deras tillvaro såsom substanser. Allt som sker är hypotetiskt nödvändigt. Satsen: in natura non datur casus innebär således en apriorisk naturlag. Likaså är hvarje nödvändighet i naturen, såsom betingad, begriplig (in natura non datur fatum). Den förra är en följd af successionsgrundsatsen, den senare af modalitetsgrundsatserna. Kontinuitetsgrundsatsen att hvarje förändring är möjlig endast genom orsakens oafbrutna handlande, emedan tiden, i hvilken förändringen sker,

1) Krit. s. 208 jmfr s. 401.

icke innehåller några minsta delar, ligger till grund för satsen: in natura non datur saltus. Slutligen utsäger satsen: in natura non datur hiatus samma kontinuitet om de empiriska åskådningarne. Alla dessa satser förbjuda i den empiriska syntesen allt, som strider mot förståndets enhet, hvilken möjliggör erfarenhetens enhet. Alla det rena förståndets grundsatser äro endast principer för erfarenhetens möjlighet, som ligger till grund för alla aprioriska syntetiska omdömens möjlighet[1]).

Likväl ligger, enligt K., den tanken nära, att då sinnena blott fatta något, sådant det företer sig, så måste detta något äfven i sig sjelft vara ett ting och föremål för förståndet, så att vi skulle kunna ega kunskap om tvänne verldar, som skilja sig icke blott till graden af kunskapens klarhet och tydlighet, utan genom det sätt, hvarpå de ursprungligen äro oss gifna såsom kunskapsobjekter. Kategorierna skulle då ega icke blott transscendental betydelse utan äfven transscendental (icke genom sinlig åskådning inskränkt) användning. Alla företeelser äro endast förnimmelser, som af förståndet hänföras på ett objekt. Men detta är ett x, som såsom enhet i den sinliga åskådningens mångfald tjenar såsom korrelat till apperceptionens enhet. Genom detta förenas den sinliga mångfalden af förståndet i begreppet om ett föremål. Afsöndradt från alla sinliga data återstår intet vid detta transscendentala objekt, hvarigenom det kunde tänkas. Kategorierna bestämma det transsc. objektet (begreppet om något öfverhufvud) genom det i sinnet gifna innehållet. Vårt förstånd inskränker sinligheten till fenomener, men dessa förutsätta något, som i sig, med bortseende från vår sinlighets egendomliga former, måste vara något. Kategorierna äro dessa begrepp om föremål öfverhufvud, men om hvilka vi genom dessa begrepp icke ega någon kunskap. Föremålet öfverhufvud är då blott negativt bestämdt, ty för att det skulle vara positivt bestämdt fordras åskådning, men vi veta icke om någon annan åskådning, än vår, är möjlig. Det transscendentala objektet är således för oss en begreppsform, och det är osäkert, om det vid bortseende från vår sinlighet qvarstår såsom objekt. Indelningen af föremål i fenomener och noumener har blott den kritiska betydelsen att inskränka sinligheten till fenomenerna, under det att kategorierna äro begrepp om föremål öfverhufvud, men utan att

1) Krit. s. 221.

hos dessa fatta några bestämningar. Begreppet om ett noumenon är således ett gränsbegrepp, hvars positiva användning är blott problematisk. Vid en jemförelse af de ställen, der K. uttalat sig om våra förnimmelsers objektivitet, framgår såsom hans alltid fasthållna öfvertygelse, att fenomenet vore orimligt utan att ega sin grund i någon af kunskapsförmågan oberoende verklighet, men att man ur blott teoretiska data icke kan med säkerhet sluta till denna verklighets positiva betydelse, ehuruväl det ur praktiska grunder vinner närmare bestämdhet. När frågan om objektivitetens yttersta grund af K. göres till föremål för särskild undersökning, framhåller han den negativa betydelsen af tinget i sig. Deremot gifver han det afgjordt positiv betydelse i den mera populära framställningen och i undersökningar, för hvilka frågan icke har väsentlig betydelse. Såsom säkert kan anses att Kant för sin egen del, såsom han i Proleg. säger, aldrig tviflat på tillvaron af en af våra sinliga åskådningsformer oberoende verklighet, men att han ansåg denna icke kunna bli föremål för vår kunskap, om den än på något sätt måste tänkas[1]). När han säger att fenomenet består i blotta förhållandet mellan något öfverhufvud och våra sinnen och således sjelft icke innehåller något i egentlig mening inre, utan blott innebär förhållanden, så kan man visserligen, när det blir fråga om hvilken betydelse detta något eger, ensidigt framhålla sådana ställen, der det blott negativt bestämmes. Så t. ex. säger K.[2]) att intelligibla föremål i betydelsen af ting, som tänkas genom rena kategorier, äro omöjliga, ty kategorierna gifva utan sinlig åskådning aldeles ingen hänvisning på något objekt, utan äro blott subjektiva former för förståndets enhet. Alla sjelfmedvetandets modi i tänkandet äro för sig inga begrepp om objekter[3]). Begreppet om ett noumenon är icke begrepp om ett objekt, utan gifvet genom vår sinlighets inskränkthet i förhållande till de rena kategorierna, då fråga uppstår om möjligheten af föremål, som vore oberoende af vår åskådning, hvilken fråga vi icke kunna besvara. Då förståndet inskränker sinligheten till företeelsen, tänker det ett föremål i sig sjelft, men blott såsom transscendentalt objekt, såsom orsak till företeelsen, men om hvilket vi icke kunna veta om det finnes i oss eller äfven utom oss, om det med sinlighetens

1) Jmfr Prol. ss. 44. 45. 70. 74. 113. 117, 125 Kr. ss. 68. 700. 320. 324. 326. 432. 482. 538. Krit. d. pr. V. ed. Kirchmann s. 4. 51. 83. 161 o. följ.

2) Krit. s. 256—8. 3) Krit. s. 687.

upphäfvande försvinner eller qvarstår. Detta objekt kan kallas noumenon, emedan föreställningen om detsamma icke är sinlig, men det tjenar endast att beteckna gränserna för vår sinliga kunskap. Begreppet om en orsak till företeelsen bestämmer K. här blott såsom begrepp om sinlighetens gräns, gifvet derigenom att tänkandet går före hvarje bestämd anordning af förnimmelserna och vi således tänka något öfverhufvud och bestämma det sinligt, men skilja dock det allmänna och abstrakt fattade föremålet från vårt sätt att åskåda det. Då återstår ett sätt att bestämma det blott genom tänkande, men som blott är en logisk form utan innehåll, oaktadt det synes vara ett sätt, hvarpå föremålet existerar för sig såsom noumenon. Omöjligheten att lösa frågan, huru i ett tänkande subjekt öfverhufvud yttre åskådning är möjlig, beteckna vi genom att tillskrifva de yttre företeelserna ett transscendentalt objekt, som är orsaken till detta slags förnimmelser[1]). Deremot skiljer K. vid upplösningen af de kosmologiska antinomierna[2]) mellan de för oss gifna tingen, såsom fenomener, och deras osinliga orsak, som väl icke kan åskådas såsom objekt, men dock kan kallas transsc. objekt, för att vi må ega något, som svarar mot sinligheten såsom receptivitet. Likaså fattar han icke själen såsom vårt egentliga sjelf, sådant det i sig existerar, utan såsom fenomen, som är gifvet åt det för oss obekanta transsc. subjektets sinlighet. Såsom man lätt finner, vexlar Kants bestämmande af det transsc. objektet efter den betydelse, som han gifver åt kategorierna. I samma mon dessa få en af sinligheten oberoende betydelse, blir föremålet i sig positivt bestämdt, i samma mon åter, som de fattas såsom blott logiska former för förståndets enhet i en gifven mångfald utan allt eget innehåll, får föremålet i sig blott negativ betydelse. Med orätt tillskrifver man K. den orimligheten att, när han fattar rummet såsom en åskådningsform, likväl falla tinget i sig såsom varande utanför medvetandet. K. skiljer mellan den psykologiska och den transscendentala betydelsen af uttrycket »utom oss»[3]). Att något från transsc. synpunkt är utom oss betyder att det icke af oss in concreto kan fattas sådant det i sig är. Dermed bortfaller äfven uppfattningen af tinget i sig såsom utifrån och i tiden inverkande på sinligheten. K. har visserligen oförsigtigt betecknat det såsom osinlig orsak, men förstår dermed

1) Krit. s, 330. 2) Krit. s. 403—4. 3) Krit. s. 316.

endast grund i allmänhet. Men då han icke tillräckligt bestämt grundens begrepp, så insmyga sig sinliga analogier, när han åt detsamma vill gifva bestämdare betydelse[1]. Man har sökt att skilja mellan uttrycken »Ding an sich» och «transscendentaler Gegenstand», så att det förra skulle beteckna den negativa gränsen och det sken, som dervid uppstår af en verklighet, som skulle existera för sig utan att vara af oss fattad med några inre bestämningar, då deremot den senare skulle betyda sjelfva enheten eller regeln vid det sinliga föremålet, hvilken tänkes i tingen såsom motsvarande medvetandets enhet[2]. Om denna skilnad än må ega stöd i vissa ställen af kritiken, så strider den dock mot andra, der K. fattar det transsc. föremålet icke såsom blott abstrakt eller tänkt enhet och regel i det sinliga föremålet, utan såsom företeelsernas osinliga orsak.

Tanken på en öfversinlig verld är grundad i kunskapsförmågans väsen och derföre oafvislig, men det sken af positiv kunskap om denna verld, hvartill denna tanke förleder, kan oskadliggöras genom kritik. Denna utför K. i sin transsc. dialektik, der han undersöker förnuftet i inskränktare bemärkelse. Förståndet är förmåga af enhet i företeelserna medelst regler. Förnuftet är förmåga af enhet i förståndsreglerna medelst principer (syntetiska kunskaper ur begrepp. Alla allmänna satser äro comparativa principer). När förnuftet använder sina principer, icke på förståndet, utan på föremål, så går det utöfver all möjlig erfarenhet och då uppstår det transsc. skenet af kunskap om en osinlig verld. Förnuftet utgår dervid från fordran, att till förståndets betingade kunskap finna det obetingade, hvarmed dess enhet fulländas. Denna logiska maxim att söka högsta möjliga enhet i kunskapen genom allt högre och allmännare betingningar, förutsätter, använd såsom det rena förnuftets princip, att, om det betingade är gifvet, måste hela serien af betingningar, således det obetingade vara gifvet (i föremålet). Denna grundsats är syntetisk, ty analytiskt inses blott att det betingade förutsätter betingning, men icke att det förutsätter det obetingade. Alla de grundsatser, som följa ur denna princip, måste vara transscendenta, då deremot förståndets grundsatser ega blott empiriskt eller immanent bruk. Medelst slutled-

1) Krit. s. 431.

2) Jmfr A. Krause Pop. Darstellung s. 114. Lasswitz: die Lehre Kants s. 126.

ningar söker förnuftet (såsom reflekterande omdömesförmåga till skilnad från den subsumerande) att finna betingningarne till det betingade. De logiska slutledningsformerna, använda såsom begrepp om föremål, lemna ideer, d. v. s. rena förnuftsbegrepp, som icke i sinligheten ega något adæqvat föremål. Alla rena begrepp afse den syntetiska enheten af förnimmelser; rena förnuftsbegrepp afse den obetingade syntetiska enheten af alla betingningar öfverhufvud. De förhållanden, i hvilka förnimmelser kunna tänkas till något äro 1) till subjektet, 2) till ett objekt såsom fenomen och 3) till objekt såsom föremål för tänkande öfverhufvud. Alla transsc. ideer bilda derföre tre klasser, af hvilka den första afser det tänkande subjektets absoluta enhet (såsom föremål för psykologien), den andra den abs. enheten i serien af företeelsernas betingningar (såsom föremål för kosmologien) och den tredje den abs. enheten af betingningar för alla föremål för tänkande öfverhufvud (såsom föremål för teologien). De afse sålunda syntesen af betingningar för en tanke öfverhufvud (syntes med subjektet med bortseende från objektet), för det empiriska tänkandet och för det rena tänkandet.

Den empiriska psykologien iakttager och jemför själens inre tillstånd och finner derigenom hennes naturlagar; men själen såsom empiriskt gifven är icke abs. subjekt. Den rationella (transscendentala) psykologien söker oberoende af all erfarenhet uppvisa det tänkande väsendets bestämningar ur jagförnimmelsen. Denna förnimmelse är ingen förnimmelse af något särskildt objekt, utan en form för alla förnimmelser [1]), för såvidt de skola vara kunskaper, och förutsättes derföre för all erfarenhet såsom transscendentalt subjekt för alla tankar. Men förnuftets regulativa maxim, att söka återföra alla subsumtioner i de kategoriska slutledningarne under ett högsta begrepp, ger åt detta begrepp det transsc. skenet af ett absolut subjekt. Den rationella psykologien grundar sig således på en paralogism. Jaget bestämmer nemligen i alla omdömen deras form och kan således i allt tänkande endast fattas såsom subjekt (såsom tänkandets form) [2]). Men icke detta medvetande om det bestämmande, utan medvetandet om det bestämda jaget

1) Jagförnimmelsen är hvarken åskådning eller begrepp, utan medvetandets blotta form. Krit. s. 322.

2) Krit. s. 690.

utgör uppfattning af jaget såsom objekt. Således kan det bestämmande jaget icke fattas såsom substans. Paralogismen består sålunda deri att man sluter från den omständigheten, att jaget i tänkandet endast kan fattas såsom subjekt, till att det kan existera endast såsom subjekt och således är substans. Bevisningsgrunden innehåller jaget betraktadt endast i förhållande till tänkandet, slutet deremot bestämmer jaget äfven i förhållande till åskådningen. Då den inre åskådningen saknar all varaktighet, så kan jaget i den icke fattas såsom substans[1]), och utan all åskådning innebär kategorien ingen uppfattning af ett objekt och således ingen kunskap. Häraf inses äfven att man icke kan sluta till att det tänkande jaget är en enkel substans derifrån, att det betecknar ett logiskt enkelt subjekt, ty detta innebär en blott logisk qvalitativ enhet i tänkandet öfverhufvud, dess subjekt må vara sammansatt, eller icke. Vi kunna nemligen icke föreställa oss ett tänkande väsen öfverhufvud utan att sätta oss sjelfva med vårt medvetandes formel i dess ställe och underskjuta sålunda erfarenhetens subjektiva vilkor (det transsc. subjektet) i stället för det tänkande väsendet i allmänhet. Jaget betecknar det transsc. subjektet, utan att tillägga det någon bestämning, såsom ett något öfverhufvud. Men enkelheten hos en förnimmelse af ett subjekt är icke en kunskap om subjektets egen enkelhet. På samma sätt innebär medvetandet om jagets identitet i alla förnimmelser öfverhufvud icke personens identitet, ty dermed förstås medvetandet om den egna substansens eller det tänkande väsendets identitet i all vexling af dess tillstånd. Lika litet följer jagets existens såsom blott tänkande deraf, att man kan skilja sin egen existens såsom tänkande väsen från andra ting utom sig, ty för att kunna fattas såsom andra måste de skiljas från mig, men deraf följer icke att jag såsom tänkande kan existera utan dessa. Den rationella psykologien hvilar på ett missförstånd. Jag tänker mig sjelf såsom förutsättning för möjlig erfarenhet, i det jag abstraherar från all verklig erfarenhet och förvexlar den möjliga abstraktionen från min empiriskt bestämda existens med det förmenade medvetandet om mitt tänkande väsens afsöndrade

---

1) Deremot säger K. att liksom materien är gifven i företeelsen såsom substans för det yttre sinnet, så är det tänkande jaget gifvet såsom substans i företeelsen för det inre sinnet (Krit. s. 320). Detta förklaras dock s. 299: Man kan låta den satsen gälla att själen är substans, men blott i idéen (i förhållande till accidenser) icke i realiteten.

möjliga existens[1]). Medvetandets enhet, som ligger till grund för kategorierna, tages för åskådningen af subjektet såsom objekt, hvarpå substanskategorien användes. Men subjektet för kategorierna kan genom att tänka dessa icke vinna något begrepp om sig sjelft såsom ett objekt för kategorierna, ty det rena sjelfmedvetandet ligger väl till grund för dessa, men de kunna endast användas på gifven åskådning. Satsen »jag tänker» är en empirisk sats och innehåller satsen »jag existerar». Jaget är visserligen rent intellektuel förnimmelse, men utan en empirisk förnimmelse, som lemnade stoffet för tänkande, skulle satsen »jag tänker» icke ega rum. Det empiriska är således vilkor för bruket af den rent intellektuella förmågan. Derföre uttrycker satsen »jag existerar» en obestämd empirisk åskådning, ty sensationen ligger till grund för honom, men denna existens är ännu icke kategori, ty den innebär endast ett obestämdt gifvet objekt, eller något reelt, som är gifvet till tänkandet öfverhufvud, men hvarken såsom fenomen eller såsom ting i sig, utan såsom något, som i satsen »jag tänker» betecknas såsom existerande[2]). Tänkandet för sig taget är blott den logiska funktionen eller spontaneiteten att sammanbinda mångfalden i en blott möjlig åskådning och framställer icke medvetandets subjekt såsom fenomen, emedan det icke tager hänsyn till åskådningens art, ej heller sådant det i sig är, utan såsom hvarje objekt öfverhufvud, från hvars åskådningsart man abstraherar. När jaget fattas såsom subjekt för tankarne eller grund för tänkandet är detta föreställningssätt icke någon användning af substans- och orsakskategorierna, ty dessa äro de ofvannämnda omdömesfunktionerna använda på vår sinliga åskådning. I medvetandet om mig sjelf genom blott tänkande är jag väsendet sjelft, men om hvilket jag derigenom icke har något gifvet till tänkande[3]). Medvetandet är nemligen den blotta subjektiva formen för alla våra begrepp och utgör för sig ingen kunskap, ty det innehåller ingen mångfald, som kunde medelst de logiska funktionerna sammanfattas till begrepp om ett objekt. Jaget fattar således icke sig sjelft genom kategorierna, utan tvärtom fattar det kategorierna och genom dem alla föremål i apperceptionens absoluta enhet, således genom sig sjelft. Men förutsättningen för kunskap om ett objekt kan sjelf icke vara objekt för kunskap. Paralogismen består således i förvexlingen af

1) Krit. s. 699. 2) Krit. s. 696 anm. 3) Krit. s. 701.

kategoriernas transscendentala och empiriska användning. Man måste tänka jaget såsom enkel, oföränderlig substans, men får icke underskjuta sinliga schemata[1])

Kant skiljer här strängt mellan det gifna eller empiriskt bestämda jaget (det jag, som af sig sjelft fattas såsom bestämdt) och jaget såsom transscendentalt subjekt (det bestämmande jaget, som fattar sig såsom bestämdt). Det förra hör jemte alla andra gifna kunskapsföremål till verlden såsom det hela och framträder i förhållande till de yttre tingen. Alla kunskapsföremål äro gifna i medvetandet, som är subjekt såväl för det inre, som för det yttre sinnets innehåll. Detta medvetande, som är höjdt öfver motsatsen mellan det yttre och det inre, mellan det subjektiva och det objektiva, är icke själen eller det empiriska jaget, i förhållande till hvilket objekterna framträda såsom yttre, utan ligger till grund för möjligheten af detta förhållande och är således rent sjelfmedvetande och eger transscendental verklighet. Det empiriska jaget är gifvet i verksamhetens form. Verksamhetens närmaste subjekt är det gifna jaget, som i förhållande till det transsc. subjektets inre sinne framträder såsom verksamhet. I ett visst slags verksamhet framträder det såsom förstånd, i ett annat såsom inbildningskraft. Dessa kunna visserligen i sin största allmänhet betraktas såsom rena, men de äro alltid empiriska i den meningen, att de förutsätta en i tiden gifven mångfald. En verksamhet betraktas såsom förmåga, när den fattas såsom ett sådant helt, som icke blott omfattar, utan äfven såsom gemensam grund innehåller alla verksamhetens momenter eller funktioner. Om funktionerna utgöra ett helt i reel bemärkelse, så är äfven förmågan ett sådant helt, ty förmågan är sin egen funktion och eger derigenom sjelfständighet. Förmågans grundformer äro sålunda äfven funktionernas. Om kategorierna äro tankens grundformer så äro de äfven förståndets former och ega sålunda giltighet om detta såsom de former, hvarigenom detta är ett helt. För att kunna vara ett reelt helt eller förmåga måste själen vara sjelfverksam. Kant fattar visserligen förståndet såsom spontant och såsom i kategorierna egande en inre bestämdhet, men anser det likväl vara ett helt blott i formel bemärkelse. Det förutsätter nemligen ett material, som är yttre. Men K. fattade detta förhållande såsom en artskilnad, så att det

1) Krit. s. 337.

innehåll, som förståndet vinner ur åskådningen, är alltid en för förståndet yttre bestämdhet. Den rena sjelfverksamheten är visserligen såsom sådan höjd öfver allt väsentligt förhållande till något yttre och öfver utvecklingen, ty öfvergången från en fullt aktuel funktion till en annan innebär ingen formvexling, men den är likväl förenad med en lägre verksamhetsform, som ur ett yttre material upptager bestämningar och dervid lider afbrott[1]). Verksamheten är således icke fullt sjelfbestämd, utan hänvisar utöfver sig på ett absolut subjekt. Men en förmåga kan likväl ega en viss grad af objektivitet. Ju högre grad af nödvändighet och väsentlighet dess funktioner ega, desto mera sjelfbestämd är förmågan. Då all kunskap får sin nödvändighet från förståndet, så är detta en sjelfverksam och objektiv förmåga. Om förmågan än står i förhållande till något för henne yttre, så är hon likväl icke koordinerad med denna yttre verklighet, ännu mindre ett accidens i förhållande till det yttre såsom substans. Medvetandet kan icke förklaras ur tingen; i sina lagar och former eger det en bestämdhet, som icke är gifven genom dessa. Deremot äro tingen medvetandets innehåll och ega i detta sin grund, om de än framträda såsom detsamma motsatta och derigenom hänvisa på en verklighet, som ytterst är ett annat medvetande, än det, hvars bestämningar de äro. Inre bestämningar kan man icke upptäcka hos tingen såsom sådana, utan man drifves att fatta det organiska lifvet, hvars organer eller medel de äro, såsom det egentliga väsendet, som i sin grund är medvetande. Enligt K. är själen den subjektiva sidan af medvetandet, hvars objektiva sida tingen äro. Objektivitet eger då medvetandet endast genom de yttre tingen. Men detta oaktadt fattar han själen såsom förmåga, genom hvilken tingen äro objekter. Grunden till denna motsägelse ligger deruti, att såväl själen som tingen fattas såsom relativa och förutsättande hvarandra och relationsgrunden såsom blott formel. När det rena medvetandet fattas såsom konkret, försvinner koordinationsförhållandet. Betraktadt såsom erfarenhetens form är visserligen sjelfmedvetandet icke absolut subjekt, utan form för en fenomenel verklighet. Men detta hindrar icke att det i sig sjelft kan vara konkret och sjelfständigt väsen. Kant sväfvar i sin uppfattning af det rena sjelfmedvetandet mellan den konseqventa empirismen, som i detsamma ser endast

---

1) Sahlin, Om grundformerna i logiken I: 18.

den osjelfständiga formen för en sinlig verklighet och rationalismen, som ger det ett osinligt innehåll och sjelfständig verklighet. Han antager att det rena sjelfmedvetandet innebär medvetande om något, som hvarken är fenomen eller ting i sig, emedan det icke fattas med några närmare bestämningar och således såsom föremål hvarken är gifvet för sinligheten eller för förståndet, men han fattar likväl förstånd och förnuft såsom förmågor, genom hvilka menniskan framträder såsom intelligibelt föremål. Dessa förmågor äro nemligen alldeles skilda från alla empiriskt betingade krafter, ehuru deras verkningar anträffas i företeelserna. Genom blotta apperceptionen har således menniskan kunskap om sig sjelf i handlingar och inre bestämningar, som icke kunna räknas till den receptiva sinligheten, utan genom hvilka hon är intelligibelt föremål [1]). Men om än jaget med rätta fattas såsom substans, såsom enkelt o. s. v., så gifva dessa predikater likväl, enligt K., ingen egentlig kunskap om själen, ty de innebära endast begreppsform, hvarigenom jaget bestämmes i förhållande till en möjlig åskådning, men de innebära ingen verklig åskådning [2]). Syntetiska omdömen a priori äro derföre omöjliga om själen, ty hela hennes konkreta bestämdhet är empirisk. En företeelse i rummet kan väl fattas såsom substans, hvarom syntetiska omdömen a priori äro möjliga, men i själen, som har tidens form, anträffas endast på hvarandra följande bestämningar, och jaget, som är deras gemensamma enhet, är såsom höjdt öfver denna vexling enkelt och således icke ett objekt. För att fatta jaget såsom objekt fordras åskådning och en i denna gifven mångfald, som kan fattas såsom ett perdurerande helt. Men all perduration hos ett helt hänför sig till rummet, och vi åskåda jagets bestämdhet endast under tidens form, hvarvid det empiriskt bestämda jaget eller själen framträder såsom motsatt all i rummet gifven verklighet och såsom egande perduration endast genom detta förhållande. Dertill kommer att det, som måste förutsättas för uppfattningen af ett objekt, kan icke sjelft fattas såsom objekt [3]). Tänkandet eller det bestämmande jaget utgör förutsättning för möjligheten att fatta det tänkande subjektet såsom bestämbart objekt och skiljer sig från detta såsom kunskapen från sitt föremål. Objektet är således till sitt begrepp relativt, likasom kunskapen, ty de förutsätta hvarandra. Kunskap om det transscendentala subjektet är

1) Krit. s. 437. 2) Krit. s. 335. 3) Krit. s. 336.

således omöjlig, liksom i allmänhet kunskap om kunskapens betingningar och om kunskapen sjelf. Om sådan kunskap skall vara möjlig, så måste det visas att sjelfmedvetandet icke är en blott form, om hvilken blott analytiska omdömen kunna fällas, utan att det eger ett innehåll, som på något sätt kan fattas intuitivt och syntetiskt. Vore sjelfmedvetandet ren form, så skulle dess verksamhet, tänkandet, vara fullkomligare, ju abstraktare det vore, och ingen gräns vara möjlig för abstraktionen, då hvarje bestämning utgör ett innehåll. Då skulle äfven hvarje tanke vara fullkomlig, för såvidt den tänkes för sig med bortseende från alla andra tankar, således såsom alldeles tom. Men en absolut abstraktion upphäfver allt tänkande, ty det alldeles tomma är overkligt. Kant framhåller sjelf omöjligheten att abstrahera från rummet och tiden; de äro icke momenter, som syntetiseras med innehållet, utan förutsättas för detta. Såsom sjelfmedvetande kan tänkandet icke abstrahera från sig sjelft, ej heller fatta sig såsom ett enkelt vid sidan af andra enkla momenter, utan måste fatta sig såsom det hela, ty det omfattar såsom form allt innehåll. Lika litet kan ett begrepp fattas blott såsom summa af successiva bestämningar, utan är ett helt, och uppfattningen af det hela är intuitiv. Vidare är det omöjligt att genom blott analys finna ett helt eller ett nödvändigt sammanhang. Då förståndet höjer föreställningar till begrepp, gifver det åt dem en högre form. Detta innebär syntes, ty hvarje form är ett förhållande, hvarigenom en mångfald utgör ett helt. Såsom syntetiserande höjer förståndet förnimmelserna till full verklighet såsom inre bestämningar hos medvetandet, men detta vore omöjligt, om förståndet vore bestämdt endast genom förhållande till något för detsamma främmande. Vore tänkandet i och för sig blott formelt, så kunde det icke ega någon nödvändighet annat än genom det främmande innehållet. Nu är erfarenheten, enligt Kant, i det hela tillfällig och får genom förståndet en hypotetisk nödvändighet, således måste tänkandet i och för sig vara i någon grad reelt. Det vore eljest icke sjelfmedvetande, ty såsom sådant har det sig sjelft till innehåll. Då alla tankar från någon sida äro former af sjelfmedvetande, så eger detta i dem en inre bestämdhet, hvarigenom sjelfmedvetandet såsom tanke på något sätt eger fullständig bestämdhet och sjelfständighet. Den senare framträder i dess magt att bibehålla sig såsom aktuelt och höjdt öfver all

formvexling, den senare i medvetandet om det logiska systemet såsom dess enda adæqvata form [1]).

Såsom den psykologiska idéen har sitt logiska schema i den kategoriska slutledningen, lemnar den hypotetiska schemat till den kosmologiska ideen. Den förra söker den obetingade enheten af de subjektiva betingningarne för alla förnimmelser öfverhufvud, de senare af de objektiva betingningarne för företeelserna. Begreppet om universum förutsätter denna obetingade totalitet och alla transscendentala ideer, som afse denna, kallar K. verldsbegrepp. Utförandet af de tr. grundsatser, som derigenom äro gifna, utgör den rena kosmologien. Men då förnuftet fordrar att hela serien af betingningar skall vara gifven, för att det betingade skall vara möjligt, så invecklar det sig i motsägelser. Dessa lösas genom att fatta verlden såsom fenomen. Såsom innehåll i medvetandet är hon aldrig ett fullständigt helt. Det gifnas betingningar äro icke sjelfva fullständigt gifna, ty allt innehåll i medvetandet förutsätter, för att bli medvetet fattadt, en syntes, som på grund af tidens oändlighet är obegränsad. Fullständigheten i syntesen är således en oupphinnelig uppgift, som genom en naturlig illusion fattas såsom en fullständighet hos objekterna. Den första antinomien afser den absoluta fullständigheten i sammansättningen af alla företeelser till ett gifvet helt. Verlden kan icke tänkas såsom begränsad i rummet och tiden. Verldens början i tiden skulle nemligen föregås af en tom tid; men i en sådan skiljer sig ingen tidsdel från de andra så, att den kunde innebära en grund för någontings öfvergång från overklighet till verklighet. Såsom begränsad i rummet skulle verlden omgifvas af ett oändligt tomt rum. Såsom det hela af alla föremål kan hon icke begränsas af något föremål i rummet; men ej heller af rummet sjelft, ty det tomma rummet är icke något föremål, till hvilket hon kunde stå i förhållande. Den empiriska åskådningen är nemligen ingen syntes af varseblifning och ren åskådning, ty den senare är blotta formen för den förra. Å andra sidan kan verlden icke tänkas vara oändlig i rummet och tiden, ty denna oändlighet skulle, såsom icke innesluten mellan gränser, endast kunna fattas genom oändlig successiv syntes, men en sådan kan aldrig vara fulländad (oändligheten innebär att den successiva syntesen af enheter vid mätandet af ett

1) Jmfr Sahlin: Om grundformerna i logiken II: sidd. 11—42.

qvantum aldrig kan vara fulländad). Den andra antinomien rör den abs. fullständigheten i delningen af ett gifvet helt i företeelsen. Alla sammansatta substanser bestå af enkla delar, emedan hos substansen är sammansättningen en tillfällig relation, efter hvars upphäfvande (i tänkandet) det enkla måste återstå. Men denna monadologiens dialektiska grundsats, att alla ting i verlden äro enkla väsenden, hos hvilka sammansättningen är ett yttre tillstånd, vederlägges deraf, att all sammansättning af substanser är möjlig endast i rummet, hvarföre hvarje del måste intaga ett rum. Men då ingen rumsdel är enkel, så finnes i verlden intet enkelt. Då det är omöjligt att åskåda det enkla, så är detta en tom ide, som saknar all betydelse för företeelsernas förklaring. Visserligen kan man invända att det inre sinnets föremål, jaget, är en enkel substans. Men detta subjekt måste betraktas icke i sitt förhållande till sig sjelft, ty i förhållande till sig sjelft är hvarje föremål absolut enhet, utan såsom föremål för åskådning i förhållande till annat, när man vill veta om i detsamma en mångfald af utom hvarandra fallande momenter finnes eller icke. Ur kosmologisk synpunkt är hvarje subjekt sammansatt.

Den tredje antinomien afser uppkomsten af en företeelse öfverhufvud. Substansernas modi följa enligt kausalitetslagen på hvarandra. Liksom man drifves att fråga efter en absolut första början i tiden, så drifves man äfven att söka en absolut kausalitet, som sjelf icke är betingad. Enligt naturlagen kan intet ske utan tillräcklig orsak. Men orsakens kausalitet, genom hvilket något sker, är sjelf ett skeende. Om allt sker blott enligt naturlagen, så gifves det ingen dynamiskt första början, och orsaksserien är aldrig fullständig. Men då är intet skeende tillräckligt a priori bestämdt. Således måste man antaga transsc. frihet, eller förmåga att af sig sjelf börja en serie af enligt naturlagen fortlöpande förändringar. Denna frihet är nödvändig förutsättning för begripligheten af verldens ursprung, men kan äfven användas för förklaringen af särskilda orsaksserier midt i verldsförloppet. Det är tillåtet att tillerkänna substanserna i verlden en förmåga att handla med frihet Sådana handlingar följa väl i tiden på, men icke ur andra tillstånd. Men å den andra sidan skulle en sådan förmåga hos substanserna i verlden upphäfva det lagbundna sammanhang, som gör företeelserna till natur och kännetecknar den empiriska sanningen, skiljande erfarenheten från dröm. En sådan förmåga kan icke anträffas i

någon erfarenhet, ty hvarje början till handling förutsätter ett tillstånd, då orsaken ännu icke handlar. En obetingad början skulle vara ett sådant tillstånd, som icke stode i något kausalsammanhang med det föregående. Den transsc. friheten strider mot orsakslagen, emedan den i förhållande till naturens lagbundenhet är blott laglöshet och omöjliggör sammanfattningen af företeelserna till en sammanhängande erfarenhet [1]). En sådan förmåga utom erfarenheten är ett tomt tanketing. Hvarje förändring förutsätter en i tiden föregående betingning. Det föränderliga är således för sig taget tillfälligt och förutsätter ytterst ett abs. nödvändigt, som måste tillhöra sinneverlden, ty betingningen måste fattas i samma afseende, som det betingades förhållande till sin betingning i serien fattades. Den fjerde antinomien afser totaliteten af betingningar för det tillfälliga i tillvaron och sålunda den obetingade nödvändigheten i serien af betingningar för det föränderliga i företeelsen. Till verlden hörer ett abs. nödvändigt väsen såsom hennes del eller orsak, ty såsom gifven i tidens form utgör verlden en serie af förändringar. Hvarje förändring förutsätter en i tiden föregående betingning och fordrar, såsom gifven, för sin verklighet en fullständig serie af betingningar och således ett abs. obetingadt och nödvändigt. Detta måste höra till sinneverlden, ty en tidsseries början kan bestämmas blott af något i tiden föregående och detta måste, såsom fenomen, höra till sinneverlden. Men å andra sidan bevisas att intet abs. nödvändigt väsen såsom orsak existerar i verlden, ej heller utom henne. Verlden sjelf såsom gränslös serie af förändringar är icke obetingad, ty allt, som faller inom tidsserien, är tillfälligt och således är äfven hela serien af förändringar tillfällig, ty en mängd beror af sina delar. Orsaksserien kan ej heller börja med något empiriskt obetingadt, ty en början i tiden, som vore abs. nödvändig, skulle sakna orsak, hvilket är omöjligt, emedan dess kausalitet faller i tiden och således eger sin betingning i ett föregående tidsmoment. Ej heller kan en abs. nödvändig orsak till förändring i verlden falla utom henne, emedan orsakens kausalitet måste ega en början och således falla i tiden och dermed inom företeelsernas område.

Man drifves att tänka verlden såsom egande sin början genom ett nödvändigt väsen och såsom innehållande enkla och fria väsen-

1) Jmfr Krit. s. 213: in mundo non datur saltus.

den, men kommer dervid i strid med erfarenhetens allmänna former, inom hvilka dessa icke kunna vara gifna. Vore verlden ett helt af ting i sig, då vore förnuftets fordran på fullständighet i betingningarne oafvislig, ty syntesen af betingningar till det betingade skulle i fråga om föremål öfverhufvud icke innebära någon succession[1]). Men den empiriska syntesen är successiv och kan således aldrig vara gifven såsom fullständig. Svårigheterna lösas genom att fatta verlden såsom en ändligt helt af fenomener, hvarvid betingningarnes totalitet blott är en uppgift. I den empiriska regressen kan ingen erfarenhet af en absolut gräns, således icke af en empirisk, abs. obetingad betingning anträffas, ty en sådan erfarenhet skulle innebära en begränsning af företeelserna genom intet, eller det tomma, som icke kan varseblifvas. Då erfarenheten är gifven genom syntes i rummet och tiden, inom hvilka ingen gräns kan anträffas, så kan serien aldrig bli fullständig. De matematiskt kosmologiska ideerna (som afse syntes af likartade delar) äro således ogiltiga. Deremot kunna de dynamiska ideerna ega giltighet, emedan de tillåta syntes af osinliga betingningar med serier af företeelser, från hvilkas empiriska storhet man bortser. På samma sätt som det rena förståndet är en förmåga hos ett intelligibelt föremål, hvars vexlingar anträffas i företeelserna, ehuru dessa såsom företeelser i sitt empiriska sammanhang fullkomligt kunna förklaras enligt naturlagar ur andra företeelser såsom orsaker, så kan man äfven fatta osinliga handlingar såsom verkningar af en intelligibel orsak, utan att dessa handlingar såsom verkningar i sinneverlden sjelfva innebära en absolut början, utan stå enligt kausalitetslagen i nödvändigt sammanhang med föregående verkningar.

Att förnuftet har kausalitet i anseende till vissa handlingars verklighet, till hvilka menniskan sålunda är intelligibel orsak, är en tom idé med blott subjektiv giltighet, så länge man håller sig blott till menniskans teoretiska bestämdhet, men vinner objektiv realitet såsom nödvändig förutsättning för sedlighetens möjlighet. Sedelagens fordran är nemligen obetingad, men allt sinligt är betingadt. Börat innebär en annan slags nödvändighet än all naturnödvändighet. Det uttrycker en möjlig handling, hvars grund är begrepp; icke, såsom vid naturhandlingen, en företeelse. Det rena

1) Krit. s. 407.

förnuftets kausalitet är en öfver allt tids- och orsakssammanhang höjd intelligibel karaktär. Hvarje fri handling är, oberoende af allt tidsförhållande till andra handlingar eller företeelser, en omedelbar verkan af denna karaktär, som är fri icke blott såsom oberoende af alla empiriska betingningar, utan såsom positiv förmåga att af sig sjelf börja en serie af handlingar i sinneverlden. Kant anser det icke finnas anledning att tillskrifva andra sinliga varelser än menniskan denna förmåga. Hon är nemligen medveten om en ovilkorlig befallning att handla efter osinliga bestämningsgrunder och om sin förmåga att emotstå alla sinliga motiver såsom blott solliciterande. Detta medvetande om frihet innebär likväl ingen kunskap och kunskapsläran har endast att visa att friheten icke är omöjlig, eller icke upphäfver erfarenheten. Deremot anser Kant det vara omöjligt att förklara frihetens möjlighet. Hvarje försök att förklara den ur empiriska betingningar komma i strid med orsakslagen, som eger undantagslös giltighet såsom naturlag för allt empiriskt sammanhang mellan handlingar eller förändringar. Substansen (subst. phænom.) i naturen är rörelsen (kraften) och all förändring inom henne är en vexling mellan rörelsens extensitet (svängningsvidd) och intensitet (svängningstal). För såvidt naturen är ett lagbundet helt, följer på en gifven rörelsekomplex med nödvändighet endast en viss sådan. Den rörelsekomplex, som utgör en fysisk menniska, är ett helt derigenom, att dess tillstånd enligt naturlagar följa på hvarandra. Då substansen i verlden aldrig ökas, eller minskas, så kan viljan, för såvidt hon icke är en rörelse, icke frambringa någon rörelse. För att kunna åstadkomma en verkan måste hon vara en modus af rörelse, eller det identiska i alla dessa modi, som såsom perdurerande ligger till grund för successionens möjlighet. Men hon är då den formella enheten af sina modi och är såsom reel enhet i ett bestämdt modus nödvändigt bestämd till sin riktning af sina förflutna modi, som hon icke längre har i sin makt. Men friheten är omöjlig, om viljan icke har magt öfver sina bestämningsgrunder. Detta gäller äfven emot dem, som fatta (det empiriska) medvetandet såsom substans och friheten såsom den sjelfverksamhet, som menniskan eger derigenom, att hennes handlingar äro bestämda blott af hennes egna förnimmelser. Denna psykologiska frihet är, säger Kant [1]), i grunden icke bättre än stek-

1) Krit. d. pr. V. s. 117.

vändarens, som, engång uppdragen, af sig sjelf fullgör sin tjenst. Man kan fatta menniskan såsom fri, endast om man fattar hela hennes gifna bestämdhet såsom fenomenel och såsom egande sin osinliga grund i menniskan såsom väsen i sig. Men om detta väsens osinliga bestämdhet ega vi ingen kunskap och kunna således icke förklara frihetens möjlighet, utan endast visa att dess transscendentala förutsättning icke strider mot vilkoren för erfarenhetens möjlighet. Alla handlingar stå såsom förändringar i sinneverlden i tidsförhållande till hvarandra, och detta förhållande måste vara bestämdt enligt en apriorisk lag, eljest skulle handlingarne icke vara gifna i erfarenheten, som är ett lagbundet helt. Såsom förändringar måste de vara modi af en substans och genom orsaksbegreppet är deras tidsföljd nödvändig. Detta orsaksförhållande utgör blott ordningen i den menskliga uppfattningen af tillstånden hos en substans och saknar all betydelse för substansen i och för sig, om den än kan fattas såsom fenomen af ett intelligibelt förhållande inom substansen sjelf. I allmänhet kan sammanhanget mellan våra möjliga varseblifningar tillskrifvas det transsc. objektet, så att orsaken till de empiriska betingningarne för fortgången från en varseblifning till en annan del af erfarenheten är transscendental [1]). Det transsc. objekt, som är grund för företeelserna och deras sammanhang måste ega en intelligibel karaktär, och den lagbundna bestämdheten hos samma väsen såsom fenomen i sinneverlden utgör den empiriska karaktären, som är bestämd af, eller utgör fenomen af den förra [2]). Men om denna intelligibla karaktär ega vi ingen kunskap. Den empiriska utgör blott vårt sätt att fatta tingens bestämningar, som falla efter hvarandra i tiden, emedan denna är vår nödvändiga åskådningsform. Att tidsordningen fattas såsom objektiv följer deraf att förståndet sammanbinder tidsmomenterna enligt kategorierna. Det rena orsaksbegreppet eller tanken om ett verkligt, hvarigenom någonting annats verklighet med nödvändighet är gifven, saknar för oss all betydelse utan sinlig åskådning, då den blott är begreppet om ett empiriskt tillstånd, hvarpå ett annat med nödvändighet följer, dock utan att vi kunna inse möjligheten deraf. Men om vår sinliga åskådning åt orsaksbegreppet gifver en viss betydelse, så utesluter den likväl icke en annan betydelse åt begreppet användt på ett alldeles annat område,

1) Krit. s. 404. 2) Krit. s. 434, 437, 440.

om vi för öfrigt ega någon anledning till en sådan användning. Det teoretiska förnuftet fordrar ytterst en absolut orsak till en gifven verkan, men en absolut början i tiden är orimlig. Alla empiriska orsaker äro således relativa och hänvisa till ett intelligibelt föremål, som är höjdt öfver hela tidsserien och således såsom grund icke bestämmes af någon föregående orsak. Men detta begrepp har likväl blott den negativa betydelsen att förbjuda förståndets stannande vid en sinlig orsak. Positiv betydelse får det genom det praktiska förnuftet. Då detta nemligen af menniskan fordrar obetingade handlingar, så förutsätter det att menniskan kan bestämma sig till en viss handling oberoende af alla sinliga bestämningsgrunder. Detta innebär att menniskan icke blott förutsätter ett ting i sig såsom sin grund, utan sjelf af det rena medvetandet kan fattas såsom väsen i sig och såsom grund för handlingar, som såsom osinliga äro höjda öfver hela tidsserien och det empiriska orsaksförhållandet, men såsom verkningar i sinneverlden äro med hänsyn till sin ordning nödvändigt bestämda momenter af naturprocessen [1]). Det förnuftiga väsendets handling hörer jemte allt det förflutna, som bestämmer honom, till ett enda fenomen af väsendets intelligibla karaktär, till hvilken det sjelft är grund och enligt hvilken det tillräknar sig, såsom en af all sinlighet oberoende orsak, den fenomenella handlingen såsom verkan [2]). Till den absoluta orsaken står handlingen icke i tidsförhållande. Derföre innebär friheten medvetande om en af all empirisk kausalitet oberoende förmåga af sjelfbestämdhet i handlandet, emedan det handlande subjektet från en synpunkt fattar sig såsom väsen och från en annan såsom fenomen. Jaget, som i kategorierna framträder såsom osinlig grund för en formel bestämdhet hos fenomenet, kan äfven fattas såsom absolut eller sjelfbestämd grund för praktisk verksamhet. Såsom sådan stiftar det sjelf sin lag, som såsom osinlig är kategoriskt befallande. Men den förnuftiga viljan har då ingen annan verklighet än lagens, men denna är blott formel. Liksom förståndet i kategorierna har en blott formel bestämdhet och är verkligt förstånd endast genom ett sinligt innehåll, så är den förnuftiga viljan såsom sådan en form. Men friheten är icke blott viljans oberoende af sinliga bestämningsgrunders tvång, utan innebär positiv magt öfver dessa, emedan den menskliga viljan

1) Krit. d. pr. V. s. 5. 2) ib. s. 118.

afficieras genom sådane och således är patologiskt bestämd, eller sinlig [1]). Det rena förnuftet är fritt såsom sjelfbestämdt i sin verksamhet enligt kategoriska lagar; det bestämmer sig efter formella bestämningsgrunder, men kan icke välja. Den väljande förmågan (begärförmågan) bestämmer sig efter materiella grundsatser, men dessa äro sinliga och således icke kategoriska. Sinligheten och förnuftet äro artskilda inom det praktiska området, såväl som inom det teoretiska, och viljan såsom enhet af begge blifver omöjlig, emedan hon saknar den makt öfver de artskilda bestämningsgrunderna, att hon kunde välja såsom moralisk vilja. Likalitet, som sjelfmedvetandet kan fattas såsom blott form, utan att sammanhanget mellan det förnuftiga och det sinliga upphäfves, kan viljan sakna den sjelfbestämdhet, som fordras för att hon såsom reel enhet skall kunna upptaga ett sinligt eller ett förnuftigt innehåll till aktuel bestämningsgrund för ordnandet af den bestämdhet, som hon eger såsom ett helt. Den vilja, för hvilken sinligheten är alldeles främmande, är icke den menskliga. Denna må väl förutsätta ett absolut subjekt, men detta är såsom sådant icke praktiskt verksamt. Praktiskt är förnuftet endast såsom innehåll hos en vilja, som dessutom har ett sinligt innehåll och såsom det hela ställer begge såsom organer i ett visst förhållande till hvarandra. Vore naturen ett sjelfständigt och fullständigt helt, så vore fri verksamhet inom densamma omöjlig. Men hon är såsom fenomen icke ett egentligt helt och således till någon grad tillfällig och bestämbar. Såsom sådan är hon material för viljan, som väl icke kan frambringa någon rörelse i naturen, men likväl bestämma en rörelses form. I förhållande till viljans inre fria lif är denna rörelse ett organ och såsom verksamhet ändamålsenlig. Då viljan är individuel, är äfven den lag eller regel, enligt hvilken hon verkar, individuel. Apprehensionen af viljans successiva beslut eller verkningar i en viss tidsordning förutsätter väl orsaksbegreppet, men detta kan icke i detta fall uttryckas i en generel empirisk formel, såsom vid de viljelösa förändringarne.

Sedan Kant genom framställningen af antinomierna bevisat att sinneverlden icke är en sjelfständig verklighet, utan fenomen, som förutsätter ett väsen i sig, öfvergår han till undersökningen af idéen om det absolut nödvändiga väsendet, som måste tänkas såsom för-

---

1) Krit. s. 429.

utsättning för det tillfälliga. Då erfarenheten har rummets och tidens form och är gifven genom en syntes, som aldrig kan vara fullständig, så kan det abs. nödvändiga väsendet icke inom henne anträffas, utan dess bestämningar måste sökas genom analys af dess begrepp. Det måste tänkas såsom ett enskildt blott genom idéen bestämbart ting, eller såsom ideal, emedan hvarje tings särskilda möjlighet förutsätter ett inbegrepp af all möjlighet, i förhållande till hvilket tinget är fullständigt bestämdt, derigenom att hvarje möjligt predikat måste om detsamma jakas eller nekas. Det transscendentala substratet för den fullständiga bestämdheten är således idéen om en allhet af realitet, som är ett enskildt, fullständigt bestämdt ting i sig. Detta ideal är det enda, ty intet annat allmänt begrepp (d. v. s. hvars föremål icke såsom enskildt är gifvet i erfarenheten) kan fattas såsom genom sig sjelft fullständigt bestämdt, såsom förnimmelse af ett individuum. Det väsen, som i sig innefattar all realitet, är det enda ursprungliga, eller urväsendet, och det högsta väsendet, eller ens entium. All mångfald af ting måste tänkas såsom gifven genom inskränkning af den abs. realiteten, som är deras gemensamma substrat, liksom alla figurer äro olika sätt att inskränka det oändliga rummet. Alla möjliga tings bestämmande genom det transsc. idealet svarar sålunda mot den disjunktiva slutledningens tankegång. Idéen om ens realissimum är det hypostaserade begreppet om den i förnuftet liggande lag, enligt hvilken detta medelst disjunktiva slutledningar söker fullständighet af arterna under ett begrepp. Denna lag ligger äfven till grund för förståndets fordran på homogeneitet, specifikation och kontinuitet hos allt tänkt. När förnuftet söker den obetingade enheten af alla arter, ledes det af begreppet om ett genus summum, hvilket hypostaseras såsom ens realissimum. Begreppet om det, som omfattar all verklighet får reel betydelse såsom begreppet om den obetingade grunden för hvarje särskild betingad verklighet. Tingen kunna icke egentligen tänkas vara gifna genom delning af urväsendet såsom inbegrepp, emedan detta måste tänkas såsom enkelt, utan genom inskränkning af dess fullständiga följd, till hvilken äfven all fenomenel verklighet, som såsom betingad icke kan vara gifven i urväsendet, måste höra. Då vidare erfarenheten visar ett genomgående sammanhang och en ändamålsenlighet, som icke kunna förklaras ur kategorierna, så måste urväsendet, efter analogien med det menskliga förnuftet tänkas såsom intelligens.

Denna idé om en abs. nödvändig och oändlig intelligens är grundad i vårt förnufts behof af systematisk enhet i kunskapen och tjenar såsom regel för vinnande af största möjliga enhet i förståndskunskapen. Liksom den psykologiska idéen gifver ledningen för förklaringen af själslifvets fakta ur allt mera omfattande empiriska principer, men sjelf icke får användas såsom förklaringsgrund, så gifver det rena förnuftets ideal aprioriska synpunkter för betraktelsen af verlden, såsom om den vore alltigenom ändamålsenlig, emedan den egde sin grund i en allvis intelligens. Men detta teleologiska betraktelsesätt får icke sättas i stället för det mekaniska, utan endast tjena för vinnande af större systematiskhet i detta. I följd af en naturlig illusion realiseras och hypostaseras dock begreppet om det abs. nödvändiga väsendet. Liksom rummet, som blott är en princip för sinligheten, fattas såsom ett nödvändigt, i sig sjelft gifvet föremål, emedan det möjliggör alla gestalter, som blott äro inskränkningar af rummet, så fattas idéen om ens realissimum, som måste förutsättas såsom princip för naturens systematiska enhet, såsom ett verkligt föremål, som, såsom högsta betingning för allt tillfälligt, är i sig nödvändigt. Detta väsen är abs. nödvändigt med hänsyn till verlden, men om det betraktas såsom ting i sig, så kan man icke göra sig något bestämdt begrepp om dess nödvändighet. Idéen om ens realissimum är objektiv i vidsträkt bemärkelse såsom formel betingning för tänkandet, men är icke objektiv i transscendent mening såsom substantiel betingning för tillvaron[1]). Transscendentalt bevisas att den i vårt empiriska medvetande gifna verkligheten såsom tillfällig förutsätter ett absolut nödvändigt väsen. Men denna nödvändighet eger betydelse endast såsom i tanken gifven förutsättning för det tillfälliga, men icke såsom bekant egenskap hos ett föremål, som icke är gifvet i vår erfarenhet. Man måste väl antaga ett nödvändigt såsom förutsättning för det existerande, men man kan icke tänka något ting såsom i sig nödvändigt. Om det nödvändiga väsendet fattas såsom det högsta väsendet eller såsom ens realissimum, så kan man äfven vid detta fråga hvarföre det helre är, än icke är. Det är omöjligt att föreställa sig något ting, hvars icke-vara icke kunde tänkas[2]).

Den spekulativa teologien söker likväl bevisa verkligheten af ett öfver all erfarenhet höjdt urväsen dels genom det kosmologiska

1) Krit. s. 486. 2) Krit. s. 482. 484.

beviset, som är det ofvan framstälda transscendentala slutet från en gifven tillfällig verklighet till en abs. nödvändig (hvilket bevis egentligen blott är deistiskt) och det fysikoteologiska (teistiskt) från naturens ändamålsenlighet till en oändlig intelligens, dels genom det berömda ontologiska beviset, som transscendentalt (oberoende af erfarenheten) söker ur begreppet om ett ens realissimum sluta till den objektiva giltigheten af begreppet om ett i sig existerande, abs. nödvändigt högsta väsen. Begreppet om ens realissimum måste innehålla alla bestämningar, som innebära position, och således äfven existensen. Att neka existens om dess föremål innebär en motsägelse. Deremot söker Kant visa att en absolut position är för oss alldeles obekant och att någon motsägelse icke ligger i nekandet af det högsta väsendets existens. Motsägelse förutsätter nemligen ett subjekt, om hvilket ett predikat utsäges. Upphäfves subjektet, så kan ingen motsägelse ega rum. Det måste således visas, att begreppet om ens realissimum är en nödvändig tanke. Men äfven om det vore nödvändigt, såsom sammanfallande med begreppet om det abs. nödvändiga väsendet, som utgör betingning för hvarje gifven verklighet, så följer likväl existensen icke ur begreppet, emedan alla existentialsatser äro syntetiska. Vore de analytiska, så skulle existensen icke vara härledd ur subjektsbegreppet, utan vara förut antagen. Till logiskt predikat kan hvad som helst tjena, så att äfven subjektet kan vara sitt eget predikat, men (ontologiska) bestämningar måste vara något annat än subjekter, så att detta genom deras tilläggande vinner större innehåll. En sådan bestämning är icke varat, emedan det uttrycker blott förhållande. I sin blott logiska användning angifver varat icke något innehåll hos subjektet, utan endast dess förhållande till ett predikat, utan hvilket varat saknar all betydelse. I existentialsatser angifver det förhållandet mellan begrepp och dess föremål, hvilka begge måste ega samma innehåll. Begreppet uttrycker blott möjligheten och vinner intet rikare innehåll derigenom, att dess föremål tänkes såsom verkligt, ty det verkliga innehåller intet mera, än det möjliga, emedan öfverskottet skulle vara omöjligt. Förhållandet mellan begreppet och dess föremål är syntetiskt, hvarföre existensen icke kan analytiskt inses ur blotta begreppet. Ingenting kan för oss vara föremål utan att innebära en regel och en mångfald, som enligt denna regel utgör ett helt. Men vi ega intet annat innehåll, som enligt regler kan sammanfattas, än sensationer;

men dessa äro af annan art än reglerna. Den mångfald, som tänkes i begreppet för sig taget är blott möjlig och utgöres af logiska predikater. All verklig mångfald är senterad. Då sensationerna icke äro gifna genom begreppet, så är sammanhanget mellan begreppet och dess föremål syntetiskt. Existensen uttrycker blott detta sammanhang och ligger således icke i någontings begrepp, hvarföre dess nekande icke kan innebära någon motsägelse mot begreppet. Ens realissimum skulle vara ett empiriskt föremål, om dess begrepp skulle ega objektivitet, ty endast genom kategorierna kunna våra förnimmelser hänföras till föremål, men kategorierna ega icke transscendental, endast empirisk användning. Är föremålet icke gifvet i erfarenheten, så är existensen blott ren kategori och kan icke skiljas från möjligheten. All existens, som icke är gifven i erfarenheten, är helt och hållet problematisk. Men icke ens möjligheten af ett ens realissimum kunna vi inse, när syntesen af alla reella egenskaper i tinget icke grundar sig på erfarenheten. Blott tänkta positiva bestämningar strida icke mot hvarandra, men kunna likväl i verkligheten vara motsatta, såsom t. ex. i en punkt sammanträffande krafter. Begreppet om ens realissimum har blott logisk möjlighet, eller innebär ingen motsägelse, men om föremålets möjlighet kunna vi icke göra oss något begrepp [1]). Gudsidéen eger således för vår teoretiska verksamhet endast regulativ betydelse såsom schema af ett föremål, som måste tänkas såsom förutsättning för det största möjliga förståndsbruk och enhet i erfarenheten, men hvars egenskaper vi fatta endast genom analogier från erfarenheten. Men detta hindrar icke att den för vår praktiska verksamhet eger konstitutiv betydelse såsom innebärande ett för tron gifvet föremål, som är nödvändig förutsättning för vår sedliga verksamhets objekt. Idéerna om själens odödlighet och Guds existens få objektiv realitet genom frihetsbegreppet, hvars realitet bevisas genom den moraliska lagen [2]).

Kants åsigt, att vetande om det absoluta är omöjligt, grundar sig på den förutsättningen, att medvetandet för sig taget är obestämdt och i förhållande till erfarenheten blott form, hvars innehåll är sinligt. Ehuru man måste tänka ett absolut väsen, så är denna tanke likväl icke objektivt giltig eller vetande, emedan alla predikater, genom hvilka det kan bestämmas, sakna all betydelse,

1) Krit. ss. 470—475.

2) Krit. d. p. V. s. 2.

när man ser bort från deras förhållande till erfarenheten såsom en för det empiriska vetandet nödvändig tanke, och betraktar det såsom ting i sig. Detta innebär att alla bestämningar, genom hvilka det måste tänkas, uttrycka blott relationer, eller från den sinliga verkligheten hemtade analogier. Ehuru den allmänna förutsättningens oriktighet förut är uppvisad, återstår det dock att närmare granska de transscendentala bestämningar, som Kant tillägger det absoluta. Det hypostaserade genus summum måste tänkas såsom ens originarium, ens summum, ens entium och ens realissimum. Genus summum i objektivt hänseende är, enl. K., begreppet om ett föremål öfverhufvud [1]), hvaraf kategorierna, såsom kunskapsprinciper, äro de närmaste specifikationerna. Den högsta subjektiva betingningen för all kunskap är den ursprungliga apperceptionen eller det rena sjelfmedvetandet, som såsom apriorisk enhet och regel i förnimmelserna utgör deras transscendentala föremål. Detta är icke för sig gifvet, utan obekant och framträder blott såsom fenomenernas eller erfarenhetens allmännaste form och är således relativt. Hvarje föremål måste vara föremål för något och är således relativt, om det icke är föremål för sig sjelft. Sjelfmedvetandet är visserligen det transsc. föremålet för de empiriska varseblifningarne, men är icke gifvet för sig sjelft såsom föremål, ty endast genom kategorierna kan det fatta något såsom föremål, men sig sjelft kan det icke fatta medelst kategorierna, emedan det ligger till grund för dessa. Tinget i sig, som ligger till grund för sjelfmedvetandet, fattas såsom föremål för det inre sinnet, men är då icke rent utan empiriskt och således relativt medvetande. Att fatta det absoluta såsom ens originarium saknar enligt Kants förutsättningar all betydelse utan analogi från vårt sinliga medvetande. Deremot har Fichte tillräckligt bevisat sjelfmedvetandets sjelfständighet och substantialitet. Om än det menskliga sjelfmedvetandets ändlighet röjer sig i dess förhållande till motsatta objekter, genom hvilka det vinner bestämdhet eller kunskap, så är det likväl mera egentligt sjelfmedvetande i samma mon, som det är fritt från detta förhållande. Begreppen fattas af förståndet såsom dess inre eller absoluta bestämningar, som icke ega sin verklighet genom ett medvetandet motsatt objekt. Om de än alltid äro abstrakta, så innebär likväl deras objektiva giltighet icke alltid ett förhållande till

1) Krit. s. 259.

en för medvetandet yttre verklighet, ty de förnuftiga begreppens föremål fattas såsom inre verklighet. Det förnuftiga förståndet är icke form för en sinlig verklighet, utan har en inre bestämdhet. Motsatsen mellan subjekt och objekt förutsätter en relationsgrund, som icke är blott form, utan ett helt. Såsom förut är visadt, fattar förståndet sig såsom ett helt i sjelfmedvetandet, ty detta fattar sig icke diskursivt såsom moment af ett helt, utan intuitivt såsom ett helt. I detta ega vi sålunda en bestämd hänvisning på ens originarium, som innebär något mera, än en analogi från de sinliga substanserna.

Såsom ens summum är det absoluta det i alla afseenden fullkomliga väsendet. Schelling framhöll att all gifven verklighet har utvecklingens form. Ju högre varelsen står, desto mera är han lefvande. Ju renare lifvet framträder, desto tydligare visar det sig vara causa sui och innebära medvetande. I sin högsta form framträder det såsom aktuelt sjelfmedvetande. Detta är i sina lägre former, såsom föreställande och kännande icke ett egentligt helt, men framträder såsom formelt fullkomligt i vetandet. Såsom redan är framhållet, är vetandet icke väsentligen bundet vid något yttre, utan måste ytterst tänkas såsom allvetande i och genom sig sjelft, i förhållande till hvilket allt yttre är grad. Det absolutas förhållande såsom ens entium till alla andra föremål kan icke, enl. K., innebära delning, ty det skulle då bestå af många härledda väsenden, som förutsätta och således icke kunna utgöra urväsendet. Det måste således tänkas såsom enkelt och all mångfald af väsenden såsom dess följd. Detta förhållande kan icke vara den empiriska kausaliteten, ty då skulle grunden vara gifven i tiden, utan måste fattas såsom skapelse, då grunden till den betingade verkligheten är osinlig. Men om ett sådant förhållande ega vi ingen kunskap. Häremot har Hegel visat att det absoluta måste vara ett system af väsenden, som hvartdera äro det hela från en viss synpunkt. En hänvisning härpå ega vi i vår erfarenhet. Den organiska varelsen är ett mera egentligt helt än den oorganiska. Organerna äro icke blotta verkningar eller följder af enheten, utan äro själfständigare, ju högre det hela är. Organerna ingå i hvarandra och i enheten, som äfven ingår i organerna. Kant fordrar visserligen att förklaringen af (de fysiska) organismerna skall vara mekanisk och att den teleologiska synpunkten endast skall begagnas såsom ledning för upptäckande af större enhet och sammanhang. Men medvetan-

det är äfven organiskt, utan att kunna fattas såsom en mekanism. Det logiska systemet är medvetandets högsta form och gifver en bestämd hänvisning på det absoluta systemet, såsom sjelfmedvetandet, som icke är blott subjekt för följder, utan ett helt af sjelfmedvetna bestämningar, som alla äro inre eller absoluta och således sjelfva äro subjekter, eller hvardera enheten såsom bestämd. Vidare är sjelfmedvetandet icke blott genus summum, som omfattar allt verkligt, utan ens realissimum, som innehåller all verklighet. Medvetandet måste fattas såsom det hela, som ligger till grund för alla förhållanden och till detta kan intet stå i yttre förhållande, om än ett sådant kan ega rum mellan ändliga former af medvetande. Alla motsatser ega ytterst sin grund i motsatsen mellan sinlighet och förnuft. Det sinliga är alltigenom relativt och kan således icke utgöra ett fullständigt helt. Förnuftet är deremot i sin egentlighet icke ett med andra samordnadt moment, utan väsentligen ett inom sig slutet och fullständigt helt. Kant framhåller sjelf att förnuftet såsom förmåga af slutledningar åsyftar totalitet och såsom förmåga af principer icke står i förhållande till något annat. En princip kan icke i förhållande till det principierade vara verklig utan att fullkomligt och fullständigt genomtränga hvarje moment af detta. Den är således icke egentligen det abstrakta och mångfalden det mera konkreta, utan enhet i och af mångfalden. Den enhet, som är fullt närvarande i hela mångfalden, är icke längre generel, utan innehåller hela mångfalden. Såsom innehållande och sammanfattande sina förmågor är menniskan ett på visst sätt fullständigt bestämdt medvetande, eller person. Tydligast framträder hennes personlighet i hennes förstånd och vilja. Menniskans absoluta goda är hennes goda vilja, men viljan är väsentligen individuel. Såsom abstrakt form skulle den ega endast relativt värde, såsom förutsättande innehållet. Den sidan hos viljan, att hon såsom det hela ordnar lägre momenter enligt de högre, förutsätter ändlighet. Det absoluta måste derföre fattas såsom förstånd. Viljan och förståndet äro icke motsatta, utan ingå i samma organiska enhet. Men förståndet innebär icke, såsom viljan, väsentligen en skilnad mellan lägre och högre innehåll, utan kan vara intuitivt och är då förnuftet, som ligger till grund för sinligheten och dermed för allt förhållande. Det är icke bestämdt genom förhållande till något annat, utan medvetandet och verkligheten sammanfalla. Den absoluta personen är i och genom sig sjelf fullständigt bestämdt sjelfmedvetande. Fattas

ens realissimum såsom person, så är dess verklighet nödvändig. Cartesii princip »cogito ergo sum» innebär att man icke kan tänka sjelfmedvetandet såsom overkligt. Man kan väl vid en ändlig form af medvetande fråga efter dess verklighet eller objektiva giltighet, men då sjelfmedvetandet utgör förutsättning för allt tänkande, så är det omöjligt att abstrahera från detsamma eller att tänka det såsom uteslutet från varat. Kant anser tanken »jag tänker» innebära något empiriskt eller förutsätta sensation, utan hvilken den icke skulle kunna vara aktuel, och att således den existens, som icke kan frånkännas det tänkande jaget, är empirisk eller relativ. Men om än det tänkande jaget, såsom ändligt, har en relativ eller empirisk verklighet, så har likväl dess existens äfven en annan betydelse, för såvidt det är i och för sig sjelft, eller är absolut. Varat uttrycker i allmänhet förhållandet mellan subjektet och predikatet i ett omdöme. Såsom logiskt måste detta förhållande innebära identitet, och om sammanhanget är fullkomligt, måste identiteten vara fullständig, så att predikatet icke skiljes från subjektet såsom en blott sida, utan sammanfaller med det hela. Ett sådant förhållande eger rum vid sjelfmedvetandet såsom sitt eget subjekt. Då hvarje omdöme förutsätter ett medvetande, så innebär varat äfven ett förhållande till medvetandet, genom hvilket omdömet har sin form eller sitt sammanhang. Att någonting är saknar således betydelse utan förhållande till ett predikat och ett medvetande, som ligger till grund för förhållandet. Att någonting är absolute betyder således, att det såsom sjelfmedvetande är för sig sjelft såsom sitt eget predikat. Då ens realissimum måste tänkas såsom sjelfmedvetande, måste det äfven tänkas vara absolute, icke såsom en focus imaginarius, hvars antagande är en suppositio relativa [1]), utan såsom ens a se. Emedan det menskliga tänkandet är verksamt, innebär varat utom identitet äfven en syntes och denna förutsätter ett helt, som måste i någon grad fattas intuitivt. Det menskliga sjelfmedvetandet är såsom konkret icke absolut subjekt för sig sjelft, utan innebär en motsättning mellan den mera formella subjektiva sidan och den objektiva. Men det är till en viss grad syntetiskt, så att det sammanbinder de genom analysen söndrade sidorna. Såsom rent sjelfmedvetande går det från sig sjelft såsom bestämmande till sig sjelft såsom bestämdt och fattar sig dervid

1) Krit. s. 503. 525.

intuitivt såsom ett helt. Detta innebär något mera än det yttre och formella sammanhang, som eger rum inom det empiriska medvetandet. Såsom utgörande subjektets förhållande till ett predikat uttrycker varat bestämdhet. Verkligt är något i samma mon, som det är bestämdt. Enligt Kant är begreppet för sig taget blott möjligt och dess verklighet är dess förhållande till varseblifningen. Men begreppet måste äfven för sig ega ett innehåll och således vara i något afseende verkligt, om det än såsom abstrakt för sin fullt objektiva giltighet förutsätter förhållande till föreställningar. Men denna motsats mellan essentia och existentia bortfaller inom det absoluta begreppet. Detta måste såsom ens realissimum vara fullständigt bestämdt och således fullt verkligt i och för sig. Men Kant anser dess existens vara problematisk, så länge man icke vet hvad som utgör dess innehåll och icke känner formen för sammanhanget. Han anser det nemligen vara omöjligt att afgöra om icke en konträr motsats kan ega rum inom den transscendenta verkligheten. Denna motsats kan nemligen icke, såsom den formella, insees ur dess begrepp, utan förutsätter erfarenhet, hvilken vi sakna. Deremot gäller hvad som förut blifvit framhållet, att en transscendent verklighet strider mot medvetandet, att absolut verklighet är personlig och att denna såsom förnuftig är samstämmig, emedan all motsats förutsätter sinlighet. I vår erfarenhet ega vi hänvisning på arten af det absolutas innehåll. Våra bestämningar äro förnimmelser och dessa äro såsom absoluta bestämningar begrepp, såsom bestämningar hos ett absolut subjekt måste de sjelfva vara subjekter och personer.

Kant har väsentligen förberedt den nyare rationella idealismen, eller den verldsåsigt, som fattar väsendet i egentlig mening såsom person, dock utan att han sjelf afgjordt har höjt sig till densamma. Han har bevisat, att den sinliga verkligheten är fenomenel och endast innehåller relationer, och att menniskan, såsom intelligens, är det väsen, som ligger till grund för och innehåller fenomenverlden, (om hon än icke kan fattas såsom dess fullständiga grund), att hon såsom grund är sjelfbestämd genom aprioriska eller nödvändiga lagar och former, och att hon såsom väsen i sig framträder positivt bestämd genom sedelagen. Men oaktadt många ansatser till en högre ståndpunkt har han i det hela stannat vid negativ idealism och rationalism, emedan han skilt formen och innehållet till arten, så att formen, som är det allmänna, har sin grund i med-

vetandet, då deremot innehållet, det enskilda, är gifvet genom något, till hvilket kunskapsförmågan står i förhållande, utan att han kunnat uppvisa relationsgrunden. Men då denna är obekant, är äfven det andra ledet i förhållandet obekant. Kant har derföre genom negativa bestämningar sökt begränsa det sinliga innehållet, så att en osinlig verklighet vore åtminstone tänkbar, om den af praktiska grunder fordras, utan att den ingår i kunskapsförmågan, d. v. s. fattas sådan den in concreto är i och för sig. Han fordrar att man skall alldeles uppgifva de öfverdrifna anspråken på metafysiken och inskränker den, såsom kunskap ur aprioriska begrepp om det, som är, eller bör vara, till förståndets lagstiftning för naturen och förnuftets för viljan. Kritiken af förnuftet utgör propædeutik till naturens och sedernas metafysik och utgör tillsammans med dessa filosofien i egentlig bemärkelse[1]). De fantasirika förhoppningarne på kunskap utöfver erfarenhetens gränser söker Kant slutligen häfva genom att jemföra filosofiens metod med matematikens. Begge äro aprioriska vetenskaper och i formel mening rationella eller gifna genom det rena förnuftet. Men matematiken går från åskådningen till begreppet och konstruerar detta och fattar sålunda det allmänna i det enskilda, då filosofien deremot utgår från aprioriska begrepp, som endast innehålla en syntes af möjliga åskådningar, men hvilka icke äro a priori gifna. Hon kan således väl döma syntetiskt a priori, men endast diskursivt, såsom förutsättning för den syntetiska enheten i den empiriska kunskapen. Hennes metod är dogmatisk och innebär inga egentliga definitioner och demonstrationer, ty dessa förutsätta åskådning[2]). Definitionen måste vara utförlig för att fullständigt bestämma begreppet. I den aprioriska åskådningen (rummet och tiden) kunna vi konstruera föremålen såsom fullt bestämda storheter. Men då det är fråga om det verkliga i rummet och tiden, som svarar mot sensationen, kunna vi a priori ega endast obestämda begrepp om syntesen af möjliga sensationer (huruvida det är ett qvantum eller icke, är första substrat eller blott bestämning, för sin tillvaro hänvisar på något annat såsom orsak eller icke, o. s. v.). De matematiska bevisen innebära åskådlig visshet eller evidens, emedan de härleda kunskapen ur den aprioriska åskådningen af det allmänna in concreto. Men ur begrepp a priori kan man endast vinna diskursiv

1) Krit. s. 641. 2) Krit. s. 552 o. f.

kunskap om det allmänna in abstracto. Filosofien bevisar sina grundsatser endast indirekte genom begreppens förhållande till en möjlig erfarenhet; i sig sjelfva (direkte) kunna de icke inses.

I detta sätt att skilja matematikens metod från filosofiens ligger det riktiga, att kunskapen om erfarenhetens allmännaste former är evidentare, än kunskapen om det speciellare innehållet. Men Kant öfverdrifver skilnaden, när han låter matematiken grunda sig på åskådningen af det enskilda, under det filosofien stannar vid det allmänna. I åskådningen ligger nemligen intet mera, än det som förståndet der inlagt. Alla sinliga begrepp grunda sig på schemata, som äro liksom monogrammer af den rena aprioriska inbildningskraften. Mot begreppet om en triangel kan aldrig någon bild fullkomligt svara, utan schemat, som kan liknas vid en mellan enskilda bilder sväfvande teckning, hvilken endast i tankarne är gifven och såsom regel ligger till grund för inbildningskraftens syntes af åskådningens momenter [1]. Matematikens föremål är således icke enskildt, och öfverhufvud är ingen sinlig verklighet fullkomligt bestämd, eller individuel i egentlig bemärkelse. Å andra sidan är ingenting rent allmänt, utan måste ega någon bestämdhet för sig, ty eljest skulle det icke kunna urskiljas såsom gemensam bestämning hos de enskildare. Skilnaden mellan det allmänna och det enskilda är blott en gradskilnad, liksom skilnaden mellan åskådningen och begreppet. Kant stödjer sig på den obestridliga fordran, att det verkliga skall vara ett helt och att således en objektiv förnimmelse måste innebära åskådning, men han har oriktigt fattat åskådningen såsom en särskild kunskapskälla. Den är ett moment i kunskapen jemte tänkandet och de äro i det afseendet motsatta, att förnimmelsen förlorar i åskådlighet, när den vinner i tydlighet. Denna förutsätter nemligen ett diskursivt genomlöpande af momenterna, hvarvid reflexionen på det hela försvagas. Ju tydligare förnimmelsen är desto större aktivitet eller sjelfverksamhet innebär den, och tvärtom tyckes den innebära passivitet, ju åskådligare den är. Från denna motsats mellan det subjektiva och det mera objektiva kan det menskliga medvetandet aldrig frigöra sig. Ingen mensklig förnimmelse är blott subjektiv eller objektiv, hvilket förutsätter att motsatsen icke är en artskilnad, utan en formel motsats mellan högre och lägre grader, som åter-

---

1) Krit. s, 144—5. 453.

finnes inom hvarje ändligt helt. Kant framhåller att genom åskådningen blir begreppet ett helt, och med rätta, för såvidt det hela karaktäriseras af fullständigheten. Men det har äfven en annan sida, nemligen aktualiteten. Från denna synpunkt är det den högre graden, som gifver verklighet åt den lägre. Förståndet är den bestämmande förmågan och derigenom grund till verkligheten, sinnet deremot blott till möjligheten. Det förra är såsom förmåga ett mera egentligt helt än sinnet, ty det är väsentligen systematiskt. Om det än förutsätter ett material, så är det likväl äfven utan detta på något sätt ett helt, såsom Leibnitz framhöll (nihil datur in intellectu, quod non ante fuerit in sensu, nisi intellectus ipse). Kant sjelf fattar förnuftet såsom till sin natur systematiskt, men då måste det äfven inom sig ega ett sammanhang, hvarigenom det är ett helt och syntetisk kunskap möjliggöres. Om förståndet väsentligen är ett helt, så gäller detsamma om begreppet, såsom dess funktion. Om det än från någon sida, såsom yttring eller verkan, framträder såsom skildt från förståndet och egande en mot detta i något afseende stridande bestämdhet, så är det likväl, såsom en inre bestämning, förståndet sjelft såsom närmare bestämdt. Denna begreppets egenskap att vara helt framträder i definitionen. Om det än gäller vid det empiriska begreppet, hvad Kant framhåller om den filosofiska definitionen, att den är ofullständig och derigenom sväfvande, så får man likväl icke förbise att äfven det empiriska begreppet är en regel för bestämmandet af åskådningen, och således af förståndet på något sätt fattas såsom ett helt. Genom genus proximum och differentia specifica fattas begreppet såsom i sitt slag fullständigt bestämdt, dock utan att uppkomma genom dessa bestämningars förening, emedan det ligger till grund för deras sammanhang. Intet begrepp är en diskursivt vunnen summa af sina bestämningar. utan fattas i någon grad intuitivt såsom deras reella enhet, ty begreppets enhet är, såsom Kant framhåller, medvetandets egen enhet. Men det menskliga medvetandet är äfven diskursivt och begreppet innebär derföre äfven ett syntetiskt sammanhang. Detta framträder i demonstrationen, såsom den successiva öfvergången från bestämningarne till begreppet och sammanfattningen af dem i conclusio. Evidensen i det direkta beviset grundar sig således på begripandet eller sammanfattandet af begreppets bestämningar och är möjlig i samma mon begreppet är

ett verkligt helt eller egentlig funktion af förståndet, således i högsta grad vid de förnuftiga begreppen [1]).

Då medvetandet väsentligen är systematiskt måste hvarje dess innehåll i någon grad vara organiskt. Äfven fenomenet måste i någon grad ega väsendets karaktär. Den (skenbart) oorganiska kroppens enhet är icke gifven genom blott syntes af diskreta delar. Dess gestalt är icke gifven genom en blott, »liksom genom teckning i rummet gjord», begränsning mot andra kroppar, utan innebär i cohæsionskraften och den kemiska föreningen en reel enhet. Om än den blotta kraften i det hela är substantia phænomenon, emedan dess inre bestämningar icke egentligen framträda, så är han likväl mera än blott form eller enhet för yttre momenter, emedan han inifrån bestämmer dem. I lifvet framträder kraften såsom organisk eller såsom ett mera egentligt helt. I vår verld står i detta afseende menniskan högst. Hon är icke blott, såsom enhet af förstånd och vilja, individ i egentlig bemärkelse utan äfven organ i menskligheten. Hon är icke blott ett i vår verld gifvet föremål, utan hon är äfven subjekt för denna verld, hvars alla motsatser ega sin enhet i menniskan såsom det hela. De ega ytterst sin förklaring i den inom menniskan gifna motsatsen mellan sinlighet och förnuft. Förnuftet är icke ett med sinligheten blott koordineradt moment under en högre enhet, utan är väsentligen ett helt. Det menskliga förnuftet är väl icke det absolut hela, men gifver likväl den af Kant så grundligt förberedda, om än af honom icke utförda hänvisningen på den absoluta personen, som utgör filosofiens egentliga föremål.

---

1) Jmfr Inledningen till Hegels Phænomenologie des Geistes äfvensom Sablin, om grundf. i logiken II: 3—8.

[IV.]

OM

FÖRHÅLLANDET MELLAN LANDSLAGENS BÅDA REDAKTIONER.

NÅGRA KRITISKA ANMÄRKNINGAR

AF

HARALD HJÄRNE.

UPSALA, 1884,
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

Dessa anmärkningar, som ursprungligen utgjort ämne för en föreläsning, har förf. velat offentliggöra såsom ett bidrag till lösningen af en vigtig fråga inom vår laghistoria, ehuru utan tvifvel en ytterligare utredning af alla hithörande punkter torde vara af behofvet påkallad. Såsom bilaga meddelas en af Schlyter ej begagnad text af konnng Kristoffers föregifna stadfästelseurkund.

Om förhållandet mellan Landslagens båda redaktioner.

Några kritiska anmärkningar

af

Harald Hjärne.

Såsom bekant, ega vi från midten af det fjortonde och till slutet af det sextonde århudradet öfver 200 handskrifter, utom åtskilliga större eller mindre fragment, af Sveriges Landslag. Dessa handskrifter äro sins emellan ofta ganska olika, ehuru de tydligen alla härstamma från en och samma källa, som i det väsentligaste legat till grund för deras innehåll. Emellertid åstadkommo dessa olikheter under tidernas lopp en viss oreda i lagstiftningen, och för att afhjelpa detta missförhållande vidtog Karl IX, sedan hans försök att genomföra en mera omfattande lagreform hade strandat, den åtgärden att år 1608 utgifva en normalupplaga, efter hvilken ensam alla domstolar för framtiden skulle rätta sig. Texten i denna upplaga är icke hemtad från någon af de äldsta handskrifterna, som finnas i behåll, utan grundar sig på en redaktion, som kan spåras tillbaka till medlet af det femtonde århundradet. Framtill är tryckt Karl IX.s stadfästelse, daterad Stockholm den 20 Dec. 1608, å lagboken, som säges vara »af Rijksens Rådh öfwersedd och förbättrat, sampt af Konung Christofer, Swerikes o. s. v. Konung o. s. v. confirmeret och stadhfäst, och af meenighe Rijksens Ständer samtyckt, gillat och wedhertaghin, på thet åhr etc. 1442». Derefter följer en stadfästelseurkund af konung Kristoffer, på latin, daterad Stockholm *in crastino sanctorum Philippi et Jacobi aposto-*

lorum, d. v. s. den 2 Maj, 1442, jemte en svensk öfversättning deraf, som dock tydligen, af språket att döma, är gjord först vid den tid, då boken tycktes.

Sedan dess har konung Kristoffer varit ansedd såsom den lagstiftare, som ursprungligen gifvit sanktion åt den till år 1736 gällande Landslagen. Att det likväl före hans tid hade funnits en för alla lagsagor gemensam Landslag, förnekades icke, och då man så väl genom bevarade permbref som af andra vittnesbörd kände, att under Magnus Erikssons tid konungadömet hade utöfvat en betydande verksamhet inom lagstiftningens område, så vann i allmänhet den åsigten burskap, att denne sistnämnde konung hade utfärdat den första Landslagen, som sedermera af Kristoffer ersattes med en annan. Från denna synpunkt har också Landslagens förste kritiske utgifvare, Schlyter, utgått, i det att han ordnar alla för honom tillgängliga handskrifter af Landslagen i tvenne grupper, af hvilka den ena hänföres till Magnus Erikssons lag och den andra till Kristoffers. I enlighet dermed har Schlyter gjort tvenne editioner, en af Magnus Erikssons lag, för hvilken han har lagt till grund en text från midten af det fjortonde århundradet, och en annan af Kristoffers lag, för hvilken han lagt till grund en text från midten af det femtonde århundradet, dock icke den samma, som blifvit begagnad för upplagan af 1608. Det bör dock anmärkas, att Schlyter bestämdt uttalar sig emot den uppfattningen, att den förra lagen nödvändigt måste anses hafva blifvit gällande öfver hela riket redan under Magnus Erikssons tid[1]). Men Kristoffers lag anser han hafva *de jure* afskaffat Magnus Erikssons, ehuru man i praktiken icke alltid rättade sig derefter[2]).

Härvid kan den frågan uppkastas, huruvida det öfverensstämmer med den svenska medeltidens rättsliga uppfattning af lagstiftningsmaktens vilkor, att en lag, vare sig med eller utan kunglig stadfästelse, vinner kraft genom att efter hand på olika ställen antagas eller tillämpas och sedan på en gång mister sin giltighet genom en kunglig stadfästelse, utfärdad för en annan lag. Om det faktiska förhållandet mellan landslagens redaktioner pröfvas med afseende å dess betydelse för den forna svenska statsrätten, torde svaret, om det befinnes rigtigt, vara egnadt att belysa flere omtvistade punkter inom den historiska forskningen för öfrigt.

1) SCHLYTER, *Sveriges Gamla Lagar*, X, sidd. LXIV ff.

2) SCHLYTER, X, sid. LXXII m. fl. st.

Går man till Landslagen sjelf, så finner man i Magnus Erikssons redaktion stadgadt, att konungen skall svärja *al gamul suerikis lagh, þeem sum almoghin hauer meþ goþuilia ok samþykkio viþer takit ok staþfæst æru af kunungum for varandum ok kunungxliko valde þera, halda ok styrkia ok væria, sua æt ængin olagh gangin iui ræt lagh; særlika æt ængin vtlænzsker rættær draghis in i rikit almoghanum til lagh ok ræt, ængin ok þön lagh giuis almoghanum vtan ia ok goþuilia þera*[1]). På motsvarande ställe i Kristoffers redaktion heter det, att konungen skall lofva *swerikis lagh, the som almogen meth godwilia oc samtykkio widertakit hauer, halda oc styrkia oc wæria, swa ath engen olagh gange offuer ræth lagh; serlica ath engen wtlendzsker rætter draghis jn i riket almoganom til twnga, oc engen ny lagh gifuis almoganom wtan ja oc godwilia thera fangnom*[2]). Ett par smärre handskrifter af Kristoffersgruppen hafva visserligen liknande uttryck som den äldre redaktionen[3]), ur hvilken de utan tvifvel äro tagna. Att emellertid den vidlyftigare affattningen verkligen är den äldsta, bestyrkes yttermera deraf, att den härutinnan öfverensstämmer med Södermannalagen Add. 1, som af Schlyter, efter hvad det vill synas, med rätta anses för ett ännu tidigare utkast till konungabalken[4]).

Det förefaller onekligen egendomligt, att den lag, för hvilken man icke känner någon kunglig stadfästelse, särskildt betonar dess betydelse, under det att den yngre lag, som påstås vara utfärdad med kunglig stadfästelse, har utelemnat just dessa ord. Förbudet att gifva lag utan allmogens samtycke syftar hos Magnus Eriksson egentligen på *utländsk rätt*, under det att hos Kristoffer talas om *ny* lag öfver hufvud (såsom det äfven lyder i SML Add. 1). Den yngre redaktionen har således skarpare betonat folkets andel i lag-

---

1) ME. L.L. Kg. V: 7.

2) Chr. L.L. Kg. IV: 7.

3) Schlyter, X, sid. 13, not. 26.

4) Detta additament utgör egentligen en del af Konungsbalken i en särskild yngre Södermannalag, såsom Tengberg (Om den äldsta territoriala indelningen och förvaltningen i Sverige, sid. 65) har uppvisat. Men Tengbergs antagande, att dessa stadganden om konungavalet skulle kunna vara hemtade ur Landslagen, vederlägges deraf, att de uppenbarligen förutsätta olika lagar i de särskilda lagsagorna (jfr § 1: *sum lagh ok ræt ær i lande ok laghsaghu huarre*, m. fl. st.). Men möjligen är sjelfva *handskriften* yngre, hvarigenom torde förklaras, att tvenne lagsagor i Finland omtalas, hvilket då måste betraktas som en senare, af någon afskrifvare gjord interpolation.

stiftningen och bär i detta fall ingalunda, såsom man kunnat vänta, en mera monarkisk prägel.

För öfrigt torde ej kunna påstås, att dessa skiljaktiga uttryck beteckna en motsägelse i sjelfva saken. Man kan ej tyda Magnus Erikssons ord så, att den kungliga stadfästelsen är nödvändig för en lags giltighet, på sin höjd, att konungen icke är förpligtad att för sin del skydda annan ny lag än den han sjelf godkänt. Ej heller kan Magnus Eriksson mena, att konungen eger rätt att påtvinga allmogen ny lag af *inhemskt* ursprung. De häfdvunna rättsgrundsatserna voro i det fjortonde århundradet alltför lifskraftiga, för att något sådant skulle kunnat yrkas. Man kan i korthet formulera saken så, att all lagstiftning i egentlig mening tillkom landstingen allena. För öfrigt förekomma redan i våra äldsta rättskällor tydliga spår deraf, att man hade begrepp om stiftad lag till skilnad från blotta rättssedvanor. Lagmannen kunde genom tolkningar utbilda rätten, under förutsättning, att dessa icke såsom olagliga ogillades af landstinget. Konungen kunde i kraft af sin rätt att såsom styresman bjuda öfver sina tjenare och undersåtar utfärda *stadgar*, men så snart dessa berörde allmän lag, måste de gillas af landstingen[1]). Han kunde äfven, liksom lagmannen, föreslå nya lagar, som vunno giltighet, om de antogos af landstingen. Det visar sig, att hvarken Magnus Erikssons eller Kristoffers nyss anförda bud stå i strid med dessa grundsatser.

Vidare må framhållas, att hvarken den ena eller den andra af dessa båda lagar i sin kritiskt faststälda text nämner ett enda ord om sin tillkomst. Derigenom träda de båda i bestämd motsats till de tvenne äldre lagböcker, om hvilka man vet, att de i sin helhet hafva tillkommit på kungligt initiativ, nemligen *Uplandslagen* af 1296 och *Södermannalagen* af 1327. Af Uplandslagen känner man 4 eller, om man medräknar *editio princeps*, 5 fullständiga handskrifter, af Södermannalagen 2; i dem alla fins ett företal, som nämner den laggifvande konungen. *Swa sændir en waldughær kunungær swecæ oc giötæ Byrghir son Magnusæ kununx allum þem ær byggiæ mellum hafs ok Sæwuströms ok Ödmorþæ bok þessæ mæþ Wigers flokkum ok laghum upplænzkum*, heter det i Uplandslagen. I Södermannalagen förekomma liknande uttryck, utom att Magnus Eriksson och Södermännen här omtalas. I båda häntydes uttryck-

1) Att de kungliga stadgarne icke såsom blott sådana förvärfvade lags giltighet, påpekas med rätta af TENGBERG, sid. 59.

ligen på »denna bok», och till yttermera visso tillkännagifver företalet till slut, att »denna bok» är »skipad» i så och så många balkar, hvilka uppräknas med sina titlar. Företalet måste alltså betraktas såsom en integrerande del af sjelfva lagboken och tillkommet på samma gång som denna.

Å båda dessa landskapslagar fins dessutom hvar sitt stadfästelsebref af den konung, som nämnes i företalet. Sjelfva originalen, som säkerligen voro på latin, äro numera förlorade; af det upländska känner man afskriften af så väl den latinska texten som af en gammal svensk öfversättning; af det södermanländska känner man endast en svensk öfversättning. Åktheten kan icke gerna dragas i tvifvelsmål, om ock afskrifterna äro mer eller mindre bristfälliga. De finnas ej i alla laghandskrifter och hafva tydligen ej varit från början ämnade att i dem insättas.

Dessa stadfästelsebref innehålla en utförlig berättelse om det sätt, hvarpå lagboken tillkommit. De personer nämnas, som sutto i den nämnd, åt hvilken konungen gaf i uppdrag att utarbeta lagen; det säges, att lagen »lystes» eller kungjordes å tinget, och att *allir mæn mæþ samsæt ok utæn genmæli wiþ þem laghum takit haffþu* [1]. Sedan gifver konungen sin bekräftelse, *autoritate regia sepefatas leges autenticandas et confirmandas duximus*, såsom det heter i Birgers stadfästelse, och påbjuder lagen till efterlefnad. Konungen intygar alltså, att vid lagens stiftande allt tillgått i riktig ordning, och tager den derigenom uppståndna nya rätten i sitt hägn. Men af denna stadfästelse eger man, lika litet som af en kunglig stadfästelse å t. ex. ett gåfvobref, att draga den slutsatsen, att konungens bifall var nödvändigt för den nya rättens giltighet såsom sådan.

Hvad nu de båda Landslagsredaktionerna beträffar, så sakna de båda ett företal af sådan beskaffenhet som de nyssnämnda landskapslagarne. Om en stadfästelse å Magnus Erikssons Landslag vet man heller ingenting. Allt hvad man känner om dess tillkomst inskränker sig till en urkund, daterad Örebro den 8 Mars 1347, hvari några kaniker inför lagmännen i Tiohärad, Vestergötland och Vermland, af konungen utsedde *ad corrigendum reformandum et ad unam concordantiam et conueniencciam leges singu-*

---

1) UL stadf.; SML stadf.: *alle með samsæt ok utan genmæle uiðer them laghum glaðlica takit haffðo.* I UL lat. stadf. heter det: *absque contradictione qualibet consentientibus et acceptantibus omnibus.*

lorum legiferatuum regni Suecie redigendum, protestera emot alla intrång i kyrkans rättigheter genom detta lagarbete. Denna protest, som hänvisar till en annan, afgifven några veckor förut på samma ställe, upplästes, heter det vidare, *in presencia nobilium et aliorum quam plurium discretorum ad presentis negocii expedicionem distinatorum, prout superius est expressum*[1]). Af denna urkund kan man icke draga den slutsatsen, att vid ifrågavarande tidpunkt en herredag hållits i Örebro, och ännu mindre, att Landslagen der blifvit föreslagen eller antagen. Det framgår icke heller tydligt deraf, huru vida lagen, då protesten afgafs, förelegat i fullt utarbetadt skick eller ej. Man finner endast, att år 1347 vissa uppgifne lagmän, antingen ensamme eller jemte andre, af konungen voro utrustade med fullmakt att utarbeta en för alla rikets lagsagor gemensam lagbok.

Deremot har man en privaturkund af den 23 April 1352, som till fullo upplyser derom, att Landslagen vid denna tid var färdig. Genom detta bref bortgifver en person en gård i Upland till sin hustru såsom morgongåfva *secundum formam legum per dominum meum carissimum dominum regem noviter editarum*. Konung Magnus sjelf stadfäster i ett bref af den 3 Aug. 1354 en gåfva å gods i Östergötland, som blifvit gjord 1350 *i gamblo laghumen meth fastom ok skiælom ok allom ösgözkom laghum — — — forthy at thæt war gyort i gamblo laghumen för æn the nyo gawos ælla lystes*. Vidare har man tvenne bref om jordaköp i Östergötland, det ena af den 6 Dec. 1352, det andra af den 24 Febr. 1353; det heter, i det förra, att dervid förfarits *sua sum nyæ laghen sighia nu til*, i det andra, *secundum totalem formam legum antiquarum et nouarum*[2]).

Af dessa bref framgår, att Landslagen 1352 varit icke blott färdig, utan äfven »lyst» eller offentliggjord å tingen i Upland och Östergötland och antagen i dessa landskap, hvad vissa punkter beträffar. Något mera kan ej med säkerhet sägas. Det är möjligt, att den blifvit i vidsträcktare omfång der antagen, så mycket mer som dess innehåll till betydlig del är hemtadt just ur Uplandsla-

1) Dipl. Suec. 4148.

2) Dessa bref äro tryckta i Hist. Handl. gamla ser. XXXII, sidd. 53 ff. och nya ser. II, sidd. 1 ff. Deras betydelse för frågan om tiden, då landslagen blef gällande, är på olika sätt behandlad af SCHLYTER, X, sidd. LXIII ff., och XIII, sid. XVIII; H. HILDEBRAND, Vitt. Hist. och Ant.-Ak. Månadsblad f. 1874, sidd. 88 ff.; TENGBERG, sidd. 74 ff. Hvad brefvet af den 23 April

gen och Östgötalagen. Hvad dessa lån ur de äldre lagarne angår, tarfvades utan tvifvel ingen särskild lagstiftningsåtgärd af landstinget i det beträffande landskapet, utan i dessa fall kunde den nya lagboken användas jemnsides med den gamla, sedan man förvissat sig om öfverensstämmelsen. Det samma gäller om det, som i Landslagen är upptaget ur stadgarne i Skeninge 1335, af Upsala 1344 och af Telje 1345, för så vidt som dessa redan voro antagna i ofvannämnda eller andra landskap.

Öfver hufvud torde man böra tänka sig Landslagens antagande i de särskilda landskapen såsom successivt och partielt. De bevarade handskrifterna förete ganska många olikheter; åtskilliga torde väl bero på afskrifvares okunnighet och vårdslöshet, men andra vittna snarare om en fortgående partikulär lagstiftning. Ur Uplandslagens Konungabalk och ur Östgötalagens Byggningabalk äro några stycken införda i hela grupper af Landslagshandskrifter[1]). Några handskrifter förete en blandning af Vestgötalagen och Landslagen[2]). En grupp af handskrifter, som går tillbaka åtminstone till midten af det femtonde århundradet, uppvisar liknande ändringar i Tjufvabalken[3]), som återfinnas i Kristoffers redaktion, och att bestämdt säga, hvar de äro äldre, torde ännu vara ganska svårt. I en annan grupp förekomma Uplandslagens stadganden om representationsrätt i arf och till och med vidare utvecklade konseqvenser deraf[4]). Alla dessa och dylika förhållanden tarfva i hög grad en närmare utredning.

Bestämda vittnesbörd om landskapens särskilda lagstiftningsrätt saknas icke heller. Det fins, visserligen ej i original, men i en tillförlitlig afskrift, ett bref af konung Erik Magnusson, dateradt Upsala den 11 Sept. 1358 och stäldt till allomgen i Södermanland[5]), hvari han förklarar sig ej vilja betunga dem med nya skatter annat än i de fall, som nämnas *in patriæ legibus* och i brefvet uppräk-

---

1352 beträffar, måste här menas en *lagbok*, som nyligen blifvit kungjord; det som här åberopas gäller icke morgongåfvans belopp, utan det *sätt*, hvarpå den blifvit utfäst *(sec. formam legum)*. Af blotta *benämningen* »häradshöfding» torde man ej med visshet kunna sluta någonting om lagens antagande.

1) Af de i SCHLYTERS företal till ME. LL.. uppräknade handskrifterna jfr N:is 6, 7, 8, 12 m. fl.

2) Jfr anf. st. N:is 9, 27; TENGBERG, sid. 78.

3) Jfr anf. st. N:is 31 m. fl.

4) Jfr anf. st. N:is 34 m. fl.

5) Tryckt i Hist. Handl. nya ser. II, sid. 55.

nas. Dessa fall äro de samma, som förekomma i Landslagen och der synas till en del vara hemtade från den utländska länsrätten, i det att de påminna om de fall, då enligt denna vasall var skyldig att med sin förmögenhet bistå sin länsherre. Men Södermannalagen känner (Add. 1: 3) endast ett dylikt fall, då allmogen icke mäktar att sjelf med konungen värja land i landamäre emot fienden. Det synes således, som om konung Erik hade gjort ett försök att få detta lagrum utvidgadt i öfverensstämmelse med Landslagen, enär man eljes icke kan förstå, hvarför han skulle förpligta sig att hålla just denna punkt, såvida Landslagen i sin helhet vid denna tid hade varit gällande i Södermanland. Det fins äfven i gamla afskrifter en odaterad stadga, som blifvit vidtagen i Skara af Vestgötarne 1413 eller 1414, såsom man af vissa skäl kan förmoda[1]). I inledningen dertill heter det, att »vi annamadhom Swerikes lagh som the hafua up i landith (i Upland) nær drothning Marghit, Gudh hennes siæl nadhe, först fick riket i Swerike» och att »vi kungörom the articlar, som wij trom oss allom, som hær i landith boo, nyttogha wara»; bland dessa nya artiklar äro ett par hemtade ur Landslagen, som således icke i sin helhet antogs af Vestgötarne på Margaretas tid.

De olika landskapslagarne torde således hafva varit gällande ännu lång tid efter Landslagens offentliggörande. Många hittills bevarade handskrifter af de förra äro bevisligen yngre, och Helsingelagen omtalas uttryckligen såsom 1374 ännu använd i Norrland[2]). Från slutet af 1300-talet och långt inpå 1400-talet nämnas i många urkunder vestgötsk, östgötsk o. s. v. lag[3]), vare sig dermed menas landskapens gamla rättsböcker eller till vissa delar recipierade och med de förra införlifvade texter af Landslagen. Likväl förekomma i urkunder från slutet af 1300-talet och sedermera allt oftare äfven »Sveriges lag», »rikets rätt», uttryck, som häntyda derpå, att man fattade lagen såsom gemensam för hela riket.

Att man har känt behofvet af ett företal till Landslagen, synes deraf, att man i 8 handskrifter från det fjortonde och femtonde århundradet finner Södermanlandslagens företal användt dertill[4]), i

1) Om denna stadga (tryckt hos HADORPH, Stadgar vid Biärköa-Rätten, sid. 42) jfr STYFFE, Bidrag, IV, sid. CI not. 8.

2) SCHLYTER, VI, sid. VI.

3) TENGBERG, sid. 77.

4) Af de i SCHLYTERS företal till Södermannalagen uppräknade handskrifter N:is 3. 5, 6, 7, 8, 10, 11, 39.

alla utom en så ändradt, att lagen säges vara gifven åt »riket», icke åt »södermännen»; i 6 af dessa handskrifter är dessutom Magnus Erikssons namn borttaget ur företalets ursprungliga text, så att det står blott *en wældughær konunger Swea*[1]). Af stadfästelsen till Södermanlandslagen fins också en förändrad eller, om man så vill, förfalskad text, afsedd att passa till en lag för hela riket; denna förekommer dock ej i en laghandskrift, utan i en samling, som innehåller afskrifter, gjorda i medlet af det femtonde århundradet, af hvarjehanda äldre stadgar[2]).

Dessa för Landslagen lämpade texter af Södermannalagens företal och stadfästelse ega sin motsvarighet i liknande texter af det förra, hvilka inleda *Kristoffers* lag i 5 handskrifter från senare hälften af 1500-talet[3]). Uplandslagens företal är likaledes insatt i en och dess stadfästelse i 3 handskrifter af Kristoffers lag, alla från samma tid som de nyssnämnda[4]). Det är påtagligt, att de personer, som verkstält dessa afskrifter, icke hafva känt till konung Kristoffers stadfästelse, ty eljes skulle de naturligtvis hafva infört denna urkund i stället för de andra. Denna deras okunnighet är dock icke allenastående. Utom sjelfva stadfästelsebrefvet har man hittills icke uppvisat ett enda ställe före Karl IX:s tid i någon laghandskrift, krönika eller urkund, der konung Kristoffer uttryckligen omtalas såsom stiftare af en landslag. Något ditåt fins visserligen i en ofta åberopad dom, utfärdad af Johan III, antagligen år 1587, och måhända författad af den bekante Erik Sparre. Der uppräknas »först den Björkölagen, och sedan den helge konung Eriks lag, sedan ock konung Magnus Byrgssons, item ock konung Byrge Magnussons, desslikes ock konung Magnus Erikssons lagböcker» och slutligen omnämnes »den som långt och så godt som aldra senast efter de andre i konung Christophers tid, när månge utländingar rådde här i riket och gjorde hvad de ville, blef förandrad eller utspridd». Af dessa uttryck visar sig, att den, som författat domen, icke betraktar konung Kristoffer såsom lagstiftare i jembredd med de öfrige, som han nämner, utan endast säger sig känna en lag, som *i hans tid* på ett obehörigt sätt råkat komma i svang. Domen är också fäld med förkastande af denna auktoritet,

---

1) Anf. st. N:is 5—8, 10, 39.

2) Anf. st. N:o 49.

3) Anf. st. N:is 40—42, 44, 45.

4) SCHLYTER, Föret. till Uplandslagen, N:is 81, 49, 73, 122.

men det egendomliga har inträffat, att det lagrum, som för domen åberopas, just förekommer i den ursprungliga texten af Kristoffers-redaktionen, under det att domaren förmodligen endast har haft att tillgå ett förändradt exemplar[1]).

När det före Karl IX:s tid icke rätt och slätt talas om »Sveriges lag» eller liknande benämningar, kallas Landslagen »Sanct Eriks lag» eller tillskrifves någon annan, en eller flere, af de i domen af år 1587 nämnde konungarne. Från slutet af det femtonde århundradet skiljes stundom emellan »nya» och »gamla lagen» eller, på latin, *novum* och *vetus legisterium*. Betydelsen af uttrycket »den medleste lagen» har Schlyter utredt[2]), och det är här öfverflödigt att yttra något derom. Namnet »Kristoffers lag» förekommer deremot *aldrig*[3]).

Man skulle nu kunna fråga, huru det kommer till, att Kristoffers stadfästelse har kunnat förblifva så okänd. Svaret ligger nära till hands, då man besinnar, att bland alla de 160 handskrifter, som Schlyter begagnat för sin edition af Kristoffers lag, finnes stadfästelsen blott i *en enda*, nemligen i en codex från senare hälften af det femtonde århundradet, hviken numera förvaras å Kongl. Biblioteket i Berlin[4]). Vidare fins den i tvenne riksarkivets kopieböcker, som innehålla hvarjehanda saker[5]); den äldre af dessa afskrifter kan icke vara gjord före slutet af det sextonde århundradet, och den yngre är, såsom man vid en jemförelse lätt finner, helt enkelt tagen efter den förra. I ett par af riksarkivets register från senare delen af 1600-talet omtalas en tredje afskrift, också i en dylik kopiebok, som emellertid icke nu kunnat tillrätta-

1) Hans Järta, Saml. skrifter, I, sidd. 293 ff.; m. fl. förff.

2) Vitt. Hist. och Ant.-Akad. Handl., XVIII, sidd. 198 ff.

3) Att den öfversättning af Landslagen till latin, som utarbetades, enligt Messenii uppgift 1481, af doctor decretorum och archidiaconus i Upsala Ragvald Ingemundson, är gjord efter Magnus Erikssons landslag, visar äfven, huru litet känd den landslag, som genom Kristoffers kungliga stadfästelse skulle hafva erhållit särskild betydelse, under de närmaste årtiondena efter 1442 verkligen var. Att öfversättaren ej egde någon kännedom om stadfästelsen synes högst antagligt. Jfr Schlyter, Föret. till MELL. sid. LVI.

4) Af de i Schlyters företal till ChrLL uppräknade handskrifterna N.o 4 (D).

5) Numera sign. B 7 och B 8; den förra har efter alla anledningar tillhört Erik Sparre och af honom blifvit föranstaltad.

skaffas[1]). Slutligen har man det äldsta aftrycket i 1608 års upplaga. Detta anses vanligen vara taget efter sjelfva det förlorade originalet, som då skulle hafva funnits bland kansliets gamla handlingar. Detta påstående stöder sig förnämligast derpå, att under aftrycket i *editio princeps* äro afbildade de båda sigill, som omnämnas i stadfästelsebrefvet, nemligen konung Kristoffers eget s. k. majestätssigill och den svenska s. k. »riksklämman», föreställande Sanct Erik, hållande en sköld med tre kronor. Dertill kommer, att den bekante Erik Runell-Palmsköld i sina register uttryckligen omnämner »Christophers Confirmation på Sweriges Laghbook» såsom på hans tid i original till finnandes i riksarkivet. Urkunden skulle då hafva blifvit förstörd i slottsbranden 1697.

Men nu är att märka, för det första, att 1608 års upplaga ingenstädes säger, att stadfästelsen är tryckt efter originalet, eller att sigillafbildningarna äro tagna efter urkunden. I alla de tre anteckningarna om detta bref hos Palmsköld heter det: *secretet borta*[2]). Det är naturligtvis möjligt, att dessa båda stora sigill kunnat förstöras i riksarkivet under loppet af 1600-talet, men utan tvifvel förefaller det något underligt, att så skulle hafva skett, då ju denna urkund måste hafva varit vårdad såsom en af de dyrbaraste i rikets gömmor. Att sigillen skulle hafva blifvit borttagna vid förberedelserna till tryckningen för att tjena till mönster vid graveringen af stämpelplåtarne för 1608 års upplaga, torde hafva varit fullkomligt öfverflödigt, enär både Kristoffers sigill och riksklämman funnos att tillgå på annat sätt, efter hvad man med visshet kan påstå.

Vidare, om originalet till Kristoffers konfirmation fans i arkivet på Karl IX:s tid, borde det redan från sin tillkomst hafva förvarats bland rikets dokumenter, och man skulle då hafva känt dess tillvaro långt före Karl IX:s tid. Nu finnas i behåll några gamla inventarier från 1500-talet på dylika handlingar. I ett af dessa heter det, att i en »rund ask» funnos »*tw konungh Christoffers bref, där han fhörer Danmarkz och sitt fädernes Wapen och inthet 3 Croner 1441. Item 1444*». På ett annat ställe omtalas *Konung Christophers*

1) Runell-Palmskölds Chron. Reg. i riksark., jfr densammes anteckning i Palmsk. Saml. Ups. 114 in 4:o. Antagligen saknas den nu förlorade kopieboken ända sedan 1697 års slottsbrand.

2) Jfr utom Chronol. Reg. äfven Allm. Lit. Reg. fol. 136 v. och Reg. öfver Gamla Riksdags-Handl. o. s. v. N:o 2 fol. 563 v.

[bref] dat 1446 *Vnder Danmarkz uti ett fiäll i thett andra ett krönt Leijon, thet tridie Skacht. 4 Lindormen*, alltså Pfalz, Bäjerns och Pommerns vapen, liksom i majestätssigillet. På ett tredje ställe anföres *Promissio regis Christophori de conservandis libertatibus ecclesiæ et regni Sueciæ. Gifvet Köpenhamn 1441*[1]). Dessa utdrag visa, att man vid inventariernas affattande icke fäste någon uppmärksamhet vid konfirmationsbrefvet af 1442, och dock borde detta just för en heraldisk blick hafva varit af intresse, enär man här hade ett unikt exempel derpå, att konung Kristoffer jemte sitt eget sigill begagnat den svenska riksklämman med tre kronor till besegling. Hans bruk deraf är så mycket egendomligare, som riksklämman första gången förekommer några år förut, 1436, och då tydligen såsom en symbol för Sveriges sjelfständighet i förhållande till unionskonungen[2]).

Granskar man sedan ett inventarium från något af 1600-talets första decennier, så befinnes i *tridie lådhikan* af ett skåp *uti riksens kanslis innersta hvalf* verkligen *konungh Christoffers Confirmation opå latin opå Swänske Lagboken, som han hade öfwersee och förbättre latidt Anno 1442, och ligger ther hoos Copien vttolkett på Swenske.* I kanten är antecknadt, att den *är lagtt i den andræ lådiken,* der den också mycket riktigt återfans af Johan Skytte m. fl. riksråd, som 1626 anstälde en ny inventering. Om sigillen är ingenting antecknadt på någotdera stället[3]).

När man sålunda ser, att konfirmationsurkunden liksom dyker upp första gången i början på 1600-talet, och det utan något slags beskrifning af dess yttre beskaffenhet, och sedermera mot slutet af samma århundrade får veta, att den saknade besegling, så förefinnes onekligen en möjlighet, för att icke säga sannolikhet, för det antagandet, att den icke förr än i början af 1600-talet har kommit till konungens kansli, och då icke i original, utan i mindre autentisk form, ehuru förmodligen skrifven på pergament, eftersom den eljest svårligen hade kunnat misstagas för original.

Om man skärskådar urkundens innehåll, stöter man också på vissa egendomligheter. Efter helsningsorden, i hvilka konungen bjuder alla uppräknade samhällsklasser i sitt rike *graciam, justicie*

---

1) Jfr »Förteckningar på Kongl. Riks-Arkivets Handlingar», vol. I, fol. 124, 131, 139, 146.

2) H. Hildebrand, Det svenska riksvapnet, sid. 29.

3) Jfr ofvan anförda »Förteckningar», vol. II (ofolierad).

promulgacionem, regni regnicolarumque Swecie direccionem, regulam et fomentum, följer en lång betraktelse om rättrådighet och onda lustar, nästan ordagrant lånad ur påfven Gregorii IX:s stadfästelse af år 1234 å dekretalsamlingen, endast här och der ändrad eller supplerad med afseende å det ifrågavarande ämnet. Konungen omtalar *diversas constitutiones, leges speciales, iuraque municipalia predecessorum nostrorum Regum in diversa dispersas volumina*, af hvilka stadgar somliga voro mörka och otydliga, andra åter *vagabantur extra librum legis dictum legisterium Swecie.* Alla dessa stadgar hade konungen nu, på erkebiskop Nicolai i Upsala, biskoparnes och riksrådens bön, dock *salvo inre communi in corpore juris clauso saluisque privilegiis ecclesiarum et ecclesiasticarum personarum, nobilium, militum ac militarium quibus nullum præiudicium per præsens irrogare volumus nec gravari* låtit sammanfatta *in unum volumen vulgariter dictum legisterium*, sedan det öfverflödiga blifvit borttaget och tilläggande åtskilliga egna nyttiga och nödvändiga stadgar och lagar, *per quas nonnulla quæ in prioribus erant dubia confusa aut obscura plenius declarantur.* Alltså, »efter sina rådgifvares föregångna mogna särskilda och allmänna öfverläggning», bekräftar konungen *compilacionem presentem seu veteris legisterii propter temporis variacionem correccionem opportunam*, påbjuder, att »blott *denna* compilation» skall nyttjas i alla verldsliga rättegångar, förbjuder att göra, begagna eller döma efter någon annan *absque auctoritate et commissione nostra speciali*, och förklarar ogildt allt, som dömes emot »*denna* compilation» enligt förra lagböcker. Till vittnesbörd derom vidhänges konungens »majestätssigill, som vi för närvarande begagna, jemte vårt rike Sveriges sigill». Slutligen heter det: *Ut ergo conpilationis huius materia que queritur facilius inveniatur, capitolorum ordo sequitur, qui est talis Swerighis Rike ær aff hedne wærold saman komit aff Swea land oc gotha et cetera*[1]).

Hvad som närmast förtjenar anmärkas, är att denna stadfästelse är utfärdad å en *medföljande* lagbok, *præsens* eller *hæc compilatio*, icke på en lagbok, som endast *omnämnes* i brefvet, såsom

---

1) De anförda orden äro hemtade ur den af SCHLYTER tryckta texten (efter cod. D); varianterna i 1608 års upplaga, hvilka af SCHLYTER, ehuru direkt härstammande från det förmenta originalet, icke tillerkännas samma vitsord, upptagas af honom i noterna. Till jemförelse meddelas såsom bilaga texten i ERIK SPARRES kopiebok (riksark. cod. B 7).

fallet är i Uplandslagens och Södermannalagens stadfästelser. Att detta icke är *endast* en härmning af formen i Gregorii IX:s stadfästelse å dekretalerna, visar sig deraf, att i slutet häntydes till bokens innehållsförteckning. Man kan icke öfversätta orden *ut ergo compilacionis huius materia quæ quæritur facilius inveniatur* sålunda, att denna lagbok måtte kunna lättare *igenkännas* till skilnad från andra dylika, nemligen genom begynnelseorden *Swerigis Rikets*. Den svenska öfversättningen i 1608 års upplaga återgifver meningen ganska riktigt sålunda: *Och på thet att hwadh som i thenne Lagbook sökis, må theste lättare finnas, så fölia Capitlen hwart effter annat sålédhes* — — Kapitelföljden, som utlofvas, meddelas icke heller fullständigt, utan antydes med ett *etc.*, som måste suppleras af den verkliga lagbokens innehållsförteckning. Begynnelseorden ensamt för sig kunna omöjligen utgöra ett kännetecken på bokens äkthet, enär de följande kapitlen naturligtvis mycket lätt kunna ändras, uteslutas eller interpoleras, såsom också fallet har varit med många af Kristoffersredaktionens handskrifter. Till den åsyftade autenticitetens vinnande måste derför stadfästelsen tänkas såsom inledande en officiell normalcodex. I förhållande till denna skulle således Kristoffers konfirmation hafva motsvarat så väl stadfästelsen som företalet till Uplandslagen och Södermannalagen.

Efter all anledning har således den konfirmationsurkund, som Karl IX hade i sina händer, ursprungligen stått i början af en handskrift af Kristoffersredaktionen[1]). Om den blifvit lösgjord derifrån vid tryckningen eller redan förut, må lemnas derhän. Men utan tvifvel kunde den äfven såsom handskriftsfragment passera för en sjelfständig urkund, enär den icke är vidlyftigare, än att den kan rymmas på ett pergamentsblad in 4:o, såsom också förhållandet är i den ofvan omnämnda codex i Berlin.

Men om konfirmationen icke blott af dess författare varit tänkt såsom inledning till en *normal*codex, utan också verkligen har fått en sådan plats, så är det oförklarligt, att den icke återfinnes åtminstone i flertalet af de bevarade handskrifterna. Det hade, under en sådan förutsättning, lika litet funnits något skäl att vid af-

1) Huru litet man kan bygga på PALMSKÖLDS uppgifter om en handlings egenskap af original, synes t. ex. af hans annotationer om Nöteborgstraktatens båda redaktioner, af hvilka den ena, såsom D:r O. S. RYDBERG på ett öfvertygande sätt har uppvisat, är en vida yngre förfalskning och säkerligen aldrig ens har varit skrifven på pergament, vare sig med eller utan sigill.

skrifningen förbigå den som att utesluta företalen till Uplandslagen och Södermannalagen vid handskrifternas mångfaldigande. Dessa företal finnas öfverallt, men Kristoffers konfirmation endast undantagsvis. Återstår derför den utvägen att förklara den senare för icke autentisk, utan endast af några enskilde skrifvare insatt, der de haft tillfälle till att göra det. Härvid förtjenar synnerlig uppmärksamhet, att en af de äldsta handskrifterna (af Schlyter sign. B), som är skrifven år 1446, icke meddelar den föregifna kungliga stadfästelsen, som skall vara utfärdad blott fyra år förut. Att sjelfva den handskrift (sign. A.), som Schlyter har lagt till grund för sin edition, och som utan tvifvel har tillhört Uplandslagmannen Bengt Jönsson, icke har stadfästelsen, är på sätt och vis mindre besvärande, enär denna handskrift skulle kunna antagas vara, så att säga, sjelfve författarens manuskript och således hafva funnits till, innan det officiela exemplaret utskrefs.

Om man vidare undersöker konfirmationens innehåll, måste man ovilkorligen, såsom redan förut blifvit antydt, finna det underligt, att ingenting nämnes om allmogens medverkan vid lagens stiftande, då denna så skarpt betonas i sjelfva lagens text och dessutom i äldre kända stadfästelser plägade omtalas. Det nyss anförda, i konfirmationen gjorda förbehållet till kyrkans och presterskapets förmån tager sig också eget ut, då man finner, att erkebiskop Jöns Bengtsson i sin bekanta protest af år 1454 allsingenting vet derom, utan allenast upprepar den gensaga, som gjordes af kanikerna i Örebro 1347, och tillägger egna vidlyftiga deduktioner, som icke röja något samband med hvad som står i Kristoffers konfirmation[1]). Det hade annars, efter hvad man skulle kunna tycka, varit synnerligen beqvämt för honom att helt enkelt åberopa konfirmationens förbehåll emot konung Karl Knutssons ingrepp i kyrkans rättigheter. Att för öfrigt visa, att de allmänna, ur dekretalerna lånade fraserna om sättet för lagens utarbetning icke passa in på den föreliggande redaktionen, torde här knappast löna mödan.

Om således Kristoffers stadfästelse lemnas å sido såsom ett förfalskningsförsök eller en stilöfning af någon obemyndigad klerk

1) Denna protest är tryckt hos WILDE, *Sueciæ Historia Pragmatica*, sidd. 442 ff. Originalet fins i riksarkivet; en nästan samtidig afskrift är införd i *Registrum Aboense* (Skoklosters bibl.), der likväl slutet fattas, emedan några blad äro bortrifna.

från senare hälften af det femtonde århundradet[1]), måste man uppfatta den s. k. Kristoffers Landslags förhållande till den eller de äldre redaktionerna annorlunda än förut. Den träder då in i ledet bland de öfriga variationerna af Landslagen och måste närmast anses såsom representerande vissa aristokratiska intressen, hvilka under unionstiden sökte göra sig gällande inom lagstiftning och lagskipning. Dit peka i synnerhet stadgandena om landboförhållanden, jagträtt, inskränkning af skattebönders rätt att köpa jord, obligatorisk anläggning af humlegårdar, jemte den ofta återkommande upprepningen af »frihet och privilegier», der den äldre texten endast talar om »frälse», d. v. s. blott och bart befrielse från årliga laga utskylder mot personlig tjenstgöring till kronan. Några af dessa påbud grunda sig på äldre stadgar under 1400-talet, men de flesta inskärpas å nyo genom senare rådsbeslut, t. ex. Kalmare stadga af 1474, dock utan åberopande af någon ny lagbok, eller ock tränga de alls icke igenom i lagstiftningen[2]).

Att för öfrigt Kristoffersredaktionen endast långsamt har vunnit burskap, visar sig deraf, att från senare hälften af femtonde århundradet finnas betydligt flere handskrifter af Magnus Erikssons typ än af den förra. Dessutom förekommer ett stort antal sammanjemkningar och sammanarbetningar af dem båda. Omkring 1500 vinner den yngre redaktionen mer och mer öfverhand, men genom de många olika sätten att förlika motsägelserna och fylla luckorna i de särskilda handskrifterna uppstå hvarjehanda nya formationer, som utan tvifvel vållat talet om de många olika lagstiftarne, på hvilkas räkning de skrifvas. Derigenom växer oredan i lagskipningen, på samma gång, som landskapens lagstiftningsrätt mer och mer träder i skuggan för konungadömets växande makt, till dess Karl IX afskär svårigheterna genom sin praktiska, om ock ej strängt taget riktiga åtgärd. Men äfven han kan icke tänka sig en allmän lag, som ej blifvit af »Riksens ständer samtyckt, gillad och vedertagen».

1) Äfven om Kristoffers stadfästelsebref antages vara äkta, torde man ej ega rätt att anse stadfästelsen bilda epok i svenska lagstiftningens historia, så länge det icke kan bevisas, att den blifvit allmännare känd eller ländt till efterrättelse.

2) Jfr Styffe, Bidrag, IV, sid. XCVI ff.

Konung Kristoffers föregifna stadfästelsebref å Landslagen

(*Riksark. kopieb.* B 7, fol. 18 v.)[1].

Konung Christoffers af Beyeren bref och Stadfästelse om vår Lagbook.

Christophorus Dej gratia Sueciæ, Duciæ[2]), Noruegiæ, Sclauorum Gothorumque Rex, Comes Palatinus Renj et Dux Bauariæ vniuersis et singulis nobis in Christo dilectis Reuerendissimo Reuerendisque viris Dominis Archiepiscopo, Episcopis, Abbatibus, Prælatis, Nobilibus, militibus, militaribus, clero et[3]) totj communitatj Regnj nostrj Sueciæ gratiam, Justiciæ promulgationem, regni regnicolarumque Sueciæ directionem regulam et fouentum[4]), Rex pacificus pia miseratione disposuit sibi subditos fore pacificos, modestos, obseruatoresque legum et iusticiæ[5]) effrenata cupiditas suj prodiga, pacis æmula, mater litium, materia iurgiorum, tot quotidie generant iurgia[6]), vt nec[7]) iusticia conatus eius sua virtute reprimeret, et questiones eins implicitas explicaret. Jus humanj foederis litigatorum abusus extingueret, et elato[8]) libello repudij concordia extra mundi terminos exularet. Jdeoque lex proditur, vt appetitus noxius sub iuris regula limitetur, per quam genus humanum præcipueque regnicolarum quiuis Regnj nostrj Sueciæ, vt honeste viuat, alterum non lædat, ius suum unicuique tribuat, informetur. Sane diuersas constitutiones leges spirituales[9]), iuraque municipalia prædecessorum Regum nostrorum, in diuersa dispersas

---

1) Texten är aftryckt så bokstafstroget som möjligt. I noterna anföras varianter ur riksark. kopieb. B 8 samt de af SCHLYTER begagnade texterna (enligt hans beteckning D och X). Häraf torde framgå, att B 8:s text är, med några ändringar, afskrifven efter B 7.

2) Sic! B 8: *Daciæ*.

3) D och X: *ac* B 8 = B 7.

4) Sic! B 8: *fomentum*.

5) Det följande ordet otydligt. B 8: *sed*.

6) D och X: *nova generat jurgia*. B 8 = B 7.

7) D och X: *nisi*. B 8 = B 7.

8) D och X: *dato*. B 8 = B 7.

9) D och X: *speciales*. B 8 = B 7.

volumina, quarum aliquæ[1]) propter similitudinem nimiam, quædam propter contrarietatem, nonnulla etiam confusionem et obscuritatem propter prolixitatem inducere videbantur, Aliquæ[2]) vero vagabantur extra librum legis dictum legisterium Sueciæ, quæ[3]) per consuetudinem et[4]) certam rationem inductæ sunt, ut pro lege seruentur, quanquam ad antea[5]) tanquam incerte frequenter in iudicijs vacillabant, ad communem et maxime incolarum regnj Sueciæ tam spiritualium quam secularium[6]) vtilitatem in vnum volumen vulgariter dictum legisterium tam legislatores ac iudices quam cæteros subiectos, siue actores et[7]) reos, vel testes comprehendens a Reuerendissimo in Christo patre ac domino Domino Nicolao Dei gratia Archiepiscopo Vpsalensi[8]), Reuerendisque suis suffraganeis per prouinciam Sueciæ constitutus[9]), saluo iure communj in corpore iuris clauso, saluisque privilegijs Ecclesiarum et Ecclesiasticarum personarum, nobilium, militum et militarium, quibus nullum præiudicium per præsens irrogarj volumus, nec grauarj, nec non dilectis consiliarijs nostris Nobilibus militibus ac militaribus, sæpe sæpiusque instanter requisiti reseruatis[10]) superfluis prouidimus redigendas, adijcientes constitutiones nostras legesque vtiles ac necessarias, per quas nonnulla quæ in prioribus erant dubia, confusa et[11]) obscura plenius declarentur[12]). Nos igitur requisitionem nobis factam tanquam rationabilem iurj tam diuino quam humano consonam iudicantes, compilationem, seu veteris legisterij propter temporis variationem et correctionem oportunam authoritate regia cum omnibus suis articulis et clausulis, matura consiliariorum nostrorum deliberatione, specialiter et generaliter præhibitam[13]) confirmamus, uolen-

---

1) B 8: *quorum aliqua.*
2) B 8: *Aliqua.*
3) B 8: *quo.*
4) D och X: *aui.* B 8 = B 7.
5) B 8: *antea* fattas. Jfr Schlyter, XII, sid. 2 not. 5.
6) B 8: *corporalium.*
7) D och X: *aut.* B 8 = B 7.
8) B 8: *Ubsaliensi,* D och X = B 7.
9) Sic! B 8 Likaså. D och X: *constitutis.* Orden *saluo — volumus* understrukna i B 7.
10) B 8: *reservantis.* D och X: *resecatis.*
11) Jfr Schlyter XII, sid. 3, not 7.
12) D och X: *declarantur.* B 8 = B 7.
13) B 8: *prohibitatam.* D och X: *præhabita.*

tus vt hoc[1]) tantum compilatione vniuersi in regno nostro vtantur[2]) in iudicijs secularibus, secundumque eam iudicent. Prohibemus insuper autoritate regalj, ne quis præsumat aliam facere et alia vtj, seu secundum aliam iudicare absque authoritate et commissione[3]) nostra specialj, prout regalem voluerit districtam vindictam irremissibilem euitare, eamque Maiestatem dilexerit inoffensam. Quicquid autem contra hanc compilationem seu suos articulos et capitula secundum priora legisteria iudicatum fuerit, cassum sit penitus et inane, cassumque et in omnibus[4]) authoritate regia[5]) nulliusque esse volumus, quicquid insecutum[6]) fuerit roboris vel[7]) momentj. Jn quorum euidentiam sigillum nostræ Maiestatis, quo vtimur per præsens[8]) cum sigillo regnj nostrj[9]) Sueciæ præsentibus, est appensum, vt ergo compilationis huius materia, quæ quæritur, facilius inueniatur, capitulorum ordo sequitur, qui[10]) est talis Sweriges Rijke ähr aff hedna weld[11]) sammen kommit, aff Swea och Götha &c: Datum Stockholmis[12]) in crastino beatorum[13]) Philippj et Jacobj Apostolorum, Anno Dominj Millesimo quadringentesimo quadrigesimo[14]) secundo.

---

1) Sic! B 8 likaså, men sedan ändradt till *hac*. D och X: *hac*.
2) Orden *compilatione* — *vtantur* understrukna i B 7.
3) B 8: *concessione*.
4) D: *cassamusque ea nomina*. X: *cassamusque et annullamus*. B 8 = B 7
5) B 8: *Regia authoritate*.
6) D och X: *inde sequtum*. B 8 = B 7.
7) *aut*. D och B 8 = B 7.
8) X: *propræsenti*. D och B 8 = B 7.
9) B 8: *nostri* fattas.
10) D: *que*. X och B 8 = B 7.
11) Sic! B 8: *wärd*.
12) B 8: *Stockholmiæ*.
13) D: *Sanctorum*. X: fattas. B 8 = B 7.
14) Sic! B 8: *quadragesimo*.

[V.]

BIDRAG TILL

UTVANDRINGSFRÅGAN,

FRÅN BEFOLKNINGSSTATISTISK SYNPUNKT

AV

GUSTAV SUNDBÄRG.

I.

UPSALA 1885
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Den avhandling, som härmed framlägges, är resultatet av de studier, som det under hösten 1883 och vintern 1884 ålåg mig att idka såsom innehavare av det s. k. Fjärde Novemberstipendiet, till följd av hvars bestämmelser jag tillbragte den nämnda tiden i Kristiania. Det ämne jag i ansökningen om stipendiet utfäste mig att studera var »den norska utvandringen» Under behandlingen härav kom jag imellertid mer och mer, för jämförelsens skuld, att sysselsätta mig även med den svenska utvandringen, och till följd av det nära samband, hvari utvandringen visar sig stå till befolkningsförhållandena i övrigt, beslöt jag mig till sist för att söka framlägga en allmän bild av Sveriges demografi. Det hela har altså antagit karaktären av en undersökning om det samband som i allmänhet eger rum mellan ett lands befolkningsförhållanden och dess utvandring. Någon undersökning av Norges befolkningsförhållanden i allmänhet, i likhet med hvad första avdelningen av tabellerna (tab. 1—35) innehåller för Sverige, har jag dock icke ansett behövlig, emedan en (äldre) sådan redan förefinnes i den officiela publikationen »Tabeller vedkommende Folkemængdens Bevægelse i Aarene 1856—1865». Till följd härav har Norges plats här icke längre blivit den av huvudföremålet för undersökningen, ehuruväl jag sökt så fullständigt som möjligt bearbeta även det norska materialet, särskildt på de punkter där de norska källorna flyta rikare än de motsvarande svenska.

Anordningen av ämnet är sådan, att tabellerna med därtill hörande »Anmärkningar» utgöra ett helt för sig. Syftet har varit att tabellerna skulle så mycket som möjligt tala för sig själva

utan behov av någon vidlyftigare tekst. Den tekstavdelning, som inleder arbetet, gör därför inga anspråk på att vara en uttömmande behandling av ämnet, utan innehåller endast några allmänna slutsatser, som undersökningen omedelbart har givit vid handen. —

Till Herrar tjänstemän vid Statistiska Centralbyrån i Kristiania, hvilka med ett obegränsadt tillmötesgående underlättat mitt arbete, får jag till sist frambära min vördsamma tacksägelse.

Upsala i juli 1884.

Författaren.

Bidrag till Utvandringsfrågan,

från befolkningsstatistisk synpunkt.

Av

Gustav Sundbärg.

Första kapitlet.

Omflyttningen i allmänhet i Sverige och Norge.

I.

Enligt de upplysningar, som stå att vinna om den svenska och norska utvandringen, supplerade till en ringa del med ungefärliga uppskattningar, där detta varit nödvändigt, kan man anse, att hela det antal svenskar och norrmän som sedan den nyaste tidens begynnelse, eller sedan 1815, intill och med 1884 års slut lämnat fäderneslandet, stiger till omkring 850,000 personer. Av dessa torde omkring 100,000 ha vändt till baka (däri inberäknadt flyttningen mellan Sverige och Norge inbördes samt det jämförelsevis obetydliga antalet inflyttade främlingar). Altså har den skandinaviska halvön under denna tid förlorat 750,000 människor mera än hon mottagit. Genom den naturliga tillväksten torde denna människomassa i detta ögonblick ha höjt sig till ett antal av åtminstone 1 million, kanske ej obetydligt mera. Till en sådan betydelse har den skandinaviska utvandringen utvecklat sig under loppet av föga mer än en mansålder, ty den andel som faller på tiden före 1850 är försvinnande.

I *Sverige* särskildt kan någon betydligare utflyttning alldeles icke konstateras före nyssnämnda år. Hela förlusten beräknas för

de 35 åren 1816—1850 blott till omkring 10,000 personer[1]), altså till mindre än 300 pr år. Under 1850-talet stiger förlusten till 27,000 personer, med maximum för åren 1854 och 1857 (hvardera omkring 5,000)[2]). Det var denna gång förnämligast de nyupptäckta guldländerna i Amerika som med ens gav utvandringen en oproportionerlig utsträckning. Omkring år 1860 finnes utvandringen ha nästan upphört igen, men från och med 1861 börjar ett jämnt stigande[3]), hvarvid redan år 1864 nåddes samma siffra (5,000), som under 1850-talet utgjort maximum. Under de närmast följande åren fortgick stigningen såsom förut, så att året 1867 slutade med ett utflyttningsöverskott av nära 10,000 personer. Denna förlust ansågs naturligsvis då för mycket betydlig; men efter de ärfarenheter som sedermera vunnits, kunna vi ej vidare räkna 1867 såsom något egentligen framstående utvandringsår. Först med 1868, då den största dittils kända förlusten på en gång nära tredubblades, börjar den första stora utvandringsperioden, hvilken ungefärligen omfattar åren 1868—1873. Förlusten utgjorde dessa år: 1868 omkring 29,000, följande år mer än 40,000 och år 1870 över 20,000; under de återstående tre åren sjönk han till resp. 17,000, 15,000 och 12,000, — altså även dessa års tal högre än 1867 års.

De närmaste fem åren (1874—1878) voro en period av hvila, med en årlig förlust af endast 5 à 8,000 personer, altså i alla fall mer än maximum under 1850-talet. Med 1879 begynner den andra stora utvandringsperioden, lika plötsligt som älva år förut den första.. Nu förlorade landet mer än 16,000 människor detta år, men det dröjde ej länge förrän såväl detta tal som alla dittils kända ställdes i skuggan. År 1880 medförde en förlust av 43,000, nästa år en av 47,000 och år 1882 till och med en av över 50,000 människor. Det därpå följande året, 1883, har ändtligen kommit med en återgång, dock ännu icke mer än att Sverige även detta år har avlämnat fullt 30,000 personer fler än det mottagit. År 1884 synes förlusten ha blivit omkring 20,000 människor, och år 1885 artar den sig att bliva lika stor.

Intill och med 1885 års slut har altså den andra stora utvandringsperioden (räknad från och med 1879) berövat vårt land omkring 230,000 människor. Den första, som omfattade åren 1868—

1) Stat. Tidskr. h. 67, sid. 58.
2) Stat. Tidskr. h. 67, sid. 58 och 78. 3) Tab. 44 A.

1873, medförde en förlust av nära 140,000. Av de övriga åren under perioden efter 1860, hvilka ej kunna räknas till egentliga utvandringstider, medförde dock åren 1861—67 tillsammans en förlust av 36,000 personer, och åren 1874—78 likaledes en förlust av 32,000. Hela förlusten under tidrymden 1861—1885 uppgår därför till över 430,000 personer.

Så oregelbundna och väkslande dessa tal än förefalla, ligger dock en påminnelse om regelbundenhet även här uti det faktum, att förlusten är tämligen densamma under 1870-talet som under 1860-talet, utgörande han nämligen under dessa båda årtionden resp. 136 och 128 tusen personer. Men visserligen kommer 1880-talet att uppvisa ett långt högre tal, då redan dess tre första år hunnit bringa siffran till samma höjd som förut ett årtionde.

Ser man till huru folkökningen influerats av dessa väkslande utvandringsströmmar, finna vi att Sveriges folkmängd under tidrymden 1861—67 tillväkste med 333,000 personer, eller med 48,000 pr år, och under tidrymden 1874—78 med 219,000, eller med 44,000 pr år, men därimot under åren 1868—73 (första utvandringsperioden) blott med 124,000 eller 21,000 pr år, och under åren 1879—1883 (andra d:o) blott med 86,000, eller 17,000 pr år[1]). Såvidt av de korrigerade folkmängdssiffrorna kan skönjas, har folkminskning inträffat endast de båda åren 1868 och 1869.

I *Norge* är utvandringen något äldre än i Sverige och kan anses räkna sin begynnelse från midten av 1830-talet. Under årtiondet 1841—50 beräknas hela förlusten till 13,000 personer[2]), hvarav dubbelt så mycket under den senare femårsperioden som under den förra. För 1850-talet kan förlusten angivas till över 32,000, men nu något mindre under den senare hälften av årtiondet. Maxima under detta årtionde inträffade åren 1857, med 6,000 personers utflyttningsöverskott, samt 1853 och 1854, hvardera med 5,000, altså ungefär samma år som i Sverige. Under förra hälften av 1860-talet var Norge vida mera hemsökt av utvandringen än vårt land[3]), och redan 1861 nåddes ett tal som övergick hvarje föregående ärfarenhet, eller en förlust av nära 9,000 personer. Först 1866 vidtager dock den stadigblivande massutvandringen, altså två år förr än i vårt land. Under åren 1866—72 understeg förlusten intet år 11 à 12,000 personer, och maximiåret 1869 nådde till 16 à 17,000. Även året 1873, som slutade med 9,000 perso-

1) Tab. 44. 2) Stat. Tidskr. h. 67, sid. 60. 3) Tab. 64.

ners förlust, kan räknas till denna den första stora utvandringsperioden, hvilken altså i Norge omfattar 8 år (1866—73) och tämligen nära sammanfaller med den motsvarande i Sverige (1868—73).

Liksom i vårt land följde så även här en hvila under åren 1874—78, innan år 1879 den andra stora utvandringsperioden inträdde. Denna blev i Norge vida våldsammare än i Sverige. Under åren 1866—73 var maximiförlusten i Norge 17,000 personer (1869), men åren 1880—83 hava samtliga överträffat detta maximum, 1882 till och med med över 50 % (förlust omkring 28,000). År 1880 var förlusten 20,000 personer, 1881 omkring 25,000, nästa år, såsom redan är nämdt, 28,000, och 1883 troligen omkring 25,000. Återgången år 1883 var altså i Norge mycket mindre än i vårt land.

Under sådana förhållanden är icke underligt att den förr så raska folkökningen i Norge på senare tider svunnit in till ganska ringa proportioner, och det är i själva verket endast genom det ovanligt höga nativitetsöverskott, som är Norges särmärke, landet undgått att få vidkännas ren folkminskning. Detta sista har nämligen inträffat blott *ett* år (1882, minskning: 4,000 personer); i övrigt har folkökningen utgjort under den första stora utvandringsperioden (1866—73) omkring 73,000 personer[1]), eller 9,000 pr år, och under perioden 1879—83 ungefär 34,000, eller 7,000 pr år. Åren 1861—65 däremot, som utgjorde den stora utvandringens förberedelse, lämnade en folkökning af 87,000 personer eller mer än 17,000 pr år, perioden 1874—78, som var jämförelsevis befriad från utvandring, en folkökning av 112,000 personer eller 22,000 pr år, och ändtligen årtiondet 1851—60, innan utvandringen ännu hunnit uppnå någon oroande höjd, en folkökning af 205,000 personer eller omkring 20,000 pr år.

Relatift till folkmängden har utvandringen varit starkare i Norge än i Sverige, och skilnaden uppgår till ungefär 50 %. Räknadt endast för utvandringen till Amerika är skilnaden ännu större, men sedan tillkommer att vårt land avlämnar en betydande utflyttning även till andra länder än Amerika, under det att däremot Norge emottager ett icke ringa inflyttningsöverskott från grannländerna, i synnerhet från Sverige.

På 1,000 inv. av medelfolkmängden har Sveriges förlust under tjuguårsperioden 1861—80 årligen uppgått till 3·1, hvilket här ut-

1) Tab. 64.

tryckes så, att »*omflyttningstalet*» säges ha varit minus 3·1 %₀; för Norge är motsvarande tal 4·7 %₀[1]). I Sverige har omflyttningstalet varit nästan enahanda under bägge årtiondena; i Norge därimot uppgick det till 5·4 %₀ under årtiondet 1861—70 men blott till 4·0 %₀ under årtiondet 1871—80, siffror som det nu ingångna 1880-talet imellertid sannolikt torde komma att långt överträffa.

II.

Den omflyttning, som här kommer att behandlas, försiggår i tre huvudsakliga riktningar, i det han antingen utgöres av en landtbefolkningens flyttning till städerna, eller ock av vissa provinsers befolkningars flyttning till andra provinser ehuru ännu inom riket, eller slutligen av utvandringen till främmande länder och då företrädesvis Amerika. Alla tre dessa strömningar äro ofta tillstädes å ett och samma ställe, och härav är tydligt huru ofullständigt man fattar saken när, såsom vanligen sker, vid tal om utflyttning tanken uteslutande riktas på Amerikafärderna. Det låter sig visas att utvandringen till Amerika, även på ställen där den är känd såsom betydlig, mången gång är av mindre utsträckning än den samtida flyttningen till andra orter inom landet. Likaså att utvandringen till främmande länder ofta nog är större från städerna än från landsbygden, oaktadt man av den fortfarande stora folkökningen i städerna är böjd att föreställa sig motsatsen; här är förhållandet sådant, att städerna mottaga ett inflyttningsöverskott från landsbygden, som är stort nog både att betäcka deras utvandring och ändock tillförsäkra dem en betydande folkökning. Ofta torde gången av denna rörelse vara den, att det är samma personer som först inflytta till städerna från landsbygden men så efter ett eller annat år, när staden ej lämnat de tillfällen till bärgning som man hoppats, ytterligare utsträcka färden över Atlanten. Städerna bliva således endast genomgångsstadier på en vandring, hvars yttersta mål till sist blir Amerika.

Inflyttningen från landsbygden till städerna är en fråga av synnerlig vigt, men hvarom det är svårt att skaffa sig någon tillförlitlig kunskap. Såvidt av beräkningar kan slutas, äro därom följande punkter möjliga att konstatera:

1) Stat Tidskr. h. 67, sid. 101.

a) sedd från städernas synpunkt, altså uttryckt i proportion till dessas folkmängd, har denna inflyttning icke tillvuksit så hastigt som man vanligen är böjd att föreställa sig, utan kan i sin nuvarande utsträckning spåras under hela detta århundrade;

b) som imellertid städernas folkmängd vuksit hastigare än landsbygdens, har den kontingent denna sistnämnda avlämnat icke kunnat bibehålla sin gamla proportion till städernas folkmängd utan att proportionen till landsbygdens stegrats icke obetydligt. Eller med andra ord: den inflyttning som för de starkt sig utbredande städerna icke kunnat bliva proportionsvis mycket större nu än i äldre tider, har för den långsammare väksande landsbygden blivit ett altmer betungande bidrag att utgöra. I den mon förhållandet mellan städernas och landsbygdens folkmängd altmer närmar sig liktalighet, kommer naturligtvis nu påpekade företeelse att göra sig ännu mera gällande, och härav framgår huru oriktigt det är att för våra städer vilja förutsätta altjämt samma folkökning som under de sista årtiondena varit fallet; detta är, inom kortare tid än man anar, rent av en matematisk omöjlighet;

c) inflyttningen från landsbygden till städerna är ofta nog störst under ekonomiskt ogynsamma tider, hvarföre det icke är ovanligt numera att det just är under dåliga år som städernas »utveckling» är störst.

Alla dessa iakttagelser kunna anses gällande såväl för vårt eget land som för Norge. Vi skola nu meddela några siffertal såsom bevis.

I Sverige kan inflyttningsöverskottet till städerna från landsbygden under tidrymden 1816—1840 anses ha utgjort i alt omkring 90,000 personer[1]), altså pr årtionde omkring 36,000[2]). Under 1840-talet steg det till 40 à 50,000, under 1850-talet till 80,000, under 1860-talet till 80 à 90,000 och ändtligen under 1870-talet till nära 130,000 personer. I alt 1816—1880 altså omkring 440,000 personer[3]), hvarav städerna imellertid torde genom utvandring till främmande länder ha ånyo förlorat bortåt 50,000. — Räknadt i

1) Tab. 37, som får vitsord för tiden före 1860, hvarimot sedan talen avse beräkningarna i tab. 44.

2) Några hundra personer äro antagna ha utvandrat.

3) Inräknadt folkmängden i Karl Johans församling, som år 1868 införlivades med Göteborg.

årligt medeltal på 1,000 av *landsbygdens* medelfolkmängd har nu denna omflyttning motsvarat en förlust av: 1816—40: 1·4 ‰, 1841—50: 1·7 ‰, 1851—60: 2·5 ‰, 1861—70: 2·4 ‰ samt 1871—80: 3·3 ‰. Tillväksten är tydlig, ehuru icke de tre sista årtiondena avlägsna sig så mycket sinsimellan. Under de alra senaste åren har flyttningen till städerna varit oproportionerlig: den utgjordes år 1880 av nära 17,000, år 1881 av nära 18,000 och år 1882 av nära 19,000 personer[1]), eller av landsbygdens folkmängd resp. 4·4, 5·1 och 4·8 ‰. Häruti ingår dock även folkmängden uti de båda nyupprättade städerna Motala och Ronneby (hvardera med 2,000 inb.).

Övergå vi så att se denna folkrörelse från *städernas* synpunkt, så visar sig att den *vinst* dessa årligen ha mottagit från landsbygden har utgjort på tusen inb. av deras egen folkmängd: 1816—40: 13 ‰, 1841—50: 15, 1851—60: 20·7, 1861—70: 17·2 samt 1871—80: 20·6 ‰, hvilka tal ju icke innebära ett så synnerligen starkt framåtskridande. När härtill kommer att utvandringen, hvilken förr var okänd, numera årligen berövar våra städer 4 à 5 ‰ av deras folkmängd, altså omkring en fjärdedel av deras vinst inom landet, så synes uppenbart att omflyttningsförhållandena icke äro nämnvärdt gynnsammare för städernas folkökning i våra dagar än de varit redan förut under nästan hela detta århundrade. Vi stanna altså inför det märkvärdiga faktum, som förtjänade vara vida mera kändt än det är, att våra städers hastigare folkökning nu för tiden mot i äldre tider egentligen beror på förbättring i hälsoförhållandena, hvarom också tab. 40 A lemnar otvetydig upplysning.

Av intresse är att se huru stor andel hufvudstaden *Stockholm* mottagit av den nu omhandlade inflyttningen. Av den nyss till 440,000 angivna summan för alla våra städer och för hela perioden 1816—1880 ha ej mindre än 140,000 hamnat i Stockholm[2]), altså ej långt ifrån en tredjedel. Denna Stockholms andel av samtliga städernas vinst uppgick under perioden 1816—40 till 40 %, under 1840-talet till 30 %, under 1850-talet till omkring 30 à 33 %, under 1860-talet till ungefär lika mycket och under 1870-talet ävenledes till nära 30 %. Altsedan 1840-talet har således denna proportion varit stationär och ej obetydligt lägre än under tid-

1) Tab. 44.

2) Beräknadt sålunda: Summan i tab. 39: 125,301 + tillägget till 1880 års folkmängd i tab. 44 D: 4,625 + utvandringsöverskottet 1861—80 (tab. 44 D): 8,800 = 138,726.

rymden 1816—1840. Under de alra senaste åren (efter 1879), har imellertid huvudstaden, såsom bekant, varit målet för en ofantlig tillströmning, så att densamma t. eks. åren 1883 och 1884 synes ha dragit till sig lika så mycket folk som alla våra övriga städer tillsammans.

I medeltal för perioden 1861—80 hava städerna årligen genom inflyttningsöverskott ökat sin folkmängd med 15·6 ‰ av sin medelfolkmängd (vinst inom landet: 19·2 men förlust till utlandet: 3·6[1]). Fördela vi landet i större landsdelar[2]), enligt det skema som innehålles i tab. 38 A, så befinnes detta »omflyttningstal» för samma tidrymd vara högst i Norrlands städer, eller 19·1 ‰ årligen, och därnäst i huvudstaden Stockholm, eller 18·0 ‰ (efter korrektionen: 19·7; se tab. 45). I övriga landsdelar växlar samma tal endast obetydligt, när man sålunda betraktar hvarderas städer i klump; inflyttningsöverskottet blir i Smålands städer 14·2 ‰ årligen, i Mellersta Sveriges 13·6, i Västra Sveriges 13·0[3]) och slutligen i Södra Sveriges 11·4 ‰. Till följd av de betydliga skilnaderna i fråga om nativitetsöverskott, i hvilket hänseende Mellersta Sveriges städer (att ej tala om Stockholm) stå långt tillbaka men därimot Södra Sveriges utmärkt fördelaktigt, bliver den inbördes ordningen icke densamma när man avser hela den slutliga folkökningen. Då komma visserligen åter Norrlands städer främst, med 29·4 ‰ årligen, men de tre grupperna Småland samt Södra och Västra Sverige komma då nästan jämnsides med hvarandra (med 23 à 24 ‰), och i sista rummen komma Mellersta Sverige med 20·3 ‰ och Stockholm med 19·8 ‰ (efter korrektionen 21·5). Dock bliva, såsom synes, ej häller nu skilnaderna synnerligen stora.

Större bliva de, om man i stället ordnar våra städer efter deras allmänna belägenhet (fortf. tab. 41). Inflyttningsöverskottet i städerna vid Bottniska viken har uppgått till 19·7 ‰, i städerna vid Öresund till 17·8 och i städerna vid Mälaren och Jälmaren till 17·5 ‰ årligen, men inom städerna vid Östersjökusten allenast till 6·3 ‰. För de övriga grupperna utom Stockholm växlar talet blott mellan 12·5 ‰ och 15·3. Folkökningen har imellertid alldeles icke följt dessa växlingar, emedan variationerna inom den naturliga tillväksten spela en nästan lika stor rol. Medan det årliga nativitetsöverskottet i Öresundsstäderna

1) Tab. 45 B. 2) Tab. 41 C.

3) Karl Johans församling är här redan år 1860 räknad till Göteborg.

uppgått ända till 15·5 $^0/_{00}$, och inom städerna vid västkusten, vid Bottniska viken och vid Vättern uppgått till omkring 11 $^0/_{00}$, har det i Östersjöstäderna (utom Stockholm) stannat vid 6·9 och i Mälarestäderna till och med vid 5·6 $^0/_{00}$. Ordningsföljden i fråga om den verkliga folkökningen har därför blivit denna: städerna vid Öresund 33·3 $^0/_{00}$, vid Bottniska viken 30·7 $^0/_{00}$, vid Vättern 26·7, vid västkusten 24·0, vid Mälaren 23·1, inuti landet 21·3, vid Vänern 21·1 och ändtligen vid Östersjön allenast 13·2 $^0/_{00}$. Dessa sistnämnda städers underlägsenhet såväl i avseende på naturlig folkökning som inflyttning är i ögonen fallande. Märkligt är att Mälarestäderna därimot draga till sig en mycket betydande inflyttning; till följd av det högst ringa nativitetsöverskottet blir dock deras verkliga folkökning under medelmåttan.

Ordnas städerna i grupper efter storleken (fortf. tab. 41), framträda även åtskilliga märkliga drag. Frånses Stockholm, framträder såsom en allmän regel, att ju mindre städerna äro, desto mindre äro ock såväl födelse- som dödssiffrorna och äfven nativitetsöverskottet. Därimot kan detsamma icke sägas om inflyttningen, hvilken synes komma såväl mindre som större städer till godo — hvar och en i mån av hans folkmängd — dock med undantag av de allra minsta städerna (under 2,000 inb.), hvilka stå avgjordt tillbaka i detta hänseende. Dessas inflyttningsöverskott har nämligen endast uppgått till 7·7 $^0/_{00}$ årligen, mot de övriga gruppernas 13 à 16 $^0/_{00}$.

Av enskilda, mera betydande städer har under tjuguårsperioden i fråga Söderhamn mottagit det relatift största inflyttningsöverskottet, eller årligen ej mindre än 34·2 $^0/_{00}$ (tab. 41 D). Därnäst följa, på ett betydligt avstånd, Oskarshamn med 27·4 $^0/_{00}$, Upsala (!) med 25·7, Jönköping med 23·7, Sundsvall med 22·8, Hälsingborg med 22·4 och Åskilstuna med 20·0 $^0/_{00}$. Till följd av det ytterst ojämnt fördelade nativitetsöverskottet (hvilket i Söderhamn, Oskarshamn och Malmö utgör ända till 16 $^0/_{00}$ årligen, i Hälsingborg och Landskrona 15 och i Jönköping 14, men t. eks. i Upsala ej ens fullt 5 $^0/_{00}$), är ordningsföljden icke densamma i fråga om den i verkligheten förefunna folkökningen. I följande städer har denna överstigit 30 $^0/_{00}$, d. ä. 3 $^0/_0$: i Söderhamn (50·5 $^0/_{00}$), Oskarshamn (43·7 $^0/_{00}$), Jönköping (37·8), Hälsingborg (37·4), Sundsvall (35·0) och Malmö (34·8 $^0/_{00}$). Ensamt i Karlskrona har folkmängdens årliga tillväkst ej ens uppgått till *en* prosent, och inflyttningen därstädes är ock nästan ingen.

Den relatift stora inflyttningen till en del av våra mindre städer betyder naturligtvis absolut taget icke så mycket som inflyttningen till de stora städerna, om än med dessas höga förutvarande folkmängd själva prosenten för dem utfaller lägre. Under tjuguårsperioden synes Stockholm hava dragit till sig mer än 50,000 människor, Göteborg 17,000 och Malmö över 10,000, — dessa tre städer tillsammantagna altså lika mycket som om ett helt dussin medelstora städer skapats till nyes. Närmast dessa kommer i fråga om inflyttningens absoluta betydelse Upsala, med en vinst av mer än 6,000 personer.

Å *landsbygden* i de olika delarna av vårt land väkslar *folkförlusten* genom omflyttningen högst betydligt. Vi äro imellertid här icke i stånd att skilja från hvarandra de tre strömningar som vi ovan påpekat, den till städerna, den till övriga trakter av landsbygden och slutligen den till utlandet. För *hela* vår landsbygd ställer sig förhållandet så, att under 1860-talet förlorades omkring 80 à 90,000 människor till städerna och ungefär 110,000 till utlandet[1]), samt under 1870-talet omkring 130,000 till städerna och 115,000 till utlandet, altså under bägge årtiondena en någorlunda jämn fördelning med hälften på hvardera riktningen. Under de stora utvandringsåren tagna för sig är naturligtvis denna proportion en annan; sålunda under de båda åren 1881 och 1882 tillsammans endast 33,000 till städerna mot 85,000 till utlandet.

För de särskilda landsdelarna kunna vi, som sagdt, ej genomföra denna fördelning, utan måste nöja oss med att veta att *hela* förlusten (till in- och utlandet) under åren 1861—80 uppgick på Norrlands landsbygd blott till 0·4 ⁰/₀₀ årligen[2]) (altså dock förlust även här, ehuru Västernorrlands och Jämtlands län hade vinst; — tab. 42 B). Större var förlusten å Mellersta Sveriges landsbygd, eller 3·7 ⁰/₀₀ (Stockholms, Västmanlands och Gävleborgs län hade vinst eller högst ringa förlust, men Östergötlands län en förlust av 8·2 ⁰/₀₀). Ännu större, eller 6·8 ⁰/₀₀, var förlusten i Södra Sverige, där han var tämligen jämnt fördelad över de fem länen, dock störst i Kristianstads. Största förlusten tillhörde landsbygden i Västra Sverige (8·1 ⁰/₀₀) och i synnerhet i Småland (9·3 ⁰/₀₀). Yttersta punkten intogs av Värmlands län, med en årlig förlust av 10·1 ⁰/₀₀ eller fullt 1 ⁰/₀.

---

1) Tab. 44. 2) Tab. 41 C.

Efter beaktandet av dessa tal är ej oväntadt att finna folkökningen ha varit mycket ojämn på Sveriges landsbygd. I Norrland har han under denna tid (1861—80) uppgått till 15·0 $^{0}/_{00}$ eller halvannan prosent årligen, men i Mellersta Sverige blott till 7·0 $^{0}/_{00}$ och i Södra och Västra Sverige samt i Småland blott till 4 à 5 $^{0}/_{00}$. Av intresse är att härmed jämföra städernas folkökning. Det visar sig att denna i Norrland är ej fullt dubbelt så stor som landsbygdens, och i Mellersta Sverige omkring 3 gånger så stor, men i Södra Sverige tillväksa städerna 4 à 5 gånger hastigare än landsbygden och i Västra Sverige och Småland till och med 5 à 6 gånger.

I *Norge* ställa sig, såsom redan är omnämndt, alla dessa förhållanden tämligen lika med i Sverige. Under årtiondet 1856—65 mottogo städerna från landsbygden (och från Sverige) ett inflyttningsöverskott av 39,000 personer[1]), åren 1866—75 ett af 52,000 personer samt under det halva årtiondet 1876—80 ett av nära 30,000 personer. På tusen av medelfolkmängden blir den årliga vinsten under de tre perioderna resp. 16·0, 16·4 och 15·6, alltså en ännu större jämnhet än i vårt land (snarast med tendens till minskning). För landsbygden motsvara dessa tal en årlig förlust av resp. 2·9, 3·6 och 4·0 $^{0}/_{00}$, tal som äro något högre än för den svenska landsbygden (hvarvid bör ihogkommas att de äro för stora, såsom inbegripande även en stor mängd svenskar), men, aldeles såsom förhållandet är hos oss, stadda i en bestämd tillväkst.

Under det inflyttningen till städerna således är en proportionsvis åtminstone lika stor folkförlust för den norska landsbygden som för den svenska, är vinsten för de norska städerna proportionsvis mindre, helt enkelt emedan dessas folkmängd jämförd med landsbygdens är större än de svenska städernas jämförd med den svenska landsbygdens. På 10,000 inb. mottogo de norska städerna (1856—75) årligen 163 personer (16·3 $^{0}/_{00}$) i inflyttningsöverskott från landsbygden (och Sverige), men de svenska städerna (1861—80) därimot 192 (19·2 $^{0}/_{00}$). Förlusten till utlandet var i båda länderna nästan densamma, eller i de norska städerna 4·0 $^{0}/_{00}$, i de svenska 3·6. Altså blev den slutliga vinsten av omflyttningen i Norges städer en årlig vinst av endast 12·3 $^{0}/_{00}$ (åren 1876—80 till och med blott 10·9) men i Sveriges städer en vinst af 15·6 $^{0}/_{00}$.

1) Tab. 65.

Icke desto mindre var hela folkökningen större i de norska städerna än i de svenska, 25·9 ⁰/₀₀ mot 23·1, ty de förres nativitetsöverskott är så högst betydligt överlägset våra städers, eller årligen 13·6 ⁰/₀₀ mot våra städers 7·5. Under det hos oss landsbygdens relativa nativitetsöverskott vanligen är mer än hälften högre än städernas, är i Norge denna skilnad merändels ingen, ja åren 1876—80 voro städerna till och med vida överlägsna landsbygden (17·3 ⁰/₀₀ mot 14·6).

Av de något mer än 90,000 människor som Norges städer under åren 1856—75 vunno från landsbygden, tog Kristiania ensamt för sin del omkring 43,000[1]), således ej långt ifrån hälften. Detta är en betydligt större proportion än den motsvarande för Stockholm, som (1861—80) på sin lott ej fick mer än 30 ⁰/₀ av de svenska städernas vinst. På tusen av medelfolkmängden var Stockholms årliga vinst 19·7 men Kristianias 27·2[2]); nativitetsöverskottet på en lika stor folkmängd var i Stockholm blott 1·8 men i Kristiania 12·9, hvadan hela folkökningen i Sveriges huvudstad endast blev 21·5 ⁰/₀₀, medan den i Norges hufvudstad steg till 40·1, d. ä fulla 4 ⁰/₀. Under de senaste åren har imellertid, såsom välbekant är, folkökningen i Stockholm varit utomordentlig (4 à 5 ⁰/₀), och övergått Kristianias.

Frånsedt det lilla Bodø (enda staden i Nordlands amt) var inflyttningen till Kristiania under dessa år (1856—75) större än i något annat amts städer[3]). I Bodø var årliga vinsten ej mindre än 73·3 ⁰/₀₀ eller 7 ¹/₃ ⁰/₀; i Kristiania, såsom nämndt, 27·2 ⁰/₀₀. Därefter kommo städerna i Finmarkens amt (18·3), Romsdals (14·5), Tromsø (14·3) och Nordre Trondhjems (13·4), således före alla andra samtliga amt i det Nordanfjeldske Norge, med undantag av Søndre Trondhjems. Minst var inflyttningen i Buskeruds amts städer (4·5), Lister og Mandals (4·3), Bratsbergs (3·8), Jarlsbergs og Laurviks (1·4), alla i det sydligaste Norge, samt i Nordre Bergenhus amts enda, högst obetydliga stad (Floro, 0·3 ⁰/₀₀) och ändtligen i de små städerna i Akershus amt, som hade överskott av utflyttning (1·5 ⁰/₀₀ årligen). Inskränker man betraktelsen blott till flyttningen inom landet, med frånseende av utvandringen till Amerika,

1) Tab. 69.

2) Förlusten till utlandet fråndragen, hvilken i Kristiania var 5·2 ⁰/₀₀₀ (vinsten inomlands således 32·4; i Stockholm: 22·8).

3) Tab. 71 B.

blir ordningen något annorlunda, ehuru ej betydligt; vigtigast torde vara att städerna i Hamars stifts båda amter då rycka upp i jämnhöjd med amten i det nordliga Norge. Akershus amts städer finnas även nu ha överskott av utflyttning.

Omflyttningen å den norska *landsbygden* skall behandlas i det följande.

III.

Vi hava i det föregående lämnat en kort framställning av det lilla som låter sig beräknas angående den vigtiga frågan om inflyttningen från landsbygden till städerna, och ha härnäst att övergå till den något, ehuru ej mycket, bättre kända flyttning, som försiggår mellan landets olika delar inbördes. Vi äro även härutinnan hänvisade uteslutande till beräkningar, hvilkas tillförlitlighet är beroende på de uppgivna faktorernas noggrannhet, utan att tillfälle gives till någon sorts kontroll av resultatet. De siffertal som här komma att anföras, få således icke tillmätas altför stor betydelse, men de lämna efter all sannolikhet åtminstone en antydan om, i hvilken riktning strömningen går.

För *Sverige* innehållas hithörande beräkningar i tabell 46. De avse tjuguårsperioden 1861—1880 betraktad under ett, och gifva såsom huvudresultat att under denna tid Stockholm, Mellersta Sverige och Norrland hava varit mottagande för en inflyttning, som avlämnats av de övriga landsdelarna, Västra och Södra Sverige samt Småland. En oproportionerligt stor rol spelas härvid av Stockholms stad, som ju ock egentligen icke representerar denna art av omflyttning utan den art som är behandlad i det föregående (flyttningen från landsbygd till stad). Stockholm befinnes sålunda ha mottagit mer än 64,000 människor flere än det avlämnat, medan hela Norrland mottagit ej fullt 15,000 och hela Mellersta Sverige endast omkring 12,000. Nedstiga vi till den länsvisa undersökningen, konstatera vi en icke obetydlig utflyttning från Västerbottens län, medan de övriga norrländska länen ha inflyttning (av betydenhet blott i Västernorrlands län, nära 14,000 personer; — i Jämtlands 4,300 och i Norrbottens 1,200). Oaktadt Mellersta Sverige i sin helhet har inflyttningsöverskott, finnas även här län med övervägande utflyttning, nämligen de båda i fråga om den inrikes omflyttningen mycket närbeslägtade Södermanlands och

Östergötlands län samt Kopparbärgs. De tre norra Mälareprovinserna därimot hava mottagit en inflyttning, och detta en icke alldeles obetydlig, uppgående i alt till omkring 13,000 personer. Men den största inflyttningen av alla Sveriges län eger Gävleborgs, som mottagit nära 19,000 människor.

De något mer än 90,000 människor som stannat såsom ett inflyttningsöverskott i de nordligare delarna av landet, hava altså avlämnats av de sydligare. Men från dessa får nästan genast avräknas Södra Sverige, som ej bidragit med mer än 6,000 personer, i det visserligen ett par av dess län lämnat någon utflyttning men denna till stor del slukats av Malmöhus län (egentligare: detta läns städer), som dragit till sig 10,000 personer fler än det avgivit. Såsom de båda huvudkällorna till den inrikes omflyttningen återstå altså Västra Sverige (förlust: 50 à 60,000) och Småland (förlust: 30,000).

Småland räknar gamla anor i detta hänseende. Redan under tidrymden 1816—1840 utflyttade härifrån kanske 15,000 personer (= 6,000 pr årtionde)[1]) utöver hvad denna landsdel mottog från andra orter, och under 1840-talet ökades denna skara med ytterligare 9,000, samt under nästa årtionde med 10 à 15,000[2]). Då nu förlusten för hela tjuguårsperioden 1861—80 kan beräknas till 30,000, altså 15,000 pr årtionde, så visar detta tal att den inrikes utflyttningen från Småland väl befunnit sig i ett ständigt tilltagande men icke egentligen gjort några brådstörtade framsteg. — Av tab. 46B framgår i övrigt att hälften lämnas af Kalmar län och en tredjedel af Kronobärgs län, hvarimot Jönköpings läns bidrag är tämligen obetydligt (blott omkring 4,000 personer), säkerligen till följd av den livliga industriela utveckling som under senare tider kommit till stånd inom detta län, särskildt i dess huvudstad.

Västra Sverige såsom utgångspunkt för en inrikes folkströmning är en företeelse av senare datum, hvars början synes kunna föras tillbaka till 1850-talet[1]). Sedan dess har utflyttningen härifrån utbredt sig med en överraskande hastighet och i absoluta tal redan hunnit överträffa den småländska, som den ock i relatift tal i det närmaste har upphunnit. Främst ställer sig här Värmlands län (förlust 22,000 personer), tätt efterföljdt av Älfsborgs, som genom sin större folkmängd till och med övergår Värmland i ab-

1) Tab. 39.

2) Tab. 39. Utvandringen kan antagas till omkring 7 à 8,000 personer.

soluta tal. Skaraborgs län är endast föga mindre hemsökt av denna utflyttningslust, men Örebro län ställer sig något gynnsammare. Uttflyttningen från detta sistnämnda län visar ett nära samband med järnkonjunkturerna och var därför mycket obetydlig under den stora gruvspekulationens tid på 1870-talet.

En stor del av utflyttningen från dessa län stannar imellertid inom Västra Sveriges egna gränser, nämligen i det ännu återstående länet, Göteborgs. Förr torde väl Göteborgs stad hava uppfångat mästa delen av, kanske hela denna trafik, men efter sillfiskets förnyande tycks en ström hava dragit sig även åt Bohuslän. I alt har Göteborgs län under åren 1861—80 mottagit ett inflyttningsöverskott inom landet af 15,000 personer.

Sammanfatta vi resultatet av dessa undersökningar, blir det altså följande:

Inom landet uppsökas av de flyttande: Stockholms stad; samtliga de norrländska länen utom Västerbottens; vidare Gävleborgs län, samtliga Mälareprovinserna utom Södermanland, samt slutligen Malmöhus och Göteborgs län. Därimot övergivas av flere än de uppsökas: Västerbottens län i Norrland, Dalarna, Södermanland och Östergötland i Mellersta Sverige, hela Småland samt hela Västra och Södra Sverige utom Göteborgs och Malmöhus län.

Relativa beloppet av dessa flyttningar inom hvarje län och landsdel framgår av tab. 46 C. De kunna förefalla obetydliga dessa tal, men om man ihogkommer att de äro medeltal för en tjuguårsperiod och således egentligen böra multipliseras med 20, så torde de tillvinna sig en större uppmärksamhet. Utföres denna multiplikation läser man altså i tabellen, att t. eks. ett härad i Värmland med 10,000 inb. under denna tidrymd har mistat ungefär 1,700 menniskor genom utflyttning, hvaraf något över 800 till andra orter inom riket och nära 900 till utlandet. Ett lika stort härad i Jönköpings län har förlorat mer än 1,200 människor till utlandet men blott 200 till andra orter inom riket, eller tillsammans 1,400. Ett halländskt härad av samma storlek har förlorat 800 personer till utlandet men endast 90 personer till inom riket belägna orter. — Men i alla dessa härader har ett ej obetydligt rum givits även åt folkökningen, ty överskottet av födde över avlidne har utgjort i det halländska häradet 2,200, i det värmländska 2,600 och i häradet från Jönköpings län 2,800 personer o. s. v., — alt under hela tjuguårsperioden.

Inom följande län har utflyttningen till inhemska orter varit större än till utlandet: Älfsborgs, Skaraborgs, Södermanlands och Västerbottens; hvarjämte i Värmlands och Örebro län de båda riktningarna väga ungefärligen jämnt. Här visar sig tydligt huru skarpt utpräglad flyttningen till andra landsdelar är i Västra Sverige, hvars alla län nu äro nämnda (utom naturligtvis Göteborgs), hvarimot från andra landsdelar inga andra län möta än Södermanlands (utflyttning till Stockholm) samt Västerbottens. — För ringa utflyttning till inhemska orter i jämförelse med till utlandet utmärka sig därimot Kopparbärgs[1]), Östergötlands och Kristianstads men i synnerhet Jönköpings och Hallands län. Från sistnämnda län är förlusten till utrikes ort ej mindre än nio gånger större än den till inrikes, för Jönköpings län nära seks gånger och för de övriga tre länen mer än två gånger. —

I *Norge* är flyttningen inom landet vida bättre känd än i vårt land, icke blott så att vi här hava tillfälle att med tämlig noggrannhet med hvarandra jämföra två särskilda perioder (1856—65 och 1866—75), utan framför alt därigenom att vi kunna följa omflyttningen ända ned till så små områden som fögderierna, hvilkas hela antal uppgår till 56, altså mer än dubbelt så många som våra län. En oegentlighet, som straks bör anmärkas, är därimot att *in*vandringen från främmande länder icke kan frånskiljas från den inhemska flyttningen, till följd hvarav ock denna såsom resultat för hela riket lämnar ett ej obetydligt +, i stället för att, såsom rätteligen borde ske, reduseras till ± 0. Största delen av denna invandring kommer från de angränsande trakterna av Västra Sverige, hvilket således till en del spelar samma rol för omflyttningen även i Norge som det gör i vårt eget land.

En lycklig omständighet vid studiet av den norska inhemska flyttningen är också att tillfälle gives till fördelande av landet i särskilda distrikt altefter de hufvudsakligaste å hvarje ort idkade näringsgrenarna. Resultaten af hithörande undersökningar äro framlagda i tabellerna 66 och 67. Det visar sig av dessa, att medan fjällbygderna lemna den relatift största utvandringen till Amerika, så är det därimot *skogs*- och i synnerhet *slätt*-bygderna som avgiva

1) Det kanske överraskande faktum att utflyttningen till inhemska orter är ringa från Dalarne, förklaras därav att den stora mängden på arbetsförtjänst utvandrande dalkarlar och kullor fortfara att vara kyrkoskrifna i födelsebygden.

de största bidragen till den inhemska omflyttningen, hvarvid särskildt framstå slättbygderna i Kristiania stift (t. eks. Romerike). Dessa trakter torde vara de som Kristiania i främsta rummet har att tacka för sin storartade folkökning under senare tider. — *Fjällbygderna* avstå även en del av sitt öfverflöd till andra näjder i Norge (dock icke i Tromsø stift); minsta bidragen komma från fjällbygderna i Bergens stift (Sogn, Hardanger m. fl.), hvarest befolkningen tycks hava en bestämd benägenhet för att utsträcka vandringen ända över Atlanten, när hembygden i alla fall måste övergivas. — *Sjöfartsbygderna* i Kristiansands stift mottaga en liten inflyttning från de inre delarna av landet; särskildt går från Sætersdalen en strömning nedåt kusten av samma amt (Nedenæs). I Kristiania stift därimot tyckas även sjöfartsbygderna ha överflöd på arbetskrafter, som avlämnas till andra orter i landet. — Bland *industribygder* har man i Norge sammanfört såväl de egentliga industriorterna som bärgverksdistrikten, men dessa båda näringar äro tydligen numera underkastade ganska olika vilkor i Norge. Alla de egentliga industribygderna gå starkt framåt i folkmängd och mottaga arbetskrafter från många håll inom landet, hvarimot bärgsbrukets avtagande betydelse visar sig i en betydlig utflyttning från de motsvarande distrikten, hvilka äro belägna dels i Buskeruds amt (Kongsberg), dels i de båda Trondhjems-amten (Røràs m. fl.).

Fiskeribygderna ändtligen vidkännas en betydlig folkförlust på västlandet, hvilket vitnar om den tryckta ställning som fisket under senare tider lidit av i denna del af Norge. I Trondhjems stift är utflyttningen från dessa distrikt obetydlig, och i Tromsø stift mottaga de inflyttning.

Övergå vi att betrakta omflyttningen inomlands ej längre efter dess fördelning på olika näringsdistrikt utan på de vanliga administrativa områdena, hvarvid vi, såsom sagdt är, kunna utsträcka fördelningen ända till fogderierna [1]), visar sig, om hela perioden 1856—75 betraktas under *ett*, att inflyttningsöverskott [2]) visserligen tillkommer samtliga fogderierna i Norges trenne nordligaste amt, Nordlands, Tromsø och Finmarkens (med undantag blott för Saltens fogderi i Nordland), men inom samtliga övriga femton amt (Kristiania och Bergen oberäknade), med deras 46 fogderien endast

1) Tab. 68—71.

2) Ihågkommas bör att här överalt blott är tal om flyttningen inom landet, hvadan hänsyn ej är taget till utvandringen.

och allenast *Moss og Tune* fogderi i Smålenene, *Aker og Follo* i Akershus, *Søndre Østerdalens* i Hedemarkens amt, *Valders* i Kristians amt, *Nedenæs* i Nedenæs amt, *Sogn* i Nordre Bergenhus amt, *Strinden og Selbu* i Søndre Trondhjems samt *Namdal* i Nordre Trondhjems amt. Samtliga övriga 38 fogderien avstå till och med till inländska orter en större folkström än den de mottaga, alldeles frånsedt de massor av människor som de därjämte sända över Atlanten. Målen för denna storartade omflyttning inom Norges egna gränser äro, såsom vi veta, *städerna*, och därjämte till en mindre del de landsdistrikt som uppräknats här ovan. Av dessa äro fogderierna Moss og Tune samt Aker og Follo industribygder, Søndre Østerdalen en synnerligen rik skogsbygd, och Nedenæs (omkring Arendal) en av Norges förnämsta sjöfartsbygder. Hvad beträffar Valders og Sogns fogderier, eger med dem det märkvärdiga förhållandet rum, att de på samma gång äro skådeplatsen för den mäst intensiva utvandring. Det ser altså ut som om dessa bygder i så stor utsträckning övergåves av sina egna inbyggare, att tomrummen börja fyllas genom inflyttningar från övriga delar av landet. För perioden 1866—75 hade dock även dessa båda fogderier ett litet överskott av utflyttning.

Största förlusten av alla de norska fogderierna har vid den inländska omflyttningen drabbat Rakkestads fogderi i Smålenene, där han uppgått till 11·2 $^0/_{00}$ årligen eller mer än 1 procent. Härifrån torde altså de hastigt uppblomstrande fabriks- och trävaruhandelsstäderna i dessa trakter hava hemtat en ej obetydlig del av sin nuvarande befolkning. Närmast Rakkestads fogderi kommer Sætersdalens, hvarifrån väl ett ej obetydligt antal sökt sig ned till de livliga sjöfartsdistrikten i samma amt (Nedenæs). I övrigt har förlusten inomlands varit störst i följande amt:

1) i Akershus, d. v. s. de båda fogderierna Nedre och Øvre Romerike, ty amtets tredje fogderi, Aker og Follo, upptagande omgivningarna omkring Kristiania, har varit föremål för inflyttning;

2) i Hedemarkens amt, och därstädes i Vinger og Odalens fogderi långt större än i de övriga bygderna, av hvilka Østerdalen tvärtom har varit mottagande för folkrörelsen;

3) i Kristians amt, i synnerhet i Gudbrandsdalen (särskildt södra fogderiet), hvarimot Valders, såsom redan är nämndt, förhållit sig mottagande; samt slutligen

4) i Nordre Bergenhus amt, nämligen i Sønd- og Nordfjords fogderi, ty Sogn har haft överskott av inflyttning.

Enstaka bygder med stor folkförlust inom landet äro vidare fogderierna Lister, Inderøen, Buskerud, Numedal og Sandsvær, Jæderen og Dalerne, Ryfylke, Jarlsberg m. fl.

Största relativa *vinsten* inomlands har, om man frånser fogderierna i Finmarken, tillkommit Søndre Østerdalens fogderi (5 $^0/_{00}$ årligen). Särskildt under det senare årtiondet (1866—75) var vinsten dock större i Lofoten-Vesterålens.

IV.

Sedan sålunda frågan såväl om flyttningen från landsbygden till städerna som omflyttningen mellan olika landsdelar inbördes blivit i korthet behandlade, återstår ännu den betydelsefullaste och mäst uppseendeväckande av alla omflyttningens grenar, nämligen det folkbyte som i våra dagar i så storartad utsträckning föregår olika länder imellan och som hos oss egentligen har karaktären av *utvandring*. Men för denna del av frågan hava vi avsett ett särskildt kapitel, och skola därför här, såsom en avslutning till det föregående och tillika såsom en utgångspunkt för det följande, blott lämna en översigt av *omflyttningens hela resultat*, den inländska såväl som den utländska, eller med andra ord en sammanfattning av huruvida omflyttningen i det hela på olika orter och tider verkat hindrande eller främjande för folkökningen, — frånsedt huruvida den bortdragande befolkningen vändt sig blott till andra bygder inom landet eller kanske till främmande land, eller huruvida inflyttningsöverskottet grundar sig på inflyttning från närbelägnare orter, återvändande emigranter eller kanske invandrande främlingar. Vi göra altså helt enkelt en jämförelse mellan å ena sidan den folkökning som genom överskott av födde över avlidne *borde* hava kommit till stånd, och å andra sidan den folkökning som i verkligheten uppenbarar sig; och i skilnaden mellan dessa båda belopp avläsa vi omflyttningens slutliga resultat, såsom överskott av + (inflyttning) eller — (utflyttning).

Hvad då först beträffar **Sverige**, utvisar beräkningen i tab. 39, hvilken stöder sig på de officiela folkmängdsuppgifterna, att vårt lands hela *förlust*, d. ä. utvandringsöverskott, under de sekstiofem åren 1816—1880 uppgått till i rundt tal 325,000 människor. I Stat. Tidskr. k. 67 är utförd en korrektion av folkmängdsuppgifterna, hvilken lämnar såsom resultat att denna förlust kanske rät-

tare bör sättas endast till omkring 300,000 personer. Vid fördelningen av landet i mindre områden ha vi i denna avhandling dock genomgående användt de officiela talen (undantag härifrån göra endast tabellerna 44—46). Det är altså angående talet 325,000 som vi hava att tillse, huru det fördelat sig på vårt lands särskilda delar. Dessförinnan torde vara skäl att påminna om, att de fyra år som förflutit sedan 1880, redan hava hunnit öka denna förlust med bortåt 150,000 människor, eller ungefär hälften av det belopp som förut kräft en tid af tvänne mansåldrar.

Inskränka vi oss imellertid till tiden 1816—1880[1]), så finnes Västra Sverige hava lidit en förlust av 166,000 personer, Småland en av 136,000, Södra Sverige en av 87,000 och Mellersta Sverige en av 68,000 (därav Mälareprovinserna blott 17,000, alt kommande på Södermanland). Därimot har Norrland mottagit en liten vinst, som dock på 65 år ej uppgår till mer än 5,000 människor, d. ä. ej ett fullt hundratal pr år! Så litet är folkökningen i Norrland beroende av inflyttningar. — Men landets hufvudstad, Stockholm, har mottagit ej mindre än 125,000 människor (av hvilka det åter genom dödlighetsöverskott förlorat nära 30,000!).

Se vi till den relativa förlusten (siffrorna inom parentes uttrycka denna i årligt medeltal på tusen av medelfolkmängden[2])), ordna sig de särskilda landsdelarna under tidrymden *1816—1840* på följande sätt, från maximum till minimum räknadt: Småland (1·6 ‰), Mellersta Sverige (0·7), Norrland (0·7), Västra Sverige (0·2) och Södra Sverige (0·2). Under årtiondet *1841—50* var ordningen följande: Småland (2·0 ‰), Mellersta Sverige (1·1), Västra Sverige (0·3), Södra Sverige (vinst: 0·3), och Norrland (vinst: 0·7). Omflyttningen är ännu obetydlig, och differenserna äro små; dock äga under bägge perioderna Småland och Mellersta Sverige den största förlusten. För årtiondet *1851—60* är ordningen följande: Småland (3·9 ‰), Västra Sverige (1·7), Södra Sverige (1·5), Mellersta Sverige (0·5) och Norrland (vinst: 0·6). Nu se vi att Västra och Södra Sverige ha intagit platserna närmast Småland, altså börjat bliva avlämnande i större skala, hvarimot Mellersta Sverige stält sig närmast Norrland, d. v. s. näst denna landsdel blivit förskonadt från utflyttning. Genomgående märkes en höjning av talen för Småland samt Västra och Södra Sverige men därimot en sänkning för Mellersta Sverige. Långt större bliva höjningarna under

1) Tab. 39. 2) Tab. 40 A.

1860-talet. Ordningen var då: Småland (8·3 ‰), Västra Sverige (5·4), Södra Sverige (3·8), Mellersta Sverige (2·7) samt Norrland (0·3), d. ä. fullständigt samma ordningsföljd som under föregående årtionde. Detta är ganska märkvärdigt, när man påminner sig att det var under 1860-talet som massutvandringen tog sin början. Ty man skulle väl icke hava blivit förvånad, om man fått se denna åstadkomma en omstörtning av landsdelarnas gamla ordning inbördes; att detta icke skedde, visar huru nära utvandringen framgick ur förhållanden som konstituerat sig redan under 1850-talet. Under det senast förflutna årtiondet ändtligen, *1871—80*, har ordningen varit följande: Småland (7·2 ‰), Västra Sverige (6·5), Södra Sverige (4·8), Mellersta Sverige (1·0) samt Norrland (vinst: 1·6 ‰), altså än en gång fullständigt samma ordningsföljd som under 1850- och 1860-talen, hvilket visar att dessa flyttningar försiggå med en anmärkningsvärd regelbundenhet. Man finner dock att Västra Sverige under denna tidrymd betydligt närmat sig Småland, som det snart nog upphunnit, och att även Södra Sveriges förlust ökats; därimot har Smålands och Mellersta Sveriges förlust minskats, och Norrlands vinst varit större än någon gång förut. — Om Stockholms stad är redan taladt i det föregående.

Altså visar sig att under 1850-talet en omkastning skedde i de förhållanden som betinga flyttningen i vårt land, men att den inbördes ordning, som då fixerade sig mellan de särskilda landsdelarna, sedan blivit beståndande, till trots för den stora och växlande utvandring som efteråt kommit till stånd.

Länsvis räknadt[1]) har förlusten under perioden 1861—80 varit störst i Värmlands län (årligen 8·8 ‰), Kronobärgs (8·4), Ålfsborgs (7·8), Kalmar (7·7) och Jönköpings (7·2); därnäst följa Kristianstads län (7·0), Skaraborgs (6·5), Östergötlands (6·1), Örebro (5·5), Hallands (4·9), Blekinge (4·7), Kopparbärgs (4·5), Gotlands (3·6), Västerbottens (2·9), Södermanlands (2·7) och Malmöhus (2·2). Minst var förlusten i Göteborgs län (0·3) och Norrbottens (1·5 ‰); och följande län hade vinst i stället för förlust: Stockholms och Upsala (hvardera 0·9 ‰), Västmanlands (1·0), Jämtlands (1·4), Gävleborgs (3·0) samt Västernorrlands (4·0). Det förtjänar anmärkas att alla de seks länen med vinst bilda ett sammanhängande område, omfattande de tre norra Mälareprovinserna samt de tre stora skogsbruksidkande länen Gävleborg, Västernorrland och Jämtland.

1) Tab. 42 A.

Alt detta med begagnande av de officiela folkmängdsuppgifterna. Vid korrektionen av dessa blir förlusten något, om än obetydligt, minskad; vi hänvisa i detta fall till tab. 46.

Särskiljas de båda årtionden, som ingå i tjuguårsperioden, framträda även några anmärkningsvärda drag[1]. De län som under 1860-talet drabbades av den största förlusten voro: Jönköpings (årlig förlust 9·0 °/₀₀), Kronobärgs (8·5), Kalmar (7·7), Värmlands (7·6) och Älfsborgs (7·4); men under 1870-talet visas högsta siffran av Värmlands län (10·0 °/₀₀), och därnäst Kronobärgs (8·4), Älfsborgs (8·2), Kristianstads (7·7) samt Kalmar och Skaraborgs (hvardera 7·6), hvarimot Jönköpings län (5·5) då kom först i det tionde rummet. Överhuvud visar sig vid jämförelse mellan de båda årtiondena att förbättring egt rum i samtliga Mellersta Sveriges län utom i Södermanlands och Östergötlands; vidare i samtliga de småländska länen (ehuru i Kronobärgs och Kalmar högst obetydligt), i Blekinge och i Göteborgs län samt i alla de norrländska utom i Västerbottens; men att därimot försämring inträdt i samtliga Västra och Södra Sveriges län med undantag av de båda nyssnämnda, Göteborgs och Blekinge. — Vid detta är dock att ihågkomma, att förlusten för 1860-talet är för högt uppgiven, när man, såsom här, begagnar sig av de officiela siffrorna.

Av största vigt är nu att undersöka huru den stora folkförlust som vårt land och dess särskilda landsdelar sålunda lidit genom utflyttning, har inverkat på *folkökningen*. Hvad beträffar vårt land i dess helhet är denna fråga utförligt behandlad i h. 67 av Statistisk Tidskrift, hvartill vi altså hänvisa. Men hvad beträffar de särskilda landsdelarna, återstår att lämna en liten översigt (tab. 40 A). Uttrycka vi folkökningen på samma sätt som nyss förlusten, eller i årligt medeltal på tusen inb. av medelfolkmängden (= °/₀₀), så visar sig att för de tre första av de här behandlade perioderna våra större landsdelar till hvarandra intaga följande ställning:

1816—1840.	°/₀₀	*1841—1850.*	°/₀₀	*1851—1860.*	°/₀₀
Norrland	13·1	Norrland	16·6	Norrland	16·7
Västra Sverige	11·3	Södra Sverige	12·3	Södra Sverige	11·0
Södra Sverige	10·5	Västra Sverige	11·5	Västra Sverige	10·8
Småland	10·5	Småland	9·5	Småland	8·1
Mellersta Sverige	6·3	Mellersta Sverige	6·5	Mellersta Sverige	7·7

1) Tab. 42 C.

Med undantag av att Västra och Södra Sverige en gång byta plats är ordningen altså under alla tre perioderna densamma. Norrland har den högsta folkökningen och Mellersta Sverige den lägsta, och skilnaden når alltid till att maximum är mer än dubbelt mot minimum.

De båda återstående årtiondena (1861—80) bilda nu utvandringens period. Göra vi även för dessa en motsvarande uppställning, och medtaga vi då ånyo 1850-talet såsom en representant för den äldre ordningen, får skemat följande utseende:

1851—1860.	‰	*1861—1870.*	‰	*1871—1880.*	‰
Norrland	16·7	Norrland	12·5	Norrland	18·9
Södra Sverige	11·0	Södra Sverige	7·7	Mellersta Sverige	9·9
Västra Sverige	10·8	Mellersta Sverige	6·9	Södra Sverige	7·1
Småland	8·1	Västra Sverige	6·7	Småland	6·6
Mellersta Sverige	7·7	Småland	4·8	Västra Sverige	6·1

Vi se huru Norrland fortfarande behåller sin plats i första rummet, och huru även Södra Sverige lyckas behålla andra rummet under 1860-talet men slutligen nedsjunker till det tredje; huru Västra Sverige för hvarje årtionde sjunker ett steg och slutar med att intaga sista rummet; huru Småland först degraderas till sista platsen men slutligen dock höjer sig över Västra Sverige; och ändtligen huru Mellersta Sverige från sista rummet höjer sig över alla de andra landsdelarna med undantag av Norrland. Alt detta i noga samband med de inbördes olikheter som vi redan behandlat i fråga om omflyttningsförhållandena.

Ihogkommes att den normala folkökningen i Europa är omkring 8‰, visar sig också att, så länge hela årtionden behandlas under *ett*, utvandringen ännu icke har förmått nedprässa folkökningen till några anmärkningsvärdt låga tal; dock torde 1880-talet i detta hänseende sannolikt komma att ställa sig vida ofördelaktigare än sina föregångare.

Länsvis var folkökningen under 1860-talet[1]) högst i Västernorrlands län (14·1‰), Jämtlands (13·8) och Västerbottens (11·7); under 1870-talet åter i Västernorrlands län (22·9), Gävleborgs (19·2), Norrbottens (17·7), Jämtlands (17·3), Västerbottens (14·9), Västmanlands (11·8), Göteborgs (11·7), Stockholms (11·4) samt Malmöhus och Upsala (hvardera 10·0‰). Lägst åter var folkökningen under 1860-talet i Älfsborgs län (3·6‰), Kronobärgs (4·1), Kop-

1) Tab. 42 C (medeltal för 1861—80 i tab. 42 A och B).

parbärgs (4·5) och Jönköpings (4·9); under 1870-talet åter på Gotland (blott 1·2 ‰), samt i Värmlands län (3·0), Älfsborgs (3·4) och Kristianstads (3·8). Man finner under det sist gångna årtiondet en allt starkare skilnad mellan maximum och minimum, och folkökningen i åtskilliga län närmar sig nu stillastående, med temporär tillbakagång.

Norge. Även beträffande Norge få vi i hvad rör landet i dess helhet hänvisa till Stat. Tidskr., h. 67, ur hvilket tab. 64 i denna avhandling är ett utdrag. Vi upprepa blott att hela förlusten under tidrymden 1816—1880 kan uppskattas till omkring 200,000 människor, hvartill komma nära 80,000 för de tre åren 1881—83.

Relatift till folkmängden är den norska förlusten betydligt större än den svenska, så att medan maximum hos oss är 11·2 ‰ (år 1882), hinner Norges maximnm nästan 15 ‰ (samma år). Under den första stora utvandringsperioden, hvilken i båda länderna nådde sin höjd år 1869, gav den svenska maximisiffran dock ej efter för den norska. — Över 10·0 ‰ (d. ä. 1 %) har förlusten för Norge nått under samtliga de fyra åren 1880—83; men förut var det högsta uppnådda talet 9·5 ‰ (år 1869).

De tidrymder, under hvilka denna fråga kan studeras för Norges särskilda landsdelar, äro de båda årtiondena 1856—65 och 1866—75. Under förstnämnda period uppgick förlusten till 2·3 ‰ årligen, under den senare till 6·1 ‰ och i medeltal för hela tjuguårsperioden 1856—75 årligen till 4·3 ‰[1]).

Fördelningen på de särskilda näringsdistrikten är utförd endast för perioden 1866—75 (tab. 66 och 67). Hufvudresultatet är, att medan den årliga förlusten för riket i dess helhet besteg sig till 6·1 ‰, utgjorde densamma:

i slättbygderna	15·4	‰
» skogsbygderna	14·6	»
» fjällbygderna	14·2	»
» fiskeribygderna	5·7	»
» sjöfartsbygderna	2·1	»
» industribygderna[2])	0·6	»;

(städerna därimot hade en årlig *vinst* av 9·9 ‰).

När man ärinrar sig att Norges årliga nativitetsöverskott under denna tid uppgick till 12·6 ‰, så giva ovanstående tal vid handen att utflyttningarna från landets slätt-, skogs- och fjällbygder (såle-

1) Stat. Tidskr. h. 67; för de officiela talen se tab. 75.

2) Häri ingå även bärgvärksdistrikten.

des i alt dess landtbruksbygder) voro så omfattande att de i vanliga fall måste medföra ren folkminskning. Huru oerhörda dessa tal äro, visar sig ock vid tanken på att maximum för något svenskt län är 10 °/₀ pr årtionde, altså 10 °/₀₀ pr år (Värmland, åren 1871—80). Norges samtliga landtbruksbygder, ägande tillsammans en folkmängd av nära 750,000 människor, överträffade således detta maximum med nästan 50 °/₀.

Att utflyttningen var alra störst i de egentliga åkerbruksbygderna, så att han där var större till och med än i fjällbygderna, beror väl mycket därpå att perioden i fråga inneslöt så många missväkstår. Det höga talet för skogsbygderna är därimot svårare att förstå under en tid av jämförelsevis så stor utveckling för trävaruhandeln. Stiftsvis räknadt uppgick den årliga förlusten inom skogsdistrikten i Kristiania stift ända till 20·6 °/₀₀, i Hamars stift till 15·6 och i Trondhjems stift till 11·3 men i Kristiansands stift blott till 5·8 °/₀₀.

Inom hvart och ett av stiften är skilnaden i allmänhet ringa mellan de tre grupperna av landtbruksdistrikt (slätt-, fjäll- och skogs-). Blott i Kristiansands stift står skogsbygden bestämdt fördelaktigare än de båda andra grupperna. I Kristiania stift är skilnaden mycket stor mellan dessa tre grupper å ena sidan (skogsbygden 20·6 °/₀₀, fjällbygden 16·8, slättbygden 15·7) och å den andra sidan sjöfartsbygden, med jämförelsevis ringa förlust (3·1 °/₀₀), samt industribygden som har överskott av inflyttning (1·2 °/₀₀). — I *Kristiansands* stift är sjöfartsbygden ojämförligt bättre ståld än de andra (förlust blott 1·2 °/₀₀), och här är det fiskeribygden som är svårast hemsökt (12·1 °/₀₀), en naturlig följd av sillfiskets avtagande och till sist upphörande i dessa näjder i början av 1870-talet. — I *Bergens* stift är fjällbygden, såsom bekant, illa lottad (förlust 17·7 °/₀₀), men även fiskeribygden står här mycket ogynsamt (9·7 °/₀₀), ehuru altid bättre än fjälltrakterna. Den lilla industribygden i Bergens omedelbara närhet befinner sig i rask tillväkst (vinst 16·2 °/₀₀). — I *Trondjems* stift är fiskeribygden betydligt bättre i stånd att giva sin befolkning dess uppehälle (förlust blott 2·9 °/₀₀) än landtbruks- och industribygderna, hvilka alla lämna stor utflyttning, skiljande sig obetydligt från hvarandra (9·5 à 11·4 °/₀₀). — *Tromsø* stift består till största delen av en fiskeribygd, som icke blott lämnar uppehälle åt hela sin befolkning utan även drager till sig ett litet inflyttningsöverskott från andra näjder. I fjälltrakterna är därimot även här utflyttningen övervägande.

I tab. 60—63 lämnas en utförlig framställning av *folkökningen* i de olika näringsdistrikten inom hvart och ett av Norges såväl stift som amt alt sedan 1815, hvilken framställning i väsentlig mon ärsätter en motsvarande i fråga om in- och utflyttningen och altså giver en idé om folkrörelsens historia i Norge under en tidrymd av seks årtionden. De där meddelade data lämpa sig egentligen för ett detaljstudium, hvartill här icke är plats; men vi skola dock söka att i möjligaste korthet framställa deras hufvudresultat. Det utmärkande draget för vårt århundrades näringshistoria är ju uppblomstringen av de näringsgrenar som avse råvarornas förädlande och omsättning; och i Norge låter sig nu tämligen noga utpeka tidpunkten för denna världsekonomiska rörelses inträdande. Sammanföra vi under avdelningen A de mera »rörliga» näringsgrenarnas distrikt, — således städerna samt industri-, sjöfarts- och fiskeribygderna, — under avdelningen B åter landtbruksbygderna (slätt-, fjäll- och skogs-), så visar sig att folkmängden inom hvar och en av dessa båda hufvudgrupper vid skilda tider utgjort:[1])

År.	Folkmängden i Norge.	Därav i gruppen		I $^0/_0$ av riket utgjorde	
		A.	B.	Gruppen A.	Gruppen B.
1815	886,374	448,669	437,705	50·61	49·39
1825	1,051,318	532,724	518,594	50·66	49·34
1835	1,194,827	605,769	589,058	50·72	49·28
1845	1,328,471	690,885	637,586	52·00	48·00
1855	1,490,047	794,149	695,898	53·31	46·69
1865	1,701,756	945,733	756,023	55·56	44·44
1875	1,813,424	1,078,690	734,734	59·49	40·51

Här visar sig tydligt att under de första 20 åren efter 1815 folkökningen i båda grupperna var nästan alldeles densamma, i ty att hvarderas proportion av det hela var nästan oförändradt densamma år 1835 som han varit redan år 1815. Men så mycket raskare har den första gruppen utvecklat sig sedermera. Under hela tjuguårsperioden 1816—35 vann han blott 0·1 $^0/_0$ av riksfolkmängden, under tioårsperioden 1836—45 därimot redan 1·3 $^0/_0$, under nästa årtionde likaledes 1·3 $^0/_0$, därefter 2·3 $^0/_0$ och åren 1866—75 slutligen ej mindre än 3·9 $^0/_0$. Ännu år 1835 voro de båda grupperna nästan liktaliga i folkmängd, men fyrtio år därefter

1) Efter tab. 60.

var den första nästan hälften folkrikare än den andra. Och det lider intet tvivel att framstegen sedan 1875 varit raskare än någon gång förut.

Mellan åren 1835 och 1845 faller således den vändpunkt, då Norge begynner att taga en verksammare del i våra dagars storartade affärsliv på sjöfartens, handelns och industriens fält. Märkvärdigt är att denna vändpunkt till tiden sammanfaller med den redan av Eilert Sundt på annan väg funna (hvarom se under tredje kapitlet av denna avhandling).

Tab. 60 upplyser för övrigt om, hurusom städernas raska utveckling kvarhållit även de bästa landsbygdernas folkmängd vid ungefär samma andel som förut av riksfolkmängden, medan de underlägsnare distrikten naturligtvis gått mycket tillbaka. För fjällbygderna kan återgången dock blott obetydligt spåras före 1835, och slättbygderna synas till en början rent av tendera till framåtskridande. För skogsbygderna börjar fallet — oväntadt nog — först med den sista perioden (1866—75). Sjöfarts- och ännu mer industribygderna hava förkovrat sig något, medan fiskeribygdernas andel av riksfolkmängden har varit i det närmaste oförändrad under loppet av ett halft århundrade.

I alt hava fjällbygderna under de sekstio åren av perioden 1816—1875 nedgått från 18·25 till blott 13·97 % av riksfolkmängden, slättbygderna från 22·73 till 18·70 %, och skogsbygderna från 8·41 till 7·84 %, medan däremot sjöfartsbygdernas andel stigit från 7·83 till 8·17 % (mäst under tiden efter 1865), industribygdernas från 4·73 till 5·23 % samt städernas från 10·90 till 19·52 %. Fiskeribygderna upptogo år 1825: 26·51 % och år 1875: 26·57 %. — Talen för industribygderna äro imellertid tillfälliga, i det de skulle visa en betydligt större höjning under senare tider, om ej en stor del av dessa bygder tid efter annan införlivats med närbelägna städer, i hvilkas utkanter sådana bygder naturligtvis oftast äro tillfinnandes. Sådana gamla industriela landsbygder äro de nyaste stadsdelarna i Kristiania, förstäderna till Fredriksstad m. fl.

Amtsvis räknadt har *förlusten* genom omflyttningen under perioden 1856—75 årligen utgjort på hvarje tusental av befolkningen: i Kristians amt 15·1 ‰ (obs. att maximum för svenskt län är 8·8), i Nordre Bergenhus 11·7, i Hedemarkens 9·2, i Buskeruds 8·7, i Akershus 8·3, i Bratsbergs 8·0, i Søndre Bergenhus 7·4, i Nordre Trondhjems 7·0, i Stavanger 4·6, i Lister og Mandals 3·7,

i Jarlsberg og Laurviks 3·0, i Smålenenes 2·7, i Søndre Trondhjems 1·6 och slutligen i Romsdals 1·1 ‰; hvarimot i följande amt inflyttningen övervägt utflyttningen: i Nordlands amt 0·1 ‰, i Nedenæs 0·5, i Tromsø 0·7 och i Finmarkens 7·2 ‰, samt i de båda stadsamten, Bergen och Kristiania, resp. 10·6 och 27·2 ‰. De amt som haft vinst äro altså, frånräknadt de båda städerna, endast de tre nordligaste amten samt ett enda amt i södra Norge nämligen Nedenæs. Den undantagsställning som sålunda tillkommer detta amt, är ett talande intyg om den stora utveckling som den norska sjöfarten genomgått under den sista mansåldern; — det är nämligen att märka att Nedenæs amt innesluter Norges största skeppsegande stad, Arendal.

Inom följande *fogderien* har den årliga förlusten utgjort 15 ‰ (1/2 %) eller mera:

Valders 19·1, Sogn 17·8 [1]), Hallingdal 17·4, Søndre Gudbrandsdalen 15·3, Hadeland og Land 15·1, Toten 15·1, Numedal og Sandsvær 15·0 samt Øvre Romerike 15·0.

I följande fogderien har den årliga förlusten fallit mellan 15 och 10 ‰.

Øvre Telemarken 14·3, Nordre Gudbrandsdalen 13·3, Vinger og Odalen 13·2, Rakkestad 13·0, Hedemarken 12·4, Solor 12·3, Ryfylke 11·2, Søndhordland 11·0, Stjør- og Værdalen 10·8, Nedre Telemarken 10·5, Sætersdalen 10·5, Hardanger og Voss 10·4, Buskerud 10·2 samt Ringerike 10·1.

Men samtliga nu uppräknade 22 fogderien, med undantag blott för Rakkestads samt Stjør- og Værdalens, bilda ett sammanhängande område, upptagande hela Hamars stift (sånär som på Østerdalen). vidare hela Buskeruds amt, två av de tre fogderierna i Bratsbergs amt (de båda telemarkska), ett fogderi i Akershus amt (Øvre Romerike), ett i Nedenæs amt (Sætersdalen), två fogderier i Søndre Bergenhus amt (Søndhordland och Hardanger), ändtligen ett fogderi i Nordre Bergenhus amt (Sogn). Detta stora område upptager hela de mellersta och inre delarna av Norge och inbegriper alla de stora fjällbygderna. Största utflyttningen kommer just från de näjder som omgiva Jotunfjeldene: Valders och Sogn.

Om tidpunkten för utflyttningens begynnelse i hvar och en av de förnämsta utvandringsbygderna lämnas en ungefärlig föreställ-

---

1) I Sogns båda inre provstien är förlusten 22·5 ‰, således större än i Valders; i Ytre Sogns provsti däremot blott 10·7 ‰ (tab. 74 A).

ning av tab. 73. Men dessutom ha vi i tab. 77 en dyrbar upplysning, hemtad från Eilert Sundt, angående omflyttningen i Norge under årtiondet 1836—45. På denna tid kunde största förlusten iakttagas i följande landsdelar: Gudbrandsdalen (7·1 ‰), Øvre Telemarken (6·4), Hardanger og Voss (5·6), Dalerne i Kristianssands stift (5·3) samt Hadeland, Ringerike och Hallingdalen (4·2), alltså till största delen trakter som ännu i våra dagar intaga en motsvarande ställning. Därimot saknas här såväl Valders som Sogn, hvilka sedan kommit att övergå alla andra. Men detta är på sitt sätt fullt hvad man kunde vänta, ty den utflyttning som handlas om under årtiondet 1836—45 var ju till aldra största delen en flyttning inom landet, och till denna veta vi av det föregående att Valders och Sogn ännu i dag icke lämna några bidrag, i det hela deras utflyttning går till Amerika. Om Hardanger därimot se vi nu, att det i äldre tider avlämnat en folkström till andra bygder inom landet, fastän i våra dagar de flyttande därifrån nästan mangrant begiva sig till Amerika; här har altså en verklig förändring i rörelsens riktning egt rum.

I det föregående ha vi betraktat tidrymden 1856—75 under ett. Densamma är imellertid sammansatt av två inbördes mycket skiljaktiga årtionden, av hvilka det sista, 1866—75, såsom bekant utmärkes av en mycket starkare utflyttning. Under detta årtionde ha även åtskilliga bygder trädt i främsta ledet, hvilka förut intagit en mera tillbakahållen ställning. Sålunda synes att, amtsvis räknadt, största förlusten under årtiondet 1856—65 [1]) drabbade Kristians amt (8·7), Nordre Bergenhus (8·2), Bratsbergs (6·9) och Buskeruds (5·8); under årtiondet 1866—75 åter: Kristians (21·5 ‰), Hedemarkens (15·3), Nordre Bergenhus (15·0), Akershus (13·5), Nordre Trondhjems (12·1) samt Buskeruds (11·5), av hvilka således Hedemarkens, Akershus och Nordre Trondhjems amter äro nykomna, hvarjämte Kristians amt nu stält sig utom all jämförelse med de övriga. *Provstivis* räknadt (tab. 75 B) intogos första rummen under åren 1856—65 av: Midtre Sogn (19·1 ‰), Indre Sogn (19·0), Øvre Telemarkens vestfjeldske (15·6), Ryfylke (14·5), Valders (14·1) och Øvre Telemarkens østfjeldske (13·4); under åren 1866—75 åter av: Indre Sogn (26·9 ‰), Øvre Romerike (26·1), Midtre Sogn (25·6), Valders (24·2), Hadeland og Land (23·9), Solør og Odalen (21·1) och Toten (20·2). Här synes att särskildt

1) Tab. 75 B.

Telemarken trädt tillbaka, medan Øvre Romerike, Solør og Odalen Toten, Hadeland og Land m. fl. nu trädt i första ledet.

Om den förstörande inverkan en så oerhörd utflyttning, som den som under årtiondet 1866—75 varit rådande i Norge, utövar på folkökningen, upplyser tillräckligt tab. 75 C. Tjugutre af landets 83 provstien slutade detta årtionde med ren folkminskning (från 1865 räknadt), av hvilka Øvre Romerike intager den mäst ogynsamma platsen, med en årlig minskning av ej mindre än 14·4 ‰ = för hela årtiondet en sjundedel af befolkningen. Därnäst störst var minskningen i Indre Sogn (10·9 ‰), Midtre Sogn (9·7), Hadeland og Land samt Kongsberg (hvardera 9·2) och Valders (9·0). — Även från 1855 räknadt visade många trakter av Norge en folkminskning år 1875; tab. 71 B visar att detta var fallet med fogderierna Øvre Romerike (årlig minskning 0·3 ‰), Toten (0·6), Hallingdalen (1·5), Øvre Telemarken (1·6), Søndre Gudbrandsdalen (1·7), Numedal og Sandsvær (1·8), Valders (2·3) och Sogn (2·5). —

Detaljerade upplysningar om folkmängden amtsvis och dess proportion till hela riksfolkmängden lämnas av tab. 63. Vi upptaga därur följande huvuddrag:

Folkmängden var i följande amt större i förhållande till rikets folkmängd år 1875 än 1815: *Smålenene* (stigning från 5·32 % till 5·93; stigningen nästan oavbruten), *Kristiania* (från 1·55 % till 5·27; 1884 över 6 ½ %), *Jarlsberg-Laurvik* (från 4·70 till 4·93 %; största stegringen 1846—55), *Nedenæs* (från 4·09 till 4·17; stigning först efter 1855 [1]), *Stavanger* (från 5·20 till 6·27; oavbruten stigning, störst 1836—45), *Bergen* (från 1·90 till 2·16; år 1855 endast 1·77), *Romsdal* (från 6·37 till 6·44; sänkning intill 1855 men sedan stigning, som varit mycket stark efter 1865), *Nordland* (från 4·99 till 5·70; år 1845 ännu endast 5·00 %, men särdeles stark höjning efter 1865), *Tromsø* (från 2·01 till 2·98; stegringen oavbruten), samt *Finmarken* (från 0·79 till 1·33; stegringen oavbruten, men jämförelsevis obetydlig åren 1836—45). — Följande amts andelar av riksfolkmängden voro därimot mindre år 1875 än 1815: *Akershus* (nedsättning från 5·77 % till 5·29; hela sänkningen kommen till stånd först under åren 1866—75), *Hedemarken* (från 6·80 till 6·59; sänkning 1826—45, stark stigning 1846—65 men ånyo stark

1) Orsaken till den jämförelsevis låga folkökningen i detta amt, till trots för dess inflyttningöverskott, är dess ringa överskott av födde (blott 11·6 ‰, eller minst näst Søndre Trondhjem och Lister—Mandal). Se tab. 71 B.

sänkning efter 1865), *Kristians* (från 7·72 till 6·37; stigning 1816—35), *Buskerud* (från 6·58 till 5·61; oavbruten sänkning sedan 1825), *Bratsberg* (från 5·54 till 4·61; oavbruten sänkning sedan 1835), *Lister og Mandal* (från 5·15 till 4·25; oavbruten sänkning ända sedan 1815), *Søndre Bergenhus* (från 7·35 till 6·42; sänkningen avbruten blott 1826—35), *Nordre Bergenhus* (från 6·30 till 4·75; sänkningen oavbruten), *Søndre Trondhjem* (från 6·96 till 6·44; stark sänkning 1846—55), samt *Nordre Trondhjem* (från 4·91 till 4·49; sänkning först efter 1855).

Av stiften har Kristiania oavbrutet ökat sin folkmängd i starkare proportion än riket i dess helhet, med undantag blott för perioden 1826—35. Dess andel av riksfolkmängden uppgick till 27·65 % år 1880, mot endast 23·92 % år 1815. Hamars stift höll jämna steg med riket i dess helhet ända till och med perioden 1856—65, till trots för den alltid betydliga utflyttningen; men på de femton åren 1866—80 sjönk dess andel av rikets folkmängd från 14·43 % till 12·34. Kristiansands stift har varierat något, med framsteg under åren 1826—45, men sedermera ett långsamt avtagande. I Bergens stift har folkökningen, med undantag för en enda period (1866—75), vårt under medelmåttan, och »riksandelen» har sjunkit från 18·07 % år 1815 till 15·68 % år 1880. Betydligt långsammare, men ävenledes i det närmaste oavbruten har sänkningen varit för Trondhjems stift. Därimot har för Tromsø stift höjningen fortgått utan alla avbrott, starkast under senare tider, och stiftets andel av rikets folkmängd har vuksit från 7·79 till 10·61 %. I absolut tal var folkmängden i Tromsø stift år 1815 blott omkring 70,000 personer men hinner nu mera fullt till 200,000.

Så betydliga dessa förskjutningar än kunna synas vara, och så stora omstörtningar i de olika landsdelarnas inbördes vigt och betydenhet de, under en längre tid fortsatta, kunde åstadkomma, så visar sig dock vid en närmare undersökning, att de blott äro enstaka moment i en fluktuation, som från tid till annan utjämnar sig själv. Hamars stift, »oplandene» och fjällbygderna, synas i våra dagar vilja utblottas på folk. Går man ett par århundraden tillbaka i tiden, finner man Hamars stift upptaga endast tio % av rikets folkmängd[1]) mot år 1815 fjorton à femton %. Nedsättningen till 12 % i våra dagar är altså en ännu icke fullständig reaktion mot verkningarna av den tidrymd, då dessa bygder under

1) Enligt Mohn.

halft annat århundrade i sin tur voro landets mäst framåtgående. Statistikens fakta skulle många gånger framstå i en helt annan belysning, om ej den tidrymd vi kunna överskåda, i de flästa fall vore så kort. —

Den naturliga folkökningen är i våra dagar i Hamars stift större än i någon annan av Norges större landsdelar (tab. 71). Antaga vi samma förhållande för 1600- och 1700-talen kunna vi ej längre förvåna oss över, att även den verkliga folkökningen under denna tidrymd var starkast i Hamars stift. Men att så verkligen var fallet ådagalägger ock att utflyttningen från dessa trakter då var ringa eller ingen. Vi veta vidare att den naturliga folkökningen i Norges landtbruksbygder åtminstone ej är underlägsen landets i det hela, och vi finna att även den verkliga folkökningen i dessa bygder höll jämna steg med det övriga landets ända till år 1835. Alt detta talar för, att den stora rörlighet inom befolkningen, som är våra dagars särmärke, icke i Norge kan dateras tidigare än från nämnda år, — att altså ej blott utvandringen till Amerika utan även omflyttningen i större skala inom landet kan räknas ungefärligen från slutet av 1830-talet. Vi ärinra ännu en gång om, att denna tidpunkt är den samma som redan av Eilert Sundt så livligt karaktäriserats såsom en revolutionstid inom Norges befolknings- och därigenom även näringsförhållanden, hvartill vi återkomma i tredje kapitlet av denna avhandling.

Andra kapitlet.

Utvandringen.

I.

Sverige. Efter en ungefärlig korrektion av de svenska folkmängdsuppgifterna har överskottet av utvandrare över invandrare i vårt land för perioden 1851—1880 beräknats till 291,300 människor[1]). Det kända antalet invandrare under samma tid är endast 17,747 (blott för åren 1875—80), men man synes kunna uppskatta hela antalet för årtiondet 1871—80 till 29,400 och för årtiondet 1861—70 till 6,200[2]). Antagas då t. eks. 3,000 för årtiondet 1851—60, blir summan för hela perioden 1851—80 = 38,600 eller i rundt tal bortåt 40,000 personer, och hela antalet utvandrare altså (291,300 + 38,600) = 329,900 eller i rundt tal 330,000 personer. För hvardera årtiondet bliva de sålunda beräknade utvandringsbeloppen (och jämförda med de verkligen kända) följande:

	Beräknad utvandring.	Känd utvandring.	Beräknad i % av känd.
1851—1860 . . .	30,000 .	16,900.	178 %
1861—1870 . . .	134,700 .	122,447.	110 »
1871—1880 . . .	165,300 .	150,269.	110 »

Härav framgår att, såvidt ännu kan slutas, bör den kända utvandringen för 1850-talet höjas med mer än tre fjärdedelar för att motsvara den verkliga, men för de båda senare årtiondena behöver tillägget blott utgöra en tiondel[2]).

Detta sista bekräftas även av ett resultat till hvilket Statistiska Centralbyrån nyligen kommit i fråga om året 1882, för hvilket man känner ett antal av 50,000 utvandrare, medan byrån efter sorgfälligt övervägande anser att det verkliga antalet bör hava utgjort omkring 55,000, d. ä. just 10 % mera.

Följaktligen kunna vi såsom allmän regel utgå ifrån att den uppgivna utvandringen för perioden 1861—1880 bör höjas med en tiondel.

1) Stat. Tidskr. h. 67, sid. 58. — 2) Se anm. till tab. 44.

Så har ock i denna avhandling förfarits, där fråga varit om att genom approksimation möjligast noggrannt beräkna hela utvandringsbeloppet (tab. 44—46), men där fråga varit blott om en undersökning av utvandringens allmänna fördelning till kön, ålder, hemort o. s. v. (tab. 47—55) ha naturligtvis de officiela siffrorna bibehållits. Och ur dessa sistnämnda tabeller äro de tal hemtade, som här närmast anföras.

Enligt dessa har då hela antalet utvandrare från Sverige under 23-årsperioden 1861—83 uppgått till i rundt tal 400,000 personer. Därav hava omkring 300,000 begivit sig till Amerika, men ej mindre än 100,000 till annan (eller okänd) ort, helt säkert en vida större andel än man härom vanligen föreställer sig. Dessa båda huvudgrenar av utvandringen, Amerikafararna och de »övriga utvandrarne», äro med avseende på hemort, fördelning till kön och åldrar m. m. så olika hvarandra, att hvar och en av dem bör behandlas för sig.

A). *Utvandringen till Amerika.* Av de omkring 300,000 Amerikafararne kommo 84,000 från Västra Sverige, 67,000 från Småland, 67,000 från Mellersta Sverige, 61,000 från Södra Sverige, 13,000 från Norrland och 9,000 från staden Stockholm[1]). På hvarje hundratusental av befolkningen utvandrade hvarje år[2]) till Amerika, från hela riket: 224 personer, från Småland 406, från Södra Sverige 216, från Västra Sverige 213, från Mellersta Sverige 198, från Stockholm 185 och slutligen från Norrland 89 (tab. 54 E). Småland har altså dubbelt starkare utvandring än de andra landsdelarne men Norrland blott halv utvandring; övriga landsdelar avvika endast obetydligt från hvarandra (185 à 216). Dock är i Mälareprovinserna, tagna för sig, utvandringen än svagare än från Norrland.

Den svenska utvandringen fördelar sig i tre stora civilståndsgrupper: 1) gifta personer jämte dem tillhörande barn; 2) vuksne ogifte män, samt 3) vuksna ogifta kvinnor. Hvardera av dessa huvudgrenar av utvandringen utvecklar sig tämligen oberoende av de andra, och de framgå i det hela av skiljaktiga orsaker. Den första gruppen är talrikast under verkliga nödår (missväksts- och hungersår), den andra åter under tider, som utmärkas av arbetslöshet utan att direkt lida av

---

1) Tab. 49 A.

2) Endast under *perioden 1861—1880*, hvilken alltid avses vid anförande av de relativa talen, ävensom vid fördelningen efter civilstånd.

hungersnöd; den tredje gruppen ändtligen har uppstigit till större talrikhet först några år efter den övriga utvandringens begynnelse, men synes vara något mindre än denna beroende av tillfälliga omständigheter. I fråga om dessa tre gruppers inbördes talrikhet tyckas även provinsiela skiljaktigheter utöva rätt stort inflytande.

a) Utvandringen av *familjer* (gifta personer och dem tillhörande barn) har i alt bland Amerikafararne omfattat omkring 90,000 människor[1]) (tab. 50 A), eller årligen på hvarje hundratusental inb. **107** (tab. 54 E). I Småland har denna utvandring uppgått till 189 personer årligen på hundratusen inb., i Mellersta Sverige till 104, i Västra Sverige till 94, i Södra Sverige till 81, i Stockholm till 51 och i Norrland likaledes till 51. Vi se att proportionerna mellan de olika landsdelarna äro tämligen olika mot när hela utvandringen betraktades under ett: då stod t. eks. Mellersta Sverige efter för både Västra och Södra Sverige, men här står det närmast Småland. I % av hela utvandrarskaran upptogo familjerna för riket i dess helhet nära **48** %, men inom den norrländska utvandringen 57 %, inom den från Mellersta Sverige 52 %, från Småland 47, från Västra Sverige 44 och ändtligen från Södra Sverige blott 38 %. Familjernas relativa antal är altså större ju längre upp man kommer mot norr. Stockholm intager en undantagsställning; därstädes utgöra familjerna föga mer än en fjärdedel av utvandringen (28 %).

Märkligt är nu att denna familjernas andel altsedan utvandringens begynnelse befunnit sig i ett oavbrutet sjunkande. Under femårsperioden 1861—65 utgjorde han 58 %, under åren 1866—70 blott 53 %, nästa femårsperiod ej fullt 45 % och 1876—80 endast 40½ %, altså en minskning från åren 1861—65 av ej mindre än 17 % (tab. 54 B). Och denna minskning kan iakttagas inom samtliga landsdelar, — i Norrland från 62 % till 58 (således dock blott en mycket ringa nedsättning), i Mellersta Sverige från 61 % till 48, i Småland från 55 till 36, i Västra Sverige från 64 till 35 (nästan till blott hälften!), i Södra Sverige från 50 % till 33, och ändtligen i Stockholm från 30 % till 24 (gången ojämn). Men trots dessa stora nedsättningar har landsdelarnas inbördes ordning under alla fyra perioderna varit densamma (tab. 54 C), med undantag blott av att Västra Sverige under andra perioden nedgick

---

1) Under perioden *1861—1880*; jfr anm. å föreg. sida.

från första platsen till näst sista. Det synes altså vara stadigblivande orsaker, som verka att de norra och mellersta delarna av vårt land avlämna relatift flera familjer än ensamme utvandrare, i jämförelse med det sydligare Sverige; men överalt är dock familjernas relativa talrikhet i sjunkande.

Ett hundra gifta kvinnor medförde i alt 210 barn, hvilket antal även har undergått en minskning (första perioden: 228, sista: 196), utvisande att de senare utvandrade familjernas ålder varit något lägre.

b) Utvandringen av *vuksne ogifte män* har bland Amerikafararne i alt omfattat 63,000 personer (åren 1861—80), eller årligen på hvarje hundratusental av folkmängden: **75**. För Småland var motsvarande relativa tal 127, för Södra Sverige 90, för Stockholm 81, för Västra Sverige 76, för Mellersta Sverige 60 och för Norrland 26. Av samtliga utvandrare upptog denna grupp för hela riket *en tredjedel*, i Stockholm därimot nära 44 %, i Södra Sverige 42, i Västra Sverige 36, i Småland 31, i Mellersta Sverige 30 samt i Norrland blott 29½ %. — I överensstämmelse med det föregående måste väntas att dessa tal skola ha befunnit sig i stigande, och andelarne äro ock betydligt högre om den sista perioden (1876—80) tages för sig, nämligen för hela riket: 38½ %, för Stockholm 51, för Södra Sverige 45, för Västra Sverige 42, för Småland 37, för Mellersta Sverige 35 och för Norrland 30 %. För sistnämnda landsdel är dock tillväksten ingen.

c) *Vuksna ogifta kvinnor* ingingo bland Amerikafararne i alt med 36,000 personer (åren 1861—80), eller årligen på hundratusen inb. **42**. Även här intager Småland en undantagsställning, med ända till 90 på hundratusen inb., hvarefter följer Stockholm med det likaledes höga talet 53, hvarimot Södra och Västra Sverige blott ha resp. 45 och 43, Mellersta Sverige 34 och Norrland endast 12. Bland samtliga utvandrare hörde i hela riket **19 %** till denna grupp, men i Stockholm 29 % (perioden 1871—75: 48 %!), i Småland 22 %, i Södra Sverge 21, i Västra Sverige 20, i Mellersta Sverige 17 och ändtligen i Norrland blott 13 %. Vid utvandringens begynnelse utgjorde de ogifta kvinnor, som sålunda stälde sin färd till en främmande världsdel, endast något mer än en åttondel av hela utvandrarskaran; men deras antal har vuksit starkt under senare år, och under åren 1871—75 utgjorde de nära en fjärdedel. — Från Norrland vågade sig till en början endast ett försvinnande fåtal ensamma kvinnor ut på den vådliga fär-

den (1861—65 utgjorde hela antalet vuksna ogifta kvinnor blott 6 % av utvandringen), men sedan har antalet stigit betydligt även från denna landsdel. Småländskorna tyckas vara de som minst draga i betänkande att utan skydd av föräldrar eller övriga anhöriga själva söka sig sin utkomst på andra sidan av världshavet.

Mot 100 utvandrade vuksna ogifta kvinnor hava för riket i dess helhet svarat 176 vuksne ogifte män (tab. 54 B) och i Norrland 221 samt i Södra Sverige 200, således dubbelt så många män som kvinnor, men i Småland endast 142. Alla dessa tal hava befunnit sig i sjunkande, dock icke under den sista perioden (1876—80).

B). *Utvandringen till andra länder än Amerika.* I alt under de tjugutre åren 100,000 människor. Denna utvandring är, i motsats till Amerika-utvandringen, tämligen konstant från år till annat och uppgår numera till 4- à 6,000 personer årligen. Under hela tidrymden i fråga hava sammanlagdt 38,000 gått till Danmark, 32,000 till Norge, 14,000 till Tyskland och 7- à 8,000 till Finland och Ryssland; i alt således till våra närmaste grannländer över 90,000. Hit torde väl ock få föras största delen av de 5,000 utvandrare, hvilkas bestämmelseort ej är uppgiven. Blott om 4,000 är med visshet kändt att de begivit sig till andra länder än antingen grannländerna eller ock Nordamerika.

En annan väsentlig skilnad mellan denna utvandring och den till Amerika, är att en ej obetydlig del efter någon tids förlopp vänder tillbaka. Under perioden 1875—80 var detta fallet med ej mindre än 82 % av dem som utvandrat till Finland och Ryssland, 60 % av dem till Tyskland, 46 % av dem till Danmark och 27 % av dem till Norge, hvarimot blott 6 % vände tillbaka av Amerikafararne[1]).

a) Av de 32,000 till *Norge* utvandrade kommo 27,000, eller seks sjundedelar, från Västra Sverige, och även dessa nästan uteslutande från de tre till Norge gränsande länen (Värmlands, Älfsborgs och Göteborgs), ty från de övriga båda, Skaraborgs och Örebro, kommo endast högst få. — Något över 2,000 kommo från Norrland, hvarifrån utflyttningen till Norge dock tyckes vara i avtagande. Övriga landsdelar räkna blott i hundratal. — Av samtliga utvandrarne utgjordes 31 % av familjer[2]) (bland Amerika-

1) A) XXII: 1, sid. LXVII. — 2) Under perioden *1861—80;* jfr anm. 2 à sid. 34.

fararna 48%), och synes härutinnan icke någon minskning ha egt rum (tab. 54 D). Vuksne ogifte män voro 38% (till Amerika: 33) och vuksna ogifta kvinnor 31% (till Amerika blott 19%). Bland de vuksna ogifte svarade således mot hundra kvinnor 124 män (bland Amerikafararne 176), och kvinnornas antal befinner sig i någon tillväkst.

b) Av de 38,000 som utvandrat till *Danmark*, kommo 30,000 från Södra Sverige, 4,000 från Småland och 2- à 3,000 från Västra Sverige, hvarimot de övriga landsdelarnas bidrag äro försvinnande (Norrland blott 85 personer, Mellersta Sverige 500, Stockholm 1,200). Blott 19% utgöras av familjer[1]) (bland Amerikafararne: 48%), men detta antal befinner sig i tillväkst; 41% utgöras av vuksne ogifte män och 40% av vuksna ogifta kvinnor, till följd hvarav könen här äro nästan liktaliga. Under perioden 1876—80 var till och med kvinnornas antal övervägande. — Hela utvandringen till Danmark tyckes ännu befinna sig i tillväkst.

c) Utvandringen till *Tyskland* är något mera spridd. Av i alt nära 14,000 kommo 7,000 från Södra Sverige, nära 4,000 från Småland, 1,400 från Västra Sverige och några hundratal från övriga landsdelar (från Norrland blott 49). Blott 11% utgöras af familjer[1]), 53% av vuksne ogifte män och 36% av vuksna ogifta kvinnor. Mot hundra kvinnor svara 145 män bland de vuksne ogifte, hvadan kvinnorna här äro proportionsvis fåtaligare än vid utvandringen till Norge och Danmark, ehuru talrikare än bland Amerikafararne. — Hela utvandringen till Tyskland tycks — lyckligtvis — befinna sig i avtagande.

d) Till *Finland* och *Ryssland* hava utvandrat omkring 7,400 personer. Av dem hava över 3,000 hört hemma i Stockholms stad och över 1,600 i Mellersta Sverige. Omkring 800 kommo från Norrland, därav fem hundra utvandrade under åren 1876—83.

Av hela utvandringen till andra länder än Amerika (100,000 personer) har altså Södra Sverige lemnat 41,000 och Västra Sverige 34,000; dessa båda landsdelar tillsammans således fullt trefjärdedelar. Näst dem kommer Småland, men dess bidrag stiger dock blott till 9- à 10,000. Stockholm har lämnat 7- à 8,000, Mellersta Sverige och Norrland hvardera 3- à 4,000. Siffran för Stockholm är betydlig i förhållande till folkmängden (tab. 54 E).

---

1) Under perioden *1861—80*; jfr anm. 2, sid. 34.

Norge. Den kända utvandringen från Norge, jämförd med den beräknade, giver följande resultat:

Åren	Beräknad förlust genom omflyttningen[1])	Beräknad invandring[2])	Beräknad utvandring	Känd utvandring[3])
1836—45 . . .	4,214.	5,000.	9,214.	6,200.
1846—55 . . .	27,117.	7,000.	34,117.	32,270.
1856—65 . . .	37,413.	8,000.	45,413.	39,350.
1866—75 . . .	106,054.	22,579.	128,633.	119,545.
1876—80 . . .	35,375.	12,000.	47,375.	40,244.
S:a 1836—80 . . .	210,173.	54,579.	264,752.	237,609.

Dessa siffror äro imellertid samtliga av altför ringa noggrannhet, att någon annan slutsats skulle kunna dragas än den allmänna, att den verkliga utvandringen är något högre än den kända. (I hvad som här kallas»känd» utvandring ingå ej obetydliga summor som blott äro beräknade; omvändt känner man ett antal av ungefär 8,000 utvandrare, som här ej äro medräknade i sista kolumnen, emedan om dem icke egas några speciela uppgifter; dessa äro dels antalet rymde sjömän åren 1866—80, dels den i Sverige kända inflyttningen från Norge åren 1875—80). Efter denna beräkning skulle hela utvandringen från Norge åren 1836—1880 ha uppgått till 265,000 personer; under åren 1881—83 har detta antal ökats med omkring 80,000, hvadan summan vid 1883 års slut skulle uppgå till 345,000. Denna stora förlust uppväges något av en invandring, som relatift är betydligt större än i Sverige och numera närmar sig till ett antal af 60,000 människor.

Den utvandring som här behandlas såsom känd, uppgår imellertid, som synes, till ungefär 238,000 personer under perioden 1836—1880. Det är att märka att denna siffra *uteslutande omfattar utvandringen till transatlantiska länder.*

Stiftsvis (tab. 72 A) fördelar sig denna summa med 63,000 personer på Hamars stift, 55,000 på Kristiania, 48,000 på Kristiansands, 40,000 på Bergens, 22,000 på Trondhjems och 9- à 10,000

1) 1836—75 efter Stat. Tidskr. h. 67, sid. 60; 1876—80 efter tab. 64 i denna avhandling.

2) 1836—65 ur Tabeller vedk. Folkem:s Bev. i Aarene 1856-65, sid. VI; 1866—75 ur Stat. Tidskr. h. 67, sid. 15 (A. Kiær), med tillägg av skilnaden mellan 113,900 och 111,668 (se därsammastädes sid. 16); 1876—80 rundt tal beräknadt efter samma proportion mellan hela inflyttningen och inflyttningen från Sverige som den som egde rum 1866—75.

3) Tab. 72.

på Tromsø stift. Av *amten* (tab. 72 B) komma största beloppen på Kristians (44,000), Buskeruds (24,000), Bratsbergs (24,000) Nordre Bergenhus (22,000) och Hedemarkens (20,000). Minsta bidragen hava lämnats av staden Bergen (blott 1,800 personer), Tromsø amt (2,600), Finmarkens (3,000, hvilket relatift imellertid är ett *högt* tal), Jarlsberg—Laurviks (3,300), Romsdals (3,400), Lister og Mandals (3,600) samt Nordlands (3,900).

Vidare är att märka, att utvandringen under första årtiondet (1836—45) var konsentrerad på några få enstaka bygder, främst inom Bratsbergs amt (Telemarken), därnäst inom Buskeruds och Stavanger; men att redan under nästa årtionde rörelsen hunnit utbreda sig nästan över alla amten, bland hvilka Kristians och Nordre Bergenhus redan uppträda vid sidan av de älsta utvandringsbygderna Bratsbergs och Buskerudts amter (tab. 72 B). Under årtiondet 1856—65 går Nordre Bergenhus amt i spetsen (tab. 71 C), ännu tämligen nära följdt av Kristians, Bratsbergs, Buskeruds, Søndre Bergenhus och Stavanger. Under årtiondet 1866—75, när utvandringen med ens nästan tredubblades, sköt Kristians amt jättefart och stälde sig utom all jämförelse med de övriga; av de andra, som nyss nämndes såsom de främsta under åren 1856—65, stego därimot Søndre Bergenhus och Stavanger nu något tillbaka, och i deras ställe uppträdde såsom nya utvandringsbygder av första ordningen Hedemarkens, Finmarkens, Akershus och Nordre Trondhjems amter samt Kristiania stad. Alla dessa växlingar måste ega sin grund i de särskilda bygdernas lokala förhållanden och kunna av den med dessa obekante således endast konstateras.

Trots den oerhörda både ex- och intensitet som utvandringen vunnit i Norge, finnas dock ännu bygder, som hittils varit så godt som förskonade därifrån. Så synes, med frånseende av några fogderier i Finmarken, förhållandet vara med Søndmøre fogderi i Romsdalen, Mandals fogderi i Lister og Mandals amt, Saltens fogderi i Nordland (som därimot i olikhet med de övriga nordlandska fogderierna avlämnar utflyttning till inländska orter), Moss och Tune fogderi i Smålenene, Laurviks fogderi och ännu ett eller annat dessutom (tab. 71 B och C). »Märkvärdigt är ock, huru olika starkt utvandringslusten härjar i bygder som äro alldeles närbelägna; så t. eks. visar Sogns fogderi en den största utvandring, medan från det angränsande, i samma amt belägna Sønd- og Nordfjords fogderi utvandra mycket få personer. Ett liknande förhål-

lande eger rum mellan Ryfylke fogderi å ena sidan och Jæderen og Dalernes fogderi på den andra, samt mellan Stjør- og Værdalen och den övriga delen av Nordre Trondhjems amt». (Tabellerna för 1856—65, sid. LXXII).

Under de senast gångna åren (efter 1875) ha imellertid många tecken visat att utvandringen mer och mer griper in i bygder som hittills varit skonade; så har varit fallet i Romsdals amt och även i Orkedals och Guldals fogderier av Søndre Trondhjems amt (tab. 70 C). Under åren 1880—82 hava särskildt de båda nordligaste stiften varit dubbelt eller mer än dubbelt svårare hemsökta än under något föregående år, och detsamma är fallet med Kristiansands stift, medan Hamars stift endast obetydligt övergått sin utvandring av 1869, och Bergens stift till och med ej upphunnit sitt äldre maximum av 1866 (tabell 72 A). De gamla utvandringsbygderna synas vara på väg att så småningom draga de andra med sig. Sak samma är förhållandet i Sverige (tab. 53).

Utvandringens fördelning på de särskilda fogderierna är redan i det föregående antydd genom behandlingen av omflyttningen i dess helhet, hvarför här torde vara tillräckligt att ytterligare hänvisa till tab. 71.

För perioden 1866—75 ha vi beräknat utvandringen inom de grupper, i hvilka Norge kan fördelas efter de å hvarje ort idkade, huvudsakligaste näringsgrenarna (tab. 66 och 67). Därvid visar sig att på hvarje tusental av folkmängden under detta årtionde årligen utvandrade: från fjällbygderna 11·5 ‰, från skogsbygderna 9·6, från slättbygderna 8·9, från städerna 6·5, från industri- (och bärgsbruks-)bygderna 4·8 och från fiskeribygderna 4·1, men från sjöfartsbygderna, märkvärdigt nog, endast 1·5 ‰. Man skulle annars tro att det för kustboarna skulle ligga närmare till hands än för några andra att företaga en flyttning över världshavet, men förhållandet synes vara tvärtom, och det är i stället den med havet alldeles obekante fjällbon som hälst företager den långa färden, även där t. eks. slättbon nöjer sig med att flytta blott till närmaste stad. — För vidare detaljer hänvisas till de nämnda tabellerna.

II.

Utvandringens fördelning i större *civilståndsgrupper* (familjer samt vuksna ogifta män och kvinnor) är redan i det föregående behandlad i hvad Sverige angår. För Norge lida vi brist på motsvarande uppgifter. Utvandringens fördelning till *kön* och *åldrar* är av mångfaldigt intresse men kommer att utförligt behandlas i de följande kapitlen. Här vilja vi endast fästa oss vid tab. 58, som upplyser i hvad mon skiljaktigheter härutinnan kunna spåras mellan Norges olika bygder. Man finner därvid först att den allmänna, karaktäristiska åldersfördelningen, enligt hvilken ungdomsåldern (15—30 år) ojämförligt överväger alla andra, tillkommer utvandringen från *alla* de norska stiften, men sedan att mindre olikheter dock även givas, så att t. eks. utvandringen från det nordligaste Norge minst följer det allmänna skemat, i det åldrarna här äro jämnare fördelade, d. v. s. närmare den proportion i hvilken de ingå i folkmängden. Här torde derför familjernas antal bland utvandrarne vara större än i det sydligare Norge[1]). Motsatsen till Tromsø stift bildar Bergens, med ej mindre än 56 % tillhörande ungdomsåldern. Alla skiljaktigheterna härutinnan äro dock jämförelsevis av mindre omfattning. De hava ej häller här kunnat studeras för längre tidrymd än en femårsperiod. —

I planen för denna avhandling ingick ursprungligen även en behandling av utvandringens *yrkesfördelning*, i sammanhang med ett studium av Norges näringsstatistik. Men då tiden icke medgivit en grundligare undersökning av dessa vigtiga frågor, har jag, häldre än att framkasta några ytligt hopsamlade meddelanden, föredragit att lämna denna del av ämnet oberörd.

1) I full överensstämmelse med förhållandena i Sverige, där Norrland intager en liknande ställning till de övriga landsdelarna som här Tromsø stift. (Se sid. 35).

Tredje kapitlet.

Utvandringens förhållande till befolkningens åldersfördelning.

I.

Den vigtigaste av alla de frågor, med hvilka befolkningsstatistiken sysselsätter sig, är befolkningens fördelning efter ålder. Åldersfördelningen är nämligen det slutliga resultatet av hela befolkningsrörelsen. På samma gång uppträder den såsom reglerande gent imot befolkningsrörelsens särskilda faktorer, — såsom naturligt är i en organism.

En befolknings åldersfördelning bestämmes av fyra faktorer: 1) födelsetalet, eller de föddes antal i proportion till folkmängden i dess helhet; 2) dödlighetens fördelning över livets olika åldrar; 3) dödlighetens intensitet i det hela; samt 4) omflyttningen.

Födelsetalet bestämmes i sin ordning av tre faktorer: 1) talrikheten av den medelålders befolkningen; 2) talrikheten av dem inom denna medelålders befolkning som äga tillfälle att leva i äktenskap; samt 3) fruktsamheten. Ett mindre inflytande utövas naturligtvis också av antalet utom äktenskap födde.

För en befolknings åldersfördelning är födelsetalet av väsentlig betydelse, men om det vinnes genom hög fruktsamhet hos ett mindre antal gifte eller lägre fruktsamhet men hos ett högre antal gifte, — är för denna fråga av mindre vigt. [1])

Den närmaste följden av ett högt födelsetal är naturligtvis en talrik befolkning inom de yngsta åldrarna. Men detta resultat kan upphävas genom en hög barndödlighet, liksom å andra sidan ett lågt födelsetal kan ärsättas genom en låg barndödlighet. De skandinaviska länderna äga därför en relatift talrikare befolkning i barnaåren än t. eks. Österrike och Italien [2]), fastän dessa båda länders födelsetal äro betydligt högre.

1) Att så är visar sig i verkligheten av förhållandet mellan Belgien och Frankrike.

2) Tab. 3.

Skall barndödligheten kunna utföra denna rol, är tydligt att den måste ej blott vara överhuvud hög eller låg utan först och främst hög eller låg i förhållande till hvad man av dödligheten inom de övriga åldrarna kunde vänta. *Förhållandet* mellan dödligheten inom olika åldrar utövar ett icke obetydligt inflytande på åldersfördelningen.

Av annat slag är det inflytande, som utövas av dödlighetens intensitet i det hela. Detta bestämmes av dödlighetens förhållande till födelsetalet. Är detta förhållande sådant, att en stark naturlig folkökning kommer till stånd, så är det för åldersfördelningen likgiltigt om dödligheten i och för sig är stor eller liten. En stark folkökning medför ett större avstånd i talrikhet mellan åldrar som härstamma från äldre tider och de yngre kullarna. Det är klart att åldersfördelningen måste vara abnorm t. eks. i Frankrike, där de kullar som nu hunnit 70-års-åldern, voro lika talrika vid födelsen som de kullar hvilka födas i närvarande tid. Det är naturligt att Frankrike på så sätt måste äga ett högt antal åldringar, och det är ett oväntadt förhållande att finna t. eks. Norge, med sin starka folkökning, äga en så talrik befolkning i dessa åldrar som det verkligen äger. Detta vitnar just om det norska folkets särskildt lyckliga hälsotillstånd i ålderdomen.

En rask folkökning medför således en talrik befolkning i de yngre åldersklasserna men en fåtalig i de högre. En långsam folkökning förer till ett motsatt resultat. Men skulle endera av dessa förhållanden utpräglas för starkt, så skulle i och med detsamma den medelålders befolkningen bliva i förra fallet altför fåtalig, i det senare altför talrik. Detta skulle i sin ordning medföra i förra fallet ett sänkande av nativiteten och således även av folkökningen, i det senare fallet ett höjande. Så skulle åldersfördelningen åter reglera sig själv.

Huruvida den starka folkökningen kommer till stånd genom ringa dödlighet eller genom invandring, eller huruvida den långsamma folkökningen beror på hög dödlighet eller på utvandring, är i och för sig likgiltigt. Invandring verkar såsom sänkning i dödligheten och utvandring såsom höjning i dödligheten. Blott är att iakttaga, att som in- och utvandring vanligen starkast uppträda inom den medelålders befolkningen, så verkar invandringen egentligen såsom en nedsättning av dödligheten inom medelåldern, och utvandringen såsom en höjning av dödligheten inom medelåldern i jämförelse med övriga åldrar.

I Europa kan man med avseende på befolkningens åldersfördelning urskilja tre olika huvudtyper. Efter de länder där hvardera förekommer särskildt utpräglad, ha vi kallat dessa typer den skandinaviska, den ungarska och den franska.

1. Den *skandinaviska* typen förekommer i länder med stark naturlig folkökning, vunnen huvudsakligen genom låg dödlighet, i synnerhet i barnaåren. Detta medför först en talrik befolkning i denna ålder. Den hastiga folkökningen åstadkommer därimot att medelåldern blir jämförelsevis svagt representerad. I de högsta åldrarna tillkommer det för denna typ särskildt utmärkande draget. Trots att dessa åldrar, såsom upptagna av långt tillbaka i tiden, av en vida mindre folkmängd framgångna kullar, egentligen i länder med stark folkökning borde vara fåtaliga, äro de i länderna av denna typ talrikare företrädda än inom Europa i allmänhet är vanligt. Detta kan ej bero på något annat än på en särskild förmåga hos dessa befolkningar att bevara lifskraften upp i den högsta ålderdomen. Detta lyckliga förhållande är starkast utprägladt i Norge, men skönjes för övrigt också i de båda övriga skandinaviska länderna samt i Skotland och Nederländerna[1]). I Ångland skulle detta drag säkerligen även återfinnas, om det ej bortskymdes av att folkökningen där är *altför* stark.

Delar man människolivet i fyra åldrar, på så sätt att åldern 0—15 år anses omfatta barndomen, åldern 15—30 år ungdomen, åldern 30 till 60 à 70 år den mogna medelåldern och åldern över 60 à 70 år ålderdomen, så utmärkes altså den skandinaviska typen av en talrik befolkning inom barnaåren och ålderdomen men en fåtalig inom medelåldern. (Om ungdomsåldern skall talas i det följande). Medan i medeltal det germanska och romanska Europa bland tusen inb. äger 329 personer i åldern 0—15 år och 29 i åldern över 70 år, har t. eks. Norge 349 i den förstnämnda åldern och 37 i den sistnämnda, i båda fallen altså högre; — men medan Europa har 386 ‰ i åldern 30—70 år har Norge här endast 358[2]).

2. Den *ungarska* typen återfinnes i länder med högt födelsetal men som motväges av en hög dödssiffra. Genom det höga födelsetalet blir barnaåldern starkt representerad liksom inom föregående grupp, och så starkt till och med att även medelåldern blir

---

1) Tab. 3 (och för Europa även nr 1).

2) En fullständig jämförelse mellan åldersfördelningen i Europa och i de skandinaviska länderna återfinnes i tab. 2 B.

fåtalig, ehuru denna, med den svaga folkökning som här är regel, skulle kunna hålla sig uppe vid vanlig höjd. I de högsta åldrarna finnas alla skäl för att vänta en talrik befolkning; ej blott den långsamma folkökningen talar därför, utan även det förhållande att den starka dödligheten isynnerhet tillhör barndomen. Icke desto mindre utmärkas de hithörande länderna av ett lågt antal åldringar, och skälet kan då ej vara något annat än motsatsen till hvad som nyss är visadt i de skandinaviska länderna ha ledt till det motsatta resultatet. Som denna typ egentligen hör hemma i det sydliga Europa, medan den föregående uteslutande träffas i norra Europa, är icke omöjligt att klimatet här spelar en rol, om ock säkerligen icke den enda.

Typen representeras, såsom antydt är, bäst av Ungarn. Dessutom återfinnes den även i Österrike och Tyskland. I Italien är barndödligheten så stark att den förrycker förhållandet, hvarför detta land icke kan inpassas under någon av huvudtyperna; dock ansluter det sig närmast till denna. Troligen är detsamma förhållandet med Spanien.

Ungarn räknar ej mindre än 362 ‰ av sin befolkning inom åldern under fylda 15 år, mot blott 329 i europeiskt medeltal. Men i åldern 30—70 år har Ungarn endast 363 ‰ mot Europas 386, och i åldern över 70 år endast 15 mot Europas 29[1]).

3. Den *franska* typen tillhör länderna med mycket lågt födelsetal. Härav följer en sådan fåtalighet af barnaårens befolkning, att alla de framskridnare åldersgrupperna bliva jämförelsevis talrika. Denna typ är altså den rena motsatsen till den föregående. Förhållandet är mäst utprägladt i Frankrike, som räknar endast 271 barn på hvarje tusental av sin folkmängd, mot Europas 329, men därimot 441 personer i åldern 30—70 år mot Europas 386, och 44 i åldern över 70 år mot Europas 29. En något liknande åldersfördelning, ehuru ej så skarpt utpräglad, finnes även i Schweiz och Belgien[1]).

Mellan dessa tre hufvudtyper finnas naturligtvis åtskilliga övergångar.

En ålder är hittils icke tagen i betraktande, nämligen *ungdomsåldern* (15—30 år). Detta till följd av det märkliga förhållande som med den samma äger rum, att dess relativa talrikhet i alla länder är en och densamma.

---

1) Tab. 8.

I Europa i dess helhet omfattar denna ålderklass 256 ‰ av hela folkmängden, eller i rundt tal en fjärdedel. Väkslingarna äro icke större än mellan 268 ‰ såsom maximum (Skotland) och 244 ‰ såsom minimum (Frankrike). Möjligen skulle denna skilnad ytterligare minskas, om vi vore i tillfälle att bestämma den *normala* åldersfördelningen med större noggrannhet än som här kunnat ske[1]).

Även om vi gå till så små områden som Sveriges län[2]), vidgas dessa gränser högst obetydligt, och icke alls om vi utesluta det för sina särskildt ovanliga befolkningsförhållanden (i äldre tider mera än nu) utmärkta Jämtland. Detta län sjunker ned ända till 242 ‰. Men i övrigt är minimum 247 (i Kronobärgs län) och maximum 260 (i Blekinge), altså inom de gränser som nyss äro angivna för Europas länder. För Sverige i dess helhet är talet 255 ‰, för Danmark alldeles samma siffra, och för Norge 256; — medeltalet för Europa är, såsom nämdt, 256.

Genom att formulera lagen litet annorlunda skola vi imellertid kunna eliminera bort även dessa små väkslingar. Emedan alla länder inom denna ålder passera vändpunkten, så att de som äga en talrik barnaålder här övergå till en fåtalig medelålder och tvärtom, så kan överalt ett utbyte göras i början och slutet av åldersgruppen 15—35 år, med det resultat att en grupp av 15 åldersår vinnes av konstant storlek. Eller med andra ord:

inom hvarje land är inom åldern från 15 till 35 år att finna en femtonårig åldergrupp, upptagande en fjärdedel av hela befolkningen.

En närmare undersökning, hvartill här icke är tillfälle, skulle kunna upplysa om, huruvida den konstanta gruppen verkligen är femton år, hvartill den här av en händelse blivit bestämd, eller om den möjligen är ett eller annat åldersår längre.

Ingen olikhet i befolkningsförhållandena i övrigt förmår rubba denna lag. I Frankrike finner man, såsom bekant, en mindre talrik befolkning i barnaåldern än i något annat land; — i regierungsbezirket Arnsberg i Vestfalen har man funnit den talrikaste. Arnsberg har 168 ‰ av sin befolkning inom den första åldersklassen (0—5 år), Frankrike endast 93. I åldern över 70 år har Arnsberg

1) Talen i tab. 3 kunna icke göra stora anspråk i detta hänseende med undantag för de skandinaviska länderna. Se anm. till denna tabell. — Störst synes regelbundenheten vara i åldern 20—30 år. 2) Tab. 3.

därimot blott 16 ‰ men Frankrike 44. Men i åldern 20–30 år har Arnsberg 158 ‰ och Frankrike 159.

Naturligtvis hindrar icke denna lag att inom ett och samma land denna åldersgrupp till olika tider väkslar, såsom de andra, efter den af Eilert Sundt upptäckta lagen. Men tager man medeltal för längre tidrymder, så utjämna dessa väkslingar hvarandra. I Sverige har åldern 15—30 år varit högst 275 ‰ (år 1850) och lägst 242 ‰ (år 1830), men medeltalet för perioden 1751—1815 är 252 ‰ och för perioden 1816—1875: 255. Gången av åldersfördelningens historia i vårt land har varit en strävan till förökning i de yngre åldersgrupperna och en förminskning i de äldre, men inom gruppen 15—30 år har funnits den konstanta vändpunkten [1]).

Vi nämnde Eilert Sundts lag. Såsom bekant leddes denne store statistiker under sina forskningar angående giftermålsfrekvensen i Norge till aktpågivande av den omständigheten, att när antalet födde väkslar från det ena året till det andra, så bör en motsvarande väksling kunna spåras även hos åldersgrupperna inom befolkningen, hvilka ju utgöra de suksessiva återstoderna av de resp. kullarna av födde. Och som en fåtalig kull måste giva upphov till en ny, jämförelsevis fåtalig kull, måste motsättningen mellan en period av hög och en period av låg nativitet liksom leva upp igen efter en generation, och om inga nya faktorer tillstöta fortsättes denna ordning orubbad genom tiderna. I Sverige kunna vi, såsom bekant, redan följa denna företeelse under loppet av fyra generationer [2]). I Norge är den ännu starkare utpräglad. I andra länder skall den, enligt Eilert Sundt, näppeligen kunna spåras. Om så verkligen är (hvilket dock till en del kan bero också därpå att det är få länder som äga en tillräckligt noggrann statistik), så kommer den åtminstone att visa sig i framtiden. Den utomordentligt starka nativiteten i nästan hela Europa under större delen av 1870-talet, i förening med den ovanligt låga dödligheten skola icke dröja att visa sitt inflytande. Om ej på annat sätt, hava vi att inimot 20 år härefter vänta oss en utvandring från Europa av en vida större utsträckning än hittills någonsin varit skådad, — så framt i övrigt förhållandena i Europa och Amerika äro någorlunda desamma då som nu. —

1) Tab. 6. 2) En föreställning härom vinnes av tab. 5.

I vårt eget lands och Norges befolkningsförhållanden har, såsom omnämdt är, denna företeelse av ebb och flod inom befolkningens olika åldersgrupper varit av en synnerligen stor betydelse. Nästan de flästa övriga företeelser inom våra befolkningsförhållanden stå i ett närmare eller fjärmare samband med denna. Under sin gång genom tiderna har han dock icke alltid haft samma verkan. Det låter sig icke förnekas att han gick mera obemärkt förbi i äldre tider, medan han i våra dagar har åstadkommit stora rubbningar. Under sådana förhållanden måste det hälsas såsom en glädjande företeelse, att de stora utvandringarna i våra dagar efter all sannolikhet skola medföra den verkan, att vi för framtiden skola vara i det närmaste befriade ifrån honom.

Årtiondet 1751—1760 var en »flodtid», d. v. s. ungdomsåldern intogs då av abnormt talrika kullar. Likväl var äktenskapsfrekvensen då starkare än någonsin. Detsamma gäller om slutet av 1770-talet. Under 1780-talet med dess missväkster och krig blev förhållandet annorlunda. Trängseln blev för stark, äktenskapsfrekvensen sjönk betydligt, och för första gången i vår statistiska historia kan man med visshet spåra en utvandring[1]). Det missnöje och den oro, som redan förut fylde denna tid, blevo visserligen icke stillade genom dessa förhållanden. Men med ingången av 1790-talet inträder en förbättring (i och med krigets upphörande). Nu följde några år av utomordentlig äktenskapsfrekvens, och det höga antalet barnaföderskor i mera framskriden ålder visar att en mängd äktenskap nu ingingos, hvilka under den föregående tiden måst uppskjutas.

Nästa tid av en överflödande talrik ungdomsålder omfattar ungefärligen åren 1811—1825, och nu steg giftermålens antal till en höjd, som icke överträffats annat än under 1750-talet. Såsom en följd härav var även de föddes antal under denna tidrymd ovanligt högt. När man ser huru oerhördt befolkningens särskilda åldersgrupper sedermera svälde ut, när de efterhand intogos av kullarna från dessa år, får man ovilkorligen det intryck att nativiteten då måste hava varit större än någonsin i vårt land. Men detta är likväl icke händelsen. Perioden 1811—1820 överträffas i detta fall av åtskilliga föregående, och perioden 1821—25, som bildar topp-punkten, står betydligt tillbaka åtminstone för åren 1751—1755, om också ej för någon annan tid[2]). Än mindre var

1) Statistisk Tidskrift, h. 67, sid. 7. 2) A) XVIII. Bih. sid. 40.

självfva fruktsamheten anmärkningsvärdt hög[1]); tvärtom var den snarast mindre än vanligt åren 1811—1820, och endast perioden 1821—25 gör även i detta hänseende ett undantag. Anledningar till de höga födelsetalen voro dels den stora talrikheten av människor i giftasvuksen ålder, dels den lätthet hvarmed dessa, till och med i större proportion än vanligt, voro i tillfälle att stifta familj. I Norge tillkom (efter 1815), utom att nyssnämnda båda förhållanden voro ännu skarpare utpräglade än hos oss, även en bestämd höjning av fruktsamheten. Detta förklarar hvarför växlingen i åldersgruppernas numeriska styrka altsedan varit än mera markerad i Norge än i vårt land[2]).

Men om nativiteten i Sverige under åren 1811—1825 också icke var så abnormt större än vanligt, som man av de sedan framträdande verkningarna kunde vara böjd att föreställa sig, så är icke desto mindre fullkomligt sant, att när kullarna av dessa år suksessift genomgingo befolkningens särskilda åldersgrupper, så lyftes hvar och en av dessa i sin ordning till en större höjd än någonsin hvarken förr eller senare varit händelsen[3]). Skälet härtill är det enkla, att aldrig förut en så stor del av de födde bevarats vid liv. Perioden efter 1810 är nämligen också begynnelsen av den hugnesamma förbättring i vårt folks allmänna sundhetstillstånd, hvaråt vi alt sedan ha haft att glädja oss[4]). Men den nedsättning af dödligheten, som då inträdde, kom till stånd genom tvänne lyckliga omständigheter. Den ena var vaksinationens införande, som vid denna tid var fullt genomfördt. Och denna kom i främsta rummet barnaåldern till godo. Den andra omständigheten var den reaktion, som helt naturligt inträdde efter de tunga olycksödena under den föregående tiden; rätt kraftig blev denna reaktion sedan (under åren 1821—25) en bestämd förbättring inträdt även i landets ekonomiska tillstånd. Men alt detta kom också i första rummet barnaåldern till godo. Ty det är väl att märka, huru en stadigblivande nedsättning av dödligheten går för sig. Den ansluter sig fullt till hela den föregående utvecklingen. Den innebär att dödens hand, så att säga lägges något lättare över ett folk än förr. Men det gamla fins ju ännu kvar: de genomgångna lidandena hava lämnat sina spår efter sig, dödens frön äro av län-

1) Tab. 28. 2) Tab. 5. 3) Tab. 4.

4) Förbättringen begynner redan under 1790-talet men häjdas sedan genom krigsåren.

gesedan timade umbäranden och sorger utströdda överalt. Den gamla uppsättningen får en lenare hand över sina sår, men såren finnas där, och nedsättningen i dödligheten kan icke bliva mer än en någotsånär märkbar lindring. Annorlunda med det nya slägtet. Det väkser upp i fred och välstånd och bär icke på gamla lidanden. Inom dess led är det hälsan kan blomstra upp kraftigare än förr. Och i och med att det nya slägtet väkser upp, tager det den större lifskraften med sig från ålder till ålder. Så kommer dödlighetens minskning, begynnande med barnaåren, först småningom att i sin fulla utsträckning nå över till de högre åldrarna. Sådan har också sakernas gång i verkligheten varit hos oss. Vi få anledning att vidare tala härom i det följande[1]). Här påpekas det blott för att giva en föreställning om, huru gynnande alt stälde sig för att av det under tiden närmast efter 1810 födda slägtet hålla vid liv en så ovanligt stor andel, att alla övriga åldrar och äldre kullar icke kunnat mäta sig i antal med de barnskaror som nu väkste upp i Sverige, för att en gång efter naturens ordning intaga den ålder, då det för en hvar av dem gälde att själv skapa sig en framtid. Huru förhållandena då gestaltade sig, är det som vi nu skola övergå till att taga i betraktande.

Under åren 1806—1810 funnos i medeltal i Sverige 183,000 ogifta kvinnor i åldern 20—45 år[2]). På hvarje million av folkmängden kommo altså nära 76,000 sådana kvinnor, enär landets hela inbyggarantal var något mindre än 2 $^{1}/_{2}$ millioner. Tio år därefter (1816—1820) hade det absoluta antalet stigit till 200,000, men som även folkmängden i det hela samtidigt vuksit, så var det relativa talet stegradt blott till 79,000 på hvarje million. Under de båda femårsperioderna 1826—1835 *sjunker* antalet ogifta kvinnor i denna ålder, även absolute taget. Det beräknas för åren 1826—30 blott till 192,000, och för åren 1831—35 visserligen åter till 199,000 men således i alla håndelser ej mer än för femton år sedan. I femton års tid hade denna grupp av folkmängden varit nära nog stationär till antal, under det folkmängden i övrigt befunnit sig i stark tillväkst. Följden blev naturligtvis en relativ tillbakagång för denna grupp. Under de sistnämnda båda femårsperioderna (1826—35) utgjorde den ej fullt 68,000 på hvarje million, mot 79,000 under åren 1816—20. — Antalet ogifte män av motsvarande ålder följde naturligtvis samma lagar för väkslingen.

1) De statistiska bevisen lämnas av tab. 32.

2) Talen i det följande återfinnas i tab. 24.

Se vi nu till äktenskapsfrekvensen under denna tid[1]), så befinnes han under hela tidrymden 1806--1835 ha efter våra nuvarande förhållanden varit mycket hög, i medeltal ungefär sådan som under den föregående tiden alltid varit vanligt, -- åren 1821—1830 väl också något högre.

Under perioden 1836—40 begynte nu barnskarorna från tiden efter 1810 att träda in i den mognare åldern. Genast får alt ett annat utseende. Gruppen av ogifta unga män och kvinnor, som i femton år varit stationär, begynner åter väksa, till en början långsamt, snart med en svindlande fart. Under den nämnda perioden (1836—40) steg kvinnornas antal av denna kategori från 199,000 till 217,000, eller ännu endast *något* mer än som krävdes av den motsvarande folkökningen i det hela. Men nästa femårsperiod springer antalet med ens upp till 250,000, under perioden 1846—50 med ett ytterligare lika starkt språng upp till 282,000 och ändtligen under åren 1851—55 upp till 300,000 fullt. Antalet ogifta kvinnor i giftasvuksen ålder, som i tjugu år hållit sig omkring 200,000, sprang på nya tjugu år upp till 300,000, eller jämt 50 °/₀ mera. På en million inb. räknades under åren 1831—35 ej fullt 68,000, men nu 84,400, det är i det närmaste en fjärdedel mera. Och antalet ogifte unga män hade stigit i samma eller ännu högre proportion. Det hade likaledes i tjugu år hållit sig omkring eller något under 200,000; det hade nu (1851—55) hunnit till 311,000.

Hvad en sådan tillväkst vill säga av den framtidssökande delen av ett lands befolkning, därav lämnar Eilert Sundt en livlig skildring, som vi icke kunna neka oss nöjet att meddela. För att icke betaga intrycket dess friskhet, medtaga vi också en liten föregående utredning, till hvilken skildringen nära ansluter sig. Han skriver[2]):

»Se, vi ere jo vante til at betragte de to ting som hørende sammen, levebrød og giftermål. Det kan vel være at nogen har levebrød og dog ikke tænker på giftermål; omvendt kan det også træffe, at nogen går hen og bestiller lysning og brudevielse o. s. v. uden at have levebrød. Men begge tilfælde ere sjeldnere; for det første kunne vi sætte dem ud av betragtning; indtil videre kunne vi lade den sætning gælde: så mange levebrød — lige så mange giftermål.

Ved denne tale om levebrød og giftermål er det dog kun mændene jeg tænker på, og det kun de mænd, som gifte sig første gang, ungkarlene altså. Ti når en enkemand tager sig en anden eller tredie kone,

1) Talen i det följande återfinnes i tab. 24.

2) I avhandlingen »Om Giftermål i Norge», sid. 129.

så er det jo for det allermeste kun en fortsættelse av den gamle husholdning, der er bygget på det tidligere levebrød.

Når en skipper dør eller et nyt skib skydes på vandet og så en styrmand får skibet at føre, så har han hvad han kalder sit levebrød. Jungmanden kalder det måske allerede sit levebrød, når han får hyre som helbefaren matros. Embedskandidaten kan få ansættelse i et nyt oprettet embede eller i en aftrådt ældre embedsmands sted, og her har han sit levebrød; ligeså er det når kontoristen[1]) opnår at blive lensmand, eller når skoleholder-subjektet får ansættelse ved en omgangsskole eller fast-skole. Når en gårdmand bliver gammel og opgiver sin gård, da kan det være at ældste søn beholder den hele gård, og denne avgiver da kun et levebrød som tilforn; men det kan også være at gården i den forrige brugers tid er så vidt opdyrket og udvidet, eller at hans flere sønner have mod på at foretage sådan opdyrkning selv at det kan gå an for dem at dele den mellem sig i flere brug, og går alt efter forventning så bliver der flere levebrød udaf det ene som var før. En tjenestegut kan af sin husbonde få en nys afdød husmands pladsbrug; han kan også få sig udvist et pladsemne i skoven, sætte sig et hus der og så begynde at bryde ager og rydde eng der rundtomkring; i begge tilfælde håber han at have fundet sig et levebrød. Den bygdeskomager som passer leiligheden efter sin tidligere mesters bortgang og sikrer sig arbeidet i de huse hvor hin år om år holdt folk med skotøi, han overtager på en måde en forgængers levebrød; om den skrædder derimod, som nys kom hjem til bygden med nye snit og moder og derved vandt for sig en ældre og mere gammeldags skrædders fleste og bedste kunder, om ham kunne vi sige at han på en måde deler en andens levebrød. Den mekanikus endelig, som fandt på at indrette et værksted og forsyne folk med nye og nyttige redskaber, som man før ikke vidste af at sige, han skaber sig et nyt levebrød.

Efter sådanne exempler kunne vi nu samle tanken i et og sige, at levebrødene dels arves eller modtages fra en tidligere slægt, dels erhverves, ligesom skabes fra nyt af de nye mænd som fremstå, af den nye slægt som er vokset op.

Dersom nu folkemængden i ett land lange tider igennem steg ganske jævnt, altså også ganske småt i hvert enkelt år, så vilde der jo altid blive noget flere det ene år end det næst foregående, som nåde op i den alder, at de måtte se sig om efter levebrød. Men de allerfleste af disse vilde være i det, som man jo kalder det, heldige tilfælde at kunne tiltræde enten faderens eller en anden forgængers bestilling og næring. Kun de få som der i hvert år var over dette antal, måtte være om sig og søge sig et nyt levebrød, og såsom de, som sagt, kun vilde være få, vilde det ikke falde vanskeligt for dem. Det er også, kan man sige, til landets store fordel at der altid er et vist antal unge og kraftige mænd over det antal som behøves til at overtage den afgående slægts bestilling og arbeide; ti idet disse overtallige folk, som

1) I Sverige: auskultanten eller dylikt.

vi kunde kalde dem, nødes til at anstrænge sig — uden at overanstrænge sig — for at utvide de gamle erhvervskilder eller endog med større kraft og kløgt at åbne nye, så bliver hele landets rigdom overflødigere.

Hvorledes er det nu gåt i vort land i den senere tid?

På årene 1821—30 faldt der 86,639 ægtevielser. Så stort var da også antallet af mandspersoner som giftede sig. Men af disse var der, vil jeg gætte, kun 86 ungkarle af hvert 100[1]), eller i det hele 74,509.

I 1831—40 giftede sig 82,914 mandspersoner og deriblandt af ungkarle efter samme regning . . . . 71,306.

I årene 1841—50 endelig var antallet af ægteviede mænd 103,096 og deriblandt af ungkarle efter virkelig tælling . . 90,131.

Om alle disse personer antage vi, som sagt, at de, forinden de giftede sig, havde fåt sig levebrød. Men i måden hvorpå de fik det, må der have været stor forskjel. I 1831—40 var jo antallet lidet imod de nærmeste 10 år før. Dette stemmer nogenlunde overens med den mærkelige ting, at i 1835 var der virkelig et mindre antal personer i alderen mellem 20 og 30 år, der jo netop er den alder, hvori folk som mest både se sig om efter levebrød og tænke på at stifte familie. Men da antallet var så lidet, så er det jo aldeles rimeligt at antage, at de allerfleste af dem erholdt levebrød og fast stilling ved et slags arv fra en tidligere slægt, så de mindre vare nødte til att bryde sig nye baner ved siden af sine forgængere. Den tilvoksne unge og kraftige befolknings dygtighed og arbeidsomhed måtte mest tages i beslag til at holde afgående næringsdrivende borgeres virksomhed i gang; synderlig utvidelse var der hverken trang eller folkemagt til[2]).

Anderledes var det derimod i 1841—50. Nu var der 90 tusinde som giftede sig og altså, som vi antage, have fundet levebrød, 90 tusinde imod 71 tusinde i de nærmeste 10 år før, en tilvækst som må kaldes overordentlig. Hvorledes er dette gåt til, hvorledes kan det have været muligt? Tingen er i hvert fald mærkværdig; men den skulde i sandhed have været ubegribelig, om vi ikke havde vidst at til samme tid, fra 1835 til 1845, var antallet af unge mænd i alderen 20—30 år forøget fra 82,809 til 116,295. — Af disse sidste 116 tusinde kunne vi forestille os at de 83 tusinde havde samme adgang til at finde levebrød som det lige antal i 1831—40, mest ved arv fra forgængere eller ved en lidet besværlig utvidelse af den tidligere næringsvirksomhed. Men dermed er endnu ikke fundet så mange levebrød som vi så der virkelig var skaffet tilveie, de 90 tusinde nemlig, og så spørges: hvor-

1) Så var nemlig forholdet i årene 1841—45, og der pleier ikke være stor forskjel i dette forhold fra tid til anden.

2) Här tyckes Sundt dock göra sig skyldig till ett felslut. Skilnaden i antal mellan det avgående slägtet och det tillträdande mätes ju ej av skilnaden mellan folkmängden i samma grupp det ena året och det andra: om åldersgruppen 20—30 år är aldrig så fåtalig, är den dock alltid betydligt talrikare än t. eks. åldern 60—70 år, som är det avgående slägtet. Men att denna proportion i alla fall är väkslande, är hvad som här är huvudsak.

fra skriver sig resten? Svar: fra anstrængt arbeide af de overtallige kræfter af hine 116 tusinde unge mænd, anstrængt arbeide af skibstømmermænd og matroser, af fiskere og agerbrydere og tømmerhuggere, af håndværksvende og handelsbetjente og kandidater, kontorister, skolelærer-seminarister o. s. v., tilsammen en hær af omtrent 33 tusinde mænd i fyrigste alder! Forældres gård eller bestilling faldt ikke i hænderne på dem; men de havde selv hænder at virke med, og hvad have de ikke kunnet udrette? De havde lyst og mod i brystet og kløgt i panden, og hvad have ikke de kunnet finde på af nyt?

Mangen øde mark fik nu kende den hakke og spade den fra urolds tid havde ventet på. Mangen møllebæk, som hidtil havde spilt sin kraft, fik nu sin mølle at drive. Mangen fuldvokset furestamme, som allerede måtte frygte for at sygne hen i sin ensomme skov-ørk, blev nu kørt frem og lagt till køl for et nyt skib. De talløse stimer af sild og skreid som så trolig søge ind til vore kyster, fandt nu flere hænders livligere modtagelse, så endog egne love og eget politi måtte søge at forebygge ulemperne af fiskernes trængsel på havet. Så langt jeg har faret i bygderne have bønderne fortalt mig om det betydelige opsving i jordbruget, som i den senere tid skal have fundet sted, og når jeg spurgte efter hvad tid omtrent dette opsving kunde siges at have taget sin begyndelse, viste man mig oftest tilbage omtrent til begyndelsen af det her omhandlede tidsrum, til den tid altså da den fribårne slægt som fra 1815 af fødtes til verden, begynte at tage ved bestyrelsen af både gårdsbrug og alt andet. Disse driftigere bønder have sat flere folk i arbeide, og mange af de unge og kraftige arbeidere måtte desuden ud på veiarbeide — i ganske anden stil end i tidligere dage, et arbeide hvorved mangen mand arbeidede sig selv vakkert frem i verden — for at gjøre det mere fremkommeligt for den travle slægt i landet. — Ja, hvem kan regne op, hvorledes folk vidste at bryde sig nye baner?» —

Nu, det »friska, ansträngda arbetet», utvecklingen av alla näringskällor, det är den ljusa sidan av saken. Den har, som vi alla veta, också en mörk sida, som Eilert Sundt straks efter övergår till. Vi skola dock ej följa honom vid hans skildring av »riften om brødet», en sak som är tillräckligt skildrad ändå i våra dagar. Vi skola blott söka iakttaga, huru saken i verkligheten gestaltade sig hos oss.

När Eilert Sundt här når fram till det slutomdöme om den utomordentliga tillväksten i giftermålens antal, som under 1840-talet förvånade och förskräckte Norges folk, det slutomdöme att de nya äktenskapen väl voro »mange i tal men ikke i forhold» (och därmed hade upptäckt den befolkningsstatistiska lag som bör bära hans namn), så gäller detta omdöme i ännu högre grad om vårt land än om Norge. Ty väl är det sant att giftermålens antal också hos oss ökade sig starkt under 1840-talet, men det förslog

på intet sätt när man ser på den tillökning som samtidigt egde rum i de giftasvuksnes antal. Dittils hade i vanliga fall mot hvarje tusental ogifta kvinnor i åldern mellan 20 och 45 år årligen svarat 100 vigda jungfrur (icke änkor)[1]. Detta tal föll nu under åren 1836—40 med ens till 87, säkerligen den minsta giftermålsfrekvens som dittils varit känd i vårt land[2]. Men dessa år voro ju missväkstår: med 1840-talet inträdde ett vida gynsammare ekonomiskt tillstånd. Men nej, äktenskapsfrekvensen fortfor att sjunka. Åren 1841—45 stanna vid 86 $^0/_{00}$, nästa femårsperiod går ned till 82, och femårsperioden 1851—55 stannar vid 80. Den nästa femårsperioden var en glansperiod i ekonomiskt hänseende, och den medför till sist åter en förhöjning, men dock icke mer än till 88 $^0/_{00}$, d. ä. lika mycket som man tjugu år förut ansåg lågt under en missväkstsperiod.

Klart är att själva den utomordentliga tillväksten av antalet ogifta män och kvinnor under denna tidrymd icke blott beror på dessa kullars ursprungliga talrikhet, utan till en del även därpå att så många nödgades förbliva ogifta, hvilka under andra förhållanden skulle inträdt i äktenskap. Och likaledes är klart att minskningen av äktenskapsfrekvensen i första rummet måste visa sig såsom ett äktenskapens *försenande*. Tusentals unge män, som annars skulle ingått äktenskap t. eks. i åldern 20—25 år, fingo antingen alldeles avstå från tanken på giftermål eller åtminstone uppskjuta därmed till en mera framskriden ålder. Och det visar sig i själva verket också, att äktenskapens så mycket överklagade försenande i vårt land daterar sig just från denna tid. Före 1835 kan detsamma icke skönjas (såsom man kan döma af uppgifterna om barnaföderskornas ålder, hvilka gå tillbaka ända till 1775). När under midten av 1850-talet de förbättrade ekonomiska förhållandena gjorde sig gällande, visar sig också att giftermålen tilltogo starkast i de mera framskridna åldrarna, ett tecken till att många äktenskap nu ingingos som under andra omständigheter skulle ingåtts redan tidigare. Här upprepades i större skala under åren 1856—65 hvad som redan är påpekadt om början av 1790-talet.

Efter 1860 begynner ändtligen »floden» åter att falla[3]; ung-

1) Tab. 24. 2) Det nuvarande medeltalet för Europa är 114.

3) Naturligtvis egentligen: övergå till de högre åldrarna, som ej längre äro av så stor betydenhet för äktenskapsfrekvensen.

domsåldrarne återtaga hastigt sin normala talrikhet; snart sjunka de ned derunder: »ebben» inträder[1]). Men följderna av den förra översvämningen upphöra icke därför. Om än giftermålens antal även under den gynsammaste av de föregående perioderna varit lågt i förhållande till de giftvuksnes antal, så blev det, till följd av de sistnämndes oerhörda talrikhet, långt ifrån obetydligt, utan i och för sig, d. v. s. i förhållande till folkmängden i det hela, ovanligt högt. Under femårsperioden 1846—50 ingingos 123,700 äktenskap, men under perioden 1856—60 146,800, d. ä. 19 % flere. I Jönköpings län, där skilnadeu mellan »ebb och flod» är större än på de flästa andra ställen i vårt land[2]), var stigningen på samma tid från 5,432 till 6,921, d. ä. 27 %, eller på tio år mer än en fjärdedel[3]). Där under 1850-talet rört sig en överflödande talrik ungdom, där finna vi under 1860-talet en ovanlig mängd unga, nyss stiftade familjer. Dessa, hvilkas ekonomiska eksistens ännu icke hunnit bliva tryggad, kämpade först med en i allmänhet tryckt ställning för de flästa av våra näringar under förra hälften av 1860-talet, och stannade slutligen i de svåraste trångmål genom de upprepade missväksterna åren 1866—68. Då är det som den stora utvandringen börjar.

Denna den första stora utvandringen i vårt land var lika litet som den samtida i Norge framkallad av att någon överflödande talrik ungdom trängdes om utvägarne att finna en fast bärgning. Såväl hos oss som i broderlandet voro de åldrar, i hvilka de flästa äktenskapen ingås, numera blivna fåtaligare än vanligt[4]). Hvad som här brast var rent av utvägar att uppehålla livet, det måtte så vara för gammal eller ung. Därför, om också även utvandringen av arbetssökande ungdom dessa år var mycket betydlig, — och till och med den sedermera hos oss stadgade, icke obetydliga utvandringen av unga män och kvinnor till Norge, Danmark och Tyskland räknar sin begynnelse från dessa år, — så utgjordes dock utvandringen i det hela under 1860-talet i mycket högre grad, än som sedan varit händelsen, av familjer[5]).

Mycket upplysande äro här förhållandena i Jönköpings län. Såsom redan är nämndt, är väkslingen i ålderskiassernas styrka

1) Tab. 5—9. 2) Tab. 13. 3) Tab. 43. 4) Tab. 8 och (för Norge) tab. 5 B. 5) Tab. 54. Hvad angår Norge följer samma resultat av de höga andelarna för de yngsta åldersgrupperna; — tab. 62 C.

här större än annorstädes i vårt land, — utanför Västra Sverige, hvars flästa län härutinnan gå ännu vidare[1]). Den sorgliga olycka som övergick Jönköpings län år 1857, då rödsoten rasade värre än den svåraste kolera, tycks dessutom efteråt ha verkat på befolkningsförhållandena nästan så som ett krigsår med därefter följande reaktion. Altnog: giftermålstalet, som förut alltid hållit sig lägre än riksmedeltalet, höjde sig under två femårsperioder efter hvarandra (1856—65) därutöver[2]). I samband härmed intog födelsetalet under denna tidrymd en alldeles analog ställning. Mera även än i övrigt var fallet i vårt land, var altså denna bygd omkring år 1865 uppfyld av nystiftade familjer, i en mängd som som gick utöver hvad till andra tider var vanligt. Och mera än de flästa andra näjder fick, såsom bekant, Småland under dessa år känna missväksternas hårda tyngd. Följden blev att från Jönköpings län utgick en utvandring, hvartill vi aldrig sedermera i någon svensk bygd hava sett ett motstycke, ej ens under de senast förflutna åren, under hvilka likväl utvandringen av 1869 annars har blivit överträffad[3]).

Men med inträdet av lyckligare ekonomiska förhållanden undergick Jönköpings läns ställning i detta hänseende en stor förändring. Efter att under 1860-talet ha intagit första platsen, d. ä. förlorat ett relatift större antal av sina inbyggare än något annat av våra län, sjönk det under 1870-talet ned ända till den tionde platsen[4]). — När den andra stora utvandringen började — med år 1879, — hvilken, såsom snart skall visas, hade sin grund i en altför talrik befolkning i ungdomsåldern, intog Jönköpings län en plats som fullt överensstämde med dess ställning i detta hänseende: visserligen i första ledet, men dock lämnande försteg åt de län i Västra Sverige, där oregelbundenheterna i befolkningens åldersfördelning äro ännu större.

Det är altså icke så litet som talar för, att utvandringen under slutet av 1860-talet var en tillfällighet, framkallad av missväksterna, om än förstärkt genom följderna av de stora vågrörelserna inom befolkningen under 1840- och 1850-talen. Hade den ekonomiska ställningen varit dräglig under 1860-talet, så skulle efter all sannolikhet den stora utvandringsrörelsens början ha låtit vänta på sig ännu en tid, nämligen till inimot slutet av 1870-talet. Men att

1) Tab. 13. 2) Tab. 43 C. 3) Tab. 53. 4) Tab. 42 C.

den icke skulle hava kunnat utestängas längre än till dess, det skulle hava kunnat på statistisk väg förutsägas. Ty *då* började ånyo floden att stiga inom ungdomsåldrarna: det var kullarna av åren 1850—1865 som nu närmade sig den mognare åldern, talrikare än händelsen varit sedan kullarna av 1820—1835. Det skådespel som Eilert Sundt så livligt skildrat från 1840-talet, närmade sig åter, i en ny upplaga. Men denna gång var en ny utväg öppnad. I stället för att trängas med hvarandra i det gamla fäderneslandet, ilade de unga i tusental och hundratusental ut till det land där ännu rum fins för en man att armbåga sig fram i världen, det land där ännu möjlighet gives att skapa sig ett oberoende, som av många omständigheter blir alt svårare att tillkämpa sig i Sverige och Norge, — till det stora Amerika.

Att något sådant förestod, låter sig, som sagdt, mycket väl anas vid en blick på befolkningens åldersfördelning år 1875. I vårt land var detta år åldersgruppen 15—20 år 6 % och åldersgruppen 10—15 år 7 % talrikare än de borde vara[1]). I Norge var detta fallet med alla de tre grupperna från det 10:de till det 25:te levnadsåret, nämligen gruppen 10—15 år 5·4 %, gruppen 15—20 år 8·0 och gruppen 20—25 år 2·5 %[2]). Fem år efteråt, eller år 1880, skulle dessa kullar utgöra i Sverige åldersgruppen 15—25 år och i Norge 15—30 år, — just den egentliga utvandringsåldern.

Måhända skall någon, vid tanken på den oöverskådliga massan av utvandrare, tycka att de små avvikelser som här uppgivits, äro altför obetydliga att kunna förklara en så storartad företeelse. Men att så mycket väl kan vara händelsen, låter sig lätt med siffror bevisa.

Tagom för eksempel åldersgruppen 15—20 årige af Norges befolkning år 1875. Han var, såsom sagdt, 8 % talrikare än han normalt borde vara. År 1880, då han hunnit åldern 20—25 år, torde han väl fortfarande ha varit omkring 8 % för talrik, emedan utvandringen 1876—80 var jämförelsevis mindre betydlig; men låt vara en nedsättning till 7 %. År 1885 borde han då även vara 7 % över pari, om *ingen* utvandring komme imellan 1881—85. Men alt detta gäller under förutsättning av att folkmängden av alla åldrar tillsammantagna under tiden såsom vanligt tilltager med 5 à 6 % för hvarje femårsperiod; skulle genom någon omstän-

1) Tab. 9. 2) Tab. 12 B.

dighet hela folkökningen 1881—85 utebliva, men den åldersgrupp hvarom nu är fråga, oberörd av alt detta gå sin egen gång, så skulle han år 1885 ej längre vara blott 7 % över medelmåttan utan 12 à 13 %.

Med andra ord: upphör all folkökning i Norge åren 1881—85, så skall åldersklassen 20—25 år[1]) kunna mista 12 % av sin numerär utan att därför relatift sänkas mer, än att han skall komma att intaga sin normala andel av folkmängden.

Men detta är just hvad som synes vara på väg att förverkligas. Det synes verkligen som om Norges folkmängd, till följd av utvandringen, skall vid 1885 års slut vara ganska obetydligt större än vid 1880 års. Kanske dock så mycket som ett par prosent. Åldersklassen 20—25 år[1]) tål altså vid en förlust under dessa år av åtminstone 10 %. Huru stor förlust har den då hittils lidit? Tab. 57 B upplyser att utvandringen inom denna ålder år 1881 var nära 3½ % och år 1882 nära 4 %. Dessa utvandringstal äro de högsta som något år och inom någon åldersgrupp ännu förekommit vare sig i Norge eller Sverige. Såsom synes är förlusten för båda åren tillsammans dock ej mera än 7·2 %. År 1883 torde hava medfört en ytterligare utvandring av omkring 3 %. Vid detta års slut skulle altså 10 % vara fylda, och åldersgruppen i fråga hava intagit sin normala ställning. En ytterligare utvandring under åren 1884 och 1885 skulle altså sänka honom under pari, men såsom bekant har utvandringen nu redan (1884) visat tydliga tecken till avtagande.

Låt oss så taga ett eksempel från Sverige. Vi kunna här välja ett som gives vid handen av tab. 5. Medelfolkmängden i åldern 20—30 år uppgives där för åren 1876—80 till 700,000 människor, eller på hvarje tusental av befolkningen 156. Normala andelen för denna ålder är 162 ‰ (enl. tab. 2). Antag så att Sveriges hela medelfolkmängd 1881—85 blir 2 % större än 1876—80, — så ungefär tycks nämligen förhållandet komma att ställa sig. Medelfolkmängden inom åldern 20—30 år kräver altså en tillväxt, först av ungefär 4 % för att komma upp till sin normala höjd, vidare av 2 % för att hålla jämna steg med folkökningen i det hela; summa 6 %. Från 700,000 bör han altså stiga till 742,000, eller i rundt tal 740,000. Men nu visar tab. 5 att han i verkligheten, om ej utvandringen komme imellan, skulle stiga ej blott

1) Egentligare uttryckt: femårskullen av 1856—60.

till 740,000 utan till 820,000. Med andra ord: 80,000 människor skulle denna ålder kunna förlora genom utvandring utan att därför lida någon relativ minskning. Huru har nu saken i verkligheten gestaltat sig? Så vidt man hittils känner, har hela förlusten under åren 1881—83 omfattat omkring 130,000 människor, men synes nu bliva något mindre. Antag 20,000 för hvartdera av femårsperiodens båda återstående år, så blir hela summan 170,000 personer. Därav kunna 43 % anses tillhöra åldern 20—30 år[1]), altså omkring 73,000 personer, hvartill dock böra läggas några några tusental, som samma kullar måste antagas hava förlorat genom utvandring redan före 1880, kanske 10- à 20,000, — tag 17,000, så blir hela förlusten jämnt 90,000. Medelfolkmängden i åldern 20—30 år skulle åren 1881—85 altså komma att utgöra icke 820,000 utan 730,000; och, såsom är visadt här ovan: normalt kräves att den skulle vara 740,000. Skilnaden är icke större än att andelen av hela folkmängden skulle bliva 159 ‰ i stället för normalt 162 ‰.

Det visar sig altså att utvandringen under dessa sista år har åstadkommit föga mer än att stryka bort den råge, som låg över ungdomsålderns befolkning. Denna uppgift har utvandringen nu fylt. Och därmed har han utfört något som skall lända vårt folk till stor båtnad. Han har för alltid befriat oss från de våldsamma omkastningarna i våra befolkningsförhållanden, som hittils vållat den skandinaviska halvöns folk så många trångmål. För framtiden kunna vi vänta en mera lugn och jämn folkökning, om ock till en början, så länge utvandringen fortfar, en långsam.

Altsammans till dess kanske nya landsolyckor med därpå följande ny uppblomstring av liv skapa en ny böljegång. Men den gamla åtminstone är nu övervunnen. —

Vi sågo imellertid att blott 43 % av utvandringen togos från den verkligt övertaliga åldersgruppen av folkmängden. Mera än hälften togs altså från åldrar som icke äro överflödigt talrika. Och dessutom: mot hvarje hundratal kvinnor som utvandra, svara 125 à 130 män; — och kvinnornas övertalighet är redan så stor i vårt land. Måste icke utvandringen således ändock även åstadkomma stora rubbningar inom befolkningen, och av hvad omfattning och betydelse äro dessa? Svaren härpå skola, så vidt sig göra låter, lämnas i det följande.

---

1) = förhållandet 1871—80.

II.

Att utvandringen skulle kunna vara i stånd att utöva ett verkligt störande inflytande på befolkningsförhållandena, beror därpå att han hämtar sina bidrag i oproportionerligt hög grad från vissa åldrar av befolkningen och lämnar andra jämförelsevis orörda. Vore icke detta fallet, skulle hela företeelsen kunna gå ganska obemärkt förbi. Följden skulle då blott bliva densamma som av en jämn förhöjning i alla åldrar av dödligheten, altså en långsammare folkökning. Med undantag av den regelbundna och jämförelsevis begränsade inverkan som detta skulle medföra på befolkningens åldersfördelning (hvarom är taladt sid. 44), skulle befolkningsrörelsen tämligen ostördt gå sin gamla gång. Hos oss skulle detta vara detsamma som en reaktion mot det inflytande, som dödlighetens jämna avtagande utövat under de sista båda mansåldrarna, hvilket i enlighet med hvad ovan (sid. 44) är visadt, har medfört en småningom skeende tillväkst av de yngre åldersgrupperna och ett avtagande av de högre. (Att så verkligen varit utvecklingens gång i Sverige, synes ganska tydligt av tab. 6). En regelbundet fördelad utvandring, som återförde folkökningen till dess gamla, lägre belopp, skulle då åter föra oss till den åldersfördelning som var den vanligaste under förra århundradet, hvilken för övrigt endast lindrigt avviker från den nuvarande.

Nu är imellertid, såsom bekant, verkliga förhållandet att utvandringen griper mycket olika in i olika åldrar. Under årtiondet 1871—80[1]) var för folkmängden i det hela intensiteten sådan att på hvarje tiotusental inbyggare årligen utvandrade **34**. Men i åldern 0—15 år var motsvarande tal (»utvandringstalet») blott 19 utvandrare, i åldern 15—20 år därimot 50, i åldern 20—25 år 106, i åldern 25—30 år 86, i åldern 30—35 år 50, i åldern 35—40 år 31, i åldern 40—50 år 17, och i åldrarna över 50 år: 9.

I Norge var utvandringstalet under samma årtionde[2]) för befolkningen i det hela **47** $^0/_{000}$ (= på tiotusen), i åldern 0—15 år blott 33, i åldern 15—20 år därimot 56, i åldern 20—25 år 111, i åldern 25—30 år 87, i åldern 30—35 år 64, i åldern 35—40 år 45, i åldern 40—50 år 30, samt i åldern över 50 år: 17.

Nu är tydligt, att om befolkningen i det hela årligen förlorar t. eks. 34 $^0/_{000}$, så kan en hvar åldersgrupp förlora lika mycket

1) Tab. 55 B och 57. 2) Tab. 56.

utan att dess proportion till hela folkmängden därigenom rubbas; men förlorar någon ålders klass mera, så kommer hans relativa betydenhet att avtaga, förlorar någon åter mindre så kommer hans betydenhet att stiga.

I Sverige är det, som synes, åldrarna från det 15:de till det 35:te levnadsåret som förlora mera än som det samfälda medeltalet angiver, medan därimot åldrarna under det 15:de och över det 35:te året förlora mindre. — I Norge är förhållandet fullständigt detsamma.

Närmaste följden av utvandringen blir således att åldersgruppen 15—35 år går tillbaka i numerisk betydenhet, medan grupperna 0—15 år och över 35 år gå framåt.

Men härav är först och främst klart, att när åldersgruppen 15—30 eller 35 år är för talrik, hvilket ju periodvis är händelsen i Sverige och Norge, så är utvandringen ett medel att häva detta, och ett medel som utför sitt värv så noggrant att något bättre svårligen kan önskas.

Om utvandringen sedan upphör när hvarje grupp åter har intagit sin normala ställning, så fortsättes naturligtvis befolkningsrörelsens gång så som om ingenting hade händt. Men om utvandringen icke upphör utan fortsätter lika fullt, kan den icke då medföra betänkliga rubbningar i befolkningens åldersfördelning?

Första frågan härvidlag blir naturligtvis den, huruvida utvandringen i så fall fortfarande skulle hemta de största bidragen från åldrarna 15—35 år, fastän dessa ej längre skulle hava något överflöd att avstå.

Svaret blir att så verkligen fortfarande skulle bli förhållandet.

Väl är sant att dessa åldrars bidrag ej mera skulle bli *fullt* så oproportionerligt stort som förut. Därpå hava vi en bestämd ärfarenhet såsom bevis. De nyss anförda utvandringstalen voro från 1870-talet, under hvilket ungdomsåldern tenderade till att bli överväldigande talrik[1]) Se vi nu till 1860-talet, under hvilket ungdomsåldern aldeles icke överflödade, och jämföra bägge årtiondena[2]), så visar sig att medan utvandringstalet i det hela var blott en tiondel större under 1870-talet, var det i åldern 15—20 år nära en tredjedel större, i åldern 20—25 år inimot hälften större och i åldern 25—30 år åter nära en tredjedel större. — I Norge, där vi kunna jämföra de båda femårsperioderna 1866—70 och 1876—

1) Tab. 5 kol. 3. 2) Tab. 55 B.

80[1]), visar sig att medan utvandringstalet i det hela var jämnt hälften så stort, eller 50 %, under den sistnämnda femårsperioden mot under den förstnämnda, uppgick det i åldern 15—20 år till omkr. 55 %, i åldern 20—25 år till omkr. 75 % och i åldern 25—30 år till omkr. 60 %. — Eller med ett mindre noggrant men lättfattligare sätt att uttrycka saken: under 1870-talet föllo 66 ½ % av utvandrarna inom åldern 15—35 år i Sverige[2]), men under 1860-talet blott 58 ½ %; i Norge[3]) voro motsvarande tal för åren 1876—80 över 60 % men för åren 1866—70 ej fullt 47 %.

Men trots alt detta var utvandringen dock även under 1860-talet vida starkast i ungdomsåldern. Utvandringstalen 1861—70 voro i Sverige[4]): för hela folkmängden **30 ‱**, i åldern 0—15 år 21, i åldern 15—20 år 38, i åldern 20—25 år 75, i åldern 25—30 år 66, i åldern 30—35 år 44, i åldern 35—40 år 29, i åldern 40—50 år 19 och i åldern över 50 år: 7 ‱. Altså åldrarna 15—35 år *över* medeltalet, men alla övriga *under*, — alldeles såsom under 1870-talet. — I Norge voro utvandringstalen under femårsperioden 1866—70[5]): för hela folkmängden **86 ‱**, i åldern 0—15 år 76, i åldern 15—20 år 95, i åldern 20—25 år 157, i åldern 25—30 år 150, i åldern 30—35 år 125, i åldern 35—40 år 96, i åldern 40—50 år 67, och i åldern över 50 år: **34 ‱**. Vi finna alt framgent de vanliga grupperna, 15—35 år, över medeltalet; här tillkommer dessutom gruppen 35—40 år, om hvilken ock tab. 12 B upplyser att han år 1865 var abnormt talrikt representerad inom Norges folkmängd.

Altså: utvandringslusten härjar *alltid* starkast inom åldern 15—35 år, denna må i och för sig vara talrik eller fåtalig. Och det är ju naturligen självklart att så måste vara händelsen. Utvandringen må framtvingas av hvilka orsaker som hälst: att lämna hus och hem och bryta sig en fullständigt ny bana i ett främmande land, måste alltid vara något som ligger närmare tillhands för ungdomen än för den mera mognade mannen, som ju ock i regeln har mera som binder honom vid det gamla.

Härmed öppnar sig då möjligheten för att ett land kan genom utvandringen förlora en så stor del av sin ungdom, att den andel av arbetet som denna grupp av befolkningen har att utföra till det gemensamma bästa, ej längre skulle kunna uppehållas som sig bör.

1) Tab. 56 B. 2) Tab. 55 A. 3) Tab. 56 C. 4) Tab. 55 B. 5) Tab. 56 B.

Har denna möjlighet ännu hos oss någon gång övergått till verklighet, så skulle det hava varit omkring år 1870, — omedelbart efter en oerhörd utvandring, som kommit till stånd i trots av att ungdomsåldern redan på förhand var fåtaligare än vanligt. Det är därför av intresse att undersöka huru med åldersfördelningen detta år förhöll sig. Och som utvandringen dessa år var ojämförligt starkast i Jönköpings län, böra förhållandena därstädes vara särskildt upplysande. I tab. 14 B lämnas därför en framställning av åldersfördelningen vid 1870-års folkräkning, såväl för vårt land i dess helhet som för Jönköpings län.

Det visar sig då, att åldersgruppen 15—30 år, som i normala fall omfattar i Sverige 255 ‰ av hela folkmängden och särskildt i Jönköpings län 247 ‰, år 1870 omfattade blott 242 ‰ i hela riket och i Jönköpings län blott 216 (!). Underlägsenheten mot vanligt uppgick för hela riket till 13 ‰ och särskildt för Jönköpings län till 31 ‰.

Härvid är dock först att märka, att hela denna underlägsenhet ej får skrivas på utvandringens räkning. Vi hava många gånger betonat, att även om utvandringen uteblivit, så skulle denna grupp av folkmängden i alla fall hava varit tämligen fåtalig år 1870. *Huru* talrik han då skulle ha varit, är icke så lätt att säga, men tab. 10 lämnar dock en möjlighet att göra en approksimering. Enligt denna[1]) skulle ålderstalet (15—30) i Sverige år 1870 ha uppgått till 246 ‰, mot i vanliga fall 255. Underlägsenhet altså 9 ‰. För Jönköpings län kunna vi, med fäst avseende på de stora väkslingarna i detta läns åldersfördelning, trygt höja detta t. eks. till 15 ‰. Här skulle altså ifrågavarande ålderstal år 1870 ha utgjort 232 ‰. I verkligheten uppgingo nu dessa tal, såsom ovan är nämndt, för hela riket till 242 ‰ och för länet till 216 ‰. Resultatet är altså:

att utvandringen 1866—70 i Sverige nedsatte ungdomsålderns andel av befolkningen från 246 till 242 ‰, eller med 4 ‰ (!), och i Jönköpings län särskildt från 232 till 216, eller med 16 ‰.

Hvad som här i första rummet slår med överraskning är väl den nästan försvinnande obetydligheten av det inflytande som en

---

1) Tillvägagångssättet har varit detsamma som vid upprättandet av tab. 11, hvarom se anmärkningarna till denna tabell.

så jättelik utvandring förmådde åstadkomma för vårt land i dess helhet, till och med under omständigheter, som särskildt underlättade en rubbning av största möjliga omfattning. Men innan vi övergå till att lämna ett par antydningar till förklaring av detta märkliga fenomen, hava vi att fästa oss vid, huruvida överhuvud åldersfördelningen av 1870 var av oroande art, eller om vi kunna finna dess motstycke från någon äldre tid.

Att proportionen för vårt land i dess helhet skulle vara bekymmersam, göres ju osannolikt redan därav, att den så högst obetydligt avviker från det resultat som varit att vänta även om ingen utvandring trädt störande imellan. I verkligheten visar sig också[1]), att åldersklassen 15—30-årige redan en gång förut har varit lika fåtalig som år 1870. Detta inträffade år 1830, då denna åldersgrupp inneslöt kullarna av olycksåren 1800—1810. Då uppgick ålderstalet (15—30) likaledes blott till 242 $^0/_{00}$, och taga vi en decimal med, får året 1870 till och med försteget, med 242·1 mot 241·6. — Alla dessa differenser röra sig ju i så små tal, att det icke går an att tillskriva dem någon allvarligare betydelse.

Något annorlunda ställer sig saken, om vi inskränka betraktelsen till den enstaka bygd som här blivit behandlad, nämligen Jönköpings län. En nedsättning från 232 till 216, och överhuvud en talrikhet hos denna ålder av endast 216 $^0/_{00}$ är verkligen, så vidt vi veta, något hittils okändt. Men härvid äro tre omständigheter att taga i betraktande. Först att det i det hela är av mindre betydelse om en eller annan enstaka bygd skulle komma att för ett ögonblick få ärfara ett tomrum, så länge landet i sin helhet har en tillräckligt talrik ungdom; ty den lokala bristen skall då helt naturligt snart fyllas genom omflyttningen. Vidare att till och med ett så lågt tal som 216 $^0/_{00}$ ej står alldeles eksempellöst inom den ifrågavarande bygden själv, i det Jönköpings läns ungdomsbefolkning redan vid ett tillfälle, nämligen år 1825, således långt före någon utvandring, tycks ha uppgått till endast 220 à 225 $^0/_{00}$. Och ändtligen att denna brist år 1870, av orsaker till hvilka vi straks skola övergå, visar sig vara av rent tillfällig natur: de desimerade åldersklasserna fyldes hastigt av yngre, av utvandringen ännu nästan oberörda kullar, till en del av utomordentlig talrikhet; och trots

---

1) Tab 6.

en fortgående, betydande utvandring hade Jönköpings län vid nästa folkräkning (år 1880) ej blott hunnit få tomrummet uppfyldt, utan dess ungdomsbefolkning var liksom i det övriga riket bliven talrikare än vanligt: ålderstalet (15—30) var höjdt till 250 ‰, — 34 ‰ mer än ett årtionde förut, och 3 ‰ mer än för länet normalt (247 ‰). De av utvandringen så svårt härjade kullarna hade nu övergått till högre åldrar; den gapande luckan återfinnes ej längre inom åldersgruppen 15—30 år utan i gruppen 30—50 år, och så småningom skall hon vandra högre och högre upp på åldersskalan, för att, när hon nått livets gräns, försvinna för alltid.

Vi ha ändtligen att övergå till förklarandet av den oväntade omständigheten, att för vårt land i dess helhet sänkningen av ungdomsålderns relativa talrikhet verkligen blev så obetydlig som nyss visade sig vara fallet. Delvis är denna förklaring mycket enkel, i det densamma endast består uti att hänvisa till ett annat faktum, som likasom utvandringen framkallades av missväksterna och nöden, nämligen den stora minskningen av de föddes antal. Härigenom blev den naturliga följden att åldersgruppen 0—5-årige, som år 1865 uppnått det ovanligt höga ålderstalet 132 ‰, nu började sjunka, och sänkningen blev så betydlig att samma åldersgrupp år 1870 ej ens upptog fullt 118 ‰ av befolkningen[1]). Redan härigenom måste alla äldre, redan befintliga kullars ålderstal komma att höjas, och hvad gruppen 15—30-årige beträffar medförde detta förhållande en höjning av 4 ‰. Utan detta skulle ålderstalet (15—30) år 1870 altså uppgått endast till 238 ‰, i stället för 242, och bristen mot det beräknade talet skulle blivit 8 ‰ i stället för 4. Skilnaden kan fortfarande anses ringa, — och är så också; det är i själva verket en glädjande omständighet som vi här kunna konstatera: att utvandringens inflytande varit jämförelsevis ganska obetydligt. I och för sig är nedsättningen av ungdomsålderns talrikhet visserligen icke alldeles obetydlig, ty 8 ‰ av folkmängden motsvarade ju nära 34,000 människor.

Men vi hava hittils inskränkt oss till Sverige. I Norge veta vi ju att trakter finnas, mot hvilkas utvandringstal till och med Jönköpings läns nedsjunka till obetydligheter: vi hava t. eks. Valdersdalen, som endast eger omkring 20,000 inb. men som på mindre än tretio år avlämnat bortåt 11,000 utvandrare (!)[2]); vi hava Sogn, hvars inre bygder under ett årtionde avlämnade 19 % och under

1) Tab. 6. 2) Tab. 70 C.

nästa årtionde 26 à 27 % av sin folkmängd[1]), således på tjugu år mer än 45 %! Huru månde i dessa trakter befolkningens åldersfördelning gestalta sig? Måste man ej vänta sig att möta ett skådespel av den ohjälpligaste förvirring?

Svaret lämnas av tab. 22 och är överraskande nog. Vi trotsa hvem som helst att i dessa regelbundna talserier spåra någon alt förryckande utvandring. *En* följd av utvandringen, om hvilken vi i det följande skola tala, visar sig nog ganska tydligt, nämligen den hastiga höjningen av de högsta åldrarnas relativa talrikhet; men ser man hän till övriga åldersgrupper, så söker man alldeles fåfängt efter några mera utpräglade abnormiteter. Hålla vi oss till den känsligaste gruppen, ungdomsåldern, — om hvilken vi veta att den bör utgöra ungefär en fjärdedel av hela folkmängden, — så finnes han i Valders upptaga, år 1855: 249 ‰, år 1865: 242 och år 1875: 253 ‰; i Sogn, år 1855: 256 ‰, år 1865: 246 och år 1875: 242 ‰. — Barndomsåldern (0—15 år) växlar i Valders mellan 379 och 357 ‰ (i hela riket normalt 349), och i Sogn till och med blott mellan 359 ‰ och 350. Den medelålders befolkningen är visserligen tämligen fåtalig i Valders, där åldersgruppen 30—65 år upptager blott 307 à 319 ‰ mot 334 i hela riket, men detta förklaras av de ovanligt höga talen för barndomsåldern, och växlingarne äro för övrigt högst obetydliga. I Sogn var den medelålders befolkningen år 1855 alldeles normalt talrik; sedan dess har väl en sänkning regelbundet fortgått, men densamma har likväl ännu år 1875 ej hunnit längre ned än till 320 ‰, hvilket ej kan betraktas såsom oroande, när den normala rikssiffran, såsom sagdt, ej är högre än 334.

När man ser huru i Jönköpings län utvandringen på fem år lyckades nedtrycka ungdomsålderns andel av folkmängden ända till 216 ‰, så förefaller det visserligen besynnerligt att den vida långvarigare och starkare utvandringen i Valders och Sogn knapt synes ha haft något störande inflytande alls. Förklaringen torde ligga däruti att i de båda norska bygderna utflyttningen har hunnit bliva en *konstant* faktor uti befolkningsrörelsen, och övriga förhållanden ha småningom grupperat sig därefter. Ett nytt »jämvigtsläge» är funnet, i hvars konstituerande utom de äldre faktorerna även ingår den nya, eller utvandringen, — och så har alt åter begynt sin jämna, regelbundna gång. Härigenom förklaras

1) Tab. 75 A.

det märkliga förhållandet att åldersfördelningen i Valders och Sogn *numera* varierar högst obetydligt från år till annat.

Men härigenom är visserligen endast hälften av frågan besvarad. Man kan förstå att åldersfördelningen i utvandringsbygderna så småningom skall kunna antaga en konstant karaktär, men det högst märkvärdiga förhållandet återstår oförklaradt, att denna nyvunna åldersfördelning så ringa avviker från den som man är van att finna i bygder, hvilka icke avlämna någon utvandring. Denna fråga är av så stor betydelse, att vi här skola ägna henne all den uppmärksamhet och den belysning, som det oss tillgängliga materialet tillåter.

När väl uppmärksamheten på faktum är väckt, finner man snart nog, rent teoretiskt taget, att verkligen utvandringens inflytande på en befolknings åldersfördelning måste vara av en mycket maktlös art. Till en början måste naturligtvis ungdomsåldern bliva fåtalig. Men därav följer omedelbart också en motsvarande förminskning av nativiteten, och således även en minskning av de yngsta åldersgruppernas talrikhet. Barnaåldern måste alltid förbliva proportionel till ungdoms- och den första medelåldern. Inom kort tid skall altså ställningen vara den, att befolkningens *älsta* grupper skola vara oproportionerligt talrika (ty dessa beröras ju knapt av utvandringen och bibehålla sitt antal, medan övriga åldrar desimeras); alla andra grupper skola till hvarandra intaga sin normala ställning. Och som de älsta grupperna i alla händelser utgöra blott en liten bråkdel av befolkningen, så blir snart nog hela åldersfördelningen nästan fullständigt normal. I och med detsamma blir också nativitetsbeloppet igen det normala: alt blir som förut; snart skall knapt ett spår mera vitna om, att en bygd kanske på ett årtionde avlämnat en fjärdedel av sin befolkning.

Det skulle altså endast vara utvandringens första uppträdande som verkar störande; blir han sedan beståndande, utan altför stora väkslingar, så är han om ett par årtionden assimilerad såsom en regelbundet verkande faktor i folkmängdens organism och förråder ej vidare sin tillvaro genom några rubbningar.

Kunna några fakta uppletas som bestyrka, att någon bygd finnes i hvilken verkligen en sådan utveckling försiggått, och hunnit det stadium att åldersfördelningen återvunnit sin normala karaktär? — Vi hänvisa ånyo till Valders och Sogn (i tab. 22). Det kan icke förnekas, att den åldersfördelning som där möter, måste

kallas normal, åtminstone från den synpunkten att han ej företer de abnormiteter som man skulle vänta framkallade av utvandringen, och man kan anföra åtskilligt som talar för, att gången av utvecklingen i dessa bygder verkligen har varit den här ovan beskrivna. Huvudfrågan blir tydligen den, huruvida det kan bevisas att födelsetalet förbliver konstant, även under den svåraste utvandring; ty på födelsetalets belopp är det ju som överhuvud hela åldersfördelningen beror, och särskildt den företeelse inom densamma som här är i fråga[1]). I Norge finnas flere bygder, där mass-utvandringen redan är en mansålder gammal, och äldre; där finnas också bygder där han helt nyligen har gjort sitt inträde. Här är altså ett godt tillfälle till denna frågas studerande. Materialet härför lämnas av tab. 75.

Tab. 75 A innehåller födelsetalen för Norges olika bygder under de båda årtiondena 1856—65 och 1866—75. Sistnämnda årtionde var en tid av synnerligen stark utvandring, det förstnämnda därimot en period av ringa utvandring (efter våra tiders förhållanden). Under sådana omständigheter är mycket förklarligt att födelsetalet för hela Norge befinnes från den första perioden till den andra ha sjunkit, från 32·6 ‰ till 30·0 ‰. Denna sänkning beror nu långt ifrån uteslutande, ja ej ens till största delen, på utvandringen, utan dess förnämsta orsaker äro dels (organiska) förändringar i befolkningens åldersfördelning, dels det ekonomiska betrycket. Även i trakter där utvandringen icke fått insteg, har man således att vänta en minskning av födelsetalet under dessa år. Det blir altså att skilja mellan en större minskning och en mindre, och då lämpar sig bäst att såsom mått på minskningen begagna den som i medeltal har ägt rum för hela riket. I de stora utvandringsbygderna bör minskningen vara ännu större än detta medeltal, i de från utvandringen mer förskonade bygderna därimot mindre. Alt detta framställer sig lättast överskådligt om man för hvartdera årtiondet sätter hela rikets födelsetal = 100 och så beräknar de särskilda distriktens tal i proportion. De tal som så uppkommit ha vi kallat födelsetalens *lägen* (näml. i förhållande till rikmedeltalet), och de återfinnas i tab. 75 B. En sänkning i »läget» utvisar en större minskning av födelsetalet än som för riket i dess helhet har

---

1) Födelsetalet = årliga antalet födde i proportion till *hela* folkmängden (av alla åldrar).

varit händelsen, en höjning av läget åter en mindre minskning eller kanske till och med en ökning.

En sänkning af födelsetalets läge är altså hvad vi hava att vänta hos de stora utvandringsbygderna. Låt oss då se huru därmed i verkligheten förhåller sig (tab. 75 B).

Av de tjugu provstien i Norge, i hvilka utflyttningen under åren 1866—75 var störst, finna vi födelsetalets läge hava sjunkit i 16, med högst 15 % (från 110 till 95, i Øvre Romerike), och minst 1 % (i Søndre Gudbrandsdalen och Ringerike). Därimot har det stigit i fyra provstien, nämligen i Midtre Sogn med 8 % (från 93 till 101), i Søndre Søndhordland med 4 % samt i Indre Sogn och Ryfylke med hvardera 2 %.

Alla dessa fyra provstien som göra undantag, befinnas nu vara *gamla* utvandringsbygder. Se vi på utflyttningstalen för den närmast föregående perioden (1856—65), finna vi att Ryfylke till och med då hade *större* utflyttning än under den ifrågavarande perioden (1866—75), — så litet var den stora förlusten *här* någon nyhet. I de båda provstierna i Sogn var utflyttningen redan åren 1856—65 större än i någon annan bygd i Norge. I Søndre Søndhordland är motsättningen mellan de båda perioderna något större (förlustens tal ökades från 9·3 till 15·5 ‰), men i alla fall obetydlig mot på de flästa övriga ställen under denna tid; — för hela riket var ju förlusten i det närmaste fyra gånger större under den ena perioden än under den andra. — I alla dessa bygder är massutvandringen altså åtminstone så gammal som från 1850-talet. (I Sogn började den, — såsom tab. 73 antyder, — redan under 1840-talet). Därför är det som dess inflytanda också numera är alldeles assimileradt. Midtre Sogns provsti lämnade en utvandring som var mer än fyra gånger större än medeltalet för riket (25·6 ‰ mot 6·2) och som inom alla Norges 83 provstien överträffades blott av Indre Sogns och Øvre Romerikes; men medan hela rikets födelsetal sjönk från 32·6 till 30·0 ‰, *steg* Midtre Sogns från 30·3 till 30·4 ‰, eller med andra ord: födelsetalet i denna bygd var blivet konstant.

Men låt oss så övergå till de övriga 16 provstierna, i hvilka ju födelsetalets läge verkligen har sjunkit. Vi fördela dem i tvänne grupper, och räkna till den första gruppen alla hvilkas förlust under åren 1866—75 icke nådde till dubbelt mot under föregående årtionde, — till den andra gruppen åter de provstien i hvilka språnget mellan de båda perioderna är större. Till första gruppen

komma att höra fem provstien (Valders, Søndre Gudbrandsdalen, Ringerike och de båda provstierna i Øvre Telemarken). I alla dessa finnes födelsetalets läge ha sjunkit ganska obetydligt, från 1 till högst 5 %. De ansluta sig altså närmast till de fyra provstien som blivit behandlade här ovan. I de övriga älva provstierna därimot, där utflyttningen hade nått en utsträckning som mer än dubbelt övergick hvad man förut inom bygden var van vid, där var sänkningen af födelsetalets läge ingenstädes mindre än 6 %, och i Nordre Jarlsberg och Mellem-Borgesyssel var den 11 %, i Solør og Odalen 14 och i Øvre Romerike 15 %. Det sista är maximum av sänkning för något provsti i hela Norge.

Att Øvre Romerike kommer aldra sist, är, som vi lätt finna, icke någon tillfällighet. Ty ingenstädes var språnget så starkt som just där. Under åren 1856—65 intog denna bygd en tämligen reserverad ställning (förlust 4·0 ‰); under ifrågavarande period blev förlusten mer än seksfaldigad, och Øvre Romerike övergick med ens så godt som alla andra provstien, ställande sig i rummet närmast intill och helt nära under Indre Sogn. Tab. 73 visar tillräckligt tydligt, huru tvärt omskiftningen här gick för sig. Därför blevo ock dess störande inverkningar större än på något annat ställe i Norge.

Ungefär såsom det nu gick till i Øvre Romerike, måste det under 1840-talet ha gått till i Sogn, — ehuru ej fullt så brådstörtadt, eftersom utflyttningen då rörde sig i mindre dimensioner än nu. Hos Eilert Sundt finna vi ett par tal, som vi tro utan vidare skola göra till fyllest för att så verkligen varit förhållandet. Av tab. 24 i hans avhandling »Om giftermål i Norge» (sid. 176) finna vi, att medan giftermålstalet[1]) i Norges rike under 1840-talet steg till 78, från att under 1830-talet ha utgjort blott 69, så *sjönk* det under samma tid i Indre Sogns provsti (som då även omfattade större delen av nuvarande Midtre Sogns) från 73 till 67. Giftermålstalet följer i detta hänseende naturligtvis samma lagar som födelsetalet. Vi hava altså funnit att i bygder, der födelsetalet nu åter har blivit konstant, det en gång, vid utvandringens begynnelse, undergått en lika stark nedsättning, som i våra dagar är händelsen där utvandringen första gången gör sitt inträde. Och

1) D. ä. årliga antalet ingångna äktenskap på (här) 10,000 inb. av hela folkmängden.

härmed äro de fakta anförda, som vi kunna lämna till bevis för den sats, som här ovan uppstälts: att i den mon utvandringen stadgar sig såsom en konstant företeelse, återvänder födelsetalet till sin gamla nivå [1]), och med födelsetalet befolkningens åldersfördelning.

Det är härmed alldeles icke meningen att bestrida, att utvandringen kan medföra en *mindre* nedsättning av ungdomsålderns talrikhet. Tvärtom torde detta kunna anses såsom en regel för alla utvandringsbygder, åtminstone i Skandinavien; huru de härimot stridande fakta från de britiska öarna skola förklaras (tab. 3), är oss för tillfället fullkomligt obekant. Meningen har endast varit att visa, det *större* rubbningar, av art att kunna inom övriga befolkningsförhållanden åstadkomma förstörande omstörtningar, icke av utvandringen åstadkommits ens i bygder, där densamma årtionde efter årtionde fortgått i en utsträckning, som väl kan mäta sig med den vanliga å Irland.

Att åstadkommandet av en mindre nedsättning av ungdomsålderns talrikhet under den sista stora utvandringsperioden i Skandinavien rent av varit utvandringens största förtjänst, framkallad nämligen som han var genom dessa åldrars temporära övertalighet, — har blivit utförligt ådagalagdt i föregående avdelning av detta kapitel. Att detta behov av nya verksamhetsfält för en (ej i sig själft men i förhållande till hembygdens näringskällor) övertalig ungdom framträdt även i äldre tider, och då blivit på samma sätt som nu avhjälpt, nämligen genom utflyttning, — därpå hava vi hos oss ett tydligt eksempel om vi vända oss till Småland. Tab. 40 A upplyser om, att ända sedan århundradets begynnelse (och väl även därförut) från Småland utgått en utflyttning, ej till främmande länder men blott till andra orter inom riket, — på en tid när vårt lands övriga landsdelar synas ha förmått kvarhålla inom sina egna resp. gränser nästan hela sitt ofta nog mycket betydliga födelseöverskott. Tab. 3 visar ock att, såsom en följd härav, inom Småland gruppen 20—30-årige alltid varit fåtaligare än i an-

---

1) Vi ha visserligen icke talt om födelsetalets återgående till samma siffra som före utvandringen, men då visadt är att så är förhållandet med ungdomsålderns och den första medelålderns andelar av befolkningen, så följer samma slutsats om födelsetalet av sig själft, så vida ej samtidigt inträdt de här icke i betraktande tagna förändringarna av en minskning i äktenskapsfrekvensen eller fruktsamheten.

dra landsdelar, uppgående nämligen i alt endast till 155 ‰ av folkmängden, mot 161 à 163 å övriga orter; ännu större har skilnaden varit i fråga om åldern 30—40 år, som i Småland upptagit blott 127 ‰, mot i Mellersta Sverige 136.

Denna sista framställning av förhållandena i Småland torde förefalla mycket enkel och sannolik. Efter någon eftertanke skulle dock kanske någon vara sinnad att framkomma med en vid första påseende tungt vägande invändning. Den utflyttning, som här omnämnts såsom i äldre tider utgången från Småland, visar sig ju vara av en omfattning så obetydlig, att den knapt kan komma i någon jämförelse med våra dagars utvandring, — och likväl ha vi nu tillskrivit denna utflyttning en sådan inverkan på befolkningens åldersfördelning, hvilken vi i det föregående knappast velat medgiva hos den tio- ja tjugufaldigt större utvandringen från Valders och Sogn. Men vi kunna bemöta denna invändning med den mycket sannolika förmodan, att flyttningen inom ett lands egna gränser är på ett helt annat sätt sammansatt efter åldrar än flyttningen till främmande land. Det är ju ett mycket rimligt påstående att säga, att den befolkning som söker sig arbete och utkomst endast några mil från hemorten, många gånger kanske rent av uteslutande består av ungdom. I alla händelser bör ungdomsåldern vara relatift ännu talrikare, och det betydligt talrikare representerad vid dessa flyttningar än vid utvandringen till Amerika. *En ringa omflyttning inom landet kan därför på befolkningens åldersfördelning utöva ett större inflytande än en vida manstarkare utvandring.* Ja de största anomalier inom åldersfördelningen äro just de som framkallas genom inflyttningen från landsbygden till städerna.

Att de flyttande inom landets egna gränser verkligen till en så övervägande del utgöras av ungdom, därför kunna naturligtvis inga direkta bevis vinnas i siffror. Men vi ega i Sverige en ganska fullständig kännedom om utvandringen till Norge och Danmark; och denna, som nästan uteslutande kommer från de resp. gränsprovinserna, torde i sin allmänna beskaffenhet komma den inhemska omflyttningen ganska nära. Nu är redan i det föregående påpekadt, att medan 48 % av Amerikafararne utgöras af familjemedlemmar, uppgår dessas antal bland utvandrarne till Norge endast till 31 och bland dem till Danmark endast till 19 %[1]. Mer än

1) Tab. 54 D.

80 % av utvandrarne till Danmark utgöras sålunda av vuksne ogifta personer, och det kan väl ej betvivlas att den ojämförligt största delen av dessa befinner sig i ungdomsåldern. Intet finnes som hindrar oss att antaga, det prosenten bland de inomlands flyttande är kanske lika stor.

Det förtjänar under sådana förhållanden att påpekas, hvad som redan i det föregående är uppvisadt, att de båda norska landsdelar som här behandlats såsom typer för utvandringsbygderna, nämligen Valders och Sogn, *icke* hava avlämnat någon utflyttning till inhemska orter, utan att deras hela folkförlust uppstått genom utvandring till Amerika. I den bygd åter, som nyss uppstälts såsom den yttersta motsatsen till dessa, eller Øvre Romerike, har ej mindre än 40 % av förlusten uppstått genom utflyttningar till orter inom Norges gränser (väl mästadels till Kristiania). Vi ha härmed funnit en ny förklaringsgrund till obetydligheten av rubbningarna i åldersfördelningen inom de första båda bygderna, i motsats till den plötsliga omkastningen i Romerike.

Den bygd inom vårt eget land, som härutinnan lämnar de bästa upplysningarna, är tviveleutan *Värmland*[1]). Dess befolkningsförhållanden hava under hela århundradet varit i hög grad märkliga. Liksom den ofta omtalade periodiciteten i befolkningens åldersfördelning rör sig i större svängningar mellan maxima och minima i Norge än i Sverige, så äro ock dessa svängningar i Västra Sverige starkare än i övriga svenska landsdelar, och de hava särskildt i Värmland varit starkare än i någotsomhälst av våra övriga län[2]). När år 1830 åldersgruppen 20—35-åriga upptogs av kullarna med födelseåren 1796—1810, då utgjorde denna åldersgrupp endast 206 ‰ av Värmlands befolkning; men tjugufem år senare, när samma grupp intagits av kullarna från 1821—1835, upptog den 258 ‰, eller *fullt en fjärdedel* mera. Man finner då, att sedan Värmland under mer än tretio år gått framåt i folkrikedom på ett sätt som väl endast få bygder i vårt land, så begynner mot slutet af 1840-talet, — eller just när ungdomsåldrarnas befolkning började förökas över alla gränser, — en utflyttning, hvilken till en början vände sig endast till orter inom fäderneslandet, men snart sände en ström även till Amerika; — och alt sedan dess har utflyttningen i båda riktningarna jämsides stegrats, till dess Värm-

1) Speciela redogörelser för några Värmlands (och Jönköpings läns) befolkningsförhållanden lämnas i tab. 14 B och tab. 43. 2) Tab. 13.

land i våra dagar är den provins som av alla svenska regelbundet avlämnar den största folkvandringen. — Hvad som här sagts om Värmland gäller i mer eller mindre mon om Västra Sverige i dess helhet.

Denna utflyttning har inom Värmlands befolkningsförhållanden åstadkommit rent av en revolution. Vi skola i ett följande kapitel något närmare uppvisa beskaffenheten av densamma i hvad rör äktenskapsfrekvens m. m.; här skola vi blott sysselsätta oss med det som för åldersfördelningen är av högsta betydelse, nämligen födelsetalet. Vi finna då att detta tal, som under maximiperioden 1821—25 höjt sig ända till 38·5 ‰, under minimiperioden 1836—40 sjunkit till 29·2 samt därefter under den nya maximiperioden 1856—60 ånyo stigit till 36·1 ‰, — att detta tal altsedan så brådstörtadt fallit, att det under perioden 1876—80 ej utgjorde mer än 28·0 ‰ och under perioden 1881—83 ytterligare sjönk till 25·5 ‰ (!), ett tal så lågt att vi inom Sverige äro vana att finna dess motstycke endast på ön Gotland. Besinnar man huru hastigt de yngre åldersgrupperna av befolkningen under sådana förhållanden måste krympa samman, och vidare att samtidigt den medelålders befolkningen förminskats genom utvandringen, så kan man ej längre förvåna sig över att i våra dagars Värmland finna en åldersfördelning, där de älsta grupperna vunnit en oerhörd terräng, såsom också klarligen framgår av tab. 14 B, där man finner samtliga tioårsgrupperna 0—10 samt 20—50 år mer eller mindre undertaliga (från 1 ända till 14 %), medan därimot samtliga grupperna över det 50:de levnadsåret höja sig över sin normala ståndpunkt, och det med ej mindre än 24 à 29 %. I Sverige överhuvud var ingen tioårsgrupp mer än högst 9 % undertalig, och ingen grupp mer än 20 % övertalig; avvikningarna från normal ståndpunkt voro således såväl i ena som andra riktningen större i Värmland än inom riket i dess helhet. Ser man åter till Jönköpings län, finner man högsta undertaligheten utgöra 14 % (altså lika som i Värmland) men högsta övertaligheten blott 16 %; altså voro rubbningarna i det hela mindre i Jönköpings än i Värmlands län. Än tydligare visar sig detta i fråga om födelsetalet, hvilket i Jönköpings län ej ens sjunkit i samma proportion som riksmedeltalet (se tab. 43). Då nu utvandringen till Amerika varit snarast större i Jönköpings län, vinner man åter en bekräftelse på den satsen att de största rubbningarna åstadkommas genom den inrikes omflyttningen: i fråga om utflyttning till

orter inom riket kan nämligen intet annat län mäta sig med Värmlands[1]).

Från det föregående torde ock få påminnas om att den småländska utflyttningen till orter inom riket till största delen rekryteras från Kalmar län, men (numera) endast obetydligt från Jönköpings; under sådana förhållanden är icke längre överraskande att finna födelsetalets minskning vara större i det förra länet än i det senare.

Ytterligare bör ärinras om att utvandringen till Norge, Danmark och Tyskland, från den synpunkt som nu är i fråga, mera än Amerika-utvandringen överensstämmer med den inhemska flyttningen; och denna förstnämda gren av utvandringen representeras ju även starkast av *Västra* och Södra Sverige, mindre åter av Småland, och är näppeligen till finnandes i Mellersta Sverige och Norrland.

Sedan vi sålunda uppvisat att snart sagdt alla förhållanden sammanstämmande fordra en abnormt stor rubbning av åldersfördelningen i Västra Sverige, och i främsta rummet i Värmland, så är det av intresse att än en gång vända tillbaka till tab. 14 B och där inhemta, att huru abnormt än Värmlands befolkning år 1880 var fördelad, likväl inga andra åldersgrupper finnas vara undertaliga än de som voro det inom Sverige överhuvud, och ej häller några andra grupper övertaliga än de som inom hela riket voro talrikare företrädda än vanligt; — eller med andra ord uttryckt: endast *graden* av rubbningarna var i Värmland större än normalt, — arten åter, själva grundritningen av åldersfördelningen, var densamma som förut, den som fordrades av de resp. kullarnas ursprungliga talrikhet inom befolkningen sedan flera generationer tillbaka. Än en gång bekräftar sig altså att utflyttningens inverkan i detta hänseende i det hela är tämligen begränsad, och utsigter öppna sig att förhållandena till sist även här skola kunna återgå till en nära nog normal ståndpunkt. —

Efter denna utflygt på teoriernas område skola vi i korthet undersöka det inflytande som utvandringen hittils utövat på ålderssammansättningen av Sveriges och Norges befolkningar.

Ställningen vid den stora utvandringens begynnelse, altså omkring år 1865, visas för Sverige av tab. 9 och för Norge av tab. 12 B. I Sverige voro åldrarne under det tionde året betydligt

1) Tab. 46.

övertaliga, likaså åldrarna mellan det 30:de och 50:de samt över det 65:te. Åldrarna 10—30 år samt 50—65 voro därimot fåtaliga. I Norge voro alla åldrarna under det 20:de året talrikare än vanligt, altså även gruppen 10—20 år i motsats mot i Sverige; vidare var detta händelsen med grupperna 35—50 år och över 65 år. Undertaliga voro således åldrarna 20—35 och 50—65 år. Orsaken till den mindre avvikelse som Norge här gör i jämförelse med Sverige, är behandlad i Statistisk Tidskrift h. 67, sid. 32. — För jämförelsen med följande tider är lämpligt att undersöka även hvilka *kullar*, som år 1865 voro talrikare eller fåtaligare än inom den åldersgrupp, som hvar och en av dem intog, är vanligt. De undertaliga kullarna befinnas vara de av åren 1836—1855 (i Norge: 1831—45) och 1801—1815; de övertaliga åter de av åren 1856—65 (i Norge 1846—65), 1816—1835 (i Norge 1816—30), samt de älsta kullarna, som voro födda före år 1800.

För att bedöma det inflytande som utvandringen utövar, är, vidare att ihogkomma, att densamma starkast griper omkring sig i åldersklassen 15—30 år, därnäst i åldern 30—40 år, mindre i åldrarna 0—15 och 40—50 år samt minst i åldrarna över det 50:de året [1]).

a). De kullar som år 1865 upptogo åldersgruppen 15—30 år, voro de av åren 1836—1850; år 1870 var det händelsen med kullarna av 1841—1855. De kullar som under den stora utvandringen mellan dessa år (1865 och 1870) drabbades hårdast, voro altså de som voro födda mellan åren 1835 och 1855. Men bland dessa fins, såsom nyss är visadt, ingen enda som vid denna tid var övertalig i Sverige. I Norge var detta därimot verkligen fallet med kullarne av åren 1846—55, men icke med dem av 1836—45. Dock var det dessa sista som i främsta rummet hemsöktes av utvandringen. Kullen av 1846—50 var nämligen högst obetydligt övertalig, och den av 1851—55 nådde först mot periodens slut den ålder att den kunde lämna något större bidrag, — om detta skedde ens då. Utvandringen inom åldern 15—20 år är nämligen, såsom rimligt är, fördelad så, att en betydligt övervägande del faller på de båda sista åldersåren.

Under sådana omständigheter var det en nödvändighet att kullarna av 1836—55 skulle bli starkt desimerade, och de hava också alt sedan gjort sig bemärkta genom sin utomordentliga fåtalighet.

1) Se sid. 62.

Enligt tab. 10 var kullen av 1836—40 i Sverige redan år 1865 endast 95 % av hvad den i sin då innehavda ålderklass (25—30 år) borde vara; år 1880 hade han sjunkit till 93 %. Kullen av 1841 —45 sjönk under samma tidrymd från 98 till 93 %, kullen av 1846—50 från 95 till 89 % och kullen av 1851—55 från 96 till 92 %. Sammanlagdt utgjorde dessa fyra kullar år 1880 (då i åldern 25—45 år) 248 ‰ av folkmängden; hade utvandringen icke kommit imellan skulle de (enligt beräkningarna i tab. 11) ha utgjort 260 ‰; normalt upptager åldersgruppen 25—45 år 270 ‰. De ifrågavarande kullarnas underlägsenhet, som egentligen var 10 ‰, hade altså genom utvandringen stegrats till 22 ‰. Så fåtalig som år 1880 torde denna åldersgrupp aldrig ha varit i Sverige. — I Norge utgjorde dessa kullar vid 1875 års folkräkning gruppen 20—40 år och upptogo 274 ‰; utan utvandringens mellankomst skulle de utgjort 286 ‰, och normalt utgör denna ålderklass i Norge 288 ‰. Kullen av 1836—40 var år 1875 endast 90 % av hvad hans ålderklass krävde; för kullen av 1841—45 var motsvarande tal 92 %, för kullen av 1846—50: 94 %, men för kullen av 1851—55 ännu 103 %, hvadan denna icke hunnit förlora hela sin övertalighet.

b) Åldersgruppen 30—40 år intogs år 1865 av dem som voro födda åren 1826—35, och år 1870 av dem som voro födda åren 1831—40; i alt således under perioden 1866—70 av kullarna från åren 1826—40. Om kullen av 1836—40 är taladt nyss. De övriga båda voro övertaliga i Sverige, men blott den av 1826—30 i Norge. Båda hava i Sverige kommit så lyckligt ifrån utvandringen, att deras relativa talrikhet var t. o. m. större år 1880 än år 1865. De intogo år 1880 åldersgruppen 45—55 år och omfattade 101 ‰ av folkmängden, mot endast 98 ‰ under förutsättning av att utvandringen ej kommit till stånd, och 96 ‰ i normala fall inom denna ålder. — I Norge upptogo de år 1875 gruppen 40—50 år och omfattade 105 ‰ (om ej utvandringen varit: 110 ‰, — tab. 12 B), mot normalt 101 ‰.

c) Åldersgruppen 0—15 år var vid 1865 års slut i såväl Sverige som Norge ovanligt talrik, isynnerhet i Norge. Där voro alla tre hithörande femårskullarna (1851—65) övertaliga, i Sverige endast de båda yngsta (1856—65). Till den omedelbart efter inbrytande utvandringen voro dessa kullar för unga att lämna några större bidrag. De blevo således jämförelsevis orörda, alt medan andra kullar, som därtill redan förut voro undertaliga, hemsöktes

svårt. Kullarna av 1856—65, redan förut mycket övertaliga, blevo det än mer genom dessa förhållanden: de behöllo nästan hela sin numerär, medan folkmängden i övrigt nästan stannade i sin tillväkst. Det är som att klipporna vid hafsstranden bleve bärg, om havet sjönke undan. Kullen av 1856—60 var därför år 1870 bliven ej mindre än 7 % för talrik, mot blott 3 % år 1865, och kullen av 1861—65 steg likaledes till 107 % från 104. I Norge var kullen av 1856—60 år 1875 till och med höjd till 108 %, fastän han, om utvandringen ej varit, skulle stannat vid 106 %. Kullen av 1861—65 var 5·4 % för talrik, mot att den skulle varit blott 2·4 %.

År 1875 hade dessa båda kullar nu hunnit åldern 10—20 år och således till en del redan beträdt utvandringsåldern. Fem år därefter skulle de intaga åldern 15—25 år, och därmed måste den stora utvandringen av sig själv vara börjad. Vi veta också att utvandringen alt sedan dess har varit den största som Skandinavien ännu skådat. De ifrågavarande kullarna, redan förut övertaliga, ha blivit det ännu mer genom den förra utvandringen: på detta sätt har denna själv förberedt sin efterföljares större dimensioner.

d) Det skulle bliva för vidlyftigt och ej häller vara av något särskildt intresse att på detta sätt genomgå alla åldersgrupperna, och vi skola därför i fråga om de övriga fatta oss i korthet. De som ännu återstå äro samtliga som nått åldern 40 år. Ju högre upp på åldersskalan, desto mindre bliver naturligtvis utvandringens intensitet. Redan i åldern 40—50 år är den mindre än i barnaåldern, och således mindre än i någon av de förut behandlade grupperna. Hela den del av befolkningen som har hunnit och överskridit det 40:de året, gynnas således av utvandringsrörelsen, så att dess relativa talrikhet växer på övriga åldrars bekostnad. Alt naturligtvis tils dessa åldrar hinnas av de kullar som redan genomgått utvandringens skärseld, ty då utjämnas också denna anomali av sig själv. I våra dagar har detta ännu icke hunnit bliva händelsen med grupperna över det 50:de året, och därför laborera Sveriges och Norges befolkningar för närvarande med det största överflöd på åldrande personer som de någonsin egt. I Sverige åtminstone har aldrig någonsin en så stor del av befolkningen som under dessa sista år befunnit sig i åldern över 50 år. Såväl gruppen 50—70 år för sig som gruppen över 70 år hava aldrig förr nått den relativa talrikhet som de nu gjort. Den sistnämnda gruppens ålderstal år 1880

överträffas visserligen av 1760 års tal, men 1883 års har övergått dem båda. I normala fall hava i Sverige av tusen samtidigt levande människor 164 fylt sitt 50:de år; men år 1880 skulle antalet, om utvandringen ej varit, ha utgjort 177 och uppgick i verkligheten ända till 188 ‰[1]. Höjningen spåras i alla våra län, men maximum nås av Gotland, av hvars befolkning ej mindre än 233 ‰ (!) överskridit det 50:de året[2]. Tillägga vi att stegringen utöver normalt mått varit starkast i Västra Sverige (eller 191 ‰ mot 156), men svagast i Norrland (blott 167 ‰ mot 161)[1], så ligger även här utflyttningarnas inverkan i öppen dag.

Såsom nyss antyddes bär utvandringen ej ensam skulden; även den förutan skulle dessa åldrar denna gång varit mer än normalt talrika. Och ej ens till det ytterligare överflödet är utvandringen ensam vållande, ty mycket beror även på den omständigheten att just i våra dagar dessa åldrar hunnits av den nedsättning i dödssiffran, som under århundradets lopp så småningom kommit samtliga åldrar till del[3]. Det är således genom flere sammanträffande orsaker som ovanstående märkvärdiga resultat har kommit till stånd. Det tycks icke med år 1880 ha nått sin topppunkt, ty år 1883 finnes gruppen 50—ω höjd än ytterligare, till 194 ‰ (tab. 9), men i sin helhet är det naturligtvis av övergående art.

En översigt av åldersfördelningen i Sverige vid 1880 års folkräkning giver såsom resultat att samtliga femårsgrupper *över* det 45:te året voro övertaliga, medan samtliga grupper *under* det 45:te året voro mindre talrika än vanligt, — med undantag blott för de verkligen, och det betydligt, övertaliga åldersgrupperna 15—25 år (kullarna av 1856—65). Sistnämnda faktum är det som förklarar utvandringens fortgång, efter hvad i det föregående ofta är visadt. — Huru i medeltal under årtiondet 1871—80 befolkningens fördelning förhållit sig till den normala, ej blott i fråga om ålder utan även i fråga om civilstånd, framgår av tab. 21. — Tab. 14 innehåller åldersfördelningens avvikelser år 1880 länsvis. —

1) Tab. 11. — För de länsvisa avvikelserna se tab. 14 A. —

2) Gotlands förunderliga befolkningsförhållanden under senare tider vore ett tacksamt fält för en specialundersökning.

3) Tab. 32.

Till sist bör påpekas den icke oväsentliga skilnad som med avseende på utvandringens åldersfördelning eger rum mellan Sverige och Norge. Den svenska utvandringen omfattar proportionsvis en större mängd ungt folk i den bästa åldern, men färre barn[1]), — således flere ogifte men färre familjer. Till någon del torde detta bero därpå att i den svenska utvandringen ingå även utflyttningarna till Norge, Danmark och övriga grannländer. — Utflyttningarna måste härigenom utöva en mera rubbande inverkan på åldersfördelningen i Sverige än i Norge; sistnämnda land har dessutom fördelen af den svenska invandringen, hvilken ej obetydligt bidrager att utfylla de luckor som uppstått genom Amerikaresorna. Säkerligen upphävas på detta sätt fullständigt följderna därav att den norska utvandringen är större än den svenska, och man får förklaring på det faktum, att otvivelaktigt under utvandringens period födelsetalet starkare avtagit i vårt land än i Norge (hvarom se Stat. Tidskr. h. 67). Tab. 12 upplyser för övrigt om ålderstalens avvikelser i Norge vid 1875 års folkräkning; de äro, såsom lätteligen synes, visst icke obetydliga. Samtliga grupper mellan 25 och 40 år voro 6 à 10 % undertaliga; däremot var *över*taligheten i de höga åldersgrupperna mindre än i vårt land, hvilket kan förklaras vid studiet av dödlighetsförhållandena.

1) Tab. 57.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1884.

PROGRAM.

OM

GRUNDFORMERNA I LOGIKEN.

AF

Karl
C. Y. SAHLIN.

II.

UPSALA 1884.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

Om grundformerna i Logiken. II.

Af

C. Y. Sahlin.

I vår föregående undersökning rörande grundformerna i logiken hafva vi sökt visa, hvilka dessa grundformer äro, och i allmänhet angifvit deras betydelse. Nu hafva vi till uppgift att närmare bestämma deras betydelse och att göra reda för deras förhållande till hvarandra.

Det logiska systemet är den grundform, i hvilken tänkandet har fullständig verklighet. Derföre är ock det logiska systemet den grundform, hvilkens betydelse är mest märkbar, och inom hvilken alla de öfriga grundformerna noggrannast kunna bestämmas och deras förhållanden såväl till sjelfva systemet som till hvarandra lättast kunna upptäckas. På grund häraf hafva vi att i första rummet taga i betraktande det logiska systemet.

System är i allmänhet ett helt såsom enhet i och af mångfald. Det logiska systemet är en tankeform såsom enhet i och af en mångfald af tankar. Men inom hvarje system måste enheten ega sjelfständighet och aktualitet samt mångfalden artlikhet och fullständig begränsning. Dessa bestämningar kunna väl hos ett relativt system vara till en viss grad ofullkomliga och inskränkta, men ingen af dem kan saknas hos ett sådant. Genom dem har hvarje system, huru ofullkomligt och inskränkt det än må vara, alltid sin grad af enhet och fullkomlighet samt af samstämmighet inom sig och

af fullständig bestämdhet och dermed följande nödvändighet. Hvad som i detta hänseende gäller om det hela, måste ock gälla om hvart och ett af dess momenter eller bestämningar på grund af deras nödvändiga artlikhet med det hela. Ytterst måste sålunda hvarje moment i ett system hafva den karakter af nödvändighet, som tillkommer hela systemet. Sålunda måste ock det system, som är en tankeform icke blott i det hela hafva tankens nödvändighet, utan äfven i de särskilda tankar, som utgöra mångfalden hos ett sådant system, vara nödvändigt bestämdt till den grad, som tillhör tanken. Hvarje brist på sådan nödvändighet hos momenterna medför en brist och ofullkomlighet hos det ifrågavarande systemet, som icke blott i allmänhet eller i jemförelse med det absoluta systemet, utan äfven efter dess egen art och dess eget mått visar, att det äfven i det hela icke svarar mot sitt begrepp. Derföre måste hvarje logiskt system vara en tankeform, i hvilken alla till ett tankeområde hörande tankar i alla väsentliga afseenden tänkas såsom fullständigt bestämda inom detta tankeområde och derigenom såsom utgörande ett nödvändigt helt af nödvändiga tankar. Då nu beviset är den tankeform, i hvilken en enda tanke tänkes såsom i ett visst afseende fullständigt bestämd och derigenom såsom nödvändig, är hvarje logiskt system ett inom ett visst tankeområde fullständigt helt af bevis. Det måste då sjelft vara ett bevis eller det inom sitt område fullständiga eller alltomfattande beviset, i hvilket alla andra till detta område hörande bevis ingå såsom momenter.

Med afseende derpå, att det logiska tänkandet är tänkandet såsom verksamt, måste hvarje logiskt system vara till i och genom en oafbrutet fortgående tankeverksamhet. På grund af sin egenskap af tankeverksamhet är denna alltigenom bestämd af tankelagarne, och med afseende på den regelmässighet, som sålunda tillkommer henne, kan hon betecknas såsom metodisk eller sägas till sin form vara en metod. Den metod, som utgör den systematiska tankeverksamhetens form, är tydligen bevisningen. Endast bevisningen kan vara den

metod, enligt hvilken systemet såsom ett helt af bevis kommer till stånd och hålles vid magt. Då det sålunda icke finnes någon annan logisk metod än bevisningen, måste hvarje moment i den logiska metoden vara en bevisning. Från denna synpunkt sedt är hvarje moment i ett logiskt system ett bevisningsmoment eller en bevisningsled.

För att närmare bestämma det logiska systemets betydelse måste man med anledning af det nu angifna förhållandet i första rummet angifva de olika slag af bevisningsmomenter, som ingå i hvarje logiskt system. Hvilka dessa slag af momenter äro, finner man genom uppvisande af de momenter, som enligt systemets begrepp måste finnas i den tankeverksamhet, i och genom hvilken det logiska systemet är verkligt.

Då det logiska systemet först och främst måste hafva en sjelfständig och aktuel enhet, måste ock först och främst i och genom den systematiska tankeverksamheten en logisk enhet eller ett logiskt helt för sig tänkas. Men all verklig logisk enhet är ett begrepp, och derför är det första, som i och genom den systematiska tankeverksamheten måste tänkas, det begrepp, som utgör enheten i ett logiskt system. Men ett begrepp tänkes såsom aktuelt eller såsom fullt ut varande, hvad det kan vara, i och genom sitt innehåll eller genom sina bestämningar. Genom dessa har det sin bestämdhet, hvilken såsom begreppsbestämdhet måste vara nödvändig bestämdhet. I och genom sin begreppsbestämdhet har det i sig sjelft såsom immanent funktion af tänkandet sjelfständiga begreppet sin nödvändiga aktualitet eller sin fullkomlighet såsom ett visst begrepp. Men uppvisandet af begreppets bestämdhet såsom nödvändig sker genom dess definierande. Begreppets definition är sålunda den bevisning, i och genom hvilken det tänkes såsom fullständigt bestämdt och följaktligen nödvändigt såsom ett logiskt helt för sig.

Att definitionen är ett bevisningsmoment och såsom sådant innehåller ett bevis, kan ådagaläggas genom redogörelse för

de momenter, som hvarje definition skall innehålla, och för dessas förhållande till sjelfva det genom dem definierade begreppet. Definitionen skall innehålla det närmast högre slägtbegreppet och artbestämningen. Tillsammans utgöra dessa begreppets hela innehåll. Den analys af begreppets innehåll, genom hvilken de båda definitionsmomenterna eller definitionslederna urskiljas, åsyftar uppvisandet af det sammanhang, som eger rum mellan begreppet och andra begrepp, och af den åtskilnad, genom hvilken det är ett begrepp för sig. Genom den första definitionsleden, det närmast högre slägtbegreppet, visas det i tanken föregående eller redan förut begripna, som förutsättes för tänkandet af det begrepp, som definieras. Genom den andra definitionsleden, artbestämningen, visas det tänkbara, som inom det ifrågavarande begreppet i och genom sitt sammanhang med det förut begripna momentet blifver verkligen tänkt eller begripet. Genom båda definitionslederna i förening begripes begreppets innehåll fullständigt med afseende på det väsentligen konstitutiva eller det, hvarigenom det är ett begrepp för sig. Men i detta fullständiga begripande ligger ock vissheten om dess fullständighet, och deri, att definitionen gifver denna visshet, ligger det afgörande skälet för uppfattningen af definitionen såsom en art af bevisning och bevis. Allt bevis går nemligen ut på uppvisande af tankens nödvändighet genom ådagaläggande af dess fullständiga begreppsbestämdhet i något visst afseende och inom något visst område. Derföre måste det ock erkännas, att om det finnes något begrepp, som helt och hållet i och genom sig sjelft utan sammanhang med något annat begrepp fattas med full klarhet och tydlighet och sålunda fattas såsom egande fullständig begreppsbestämdhet i och genom sig sjelft, så är detta ock sin egen definition och genom sin definition till sin nödvändighet såsom ett visst begrepp bevisadt. Ett sådant begrepp är antingen i ett visst afseende eller i det hela det högsta slägtbegreppet, hvilket icke till sitt innehåll kan blifva begripligt genom sammanhang med något i samma afseende

högre begrepp, utan, om det skall kunna begripas, måste vara i och genom sig sjelft begripligt eller tänkbart såsom fullständigt bestämdt och följaktligen äfven nödvändigt.

Definitionens egenskap af bevis röjer sig på ett mycket märkbart sätt i den på henne stälda fordran, att hon skall vara adequat. Man kan nemligen icke med full klarhet och tydlighet fatta definitionen såsom adequat utan att rent konvertera och rent kontraponera det omdöme, som innehåller definitionen, och af båda de sålunda erhållna nya omdömenas giltighet sluta, att definitionen är adequat. Det är jemförelsen med afseende på omfånget, som sålunda fullständigt utföres, och utan hvilken det icke är möjligt att fullt säkert känna, huruvida de båda jemförda, det definierade begreppet och de antagna definitionslederna, ega eller icke ega den för definitionen erforderliga omfångslikheten, från hvilken man drager den slutsatsen, att definitionslederna fullständigt angifva begreppets innehåll och sålunda utgöra dess fullständiga konstitutiva begreppsbestämdhet. Om det finnes något till innehållet enkelt begrepp, är det sjelfklart, att dess omfång lika som dess innehåll är sig sjelft likt, men dess enkelhet till innehållet förutsätter dess oinskränkthet med afseende på omfånget, och derföre måste äfven med afseende på detta begrepp en på innehållets och omfångets förhållande till hvarandra grundad bevisning vara tänkbar.

I likhet med definitionen är äfven den logiska divisionen en art af bevisning. Att så är, visar sig redan deraf, att hvarje logisk division förutsätter en indelningsgrund. Indelningsgrunden är den bestämning hos det indelade begreppet, som ligger till grund för indelningens möjlighet, men derjemte är han äfven grunden för insigten i indelningens fullständighet. Den logiska divisionen måste vara fullständig eller fullt uttömma hela det indelade begreppets omfång i det afseende, som är i fråga, eller med afseende på indelningsgrunden. Den bestämbarhet, som ett begrepp har genom någon sin bestämning, måste sålunda vara en med nödvändighet begränsad

bestämbarhet, om en logisk division skall kunna grundas på densamma. Genom insigten i nödvändigheten hos begreppets gifna bestämbarhet kan man afgöra, huruvida den logiska divisionen af detta begrepp efter den till grund för bestämbarheten liggande begreppsbestämningen är uttömmande eller icke. Är hon fullt och jemnt uttömmande, och kan hon såsom sådan med logisk nödvändighet fattas, så innebär hon en till omfånget i ett visst afseende fullständig begreppsbestämdhet. Den tanke, i och genom hvilken den logiska divisionen tänkes såsom innebärande en sådan fullständig begreppsbestämdhet och således såsom nödvändig, är tydligen till sin form en art af bevis och är såsom sådan till i och genom en art af bevisning.

Blott i förbigående behöfver det påpekas, att det disjunktiva omdöme, som innehåller en logisk division, lika väl som det kategoriska omdöme, som innehåller en definition, måste kunna rent konverteras och rent kontraponeras, samt att i den jemförelse, som genom dessa logiska operationer anställes mellan det indelade begreppet och indelningsledern, ligger en från sjelfva divisionens fullständiga uppfattning oskiljaktig bevisning för hennes begreppsmässiga fullständighet och deraf följande nödvändighet.

Den tredje arten af bevis, som ingår i det logiska systemet, är den logiska demonstrationen eller beviset i inskränkt bemärkelse. Den logiska demonstrationen fortgår från grund till följd, men är icke en gränslös fortgång, utan måste tvärtom vara skarpt begränsad. Endast genom sin skarpa begränsning kan hon uppnå sitt mål, hvilket icke kan vara något annat än det att ådagalägga den fullständiga logiska giltigheten af den sats, som skall bevisas. Begränsningen är gifven å ena sidan genom den noggrant bestämda betydelsen af den sats, som utgör bevisningens föremål, och å andra sidan genom nödvändigheten i det logiska omdöme, som utgör den högsta bevisningsgrunden och såsom sådan är bevisningens utgångspunkt eller princip. Att i logisk ordning och med

logisk fullständighet angifva alla mellan bevisningens princip eller högsta grundsats och hennes mål eller slutsats eller sista följdsats liggande grundsatser och följdsatser är den logiska demonstrationens fullt bestämda uppgift. Det resultat, till hvilket fullföljandet af demonstrationens sålunda bestämda uppgift leder, är den tanke, i och genom hvilken den sats, som skall bevisas, tänkes såsom bevisad eller såsom fullständigt bestämd med afseende på sin grund eller med afseende på hela den mångfald af grunder, som utgör den inom sig logiskt ordnade totaliteten af bevisningsleder och genom denna sin fullständiga bestämdhet tänkes såsom nödvändig. Om det finnes någon sats eller något omdöme, som i något visst afseende eller i det hela är sin egen grund eller i och genom sig sjelf har logisk giltighet eller nödvändighet, så är ock denna sats eller detta omdöme sin egen bevisningsgrund. Såsom bevisad tänkes denna sats, då han tänkes med afseende derpå, att han i och genom sig sjelf är fullständigt bestämd med afseende på sin grund. I det afseende, i hvilket han tänkes såsom grundad i sig sjelf, är en sådan sats den högsta bevisningsgrunden för alla andra satser, som kunna tänkas såsom egande logisk giltighet i samma afseende. Om det finnes någon sats, som i det hela är grundad i sig sjelf, så är han den högsta bevisningsgrunden för alla logiskt giltiga satser eller principen för hela systemet af logiskt giltiga satser.

I och med den begränsning och fullständighet, som fordras af beviset, är det gifvet, att beviset måste vara adequat. Den sats, som utgör den verkliga logiska följden af bevisningslederna, måste hafva lika stor giltighetssfer som den sats, som utgör bevisningens föremål, och således äfven till innehållet vara identisk med honom.

Enligt hvad nu blifvit framställdt, äro den fullständiga bestämdheten och den i och med henne gifna nödvändigheten det utmärkande för alla de slag af momenter, som ingå i det logiska systemet och konstituera detsamma. Denna deras art-

likhet är det, som gör, att de kunna tänkas såsom sammanhängande momenter i det logiska systemet och tillika med afseende på det logiska tänkandets egenskap af verksamhet sammanbindas såsom leder i en fortgående bevisning och i sitt sammanhang utgöra det fullständigt bestämda logiska verksamhetssättet eller den logiska metoden.

Det logiska systemet är vetenskapens form, och den logiska metoden är vetenskapens metod. Vetenskapen är ett systematiskt vetande. I och genom hvarje form af bevis vinnes ett vetande eller en i något visst afseende fullständigt bestämd och följaktligen nödvändig kunskap eller en begreppskunskap. I och genom det logiska systemet vinnes ett antingen inom ett visst område eller i det hela fullständigt vetande eller en fullständigt bestämd och nödvändig begreppskunskap. Såsom en form af kunskap måste hvarje vetenskap hafva sitt kunskapsföremål eller kunskapsobjekt. Genom sitt kunskapsföremåls individualitet har hvarje särskild vetenskap ett begränsadt område, och inom sitt sålunda begränsade område söker hvarje vetenskap vinna det fullständigaste möjliga vetandet eller uppnå den fullständighet i vetande, som tillhör den logiska formen af system. Af kunskapsföremålets art beror icke blott den omfattning, i hvilken en särskild vetenskap söker vinna ett systematiskt vetande, utan äfven den grad af stränghet i bevisning eller af egentlighet i logisk form, som af denna vetenskap kan uppnås. Men i det logiska systemet ligger begreppet om en alltomfattande och inom sig strängt logiskt sammanhängande eller sluten vetenskap, om den universela och stränga vetenskapen. Till sin idé måste en sådan vetenskap vara den fulländade begreppskunskapen och sålunda vara ett system af begrepp och såsom sådant system äfven sjelf vara ett begrepp. Såsom begrepp är den universela och stränga vetenskapen det logiska hela, som har en i alla afseenden fullständig begreppsbestämdhet, och sålunda till sina momenter eller bestämningar har endast begrepp, men i och genom sina begreppsbestämningar är i alla afse-

enden fullständigt bestämd och följaktligen nödvändig. Af det menskliga tänkandets egenskap af verksamhet följer, att det menskliga vetandet icke kan vara fullständigt verkligt i en enda tanke, utan måste komma till fullständighet i en serie af tankar, som genom omdömen och slutledningar på mångfaldigt sätt urskiljas och sammanbindas, men från vetenskapens väsende är dock hans verklighet såsom ett fullt systematiskt begrepp oskiljaktig. I all sin ofullkomlighet måste derföre den menskliga vetenskapen i det hela och i hvar och en af sina särskilda former på något sätt och i någon grad verkligen vara ett systematiskt begrepp. Endast genom denna hans egenskap kan hans föremål eller objekt i och genom honom vara begripet och han sjelf vara en form af vetenskap eller systematiskt vetande.

Af hvad nu blifvit framställdt visar sig, att inom det logiska systemet de öfriga logiska tankeformerna framträda såsom dess väsentliga momenter, att de såsom momenter i systemet måste hafva fullständig bestämdhet och nödvändighet, att de, fattade i sitt sammanhang, utgöra all mensklig vetenskaps form, hvilken med afseende på den vetenskapliga verksamheten är den logiska metoden och med afseende på denna verksamhets resultat är det logiska systemet, samt att det logiska systemet både på grund af sin egen logiska natur och med afseende på sin egenskap af vetenskapens form måste tänkas såsom ett på något sätt och i någon grad verkligt logiskt helt eller såsom ett enda icke blott i sin enhet, utan äfven i sina momenter eller bestämningar aktuelt begrepp.

Det är lätt att finna, att systemet sålunda fattadt innebär tankelagarnes fullbordan. Detta visar sig icke blott deri, att de särskilda slagen af bevisningsmomenter, som ingå i systemet, definition, division och demonstration, äro bestämda hvart och ett öfvervägande af en bland tankelagarne, utan äfven deri, att i hvar och en af dessa lagar ligger en fordran, som endast i det fulländade systemet kan komma till uppfyllelse. Den samstämmighet i tänkandet och mellan alla tankar,

som af tänkandets enhetslag fordras, kan icke i sin fullkomlighet vara till hos någon annan tanke än den, som är fullt systematisk. Den nödvändiga ordning i tänkandet, som fordras af tänkandets följdlag, innebär, att hvarje gifven följd måste vara gifven såsom följd icke blott af någon grund, utan äfven af en viss grund såsom denna följds enda möjliga grund, och att ordningen eller sammanhanget i tänkandet icke eger fullkomlighet, om icke följden med nödvändighet aktuelt tänkes, när grunden är tänkt. Den fullständiga bestämdhet, som af tänkandets begränsningslag ytterst fordras, kan icke i sin fullkomlighet vara verklig hos det logiska systemet, om det icke är ett sådant logiskt helt eller begrepp, som på samma gång är aktuelt i sin enhet och i sina momenter, eller hvars momenter äro aktuela i och genom dess enhet. Häraf är klart, att det logiska systemets fullkomlighetsgrad beror af den grad, i hvilken tankelagarnes fordringar inom systemet komma till uppfyllelse. Om de särskilda fordringar, som ligga i de särskilda tankelagarne, betraktas såsom olika sidor af en och samma fordran, så är denna af tänkandets i sin enhet fattade lag, dess sjelfverksamhet, på systemet stälda fordran den, att systemet skall vara den helt och hållet genom tänkandets sjelfverksamhet gifna alltomfattande och alltigenom fullkomliga tanken. I en sådan tanke äro sjelfständighet och fullständighet i alla afseenden oskiljaktigt förbundna med hvarandra. Af deras genomgående förbindelse följer med sträng nödvändighet, att hvarje inskränkning i fullständigheten tillika är en brist på sjelfständighet, och att hvarje brist på sjelfständighet tillika är en inskränkning i fullständigheten.

Det är af sig sjelft klart, att de fordringar, som ligga i tänkandets begrepp, icke kunna fullt uppfyllas af det ofullkomliga menskliga tänkandet, och att ingen mensklig tanke kan vara ett fullkomligt system. Men å andra sidan ligger det i samma fordringars oafvislighet en nödvändighet för det det menskliga tänkandet att på något sätt och i någon grad uppfylla dem. Det kan icke vara tänkande utan en relativ

uppfyllelse af tankelagarnes fordringar. I sjelfva verket måste de fordringar, som ställas på det menskliga tänkandet, sjelfva vara relativa och icke gå ut på mer än den relativa verklighet i tänkandet eller hos tanken, som för menniskan såsom ett verksamt väsende är möjlig att uppnå. Det närmare bestämmandet af den relativa form, i hvilken de logiska fordringarne äro gifna i och för det menskliga tänkandet och af detta uppfyllas, är således en oundgänglig uppgift. För att kunna lösa denna uppgift behöfver man taga i betraktande de öfverdrifna fordringar, till hvilka någon anledning kan finnas i hvar och en af de särskilda tankelagarne såsom ytterst åsyftande det absoluta logiska systemets förverkligande.

Tänkandets enhetslag fordrar med afseende på tänkandet sjelft, att det i hela sin verksamhet och i alla sina verksamhetsmomenter skall vara ett med sig sjelft och inom sig samstämmigt, samt med afseende på hvarje tanke såsom ett verksamhetsmoment, att han skall vara ett med sig sjelf och samstämmig inom sig sjelf samt med tänkandet och alla andra tankar. Utgår man från antagandet, att hos menniskan finnes tänkande, så följer af hvarje tankelags egenskap af teoretisk lag, att hvad lagen innehåller också förverkligas, och att således det menskliga tänkandet och dess tankar ega den enhet och samstämmighet, som lagen angifver såsom liggande i tänkandets eget väsende. Men då det menskliga förnimmandet i det hela är ofullkomligt, behöfver det undersökas, om menniskan kan komma till ett verkligt tänkande, eller om hon måste stanna vid ett medvetande derom, att det finnes en högsta form af förnimmande, som icke hos henne kan komma till verklighet, utan för henne endast utgör ett medvetande om begränsningen och inskränkningen samt ofullkomligheten i hennes förnimmande. Man måste då fråga, hvilka de för ett verkligt tänkande eller för tänkandets verklighet oeftergifliga fordringarne äro. Sjelfva denna fråga och den undersökning, genom hvilken man söker få henne besvarad, äro visserligen yttringar af tänkande och bevisa såsom sådana tillvaron af

tänkande hos menniskan, men man kan likväl föreställa sig den möjligheten, att svaret på frågan blifver nekande i den meningen, att menniskan icke kan komma till något annat begrepp än begreppet om tänkandet såsom en form af förnimmande, till hvilken hon icke kan bringa någon närmare bestämd förnimmelse, och i hvilken hon icke kan hafva något innehåll. Till ett sådant nekande svar ligger nu en anledning deri, att det menskliga förståndet icke kan vara tänkande utan att abstrahera. Att abstrahera är att frigöra sig från ett innehåll, och abstraktionens yttersta mål, som tillika skulle utgöra det fullständiga uppfyllandet af vilkoret för det menskliga förståndets tänkande, synes vara frigörelsen från allt innehåll. Med andra ord vill detta säga, att det menskliga tänkandet på grund deraf, att det är abstraherande, icke kan i och genom sig sjelft hafva något innehåll. Innehållet i det menskliga förnimmandet skulle i sådant fall icke kunna vara gifvet i och genom förståndet, utan endast genom det hos den teoretiska förmågan, som icke är förstånd. Om nu under förutsättning af ett sådant förhållande frågan om de oeftergifliga fordringarne för tänkandets verklighet upptages, så blifver det egentliga föremålet för undersökningen just det, om förståndet kan vara tänkande utan att hafva ett innehåll i och genom sig sjelft. Den svårighet, som i detta fall uppkommer, består deri, att tänkandet antingen skall vara tomt på allt innehåll och då tänka utan att tänka något eller ock hafva ett innehåll, som icke är gifvet genom tänkandets sjelfbestämdhet, utan är i grund främmande för tänkandet och såsom sådant oförenligt med detsamma. Den fordran, som för svårighetens afhjelpande närmast kan komma i fråga att uppställas, är tydligen den, att menniskan skall för att kunna vara tänkande hafva ett intuitivt förstånd eller ett förstånd, som i likhet med åskådningen har hela sitt innehåll omedelbart gifvet och derjemte har det gifvet genom sin egen sjelfbestämdhet och på grund deraf fattar hela sitt innehåll på samma gång med full klarhet och tydlighet och i alla dess särskilda momenter.

Det fel, som leder till fordran af ett intuitivt förstånd såsom vilkor för det menskliga tänkandets verklighet, kan i allmänhet sägas bestå deri, att man af det ändliga väsendet såsom vilkor för dess relativa verklighet fordrar hvad som är ett vilkor för oändlig eller absolut verklighet. Tänkandets verklighet kan icke vara absolut, utan att tänkandet i och genom sin egen sjelfbestämdhet har både form och innehåll fullständigt gifna. Men uppställandet af en sådan fordran såsom vilkor för det ändliga menskliga tänkandets verklighet är detsamma som ren förnekelse af dess verklighet eller en förklaring, att dess verklighet är omöjlig. Hos det ändliga väsendet öfverhufvud kan sjelfbestämdheten icke utgöra mer än en sida, och huru oumbärlig denna sida än må vara för väsendets verklighet, så kan hon dock aldrig vara dennas fullständiga grund. Så förhåller det sig ock med menniskans ändliga förstånd. Hvarje försök att fatta det såsom ett oändligt förstånd leder till upphäfvande af dess verklighet såsom ändligt och menskligt förstånd. Men å andra sidan kan förståndet hos menniskan icke vara förstånd utan att i sitt förnimmande vara sjelfbestämmande och sjelfbestämdt. Såsom medvetet förnimmande måste ock förståndets förnimmande, tänkandet, fatta sig sjelft såsom sjelfbestämmande och sjelfbestämdt och genom denna sin uppfattning skilja sig sjelft såsom det sjelfbestämda förnimmandet från det menskliga förnimmande, i hvilket menniskan såsom kunskapsförmåga fattar sig såsom bestämd af något, som i förhållande till henne ställer sig såsom något yttre. Den åtskilnad, som i detta fall måste göras, är en form af den i alla fall och förhållanden oundgängliga åtskilnaden inom menniskan och hennes verld mellan det väsentliga och det oväsentliga. Hos allt ändligt finnes något väsentligt och något oväsentligt. All för förståndet giltig uppfattning, all begreppskunskap, allt vetande beror på möjligheten af en åtskilnad mellan dessa båda relativt motsatta momenter eller sidor hos den ändliga verkligheten och hos hvarje ändligt väsende. I hvarje fall måste denna

åtskilnad göras genom en abstraktion, hvilkens syftemål är att fatta det väsentliga för sig i dess oberoende af det oväsentliga. Men hvarje förbiseende eller glömska af detta väsentligas egenskap att vara en sida eller ett moment eller en bestämning hos ett ändligt väsende måste leda till den orimligheten, att resultatet af utredningen icke blifver en förklaring och ett begripande af den gifna verkligheten, utan en förnekelse af hennes möjlighet och tänkbarhet. Det fel, genom hvilket man drifves till detta orimliga resultat, består deri, att man vid den undersökning af det ändliga väsendet, som skulle leda till en åtskilnad mellan det väsentliga och det oväsentliga hos detsamma eller i dess verklighet, abstraherar icke blott från det oväsentliga hos det ändliga väsendet, utan äfven från sjelfva detta ändliga väsende och hela dess ändliga verklighet. En sådan abstraktion innebär öfvergången till en undersökning rörande det oändliga väsendet och dess oändliga verklighet. Till denna undersökning föres med oemotståndlig nödvändighet det menskliga förståndet i och genom sitt tänkande, men hvarje sammanblandning af henne med den undersökning, som till sitt föremål har det ändliga väsendet och till sitt syftemål att hos detta urskilja och för sig fatta och fasthålla den för dess verklighet oumbärliga sida, som utgör dess egen väsentliga bestämdhet, är i sig sjelf felaktig och måste leda till orimliga slutsatser. Vid all undersökning af ett ändligt väsende måste det derföre med största stränghet och noggranhet fasthållas, att hvarje bestämning, huru abstrakt hon än må vara, likväl icke genom abstraktionen blifvit skild från sitt väsende eller subjekt, utan är en bestämning hos detta väsende eller subjekt. Det, som i och genom denna abstrakta bestämning fattas eller begripes, är det väsende, till hvilket hon såsom bestämning hör, och i hvilket hon har sitt subjekt. Sålunda fattad är ock hvarje bestämning, äfven den mest abstrakta och generela eller formela, ett moment i väsendets eller subjektets innehåll. Såsom sådant innehållsmoment står ock den abstrakta bestämningen

i sammanhang med detta väsendes öfriga bestämningar. Genom detta sammanhang är hon ock på något sätt af dem bestämd äfven i de fall, då hennes sammanhang med dem har formen af ett motsatsförhållande, och den bestämdhet, som genom dem tillkommer henne, är negativ.

Med ledning af det nu framstälda hafva vi att söka svaret på frågan om det intuitiva förstånd, som med anledning af tänkandets enhetslag eller sjelfbestämdhet kan synas vara för menniskan behöfligt såsom vilkor för hennes tänkandes verklighet. Antagandet, att det menskliga förståndet måste vara intuitivt för att kunna verkligen tänka, har sin anledning i reflexionen på den åtskilnad och motsättning, som måste ega rum mellan momenterna i det förnimmande, som endast i och genom en successiv abstraktion kan blifva verkligt. Frågan är, om ett sådant förnimmande kan vara ett tänkande. Till ett nekande svar på denna fråga drifves man, såsom det synes, derigenom, att tänkandet såsom det fullkomliga förnimmandet förutsätter en fullständig abstraktion och en derigenom gifven fullständig frihet från allt innehåll. Härmed sammanhänger den fordran, att tänkandet såsom det fullkomliga förnimmandet med afseende på sina momenter eller förnimmelser, de särskilda tankarne, om sådana antagas, måste genom abstraktion fatta hvarje tanke för sig och således fasthålla hvarje tanke i hans motsättning mot alla andra tankar. I denna fordran ligger, att likasom tänkandet för att vara fullkomligt såsom förnimmande måste vara fullt abstrakt och alldeles innehållslöst, så måste ock hvarje tanke vara fullt abstrakt och alldeles innehållslös. Häraf skulle nu visserligen under förutsättning af antagandets riktighet med nödvändighet följa, att intet tänkande för menniskan skulle vara möjligt, eller att menniskans förnimmande aldrig skulle kunna blifva eller vara tänkande. Men i det till utgångspunkt uppstälda antagandet, att abstraktionen icke blott är en sida hos det menskliga tänkandet och ett bland vilkoren för dess aktualitet, utan rentaf det enda och af ingen motsats begränsade vilkoret för det

menskliga tänkandets aktualitet och en med detta tänkande fullt samstämmig och identisk bestämning, ligger något, som icke utan vidare undersökning kan erkännas såsom riktigt. Anledningen till en sådan undersökning är tydligen gifven deri, att abstraktionen för sig tagen såsom det menskliga tänkandets enda vilkor och väsentliga bestämning icke medför position utan negation af tänkande. Derföre måste det under erkännande, att abstraktionen åtminstone i något afseende icke är en positiv, utan en negativ bestämning hos det menskliga tänkandet, undersökas, om det icke hos detta tänkande finnes någon positiv bestämning, som begränsar och inskränker abstraktionen och derigenom är grund till det menskliga tänkandets verklighet eller aktualitet. En gräns för abstraktionen ligger i det menskliga tänkandet, såvida det är sjelfmedvetande, sjelfständigt och sjelfverksamt. Tänkandet kan icke abstrahera från sig sjelft. Men tänkandet kan icke heller genom abstraherande analys af det, som i tänkandet är sjelf, särskilja några momenter samt i och med särskiljandet abstrahera från en del af sig sjelft eller af sitt sjelf. Tänkandet sjelft är således en absolut gräns för abstraktionen. Det är icke någon lägre form af förnimmande, öfver hvilken menniskan kan höja sig genom stigande utveckling, utan det är det menskliga förnimmandets högsta och egentliga form. Derföre finnes det hos det sjelf eller sjelfmedvetande, som i och genom tänkandet är aktuelt hos menniskan, ingenting, som kan frånskiljas och borttagas, icke heller något, som genom frånskiljande af främmande och aktualiteten hämmande bestämningar kan renas och höjas. Det måste sålunda antingen fattas både såsom fullständigt rent och såsom fullt aktuelt eller ock alldeles icke fattas. Men den uppfattning, i och genom hvilken något på sådant sätt fattas, är icke i och för sig eller inom sig abstraherande och diskursiv, utan positivt determinerande och intuitiv. Hon är en uppfattning, genom hvilken föremålet fattas såsom sjelfbestämdt och enkelt. Men tillika är för henne det fattade föremålet ett helt. Det är

det hela i sin enkelhet. Sjelfmedvetandet och det sjelfmedvetna tänkandet kunna icke fattas såsom utgörande ett enkelt vid sidan af flere andra enkla, utan måste fattas såsom det hela, vid sidan af hvilket det icke hos menniskan finnes något annat tänkt, som i samma egentlighet och med samma omfattning kan fattas såsom ett helt. Äfven den rent formela undersökningen af menniskan visar, att man måste antaga något helt, som just genom sin karakter af helhet inom sitt område skiljer sig från det, som är moment eller del. Så äro t. ex. tiden och rummet former, som hvar för sig måste fattas såsom ett helt. Så förhåller det sig ock med det blott formelt fattade menskliga medvetandet. Hvarje sådan form är ett förhållande, i och genom hvilket alla till ett visst område hörande mångfaldsmomenter på något sätt utgöra ett helt. Såsom ett sådant förhållande, i hvilket många momenter eller delar stå till hvarandra, kan formen icke vara ett af de till hvarandra refererade momenterna. Men såsom förhållande förutsätter hvarje form icke blott en mångfald af till hvarandra refererade momenter eller leder, utan äfven en relationsgrund, hvilken ytterst måste vara något, som hvarken är relation eller relationsled, utan är absolut och således ett sjelf eller ett enkelt helt och såsom sådant fattas icke diskursivt eller genom successiv abstraktion, utan intuitivt eller i och genom sig sjelft.

Det resultat, till hvilket vi kommit, är att det menskliga tänkandet icke kan vara verkligt endast genom abstraktion, utan alltid måste jemte abstraktionen hafva en annan sida nemligen intuitionen. Utan intuition kan menniskan icke fatta något föremål såsom ett helt för sig. Det, som skall fattas såsom ett helt för sig, måste fattas såsom ett helt inom sig eller såsom ett inom sig slutet helt. Så kan det icke fattas genom ett blott särskiljande af flere momenter eller bestämningar och en efter särskiljandet följande sammanbindning af de särskilda. Redan särskiljandet förutsätter ett gifvet sammanhang inom ett helt, och ingen sammanbindning är möjlig, om icke de momenter, som skola sammanbindas, på något sätt

höra tillsammans inom ett helt och då äfven tillhöra detta hela. Derföre ingår ock intuition i tänkandet af hvarje begrepp. Ingen definition är möjlig, om icke begreppets inre enhet, genom hvilken det är ett helt inom sig och för sig, på något sätt är för tänkandet gifven och af detta tänkt. Genom definierandet urskiljas begreppets ursprungliga och väsentliga bestämningar, och genom denna urskilning bevisas, att en viss gifven förnimmelse är begripen eller är ett begrepp. Men intet begrepp är en summa af sina bestämningar, och intet begrepp kommer till aktualitet blott genom särskiljandet och sammanbindningen af slägtbestämning och artbestämning. Det menskliga tänkandet måste hafva en intuitiv sida eller i någon grad vara intuitivt. Deraf följer dock icke, att det i det hela kan sägas vara intuitivt, och att det menskliga förståndet i det hela kan betecknas såsom ett intuitivt förstånd. Det menskliga tänkandet kan icke umbära abstraktionen. Det måste inskränka sig till en mindre del af det menskliga medvetandets innehåll och för full klarhets och tydlighets vinnande ytterst gå tillbaka till det enklaste af allt, det rena sjelfmedvetandet, för att sedermera genom detta såsom den högsta bevisningsgrunden bringa andra mera innehållsrika förnimmelser till klarhet och tydlighet. Men genom fortgående determination kan det icke komma till klarhet och tydlighet i förnimmandet af hela det menskliga medvetandets innehåll. Sjelfbestämdheten i förnimmandet eller uppfattningen af förnimmelserna såsom inre bestämningar hos medvetandet eller såsom helt och hållet gifna i och genom det sjelfbestämmande medvetandet är inskränkt till vissa momenter eller till ett visst begränsadt område. Genom denna inskränkning och begränsning är det menskliga medvetandet alltid abstrakt och på grund häraf kan det aldrig nå den fullständighet, som tillhör den egentliga intuitionen. Derför är det alltid en enhet af de motsatta bestämningarne abstraktion eller distinktion och intuition. I denna enhet utgör distinktionen den negativa sidan och intuitionen den positiva. Det hela är hvad man betecknat med benämningen

positiv abstraktion. Det är det klara och tydliga förnimmandet af ett genom abstraktion inskränkt och begränsadt innehåll. Om man med demonstration förstår sammanbindningen af flere bevisningsleder såsom grunder och följder till ett bevis, kan man äfven med ledning af det ofvan anförda beteckna det menskliga tänkandet såsom en enhet af intuition och demonstration. Inom tänkandet såsom det från denna synpunkt fattade hela betecknar demonstrationen den successiva sammanfattningen af skilda momenter, hvilken för sig tagen aldrig kan konstituera ett helt, och intuitionen förståndets eller sjelfmedvetandets från dess eget väsende oskiljaktiga uppfattning af sig sjelft såsom i och genom sig sjelft varande en sådan enhet, som icke kan vara ett moment vid sidan af andra, utan måste vara ett helt eller inom sitt område det hela. Likasom sjelfmedvetandet är det, från hvilket man icke kan abstrahera, så är det äfven det, som man icke i den nyss angifna meningen kan demonstrera, men som det oaktadt både förnimmes klart och tydligt och tänkes såsom nödvändigt och följaktligen inom sig har den enhet och samstämmighet, som tänkandets enhetslag eller samstämmighetslag fordrar.

Tänkandets följdlag fordrar å ena sidan för hvarje följd en viss fullt bestämd grund såsom denna följds enda tänkbara och följaktligen nödvändiga grund och å andra sidan hvarje följds nödvändiga aktualisation i tänkandet, när hennes grund är tänkt. I denna fordran ligger en anledning till antagandet, att det för menniskan är möjligt att från det abstraktare, som i tänkandet är det föregående, af sig sjelft fortgå till tänkande af det mera konkreta, som i tänkandet är det efterföljande, och ytterst till tänkande af det fullt konkreta såsom den sista och fullt determinerade följden. Under förutsättning af en sådan fortgångs möjlighet måste det sättas såsom vetenskapens uppgift att genom tänkande komma fram till den sista följden, hvilken måste vara det begrepp, i och genom hvilket allt verkligt är tänkt i det hela och i sina särskilda momenter. Under samma förutsättning måste ock hvarje förnimmande för att kunna erkän-

nas vara tänkande innebära en fortgång från en abstraktare förnimmelse såsom grund till en konkretare såsom följd eller ock en återgång från en konkretare förnimmelse såsom följd till en abstraktare såsom denna följds enda tänkbara eller nödvändiga grund. Endast genom ett sådant tänkande synes tänkandets följdlag kunna uppfyllas och fortgången från grund till följd kunna vara systematisk och leda fram till formen af system. Det så beskaffade tänkandet måste vara slutet inom sig sjelft och följaktligen icke genom något förhållande till någon annan form af förnimmande taga någon ledning i sin fortgång från grund till följd. Hvarje refererande till någon annan form af förnimmande skulle medföra ett afbrott i det nödvändiga sammanhang mellan grund och följd och den nödvändiga ordning i fortgången från det i tanken föregående till det i tanken efterföljande, som tänkandet endast såsom alltigenom sjelfledande kan hafva. Ett sådant tänkande, som helt och hållet i och genom sig sjelft determinerar sina tankar, är alltigenom syntetiserande eller syntetiskt. Med afseende derpå, att det genom sin syntetiserande verksamhet ur sig sjelft såsom den yttersta grunden frambringar eller konstruerar det konkreta, kan det äfven kallas konstruerande eller konstruktivt. Förverkligandet af den fordran, som ligger i tänkandets följdlag skulle sålunda förutsätta ett syntetiskt eller konstruktivt förstånd.

Frågar man nu, om menniskan har ett i den nu angifna meningen syntetiskt och konstruktivt förstånd, så måste svaret blifva nekande. Först och främst är det ett gifvet förhållande, att menniskan icke kan komma till ett fullständigt begripande af hela den konkreta verkligheten. Vidare är det obestridligt, att menniskan för fortgången från grund till följd behöfver en fortgående analys af den gifna verkligheten, hvilken för henne är till icke i och genom hennes tänkande allena, utan tillika och i sin omedelbarhet i och genom hennes föreställande och kännande. Slutligen måste det ock erkännas, att det menskliga förståndet, fastän det genom sin sam-

manbindande och ordnande verksamhet kan vinna sammanhang och reda i uppfattningen af ett gifvet kunskapsföremål, likväl icke kan åt uppfattningen af något enda kunskapsföremål gifva den fullständighet i alla dess momenter, som fordras för dess åskådlighet eller dess tillvaro i och för medvetandet såsom ett i alla afseenden fullständigt bestämdt eller individuelt kunskapsföremål.

Då nu det menskliga förståndet icke kan vara syntetiskt och konstruktivt i den ofvan angifna meningen, måste man fortgå till frågan, om menniskan detta oaktadt kan hafva ett förnimmande, som är tänkande. Svaret på denna fråga beror på beskaffenheten af det menskliga förnimmande, som antages vara tänkande. Den bestämning hos detta förnimmande, som gör, att dess karakter af tänkande kan ifrågasättas, är den, att det är analytiskt och såsom sådant förutsätter ett föremål, som är gifvet genom menniskans föreställningsförmåga och känsloförmåga, icke genom hennes förstånd. Vore det förnimmande, som antages såsom tänkande, alltigenom analytiskt, så skulle icke genom detta förnimmande något sammanhang eller någon förbindelse mellan grund och följd kunna komma till stånd. Ensam för sig skulle analysen icke kunna leda till något mer än ett särskiljande af många förnimmelser såsom momenter i en gifven innehållsrik förnimmelse, men icke till någon insigt i deras nödvändiga ordning och sammanhang. Väl skulle det kunna tänkas såsom möjligt, att man kunde finna, att man icke kan vid analysen af en gifven förnimmelse gå helt och hållet godtyckligt till väga, utan måste börja med urskiljandet af något visst moment i den gifna förnimmelsen och sedermera i en viss mer eller mindre strängt bunden ordning fortgå till de öfriga, men häraf skulle under den gifna förutsättningen icke på något sätt följa, att denna ordning hade sin grund i något inre samband mellan de genom analysen urskilda momenterna hos den gifna förnimmelsen. Grunden till den för analysens utförbarhet erforderliga ordningen skulle tvärtom sökas i sjelfva den gifna förnimmelsens egen beskaf-

fenhet, som icke gjorde henne tillgänglig för analys i hvilken ordning som helst. Men skälet till denna beskaffenhet hos den gifna förnimmelsen skulle icke genom någon analys af hennes särskilda momenter kunna upptäckas. Detta skäl, genom hvilket ordningen i analysen skulle fattas såsom nödvändig, kan icke ligga i något af den gifna förnimmelsens särskilda momenter, utan måste ligga i förnimmelsen sjelf såsom ett inom sig slutet helt. Men endast genom analys kan man icke finna något helt. Ensam för sig leder analysen endast till urskiljande af en mångfald utan enhet. Antagandet af det menskliga förståndet och det menskliga tänkandet såsom blott analytiska, icke i någon mon syntetiska, skulle således leda till det resultatet, att den ordning och det sammanhang, som finnes hos det menskliga förnimmandet, skulle vara gifna genom det hos det menskliga förnimmandet, som icke är förstånd och tänkande, samt att förståndet och tänkandet för sig tagna endast upplösa det ordnade och sammanhängande i en mångfald af momenter, hvilka såsom momenter i förståndets tänkande eller såsom tankar icke hade någon ordning och något sammanhang. De många tankarne skulle i sådant fall förhålla sig till hvarandra såsom en mångfald af delar, hvilka tillhört en kropp och såsom hans delar haft en på ett visst sätt bestämd ordning, men efter hans sönderdelning kunna omflyttas på hvilket sätt som helst och således hafva endast en tillfällig ordning. Om nu ett förnimmande, hvars förnimmelser icke genom sjelfva förnimmandet hade annat än en rent tillfällig ordning, skulle kunna antagas vara möjligt, så skulle detta förnimmande icke på något sätt svara mot tänkandets begrepp och utgöra ett förverkligande af tänkandets följdlag. Antagandet af ett blott analytiskt tänkande är således stridande mot tänkandets begrepp.

Det syntetiska tänkandet har betecknats såsom konstruktivt. I motsvarighet deremot betecknas det analytiska tänkandet såsom reflekterande. Det reflekterande tänkandet går tillbaka från den gifna verkligheten till det, som utgör den-

nas förutsättning, och drager sig med detsamma tillbaka från de yttringar af tänkande, som framträda och märkas i erfarenheten såsom den mera omedelbara och oreflekterade uppfattningen af den gifna verkligheten, inom sig sjelf till de tankar, som utgöra förståndets immanenta funktioner. Om nu reflexionen uteslutande är analytisk, så blifver följden deraf, att det blott reflekterande tänkandet icke kommer till något sammanhang eller någon nödvändig ordning i förhållandet mellan de särskilda tankarne. Men då det reflekterande tänkandets uppgift är att genom analys af erfarenheten och den i henne gifna verkligheten urskilja dennas enkla elementer, måste man fråga, om erfarenhetsverlden låter upplösa sig i sådana elementer. Den kontinuitet, som utgör den ena sidan af erfarenhetens verld och i diskretionen har sin motsida, gör en sådan upplösning omöjlig. Allt kontinuerligt kan i oändlighet delas, och dess delning eller upplösning kan således icke bringas till slut. Det reflekterande tänkandet skulle sålunda, när det fattas såsom blott analyserande eller analytiskt, blifva en gränslös återgång utan upphinneligt mål. Lika litet, som det analytiska och reflekterande tänkandet kan genom återgång nå sitt mål och komma till något enkelt, kan det syntetiska och konstruerande förståndet genom fortgång från grund till följd nå sitt mål och komma till något fullständigt. Den gränslösa processen är således formen såväl för det ena som för det andra, hvilket visar att hvarken det ena eller det andra är möjligt.

Med afseende på det logiska systemet såsom vetenskapens form visar sig motsatsen mellan det syntetiska och det analytiska tänkandet deri, att det syntetiska tänkandet sätter enheten såsom princip och mångfalden såsom det principierade, det analytiska tänkandet åter mångfalden såsom princip och enheten såsom det principierade. Antager man tänkandet vara uteslutande syntetiskt, så måste man yrka, att om principen, enheten, är gifven, mångfalden såsom det principierade måste framgå såsom en nödvändig följd af principen. Om t. ex.

principen för vetenskapen i det hela antages vara det sjelfverksamma jaget, så måste med nödvändighet alla till jagets fullständiga verklighet eller till dess fullt individuela bestämdhet eller individualitet hörande bestämningar med nödvändighet sättas eller förverkligas i och genom de nödvändiga yttringarne af jagets sjelfverksamhet. Antager man åter tänkandet vara uteslutande analytiskt, måste man yrka, att, om de många principerna äro gifna, deras enhet i och genom någon deras verksamhet med nödvändighet på något sätt följer af deras mångfald, och att de sålunda komma i någon förbindelse med hvarandra eller allmännare uttryckt i något slags förhållande till hvarandra. I båda fallen har vetenskapen om all verklighet bragts till formen af logiskt system genom det principierades framträdande såsom följd af det principiela. Men i följd af de antaganden, som ursprungligen gjorts, stå resultatet och utgångspunkten i strid med hvarandra. Har man en gång antagit enheten såsom sådan eller mångfalden såsom sådan vara det enda sjelfständiga, så följer med oundgänglig nödvändighet, att i förra fallet hvarje mångfald och i senare fallet hvarje enhet är något osjelfständigt. Det jag, som har en mångfald af bestämningar, är icke det såsom princip satta sjelfverksamma och sjelfständiga jaget, utan det är ett osjelfständigt och tvångsverksamhet underkastadt jag. Genom att hos sig sätta en mångfald af bestämningar har jaget upphäft sin egen sjelfständighet. De många, som genom sin verksamhet trädt i något förhållande till hvarandra, äro icke de hvar för sig oberoende enkla principer, som tänktes såsom absolut verkliga, utan de äro i och genom sitt inbördes förhållande relativa, och de hafva genom sin relationsverksamhet upphäft sitt oberoende och sin sjelfständighet. Af motsatsen mellan det i utgångspunkten åsyftade och det genom resultatet uppnådda visar sig omöjligheten att från någon af dessa båda ensidiga utgångspunkter komma till en vetenskap, som har formen af logiskt system.

Den nu uppvisade omöjligheten af sammanhängande menskligt tänkande, i fall tänkandet fattas vare sig såsom uteslutande

analytiskt eller uteslutande syntetiskt, tvingar till en undersökning, om icke det menskliga tänkandet i och genom båda dessa antaganden fattats oriktigt och ensidigt. För utförandet af denna undersökning fråga vi till en början, om det menskliga tänkandet är uteslutande analytiskt. Vi ställa denna fråga främst, emedan det menskliga tänkandet onekligen först framträder och fattas såsom analytiskt, i det att det reflekteterar öfver den gifna verkligheten och inom denna urskiljer olika kunskapsföremål och hos dessa åter urskiljer olika bestämningar. Tager man nu denna tänkandets första och begynnande verksamhet i betraktande, så finner man, att i och genom henne aldrig något kunskapsföremål fattas utan bestämning och aldrig någon bestämning utan något föremål, som är dess subjekt. I den sålunda gifna och fasthållna förbindelsen mellan subjekt och bestämning ligger en gräns för analysen, hvilken icke kan förklaras utan en hos tänkandet gifven mot analysen motsatt sida och riktning, som på något sätt och i någon grad är en syntes. Ännu märkbarare framträder den syntetiska sidan i det menskliga tänkandet genom det förhållande, i hvilket föremålen tänkas till hvarandra, eller genom det sammanhang, som tänkes i verlden. Utan något slags kausalsammanhang kunna icke de särskilda föremålen i den gifna verkligheten tänkas såsom tillsammans utgörande delar af en och samma verld. Men i uppfattningen af sammanhanget mellan orsaker och verkningar ligger tydligen ett syntetiserande. Då ett sådant sammanhang endast i och genom förståndet kan fattas, är sålunda förståndet i sin uppfattning af den gifna verkligheten icke blott analytiskt utan äfven syntetiskt. Men för att komma till ett fullt afgörande svar på den förevarande frågan måste man gå tillbaka till sjelfva det menskliga förståndet och undersöka, huruvida detta är ett uteslutande analytiskt förstånd eller har både en analytisk sida och en syntetisk. Om man skulle antaga det menskliga tänkandet vara uteslutande analytiskt, så skulle detta innebära, att det vore verksamheten hos en rent formel förmåga, en förmåga, som icke

på något sätt vore grund till något annat än en genom utredning af de särskilda momenterna i en gifven förnimmelse förändrad uppfattningsform. Den magt, som genom ett sådant antagande skulle frånkännas det menskliga förståndet, vore magten att höja en eller flere förnimmelser från en lägre utvecklingsgrad till en högre. Genom blotta utredningen af de särskilda momenterna i en förnimmelse kan man icke komma till någon högre form af förnimmande. Denna utredning är ett vilkor och en förutsättning för upphöjelsen till högre grad af klarhet och tydlighet. Sjelfva upphöjelsen måste hafva sin grund deri, att förståndet såsom varande menniskan sjelf från en viss sida betraktad är en reel förmåga och såsom sådan har både ett innehåll och magt att aktualisera eller till högre grad af klarhet och tydlighet höja detta sitt innehåll. Hade icke det menskliga förståndet en sådan magt, skulle det icke ens kunna vara en i någon mon sjelfständig formel förmåga. Det skulle icke kunna åt en analyserad förnimmelses momenter gifva en ny form, emedan hvarje form är ett förhållande, i och genom hvilket en mångfald på något sätt och i något afseende utgör ett helt, och uppfattningen af momenternas mångfald i en ny mot en högre förmågas fordringar svarande form alltid innebär deras upphöjelse till en högre aktualitetsgrad. Deras ordnande inom den nya högre formen är alltid tillika ett sammanbindande, och såvida, som tänkandet icke kan vara tänkande utan att på något sätt ordna och sammanbinda en genom analys gifven mångfald till en ny mot förståndets fordringar svarande enhet, har tänkandet alltid, äfven när det går till analysens yttersta gränser, en syntetisk sida. I sjelfva verket är detta förhållande gifvet redan derigenom, att förståndet är sjelfverksamt och såsom sådant har sin egen art af verksamhet nemligen tänkandet, ty deri ligger att förståndet på något sätt måste genom sitt tänkande vara grund till en form af verklighet i förnimmandet eller till verkliga förnimmelser och således icke kan vara blott en söndrande analys eller en för allt verkligt förnimmande och alla verkliga för-

nimmelser genom upplösning af allt sammanhang destruktiv reflexion.

Om nu det analytiska tänkandet måste hafva en syntetisk sida, så återstår det att tillse, om icke det syntetiska tänkandet för sin egen verklighet behöfver en analytisk sida. Då det är obestridligt, att det menskliga tänkandet i sina första och lägsta yttringar öfvervägande är analytiskt, kan den nu framstälda frågan betraktas såsom fråga, om det för det menskliga tänkandet är möjligt att frigöra sig från sin faktiskt gifna analytiska sida. Omöjligheten af en sådan frigörelse visar sig af sig sjelf, om man blott tager i betraktande, att hon icke kan vinnas utan upphäfvande af den ofullkomlighet och inskränktbet hos det menskliga förståndet, som gör abstraktionen till ett för dess verklighet behöfligt vilkor. Abstraktionens oumbärlighet såsom vilkor för det menskliga tänkandets verklighet är oskiljaktig från dess form af verksamhet, och då det menskliga tänkandet på grund deraf, att menniskan är ett verksamt väsende, alltid måste hafva formen af verksamhet, kan det syntetiska tänkandet icke i något af sina momenter vara utan en analytisk sida. I det menskliga tänkandets fortgång röjer sig syntesens oupplösliga förbindelse med analysen derigenom, att med det redan tänkta ingen ny bestämning kan sammanbindas förr, än hon genom analys af en gifven lägre förnimmelse blifvit frigjord från bundenheten vid den lägre form, i hvilken hon är gifven, och sålunda blifvit bragt till formen af tänkbarhet. Men det är icke blott vid det första upptagandet af en bestämning i tanken, som hon måste bringas till tänkbarhet genom abstraktion och analys, utan abstraktionen och analysen äro fortfarande oundgängliga vilkor för bibehållelsen af hennes tänkbarhet. Om hon icke genom fortfarande eller förnyad abstraktion och analys hålles qvar vid sitt oberoende eller ånyo frigöres, nedsjunker hon till sin lägre form och är icke längre tänkbar. Häraf visar sig, att det syntetiska tänkandet alltid måste hafva en analytisk sida. Då det nu förut är visadt, att det analytiska tänkandet alltid

måste hafva en syntetisk sida, är sålunda den slutföljd, till hvilken vi kommit, den, att hvarje uppfattning af det menskliga tänkandet såsom blott syntetiskt eller blott analytiskt är ensidig och oriktig, samt att det menskliga tänkandet i alla sina former är enhet af analys och syntes.

Det återstår oss att taga i betraktande den öfverdrifna fordran, till hvilken tänkandets begränsningslag eller uteslutningslag gifver en skenbar anledning. Hvad denna lag fordrar, är fullständig bestämdhet i tanken och dermed följande nödvändighet. Det, som i och genom tänkandet är fullständigt bestämdt, är äfven nödvändigt. Men häraf följer å andra sidan, att all ofullständighet i tankens bestämning måste i något afseende medföra en brist på nödvändighet och sålunda innebära en tillfällighet. Upphäfvandet af hvarje tillfällighet genom fortgång till nödvändig bestämdhet i hvarje afseende är i detta fall den uppgift, som i och genom den ifrågavarande tankelagen är satt för det menskliga tänkandet. På lösningen af denna uppgift kommer det då att bero, om det menskliga tänkandet kan eller icke kan komma till en nödvändig bestämdhet, som icke är behäftad med någon tillfällighet. Man måste derföre undersöka, huru det menskliga tänkandet går tillväga för att frigöra sig från all obestämdhet och komma till nödvändighet. Genom undersökningen härom bör det visa sig, om tänkandet i och genom sitt verksamhetssätt med afseende på det, som utgör dess verksamhetssfer, kan uppnå sitt mål eller måste mer eller mindre fullständigt förfela det och med detsamma visa sig vara ett mer eller mindre oegentligt tänkande äfven såsom menskligt tänkande betraktadt.

Den gifna verklighet, på hvilken tänkandet såsom verksamhet är riktadt, är en enhet af motsatser. I sin största allmänhet fattad är hvarje motsats en motsägelse eller en kontradiktorisk motsats. Omedelbart visar sig motsägelsen vara otänkbar. Om något fattas såsom inom sig motsägande, fattas det i och med detsamma såsom otänkbart, och om något

fattas såsom motsägande det, som är tänkt såsom nödvändigt, fattas äfven det såsom otänkbart. Men tänkandet kan dock icke lemna åsido det, som innehåller motsats. Omöjligheten deraf röjer sig i den logiska divisionen och alla de former, som utgöra hennes förutsättningar. I alla dessa tankeformer ingå på något sätt begreppsbestämningar, som i något afseende äro motsatta och såsom sådana utesluta hvarandra. Då den logiska divisionen icke kan umbäras i det logiska systemet, är det sålunda omöjligt att från detta system fullständigt utesluta all motsats. Men vidare röjer sig motsatsernas oumbärlighet för det menskliga tänkandet i dess fortgång derigenom, att det icke kan fortgå till närmare bestämningar utan att tänka det begrepp, som skall determineras eller närmare bestämmas såsom i hvarje fall nödvändigt bestämbart genom någon af de möjliga bestämningar, som tillsammans fullständigt uttömma bestämbarhetssferen eller tänkbarhetssferen i det hela eller i något visst afseende. Tänkandet af motsatser inom det möjligas eller tänkbaras sfer är således ett oundgängligt vilkor för hvarje begrepps fortgående determination eller begränsning, och den fullständiga begränsning och uteslutning, som för ett fullständigt bestämdt och nödvändigt tänkande fordras, förutsätter ytterst motsatsernas hänförande till en kontradiktorisk motsats eller en motsägelse. Slutligen ligger det, såsom det synes, en motsägelse i förhållandet inom tänkandet sjelft, i det att å ena sidan tänkandet måste erkännas vara abstrakt, men å den andra för att svara mot sitt begrepp skall ega fullständig bestämdhet och på grund deraf tyckes skola vara fullt individuelt och konkret. Endast såsom sjelft individuelt och konkret synes ock tänkandet kunna vara en sann kunskap om den gifna individuela och konkreta verkligheten.

Men om nu tänkandet med afseende såväl på sin egen systematiska natur som på den individuela och konkreta verklighet, som det skall begripa och förklara, har till sin uppgift att komma till fullständig begreppsbestämdhet, så uppstår den

frågan, om icke tänkandet lika väl som den gifna verkligheten, som är dess kunskapsföremål, kan ega fullständig bestämdhet genom att vara enhet af motsatser. Antager man detta, och ännu mer om man antager den gifna verkligheten sjelf i sin grund och till sitt väsende vara tanke och i sin verksamhet innerst vara en tankeprocess, så kan man knapt undgå att komma till antagandet af en nära öfverensstämmelse mellan den verksamhet och rörelse, som föregår hos kunskapsföremålet eller saken, och den, som är tänkandets eller tankens egen verksamhet och rörelse, och derifrån fortgå till antagandet af bådas fulla identitet. Men då det gifves många och olika former, i hvilka den enhet, som är enhet af motsatser kan framträda, och då dessa i utvecklingen både inom den gifna verkligheten och i menniskans kunskap förhålla sig till hvarandra såsom lägre och högre efter graden af enhetens magt öfver motsatserna, kommer man till den fordran, att tanken skall i sig upptaga och öfvervinna och beherska motsatsen. Då tankens enhet är högre och mera omfattande än enheten i den yttre verkligheten, ligger det i tankens natur att å ena sidan fatta all motsats såsom sin egen motsats och å andra sidan söka öfvervinna icke blott någon särskild form af motsats, utan all motsats i dennas högsta och allmännaste form eller i formen af motsägelse. Likasom den kroppsliga organismen i sin utveckling inom sig upptager ett yttre kroppsligt material och omgestaltar och beherskar eller organiserar detta, så skall tänkandet i sin utveckling inom sig upptaga sin motsats och ombilda det mot tanken och inom sig motsatta och ytterst rent af motsägande till tänkbarhet och till momenter i sjelfva tänkandet. Det är utvecklingens organiserande magt, som skall göra sig gällande i tankens verld lika väl som i det fysiska universum. Tanken skall genom utveckling höja sig från den lägre grad af tankelif, på hvilken han från sig utesluter motsatsen och motsägelsen, till den högre grad, på hvilken han har magt att i sig upptaga sin högsta motsats eller sjelfva motsägelsen, hvilken i och för sig är

otänkbar, och till tänkbarhet ombilda det i och för sig otänkbara. Att tänka motsägelsen eller upptaga honom inom tanken samt i och genom tankeprocessen göra honom tänkbar blifver då uppgiften för tänkandet, och tänkandets verksamhetssätt, genom hvilket det skall komma till fullständig begreppsbestämdhet, blifver den tankeprocess eller den tankens med tankeföremålets eller sakens egen utveckling i sin grund och till sitt väsende identiska sjelfutveckling, genom hvilken å ena sidan tänkandet sjelft utvecklar sig till sin högsta form, och å andra sidan allt såsom tankeföremål eller sak verkligt blifver tänkt och såsom sådant blifver moment i tänkandet.

Den logiska metod, till hvilkens uppställande man från ofvan angifna utgångspunkter förts, bär inom filosofiens historia namn af den dialektiska metoden. Det tänkande, som antagits hafva frigjort sig från de inskränkningar, med hvilka tänkandet till en början visar sig vara behäftadt, och derigenom hafva uppnått en högre grad af fullkomlighet och utvecklat sig till en högre form, har kallats det spekulativa tänkandet. Det lägre tänkandet, som betraktas såsom öfvervägande om icke uteslutande formelt, har hänförts till det lägre, inskränkta, reflekterande förståndet eller förståndet i inskränkt bemärkelse. Det högre tänkandet, som fattats såsom reelt, har hänförts till det högre, alltomfattande spekulativa förstånd, som kallats förnuft.

Dialektik är begreppsutveckling genom alltjemnt fortgående reflexion på de motsatta bestämningar, som i det ena afseendet efter det andra framträda såsom alla möjliga eller tänkbara bestämningar. Dialektiskt är sålunda tänkandet, när det fortgår enligt sin uteslutningslag eller begränsningslag och genom sin fortgång söker vinna större fullständighet. Dialektisk är då ock den metod, som är en fortgående begreppsdetermination enligt nyssnämnda lag. Om det stode i tänkandets magt att i och genom sin egen sjelfverksamhet sätta emot sig den motsats, som på hvarje punkt i fortgången innebär dess nödvändiga bestämbarhet, och utveckla sig till

begreppsbestämdhet genom aktualiserande af sin bestämbarhet eller möjlighet eller genom öfvergång till aktuel begreppsbestämdhet, så skulle det tänkande, som utöfvade en sådan magt, företrädesvis vara det dialektiska tänkandet och dess metod företrädesvis vara den dialektiska metoden. I motsats mot detta dialektiska tänkande skulle då det tänkande, som endast genom abstraktion och analys kan komma till kunskap om de motsatta bestämningar, genom hvilka det är i något afseende bestämbart, och tänka dessa såsom nödvändigt uttömmande hela sferen af möjliga bestämningar i det gifna afseendet samt determinera sig till en af dessa bestämningar genom uteslutning af den eller de öfriga, komma att karakteriseras deraf, att det från sig utesluter all motsägelse och all motsats och inom sig upptager eller tänker endast det samstämmiga och med anledning af denna sin karakter kallas det exklusiva tänkandet.

Spekulativt är tänkandet, såvida det icke blott betraktar den gifna verkligheten ur en högre enhets synpunkt, utan från denna synpunkt ser all verklighet eller åtminstone något verkligt såsom utgörande den högre enhetens innehåll. Sålunda fattar det spekulativa tänkandet den högre enheten såsom det hela, som icke blott är den identiska bestämningen hos alla de många, som utgöra det helas mångfald, eller är enhet i mångfalden, utan tillika är det subjekt, som har alla de många till sina bestämningar eller momenter eller är enhet af mångfald. Då all uppfattning af ett helt på något sätt och i något afseende är intuition, är således spekulationen tänkandet, såvida det fattas såsom en i något afseende eller i det hela fullständig intuition, såsom en omedelbar uppfattning af det hela i alla dess momenter. Om det funnes en form af menskligt tänkande, som i något afseende kunde fatta det hela i en sådan omedelbarhet och följaktligen i ett enda begrepp tänka det icke blott såsom ett helt för sig, utan i alla dess momenter, så skulle det tänkande, som hade denna form med rätta benämnas det spekulativa tänkandet. I mot-

sats mot detta spekulativa tänkande skulle det tänkande, som har formen af successivt begripande och till sin metod är en fortgående bevisning af särskilda satser och i sitt resultat är den menskliga vetenskap, som är ett system af begrepp och vetande endast om abstrakta bestämningar hos sitt föremål, såsom konstituerande denna vetenskaps form kunna benämnas det dogmatiska tänkandet. Under förutsättning, att båda dessa former funnes hos det menskliga tänkandet, skulle det spekulativa tänkandet hänföras till förnuftet och det dogmatiska till det lägre förståndet eller förståndet i inskränkt bemärkelse. Det spekulativa tänkandets metod skulle tydligen vara den sjelfproducerande dialektiska och det dogmatiska tänkandets metod den reflekterande och exklusiva.

Med ledning af de nu gjorda distinktionerna kan frågan om den fordran, som ligger i tänkandets begränsningslag, framställas under formen af ett alternativ. Man kan nemligen fråga, om det menskliga tänkandet kan vara alltigenom vare sig dialektiskt och spekulativt eller exklusivt och dogmatiskt, eller om det måste vara en enhet, som hos sig har båda dessa slag af bestämningar såsom olika sidor. För att söka besvara denna fråga skola vi först undersöka, om det menskliga tänkandet kan vara alltigenom dialektiskt och spekulativt, och sedermera, i fall detta visar sig icke vara möjligt, undersöka, om det menskliga tänkandet kan vara alltigenom exklusivt och dogmatiskt.

Om man skall uppställa det antagandet, att det menskliga tänkandet såsom ett verksamt tänkande skall genom dialektik komma från lägre till högre former och slutligen vinna en högsta form, i hvilken det framträder såsom spekulativt, så måste man tydligen åt tänkandet gifva en betydelse, som medgifver möjligheten af en så omfattande formvexling, som den nu antydda. Med tänkande måste man då förstå allt förnimmande eller allt medvetet förnimmande eller allt i någon mon af tänkandet i inskränkt bemärkelse bestämdt och ordnadt medvetet förnimmande. Hvilken af dessa mer eller min-

dre vidsträckta bemärkelser man kommer att välja, det afgöres efter den större eller mindre omfattning, som man i det ena eller andra fallet kommer att gifva åt den process, hvilkens resultat skall blifva tänkandets högsta form. Tänkes denna process i sin största omfattning och fullständighet, måste tydligen alla former af förnimmande komma att inrymmas inom honom. Tänkande kallas då allt förnimmande, emedan tänkandet är det sjelfständiga förnimmandet, och det icke kan finnas någon form af förnimmande, som icke på något sätt är en form af tänkande. Antager man vidare, att vara är tänka, så blifver ock allt varande en form af tänkande. I förra fallet omfattar tankeprocessen allt förnimmandes utveckling. I senare fallet är han utan inskränkning hela verldsprocessen, i hvilken tänkandet då antages utgöra den sjelfständiga eller substantiela verksamheten och magten.

Grunden till utsträckningen af tänkandets omfattning till en så oinskränkt vidd ligger deri, att man icke kan fatta och fasthålla tänkandet såsom absolut sjelfutveckling, om man icke fattar det såsom inom sig egande allt hvad det behöfver och förutsätter för sin utveckling. Det är sålunda behofvet af absolut förutsättningslöshet i och för tänkandet, som gör, att man måste antaga det tänkande, som är verksamt och närmast fattas såsom en form af verksamhet, vidgas till oinskränkt omfattning såsom utgörande all verksamhet och i sig innefattande all verklighet. Nödvändigheten af en sådan utvidgning är sålunda gifven derigenom, att man öfvergått från frågan om det menskliga tänkandet till frågan om tänkandet i det hela. Det menskliga tänkandet kan tydligen icke såsom menskligt vara absolut förutsättningslöst icke heller vara en absolut sjelfutveckling, emedan menniskan, om hela universum fattas såsom utgörande en verldsprocess, som har formen af utveckling och är absolut sjelfutveckling, icke kan vara mer än ett utvecklingsmoment, och såsom sådant förutsätter det hela och flere eller färre, möjligen alla öfriga momenter. Deraf, att det menskliga tänkandet har förutsättningar, som det dialek-

tiska och spekulativa tänkandet icke såsom absolut eller fritt från all brist och inskränkning kan hafva, följer, att det menskliga tänkandet icke kan vara alltigenom dialektiskt och spekulativt, utan måste hafva en annan sida, genom hvilken dess dialektiska och spekulativa karakter är mer eller mindre inskränkt och begränsad.

Men äfven om man icke kan fatta det menskliga tänkandet såsom det absoluta tänkandet och tillerkänna det absolut förutsättningslöshet, kan det likväl sättas i fråga, om icke detta tänkande inom menniskans relativa verklighetssfer bör fattas såsom relativ sjelfutveckling och såsom egande sin karakter af tänkande endast i och genom sin sjelfutveckling. Om detta antages, så måste det, såvida tänkandet erkännes vara den högsta formen af menskligt förnimmande, äfven antagas, att tänkandets aktualitet hos menniskan icke blott förutsätter utveckling, utan rentaf är identisk med utvecklingen eller är den menskliga utvecklingen, när denna fattas i sin grund och i sin fullständighet. I inskränkt mening blifver då tänkandet den högsta formen af den menskliga utvecklingen, den form, i hvilken utvecklingen framträder i sin renhet, såvidt denna i och för menniskan är möjlig. Dessa båda antaganden hafva vi nu att upptaga till pröfning.

Det första af dessa båda antaganden innehåller, att det menskliga tänkandet i vidsträckt bemärkelse omfattar allt menskligt förnimmande i den meningen, att allt menskligt förnimmande är en form af tänkande, och att tänkandets enda väsentliga karakter är sjelfutveckling. Mot den förstnämnda bestämningen är ingenting att invända, om man fattar tänkandet i betydelsen af sjelfmedvetande och sålunda yrkar, att allt menskligt förnimmande och alla menskliga förnimmelser äro former af hennes sjelfmedvetande. Vidare kan det icke bestridas, att menniskans tänkande har formen af verksamhet och af utveckling samt af sjelfverksamhet och sjelfutveckling. Deremot kan det icke anses vara en gifven följd af dessa båda satser, att verksamheten och utvecklingen äro former, i och

genom hvilka det menskliga tänkandet har sin fullkomlighet och sin positiva verklighet. Verksamhet innebär successiv förändring, och verksamheten kan sålunda icke för sig tagen vara form för något oföränderligt. Utvecklingen är en form af verksamhet, och ehuru hon fordrar en bestämdare begränsning än verksamhetens lägre former, förutsätter hon dock för sin tillvaro en oafbruten formvexling eller en öfvergång från en lägre form till en högre, och derföre kan icke heller hon för sig tagen vara form för något oföränderligt. Både i verksamheten i det hela och i utvecklingen såsom en form af verksamhet ligger en gränslös fortgång, hvilken tillika är en gränslös förändring. Häraf följer, att, om ock det menskliga tänkandet har formen af verksamhet och utveckling, det icke är genom verksamheten och utvecklingen, som det eger nödvändighet och oföränderlighet. Dessa bestämningar kunna icke tillkomma tänkandet, om det icke hos sig har något, som bestämmer och begränsar verksamheten och utvecklingen och derigenom är grund till aktualiteten hos det verksamma och sig utvecklande tänkandet af något nödvändigt och oföränderligt. Det är sjelfmedvetandet, som derigenom, att det är väsende i egentlig bemärkelse, evigt och oföränderligt väsende, kan vara och är grunden till det nödvändiga och oföränderliga hos det menskliga tänkandet både till form och innehåll. Häraf draga vi den slutsatsen, att i det menskliga tänkandet finnes en annan sida än utvecklingen, och att det är i och genom denna andra sida, som tänkandet kan ega nödvändighet och oföränderlighet, men att deremot utvecklingen på grund deraf, att hon i och för sig tagen är en gränslös fortgång, icke kan gifva någon fullständig bestämdhet och dermed följande nödvändighet åt det menskliga tänkandet.

På grund af gränslösheten i sin fortgång kan utvecklingen icke heller, om hon tänkes såsom i sin renhet utgörande den väsentliga och konstitutiva bestämningen hos det menskliga tänkandet, när detta framträder såsom det menskliga förnimmandets högsta form, åt detta tänkande gifva fullständig

bestämdhet. Då tänkandet betraktas såsom en sådan högsta form, kan det emellertid sättas i fråga, om icke i och genom det förhållande, i hvilket den högsta formen står till de lägre, en fullständig bestämdhet kunde vara gifven. Men den rena utvecklingen är utvecklingen icke i och genom förhållande till något annat, utan i och genom sig sjelf. Hon skall hafva sin sjelfständighet derigenom, att hon är oberoende af allt yttre material och af all henne inskränkande potentialitet. Derföre måste hon för att komma till verklighet såsom ren utveckling eller fullkomlig sjelfutveckling upphäfva all den för henne mer eller mindre omedelbart gifna verklighet, som är till i och för det menskliga förnimmandets lägre former. I och genom gränslösheten af sin fortgång gör sålunda den rena utvecklingen eller utvecklingen såsom tänkandets enda formbestämning all fullständig bestämdhet och noga taget öfverhufvud all bestämdhet hos tänkandet omöjlig.

Då det nu är visadt, att det tänkande, som antages vara dialektiskt och spekulativt, måste hafva formen af sjelfutveckling, och att denna form innebär en gränslös fortgång, som icke medgifver någon fullständig bestämdhet, följer deraf, att det menskliga tänkandet icke kan vara alltigenom dialektiskt och spekulativt, utan måste hafva någon annan sida. Utan denna andra sida skulle det gå under i den gränslösa formvexlingen och icke kunna ega bestånd.

Det andra momentet i vår ofvan framstälda frågas första alternativ måste då upptagas till besvarande. Kan det menskliga tänkandet vara alltigenom exklusivt och dogmatiskt? Exklusivt är tänkandet, då det icke kan i sig upptaga någon motsats, utan genom sin sjelfbegränsande verksamhet från sig utesluter allt, som är motsatt mot tänkandet sjelft eller mot det, som redan är tänkt. Dogmatiskt är tänkandet, såvida det stannar vid abstrakta bestämningar, som fattade i begreppets form och ordnade i en serie af grunder och följder väl utgöra ett system eller en vetenskaps form, men såsom abstrakta stå i motsatsförhållande till de konkreta bestämnin-

garne hos vetenskapens föremål. Det tänkande, som antages vara alltigenom exklusivt, kan i följd af sitt verksamhetssätt icke frigöra sig från detta motsatsförhållande. Visserligen finnes det äfven för detta tänkande icke blott en genom frånskiljande och uteslutande af motsatserna hos det gifna kunskapsföremålet utförd återgång till något motsägelselöst, utan äfven en fortgång från det såsom motsägelselöst fattade såsom princip till något närmare bestämdt och följaktligen innehållsrikare, som följer af principen och derföre äfven måste vara motsägelselöst, men i följd af antagandet, att det är alltigenom exklusivt, kan det icke genom en absolut position frigöra sig från den relativitet, som tillhör det menskliga förnimmandets lägre former och de kunskapsföremål, som i och genom dessa äro för det menskliga medvetandet gifna. Derföre kan ett sådant tänkande icke tänka någon tanke, som icke strängt taget är en relation. Det system, som är till i och genom ett sådant tänkande, är ett system af relationer och sjelft en relation eller ett förhållande, i och genom hvilket en mångfald af andra förhållanden utgör ett sammanhängande helt. Men allt relativt förutsätter ett annat och eger icke utan detta andra giltighet och verklighet. För sig taget eger det sålunda endast hypotetisk giltighet och verklighet. Det gäller och är till under förutsättning, att det andra gäller och är till. Detta andra må nu vara den andra relationsleden eller det absoluta, så är det dock klart, att det tänkande, som icke i och för sig kommer till mer än hypotetisk giltighet och icke fattar något, som eger mer än hypotetisk verklighet, blifver dogmatiskt i och med detsamma, som det antager sig ega fullständig bestämdhet i och genom sig sjelft eller fullständig sjelfbestämdhet och dermed följande nödvändighet. Men i detta förhållande ligger gifvet, att det alltigenom exklusiva och dogmatiska tänkandet icke inom det område, till hvilket det inskränker sig, kan vinna fullständig bestämdhet och nödvändighet, och att sålunda det menskliga tänkandet, såvida det skall ega nödvändighet, icke kan vara alltigenom exklusivt och dogmatiskt.

Det dialektiska och spekulativa tänkandet vill komma till begripande af det absoluta, men förfelar sitt mål derigenom, att dess verksamhetssätt innebär en gränslös fortgång i och genom en oafbruten formvexling. Det exklusiva och dogmatiska tänkandet vill komma till nödvändighet, om ock blott inom ett begränsadt område, men förfelar sitt mål derigenom, att dess verksamhetssätt innebär ett hypotetiskt förfarande, hvarigenom det oupphörligt hänvisar på något annat än det tänkta såsom erforderligt för dettas giltighet och verklighet.

Det dialektiska och spekulativa tänkandet utgår från det antagandet, att endast det konkreta eller inom sig sammanhängande och fullständigt bestämda kan ega nödvändighet, men kan icke komma till uppfattningen af en inom sig fullständigt bestämd verklighet, som icke är behäftad med inre motsägelse och derigenom upplöser sig sjelf. Det exklusiva och dogmatiska tänkandet utgår från antagandet, att endast det enkla genom abstraktion från all motsats frigjorda kan ega nödvändighet, men kan icke komma till något enkelt, som icke just derigenom, att det är abstrakt och ofullständigt, sjelft utgör en motsats mot det andra, som det behöfver för sin giltighet och verklighet.

Det dialektiska och spekulativa tänkandet vill höja sig upp öfver sin egen och den omedelbart gifna verklighetens ofullkomliga och sinliga form, men binder sig sjelft vid denna genom antagandet, att tänkandet i processen eller utvecklingen har sin egentliga och fullkomliga form. Det exklusiva och dogmatiska tänkandet vill komma till en motsägelselös förklaring af den gifna verkligheten, men binder sig sjelft vid motsägelsen genom antagandet, att det i och genom sig sjelft motsägelselösa och klara är abstrakt och följaktligen relativt och såsom sådant står i något motsatsförhållande till något annat och derigenom är behäftadt äfven med en inre motsägelse.

Sedan det visat sig, att det menskliga tänkandet hvarken kan vara alltigenom dialektiskt och spekulativt ej heller

alltigenom exklusivt och dogmatiskt, hafva vi att tillse, om icke detta tänkande kan vara enhet af båda dessa slags bestämningar och hafva dem till sina olika sidor.

Det menskliga tänkandet är å ena sidan exklusivt, emedan det icke kan komma till någon fullständig begränsning eller bestämdhet utan noggrann begränsning af det område, inom hvilket begreppsbestämdhet är möjlig. Men å andra sidan ligger det något dialektiskt i tänkandets fortgång från obestämdhet till bestämdhet. Det dialektiska i denna fortgång röjer sig vid hvarje särskild determinationsakt i tänkandets magt att bringa de möjliga bestämningarne till den form, att de måste tänkas såsom tillsammans utgörande hela sferen af möjliga bestämningar i ett gifvet afseende och fullständigt uteslutande hvarandra. Häri ligger en sjelfutveckling visserligen icke i betydelsen af en absolut sjelfproduktion, men i den betydelse, i hvilken sjelfutveckling hos hvarje högre form af menskligt lif måste antagas, nemligen den, att det högre i och genom sig sjelft har åtminstone någon grad af magt att bringa det lägre, materialet, till den form eller grad af bestämbarhet, som fordras för det högres fortgående utveckling.

Det dogmatiska tänkandet söker en motsägelselös förklaring af den gifna verkligheten, men kommer såsom dogmatiskt icke till egentlig sjelfständighet i tänkandet. Det tänkande, som stannar vid en rent formel utredning af det gifnas allmännaste bestämningar, kan icke tänka sig sjelft annorlunda än såsom en allmän och formel bestämning. Men huru oundgänglig den formela betraktelsen af tankens gifna föremål och af tanken sjelf än må vara, så är han dock ensam för sig otillräcklig för tänkandet. Tänkandet kan icke vara rent eller egentligt tänkande utan att fatta sig såsom förnimmande i och genom sig sjelft, såsom egande tankar, som äro rent inre funktioner, såsom inom sig slutet eller egande ett inre sammanhang och såsom till sitt omfång fullständigt bestämdt. För en sådan uppfattning af sig sjelft behöfver tänkandet först och främst en sjelfständighet, som

icke kan tillkomma det, om det icke är annat än en form eller ett förhållande, och som sålunda måste vara höjd öfver all relativitet. Såsom sjelfmedvetande eller medvetande i och genom sig sjelft har det menskliga tänkandet i all sin utveckling och verksamhet en sådan sjelfständighet. Utan denna reela sjelfständighet finnes ingen möjlighet af ett verkligt begripande. Sjelfmedvetandet är sjelft det första rena begreppet, det begrepp, utan hvilket intet annat begrepp kan vara rent begrepp eller i egentlig mening begripas. Sjelfmedvetandet är det begripande subjektet sjelft såsom sitt eget begrepp eller såsom i och genom sig sjelft begripet. Såsom sådant kan det icke vidare utvecklas eller undergå någon formvexling. En gång aktuelt är det oföränderligt. Så förförhåller det sig ock med allt, som i tänkandet är gifvet i och genom sjelfmedvetandet eller alltigenom är begripet såsom nödvändig följd af detta. Äfven detta är, sedan det en gång blifvit aktuelt, oföränderligt. I och genom sjelfmedvetandet är tänkandet sjelfverksamt i egentlig mening. Om icke tänkandet sjelft såsom sjelfmedvetande vore oföränderligt, utan vore underkastadt formvexling i och genom en utveckling, skulle det icke hafva en ren sjelfverksamhet utan vara bestämdt genom en tvångsverksamhet, som vore orsaken till dess förändring. Den magt, i och genom hvilken tänkandet är oföränderligt, är en sjelfbibehållelsens magt, och sjelfbibehållelsen under all vexling af lägre bestämningar är den verksamhet, i och genom hvilken denna magt gör sig gällande. I sjelfverksamheten är sjelfbibehållelsen den högsta och positiva sidan. Så ock i sjelfutvecklingen. Utan sjelfbibehållelse finnes det hvarken hos verksamheten i allmänhet eller särskildt hos utvecklingen något sjelf. Den lägre, ändliga och negativa sidan är den förändring och formvexling, som är oskiljaktig från all verksamhet och utveckling, men icke kan umbära den högre, oändliga och positiva. All verksamhet, hos hvilken det finnes något fullt aktuelt, som icke genom verksamheten förändras, utan endast bibehålles, är med afseende

på detta aktuela eller i sin egenskap af detta aktuelas sjelfbibehållelse ren sjelfverksamhet. Genom tänkande af sig sjelft såsom sjelfmedvetande och sjelfverksamt höjer sig det menskliga tänkandet öfver all dogmatism och all med denna förenad hypotetisk giltighet och verklighet. Det har således en spekulativ sida, som träder fram i hvarje tanke, som tänkes såsom en nödvändig form af sjelfmedvetandet och först och främst i sjelfmedvetandet såsom sjelfva grundtanken i allt tänkande, såsom den tanke, af hvilken alla andra tankar äro former.

I sjelfmedvetandet är en tanke gifven, som icke är relativ och derför icke heller lider af någon inre motsägelse. Men om sjelfmedvetandet icke kunde tänkas såsom individuelt bestämdt genom bestämningar, som vore fria från motsägelse mot sjelfmedvetandet och inom sig, så skulle deraf följa, att det icke kunde tänkas såsom sjelfmedvetande. Från en annan sida sedt innebär detta, att sjelfmedvetandet såsom medvetande i och genom sig sjelft vore otänkbart, i fall den verklighet, som är enhet af motsatser, vore den enda och sanna verkligheten. Den så beskaffade verkligheten, hon må tänkas såsom förnimmelsernas verklighet i det menskliga medvetandet eller såsom kunskapsföremålens verklighet i verlden, är under den nämnda förutsättningen en motsägelse mot sjelfmedvetandet. Sjelfmedvetandet kan således icke tänkas utan en verklighet af annat slag, en absolut och förnuftig verklighet. Endast detta andra slags verklighet kan hafva den logiska formen af system utan oegentlighet och inskränkning. Hon är det enda fullkomligt tänkbara. Derföre har det menskliga tänkandet icke blott i sin grundtanke, sjelfmedvetandet, utan äfven i sin totalitetstanke, det logiska systemet, en spekulativ sida, som röjer sig deri, att det tänker en tankeform, som är höjd öfver all relativitet och i sin grund och i sin fulländning är den absoluta verkligheten eller det absoluta till sin form betraktadt. Denna form af absolut system kan icke skiljas från det menskliga tänkandet. Det kan icke tänka sig såsom sjelfmedvetande och subjekt utan att tillika tänka

sin egen eller subjektets eller sjelfmedvetandets absolut fullständiga tänkbarhet både i det hela och i alla dess momenter. Derföre har ock det menskliga tänkandet en spekulativ sida jemte den dogmatiska, och är det enhet af båda dessa sidor eller af dogmatiserande och spekulation.

Den relativa form, i hvilken tankelagarnes fordringar äro gifna i och för det menskliga tänkandet och af detta uppfyllas, är i sin allmänhet bestämd af förhållandet mellan detta tänkandes olika sidor. Den högre sidan hos tänkandet, sjelfverksamheten, är såsom sådan sjelfva lagen, och någon skilnad mellan fordran och uppfyllelse finnes icke inom det område, som hör till denna sida. Så långt, som tänkandet är sjelfverksamt, är det ock fullt bestämdt af sina egna lagar och verkar det nödvändigt efter dessa. En sådan verksamhet har det menskliga tänkandet egentligen endast i de momenter, i hvilka det redan är aktualiseradt såsom rent tänkande och bibehåller sig såsom sådant. Tänkandets sjelfbibehållelse må åsyfta den för tänkandet väsentliga samstämmigheten eller ordningsföljden eller begränsningen, så är denna sjelfbibehållelse i alla dessa afseenden att betrakta såsom en inom tänkandets eget område fallande eller immanent verksamhet. Deremot är den verksamhet, i och genom hvilken en tanke bringas till aktualitet för tänkandet, icke en lika ren sjelfverksamhet, utan en på något för tänkandet yttre riktad verksamhet, hvilken af det yttre, som utgör dess material, inskränkes och hämmas. I förra fallet är tänkandets verksamhetssfer eller område skarpt begränsadt. I senare fallet är väl området vidgadt och i saknad af skarp begränsning till en viss grad obegränsadt, men graden af egentlig lagenlighet nedsatt. Tänkandet är alltså i den omfattning och till den grad, i hvilken det är aktuelt såsom tänkande, lagbundet genom sin sjelfgifna lag. Det aktuela tänkandets omfattning och grad bestämmas åter efter förhållandet mellan dess olika sidor. Ju mera intuitivt, syntetiskt och spekulativt tänkandet är, desto högre är graden af dess egentlighet eller sjelfgifna lagenlighet och desto större

är det område, som kan betraktas såsom dess eget eller hänföras till dess inre. Ju mera distinktivt, analytiskt och dogmatiskt tänkandet är, desto lägre är graden af dess lagenlighet och desto mindre dess eget område. Tänkandet har sålunda ett inre tankelif, i hvilket det har sin högsta möjliga renhet och fullkomlighet, och ett tankelif i det yttre, i hvilket det väl har en större omfattning för sin verksamhet, men icke är fritt från motsats, icke kan obehindradt fortgå från grund till följd och icke kan gifva sig någon fullständigt bestämd gräns. Men i hvilken grad och omfattning tänkandet än må vara verkligt, har det dock alltid den relativa lagbestämdhet, som ligger deri, att det i den grad och i den omfattning det verkligen är tänkande, också är verkligen lagenligt.

Med afseende på de olika sidor och bestämningar hos tänkandet, som ofvan blifvit uppvisade, hafva vi nu att angifva den betydelse, som tillkommer de särskilda tankeformerna, och det förhållande, i hvilket de stå till hvarandra. Deras särskilda betydelse och inbördes förhållande bestämmas deraf, att de visa sig vara gifna i och genom de olika sidor hos tänkandet, som, enligt hvad förut blifvit visadt, måste finnas hos detta på grund deraf, att det å ena sidan är verksamt och å andra sidan i sin verksamhet bestämdt af tankelagarne.

Den tankeform, som omedelbart är gifven i och genom det af sin enhetslag bestämda tänkandet eller det sjelfbestämmande tänkandet, är begreppet. Hvarje förnimmelse är såsom funktion af förnimmandet positiv. Så är ock begreppet såsom funktion af tänkandet positivt och såsom den till formen högsta förnimmelsen eller den förnimmelse, som är en rent immanent funktion, absolut positivt. Sådant är begreppet, när det tänkes i och för sig utan afseende på något förhållande till andra begrepp. Då är det ock identiskt med det tänkande, hvars immanenta funktion det är, och följaktligen äfven identiskt med sig sjelft och derigenom enkelt. Genom sin identitet eller enkelhet eller såsom absolut position är det ett helt. Men det tänkande, som i och genom sig sjelft såsom sin immanenta

och absolut positiva funktion tänker ett begrepp eller tänker sig sjelft såsom sjelfbestämdt i ett begrepp, är det intuitiva tänkandet. I följd häraf är hvarje begrepp ett i sin enkelhet fattadt logiskt helt i samma mon, som det är intuitivt tänkt, och tänkandet intuitivt i samma mon, som dess tanke till sin form är ett i sin enkelhet fattadt logiskt helt.

I och genom det abstraherande eller distinguerande eller distinktiva tänkandet tänkes en mångfald af begrepp och hvarje begrepp såsom ett helt af begrepp. Såsom ett sådant helt är hvarje begrepp ett visst bestämdt begrepp, eller har det en viss begreppsbestämdhet, hvilken på något sätt innebär ett förhållande till andra begrepp. Det bestämda begreppet är sålunda det på något sätt i sin relativitet fattade begreppet. Såsom sådant har det icke blott ett innehåll, utan äfven ett omfång. Det har icke blott innehållsmomenter eller begrepp, genom hvilka det är ett logiskt helt, utan äfven omfångsmomenter, hvilka genom begreppet äro ett logiskt helt. Ju mera distinktivt tänkandet är, desto mera framträder för tänkandet begreppsmångfalden och begreppsbestämdheten i och genom mångfalden af begreppens innehållsförhållanden och omfångsförhållanden.

Såsom analytiskt urskiljer tänkandet såväl subjekter som bestämningar. Såsom varande till för tänkandet måste båda slagen vara begrepp, om ock icke alltid med lika renhet och i lika egentlig bemärkelse. Såsom begrepp fixeras hvarje subjekt för sig och hvarje bestämning för sig. I omdömet tänkes det förhållande, i hvilket en genom analys gifven begreppsbestämning eller ett såsom bestämning fattadt begrepp måste stå till ett likaledes genom analys gifvet subjektbegrepp eller ett såsom subjekt fattadt begrepp. Af det åtminstone i någon mon begripna subjektets väsende måste det vara beroende, huruvida en fullt begripen bestämning måste tänkas i ett eller annat begreppsförhållande till detta subjekt. Sålunda är det af subjektets väsende beroende, huruvida en begreppsbestämning såsom dess bestämning är positiv eller negativ,

huruvida hon gäller om subjektet i allmänhet eller blott om något af det, som hör till dess omfång, huruvida hon är en innehållsbestämning hos subjektet, utan hvilken detta icke kan vara ett logiskt helt, och hvilken följaktligen äfven måste tänkas framträda såsom följd af det fullt ut tänkta subjektet såsom grund, eller en omfångsbestämning, genom hvilken subjektets omfång kan positivt eller negativt i sin helhet eller blott till någon del närmare bestämmas, samt slutligen huruvida hon betraktad i och för sig utan afseende på något sammanhang med andra bestämningar med högre eller lägre grad af nödvändighet tillkommer subjektet. På grund häraf är hvarje logiskt omdöme en fortsatt analys af ett genom analys redan mer eller mindre begripet subjektbegrepp med afseende på en genom analys gifven fullt begripen begreppsbestämning. Den fortsatta analysen visar det sätt, hvarpå denna bestämning tänkt såsom begreppsbestämning hos subjektet på grund af subjektets väsende måste förhålla sig till detta. Derföre är allt dömande ett öfvervägande analytiskt tänkande.

Slutledningen är deremot ett öfvervägande syntetiskt tänkande. Såsom den tankeform, i och genom hvilken en begreppsbestämning tänkes i medelbart, ett genom en mellanliggande begreppsbestämning tänkt, förhållande till ett enkelt logiskt helt eller subjekt, utgör slutledningen ett logiskt helt af omdömen eller enkla förhållanden, af hvilka hvart och ett är en begreppsbestämnings förhållande till ett subjekt. Ett sådant helt förutsätter en sammanbindning eller ett syntetiserande af begreppsbestämningar, hvarigenom dessa ställas i ett af deras inbördes förhållande på något sätt beroende förhållande till ett subjekt. Genom fortgående slutledningar ordnas i större eller mindre omfattning en mångfald af begreppsbestämningar till ett sammanhängande mer eller mindre strängt begränsadt helt, inom hvilket de många begreppsbestämningarne såsom leder stå i sammanhang med hvarandra och med subjektet. Ju mera oafbrutet slutandet fullföljes, desto mera märkbar blifver ock slutledningens karakter af syntetiskt tänkande

eller ett tänkande, genom hvilket ett sammanhang mellan de många begreppsbestämningarne konstitueras.

Det dogmatiska tänkandet framträder i och med en mångfald af satser, som bevisas. Väl kunna de särskilda bevisade satserna af det dogmatiska tänkandet ställas i sammanhang med hvarandra, men till ett egentligt system kommer det dock icke. Till den fullständiga bestämdhet, som systemet fordrar, kan det dogmatiska tänkandet icke leda. Det kan nemligen icke utan att öfvergå till spekulation uppställa en i och genom sig sjelf giltig bevisningsgrund, hvilken såsom sådan tillika är subjekt eller ett logiskt helt, af hvilket alla följder äro former. Det dogmatiska tänkandet tager deremot till utgångspunkter flere eller färre formela bestämningar och fortgår genom en mångfald af bevis, som visserligen kunna såsom grunder och följder vara mer eller mindre ordnade och sammanhängande, men å andra sidan äro mer eller mindre oberoende af hvarandra, emedan de sakna en väsentlig enhet. Derföre är beviset såsom ett mer eller mindre fristående bevis bland många andra mer eller mindre fristående bevis gifvet i och genom det dogmatiska tänkandet.

Den fulländning, som det logiska systemet i det menskliga tänkandet kan uppnå, vinnes, såsom förut är visadt, endast genom det tänkande, som är öfvervägande spekulativt. Å andra sidan ligger det, såsom äfven förut är visadt, i det spekulativa tänkandets väsende att vara systematiskt eller att på något sätt se allt ur det helas synpunkt. Till begreppet om en tankeform, som är ett fullständigt helt af alla tankar och icke har emot sig något, som icke är tänkt, utan är fullständigt sjelfbestämdt, föres med nödvändighet det menskliga tänkandet. En sådan tankeform är det fullkomliga system, som utgör det absoluta mått, efter hvilket fullkomlighetsgraden hos alla i och genom det menskliga tänkandets gifna logiska former mätes.

Genom sitt sammanhang med det menskliga tänkandets med nödvändighet gifna olika sidor äro de allmännaste tanke-

formerna eller grundformerna för tanken såsom tänkandets funktion till sin betydelse och i sitt förhållande till hvarandra och till tankelagarne nödvändigt bestämda. I denna deras nödvändiga bestämdhet ligger å ena sidan, att ingen af dem kan saknas hos det menskliga tänkandet, eller att detta icke kan vara aktuelt utan att träda fram i dessa former, och å andra sidan att de tillsammans utgöra alla de grundformer, som tillhöra det menskliga tänkandet, eller att alla andra tankeformer äro underordnade, och att sålunda hvarje annan tankeform måste vara en artform af någon bland dessa grundformer. Detta förhållande framgår såsom en nödvändig följd af den gifna utredningen och kan genom betraktelse af hvarje lägre tankeforms förhållande till de angifna grundformerna lätt inses.

I allmänhet kan de logiska grundformernas betydelse sägas ligga deri, att de angifva det sätt, hvarpå det menskliga tänkandet i och genom sin egenskap af förståndsverksamhet alltid i någon mon fyller förståndets behof af enhet och bestämdhet, af sammanhang och följdriktighet samt af fullständighet och nödvändighet i det menskliga förnimmandet. De logiska grundformernas förhållande till hvarandra består åter i allmänhet taget deri, att de utgöra de olika sidor, som fordras för tänkandets verklighet i verksamhetens form, emedan de utgöra de efter tänkandets art närmare bestämda allmänna formerna för verklighet i verksamhetens form. I mångfaldigt olika grader af egentlighet och kontinuitet och i mycket olika omfattning framträder det menskliga tänkandet, men äfven i sina mest oegentliga, afbrutna och inskränkta yttringar röjer det sin systematiska natur genom införandet af enhet, ordning och begränsning i förnimmandet. Med högre grad af egentlighet, med mera oafbruten fortgång och större omfattning framträder det i induktion, analogi och hypotes, genom hvilka menniskan vinner den sammanhängende uppfattning af den gifna verkligheten, som kallas erfarenheten. Genom mera medveten, planmässig och fullständig fortgång på induktionens analogiens och hypotesens väg närmar sig menniskan till ve-

tenskaplig insigt. Till uppställande af särskilda vetenskaper med mer eller mindre sträng logisk form kommer det menskliga tänkandet genom ytterligare fortgång på samma väg under ledning af mera bestämdt och sjelfständigt framträdande begrepp, som fastställa målet och planen och begränsa området. Sin högsta möjliga verklighet når det menskliga tänkandet i den vetenskapliga uppfattning af den gifna verkligheten, som med största möjliga stränghet för sig fastställer de logiska grundformerna samt i och genom dem får formen af ett strängt logiskt system.

[VII.]

REDOGÖRELSE

FÖR

KONGL. UNIVERSITETET I UPSALA

UNDER LÄSÅRET 1883—1884.

UPSALA 1884
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Af märkliga och i universitetets inre eller yttre utveckling mera ingripande tilldragelser har det läsår, som denna redogörelse omfattar, ej mycket att uppvisa. Den akademiska verksamheten har gått sin stilla, jämna gång, utan störande afbrott och utan många särskildt anmärkningsvärda händelser af vare sig ena eller andra slaget. Att hon därföre skulle varit mindre framgångsrik och välsignelsebringande, vore säkerligen en förhastad slutsats. Universitetets verksamhet är ju till sin natur sådan, att hon ej sker med buller och bång och ej väcker mycket uppseende. Undantagshändelserna, de mera ovanliga tilldragelserna falla mest i ögonen och ådraga sig den lifligaste uppmärksamheten, men det stilla, oförtrutna arbetet i det tysta är dock det, som väger tyngst och betyder mest, då resultaten skola skärskådas och uppskattas, och från denna synpunkt står läsåret 1883—84 säkerligen icke efter sina föregångare.

Det besök, som en del af universitetets lärare första dagarne i juni månad 1883 aflade hos sina ämbetsbröder i Kristiania, är omtaladt i den föregående årsredogörelsen och torde därföre här blott behöfva i förbigående omnämnas.

En märkelsedag af mindre vanligt slag bildar den 10 november 1883, 400:de årsdagen af *Martin Luthers* födelse. Att universitetet, ja hela svenska folket firar minnet af en utländsk man torde vara en tämligen sällsynt företeelse. Då så sker, kan förklaringen blott sökas däruti, att det gäller en man, hvars lifsgärning varit af den djupa och vidtomfattande

betydelse, att han genom densamma blifvit mera en hela mänsklighetens än någon särskild nations tillhörighet. Att så är fallet med Martin Luther, därom kunna meningarna knappast vara delade. Det svenska folket hör till dem, i hvilkas historia Luther och hans reformation varit mest epokgörande och lemnat de djupaste spåren. I vår andliga odlings häfder hafva få, kanske ingen spelat en sådan rol som han. Upsala universitets minnefest var det stora föremålet värdig. Inbjudning till densamma utfärdades af rektor prof. C. Y. Sahlin med en afhandling "Om andlig frihet", ett ämne särdeles lämpadt för tillfället. Universitetets lärarekår jämte inbjudne gäster samlades å akademiska konsistoriets sessionsrum, hvarifrån festtåget, till hvilket i Odinslund äfven studentkåren anslöt sig, afgick till Carolina Rediviva. Anordningarna å festsalen voro de vid dylika tillfällen vanliga. Festkantat, författad af prof. Fr. Holmgren, utfördes af filharmoniska sällskapet och det akademiska kapellet. Högtidstalet, som sedermera utgafs i tryck, hölls af prof. K. H. G. v. Schéele, hvarefter akten afslöts med Luthers storartade stridspsalm "Ein feste burg ist vnser Gott", i hvilken hela församlingen stående instämde.

Doktorspromotion anstäldes d. 31 maj 1884 inom såväl den juridiska och medicinska som filosofiska fakulteten på numera sedvanligt enkelt sätt.

Vid den jubelfest, som universitetet i Edinburg våren 1884 firade med anledning af sin 300-åriga tillvaro, representerades Upsala universitet af prof. *P. T. Cleve.*

Den fräjdade vetenskapsmannen professor Emil du Bois-Reymonds 25-årsjubileum i Berlin d. 20 okt. 1883 bevistades af prof. *F. Holmgren* såsom representant för medicinska fakulteten.

Arbetena på det nya universitetshuset hafva oafbrutet fortgått och omsider framskridit så långt, att tiden för invigningen kunnat utsättas till september månad 1885.

Tillbyggnaden å anatomiska institutionens hus har likaledes fortsatts, men icke nått sin fullbordan.

Dels genom enskild frikostighet, dels genom anslag ur universitetets reservfond har en nybyggnad för den meteorologiska institutionen kunnat påbörjas, hvarigenom ett trängande behof lofvar att snart blifva afhjälpt, och bättre tider äro att motse för meteorologiens studium vid vårt universitet.

Universitetets lärarekår har under året vunnit en tillökning, i det 1884 års riksdag i enlighet med K. Maj:ts framställning beviljade ett årligt anslag af 2,500 kr. till arvode åt en lärare i slaviska språk. Härigenom har för en viktig gren af språkvetenskapen, som hittills varit helt och hållet orepresenterad vid universitetet, öppnats utsikt att snart nog erhålla sin egen målsman.

Professorsinstallation firades på sedvanligt sätt d. 1 febr. 1884, då nyutnämde professorn i medicinsk och fysiologisk kemi *O. Hammarsten* tillträdde sitt ämbete med en föreläsning "Om kemiska synteser inom djurorganismen". Rektor, prof. C. Y. Sahlin hade inbjudit till denna högtidlighet med en afhandling "Om grundformerna i logiken, II".

Ett af drätselnämden framställdt förslag att dels af universitetets egna tillgångar, dels med tillskott af statsmedel bereda en del af universitetets tjänstemän, nämligen ordinarie professorer, domprosten och skytteanske professorn undantagne, e. o. professorer samt bibliotekarien och räntmästaren, ålderstillägg med 500 kr. efter 5 års och ytterligare 500 kr. efter 10 års tjänstgöring, har godkänts af det större konsistoriet men är ännu under behandling i högre instanser.

Det förgångna läsåret har varit synnerligen lyckosamt därutinnan, att ingen enda förlust genom dödsfall drabbat universitetets lärarekår.

Konunga- och kanslersbref.

1883.

8 juni. Filos. kand. K. V. Viewegs ansökan att under genomgående af profårskurs i Stockholm få behålla honom vid Upsala universitet tilldelade stipendier afslås. K. Maj:t.

22 juni. En från styrelsen för Stockholms högskola till K. Maj:t ingifven ansökan, att nämda högskolas lärjungar måtte, utan hinder däraf att de ej inskrifvits eller studerat vid rikets universitet, erhålla rätt att vid dessa undergå tentamina och examina i likhet med universitetens egna lärjungar, därest de för hvarje ämne, hvari tentamen eller examen begärdes, företedde vederbörande lärares vid högskolan intyg om genomgångna studier och öfningar i ämnet, samt under förutsättning att de i öfrigt fullgjort hvad som fordrades af universitetens egna lärjungar för rätt att undergå omförmälda prof, bifalles, efter af juridiska och filosofiska fakulteterna samt de akademiska konsistorierna i Upsala och Lund afgifna yttranden, så till vida, att lärjunge vid Stockholms högskola, som aflagt vederbörlig mogenhetsexamen, må vid rikets universitet inskrifvas utan att erlägga andra afgifter än som af lärjunge vi det ena af dessa erläggas för inskrifning vid det andra. K. Maj:t.

8 juli. Medgifves prof. C. Y. Sahlin att såsom universitetets rektor inskränka sin undervisningsskyldighet till två timmars föreläsning i veckan samt examination för filosofie kandidat- och licentiatexamen. K. Maj:t.

11 juli. Examinationen i botanik för medicinsk-filosofisk examen öfverflyttas från ordinarie till e. o. professorn i botanik. K.

20 juli. Medgifvande att e. o. professuren i anatomi och histologi, som tvänne gånger varit till ansökan kungjord, utan att någon sökande anmält sig, må tills vidare stå obesatt. K. Maj:t.

27 juli. Fastställelse å det jordbyte mellan universitetet och Upsala stad, hvarigenom det förra tillbyter sig den del

af Rundelsgränden, som behöfves för ordnandet af det nya universitetshusets omgifningar, mot en del af förra lasarettstomten invid Järnbrogatan, samt medgifvande att samma del af Rundelsgränden må upphöra att vara allmän trafikled för samfärdseln. K. Maj:t.

10 aug. Bifall till kanslerns framställning om ändring i den faststälda ritningen för tillbyggnad till anatomiska institutionens hus i hvad angår hörnfönstren på gaflarne i flyglarnes båda våningar. K. Maj:t.

1 nov. På grund af från K. Maj:t till kanslersämbetet ingången skrifvelse anmodas det mindre akad. konsistoriet att inkomma med en förteckning öfver universitetets fasta och lösa egendom. K.

30 nov. Afslag å P. K. H. Duséns ansökan att han, som genomgått lärokurs vid tekniska högskolan och sex klasser vid allm. läroverk samt tjänstgjort dels såsom t. f. lektor vid allm. läroverk, dels såsom andre lärare vid folkhögskola, måtte med samma rätt, som tillkommer dem, hvilka aflagt mogenhetsexamen å reallinien, få vid ett af rikets universitet aflägga examen inför matem.-naturvetenskapliga sektionen. K. Maj:t.

30 nov. Bestämmes såsom vilkor för åtnjutande af det af riksdagen beviljade anslaget till tidskriften "Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif":

att tidskriftens omfång skall utgöra minst 30 ark om året;

att 15 exemplar däraf skola till ecklesiastikdepartementet aflemnas; samt

att hälften af anslaget skall till utgifvaren utbetalas vid början af år 1884, och andra hälften då tidskriftens ifrågavarande årgång fullständigt utkommit. K. Maj:t.

10 dec. Medgifves att af besparade medel å det under d. 8 maj 1883 till inredning af nedre museisalen inom botaniska institutionen beviljade anslag nödigt belopp får användas till ändrad inredning uti öfre botaniska museisalen. K.

1884.

23 jan. e. o. Prof. i botanik *F. R. Kjellman* befrias från tvänne föreläsningar i veckan mot skyldighet att i stället tvänne gånger i veckan, under tre timmar hvarje gång, leda praktiska öfningar inom området för sitt läroämne. K.

1 febr. Bifall till en ansökan af Erik Ålund, att en af honom enligt 1853 års stadga undergången men ej godkänd examen för filosofisk grad, hvari han erhållit 10 betygsenheter, måtte honom tillräknas såsom godkänd filos. kandidatexamen enligt nu gällande stadga. K. Maj:t.

18 febr. Bifalles att akademien mot en årlig afgäld af 350 kr. må öfvertaga det af landshöfd. grefve A. Hamilton intill år 1896 innehafda arrendet å ett kronan tillhörigt område benämdt Upsala slotts humlegård, för erhållande af plats till lekplan. K.

22 febr. Det i Upsala bildade ridhusbolaget erhåller rätt att på vissa vilkor uppbära de anslag, som förut utgått till universitetets ridinstitution. K. Maj:t.

7 mars. Om indragning dels af tvänne arvoden å 500 kr. hvartdera till biträden vid de homiletiska och kateketiska öfningarna och till biträde åt professorn i latinska språket, dels af adjunkturen i fysiologisk kemi, samt om tillsättande i laga ordning af e. o. professuren i medicinsk och fysiologisk kemi, hvarvid till aflöning användes dels lönen vid nämda indragna adjunktur 2,500 kr., dels 1,500 kr. af förslagsanslaget till ombildning af adjunkturer och till docentstipendier. K. Maj:t.

25 april. Om utbytande af vissa för planeringen omkring det nya universitetshuset nödiga delar af ärkebiskopsgårdens trädgård mot universitetet tillhörig lika stor jordareal invid ärkebiskopshuset, hvilket på vissa stipulerade vilkor bifalles. K. Maj:t.

28 mars. Bifall till filos. kand. S. Arrhenii ansökan att efter aflagd filos. licentiatexamen få på svenska språket försvara en på franska språket författad gradualafhandling. K. Maj:t.

Styrelse och personalförhållanden.

Såsom rektor har under läsåret fortfarande fungerat prof. *C. Y. Sahlin* och såsom prorektor prof. *P. Hedenius.*

Såsom dekaner tjänstgjorde för teologiska fakulteten e. o. prof. *C. J. Norrby*, för juridiska fakulteten prof. *E. V. Nordling*, för medicinska fakulteten prof. *E. Clason*, för filosofiska fakultetens humanistiska sektion e. o. prof. *H. Almkvist* och för matematisk-naturvetenskapliga sektionen e. o. prof. *H. Hildebrandsson.*

Ledamöter af det mindre akademiska konsistoriet voro jämte rektor och prorektor professorerna *v. Schéele*, *Landtmanson*, *Holmgren*, *Häggström* och *Lundquist.*

I drätselnämnden sutto, jämte rektor och räntmästaren, professorerna *V. Nordling*, *Cornelius* och *Thalén.*

Tjänstledigheter och förordnanden. Inom *teologiska fakulteten:* domprosten prof. *Torén*, såsom ordförande i komitén för revision af 1819 års psalmbok, under hela vårterminen. Tillförordnad doc. *J. A. Ekman.* — Prof. *Johansson*, såsom ledamot af bibelkommissionen, från d. 12 nov. 1883 till vårterminens slut. Vikarie e. o. prof. *Sundelin.* — Prof. *v. Schéele* under senare delen af maj månad såsom censor vid mogenhetsexamina. Vikarie prof. *Cornelius.* — Doc. *Berggren* från d. 17 maj för utländsk resa. — Såsom ombud vid kyrkomötet voro professorerna *Cornelius*, *Johansson* och *Rudin* tjänstlediga under den tid detta pågick, utan att vikarier tillförordnades.

Inom *juridiska fakulteten:* prof. *Nordling* från d. 1 mars till d. 10 april för sjukdom. — Prof. *Rydin*, såsom ledamot af riksdagens andra kammare, under vårterminen. Vikarie doc. *Blomberg.* — Prof. *Hammarskjöld*, såsom statsråd, under

hela läsåret. Vikarier prof. *Rabenius* och doc. *Davidson.* — Prof. *Afzelius*, såsom ledamot af skandinaviska sjölagskomitén, i 5 à 6 veckor från midten af oktober. Vikarie prof. *Hagströmer.* — Doc. *Blomberg* från d. 28 april till terminens slut för utrikes resa.

Inom *medicinska fakulteten:* prof. *Mesterton* under en del af januari månad för sjukdom. Vikarie adj. *Björkén.* — Prof. *Hedenius* från d. 15 sept. till d. 15 okt. såsom vikarierande rektor. Tillförordnad prosektor *Bayer.* — Prof. *Henschen* under sommarferierna 1883 såsom brunnsintendent vid Ronneby, samt från d. 23 mars till 1 juni 1884 för utrikes resa. Vikarier vid senare tillfället doc. *Petersson* och prof. *Mesterton.* — Doc. *Bergman* under 6 veckor af höstterminen för att besöka den hygienska utställningen i Berlin. — Doc. *Petersson* under större delen af läsåret för utrikes resa. — Extra läraren i histologi *Sandström* från den 21 april till vårterminens slut af hälsoskäl. Vikarie prof. *Clason.* — Den lediga professuren i medicinsk kemi uppehölls intill d. 1 febr. af prof. *Hammarsten.* — Såsom t. f. prosektor vid den anatomiska institutionen tjänstgjorde under hela läsåret med. kand. *G. A. Nordlund*, såsom t. f. laborator i patologi med. lic. *S. Bayer*, såsom extra lärare i histologi med. kand. *I. V. Sandström*, såsom t. f. biträdande laborator vid laboratoriet för medicinsk och fysiologisk kemi med. stud. *B. V. H. Lindberger* och såsom t. f. biträdande lärare i fysikalisk diagnostik från d. 15 sept. till d. 1 mars med. kand. *C. G. F. Lennmalm.* — Doc. *Bergman* erhöll d. 31 dec. förordnande att fortfarande i fem år vara intendent vid Sätra brunn.

Inom *humanistiska sektionen:* prof. *Sahlin*, såsom ledamot af kyrkomötet, under den tid detta pågick, samt såsom rektor under läsåret från en del af den honom åliggande föreläsnings- och examinationsskyldighet. Vikarie doc. *Edfeldt.* — Prof. *Hagberg* under februari månad för sjukdom. — Prof. *Löfstedt*, såsom censor, under senare hälften af maj. Vikarie doc. *Sandström.* — Prof. *Häggström*, såsom censor, under

senare hälften af maj. Vikarie e. o. prof. *Sundén.* — Prof. *Richert* för sjukdom under hela läsåret. Vikarie doc. *Noreen.* — e. o. Prof. *Sundén*, såsom ledamot af läroverkskomitén, under höstterminen och en del af vårterminen. Vikarie doc. *Sandström.* — e. o. Prof. *Leffler*, för sjukdom, under hela läsåret. Vikarie doc. *Tamm.* — e. o. Prof. *Almkvist* under höstterminen för vetenskaplig författarverksamhet. Vikarie doc. *Danielsson.* — Doc. *Wærn*, såsom folkskoleinspektör, under hela läsåret. — Doc. *Hjärne*, för utgifvande af vetenskapliga arbeten, från d. 16 nov. till höstterminens slut samt under februari månad. — Doc. *Klockhoff*, såsom vikarierande lektor, under höstterminen. — Doc. *Åberg* under en del af vårterminen för utrikes resa. — Doc. *Piehl*, för utrikes resa, under hela läsåret. — Doc. *Lundell* från d. 17 maj för utrikes resa. — Doc. *Schück* från d. 17 maj för utrikes resa. — Doc. *Feilitzen* under vårterminen för utrikes resa. — Den lediga e. o. professuren i historia har under hela läsåret uppehållits af doc. *Hjärne.* — Doc. *Noreen* förordnades d. 1 dec. 1883 att tillsvidare vara prefekt för det nordiska museet. — Doc. *Danielsson* har erhållit förordnande att under tre år från och med vårterm. 1884 två timmar i veckan offentligen föreläsa öfver latinsk och grekisk grammatik från den jämförande indoeuropeiska forskningens synpunkt. — Doc. *Erdman* har fortfarande haft förordnande att föreläsa i sanskrit.

Inom *matematisk-naturvetenskapliga sektionen:* prof. *Walmstedt* under hela läsåret för sjukdom. Vikarie doc. *Sjögren.* — Prof. *Cleve*, såsom universitetets representant vid Edinburgs universitets 300-årsjubileum, under en månad från d. 27 mars. Vik. doc. *Widman.* — Prof. *Lundquist*, såsom censor, under senare delen af maj månad. Vikarie doc. *Falk.* — Prof. *Fries*, såsom komitéledamot, under nov. månad. Vikarie doc. *Lundström.* — Prof. *Dillner*, för sjukdom, under vårterm. Vikarie doc. *Falk.* — e. o. prof. *Berggren* under sept. månad. Vikarie doc. *Kjellman.* — Doc. *Ljungman*, på grund af offentligt uppdrag, under hela

läsåret. — Doc. *Cronander*, såsom lärare vid Ultuna landtbruksinstitut, under hela läsåret. — Doc. *Söderblom* från d. 1 april till vårterminens slut för utrikes resa. — Doc. *Holm*, för utrikes resa, under hela läsåret. — Doc. *Aurivillius*, för vetenskaplig verksamhet i Stockholm, under två månader af höstterminen. — e. o. Professuren i botanik uppehölls under ledigheten af doc. *Kjellman*. — Docenterna *Ekstrand* och *Widman* hafva under läsåret haft förordnande att biträda vid undervisningen å laboratoriet för analytisk kemi.

Vid *universitetsbiblioteket:* Aman. *Lewenhaupt* åtnjöt tjänstledighet från d. 20 juli till d. 15 aug. 1883. Vikarie e. o. aman. *Stjernström*. — Den lediga vicebibliotekariebefattningen uppehölls från d. 29 aug. till den 21 febr. af förste aman. *Bygdén*. Första amanuenstjänsten uppehölls från d. 29 aug. till läsårets slut af aman. *Lewenhaupt*. Andra amanuenstjänsten uppehölls från den 10 dec. till läsårets slut af e. o. aman. *Lind* och tredje amanuensbefattningen från d. 29 aug. till d. 10 dec. af e. o. aman. *Lind*, därefter och till läsårets slut af e. o. aman. *Andersson*. Af de e. o. amanuenserna voro *Lundell* och *Fehr* tjänstlediga under hela läsåret, *Stjernström* under vårterminen.

Öfrige akadem. tjänstemän: Direktor musices *Hedenblad* åtnjöt tjänstledighet från d. 15 juni till d. 15 sept. för utrikes studieresa. — Den lediga akademinotariebefattningen uppehölls från d. 26 juni till d. 30 okt. af v. häradshöfding *J. Östberg*.

Utnämningar vid universitetet: vice häradshöfd. *B. G. E. Gyllensvärd* till akademikamrerare (d. 9 juni 1883). — Filos. licentiaten *K. B. J. Forssell* till docent i botanik (d. 13 juni 1883). — Godsägaren m. m. *E. Laurell* till universitetets hemmansfogde (d. 11 juli 1883). — Vice häradshöfd. *J. Östberg* till akademinotarie (d. 30 okt. 1883). — e. o. Prof. *O. Hammarsten* till professor i medicinsk och fysiologisk kemi (d. 16 nov. 1883). — Doc. *F. R. Kjellman* till

e. o. professor i botanik (d. 16 nov. 1883). — Fil. doktor *K. V. Melander* till docent i matematik (d. 29 aug. 1883). — Filos. licent. *O. O. H. v. Feilitzen* till docent i romanska språk (d. 18 dec. 1883). — Tredje biblioteksamanuensen *K. H. E. Lewenhaupt* till andre amanuens vid universitetsbiblioteket (d. 21 febr. 1884). — Förste biblioteksamanuensen *A. L. Bygdén* till vice bibliotekarie (d. 21 febr. 1884). — Fil. d:r *J. A. Lagermark* till docent i historia (d. 7 mars 1884). — Fil. lic. *N. F. Nilén* till docent i latinska språket (d. 20 mars 1884). — Doc. *O. V. Petersson* till e. o. professor i pediatrik och praktisk medicin (d. 6 maj 1884).

Befordringar utom universitetet: e. o. prof. *S. Berggren* till e. o. professor i botanik vid univ. i Lund (d. 6 sept. 1883). — Doc. *P. J. Vising* till lektor i lefvande språk vid allm. läroverket i Vänersborg (d. 7 nov. 1883). — Doc. *A. F. Schagerström* till adjunkt vid allm. läroverket i Upsala (d. 28 nov. 1883).

Afsked: Docenten i historia *E. Carlson* (d. 5 juni 1883). — Doc. i statskunskap *N. Höjer* (d. 24 sept. 1883). — Andre amanuensen vid universitetsbiblioteket *E. U. Ekholm* (d. 30 okt. 1883). — Doc. i nordiska språk *O. Klockhoff* (d. 20 mars 1884).

Offentliga uppdrag: Prof. *C. G. Hammarskjöld* har fortfarande kvarstått i konungens statsråd såsom chef för ecklesiastikdepartementet. — Adj. *F. G. Afzelius* har äfven vid riksdagen 1884 varit en af Upsala läns representanter i riksdagens första kammare, prof. *H. L. Rydin* i dess andra kammare företrädt Upsala stad och doc. *A. V. Ljungman* i samma kammare representerat Orusts och Tjörns domsaga. — I 1883 års kyrkomöte deltogo proff. *C. A. Cornelius* och *M. Johansson* såsom representanter för teologiska fakulteten i Upsala, e. o. prof. *W. Rudin*, vald af ärkestiftets präster-

skap, prof. *E. Clason* såsom lekmannaombud för Upsala stift och prof. *C. Y. Sahlin* för Karlstads stift.

Såsom censorer vid mogenhetsexamina hafva tjänstgjort professorerna *Häggström*, *Löfstedt*, *v. Schéele* och *Lundquist* samt adj. *Geijer*.

Ärkebiskopen och prokanslern *A. N. Sundberg*, domprosten *Torén* och prof. *Johansson* voro ledamöter af bibelkommissionen; ärkeb. *Sundberg*, prof. *Johansson* och e. o. prof. *Rudin* medlemmar i den för revision af senaste öfversättningen af gamla testamentet tillsatta komitén. e. o. Prof. *I. Afzelius* har varit ledamot i den skandinaviska sjölagskomitén, e. o. prof. *J. M. Sundén* af läroverkskomitén och prof. *Th. Fries* af komitén för omorganisation af riket landtbruksläroverk. Domprosten *C. A. Torén* har varit ordförande i komitén för revision af 1819 års psalmbok.

Prof. *F. Holmgren* har af medicinalstyrelsen varit förordnad att utöfva kontrollen öfver järnvägspersonalens färgsinne.

Prof. *N. G. Kjellberg* har haft förordnande att vara inspektör för de idiotskolor i rikets landsorter, som åtnjuta understöd af allmänna medel.

Prof. *E. Löfstedt* har, liksom under föregående år, varit förordnad till föreståndare för den teoretiska profårskursen vid Upsala högre allm. läroverk.

Utmärkelser: Prof. *M. Johansson* har varit uppförd i tredje rummet å förslag till biskopsämbetet i Västerås. Prof. *C. R. Nyblom* har invalts till ledamot af k. musikaliska akademien. e. o. Prof. *H. H. Hildebrandsson* har kallats till ledamot af Grossherzogl. Gesellschaft für Natur- und Heilkunde i Giessen samt af vetenskapssocieteten i Upsala. Prof. *R. Thalén* och prof. *H. Schultz* hafva valts till korresponderande ledamöter af k. örlogsmannasällskapet i Karlskrona. Prof. *P. Hedenius* har invalts i svenska vetenskapsakademien samt utsetts till preses i vetenskapssocieteten i Upsala under år 1884. — Doc. *K. Piehl* har kallats till hedersledamot af

Society of biblical archeology i London. Aman. *E. Lewenhaupt* har af Svenska literatursällskapet utsetts till dess sekreterare.

Prof. *R. Thalén* har tillerkänts guldmedalj vid grufexpositionen i Madrid 1883. Prof. *C. R. Nyblom* har erhållit den norske Belønnings-Medaille i Guld for litterair Fortjeneste. Oskar II:s jubelfestpremium delades 1884 mellan doc. *A. G. Noreen* och doc. *A. N. Lundström*. Filosofiska fakultetens pris för framstående gradualafhandling tillerkändes 1884 doc. *H. v. Feilitzen* och doc. *K. V. Melander* samt Geijers historiska pris sedermera doc. *J. F. Nyström*. O. Ekmans premium för apologetiskt författarskap tilldelades 1883 doc. *J. A. Ekman*.

Prof. *M. Johansson* har utnämts till ledamot af k. nordstjärneorden, prof. *P. T. Cleve* och *F. W. Häggström* till riddare och prof. *H. L. Rydin* till kommendör af samma orden. Prof. *R. Thalén* har erhållit danska dannebrogsorden och doc. *H. v. Feilitzen* spanska Carl III:s orden samt turkiska Medjidieorden. Prof. *Fr. Holmgren* har utnämts till kommendör af spanska orden Isabel la Catolica första klass.

Stipendiitillsättningar: Fasta docentstipendier hafva tilldelats doc. *A. N. Lundström* inom matem.-naturvetenskapliga sektionen (d. 10 okt.) och doc. *H. D. Janson* inom teologiska fakultetens praktiska linie för tiden från d. 1 juli 1884 till årets slut. Rörliga docentstipendier hafva tilldelats doc. *A. G. Noreen* (d. 31 dec. 1883), doc. *C. Bowallius* (d. 28 jan. 1884) och doc. *E. O. Burman* (förlängning på tre år d. 7 mars 1884).

Till innehafvare af ett Filénskt legat utsågs d. 6 maj 1884 doc. *E. Pfannenstiel*.

Riksstatens större resestipendium tilldelades för 1884 doc. *J. A. Lundell* och det mindre doc. *A. L. A. Söderblom*.

Af de Sederholmska resestipendierna innehades för 1883 det större af doc. *A. G. Noreen*, det mindre af doc. *K. B. J. Forssell*; för 1884 det större af doc. *C. W. S. Aurivillius*, det mindre af filos. kand. *G. Adlerz*.

Det större Guthermuthska resestipendiet har tilldelats doc. *J. E. Berggren.*

Fjärde november-stipendiet har under läsåret innehafts af. filos. kand. *A. G. Sundbärg.*

Af universitetslärare i tryck utgifna skrifter.

I. Afzelius. Förslag till reformer på sjöfartslagstiftningens område. (Nytt jurid. arkiv 1883).

C. V. S. Aurivillius. Eine Anguillulide aus der Schneefauna Spitzbergens. (Bih. till vetenskapsakad:s handl. B. 8 N:o 11).

A. Berger. Sur une sommation de quelques séries. (Acta Soc. Scient. Ups. XII. 1).

J. E. Berggren. Pauli omvändelse. (Tidskr. för kristl. tro o. bildn. 1884).

M. Blix. Ett enkelt förfaringssätt att bestämma muskelsinnets skärpa. (Ups. läkarefören:s förhandl. 1884).

„ Experimentala bidrag till lösningen af frågan om hudnervernas specifika energi. (ib. 1883).

H. Blomberg. Den ifrågasatta skattereformen. (Ny svensk tidskr. 1883).

„ Artiklar i Nordisk familjebok.

S. J. Boëthius. Hertig Karls och svenska riksrådets samregering. 1594—1596). (Hist. tidskr. 1884. 1.)

„ Om nationalitet. (Ny svensk tidskr. 1883).

„ Om orsakerna till Gustaf III:s krig med Ryssland.

„ Smärre uppsatser och recensioner i tidskrifter och i Nordisk familjebok.

L. Bygdén (tillsammans med E. Lewenhaupt). Benzelstjernas censorsjournal. I. 1737—1740. Sthm 1883.

P. T. Cleve. Kemiskt hand-lexikon. Sthm. 1884.

„ Métaux terreux. (Encyclopédie chimique de Frémy. Tome III).

„ On samarium and its compounds. (Chemical Society's Journal 1883).

„ Om lantans atomvigt. (Öfvers. af vet. akad. förhandl. 1883).

„ Om didyms atomvigt. (ib).

„ Om Samarium. (ib).

„ On the diatoms collected during the arctic expedition of Sir George Nares. (Linnæan Societys' Journal. Bot. Vol. XX).

P. T. Cleve. Diatoms collected during the expedition of the Vega. (Vegaexpeditionens vetensk. iakttagelser).
„ Kemiska artiklar i Nordisk familjebok.
C. A. Cornelius. Berättelser ur Eusebii kyrkohistoria. Upsala 1883.
G. Dillner. Om inversion af en algebraisk integral såsom uttryck för roten till en algebraisk eqvation. (Öfvers. af vetenskapsakad:s förhandl. 1883).
„ Sur l'intégration des équations différentielles du pendule conique. (Acta soc. sc. Ups. XII. 1).
H. Edfeldt. Utgifvit Skrifter af C. J. Boström. D. 2. Ups. 1883.
„ Om Boströms idélära. Ups. 1884.
„ Några ord om den Boströmska filosofien. Ups. 1884.
J. A. Ekman. Under och andeingifvelse. Sthm 1883.
„ Den gammaltestamentliga historiens betydelse. (Tidskr. för kristl. tro och bildn. 1884).
„ Jesuitorden. (Nord. familjebok).
„ Kristliga betraktelser. 2 uppl. Sthm 1883.
Å. G. Ekstrand. Zur Kenntniss des Dioxyretistens. (Berichte der deutschen chem. Gesellsch. B. 17).
„ Några retènderivat. (Öfvers. af vetenskapsakad:s förhandl. 1884).
M. Falk. Démonstration du théorème de Cauchy sur l'intégrale d'une fonction complexe. (Acta soc. sc. Ups. XII. 1.).
K. B. J. Forssell. Lichenologische Untersuchungen. 1. Über die Cephalodien. 2. Über den Bau und die Entwickelung des Thallus bei Lecanora hypnorum. (Flora oder Allgem. botan. Zeit. Jahrg. 67).
Th. M. Fries. Kulturväxternas ursprung. (Svenska trädgårdsföreningens tidskrift 1883).
„ Jämte R. Fries ombesörjt utgifvandet af "E. Fries: Icones selectæ Hymenomycetum". Fasc. XVIII—XX.
A. Frigell. Prolegomena in T. Livii librum XXII. Gothae 1883.
„ Titi Livii a. u. c. libri. Ex rec. Frigellii. Vol. II. Fasc. II. III. (lib. XXII, XXIII). Gothae 1883. 1884.
„ M. Tullii Ciceronis Epistolae selectae XXIII. Med förklaringar. 2:a förbättrade upplagan. Stockh. 1884.
„ Latinska themata till inöfning af grammatik. Andra häftet. 2:a uppl. förbättrad och tillökad. Stockh. 1884.
R. F. Fristedt. Redigerat Upsala läkareförenings förhandlingar B. 18 och 19, h. 1—5.

P. A. Geijer. Italienska literaturen och Italienska språket. (I Nordisk familjebok).
„ Anmälningar och granskningar i Svenska landsmålen och Nordisk revy.

T. Hagberg. Camoẽs Lusiader. Ett renässansens hufvudstycke. (Tidskr. Verdandi 1883).
„ Calderons "El principe constante". (Finsk tidskr. 1883).

J. Hagströmer. Meddelanden till Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft.

S. E. Henschen. Från den medicinska kliniken N:o 4, 5 och 8. (Ups. läkareförenings förhandl.).
„ Ronneby helsobrunnar och bad. Årsredogörelse 1883. Upsala 1884.
„ Årsberättelse från akademiska sjukhuset i Upsala för 1883. Ups. 1884.

H. H. Hildebrandsson. Tromben vid Nöttja den 9 juni 1883. (Öfvers. af vetenskapsakademiens förhandl. 1884).
„ Sur la distribution des éléments météorologiques autour des minima et des maxima barométriques. (Acta soc. sc. Ups. XII. 1.)
„ Samling af bemärkelsedagar, tecken, märken och skrock rörande väderleken. (Antiqv. tidskr. D. 7.)
„ Anmälningar i Nordisk revy.

H. Hjärne. Bidrag till historien om Sigismunds förhållande till det Habsburgska huset 1589—1604. (Hist. tidskr. 1883).
„ Om förhållandet mellan landslagens båda editioner. Några kritiska anmärkningar. (Ups. univ:s årsskr. 1884).
„ Sigismunds svenska resor. Bidrag ur polska och italienska källor. Upsala 1884.
„ De äldsta svensk-ryska legationsakterna. Utgifna efter originalen i Stockholm och Moskwa. Ups. 1884.
„ Ett nytt intyg om biskop Petrus Magni. (Teol. tidskrift 1883).

F. Holmgren. Undersökningar till förklaring af hudfärgens anmärkta förändring efter öfvervintring i polartrakterna, utförda af — — — R. Gyllencreutz och meddelade af Frithiof Holmgren. (Ups. läkareförenings förh.).
„ Aktstycken i vivisektionsfrågan. Ups. 1884.
„ Sur le sens des couleurs. (I Annales d'oculistique).

N. Höjer. Bidrag till varägerfrågan. (Hist. tidskr. 1883).

N. Höjer. Genmäle till Dr. W. Thomsen. (Hist. tidskr. 1884).
H. D. Janson. I försoningsfrågan. (Teol. tidskr. 1883).
M. Johansson. Redigerat Teologisk tidskrift 1883 och 1884.
„ Genmäle till prof. C. Warholm. (Teol. tidskr.).
„ Återblick på 1883 års kyrkomöte. (Ib.).
„ Några ord angående den s. k. normalupplagan af Nya testamentet. (Ib.).
„ Nya testamentet. Normalupplaga. Sthm 1883. (Såsom medlem af bibelkommissionen).
V. Knös i förening med A. M. Alexanderson. Grekisk fornkunskap. H. 3. Sthm 1883.
„ Anmälningar i Nordisk revy.
F. R. Kjellman. Fanerogamfloran på S:t Lawrence-ön. (Vegaexped:s vetenskapl. iakttagelser. 2.).
„ Fanerogamer från vest-eskimåernas land. (Ib.).
„ Norra ishafvets algflora. (Ib. 3).
„ Ur polarväxternas lif. Sthm 1884. (Ur Nordenskjöld: Studier och forskningar).
E. Lewenhaupt. Tillsammans med L. Bygdén utgifvit Benzelstjernas censorsjournal. I. 1737—1740. Sthm 1883.
W. Lilljeborg. Sveriges och Norges fiskar. H. 2, 3. Ups. 1884.
A. N. Lundström. Pflanzenbiologische Studien. I. Die Anpassungen der Pflanzen an Regen und Thau. (Acta soc. sc. Upsal. XII. 1).
J. A. Lundell. Om ljudtrogen skrift vid den första undervisningen. (Tidskr. för döfstumskolan 1883. Äfven i aftryck).
O. F. Myrberg. De apostoliska brefven af Jakob, Petrus, Judas och Johannes. Öfversatta från grundtexten. Sthm 1883.
„ De Paulinska brefven. Öfversatta från grundtexten. Andra öfversedda upplagan. Sthm 1883.
„ Den nya proföfversättningen af Nya testamentet granskad. Sthm 1883.
„ Ett ord i edsfrågan. Upsala 1883.
„ Bibelforskaren. Tidskrift för skrifttolkning och praktisk kristendom. Utgifven af m. m. H. I. Sthm 1884.
„ Ord talade vid filos. kand. N. E. H. Svedmarks jordfästning i Upsala domkyrka d. 19 dec. 1883. Upsala 1884.
„ Ord talade vid kamreraren C. L. Lindauers jordfästning i Nacka kyrka d. 7 febr. 1884. Upsala 1884.
V. Nordling. Om tyfoidfebern i Upsala vintern 1883—84. Upsala 1884.

A. G. Noreen. Öfversättning och kommentar till de på dalmål skrifna styckena i Prytz Comoedia om Kon. Gustaf I (utg. af J. A. Lundell).

„ Altnordische grammatik. I. Altisländische und altnorwegische grammatik unter berücksichtigung des urnordischen. Halle 1884.

„ i förening med H. Schück: 1500- och 1600-talets svenska visböcker. I. Harald Oluffsons visbok. Sthm 1884.

„ Utgifvit Nordisk revy, tidning för vetenskaplig kritik och universitetsangelägenheter.

„ Aperçu de l'histoire de la science linguistique suédoise. Extrait du Muséon. Louvain 1883.

C. J. Norrby. En blick på den apologetiska literaturen i vårt land. (Tidskr. för kristl. tro och bildn. 1883).

C. R. Nyblom. Ett år i södern. Bilder från Italien. Ny omarbetad och tillökt upplaga. Upsala 1883.

„ Et Aar i Syden. Billeder fra Italien. Københ. 1883.

„ "Strömninger" och "Gjennembrud" i Danmarks literatur. (Nord. tidskr. 1884).

„ Rafael. (Svensk kalender 1884).

K. Piehl. Inscriptions hiéroglyphiques, recueillies en Europe et en Egypte. Première partie; premier fascicule. Sthm 1884.

„ Uppsatser och anmälningar i Zeitschrift für ägyptische Sprache, Recueil de travaux rel. à la philologie egypt. et assyr., Nordisk tidskrift, Nordisk familjebok, Nordisk revy samt Bulletin de l'école supérieure d'Alger.

W. Rudin. Motioner och yttranden i edsfrågan vid kyrkomötet 1883. Sthm 1883.

„ Marci evangelium i öfversättning efter berigtigad text utg. Ups. 1883.

„ Minnesteckning öfver H. W. Ulff. Ups. 1883.

„ Om profetians väsen. (Tidskr. för kristl. tro och bildn. 1884).

„ Om de historiska bibelböckernas innehåll. (Ib.).

H. L. Rydin. Om riksrättsåtalet i Norge. (Ny svensk tidskr. 1884).

C. Y. Sahlin. Om andlig frihet. Inbjudningsskrift. Ups. 1883.

„ Om grundformerna i logiken. II. Inbjudningsskrift. Ups. 1884.

K. H. G. v. Schéele. I förening med U. L. Ullman utgifvit Tidskrift för kristlig tro och bildning.

K. H. G. v. Schéele. Symbolik. Separatabdruck aus dem "Handbuch der theolog. Wissenschaften". Nördl. 1883.

„ Tal vid Upsala universitets minnesfest öfver Martin Luther. Ups. 1883.

„ Föredrag vid Upsala sedlighetsförenings årsmöte den 11 mars 1884. Upsala 1884.

H. Schultz. Beobachtungen des telescopischen Sternhaufens Gen. Cat. N:o 4976 (Astr. Nachr. N:o 2588).

„ Über die Polhöhe der Sternwarte zu Upsala. (Astr. Nachr. N:o 2565).

H. Schück. Den nya teorien om författarskapet till Shaksperes arbeten. (Ny svensk tidskr. 1883).

„ William Shakspere, hans lif och värksamhet. H. 1, 2. Sthm 1883—84.

„ I förening med A. G. Noreen utgifvit 1500- och 1600-talets visböcker. I. Harald Uluffsons visbok. Sthm 1884.

„ Uppsatser och anmälningar i Nordisk tidskrift, Ny svensk tidskrift, Pedagog. tidskr., Nordisk revy och Nya dagligt allehanda.

Hj. Sjögren. Förekomsten af gedrit såsom väsendtlig beståndsdel i några norska och finska bergarter. (Öfvers. af vet. akad:s förh.).

„ Om grafitens kristallform och fysiska egenskaper. (Ib.).

„ En egendomlig kalkspatförekomst från Hille socken i Gestrikland. (Geol. fören:s i Stockholm förhandl.).

„ Undersökning af en opal från trakten af Nagasaki i Japan. (Ib.).

„ En blyglans med oktaedriska genomgångar från Nordmarks grufvefält i Vermland. (Ib.).

„ Om skandinaviska block och diluviala bildningar på Helgoland. (Ib.).

„ Om de norska apatitförekomsterna och sannolikheten att anträffa apatit i Sverige. (Ib).

„ Allaktit från Nordmarken. (Ib.).

„ Ytterligare om de norska apatitförekomsterna. (Ib.).

„ Über krystallisirten Tephroit aus Långban in Vermeland. (Zeitschr. für Krystallogr. u. Minerologie).

„ Recensioner i Nordisk revy.

C. G. Stjernström. Literaturhistorisk bibliografi 1882. (Samlaren 1883).

A. N. Sundberg. Henrik Reuterdahl. Erkebiskop. (I Lefnadsteckn. öfver Sv. vetenskapsakad:s ledamöter. II. 2).

W. E. Svedelius. Minne af generallöjtnanten friherre G. C. von Döbeln. (Sv. Akad:s handl. D. 60).
„ Om Martin Luthers kulturhistoriska betydelse. (Tidskr. för kristl. tro och bildn. 1883).
„ Johan Jakob Nordström. Riksarkivarie, rättslärd. (I lefnadsteckn. öfver Sv. vetenskapsakad:s ledamöter II, 2).
R. Thalén. Om de lysande spektra hos didym och samarium. (Öfvers. af vetenskapsakad:s förhandl. 1883).
„ Sur les spectres brillants du didyme et du samarium. (Journal de physique 1883).
K. M. Thordén. Under the august shade of german universities. Upsala 1883.
C. A. Torén. Minnesteckning öfver H. G. Lindgren. Sthm 1883.
O. Widman. Om nitrooxypropylbenzoësyran och hennes derivat. (Öfvers. af vetenskapsakad:s förhandl. 1883).
„ Om en ny grupp organiska baser. (Ib.).
„ Om propylgruppen i kuminsyre- och cymolserierna. (Ib. 1884).
„ Om salpetersyrlighets inverkan på amidooxypropyl- och amidopropenylbenzoësyra. (Ib,).
„ Om klorkolsyreeters inverkan på amidooxypropylbenzoësyran. (Ib.).
„ Recensioner i Nordisk revy.
C. P. Wikner. Svar på doc. Åbergs "genmäle". Ups. 1883.
J. Vising. Några fall af u-omljud i franskan. (Nord. tidskr. for filologi. N. R. VI).
L. H. Åberg. I äktenskapsfrågan. Ups. 1883.
„ Ett genmäle till doc. C. P. Wikner. Ups. 1883.
„ Anmälningar i Nordisk revy.

Vetenskapliga resor.

Prof. *S. E. Henschen* idkade under månaderna mars—maj 1884 bakteriologiska och kliniska studier i Köpenhamn och Paris.

e. o. Prof. *J. Hagströmer* vistades sommaren 1883 för rättsvetenskapliga studier i Paris.

Prof. *C. R. Nyblom* deltog i det nordiska konstnärsmötet i Köpenhamn i juli 1883.

Doc. *J. E. Berggren*, Guthermuthsk stipendiat, anträdde i maj månad en studieresa till Tyskland.

Doc. *O. V. Petersson* vistades såsom innehafvare af riksstatens större resestipendium under hela höstterm. och en del af vårterm. i Tyskland och Frankrike dels för att studera nerv- och barnsjukdomar, dels för att taga kännedom om nyare sjukhus- och sjukvårdsinrättningar och om sättet för den kliniska undervisningens bedrifvande.

Doc. *F. A. G. Bergman* företog under höstterminen en resa till Berlin för att besöka den hygienska utställningen därstädes.

Doc. *L. H. Åberg* har, såsom innehafvare af riksstatens mindre resestipendium, under vårterminen och sommaren 1884 uppehållit sig vid tyska universitet för att taga kännedom om resultaten af de nyaste forskningarna inom den praktiska filosofiens propedevtik.

Doc. *K. H. Blomberg* vistades våren och sommaren 1884 vid tyska universitetet, företrädesvis Strassburgs, för idkande af statsrättsliga studier och för att inhämta kännedom om de juridiska seminarierna, för hvilket ändamål ett särskildt reseanslag å 1200 kr. beviljats.

Doc. *C. W. S. Aurivillius* företog under sommaren 1883 med understöd af vetenskapsakademien en resa till kusten af Bohuslän för att på därvarande zoologiska station idka studier öfver parasitiska isopoder och cirrhipeder.

Efter att våren 1884 hafva erhållit Sederholms större inrikes resestipendium anträdde doc. *Aurivillius* d. 16 maj samma år en resa under 2 ½ månader till Norges nordkust, där undersökningar anställdes öfver hafsevertebraterna i Kvænangsfjorden inom nordligaste delen af Tromsö amt samt hvalfångststationen i Sørvær på Søroen inom Västfinnmarken besöktes, hufvudsakligen för iakttagelser öfver på hvalarter uppträdande kräftdjur.

Med understöd af Sederholms mindre inrikes resestipendium företog doc. *K. B. J. Forssell* sommaren 1883 en ve-

tenskaplig resa till Piteå lappmark och Nordlanden för lichenologiska undersökningar.

Såsom Sederholmsk stipendiat besökte doc. *A. G. Noreen* under sommaren 1883 Dalarne, Hälsingland, Jämtland och Härjedalen i och för undersökningar rörande de svenska gränsdialekterna.

Såsom innehafvare af Thuns resestipendium och med understöd af statsmedel uppehöll sig doc. *K. Piehl* under månanaderna okt.—mars i Egypten för egyptologiska studier.

Doc. *H. Schück* företog i maj 1884 en utrikes resa, dels för att på erhållen kallelse i Bergen hålla föreläsningar öfver svensk literaturhistoria, dels för att sedermera i Italien idka konsthistoriska studier.

Med särskildt reseanslag ur universitetets reservfond besökte doc. *Hj. Sjögren* under sommarmånaderna 1883 tyska universitet för att där taga kännedom om några af de förnämsta öfningsinstitutionerna för studiet af mineralogi och geologi.

Doc. *J. A. Lundell*, innehafvare af riksstatens större resestipendium, afreste i maj 1884 till Ryssland och Österrike för att där studera slaviska språk.

Doc. *A. L. A. Söderblom*, som för 1884 erhållit riksstatens mindre resestipendium, anträdde under vårterminen en utrikes resa för att dels i Berlin inhämta kännedom om Weierstrass' teori för de Abelska funktionerna och dels vid de matematiska seminarierna i Leipzig, Heidelberg, München och Strassburg samt motsvarande institutioner i Paris och Oxford studera metoderna för den praktiska undervisningen äfvensom deras samlingar af matematiska instrument och modeller.

Institutioner och samlingar.

Universitetsbiblioteket. Hvad institutionens *personal* angår hafva följande förändringar inträdt. Den 21 februari 1884 utnämndes förste amanuensen docenten *A. L. Bygdén* till vice bibliotekarie och samma dag tredje amanuensen grefve *E. Lewenhaupt* till andre amanuens efter herr *E. U. Ekholm*, hvilken vid 76 års ålder fick sig afsked beviljadt den 30 oktober 1883, med pension af 2000 kr. ur universitetets reservfond. Förordnande å tredje och sedan å andra amanuensplatsen har innehafts af e. o. amanuensen fil. kand. *E. H. Lind;* såsom e. o. amanuenser hafva tjänstgjort fil. lic. *L. A. Andersson* med förordnande å tredje amanuensplatsen från d. 1 november 1883 och fil. kandidaterna *A. L. Kjellberg* och *C. W. Forsstrand.*

Lokalerna hafva ej under läsåret undergått någon förändring. Bristen på utrymme har dock gått därhän, att äfven i stora förstugan provisoriskt sammanfogade hyllor måst uppsättas för mottagande tillsvidare af tidningstrycket. Åtskilliga nya hyllor hafva också anskaffats, så långt tillgångarne det medgifvit, men dessas utrymme har ej varit större än hvad som erfordrats för årets accession; och bättre plats i och för omordnandet har endast kunnat vinnas genom förökadt användande af systemet af dubbla och tredubbla rader (dock med terrassformigt liggande hyllbräden) i de afdelningar, som fullständigt omordnats. Tillika har golfutrymmet mellan fönstren nästan öfveralt tagits i anspråk för folianter, hvilka undanflyttats från sina platser under de stora borden, där utrymmet behöfdes för kart- och plancheverken.

Samlingarnes tillväxt har varit relativt betydlig och större än föregående år dels genom mängden af gåfvor dels genom det uppstegrade bytet af akademiskt tryck. I den redogö-

relse, som härför lemnas hafva vi lagt kalenderår i stället för läsår till grund, dels emedan accessionskatalogen föres för kalenderår och dels emedan stora vanskligheter alltid tett sig för en sönderdelning af accessionen efter läsår. Det årligen inkommande svenska trycket införes ej i accessionskatalogen, utan redogör denna nästan uteslutande, förutom en och annan enstaka gåfva af svenskt tryck, för hvad som genom köp eller gåfva tillfallit biblioteket af utländskt tryck.

Accessionen år 1883.

	Antal nummer i accessionskatalogen	Hela volymer.	Lösa häften öfver volymtalet.
Köp	717	1076	219
Gåfva	667	797	185
	1384	1873	404.

Häraf utgjorde Acta och Tidskrifter 301 nummer om 498 volymer, hvaraf 70 nummer med 100 volymer voro gåfvor. Det faller genast i ögonen, att gåfvorna representera i siffror nära hälften af tillväxten; skulle man dock taga hänsyn till värdet, så utgör det köptas värde säkerligen många gånger det skänktas. Antalet gifvare (däri dock 17 af bytesinstitutionerna inberäknade) var 119. I ofvanstående accessionssiffror äro de utländska dissertationerna ej inberäknade, utom ett mindre antal som varit af det omfång och det värde, att de kunnat och förtjänt att bindas särskildt, och som därför intagits i accessionskatalogen. Om dessa fråndragas, återstå i alla fall 1500 afhandlingar, som ej äro medräknade i ofvan angifna tillväxt. Och denna siffra kommer att betydligt växa nästa år, ty de franska dissertationerna stego från 314 år 1883 till 1033 år 1884. Öfver tillväxten af svenska afdelningen genom inlevereringar från tryckerierna har ej här ännu förts sådan förteckning, att statistiska siffror kunna anföras, utan få vi i detta hänseende hänvisa till Kongl. Bibl:s årsberättelse. Då mycket häraf är småtryck, kan dock någon inblick i förhållandet mellan svensk och utländsk accession vinnas genom sammanställning af antalet volymer å hvardera

afdelningen, för hvilka betalning erlagts till bokbindaren. Utländska dylika voro 1836, svenska 1602. Å bägge afdelningarna inkommer åtskilligt bundet, mera dock å utländska än svenska afdelningen, och kan å den förra skattas till öfver 400 volymer.

Antalet institutioner med hvilka Biblioteket utbyter sitt akademiska tryck har under året ökats med en, nämligen Bodleian Library i Oxford, som, då det ej äger akademiskt tryck att aflåta, i stället lemnar af sina dyrbara publikationer, såsom Anecdota Oxoniensia och flera af Clarendon Press välkända alster. Antalet bytesinstitutioner uppgår till 63, hvaraf 24 i Tyskland, 18 i Frankrike, 5 i Belgien, 4 i Schweiz, 2 i Sverige, Ryssland och Nederländerna, 1 i Danmark, Norge, Österrike, Finland, England och Australien.

Äfven under det nu gångna läsåret liksom under föregående året har Biblioteket välvilligt ihågkommits med gåfvor från olika håll. H. Maj:t Konungen har täckts förära de 3 nyutkomna fasciklarne af Martii Flora Brasiliensis. Öfverbibliotekarien G. E. Klemming har bland annat skänkt det af honom år 1883 ombestyrda fotolitografiska aftrycket af det år 1483 tryckta arbetet Dyalogus creaturarum moralizatus; likaså ett dylikt af Then svenska psalmeboken af år 1567, och diverse här felande nummer af Ordinarie Posttijnder och dess fortsättningar för åren 1644—1713, äfvensom ett högst dyrbart plancheverk: Waring, Masterpieces of industrial art and sculpture at the international exhibition of 1862. London 1863. 3 voll.folio. Fil. doktor H. Juhlin Dannfelt har skänkt en till flera hundra nummer uppgående samling af expositionsliteratur, mest från Philadelphiautställningen år 1876. Boktryckare I. Hæggström ett exemplar af den dyrbara samling af hans officins stilprof, som utgafs 1884. Kand. frih. A. M. Posse Vetault, Charlemagne, Tours 1877, ett med dyrbara illustrationer försedt praktarbete. Norska Finants Departementet har på begäran öfverlemnat Storthingsforhandlingerne för åren 1877—

83 i 50 volymer, och Norska Storthingstidenden för 1875—83, 18 volymer. Från Kristiania universitet har Biblioteket såsom förr genom Bestyreren af dess bytesförbindelser, öfverintendenten m. m. Chr. Holst mottagit många och värdefulla gåfvor. Herr Julius V. Petersen i Nangasaki, anstäld i stora Nordiska Telegrafbolagets tjänst, som visat så stor välvilja mot åtskilliga andra universitets institutioner, har förärat flera arbeten om Japan och på japanska språket. Geheimerådet I. Grot i Petersburg, som så ofta haft biblioteket i åtanka, har förärat flere på slaviska språk affattade arbeten. American philological association (Cambridge Mass.) har skänkt de 12 första volymerna af sina transactions. Från franska undervisningsdepartementet samt krigs- och undervisningsdepartementet i Washington hafva ock värdefulla gåfvor anländt. Att uppräkna alla gifvare är naturligen omöjligt. Deras namn och de böcker som gifvits kunna numera skönjas af accessionskatalogen, i hvilken fr. o. m. 1883 hvarje skänkt bok förses med nummer, som hänvisar till den i slutet tryckta förteckningen å gifvare.

Bibliotekets inkomster för år 1883 utgjordes af statsanslaget 15000 och andra inkomster 2786 kr., eller ungefär samma belopp som 1882. Tack vare den dryga behållningen från 1882 kunde dock utgifterna för 1883 betydligt stegras öfver det föregående året, såsom följande tabell utvisar:

Utgifter:

	Inköp.	Bindning.	Materiel, Expenser och Access.-katalog.	Summa.
1882:	8850,88.	4646,87.	738,62.	14,236,37.
1883:	12368,50.	6220,56.	1277,46.	19,866,52.

Hvad *verksamheten* vid institutionen beträffar, så har utlåningen af böcker utom Biblioteket för läsåret omfattat 3375 lån (ej volymer), utvisande en ej obetydlig stegring mot förra läsårets siffra 3009. Samma stegring kan äfven iakttagas i afseende på leveranserna till Läsesällskapet och Läkareföreningen af lösbäften af de viktigaste tidskrifterna. Den

förra, som under läsåret 1882—83 utgjort 740 nummer, steg nu under läsåret 1883—84 till 1175 nummer omfattande 1794 häften. Den senare som i nummer utgjort åren 1881—82 och 1882—83 resp. 139 och 203 steg 1883 till 240 nummer (häftena hafva ej räknats). Ej mindre starkt framträder den ökade verksamheten på det administrativa området däri, att de ingående skrifvelserna, som året 1882—83 utgjort 78 utländska och 62 svenska, nu stego till 156 af förra och 115 af senare slaget. De utgående brefven hafva ej räknats förr än efter den 25 sept. 1883, men belöpa sig från denna dag till 1 juni 1884 till 237 stycken (brefkort ej inberäknade). Och häri ingå ej de utlåtanden som Chefen med anledning af remisser haft att afgifva. Hans arbete under året har omfattat hela korrespondensen, accessionskatalogens förande och de nykomna arbetenas inskrifvande i nominalkatalogen, hvari dock vice bibliotekarien biträdt honom; i öfrigt har han öfveralt fått träda mellan med sin person, där arbetskrafterna ej räckt till. Vice bibliotekarien har skött utlåningen i dess centrala del (i nedtagande och uppsättning af böckerna i salarne hafva alla amanuenser deltagit) och med biträde af än den ene än den andre ombesörjt bokbindningen på utländska afdelningen. Amanuensen Lind har som förut förestått svenska afdelningen, mottagit, ordnat och katalogiserat såväl alla svenska tryckleveranser som hela massan af utländskt dissertationstryck, har fortsatt det systematiska ordnandet af nya grupper af svenska afdelningen, såsom teologi, medicin, naturvetenskap, biografi, samlade skrifter af svenska författare m. m. Amanuensen Lewenhaupt har dels varit sysselsatt på handskriftafdelningen, dels med ordnande af facken utländsk biografi och undervisningsväsende. Amanuensen Andersson har hufvudsakligen haft att ordna bibliotekets storartade samling af klassiska författare, hvilket arbete kommer att under sommaren slutföras; dessutom har han oupphörligt haft att ordna smärre andra afdelningar. Kand. Forsstrand har företagit en genomgripande rangering af facket naturhistoria och zoologi,

hvilken ock skall i sommar afslutas. Kand. Kjellberg har ordnat facket literaturhistoria. I öfrigt har nästan öfveralt omflyttningar verkstälts; så t. ex. hafva alla journalserierna efter nya grunder omordnats och flyttats inom journalrummet.

Af nominalkatalogen hafva 33 band omgjorts för insättande af supplement, hvarvid de äldre bladen underkastats en noggrann bibliografisk revision och ej sällan omskrifvits, hvilket chefen med någon hjälp af vice bibliotekarien verkstält. Likaså har den förre af den nominalkatalog som anlagts öfver arbeten, hvilka ej kunna under författare införas, själf utarbetat större delen.

Särskild möda har nedlagts på löstryckets ordnande i portföljer och kapslar. Det är dock ett vidlyftigt arbete, som fordrar lång tid särskildt därföre att det förutsätter söndertagning af de tusentals samlingsband med brokigt innehåll, som biblioteket besitter, men att det ej hvilat under läsåret synes däraf, att portfölj- och kapselbeställningen utgjort 420 stycken.

Anatomiska institutionen. Vid den anatomiska institutionen började *dissektionsöfningarne* under de första dagarne af oktober och fortgingo med 14 dagars afbrott under julhälgen till början af juni månad. Under höstterminen deltogo 81, under vårterminen 109 studerande i dessa öfningar. Dissektionsmaterialet har varit någorlunda tillräckligt för självfva öfningarne, men otillräckligt för föreläsningarne och framställande af samlingspreparater. Den påbörjade nybyggnaden hade under läsåret ännu icke framskridit så långt, att den mångåriga trängseln, som på alla områden försvårar arbetet, kunnat därigenom minskas, eller de fruktansvärdt dåliga sanitära förhållandena förbättras. I de *histologiska öfningarne* deltogo under höstterminen 34, under vårterminen 33 studerande.

Samlingarne hafva under året förökats med 81 större, dels torra dels i sprit förvarade, samt ett betydligt antal mikroskopiska preparater. Bland de förra är dock en serie topografiska enligt den moderna fryssågningsmetoden förfärdigade preparater ej inberäknad.

Fysiologiska institutionen har under detta akademiska år icke undergått någon nämnvärd förändring eller tillökning i materielen, om man undantager ett par af dr. Blix konstruerade apparater nämligen en ny *myograf* och en *kronograf* för variabel rytm, samt några smärre apparater för laboratoriets behof. Laborationerna, i hvilka 13 laboranter deltagit under höstterminen och 15 under vårterminen, hafva fortgått på vanligt sätt under ledning af laboratorn dr. Blix. De offentliga föreläsningarne hafva besökts, under höstterminen af 30 och under vårterminen af 38 åhörare. Öfriga vetenskapliga arbeten hafva tyvärr måst väsentligen inskränkas i följd af bristande såväl utrymme som åtskilliga andra hjälpmedel, hvaraf den mindre tidsenliga lokalen är i saknad.

Medicinska kliniken.

Antal patienter å

	1) Medicinska kliniken:	2) Medicinska polikliniken:
1883	544.	792.

Antal tjänstgörande under läsåret 1883—84 har varit 28.

Undervisningen vid den medicinska kliniken har som förr fortgått från början af sept. 1883 till slutet af maj 1884. Den leddes från den 1 sept. till den 23 mars af ordinarie professorn; därefter till slutet af maj af e. o. professorn dr. Petersson. Under höstterminen och förra hälften af vårterminen meddelade med. kand. F. Lennmalm undervisning i de fysikaliska undersökningsmetoderna, hvilken undervisning under senare delen af vårterminen bestreds af e. o. professorn dr. Petersson.

Under sommaren 1883 blef det nya *kliniska laboratoriet* inredt. Dess instrumentsamling har under året förökats med Remales stora elektriska apparat för konstant och afbruten ström försedd med galvanometer och reostat, Blix's själfregistrerande perimeter och Blix's automatiska strömbrytare med variabel rytm, en ny sfygmograf, Duprez' signale électrique; hvarjämte flera smärre apparater för histologisk undersökning anskaffats. Inredningen af rummen har ock förfullständigats.

Med tillhjälp af dessa instrument kan numera undersökningen af de sjuka ske med större vetenskaplig noggrannhet än förr. De tjänstgörande och sjukhusets läkare begagna ock numera för sina arbeten dagligen det kliniska laboratoriet, dit ofta de sjuke införas på en särskildt konstruerad mekanisk vagn.

Ännu saknar dock den medicinska kliniken ett högst behöfligt statsanslag för bedrifvandet af de kliniska arbetena och anskaffandet af nya instrument. Den medicinska fakultetens af det akademiska konsistoriet för andra gången förordade anhållan om ett anslag af 1200 kr. årligen har nämligen ej föranledt till någon framställning hos riksdagen.

Under året har ett förnyadt förslag till beredande af en klinik för nyutnämde e. o. professorn i praktisk medicin och pediatrik afgifvits till fakulteten, som förordat detsamma hos det akad. konsistoriet.

Från sjukhuset har för första gången utgifvits en trykt årsberättelse, innehållande en ekonomisk öfversikt, rapport öfver vårdade sjuke och sjukdomar och 10 vetenskapliga meddelanden från den medicinska och den kirurgiska kliniken.

Kirurgiska kliniken. På den kirurgiska afdelningen af det akademiska sjukhuset hafva under läsåret 1883—1884 vårdats 638 sjuke; å syfilitiska afdelningen 152, samt å barnbördsafdelningen 107 förlösta kvinnor med deras barn. Operationer hafva å sjukhuset utförts till ett antal af 258.

Å kliniken hafva 28 medicine kandidater tjänstgjort.

Den psykiatriska kliniken vid centralhospitalet har varit tillgänglig för medicine kandidater under läsårets båda terminer och har de tjänstgörandes antal under året varit 5. Hospitalets sjukantal vid 1884 års ingång var 265, bland hvilka 142 män och 123 kvinnor. För klinikens behof äro tvänne rum disponibla inom den nya hospitalsbyggnaden, af hvilka det ena är afsedt att inredas till kliniskt laboratorium, det andra till rum för kliniska demonstrationer och sjukexamina.

Patologiska institutionen. Vid den patologiska institutionen hafva under läsåret tjänstgjort 11 medicine studerande och 28 medicine kandidater. Det patologiskt-anatomiska museet har ökats dels med flere mikroskopiska, dels med omkring 40 i sprit förvarade preparater. På institutionens obduktionssal hafva under läsåret 113 liköppningar verkstälts. Tillförsel af sjukliga organer, insända af läkare i olika landsorter, med begäran om deras patologiska bestämning, har under året ökats, och under vårterminen har vid institutionen en extra amanuens blifvit anstäld.

Det farmakologiska museum har till de studerandes bästa vårdats och hållits tillgängligt alla hälgfria dagar. Men någon förbättring af detsamma kan i dess nuvarande lokal ej åstadkommas, hvarföre det befinner sig oförändradt i samma skick som föregående år.

Öfningarna på **laboratoriet för medicinsk och fysiologisk kemi** hafva under detta läsår fortgått efter samma plan som under de föregående. Laboranternas antal var under höstterminen 55 samt under vårterminen 48.

Af dyrbarare instrument eller redskap har institutionen under detta år blott förvärfvat en finare Bunges våg till ett pris af 350 kronor. Förrådet af glas och porslin har kompletterats i den mån detta varit af behofvet påkalladt.

Institutionen för allmän och analytisk kemi. Antalet laboranter har under läsåret 1883—84 uppgått till 311, eller fördeladt på trenne terminer varit följande:

H. T. 1883 96.
V. T. 1884 1:sta hälften 114.
V. T. 1884 2:dra hälften 101.

Docenterna Ekstrand och Widman hafva ledt öfningarna i kemisk analys. På högre afdelningen hafva under prefektens

ledning 5—6 praktikanter arbetat hela läsåret. Af de på institutionen utförda undersökningarna hafva 15 offentliggjorts i Öfvers. af vetenskapsakademiens förhandlingar.

Såsom vanligt hafva institutionens bibliotek samt förråd af apparater och kemikalier genom inköp kompletterats och ökats. Från Sveriges geologiska undersökning har institutionens bibliotek såsom gåfva erhållit kartbladen 7 & 9, 89 och 90 samt tvänne kartblad öfver bärggrunden i norra delen af Örebro län.

Zoologiska institutionen.

1. Det zoologiska museet.

Den stora brist på lämpliga kärl för spritsamlingarnes förvaring, hvilken gjort att en stor del af dessa samlingar ej kunnat utläggas och bestämmas, har under läsåret för en tid blifvit undanröjd, i det att kanslern beviljat en summa af 750 kronor för inköp af glaskärl.

Liksom under föregående år hafva museets knappa tillgångar medgifvit endast obetydliga inköp af naturalier. Det viktigaste bland dessa är en samling svenska coleopterer utgörande fortsättning af den samling, som i föregående redogörelse omnämnes.

Följande skänker ha under året kommit museet till del. Den stora och viktiga samlingen af entomostraceer, som museet förut erhållit af prof. W. Lilljeborg, har under året genom nya skänker af honom blifvit betydligt ökad. Likaså har den storartade samling af japanska fiskar och bläckfiskar, som museet under föregående år erhöll från telegrafdirektören Julius V. Petersen och herr J. V. Smith i Nagasaki, blifvit betydligt tillökad genom en ny sändning, innehållande en mängd för museet nya former, alla på det utmärktaste sätt konserverade. Från frih. A. E. Nordenskiöld, som förut flere gånger ihågkommit museet med dyrbara gåfvor, har det äfven i år erhållit en värderik samling, utgörande 13 arter högnordiska fiskar samlade under expeditionen

till Grönland förliden sommar, och genom kapten G. v. Schéele har museet fått mottaga ett stort antal fiskar, några större foglar och en del lägre hafsdjur, af honom insamlade under en resa till Australien.

2. Det zootomiska laboratoriet.

I öfningarne å laboratoriet ha under höstterminen 67 och under vårterminen 58 studerande deltagit. Af dessa ha under höstterminen 14 och under vårterminen 11 gjort studier för fil. kand. examen, de öfriga för med. fil. examen.

Den i föregående redogörelse omtalade bristen på biträde vid ledningen af öfningarne har under detta år afhjälpts därigenom, att kanslern beviljat ett extra anslag af 500 kr. att under läsåret utgå till aflöning åt en e. o. amanuens. Såsom sådan har docenten C. Bowallius varit anstäld. Då amanuensen till stor del ledt öfningarna för den med. fil. examen, har tillfälle beredts prosektorn att mera odeladt ägna sig åt ledningen af dem, som å laboratoriet beredt sig för afläggande af fil. kand. och lic. examen. Så väl under höst- som vårterminen har också för dem en kurs i histologi varit anordnad.

Genom inköp hafva några för undervisningen särdeles viktiga utländska däggdjur erhållits, och genom byte hafva för laboratoriet förvärfvats ej mindre än 9 större och mindre pungdjur dels i sprit och dels i salt, en *Echidna* och en *Ornithorhynchus* samt ett stort exemplar af en lungfisk (*Ceratodus*).

Af frih. Nordenskiöld har äfven det zool. laboratoriet under året fått mottaga en värderik gåfva bestående af inre delar af ett par större sälarter äfvensom af isbjörn samt en hjärna och tvänne foster af Delphinopterus. Genom konservator G. Kolthoff har laboratoriet äfven detta år fått mottaga flere värdefulla skänker såsom inre delar af björn, diverse foglar m. m.

Botaniska institutionen. I *Botaniska trädgården* hafva under detta akademiska år några större förändringar icke blifvit vidtagna, utan hafva arbetena därstädes hufvudsakligen afsett vidmakthållande af redan befintliga anläggningar och växtsamlingar. Ordnandet och kompletterandet af på fritt land odlade träd, buskar och örter har fortgått efter förr uppgjord plan; kontrollering af bestämningarne har ägt rum, så mycket den inskränkta tillgången på härför duglig arbetskraft det tillåtit.

Med välvilliga gåfvor af frön har trädgården blifvit ihågkommen af The Agricultural Department i Washington, sir M. E. Grant Duff, guvernör i Ootakamund (Ostindien), dr. C. J. Rundström i N. Amerika, häradshöfding C. O. Schlyter, adjunkten N. F. Ahlberg samt åtskilliga botanikens idkare bland herrar studerande. Af fil. kand. H. Strömfelt har mottagits en samling lefvande växter från Island.

I början af år 1884 utgafs en trykt förteckning öfver de frön, som trädgården hade att i byte erbjuda åt andra botaniska trädgårdar, och hafva till 33 sådana på grund af gjorda rekvisitioner blifvit försända nära 3000 kapslar frön. I utbyte hafva erhållits frön af 13—1400 arter från botaniska trädgårdarne i Athen, Berlin, Bordeaux, Braunschweig, Breslau, Budapest, Czernowitz, Dresden, Erlangen, Freiburg, Genua, Greifswald, Göttingen, Halle, Hamburg, Jena, Königsberg, Köpenhamn, Leyden, Lissabon, Lyon, Madrid, Montpellier, Moskwa, München, Nancy, Odessa, Prag, Rom, S:t Petersburg, Strassburg, Triest, Tübingen och Valencia.

Genom köp har från Tyskland förvärfvats frön af omkring 400 arter, företrädesvis prydnadsväxter, samt åtskilliga träd och buskar från in- och utländska trädskolor.

Botaniska museet har under årets lopp undergått en väsentlig och af behofvet högligen påkallad förändring, i det att en större, innanför den s. k. Linnésalen belägen sal, som i forna tider användts till zoologiska samlingars förvarande och sedan dess stått nästan obegagnad, blifvit fullständigt iord-

ningstäld till botaniskt museum och genom en spiraltrappa förenad med det ofvanför liggande museirummet. Detta senare har genom väggars uppförande blifvit något förminskadt, och därigenom har möjliggjorts inredandet af tvänne af behofvet länge högligen påkallade arbetsrum.

Under hela läsåret, särskildt under mellanterminerna, har flitigt arbetats på ordnandet och uppställandet af de hittills till stor del magasinerade, betydliga samlingarne — ett arbete, som dock torde komma att kräfva ytterligare ett par år, innan det hunnit fullständigt afslutas.

Såsom gåfvor har museet under året mottagit kryptogamer från Grönland af Kommissionen for Ledelse af de geologiske och geografiske Undersögelser i Grönland; fanerogamer från Spetsbärgen af doktorerna A. G. Nathorst och Thorén; sydeuropeiska fanerogamer af häradshöfding C. O. Schlyter; Erythrææ exsiccatæ fasc. I af prof. V. B. Wittrock; åtskilliga produkter ur växtriket samt böcker (hvaribland De Candolles Prodromus regni vegetabilis) af telegrafdirektören i Nagasaki J. V. Petersen; några sällsynta växtformer från N. Zeeland af sjökaptenen G. v. Schéele samt smärre bidrag af en stor mängd skandinaviska botanister. Genom köp har förvärfvats åtskilliga exsickatverk af kryptogama växter; museets öfriga årsanslag har åtgått till inköp af papper, sprit och glaskärl samt uppfästning af växter.

Fysiska institutionen. *Tillökningen i materielen* har under läsåret utgjorts hufvudsakligast af följande:

En Siemens dynamo-elektrisk maskin jämte erforderlig axelledning med remskifvor etc., anskaffad och uppsatt af Eriksonska verkstaden i Stockholm, en Kohlrausch's totalreflektometer från Apel i Göttingen, en elektrisk dubbelnyckel från Carpentier i Paris, diverse gipsmodeller hufvudsakligast från Brill i Darmstadt, samt några krystaller från Steeg & Reuter i Homburg.

I de *fysiska laborationerna* hafva deltagit:

under höstterminen 1883 22 studerande
„ vårterminen 1884 22 „

I följd af bristande utrymme måste dessa öfningar under båda terminerna fördelas mellan onsdagar och lördagar.

De *magnetiska terminsobservationerna*, som påbörjades d. 1 aug. 1882, hafva oafbrutet fortgått d. 1 och 15 i hvarje månad till och med d. 15 aug. 1883, hvarje gång under dygnets 24 timmar. I dessa observationer hafva inalles 43 personer, hufvudsakligast studerande, deltagit. Absoluta bestämningar af horisontal-intensiteten hafva i sammanhang härmed på lämpliga tider ägt rum.

Komparationer mellan de till den fysiska institutionen hörande magnetiska instrumenten och de under de arktiska expeditionerna använda, hafva vid dessa expeditioners återkomst och för deras behof härstädes under läsåret blifvit anstälda dels af kand. *E. Solander* i afseende på Spetsbärgsapparaterna, dels af herr *Paulsen* från Köpenhamn, chef för den danska expeditionen till Grönland, af de vid Godthaab begagnade instrumenten.

Under sommaren 1883 har kaptenen i k. flottan m. m. *J. R. E. Nissen* vistats här för att öfva sig i användningen af de för *Vanadis-expeditionen* anskaffade jordmagnetiska instrumenten samt bestämma dessa instruments konstanter.

Mineralogisk-geologiska institutionen. Då de föregående årens anslag helt och hållet användts för ökandet af naturaliesamlingarne, men däremot inga instrument för mineralogisk-krystallografiska arbeten på länge inköpts, så har under detta år några sådana instrument anskaffats afsedda dels för undervisningen, dels för utförandet af vetenskapliga arbeten. Dessa instrument äro:

1) En reflexionsgoniometer och spektrometer med horisontel limbus af prof. Websky's konstruktion.

2) En s. k. universalapparat för optiska och kristallografiska undersökningar, innehållande polarisationsinstrument för parallelt och konvergent ljus, stauroskop, axelvinkelapparat, goniometer och spektrometer.

3) En dichroskopisk lupp.

4) Apparater för framkallandet af dubbelbrytning genom tryck, böjning och upphettning.

Samtlige dessa instrument och apparater äro tillverkade hos R. Fuess i Berlin.

För institutionens räkning har hos instrumentmakaren Rose i Upsala dessutom förfärdigats tvänne belysningsapparater, den ena afsedd för den ofvan nämda goniometern, den andra för åstadkommandet af monochromatisk belysning för den optiska universalapparaten.

Institutionens boksamling har såsom förut haft nöjet såsom gåfva mottaga alla från *Sveriges geologiska undersökning* under året publicerade kartblad jämte beskrifningar och öfriga afhandlingar och uppsatser; vidare af *järnkontoret* den på dess bekostnad af dr. Törnebohm utarbetade geologiska kartan öfver mellersta Sveriges bärgslager; vidare af *bärgsstyrelsen i Finland* de af den finska geologiska undersökningen under året utgifna geologiska kartbladen med beskrifningar. Genom köp har boksamlingen ökats med det för petrografiska studier så viktiga arbetet: Sammlung von Mikrophotographien zur Veranschaulichung der mikroskopischen Structur von Mineralien und Gesteine, herausgegeben von E. Cohen.

Hvad de mineralogiska och geologiska samlingarne beträffar, så hafva dessa under året fått emottaga följande gåfvor: Af herr Julius V. Petersen vid Great Northern Telegraph Company i Nagasaki en samling synnerligen värdefulla fossila växter från flera japanska fyndorter; växterna, som tillhöra tertiära lager, förskrifva sig dels från de af Vegaexpeditionen upptäkta växtförande lagren vid Mogi dels från öarne Hiraddo och Amakusa.

Af kapten Johan Palmborg i Batavia har samlingen emottagit två sändningar den ena innehållande vulkanisk aska från Krakatoa-eruptionen i Sunda-sundet d. 26—27 aug. 1883 och den andra pimsten från samma utbrott.

Af kapten Georg v. Schéele har samlingen emottagit ett antal bärgartsprof och tekniskt användbara mineral från Nya Zeeland.

Af herr T. Fegræus dels några stuffer af det sällsynta mineralet thaumasit från Bjelkesgrufvan på Åreskutan dels en samling erratiska block från Gottland.

Genom byte med mineralhandlarne Eger i Wien och Pech i Berlin har mineralsamlingen förvärfvat en kristalliserad diamant från Kimberley Mine i Kaplandet, en diamant sittande i matrix från samma fyndort, en praktfull antimonglanskristall från Japan, krokydolit från Sydafrika samt fyra stycken meteoriter af de i samlingen förut ej representerade fallen Mocs i Ungarn, Alfianello i Italien, Augusta County i Amerika och Bonanza Cohahuila i Sydamerika.

Genom köp af docenten Sjögren har samlingen förvärfvat ganska fullständiga sviter af mineral, malmer och bärgarter från grufvorna i Banatet, en samling erratiska block af skandinaviska bärgarter insamlade på Helgoland, vulkaniska bärgarter från Eifel och Laachersee samt några andra bärgarter och mineral från olika trakter af Tyskland och Österrike.

Astronomiska observatoriet. Till följd af förnyad framställning från universitetet om statsanslag för inköp af en medelstor vertikalcirkel har Kongl. Maj:t under detta år aflåtit nådig proposition i ärendet, och riksdagen frikostigt beviljat det begärda anslaget å 6000 kronor. Efter framställning af prefekten till justitierådet Olivecrona såsom utredningsman i Bjurzons sterbhus om erhållande af 1500 kronor af möjligen i sterbhuset disponibla medel för inköp af ett så kalladt universalinstrument för observatoriets räkning meddelade herr justitierådet i benägen skrifvelse af d. 10 febr. detta år, att

1000 kronor kunde ställas till observatoriets förfogande den 1:ste nästkommande juli.

Observatoriets instrumentsamling har för öfrigt under året förökats genom anskaffande af en kronometer från Kullberg i London, hvilket inköp med 700 kronor bekostats af Bredmanska fonden.

Institutionens bibliotek har genom gåfvor förnämligast från utlandet vunnit en förökning af 120 större eller mindre verk. Vid emottagandet af dessa i många fall dyrbara bokpresenter, hvilkas tillväxt under de sista åren varit ganska hastig, erinras man ständigt om vårt observatoriums oförmåga att med egna publikationer i någon mån kunna återgälda dessa dyrbara gåfvor. Härmed förbinder sig behofvet af en fond, för att, i likhet med hvad som sker vid andra observatorier, kunna i ändamålsenlig form publicera institutionens egna arbeten — detta behof gör sig således i båda dessa hänseenden alt mera kännbart, sedan institutionens instrumentering om ock inom anspråkslösare gränser börjat komma i ett sådant skick, att värdefulla observationer af mer än ett slag här kunna utföras.

Observationslokalerna ha under året icke erfarit någon nämnvärd förändring eller reparation, utom att väggarne i vertikalrummet blifvit oljemålade samt golfvet fernissadt, och att väggarne i bottenvåningens inre afstängda korridår blifvit strukna med mörkare limfärg. Denna korridår användes f. n. till kronometerrum, och i densamma har observatoriets porträttsamling fått sin plats.

Verksamheten vid institutionen har under året i hufvudsak gestaltat sig på följande sätt:

Prefekten har fortsatt sina observationer med Repsoldska passageinstrumentet, hvilka utom rektascensionsbestämningar afse instrumentstudie och fortsatt undersökning af Hohwüs normalur, utfört vissa löpande räknearbeten och med undervisningen sammanhängande funktioner.

Amanuensen Bohlin, som erhållit engagement vid Stockholms observatorium, lemnade således efter aflagd licentiatexamen sin befattning vid denna institution med slutet af år 1883, och efterträddes af kand. Charlier. Licentiaten Bohlin har i "Astronomische Nachrichten" meddelat referat af observationer afseende studium öfver solparallaxen, hvilka observationer han förut utfört med observatoriets refraktor under hösten 1882.

Kand. Charlier har såsom amanuens utom handhafvandet af smärre löpande göromål dels fortsatt sina arbeten med Zöllnerska fotometern och dels observerat månstjärnor i lilla meridianrummet. Amanuensen Charlier har dessutom under året påbörjat det omfattande arbetet att evaluera planeten Thetis' allmänna perturbationer enligt Hansens teorier och med framgång sysselsatt sig med privatdocering i astronomi.

Studenten Schultz-Steinheil af Sörml. nation har sedan hösten arbetat med refraktorn och utom några observationer på planeter och töckenstjärnor utfört en längre observationsserie på Pons-Brookska kometen, hvilken han publicerat i Astronomische Nachrichten.

Kand. Olsson af Sörml. nation, som under hösten flitigt öfvade sig med åtskilliga observationer i geografiska kupolen, har sedan januari bebott elevrummet och öfvertagit observationerna i första vertikalen med Steinheilska passageinstrumentet. Kand. Olsson har dessutom påbörjat definitiv banbestämning för kometen 1881. VIII.

Kapten Nissen vid kongl. flottan disponerade på eftersommaren 1883 vertikalrummet för åtskilliga instrumentstudier med afseende på den förestående verldsomseglingen med fregatten Vanadis och erhöll af prefekten instruktion i vissa punkter angående de nyare metoderna för longitudsbestämning på hafvet, angående lämplig form på kronometerjournalerna för detta ändamål etc. Prefekten beräknade äfven enligt Greenwich-iakttagelser de första formlerna för de för Vanadis-expeditionen bestämda kronometrarna. I sammanhang härmed

kan nämnas, att fregatten Vanadis före afseglingen från Karlskrona erhöll Greenwichtid från Upsala observatorium per telegraf, hvilket arbete under loppet af ungefär 8 dagar utfördes af kandidaterna Bohlin och Charlier med benäget biträde af fröken Graan för det telegrafiska samspråket.

Några studenter hafva kortare tid öfvat sig i observation, och under sistlidne vår har en sjökapten Engström några veckor studerat här med afsikt att vinna anställning såsom lärare i navigationsskola.

Preliminärt resultat af den år 1883 utförda telegrafiska longitudsbestämningen mellan Upsala och Stockholm har i Astr. Nachr. blifvit meddeladt af professor Rosén.

Meddelanden under året i Astronomische Nachrichten öfver arbeten utförda på Upsala astronomiska observatorium:

1) *H. Schultz*, Über die Polhöhe der Sternwarte zu Upsala. (Astr. Nachr. N:o 2565).

2) *Karl Bohlin*, Beobachtungen der Planeten Victoria und Sappho nach Gill's Programm auf der Sternwarte zu Upsala. (Astr. Nachr. N:o 2574).

3) *C. A. Schultz-Steinheil*, Beobachtungen des Cometen Pons-Brooks mit dem 9-zöll. Refractor der Sternwarte zu Upsala. (Astr. Nachr. N:o 2575, 2580).

H. Schultz, Beobachtungen des telescopischen Sternhaufens Gen. Cat. N:o 4976. (Astr. Nachr. N:o 2588).

Vid den **meteorologiska institutionen** har arbetet fortgått i stadgad ordning.

Alt sedan den tid, då den meteorologiska verksamheten vid universitetets astronomiska observatorium tagit en större utsträckning, har behofvet af nödiga lokaler för densamma varit synnerligen kännbart. Då det meteorologiska observatoriet 1878 skildes från det astronomiska, blef det nämda behofvet ännu mera trängande och i ögonen fallande och ett önskningsmål för båda institutionerna. Detta behof är nu på väg att, till stor del genom enskildes frikostighet, fyllas. Disponenten

för Erlangens bryggeriaktiebolag, herr *Carl Johan Widman*, har nämligen för ändamålet skänkt 5000 kronor, och en lika stor summa har öfverlemnats af utredningsmännen i aflidne herr *Jonas Bjurzons* bo, herr justitierådet m. m. *S. K. Olivecrona* och herr bankdirektören *P. Lundberg*. Sedan kanslern uti skrifvelse af d. 6 maj 1884 faststält den af arkitekten *C. Kihlberg* uppgjorda ritningen och för dess utförande anslagit af universitetets medel 6000 kr. att utöfver de donerade 10000 kr. för ändamålet användas, har kontrakt uppgjorts med byggmästaren *A. P. Jansson*, hvilken påbegynt byggnadens uppförande på den af astronomiska observatoriets prefekt till den meteorologiska institutionen afträdda delen af observatorietomten, eller den del af densamma, som är belägen mellan den från grindarna till observatorietrappan gående hufvudallén och den längs kyrkogården gående landsvägen. Byggnaden kommer att uppföras af sten och innehåller åtta rum, fem på nedra bottnen och tre vindsrum.

Enligt hemställan af k. sjöförsvarsdepartementet har vid universitetets fysiska, meteorologiska och astronomiska institutioner under sommaren och hösten 1883 undervisning och råd meddelats åt kaptenen m. m. *R. Nissen*, hvilken beordrats att som fysiker och navigeringsofficer medfölja fregatten Vanadis, som i början af december 1883 afseglade på en expedition kring jorden. De meteorologiska instrumenten för denna expedition äro till största delen genom institutionen anskaffade och för institutionens medel äro inköpta och till expeditionen utlånade ett nefoskop af Fornionis modell med kompassupphängning och en maximi- och minimitermometer af Kapeller i Wien af en ny konstruktion. På k. sjöförsvarsdepartementets anmodan och bekostnad medföljer äfven såsom biträdande meteorolog amanuensen vid institutionen, fil. lic. *G. Fineman*, i hvars ställe sedan d. 15 november tjänstgjort såsom ordinarie amanuens kand. *N. Ekholm*, hvilken kort förut återvändt från den svenska internationella polarstationen å Spetsbärgen, hvars chef han varit.

Såsom extra amanuenser hafva tjänstgjort under en del af sommaren och hösten kand. *A. M. Brusiin* och under amanuensen Ekholms frånvaro på den internationella polarkonferensen i Wien från d. 12 april till d. 8 maj kand. *L. Hagström*.

Under sommaren 1883 arbetade doktor *Egon Ihne* från universitetet i Giessen under någon tid vid institution med de från alla delar af landet under flera år insamlade fenologiska iakttagelserna.

Utgifvandet af *Bulletin mensuel* har fortgått oafbrutet och enligt samma plan som hittills.

Vid institutionen hafva flera vetenskapliga arbeten under läsåret utförts och afslutats, nämligen af föreståndaren dels en samling "Tecken och märken" rörande väderleken, dels en beräkning af de meteorologiska elementens fördelning kring de meteorologiska maxima och minima. Amanuensen *Fineman*, som på institutionens bekostnad studerade härjningarna af tromben i Säbydalen 1882, har under läsåret utgifvit en utförlig och intressant redogörelse härför i k. vetenskapssocietetens Acta, och licentiaten *A. G. Högbom* har vid institutionen utarbetat en afhandling om isotermernas rörelse om hösten öfver Nordeuropa, hvilken likaledes utgifvits i vetenskapssocietetens Acta.

Museet för nordiska fornsaker (1877—83)*). Den nordiska fornsakssamlingen har under denna tid fått mottaga följande gåfvor: af löjtn. *L. von Post* Upsala knutsgilles, sedermera Upsala stads sigillstamp af koppar; af stud. *C. S. Hj. Vesterstrandh* en stenyxa med skafthål från Bonderyd, Höreda s:n, Jönköpings län; af kand. *J. E. D. Iverus* tre "opphällor" af älghorn, ett halft selhufvud (selkrok) af renhorn och en

*) Då meddelanden om denna samling saknas i föregående årsredogörelse, intages här ett sammandrag af särskildt ingifna berättelser för åren 1877—83.

"klämmelkrok" af trä, alt från Västmanland, samt en sigillstamp af mässing med Forstenasläktens vapen; inspektor *Östman* å Rungarn, genom Uplands fornm.-fören., en runstaf; bokhandl. *P. Hanselli* en auktionsklubba med silfverbeslag från universitetets bokauktionskammare; d:r *A. V. Ljungman* följande fornsaker från Tjörn, nämligen: 7 stenyxor med skafthål, 1 fragmentarisk d:o, 1 stenyxa med påbörjadt skafthål och borrtapp, 2 stenyxor utan skafthål, toppen af en dylik, 4 breda rätmäjslar af flinta, 1 stenmäjsel, 1 hålmäjsel, 1 afbruten spjutspets af flinta, 5 stentrissor samt en åttkantig slipsten af kvartsit; af handl. *Fale Björk* en bronsnyckel från medeltiden; af *astronomiska observatoriet* 2 runstafvar; öfverstinnan *Sundmark f. de Geer* en rik samling af svenska adliga ätters sigill, förvarad i ett prydligt skåp; herr *L. Heltzén* i Björklinge en ovanligt vacker och väl bevarad spjutspets af rödbrun skiffer, funnen vid Tible i Björklinge s:n, Upland; af framl. rådman *A. Ödmann-Löfvéns* dödsbo universitetets bokauktionskammares sigillstamp af stål; af *universitetets räntekammare* en namnstämpel af mässing, förut tillhörande ritsalen; herr *L. Heltzén* i Björklinge skaftdelen af en spjutspets af svart skiffer från Tible i Björklinge; fotografen, fröken *S. Löfström* en atlas innehållande 24 stora blad fotografier af i samlingen förvarade runstafvar; stud. *N. Sellergren* en spjutspets af järn funnen vid Västra Vad, Västlands s:n, Upland; prof. *G. Stephens* i Kjöbenhavn hans afhandling "Some runic stones in Northern Sweden"; herr *W. Schürer v. Waldheim* å Mällingeholm hans afhandling "Upländska stenåldersfynd kända år 1879"; af *Uplands fornminnesförening* genom ryttmästaren C. A. Klingspor en runstaf från Runö vid Estland samt 27 pärlor af glasfluss från Bärby, Simtuna s:n, Upl.; genom Upl. fornm.-fören:s sekreterare major *Klingspor* en samling rostade järnsaker funna vid Länna prästgård; herr *C. A. Colvin* i Hedemora en solvisare af mässing; amanuensen *G. Holm* en pilspets och två spjutspetsar af flinta från Nordamerika; herr *C. F. Lundin* i

New-Aberdeen Miss. 8 flintor (skrapor, spjut- och pilspetsar), af gifvaren funna i och omkring indianska grafhögar i närheten af staden Aberdeen i Nordamerika; *M. Almström* en oval eldsten från Länna s:n, Upland; häradsh. *A. F. Ekevall* i Skellefteå en oslipad flintmäjsel från Bjurselet i Byske s:n, Västerbottens län; af *kongl. vitt. hist. och ant. akademien* en fotografisk afbildning af guldbrakteaten från Åsum i Skåne; af *kongl. eckles.-departementet* åtskilliga arbeten i run- och fornkunskap, däribland Stephens, "The oldnorthern runic monuments" jämte flera andra dyrbara planchverk; af *Gotlands nation* en murarehammare funnen vid grundgräfning å dess egendom "klostret".

Bland tillökningar genom inköp förtjäna först nämnas följande större: från frih. E. Cederström på Krusenberg inköptes i mars 1880 en samling af 56 fornsaker, som förut tillhört major S. Ulfsparre. Nästan alla dessa fornsaker, af hvilka de flästa tillhöra stenåldern och endast några få järnåldern eller yngre tid, äro funna inom Simtuna härad i Upland. — I oktober 1881 inköptes ur d:r G. Brunii stora fornsakssamling, som då på auktion försåldes i Stockholm, tillsammans 174 nummer omfattande 219 föremål, hvaraf större delen från stenåldern, nämligen 12 yxor, 28 rätmäjslar, 15 hålmäjslar, 4 dolkar, 18 spjutspetsar, 33 pilspetsar, 4 krumknifvar, 3 skrapor samt åtskilliga andra föremål af flinta, 2 slipstenar, 2 brynen, 1 knacksten, 3 stenyxor med och 2 utan skafthål. Därjämte inköptes följande föremål från bronsåldern: 1 skaftcelt, 2 hålcelter, 1 knif, 1 svärdsknapp, 1 pincett, 1 halsring, 1 armring och en dubbelknapp; vidare från järnåldern 1 oval eldsten, 1 järnyxa, 3 sländtrissor och 4 pärlor, samt slutligen 1 bronsnyckel från medeltiden och några föremål från nyare tid. Alla de inköpta fornsakerna äro funna i Skåne, utom en stenyxa från Upland, 1 flinta från Värmland, 4 flintor, 1 hålcelt och 3 sländtrissor från Småland samt 1 målad glasruta från Gotland. — Af major Ernst Wiman i Upsala inköptes i september förlidet år en samling af 34

föremål, nämligen från stenåldern: 9 hela och 9 fragmentariska stenyxor med skafthål, 1 d:o utan hål, 1 brynsten, 5 stenmäjslar, 1 flintmäjsel och 2 fornsaker af skiffer; från järnåldern: 1 spjutspets och 1 benskifva, och från nyare tid: 2 runstafvar, alt från Upland, samt en stenmäjsel och en spjutspets af skiffer från Västmanland.

Bland de öfriga inköpta föremålen torde särskildt förtjäna nämnas: 1 hålcelt af brons från Harakers s:n i Västmanland och en dylik funnen vid Årby i Rasbokils s:n, Upland, en runkalender å pergament kopierad i Upsala 1696, några fornsaker från bronsåldern, nämligen 1 skaftcelt, 1 hålcelt, 1 tutulus, 1 svärdsknapp, 1 nål och 1 syl, alla af brons från okänd fyndort och inköpta från antikvitetshandlanden Selling i Stockholm.

Af de återstående, ännu icke nämda, inköpta föremålen äro de flästa funna i *Upland*, nämligen utom de redan omtalade 54 fornsaker från stenåldern, 8 från järnåldern och 5 från nyare tid. Bland stenålderssakerna utgöres flertalet af stenyxor (31 med skafthål, däraf en del fragmentariska, samt 9 utan skafthål), föremål af flinta förekomma däremot sparsamt (2 st.). Bland järnåldersföremålen äro de viktigaste 2 ovala eldstenar. Vidare hafva inköpts från *Västmanland* 47 föremål (13 stenyxor med, 15 utan skafthål, 2 flintmäjslar, 6 stenmäjslar och 2 d:o af skiffer, s:a 38 från stenåldern, 9 från järnåldern), från *Värmland* 12, från *Småland* 3, från *Södermanland* och *Gestrikland* hvartdera 1 föremål samt slutligen 26 fornsaker, hvilkas fyndort är okänd.

Samlingarna hafva under de 6 åren 1877—1883 tillsammans ökats med 560 nummer.

Under läsåret 1883—84 har museet fått mottaga följande gåfvor: af doc. *Karl Piehl* en samling egyptiska fornsaker, tillsammans 342 särskilda föremål, hvaraf 268 st. ostraka med hieratisk, demotisk, koptisk och grekisk skrift. Samlingen omfattade dessutom 54 mynt, som blifvit till myntkabinettet öfverlemnade. Alla föremålen äro af doc. Piehl

inköpta i öfra Egypten med undantag af några mynt och ett hieratiskt ostrakon, skänkta af hrr Vassalli och Wilbour, samt ett par fragment som doc. Piehl med Maspéros tillstånd tagit i Sakkarapyramiden. Af *Gotlands nation:* 2 nycklar och ett beslagstycke af järn från nyare tid, funna å nationens tomt vid Östra Ågatan. Af vaktmästaren *J. Waxlund* en studentvärja, senast begagnad på 1850-talet. Af kongl. *ecklesiastikdepartementet:* Baltzer, Hällristningar från Bohuslän h. III—V.

Af de inköpta föremålen må särskildt nämnas: en vacker båtformig stenyxa funnen på Nordanå mark, Järlåsa s:n, Upland, enligt uppgift 3—4 alnar djupt i den där framgående sandåsen; ett järnsvärd från vikingatiden, graffynd från Skilsta, Tible s:n, Hagunda h:d, Upland, en spjutspets af järn från samma tid, funnen vid muddring i Fyrisån strax nedanför Islandsbron. Från muddringsarbetet å samma ställe hafva äfven till museet inlemnats 2 människoskallar, fragment af en farkost, 7 isläggar m. m.

Af öfriga inköpta fornsaker äro, som vanligt, de i *Upland* funna de talrikastė, nämligen 46 (32 från stenåldern, 2 från järnåldern och 12 från senare eller oviss tid). Vidare hafva inköpts 28 föremål från *Västmanland* (23 från stenåldern, 1 från järnåldern och 4 från senare eller oviss tid) samt 1 föremål från nyare tid funnet i *Dalarne.*

Samlingarna hafva under läsåret ökats med tillsammans 438 nummer.

Myntkabinettet. Under läsåret 1883—1884 har myntsamlingen erhållit följande gåfvor:

af Svenska akademien dess medalj öfver von Döbeln.
„ Vetenskapsakademien dess medalj öfver af Klint.
„ Räntmästaren friherre Gyllenhaal medalj i brons öfver E. Nonnen.
„ allmänna brandförsäkringsverket jubelmedalj i silfver.

af adj. d:r Björkén åtskilliga utländska silfver- och kopparmynt.
„ prof. I. Afzelius ett brasilianskt sedelmynt.
„ kassör F. Afzelius ett siamesiskt silfvermynt.
„ docenten Piehl åtskilliga egyptiska och romerska mynt.
„ konsul Petersen i Nagasaki 3 koreiska silfvermynt.

Seminarierna.

1. Filologiska seminariets klassiska afdelning.

Under läsårets båda terminer hafva öfningarna på författningsenligt sätt hållits två gånger i månaden, och voro deltagarne under höstterminen 12, under vårterminen 10. Öfningarna hafva bestått i en af deltagarne utförd kritisk-exegetisk tolkning af följande författare: i latin Vellejus under höstterminen och Qvintilianus under vårterminen; i grekiska Theocritus under båda terminerna; hvarjämte efter hvarje öfning diskussion öfver densamma blifvit anstäld.

2. Filologiska seminariets romanska afdelning*).

Ämne: tolkning af det fornfranska epos Amis et Amiles.

Föreståndare adj. P. A. Geijer; sekreterare och bibliotekarie fil. kand. J. Young.

Höstterminen. Ordinarie medlemmar: fil. kandd. A. Falk, A. Johansson, A. Malmstedt, Å. Munthe, E. Münchmeyer, F. Palmgren, S. Rydingsvärd, J. Young.

Fem ordinarie sammankomster höllos, å hvilka fem af de ordinarie medlemmarne fungerade som föredragande.

Vårterminen. Ordinarie medlemmar: fil. kandd. H. Andersson, A. Falk, H. Hagelin, A. Johansson, J. Landin, A.

*) På begäran införes här, såsom tillägg till föregående årsredogörelse, att doc. *C. Wahlund* var föreståndare för denna afdelning äfven höstterm. 1880, vårterm. 1881 och höstterm. 1882.

Malmstedt, E. Münchmeyer, S. Rydingsvärd, J. Young, fil. lic. O. Örtenblad.

Sju ordinarie sammankomster höllos, hvarvid samma plan följdes som föregående termin.

Denna termin utdelades det mindre premiet å 50 kr. och tillerkändes kand. J. Young.

Vid sidan af de ordinarie öfningarne föranstaltade doc. C. Wahlund denna termin på egen bekostnad en särskild kurs i modern fransk literatur, som endast stod öppen för seminariets ordinarie medlemmar.

Språkläraren M. F. Schulthess biträdde som ledare af dessa öfningar, sju till antalet, som höllos på franska språket, och hvarvid deltagarne, hvar i sin tur, gåfvo en literaturhistorisk redogörelse för flere af nutidens större franska skriftställare och uppläste valda stycken ur deras skrifter.

Seminariets boksamling ökades under året med flera värdefulla arbeten.

3. Filologiska seminariets nordiska afdelning.

För verksamheten under höstterminen redogöres i föregående årsberättelse.

Under vårterminen har doc. *Noreen* varit afdelningens inspektor och föreståndare.

Ordinarie medlemmar voro 6, extra ordinarie 8.

Öfningarna omfattade tolkning och kommentering af J. Prytz' Comoedia om konung Gustaf I.

Följande originaluppsatser ventilerades:

Några anmärkningar till de reduplicerande verbens preterita i fornsvenskan. (K. Ljungstedt).

Förbindelsen *skl-*, *skn-* inom de germanska språken. (K. F. Johansson).

Ett försök att förklara formerna *brenna-brinna*, *renna-rinna*. (K. Ljungstedt).

Af premierna tilldelades det större kand. K. Ljungstedt, det mindre kand. Fr. Andersson.

4. Det matematiska seminariet.

Öfningarna leddes under hela höstterminen och förra hälften af vårterm. af doc. *A. L. A. Söderblom* och omfattade 4 timmar i veckan. Deltagarne voro som vanligt delade på en högre och en lägre afdelning; några deltogo i öfningarna på båda afdelningarna. Antalet var under höstterminen 15, under vårterminen 17. Den högre kursen omfattade differentialekvationers integration, elliptiska funktioners applikationer samt reduktion af speciella hyperelliptiska integraler. På den lägre afdelningen behandlades analytisk geometri i två och tre dimensioner, ekvationsteori, analytiska funktioner, differential- och integralkalkyl.

Början till en boksamling gjordes genom inköp af de 20 första banden af Schlömilchs tidskrift.

Exercitieinstitutionerna.

1. Ridinstitutionen.

Sedan i slutet af april månad 1883 såväl det till ridinstitutionen hörande akademiska stallet som det provisoriska ridhuset blifvit nedrifvet för planeringen kring det nya universitetshuset, så hyrdes, med akademiens medgifvande, på öfverstelöjtnant Arsenii bekostnad stallar på hotell Oden för såväl Strömsholmshingstarne som Arsenii hästar, och ridningen utfördes ute i det fria, dels på landsvägarne och dels på Polacksbacken, till terminens slut.

Då de hyrda stallarne ej voro af den beskaffenhet, att hingstarne därstädes under vintren kunde vårdas nog omsorgsfullt, så uppsades dessa af akademien och afhämtades af Strömsholms hingstdepot den 1 oktober, sedan akademien hos stuteriöfverstyrelsen begärt att inom dag och år återfå dem, i den händelse nytt ändamålsenligt stall och ridhus inom den tiden af enskildt bolag kunde uppföras. Från denna hösttermins början upprätthölls dock ridningen, sedan konsistorium tillåtit öfverstelöjtnant Arsenius att låta uppföra ett mindre,

provisoriskt ridhus på den akademien tillhöriga s. k. Waldenströmska tomten, hvilket ridhus i november månad blef till begagnande färdigt. Dels på öfverstelöjtnant Arsenii hästar, dels på dragonhästar gafs där ridundervisning, så godt sig göra lät, under höstterminen 1883 åt 29 akademici med 807 lektioner och under vårterminen 1884 åt 37 akademici med 1360 lektioner.

Under tiden hade ett enskildt bolag på öfverstelöjtnant Arsenii och bankdirektörerna Ulanders och Lundbergs inbjudning konstituerat sig, och uppförandet af ett nytt och ändamålsenligt ridhusetablissement påbörjades i april månad med beräkning att få det färdigt till den 1 oktober 1884.

2. Gymnastikinstitutionen har förestätts af kapten *A. Littorin.*

Antalet deltagare i gymnastik- och vapenföringsöfningarna var under höstterminen 108 och under vårterminen 81.

3. Akademiska kapellet.

Dess verksamhet har sedan föregående redogörelse fortgått medelst orkester- och kammarmusiköfningar. Å de förra hafva instuderats: Symfoni (B-dur) af Gade samt Symfoni (C-dur) af Beethoven; uvertyrer af Mozart, Cherubini och Weber; orkesterpartien till Årstiderna af Haydn och Öknen af Félicien David; diverse mindre orkesterkompositioner och orkesterpartier till mindre sångverk. Å kammarmusiköfningarna hafva öfvats Haydn, Mozart, Beethoven, Mendelsohn, Gade och i någon mån Schumann.

De i orkesteröfningarna deltagandes antal har varit omkring 25, alla stråkspelare. För att erhålla fullstämmig orkester hafva nödigt antal musici engagerats. Som konsertmästare har direktör I. P. Carstensen tjänstgjort.

Kapellets ordinarie anslag (600 kr.), hvaraf 200 kr. i förening med ett extra anslag à 300 kr. användts till aflöning åt koncertmästaren, har användts till underhåll af ma-

teriel, belysning, notskrifning och notinköp. De bägge sista posterna hafva nästan uteslutande afsett komplettering af stämmor m. m. till förut ägda verk. Till följd häraf, och då inga gåfvor influtit, hafva samlingarna ej under sista året ökats med nya nummer i nämnvärd mån.

Universitetets kansler har under årets lopp beviljat ett extra anslag till kapellmästaren af 500 kr. till betäckande af förluster å koncerter, som sedan 1880 föranstaltats för uppförande af instrumentalmusik.

Föreläsningar hafva å kapellsalen ägt rum (en gång hvarje vecka) uti harmonilära. Det har stått åhörarne af föreläsningarna öppet att före dessas början få nödiga skriftliga hemarbeten korrigerade, hvilken rättighet också af den stabila delen af auditoriet flitigt begagnats.

4. Ritsalen och konstmuseet.

Undervisningen å *ritsalen* har under ledning af ritläraren fortgått på samma sätt som under föregående läsår med 9—12 lärjungar i terminen. Materielen har ej i nämnvärd grad ökats på grund af trångt utrymme i en hyrd lokal, ett obehag, som snart nog är öfvervunnet, då universitetet i den nya aulabyggnaden erhåller rymlig och självständig ritsal.

Universitetets *museum för bildande konst* har fått tillökning genom några skänker. Bildhuggaren Sven Anderson i Stockholm har nämligen till universitetets museum öfverlemnat afgjutningar i gips efter tvänne af honom utförda porträttmedaljonger af aflidne professor L. Svanberg och f. d. statsrådet F. F. Carlson. Därjämte har friherre O. Hermelin till museum skänkt en af honom målad landskapstafla, kallad "Barvinter". För öfrigt har museets konsthistoriska bibliotek ökats med fortsättningen af flere äldre verk samt bland nya sådana med den följd af arbeten, som utgifvits i Paris under den gemensamma titeln "Bibliothèque de l'enseignement des beaux-arts", åtta till antalet.

Student- och examensväsende.

Kåren och nationerna. Antalet under läsåret nyinskrifne studenter var 379, säkerligen det högsta som någonsin förekommit.

Antalet närvarande studenter var under höstterminen 1721 och under vårterminen 1656, äfven det siffror som aldrig förr uppnåtts. Af dessa tillhörde under höstterm. 143 och under vårterm. 137 den teologiska fakulteten, under höstterm. 295 och under vårterm. 313 den juridiska samt under höstterm. 206 och under vårterm. 216 den medicinska fakulteten. Samma starkt fallande tendens för den teologiska fakulteten och stigande för den juridiska, som anmärktes i förra årsberättelsen, återfinnes således äfven här. De teologie studerande, som höstterm. 1877 utgjorde 25,24 % af hela studentantalet, voro under vårterminen 1884 blott 8,22 %. Juris studerande åter voro vid samma tider resp. 9,36 % och 18,90 %. Den medicinska fakulteten, hvars procenttal vid nämda tider var 11,88 och 13,04, har hållit sig mera stationär.

Aflidne studenter:

A. T. Carlson, Västg. d. 19 juni 1883.
K. G. Jonsson, Upl. d. 25 aug. 1883.
G. J. Ericson, Smål. d. 9 nov. 1883.
N. E. H. Svedmark, Göteb. d. 12 dec. 1883.
K. A. Borg, Gotl. d. 10 jan. 1884.
Åke Norrman, Stockh. d. 22 mars 1884.
H. O. Juel, Värml. d. 4 apr. 1884.
H. M. F. Westenius, Stockh. d. 5 apr. 1884.
L. J. Landin, Söderm. d. 19 apr. 1884.
H. J. J. Wahlquist, Smål. d. 30 maj 1884.

Donationer: Västgöta nation har af rektorn vid Borås l. allm. läroverk, fil. d:r *A. G. Hollander* mottagit en gåfva af 500 kr. ämnad att, sedan den vuxit till dubbla beloppet, bilda en premiefond under namn af "rektor A. G. Hollanders gåfvomedel".

Till Västmanlands-Dala nation har kaptenen och riddaren *H. G. Järta* skänkt en större boksamling, som förut tillhört landshöfdingen m. m. Hans Järta.

Aflidne häradshöfdingen *A. Svensson* i Nyköping har till Göteborgs nation, som han under sin studietid tillhörde, testamenterat 10000 kr., om hvilkas användande testamentet innehåller särskilda bestämmelser.

Till Kalmar nation har under året af löjtnanten *C. Dillberg* i Halmstad och hans hustru *Hanna Dillberg* född Sjöstrand donerats 3000 kr., hvaraf årliga räntan skall af Kalmar läroverks lärarekollegium i samråd med Kalmar nations styrelse till minne af framlidne lektorn Abraham Sjöstrand vid hvarje läsårs slut såsom stipendium tilldelas någon medlem af Kalmar nation i Upsala.

Värmlands nation mottog d. 1 juli 1883 från sin hedersledamot gårdsägaren *Jonas Bjurzons* sterbhus 30000 kr. till förstärkning af nationens byggnadskassa.

Till Norrlands nations byggnadskassa har af *Vifsta varfs aktiebolag* skänkts 2000 kr., af *Graningeverkens bolag* 1000 kr. och af ekonomiedirektören *P. U. Nilsson* 300 kr.

Stockholms nation har icke under läsåret erhållit några donationsmedel men väl ett nytt stipendium à 100 kr., därigenom att en inom nationen själf bildad stipendiefond genom tillskott från nationskassan på senaste åren vuxit till ett belopp af 2500 kr., hvadan man beslutit gå i författning om utdelande af ränteafkastningen såsom ett nationsstipendium.

Examina. Inom den *teologiska fakulteten* aflades teologie kandidatexamen af 3, dimissionsexamen af 21 och praktisk teologisk examen af 20 studerande.

Inför den *juridiska fakulteten* absolverades 2 juris utriusque licentiatexamina och 5 juris kandidatexamina.

Inför den *medicinska fakulteten* aflades medicine licentiatexamen af 5 och medicine kandidatexamen af 14 studerande.

Inför den *filosofiska fakulteten* aflades filosofie licentiatexamen af 20 kandidater, lika många inom hvardera sektionen, filosofie kandidatexamen af 50, juridisk filosofisk examen af 30, medicinsk filosofisk examen af 60, teologisk filosofisk examen af 32 samt preliminärexamen af 91 studerande. Dessutom kompletterades förut aflagd filos. kandidatexamen af 5 personer.

Inför det *akademiska konsistoriet* aflades hofrättsexamen af 25, kansliexamen af 4 och bärgsexamen af 1 studerande.

Akademiska afhandlingar.

J. E. Alén. Om några derivat af naftalins α- och β-disulfonsyror. (Vent. d. 14 dec. 1883).

Aksel Andersson. Om Johan Salbergs Grammatica svetica. Ett bidrag till kännedomen om 1600-talets svenska. I. (Vent. d. 30 maj 1884).

S. A. Arrhenius. Recherches sur la conductibilité galvanique des électrolytes. I. II. (Vent. d. 26 maj 1884).

O. P. Behm. The language of the later part of the Peterborough chronicle. 1. Phonology. 2. Inflection. (Vent. d. 14 maj 1884).

O. Berger. Om tillsynen å förmyndares förvaltning af omyndigs egendom samt om förmyndarekamrar enligt svensk rätt. (Vent. d. 11 dec. 1883).

E.. Brate. Nordische lehnwörter in Orrmulum. (Vent. d. 29 maj 1884).

I. Fehr. Studier i frihetstidens vitterhet. Den politiska visan jämte meddelanden om censuren och utländsk literatur i Sverige. (Vent. d. 14 dec. 1883).

H. v. Feilitzen. Li ver del juïse. En fornfransk predikan. (Vent. d. 14 nov. 1883.)

K. G. Grandinson. Studier i hanseatisk-svensk historia. I. Tiden till 1332. (Vent. d. 26 maj 1884).
R. Hogner. Några undersökningar beträffande saltsyreafsöndringen vid magkatarr och dilatation. (Vent d. 29 sept. 1883).
C. E. Johansson. Om apologetikens begrepp. (Vent. d. 1 mars 1884).
N. F. Nilén. Priscianea. (Vent. d. 2. febr. 1884).
J. F. Nyström. Bidrag till svenska handelns och näringarnas historia under senare delen af 1700-talet. Första delen. Från början af merkantilsystemets förfall till myntrealisationen 1776. (Vent. d. 28 maj 1884).
P. Rödström. De imaginibus Sophocleis a rerum natura sumptis. (Vent. d. 29 sept. 1883).
P. Sondén. Nils Bielke och det svenska kavalleriet 1674—1679. (Vent. d. 24 nov. 1883).
G. O. F. Westling. Hertig Karls furstendöme under åren 1568—1592. (Vent d. 29 sept. 1883).
P. J. Österberg. De structura verborum cum præpositionibus compositorum quæ exstant apud C. Valerium Flaccum, P. Papinium Statium, M. Valerium Martialem. (Vent. d. 17 nov. 1883).

Promotioner. Till juris doktor promoverades d. 31 maj 1884 juris licent., fil. d:r *Ossian Berger.*

Till medicine doktorer promoverades samma dag medicine licentiaterna *R. Hogner*, *E. G. Johnson* och *J. Widmark*, af hvilka de två sista aflagt disputationsprof vid Karolinska institutet i Stockholm.

Samma dag promoverades till filosofie doktorer filosofie licentiaterna *I. N. Fehr*, *K. G. A. Grandinson*, *J. E. Alén*, *S. A. Arrhenius*, *P. H. S. Sondén*, *E. Brate*, *N. F. Nilén*, *L. A. Andersson*, *P. J. Österberg*, *O. P. Behm* och *J. F. Nyström.*

Ekonomi.

Anslag af statsmedel:

Af 1884 års riksdag beviljades på ordinarie stat ett årligt anslag af 2500 kr. till arvode åt en lärare vid universitetet, som kan finnas villig och lämplig att därstädes meddela undervisning i slaviska språk.

På extra stat beviljades för år 1885 3000 kr. till det språkvetenskapliga seminariet, 1500 kr. till det matematiska seminariet samt till inköp af en vertikalcirkel för det astronomiska observatoriet 6000 kr.

Af anslaget till resestipendier och lärda verks utgifvande har till fortsättande af Upsala universitets årsskrift under år 1884 beviljats 1500 kr. samt åt doc. K. Piehl för fortsättande af vetenskapliga forskningar i Egypten 1000 kr.

Ett årligt arvode å 900 kr. har för ytterligare 3 år från och med 1884 tilldelats doc. A. Erdman mot skyldighet att två timmar i veckan meddela offentlig undervisning i sanskrit.

Till arvode åt prof. Toréns vikarie under vårterminen beviljades 562,50 kr. af statsmedel, alldenstund med denna professur inga tjänstgöringspenningar äro förenade.

Anslag af universitetets medel:

1. Till byggnader, materiel m. m.

Till förstärkning af en skiljovägg i anatomiska byggnaden 350 kr. ur reservfonden. (D. 3 juli).

För uppvärmning och skötsel af värmeledningen i universitetsbiblioteket under vintern 1883—84 1500 kr. ur universitetets reservfond. (D. 29 aug).

För det musikaliska kapellets behof 300 kr. ur reservfonden. (D. 5 nov.).

För beläggning af ett golf i anatomiska institutionsbyggnadens norra flygel med asfalt och kalksten i stället för cement 460 kr. ur reservfonden. (D. 19 dec.).

Till inköp, konservering och hemsändning af naturalier för de botaniska, anatomiska och zoologiska institutionernas räkning under fregatten Vanadis verldsomsegling 3000 kr. ur reservfonden. (D. 8 jan.).

För akademiska läsesällskapets ändamål under åren 1884 och 1885 fortfarande 750 kr. årligen ur Norbergska universitetsfonden. (D. 9 febr.).

Till Göteborgs mekaniska verkstads aktiebolag såsom ränta å en försenad afbetalning af en del af entreprenadsumman för värmeledning till nya universitetshuset 1033,20 kr. ur reservfonden. (D. 15 mars).

Till förstärkning af en trappmur i nya universitetshuset 250 kr. ur reservfonden. (D. 15 mars).

Till höjande af golfplanet i öfra galleriet uti universitetsbyggnadens aula 1120 kr. ur reservfonden. (D. 15 mars).

Till bekostande af ritning och kostnadsförslag till en för isolering af sjuke afsedd paviljong vid akademiska sjukhuset 300 kr. ur reservfonden. (D. 23 april).

Såsom bidrag till uppförandet af en meteorologisk observatoriibyggnad 6000 kr. ur reservfonden. (D. 6 maj.).

2. Till undervisningen och personalen.

Åt docenterne *Å. G. Ekstrand* och *O. Widman* ett årligt arvode af 1000 kr. hvardera mot skyldighet att meddela nödig undervisning och handledning vid laboratoriet för analytisk kemi. (D. 20 juni. Förnyadt för vårterminen d. 24 jan.).

Åt doc. *C. Bowallius* ett arvode af 500 kr. ur reservfonden för tjänstgöring såsom e. o. amanuens vid det zootomiska laboratoriet. (D. 5 sept.).

Till löneförbättring under år 1884 åt laboratorn *M. G. Blix* 1500 kr. ur reservfonden. (D. 5 sept.)

Åt andre biblioteksamanuensen *E. U. Ekholm* en årlig pension af 2000 kr. ur reservfonden. (D. 29 sept.).

Till löneförbättring under 1884 åt universitetets vaktbetjänte samt tvänne eldare 2737 kr. ur reservfonden. (D. 31 dec.).

Åt docenten *O. A. Danielsson* ett årligt anslag af 1500 kr. ur reservfonden under tre år mot skyldighet att två timmar i veckan offentligen föreläsa öfver latinsk och grekisk grammatik från den jämförande indoeuropeiska forskningens synpunkt. (D. 23 jan.).

Åt direktor musices *I. E. Hedenblad* 500 kr. ur reservfonden till betäckande af uppkommen brist vid de af akad. kapellet under de tre senaste åren gifna konserter. (D. 11 febr.).

Till reseersättning åt prof. *P. T. Cleve* såsom utsedd representant för universitetet vid Edinburgs universitets 300-årsfest 600 kr. ur reservfonden. (D. 29 mars).

För upprätthållande af undervisningen i histologi 4000 kr. ur reservfonden. (D. 4 apr.).

Såsom arvode åt en e. o. amanuens vid allm. kemiska laboratoriet under prof. Cleves frånvaro vid Edinburgs universitets jubelfest 100 kr. ur reservfonden. (D. 16 apr.).

Till aflöning af en biträdande lärare vid laboratoriet för medicinsk och fysiologisk kemi under läsåret 1884—85 1500 kr. ur reservfonden. (D. 23 maj).

Donationer till universitetet:

1883.

Enkefru *Emma Wahlström* född Hollman skänker 10000 kr., hvaraf årliga räntan skall användas såsom bidrag till underhåll af en sjuksäng å akademiska sjukhuset; dock att 5 procents ränta å kapitalet förbehålles gifvarinnan under hennes lifstid.

1884.

Ett öfverskott af 701,40 kr. å de till en minnesvård öfver aflidne prof. A. J. Ångström insamlade medel öfverlemnas till universitetet att bilda en premiefond, hvars ränteafkastning, sedan kapitalet stigit till 1000 kr., skall användas till ett premium för studerande, som med kärlek och framgång vinnlägga sig om fysikens studium.

Utredningsmännen i *Jonas Bjurzons* sterbhus anslå ett uppkommet öfverskott af 5000 kr. å nämda sterbhus' medel till uppförande af en meteorologisk observatoriibyggnad samt 1000 kr. till inköp af ett s. k. universalinstrument för astronomiska observatoriets räkning.

Universitetets finansiella ställning 1883:

För att belysa universitetets finansiella ställning under året 1883 hafva vi med ledning af generalkontot i räntekammarens hufvudbok uppgjort följande kortfattade öfversikt af inkomster och utgifter för sagda år.

Inkomster.

Statsanslaget	510,998: 71.
Inkomster af universitetets jordegendom och till detsamma anslagen tionde	223,114: 10.
Räntor å reverserade skulder och fordringar ..	139,826: 34.
Diverse inkomster	57,016: 54.
Summa	930,955: 69.

Vi böra upplysa att af statsanslaget representera 176,000 anslag på extra stat (hvaraf 120,000 till universitetsbyggnaden, 50,000 till anatomiska byggnaden, 4,500 till seminarierna, 1,500 till årsskriften). Och af rubriken "diverse inkomster" utgöres circa 46,000 kronor af afgifter, som inflyta till de akademiska institutionerna, bland hvilka sjukhuset står högst med 25,977 kronor.

Utgifter.

I. Löner, pensioner m. m.			
1) Lärarestatens aflöningar och arvoden		344,250: 22.	
2) Förvaltningen			
Kansliet	13,622: —		
Drätseln	25,659: 37.		
Betjäningen	11,256: 14.	50,537: 51.	
3) Kungliga och riksstatens stipendier		9,700: —	
4) Pensions- o. indragningsstaten		33,166: 76.	437,654: 49.
II. Institutioner och fonder.			
1) Institutioner		94,991: 58.	
2) Fonder.			
Donationer och fonder	149,737: 27.		
Reservfonden	34,617: 95.	184,355: 22.	279,346: 80.
III. Byggnader och reparationer. (Däraf univ.-huset 120,000; anatomiska byggnaden 50,000)			185,317: 70.
IV. Diverse utgifter (hvaraf landtmäteriutgifter och utskylder 12,000, extra stat 5,933 etc.)			28,636: 70.
		Summa	930,955: 69.

Vid rubriken "donationer och fonder" anse vi oss böra upplysa, att 95,906 kronor representera de stipendiebelopp, som af universitetet förvaltas och utbetalas. (Det är kanske ej öfverflödigt att erinra, att betydliga stipendiebelopp, kanske stigande till 50,000 kronor årligen, här utdelas, utan att framträda i ofvanstående siffror, alldenstund medlen ej stå un-

der universitetets förvaltning och således ej ingå i dess räkenskaper). Ur reservfonden anordnas, som bekant, med kanslerns bifall anslag för diverse, både personella och materiella utgifter. I afseende på åtskilliga af dessa anordningar få vi hänvisa till de upplysningar vi ofvan gifvit under rubriken "Anslag af universitetets medel".

Rättelser:

Sid. 16 rad. 10 nedifr. och s. 19 rad. 20 uppifr. står *1883*, läs *1884*
„ 31 „ 6 „ står *Remales*, läs *Remaks*.

Innehållsförteckning.

Sid.

Inledning . . . . 3.

Konunga- och kanslersbref . . . . 6.

Styrelse och personalförhållanden.

Munera ambulatoria . . . . 9.

Tjänstledigheter och förordnanden . . . . 9.

Utnämningar vid universitetet . . . . 12.

Befordringar utom universitetet . . . . 13.

Afsked . . . . 13.

Offentliga uppdrag . . . . 13.

Utmärkelser . . . . 14.

Stipendiitillsättningar . . . . 15.

Af universitetslärare i tryck utgifna skrifter . . . . . . 16.

Vetenskapliga resor . . . . 22.

Institutioner och samlingar.

Universitetsbiblioteket . . . . 25.

Anatomiska institutionen . . . . 30.

Fysiologiska institutionen . . . . 31.

Medicinska kliniken . . . . 31.

Kirurgiska kliniken . . . . 32.

Psykiatriska kliniken . . . . 32.

Patologiska institutionen . . . . 33.

Farmakologiska museet . . . . 33.

Laboratoriet för med. och fysiol. kemi . . . . 33.

Institutionen för allm. och analyt. kemi . . . . 33.

Zoologiska institutionen . . . . 34.

Botaniska institutionen . . . . 36.

Fysiska institutionen . . . . 37.

Mineralogisk-geolog. institutionen . . . . 38.

Astronomiska observatoriet . . . . 40.

Meteorologiska institutionen . . . . 43.

Sid.
Museet för nordiska fornsaker . . . . 45.
Myntkabinettet . . . . 49.
Seminarierna . . . . 50.
Exercitieinstitutionerna . . . . 52.
Student- och examensväsende.
Kåren och nationerna . . . . 55.
Examina . . . . 57.
Akademiska afhandlingar . . . . 57.
Promotioner . . . . 58.
Ekonomi.
Anslag af statsmedel . . . . 59.
Anslag af universitetets medel . . . . 59.
Donationer till universitetet . . . . 61.
Universitetets finansiella ställning 1883 . . . . 62.

Offentliga föreläsningar och öfningar under året 1884.

Teologiska fakulteten: Prof. C. A. Cornelius: vårterm. *Det 19:de seklets kyrkohistoria* (2 t.); *Den svenska kyrkans historia efter reformationen* (2 t.); höstterm. *Den svenska kyrkans historia efter reformationen* (4 t.) — Prof. O. F. Myrberg: v.t. *Apostlagerningarna* (2 t.); *Deuterojesaias* (2 t.); h.t. *Apostlagerningarna* (2 t.); *Predikareboken* (2 t.). — Prof. K. H. G. v. Schéele: v.t. *Kritisk framställning af apologetikens historia i 19:de århundradet* (4 t.); h.t. *Apologetiska hufvudfrågor* (4 t.); ledde därjämte under bägge term. *apologetiska samtal*. — e. o. Prof. V. Rudin: v.t. *De mindre profeterna* (2 t); *Evangeliernas berättelse om Jesu uppståndelse* (2 t.); h.t. *De mindre profeterna* (2 t.). — e. o. Prof. U. R. F. Sundelin: v.t. *Läran om kyrkan* (4 t.); h.t. *Om sekterna i Sverige* (4 t.). — e. o. Prof. C. J. Norrby: v.t. och h.t. *De kyrkliga perikoperna* (2 t.); ledde de *homiletiska och deklamatoriska öfningarna* (2 t.). — Assist. C. R. Martin: ledde de *kateketiska öfningarna*. — Doc. J. A. Ekman: h.t. *Den praktiska teologiens bibliska elementer* (4 t.)

Juridiska fakulteten: Prof. O. M. T. Rabenius: v.t. *Finansrätt* (4 t.); h.t. *Växelrätt* (4 t.). — Prof. H. L. Rydin: h.t. *Statsrätt* (4 t.). — Prof. E. V. Nordling: v.t. och h.t. *Förmögenhetsrätt* (4 t.). — Prof. I. S. Landtmanson v.t. *Encyklopedi* (4 t.); h.t. *Romersk rätt* (4 t.). — e. o. Prof. J. Hagströmer: v.t. o. h.t. *Den svenska straffrättens speciella del* (4 t.). — e. o. Prof. I. Afzelius: v.t. *Rättsmedlen* (3 t.), *Rättsfall af processuelt innehåll* (1 t.); h.t. *Svensk civilprocess* (4 t.). — Doc. D. Davidson: v.t. o. h.t. *Produktionen* (4 t.). — Doc. H. Blomberg: v.t. *Svensk statsrätt* (4 t.).

Medicinska fakulteten: Prof. C. B. Mesterton: v.t. o. h.t. *Speciell kirurgi* (2 t.); höll *kirurgisk poliklinik* och *kirurgisk klinik.* — Prof. P. Hedenius: v.t. o. h.t. *Allmän patologi* (2 t.); anstälde *liköppningar med patolog. demonstrationer*; öfvervakade de *patolog. öfningarna.* — e. o. Prof. N. G. Kjellberg: v.t. o. h.t. *Sinnessjukdomarne* (2 t.). — Prof. A. F. Holmgren: v.t. o. h.t. *Fysiologi med experimenter* (4 t.); ledde *arbetena å fysiolog. laboratoriet.* — Prof. O. Hammarsten: v.t. o. h.t. *Medicinsk kemi* (4 t.); ledde *laborationsöfningarne i medicinsk kemi.* — Prof. E. C. H. Clason: v.t. o. h.t. *Deskriptiv anatomi* (4 t.); ledde *dissektionsöfningarne på anatomisalen.* — e. o. Prof. R. F. Fristedt: v.t. *Farmakologi* (2 t.); h.t. *Medicinsk botanik* (2 t.); handledde vid *begagnandet af de farmakol. samlingarne.* — Prof. S. E. Henschen: v.t. o. h.t. *Speciell medicin* (2 t.); höll *medicinsk poliklinik* och *medicinsk klinik.* — e. o. Prof. O. V. Petersson: h.t. *Fysikalisk diagnostik* (6 t.); höll *pediatrisk poliklinik.* — Adj. J. Björkén: v.t. o. h.t. *Allmän kirurgi* (1 t.); *Oftalmologi* (1 t.). — Labor. M. G. Blix: v.t. o. h.t. ledde de *fysiologiska laborationsöfningarne.* — t. f. Laborator S. Bayer: v.t. ledde *öfningarne i patologisk histologi.* — t. f. Labor. H. Græve: h.t. ledde *öfningarne i patologisk histologi.* — t. f. Prosektor G. A. Nordlund: v.t. o. h.t. ledde *dissektionsöfningarne på anatomisalen.* — Extraläraren i histologi I. V. Sandström: v.t. o. h.t. ledde de *histolog. öfningarne* och genomgick i sammanhang därmed det viktigaste af den *normala histologien.* — t. f. Biträd. labor. B. V. H. Lindberger och Hj. Dillner: v.t. o. h.t. ledde *laborationsöfningarne i medicinsk och fysiol. kemi.*

Filosofiska fakultetens humanistiska sektion: Prof. S Ribbing: v.t. *Kants praktiska filosofi i dess förhållande till den föregående kristna filosofien och till hans egen teoretiska spekulation* (4 t.); h.t. *Filosofiens historia* (4 t.). — Prof. C. Y. Sahlin: v.t. o. h.t. *Filosofisk statslära* (2 t.). — Prof. C. R. Nyblom: v.t. *Konstlära* (4 t.); h.t. *Poesiens historia* (4 t.). — Prof. J. T. Hagberg: v.t. *Spanska språkets formlära under tolkning af Calderons El gran teatro del mundo* (4 t.); h.t. *Spanska språkets lagar under tolkning af valda stycken ur Cervantes Don Quijote* (4 t.); — Prof. F. V. Häggström: v.t. o. h.t. *Ciceros Orator* (4 t.); behandlade i fi olog. seminariet *Quintilianus, 10:de boken.* — Prof. E.

Löfstedt: v.t. *Grekiska inskrifter* (1 t.); *Euripides' Hippolytus* (3 t.); h.t. *Sofokles' Elektra* (4 t.); behandlade i filolog. seminariet *Teokrits idyller* (v.t.) och *Demosthenes' Olyntiska tal* (h.t.). — Prof. J. T. Nordling: v.t. o. h.t. *Amos profetiska bok* (2 t.), *Koranen* (2 t.). — Prof. S. F. Hammarstrand: v.t. o. h.t. *Österlandets historia under gamla tiden* (4 t.). — e. o. Prof. J. M. Sundén: v.t. o. h.t. *Första boken af Thukydides historia* (4 t.). — e. o. Prof. H. N. Almkvist: v.t. *Allmänna språkvetenskapens grunder* (4 t.); h.t. *Allmän språkvetenskap* (4 t.). — e. o. Prof. A. Frigell: v.t. *Latinsk stilistik* (2 t.); h.t. *Horatii satirer* (2 t). — Prof. O. J. Alin: v.t. *Det svenska statsskickets historiska utveckling från 1772 års statshvälfning till utfärdandet af 1866 års riksdagsordning* (4 t.); h.t. samma ämne (2 t.), *Öfversikt af de skandinaviska ländernas statskunskap* (2 t.). — Adj. F. G. Afzelius: h.t. *Framställning af den nyare filosofiens historia från och med Kant* (2 t.). — Adj. L. Edman: v.t. *Shaksperes The merchant of Venice* (2 t.); h.t. *Anglosaxisk text efter Sweets Anglosaxon Reader och den moderna engelskans utveckling till sina nuvarande former och uttryckssätt.* — Adj. P. A. Geijer: v.t. o. h.t. *Det franska språkets historia* (2 t.) ledde under v.t. *öfningarne i det filol. seminariets romanska afdelning.* — Doc. H. Edfeldt: v.t. *Religionsfilosofi* (2 t.); h.t. *Den praktiska filosofiens historia* (2 t.). — Doc. A. Erdman: v.t. o. h.t. *Sanskritspråkets grammatik* (2 t.). — Doc. C. Wahlund: v.t. ledde i det filol. semin:ts afdeln. för romanska språk *öfningarne i modern fransk literatur*; h.t. ledde *öfningarne i det filol. semin:ts romanska afdelning.* — Doc. F. Tamm: v.t. *Etymologiska anmärkningar till 3:dje och 6:te bandet af Rydqvists Svenska språkets lagar* (4 t.); h.t. samma ämne (2 t.), *Fornsvenska lagtexter* (2 t.). — Doc. H. Hjärne: v.t. o. h.t. *Sveriges historia under Gustaf I och hans söner* (4 t.). — Doc. A. G. Noreen: v.t. *Urgermansk ljudlära från allmänt jämförande synpunkt* (2 t.), *Det fornsvenska räkneordet och pronominet* (2 t.); h.t. *Det fornsvenska pronominet och verbet* (3 t.), *Anmärkningar till den fornisländsk-fornnorska grammatiken* (1 t.); ledde öfningarna i det filol. seminariets nordiska afdelning. — Doc. L. H. Åberg: h.t. *Den historiska utvecklingen af läran om den mänskliga viljans frihet under den moderna tiden* (2 t.). — Doc. O. A. Danielsson: h.t. *Grekisk grammatik* (2 t.). — Doc. K. Piehl: h.t. *Egyptisk grammatik med inskriftstolkning samt allmänna frågor i egyptisk arkeologi* (3 t.). —

Doc. H. v. Feilitzen: h.t. *Le petit testament af Villon* (1 t.), *Modern italiensk syntax* (1 t.).

Filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion: Prof. H. T. Daug: v.t. *Funktionslära* (4 t.); h.t. *Analytisk geometri* (4 t.). — Prof. T. R. Thalén: v.t. o. h.t. *Elektricitet och magnetism* (4 t.); *ledde de fysikaliska laborationerna.* — Prof. P. T. Cleve: v.t. *Organisk kemi* och därefter *Kvalitativ kemisk analys* (4 t.); h.t. *Kvalitativ kemisk analys* och därefter *Oorganisk kemi* (4 t.). — Prof. C. G. Lundquist: v.t. *Potentialteori* (4 t.); h.t. *Kinematik* (4 t.). — Prof. T. M. Fries: v.t. o. h.t. *Växternas lifsyttringar* (4 t.). — Prof. H. Schultz: v.t. *Elementbestämning i elliptiska banor* (2 t.), *Astronomiens historia* (2 t.); h.t. *Teori för allmänna perturbationerna* (4 t.); handledde vid *öfningar i astronomisk observation och kalkyl.* — e. o. Prof. H. H. Hildebrandsson: v.t. *Fysisk geografi och klimatologi* (2 t.); v.t. o. h.t. *handledde deltagare i de meteorologiska arbetena.* — Prof T. Tullberg: v.t. *Däggdjurens anatomi* (4 t.); h.t. *De evertebrerade djurens anatomi* (4 t.). — e. o. Prof. F. R. Kjellman: v.t. *Växtgeografi* (2 t.); h.t. *Växtväfnadernas verksamhet* (2 t.); ledde. de *växtanatomiska öfningarna.* — Prosektor Hj. Théel: v.t. o. h.t. ledde *dissektionsöfningarne å det zootomiska laboratoriet.* — Doc. A. L. A. Söderblom: v.t. o. h.t. ledde *öfningarna i det matematiska seminariet.* — Doc. Hj. Sjögren: v.t. o. h.t. *Speciell mineralogi* (2 t.), *Dynamisk geologi* (2 t.); ledde *de vetenskapliga arbetena i mineralogi och petrografi.*

Innehåll

af

Upsala universitets årsskrift 1884.

Teologi: Sidd.

Claës Elis Johansson, Om apologetikens begrepp . . . . 156.

Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper:

Erik Aurivillius, Grammaticæ svecanæ specimen. Utg. af C. G. Stjernström . . . . 153.

E. O. Burman, Om Kants kunskapslära . . . . 92.

Harald Hjärne, Om förhållandet mellan landslagens båda redaktioner. Några kritiska anmärkningar . . . . 19.

Gustav Sundbärg, Bidrag till utvandringsfrågan, från befolkningsstatistisk synpunkt. I. . . . . 82.

Program:

C. Y. Sahlin, Om grundformerna i logiken. II. . . . . 49.

Redogörelse för kongl. universitetet i Upsala under läsåret 1883—84 . . 64.

Offentliga föreläsningar och öfningar under året 1884 . . . . 4.

Pris: 6 Kronor.

